Аԥҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа
Аҟәа 2010

Алықьса Џьениа

ИҨЫМҬАҚӘА РЕИЗГА

Хә-томкны

Иеиқәдыршәеит:
Белла Џьениа
Гәында Џьениа
Марина Тәанба

Аԥҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа
Аҟәа 2010

Алықьса Џьениа

ИҨЫМҬАҚӘА РЕИЗГА

Актәи атом

Ажәабжьқәеи аповестқәеи

Апҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа
Аҟәа 2010

ББК 84 (5Абх) 6-44
Ць 45

Цьениа А. Иҩымҭақәа 5-томкны.
1-тәи атом. Ажәабжькқәеи аповестқәеи.
Аҧҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа. Аҟәа, 2010. – 424 д.

Иналукааша аҧсуа шәҟәыҩҩы Алықьса Цьениа (1930–1998) иҩымҭақәа реизга 1-тәи атом ианылеит иажәабжькқәеи иповестқәеи.

© «Аҧҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа», 2010

ҲААМҬАЗТӘИ АПРОЗА АЗӃАЗА ИАША

Алықьса Џьениа кыр игәыҭгагоу, кыргьы игәыҭшьаагоу аамҭа уадаҩ иалиааз, иааӡаз, иаӡрыжәыз, иахьа шьҭа аиҳабыратә абиԥара рранг ахь ихалаз аԥсуа шәҟәыҩҩцәа хатәрақәа дыруаӡәкын. Уи дызнысыз иԥсҭазааратәи ирҿиаратәи мҩа шьарда иҟазшьарбагоуп иара иццәырҭыз, ицзызҳауаз егьырҭ ҳашәҟәыҩҩцәа ргәыԥ дук азыҳәангьы. Убарҭ ирееиуоуп 1930-тәи ашықәсқәа раан ииз ҳашәҟәыҩҩцәа: Алықьса Гогәуа, Анатолии Шьалодиеи Аџьынџьалаа, Шоҭа Ҷкадуа, Нели Ҭарԥҳа, Мушьни Лашәриа, Џьума Аҳәба, Платон Бебиа, Борис Гәыргәлиа, Никәала Кәыҵниа, Никәала Ҳашыг, Таиф Аџьба, Теренти Ҷаниа уҳәа убас егьырҭгьы. Урҭ зегьы иҷыдоу рхатә хаҿра шрымоугьы, хадаратәла ирзеиԥшу аҵәаҩақәа маҷымкәа ирнубаалоит рырҿиамҭақәа.

Алықьса Камыгә-иԥа Џьениа диит 1930 шықәсазы, ихәыҷра, иқәыԥшра шықәсқәа ихигеит Аԥсны ахи-аҵыхәеи ибзиаины еицырдыруа, хьӡи-ԥшеи згым Аҷандара ақыҭан. Даҽакы ҳамҳәозаргьы, аҷандаратәи аҩы амацарагьы аӡбахә абанӡанеихьоу! Аԥсуа ҩыцқьа анырҳәо, раԥхьаӡа ҳхаҿы иаауа иара ауп. Ауаа ракәзаргьы – иара убас, анхацәа нагақәа, ажәа азҟазацәа дуқәа: Аџьба Ҭемыр, Џьениа Џьгәаҭ, Џьениа Синаҭ реиԥш иҟақәаз. Алықьса Џьениа қыҭак дицалҵит аҵыхәтәаантәи аибашьра хлымӡаах хабарда иалаӡыз, иналукааша аԥсуа поет Таиф Аџьба. Иахьа изызҳауа аҿар дырхаҭарнакуп ари ақыҭа иалиааз, иааӡаз зхы иақәиҭу ақәԥаразы адунеи аҿы ҩынтә иачемпионхахьоу Денис Царгәыш. Ус заҟа...

Ари зегьы зызҳәоу Аҷандара ҳауалагьы, нхамҩалагьы, уааԥсыралагьы изҩыдоу, ицқьоу, ауаҩы игәахәтәы дахьызыгӡо ԥсуа қыҭоуп.

Абаҩхатәра акәиц злоу ауаҩы акыр илҵуазар илҵыртә араҟа еснагь аҭагылазаашьа ыҟоуп. Уи аханатәгьы иҵгәеит, дазыҟанаҵеит, ибаҩхатәра ашәқәа изаанартит заԥхьаҟа ишәҟәыҩҩ хатәраны иҟалараны иҟаз Алықьса Џьениагьы.

А. Џьениа аҵара иҵон иқыҭантәи абжьаратә школ аҿы. Уи даналга, 1949 шықәсазы иҩызцәа гәыԥҩык дрыцны дҭалоит Қарҭтәи аҳәынҭқарратә университет афилологиатә факультет. Абраҟа аҵара аниҵоз ҽышәала ихы алаирхәуан Қарҭ аҵара зҵоз аҿар рзы уаҟа иеиҿкааз алитература-рҿиаратә кружок аусура.

Уи иабзоуроу шьарда ирацәоуп А. Џьениа шәҟәыҩҩык иаҳасабала ицәырҵраҿы.

1955 шықәсазы А. Џьениа дызҭаз иҵара хыркәшаны Аԥсныҟа дхынҳәит, дагьалагеит аусура агазеҭ «Аԥсны ҟаԥшь» аредакциа аҟны, раԥхьа алитературатә корреспондентс, нас акультуреи абзазареи рыҟәша аиҳабыс.

Уи ашьҭахь еиуеиԥшым ашықәсқәа рзы жәпаџьара уи аҭакзыԥхықәу амаҵурақәа дырхагылан акьыԥхьтәи арҿиаратәи усбарҭақәа рҿы: ажурнал «Алашара» аҭакзыԥхықәу маӡаныҟәгаҩс, аредакторс. С. Ҷанба ихьӡ зху Аԥсуа драматә театр алитературатә хәҭа аиҳабыс, ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара» аредактор хадас, ашәҟәаабзиабаҩцәа Аԥснытәи агәыԥ анапхгаҩыс. Убарҭ иусуракәа инарыбжьаршәны 1972–1975 шықәсқәа рзы дрылгеит СССР Ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла А. М. Горки ихьӡ зху Москватәи Алитературатә институт иатәу ирeиҳаӡоу алитературатә курсқәа.

Ирҿиаратәи иҳәынҭқарратәи усуракәа инарываргыланы Алықьса Џьениа иԥсҭазаараҿы иааиԥмырҟьаӡакәа активла далахәын аԥсуа жәлар рмилаҭ-хақәиҭратә қәԥара, уи азыҳәан ахынҭа-ҩынҭаракәагьы маҷымкәа дрықәшәақәаахьан.

А. Џьениа раԥхьаӡа акьыԥхь аҿы дцәырҵит 1949 шықәсазы. Иҩымҭақәа реизга раԥхьаӡатәи ишәҟәы «Сышьха қыҭа» ҳәа хьӡыс иаманы иҭыҵит Аҟәа, 1960 шықәсазы. Убри ашьҭахь, иԥсҭазаара далҵаанӡа (дҭахеит иара машәырла 1998 шықәсазы) икьыԥхьит жанрлеи тематикалеи еиуеиԥшым ашәҟәқәа, хыԥхьаӡарала жәаба инарыцны, аԥсышәала, урысшәала, қырҭшәала.

Иҭижьит иара убасгьы К. Паустовски иповест «Ладаҟа аныҟәаара» аԥсышәала еиҭаганы.

Алықьса Џьениа аԥсуа проза ажанрқәа зегьы ирылеигалеит мҩашьарада абаҩхатәра иаша зныԥшуа арҿиамҭақәа. Убарҭ иреиуоуп, иаҳҳәап, иажәабжьқәа: «Алмас», «Аџьра амца

ацроуп», «Изыцәшәозеи ажьақәа?!» Аповестқәа «Ашәҭқәа кәаҳатәым», «Агәнаҳа уаҵамлан, сашьа», «Аӡы аԥсра», «Ахацәа рашәа». Ироманқәа «Абна амаӡа», «Ацәаҟәа аабатәи аԥштәы», «Анмираҳ – ҩыџьа рынцәахәы».

Лымкаала иазгәаҭатәуп ашәҟәыҩҩы иԥсҭазаара даналҵ ашьҭахь 1999 шықәсазы хаз шәҟәны иҭыҵыз уи идокументалтә повестқәеи иажәабжьқәеи реизга «Рақәшәаашьа рхаҵашьахеит». Ари аизга еиднакылоит ашәҟәыҩҩы аԥсҭазаараҿы иҟалаз ахҭыс иашақәаҵәҟьа шьаҭас ирыҭаны иааирԥшыз 1992–1993 шықәсқәа раантәи ақырҭқәеи аԥсуааи рыбжьара иҟалаз аибашьра хлымӡаах иадҳәалоу асахьа гәыҭшьаагақәа.

Автор ихаҭа ишәҟәы иазирхиаз аԥхьажәаҿы иповест «Иақәшәаашьа ихаҵашьахеит» афырхаҵа хада Џьон Ӡиӡариа ихҳәааны иҩуеит: «Абраҟа зыхьӡ сымоу Џьон Ӡиӡариа ихала ибаҟа ичаԥеит. Уи иадгалатәым маҭәахә ҷыдак, ихәыцу, ихҭҳәааау ажәак, иаҭахым арԥшӡара, арашы ахҭәалара, иазхоит иара иҟаиҵаз агәымшәара, афырхаҵара, ахьӡ-аԥша... »

Ҳахәаԥшып епизод заҵәык, автор абарҭ иажәақәа зырҵабыргуа. Уи аповест анҵәамҭа ауп. Џьон Ӡиӡариа акымкәа-ҩбамкәа ахаҵарақәа иааирԥшыз рышьҭахь аҕацәа дрымпыҵашәоит. Атҟәа иишьқәаз иаҕацәа руаӡәк дахькҿаз днаганы, иҿаԥхьа дшьамхнышланы, аҭамзаара иҳәарц идырҵоит. Абар уи аҭакс афырхаҵа ихы шымҩаԥиго:

«–Џьон Ӡиӡариа захьӡу уара уоума? – дҵааит ар рымаҭәа зшәыз хаҵа наҳаракк. Уи дҿыцын, уажәадагьы димбацызт.

– Сара соуп, – иҳәеит Џьон, акгьы ыҟаӡамшәа деихыкка.

– Дудыруама уара абри ҳаԥхьа иқәу ауаҩ?

– Мап дсыздырӡом.

– Дызшьыда, нас?

– Иҟалап, исшьқәаз дрылазар.

– Дзушьи?

– Дсаҕан азы.

Убас иҭынчрахеит, иара аҭынчра ахаҭагьы аԥсыԥ алагаҩагара иааҟәыҵит.

– Улышьамхышланы, саҭоумҵан ҳәа иаҳәа, – автомат ахы шьҭыҵуеит маҷ-маҷ.

– Мап, – дԥышәарччеит Џьон, – уи ҳара иаҳҭәышьҭрам.

Иҭҟьеит раԥхьатәи ахы, уи ахызаҵәгьы иаҭахын Џьон дшьамхнышлар, аха мап, дыҳәҳәеит ишилшоз:

–Нагӡара ақәзааит Аԥсны!»

Алықьса Џьениа иҩымҭақәа ихадоу зеиԥш цәаҩас ирымоу – урҭ зегьы, шамахамзар, ҳазну (мамзаргьы дук ихарам) аамҭа иахьазку ауп. Иаҳҳәап, ироманқәа «Ацәаҟәа аабатәи аԥштәы», «Анмираҳ – ҩыџьа рынцәахәы» аԥсуа қыҭа 1930-тәи ашықәсқәеи, Аџьынџьтәылатә еибашьрадуи уи иацааиуаз раԥхьатәи ашықәсқәеи ирыхьӡынҩылоуп. «Абна амаӡа» акәзар, Аџьынџьтәылатә еибашьра иазку раԥхьаӡатәи документалтә романуп, фырхаҵа хадасгьы иагәылагалоу Беларуссиатәи абнаршәырақәа рҿы апартизантә қәԥара напхгара азызуаз аԥсуа еибашьҩы-гәымшәа Давид (Даҭикәа) Зыхәба иоуп. Ари ароман аԥҵаразы автор акыр аус рыдиулеит архивтә материалқәа, иара убасгьы уи зныкымкәа-ҩынтәымкәа диниеит, инарҭбааны диҿцәажәеит ароман афырхаҵа хада. Убри иабзоуроуп ароман ахҭыс хадақәеи, ахаҿсахьа хадақәеи лакҩакрада рыгәра уго иахьыҟалаз.

Сара уажәы араҟа саатгыланы ҳапрозаик ду ирҿиамҭақәа акакала реилыргара салагом, уи хықәкыс исымам, араҟа иагьаҭыԥым. Избанзар, А. Џьениа ирҿиамҭақәа аӡәымкәа-ҩыџьамкәа ҳҵарауаа хатәрақәа, ҳакритикцәа рыхцәажәахьеит, ма хазхазы игоу аҩымҭақәа, мамзаргьы ирҿиаратә усура инеидкыланы ахыркәшаратә ҟазшьа змоу азеиԥш ххәаақәа рҿы (А. Аншба, С. Зыхәба, В. Бигәаа, У. Аҩӡба, М. Лашәриа, Б. Гәыргәлиа, Р. Қапба рыстатиақәа, рочеркқәа, ррецензиақәа).

Урҭ рҿы иарбоуп автор иеихьӡарақәа реиԥш, џьара-џьара иныԥшуа аԥсыҽрақәагьы. Амала, иҳәатәуп, ас еиԥш иҟоу арҿиаҩ ду макьаназы иахьынӡахәҭоу иҵауланы, ган рацәала дшыҭҵаам. Хымԥада иаҭахуп уи иԥсҭазаарагьы, ирҿиаратә усурагьы инарҭбааны, монографиала аҭҵаара. Ас еиԥш иҟоу агәцаракра, азҿлымҳахара Алықьса Џьениа, меижьарада дагьаԥсоуп, иагьихәҭоуп.

Шоҭа Салаҟаиа,
академик,
афилологиатә ҭԥаарадыррақәа рдоқтор

А Ж Ә А Б Ж Ь Ҟ Ә А

АИԜЫЗАРА АМЧ

– Арахь, алышькьынтыр уагааит, ҳгәылацәагьы уреишуа уалагама, – лҳәан, Миназ амаҵурҭа абарҵа дныҵҵны, иааиуаз днеиҧылт. Аха ала ҵхәаршәшәауа, саҭоумҵан уахьсзеилымкааз аҳәозшәа, иадыруаз Тышькәа шиакәыз анаба, иваҧало инаишьҭалеит.

– Арахь уааи, нан, Тышькәа, – лҳәан, Миназ днаидгылеит.

– Маҧ, ди, аԝны снеины ирласны схынҳәыроуп, нас аусҳәарҭахь сцароуп. Аҳәара зышәҭахузеи, асааҭ 6 инаркны абжьыҭара иалагоит, – иҳәан Тышькәа, абаҳча илакьылакьуа иҵганы игаз амԝахәасҭа днанылеит.

– Ааи, нан, ҿаанбзиала инеиша, уи ҳәарас иаҭахузеи, ашара ҳацгыланы уахь ҳамнеишеи, – лҳәан, аԝныҟа даахынҳәит Миназгьы.

Арҭ рцәажәабжь заҳаз Митра, илымҳа кыдҵаны дӡырԝуа, амԝа нымԝахыҵ аҵәаҵла ашьапы иҿаваршәны давагылан. Уи игәеисыбжь игоз илымҳа агазшәа, Тышькәеи Минази рацәак дырцәыхарамкәа дышгылазгьы, ирҳәоз цқьа изеилыргомызт. Иаҳауаз арҭ ажәақәа, ихадырштҭит иҿзиҵәахыз. Ибла ихаччо аҵәаҵла днадҵит. Тышькәа игага, амза шәахәа зыҟәҧсаз адгьыл иҟәшькҟраа инеиуаз иаҧхьа ианаацәырҵ, днеиҭаҧан дырԝегьх аҵәаҵла даласоушәа днавагылахт.

Игәы аҵанӡа инҭҧсаан, ихәы-ижьы қақаӡа инеилагылт.

Митра ариаҟара иашьа дызицәшәоз иаргьы издыруамызт. Аха иԝыза Матыгәи иареи аицлабра ду ирыбжьаз даҵахар ҳәа дшәон азы акәын, ари агага иаҧхьа иаацәырҵыз дзаршәаз.

Митра, Миназ дышьҭалазаргьы дышьҭалт анигәахә, адауар иҿаваршәны, аԝны акәакь иахьалакыз днеины, иҧсы ӡаны акыраамҭа дгылан. Аҵх неигәахьан. Аҧсабара уаҵәтәи аныҳәа ду ҿыцла иаҧыларазы уаха аҧсы ашьоит уҳәаратәы аҭынчра ахатәан. Амза ганха иӡсо, аҧсыӡ еиҧш ажәԝан иаҵәа ҵаула иаҵан. Аҧша суан. Миназраа рашҭа иакәыршаны игылаз аҧса ҵлақәа, аҧша ирзазауа, инеидкшалауа иамаз илаҧш нархыганы, ашҭа иҿыпны иҭаҧсаз амза шәахәақәа инарылаирҵәон Митра. Уахатәи аҵх даҿа ҵхык изеиҧшымызт, аҧсабара зегьы инапы

акәшозар, игәыдыхәхәала игәыдикылар моу имамкәа дгылан. Дгәырҕьон, игәырҕьара ҵыхәаԥҵәарак амамызт. Иҩыза Матыгәи иареи, – Асоциалисттә ҷьа Афырхаҵа Ҳаҷьарат Аԥсынба раԥхьа абжьы изҭо, – ҳәа аисара рыбжьан. Уи арахь данаауаз, Матыгә ибжьы нарганы: «Саԥхьа убжьы узымҭир, узлоу акомҿареидгыла уаԥсамхеит», – ҳәа еиҳәаз анигәалашәалакь, еиҳагьы даҿаапкны игәы иҭеикыз анагӡара иҽазикуан.

Митра ихы иҭаз арҭ ахәыцрақәа днаргәылҵны, имаҟа днахаҩахан, иҽаарҿеины, дшьапҵаркьакьо абарҵа дыҩхалеит. Ашә илымҳа надиҵан бзиа дӡырҩит, шьҭыбжьык ҷьара игомызт. Ашә иҽнадиҵан, абжьы мыргакәа иаартны, иԥсы ӡаны, дӡырҩа дааҭгылеит. Убасҟан агәра игеит, Матыгә ҭынч дҭахәхәа ацәа дшалаз.

Митра иԥсы ӡаны иҩыза исааҭ ахьықәыз аҟәардә ахь днеихеит. Инапы аҿынарханы аҟәардә иныкәишьит. Матыгә исааҭ аақәхны, ахыцқәа шьҭахьҟа еиҭеигеит. Митра ихәыҷраахыс бзиа иибоз иҩыза уаха изиуаз азы игәы дрыцҳанашьон, аха сааҭбжак ауп уи иаамҭа иагирхаз. Маҷк дагхоит, аха уи абжьыҭарахь уеизгьы дышнеиуаз агәра ганы дыҟан. «Аҩызарагьы ҩызароуп, аха аицлабраҿы уҩызагьы уиҵамхозароуп» ҳәа игәы иаӡбон Митра. Митреи Матыгәи ихәыҷқәаны еицыхәмаруа адәы ианнықәла аҽны инаркны, уаханӡа ус хәашьык рзеибамуцызт.

Митра асааҭ аҭыԥ аҿы иныкәҵан, игәы деиманакуа, ахәхәаҳәа ацәа иҭаз Матыгә днаихәаԥшит. Уи раԥхьаӡа даныныҩнала аиҳа уажәы ауаҭах аҿы илашараны ибон, зыбжа аркыз ахышә икылҷҷоз амза шәахәақәа Матыгә дахьиаз иҩеихыкны аҭӡамц иадхәмарло иадын. Ас зҩыза джьаны ацара злымшоз Митра, Матыгә инапы наикәыршаны, ацәа далхны изиуз еиҳәарацы иҽыназикит, аха урҭ ирыбжьаз аицлабра ишьклаҳәын, инамыруит.

Митра аамҭа кьаҿк иалагӡаны ихы иҭашәоз ахәыцра рацәақәа акы аҵкыс акы хьанҭан, макьана ддәылмыжькәа дынкыланы дрыман. Аҵыхәтәаны, «Маԥ, аицлабраҿы умч иалырша, уҩыза думжьан», – абас гәаныла изӡбауа, асааҭ аақәихын, ахыцқәа ԥаса иахьыҟаз, ҩбаҟа минуҭ иаԥганы иныкәиргылан, иаԥхьа ишьҭаз иҩыза блала дгәыдкылауа, ашә аартны дналбаан иҩныҟа иҿынеихеит.

Аԥсабара ацәа ишалац иалан. Митра ахаҳәтә баагәара иҭакны иоурыжьыз еиԥш ихы ԥхьаӡауа, иҩыза изы иҿыцны дизшәа игәы иабауа, рыҩны абарҵа дыҩхалан, икҿаз ацәарҭаҕәы дныкәтәеит.

Ари данхалоз ишьҭыбжь заҳаз Тышькәа амаҵурҭахьтә ибжьы наиргеит:

– Митра уоума уаха измыцәауа иқәхаз? Ушьҭал, уаҵәы бжьыҭара умцаӡои? – ҳәа. Митра аҭакс ииҳәара иҿамшәауа, иганахьшәа иқәыз ахчы ихы инаҵеиҵан, дныкәиеит. Уи аамҭазы ала аху-хуҳәа аӡәы дынкыдцаланы дакит. Инақәырццакны ала иакыз ибжьы аагеит:

– Тышькәа уҟоума, Тышькәа?

– Ҳаи, уарбану ҿызҭуа? – иҳәан, амаҵурҭа ашә ааимҧааны, ала иакыз иахь иҿынеихеит Тышькәа.

– Арахь, Мура, арахь! Уарбану уара? Хынтрыгә уоума? Арахь уааи, акы снацҳауеит, уажәыҵәҟьа, – иҳәан, аԥныҟа длаиҧхьеит.

– Уахь ҳабанеиуеи, аламуракәа шәааӡан, ҭаха ҳарҭом, ҳара ҳзы иуадаԥым, аха... – иҳәан ахҵысҭа даахыҧан, Тышькәа дишьҭаланы, улеи-слеи рҳәаан амаҵурҭа иныԥналеит.

...Митра, ицәажәоз дырзыӡырԥуа абарҵа дахьықәгылаз, игәы иаӡбон абас: «Санбаҟало саргьы аус дуқәа снапы ианны, уахынла-ҽынла ажәлар рзеиҧш ус азы сааҧсауа. Алхырҭатә участкаҿ афымца ԥнаҷҷауа, зқьыла ажәлар рсиа сымҵаҵаны: абыргцәа, аҿар схагыланы, урҭа биуллетенқәа еихыршьқьыраны ирысҭауа». Уи, ихәыцрақәа ирылан ҵыҧхтәи алхрақәа раан ии-баз аишьыкь ҟаҧшькәа: «Аҭынчразы, апартиазы!» ҳәа рынны.

Митра дхәыцуа дышгылаз, ус Тышькәеи иааиз Хынтрыгәи идәылҵуа рцәажәабжь аниаҳа, днеины ҽыцха ҧаса дахьиаз ацәарҭаҕәы дныкәиеит.

Аҵх ҭакәкәа ацара иаҿын. Амза халаны, уажәраанӡа Митрараа рыԥны абарҵа зшәахәа ыҵаҷҷоз, уажәы аԥны ахықәцә иамариашаны хланҵы икаҧхон. Митра акыраамҭа абарҵа ацәарҭаҕәы дықәиан, нас дԥагылан ауаҭах дныԥналеит. Алашара наиркит. Аҭӡы иадкнаҳалаз асааҭ днахәаҧшит. Аамҭа рацәак мцацызт, аха уеизгьы иҽеилыхны ашьҭалара амалахазгьы иҽазикуамызт. Иагьиӡбеит, уахь алхырҭа ааигәаара џьара дтәаны дыҧшларацы. Ацыҕцәа хәда зхыз ипалта кьаҿ наишәҵаны, ашә аркны, амԥа дныкәлеит.

Ҭынч имццакӡакәа инеиуаз Митра аӡиас ахаҳәқәа дрықә-ҧало дныруын, аӡлагара ахьҭагылаз ахәала иҿыԥеихеит. Амза шәахәақәа ара рҿеизыркит уҳәаратәы, ҽынла еиҧш ила-шон. Аҧша ҧаса еиҳа иҷыхьны ахәхәаҳәа ганха иасуан. Ми-тра аколнхара баҳча еиужь ду амԥахәасҭа иҵгаз днагәылсын, ашкол агәашә аартны дынҭалеит... Еихҳәа-еиҭҳәа адәы абжа

зымпытцакыз ашкол ду, шәышықәсала зыбӷьы камԥсаӡоз аҵлақәа иргәылагылан.

Митра заанаҵыҵәӄьа иааира ԥхашьауа, «ажәабатәи акласс» ҳәа зныз ашә аартны дныҩналеит. Акласс аҿы алашара аркымызт. Амза ашәахәақәагьы ацәыӡхьан. Митра алашара амыркыкәа апарта дныҟәтәеит. Ихы инапқәа наҵеиҵан, иаԥхьа апарта иныҟәҵаны дышхәыцуаз, изымдырӡауа ацәа дынҭанагалеит...

Уи акласс аҿы даныцәаз аамҭазы, Матыгә дыццакуа амҩа дықәын. Аԥсабара ҿыхон. Ажәлар еиханы алхырҭа участка рхы ақәкны идәықәлеит. Ажәлар агәырҟьҳәа еизон. Абжьыҭара шықәсыла иаҵанамкуазгьы арахь иаауан. Еизаз аколнхацәа гәыԥ-гәыԥла рыҿшаны, иасны икәашон. Арҭ ирылан аҭаҳмада ӡышцәагьы, хәыҷгьы-дугьы гәырӷьарала ргәы ҭәын.

Амза, ари аныҳәа сналаԥшында аҳәозшәа, аҭашәара ацәымӷны, ажәҩан икыдхаланы икыдын. Аиаҵәақәа, ажәлар ргәырӷьара бжьы ишазыӡырҩуаз иааԥсазшәа, рыԥштәы рхыббы, иӡыжь иаҵәахa иӄаз ажәҩан иналаба ицон.

Митра дырҳаны дҩаҵӄьеит, акаҩҳәа ашәа ҳәауа, абарҵа иҵагылаз гәыԥҩык рыбжьы аниаҳа. «Ҳаи, хьымӡӷ згеит, Матыгә саԥхьа дааизар»... иҳәан, ашә ааимԥааны абарҵа данныҟәгыла, Матыгә абжьыҭара ахьыӄаз ауадахьынтә даадәылҵит. Митра иибаз џьеишьеит. Ихы дазгәааны, сышԥацәоз ҳәа дыгәрымуа уахь иҿынеихеит.

«АСАСААИРҬА ДУ»

– Ааи, Џьгыдырхәа ақыҭа «Аиааира» аколнхара аконтора... Ааи, Манча соуп. Бзиара збаша, бзиара, Григол Давид-иԥа! Бзиароуп иӄоу! Аколнхара аусқәа ижәбац, еилашуеит... Исаҳауеит Григол Давид-иԥа, быжьҩык асасцәа, Албаниатә? – неиҭеиҳәеит аколнхара «Аиааира» ахантәаҩы Манча Нанба. Ихаҿӷьы ныҟәлашеит. Аԥышәырчча гәыбзыӷ инеиманаркҷит илакыҵа ацәақәа. – Иахьа асааҭ хԥа рзы? Зеиԥшыӄам! – ашьшьыҳәа итрубка ныҟәиҵеит Манча. Астол аҿы иқәыз ақьаадқәа аaидкыланы зымҩа иҵәахын, егьи ауада дныҩнашылт.

– Ҳаи, бзиарак иақәшәаша асасцәагьы уаргьы, ассир сшәырӄаҵеит, – иҳәеит аҳасабеилыргаҩ Қьаазым, игәаабжьынацәа иаргәҵысҭа иаларкьакьауа, иқьаад дақәхәыцуа дахьтәаз. – Мил-

лионки аашәи пшьынҩажәи хәба нызқь маат аҧареи быжьҩык асасцәеи ҳәа исамханы еит, – иҳәеит Қьаазым, ччапшьк илакыҵа иҵамыршәакәа. Уи иҟазшьа бзианы иузымдыруазар иашаҵәҟьаны ианиҵеит угәахәрын. Абри ажәа ааиҿыҵшәандаз ҳәа иҧшны итәазшәа, зегьы, аҟырҟырҳәа инеибарччеит, нас ажәақәакгьы нашьклартҵеит.

Манча зегьы анҭынчха иреиҳәеит Албаниантә иахьа асасцәа шырзаауа.

– Ааи, урҭгьы ҳаӡгабцәа ҧыҭҩык, рыда хәыцыртә рымамкәа инартәаны ицап, Китаинтә уажәааигәа ииааны иаҳҭаз реиҧш, – иҳәеит Қьаазым, ила гызмалқәа цәыҵырҧшны Миса дахьтәаз ахь дыҧшуа.

– Ассир збаз иакәхеит Қьаазым уажәшьҭа, – даацәажәеит Миса, аҧхашьара зынӡагьы лҿамҭаӡакәан, – уажәааигәа Китаинтәи асасцәа иаҳҭаз рыҧсадгьыл аҟны иаҧнеи, ашәҟәы сзаарышьҭит. Уи Манча узгьы салам ануп, – Манча лхы наиқәылкит Миса. – Абарҭ зегьы шәзы асаламқәа, – даҿа гәык шаҵамыз ала агәра дхаларҵар лҭахызшәа итәазгьы днарылапшит.

– Ҳара ҳасаламгьы неиҩымсрыда ирзанҵа ашәҟәы анрзы-быҩуа – налыдиҵеит Манча.

– Хымҧада, – лҳәан Миса, ахьараҳәа лаҳасабга неилапсаны аихыршәашәара дналагеит.

– Сара уажәы «Асасааирҭа ду» ахь сцоит, сызҭахны иааиуа уахь днеиааит, – иҳәан Манча, амардуан ааигәара игылаз и-«Победа» дынҭатәан, аконтора ашҭа дынҭҟьеит.

Аҧсабара ҳамҭас араҟа ишьҭанаҵеит, ахьҭа иацәырхьчарц арҭ ахәқәагьы акәнаршеит, – уҳәаратәы анапсыргәыҵа еиҳа ииашаны, Амшын еиқәа еиҳа ииаҵәаны ишьҭан «Асасааирҭа ду». Араҟа изазон ачаи барақьаҭ. Аколнхара «Аиааира» ачаирҭақәа зегьы иреиҳауп ари. Аколнхацәа бзиа ирбауеит. Рыҩны еиҳа рыҧсҭазаара уаҟа ирхыргауеит. Аҳәаанхыҵтә асасцәа лассы-лассы иазаалоит. Уи акәхап аколнхацәа ари ачаирҭа «Асасааирҭа ду» захьӡырҵазгьы. Иара зыхҟьаҵәҟьаз нҭкааны аӡәгьы издыруам. Абас иаҧхьоит, ианиз иацизшәа.

– Иҟоузеи, шаҟа килограмм ааихьоузеи? – дыццакны днаҵааит Манча, «Асасааирҭа ду» аҟны данааи, акапанга иадгылаз дизааигәахо.

– Ҳчаихыхцәа макьаназ иааргахьеит, иааргахьеит... – абригадир Таҷ аттаҳәа аихыҳасаблара даҿын, ибла гәыҭбаа дуқәа ихылашауа. Манча иблокнот ааҭиган аттаҳәа абригадир еиҳәаз наниҵеит.

Уи аамҭаз, ачаихыхцәа рашәа «Асасааирҭа ду» иахьыгӡаны иааӡуан:

> О, ҳчаи баракьаҭ,
> О, ҳчаи гәырҕьахә:
> Ажәӡан уалаланы уԥырла,
> Амшын ухыланы уӡсала…

Абарҭ ачаихыхцәа рыԥсҭазаара ацәқәырԥа енагь саман-даз уҳәаратәы рашәа иақәыршәаны, рнапқәа ырмацәысуа ихын. Манчагьы ашәа цәыригас изымдырӡауа ирыцирҕзуан. Ан гәыблы лыхшара ихахәы лнапы шалылшьуа еиԥш, Манча бзиа ибаны ачаи чыкьқәа инапы нырхшьылауа, аус ахьеилашуаз днеин ҳамҭакы дыҟан.

Иаарласны акеӡ-акеӡҳәа асаркьал абжьы геит. Ачаихыхцәа ркаҵкәырқәа еиҵагәа ирҭәын, абри аамҭазы Манчагьы апар-торганизациа амаӡаныҟәгаӡ Кәасҭа дивартәаны имашьына архәаракәа ирхарҵәиуа аҿынаирхеит.

– Уа мшыбзиа Дадын! Уабацауеи шьыбжьон шоураха? – днаҵааит Манча, имашьына ԥшьшьаала иаанкыланы.

– Сабацауеи, дад, асас гәакьақәа бжьымшынк ирхысны иаҳзаауеит рҳәан, сырԥыларазы сцоит, – иҳәеит аҭаҳмада ӡыш, имаҟа-па инацәхыԥ аваҵаны, илабашьа аҟыгәҳәа ахаҳәра инылеикшан.

– Уааи, нас, ҳаргьы уахь ауп ҳахьцо, – иҳәан Манча, игана-хьала амашьына ашә аҷараҳәа иааиртит.

– Ари иуку закәызеи, Дадын? – днаҵааит Кәасҭа, аҭаҳмада данааиватәа.

– Арҭ даара еихаҳатә бзиақәоуп. Урҭ сбаҳча аҟынтәи ихҵәаҵәаны иаазгоит. Иаҳзаауа асасцәа ҿыц анхара иалагеит рҳәоит. Ус анакәха, аҿыцынхаӡы уихәароуп, урҭ рыԥсадгьыл аҿгьы абас ишәҭлааит абаҳчақәа, – Дадын ибҕа нкыдҵаны даатәеит.

– Урҭ уаха иаанхар алшоит, уаҵәы ирумҭарызи Дадын, – даацәажәеит Манча, Дадын иҟаиҵаз игәы иаахәаны.

– Уаха иаанхаргьы зеиԥшыҟам, ҳбаҳчақәагьы рбап, ирҭахугьы рнапала иалырхып, – иҳәеит Дадын.

Арҭ шеицәажәауаз амашьына аконтора аԥхьа инеины ахыгәҳәа иаангылт. Ӡыцьа-хӡык асасцәа ирԥыларазы иа-аихьан. Асасцәа ааиаанӡа ҳәа, урҭ русқәа ирылацәажәауа, аҵәаҵла еиԥынчыла ашәшьыраҿ атәарҭақәа ирықәтәан.

Ахәылԥазы ашоурагьы хҽхьан, амра резинатә мпылушәа иҟаԥшьӡа азбжарак амшын инӡаалахьан. Уи, аҵыхәтәантәи

ашәахәақәа пшьшьала аԥсабара пшӡа иалкәкәааны мчыла агәыҵакра иаҿын. Пшашәшәыкгьы џьара иасуамызт. Аҵиаақәа ацәа иалоушәа, имҵысӡо игылан.

Асасцәа ааихьан.

– Ҳара шьапыла ҳцоит, – рҳәан иаҿадыршәт, «Асасааирҭа ду» агәашә ианааҭыҵ, аԥсуа пҳәызба Минакеи албаниатәи аԥҳәызба Пандореи.

– Зеипшыҟам,ҭынчгьы ҳаицәажәауеит,– рҳәан,иакәшаҳаҭхеит егьырҭ рҩызцәагьы. Амашьынақәагьы, ашьапызаҵәқәа реипш, аку-суҳәа еиқәҿҭуа, икка-кказа иҭацәны рҿыҩархеит.

Џьгыдырхәа ақыҭа есааира алашьцара азааиуан, аха ус-гьы агәырҕьа шьҭыбжьқәа аԥсабара дырҿыхауан. Ашәаԥыџьаԥ иаҵәара ишшәырӡа ирыҵаршәыз амҩаду ианылаһы инеиуан, хә-мшынк ирхырҳәҳәаны знапы еибазыркыз аиҩызцәа, Пандореи Минакеи. Пандора лхы-лҿы еиқәа гьежьыхәҵәа агәыкра аҿықәҳәҳәауан. Уи агәырҕьа ду шлымаз мҩашьахуа лыблеиқәаҵәақәа лхалашауан. Минака лгәаҿы иԥхауаз ахьтәы иаҵәа зынҷҷалоз лхы-лҿоу иадхәмарлон аҵыхәтәантәи амра ашәахәақәа. Арҭ бызшәала изеиқәшәом узҳәаарымызт. Ажәа мҳәаӡакәа баша инеихәаԥшыргьы, рыгәқәа ирҭаз иаразнак еилибакаауан.

Дадыни албаниатәи анхаҩы Мусҭафеи еицәажәауа инеиуан.

– Аа уаангылшь-уаангылшь, – Дадын, урысшәала уиаҟара иҟаӡамкәа ицәажәоз Мусҭафа дааникылауан. – Аӡиас мҩахганы арха иқәҳҵеит уҳәазма? – иҵегьгьы иҽынидхаланы диазҵаауан.

Мусҭафа, урыс ажәас иидыруаз зегьы адгаланы, Дадын еилыркаара даҿын Албаниа ҿыц аԥсабара ишақәԥоз.

– Ааи, дад уи ҳәарас иаҭахузеи, – иҳәеит Дадын, Мусҭафа дызҿыз цқьа ианеиликаа. – Аӡиасқәа ҳнапсыргәыҵа ианысуа иаламгеи,дад,Мусҭафа,абри слабашьа исҭахны ишынаск-ааскуа еипш ауп ҳара ҳҿы аԥсабара уаҩы ииҭаху алеигӡауа ишыҟалаз. Уи ҳара ҳҿаԥхьа ишьамхышлеит, дад, – Дадын Мусҭафа иеиҳа аурысшәа шиҳәауаз ангәеиҭа дамеигӡакәа иҭырбҕьыжәааны ацәажәара даҿын. – Волга-Дон ажра ду жәбазу, дад, Мусҭафа? – днаҵааит Дадын.

– Ааи, ааи, ҳаҟамзи хымш, аха уеизгьы сызхара исзымбеит. Арахь аамҭа уаҳа ҳамам. Ҳашьҭахьҟа аус дуқәа ҳазԥшуп, – аҭак ҟаиҵауан Мусҭафа. Уи, ихылԥа гьежь ду аарҽеины, зны ашла Дадын днаизԥшуан, насгьы даҵашьыцуазшәа иааикәыршаны

иҟаз аԥсабара лаԥшыла инеимидауан. Игәы змырҭынчуаз уск ҳәцымцуа ицәеиижь ишналалаз ихы-иҿы ианубаалауан. Абас еицәажәауа амҩа ду ианыланы инеиуан аԥшәмацәеи асасцәеи.

Амрагьы ашәахәақәа накәаԥсаны амшын инӡааҵәрыла ицеит. Аусурахьтә зыҩныҟа ицоз аколнхацәа, асасцәа анырбалакь инахырхәаны аԥсшәа рарҳәауан. Пандореи Минакеи аколнхацәа рклуб аԥхьа ианнеи, рышьҭахьҟа иааиуаз иаарзыԥшит. «Бзиала шәаабеит аҳәаанхыҵтәи ҳҩызцәа» – асасцәа рыбызшәалеи аԥсышәалеи аклуб аԥхьа алозунгқәа ҩны икыдын. Ари иаԥхьалакгьы рхы-рҿқәа нархаччауан. Ашкол хәыҷқәа акласс ишаадәылҵлакгьы ақыҭантәи аклуб ашҟа иҩуан. Аколнхацәа еизон. Есыхәылԥаз еиҳагьы уаха ашҭа агәырҕьа ҭан.

Албаниатәи арҵаҩы Шевкет аҵаҩцәа гәыԥҩык ицны аклуб дыҩхалт. Уи аамҭазы аклуб аҩнуҵҟа зегьы еизаны итәаахьан.

– Сара, – ҭынч дналагеит Шевкет ажәа анирҭа, акафедра инапқәа нықәҵаны. – Иугославиеи ҳареи ҳҳәааҿы, Кукеса ақыҭан аабыкьа еиҿыркааз ашкол аҟны аурыс бызшәа сҭиуеит. Абарҭ шәеиԥш иҟоу анхацәа рхәыҷқәа аҵара дсырҵоит. Сара исҭахуп асовет уааи ҳареи гәыла адагьы бызшәалагьы цқьа ҳаиқәшәо ҳҟаларацы, – Шевкет иажәа далгаанӡа ахәыҷқәа «ура» рҳәан анапеинҟьара ианалага, адуцәагьы инамҽхаркит.

– Иахьатәи Албаниа ҿыц шәышықәсала аҭырқәа дшьацәхысуа дыкәын, – ацәажәара даҿын уажәы албаниатәи анхаҩы, Сабри, – цәгьа-цәыԥхамшьала ҳара ҳауаажәлар нзырҵәауаз анемса мҵарсыҩцәеи, аҭырқәа рҳәцәеи иреицәан аҩнуҵҟатәи амалуаа, акороль Аҳмеҭ Зогу дназлаз. Иахьатәи ҳканал ҿыц, ишабоз адгьыл аҿы аӡы аазгаз, аҟаҵаразы иҳалихуаз аԥара Аҳмеҭ есышықәса иџьыба иҭеиҵон, аӡымҩас шцацыз ицауан, ҳара ҳзы хәарҭарак аламкәа, – Сабри ибла еиқәаҵәақәа енагь агәырҕьа зыхҳәҳәыла иҟаз нҭахәлан, ишаҵәшаҵәуа иблацәақәа инарыҵагьежьит. Ихаҿгьы амца нахҟьаны, иааҟаԥшьхеит. Уи ихахәы иналарсны ицламҳәа аҟнынӡа иӡамҩа иалҳәа илашьҭыз ашәахсҭа ихы-иҿы, аԥҭа цәышқәа зху, ажәҩан иаҵаршәу амзаҿа еиԥш ианубаалон. Ари, Сабри иԥсадгьыл ахьчаразы аҕа диҿагыланы даныкәаԥауаз ахымҩас изыннажьыз ашьҭра акәын.

Асасцәа ауха ҳамцар ҟалауам рҳәан, Аха Дадын иеиԥш иҟаз аҭаҳмадацәа ирымуит, минакараа рышҟа имҩахыргеит. Минакараа «Асасааирҭа ду» ахықәҵәҟьа иқәынхауан.

Аԥхын ҵхы напыла аӡәы иаархихызшәа иккаӡа иаашеит. Џьгыдырхәатәи ақыҭа есымша еиԥш иахьагьы шьыжьӡа

иҿыхан аҽынтәи апстазаара иалахәхьан. Асасцәа амашьынақәа ирҭаларацы рҿанынарха, Сабри ибжьы наиргеит:

– Аԥшәмацәа, адгьыл ду иқәынхауа ҳаызцәа, шәнеи ҳара ҳахьгьы сасра, «Шәсасааирҭа ду» аҩыза Албаниагьы ижәбарц шәҭахызар.

Дадын ауаа днарылс-аарылсуа ацәажәара иаҿыз Сабри днаидгылан, иацтәи аихаҳатәқәа ауапцәа цәаакы илаҳәаны уи инаиркит.

АҾЫЦГА

– Сыцәап, аха убас сыцәап, абомба сывараҿы иԥжәаргьы сазмырҿыхаратәы, – иҳәан ауаҭах иааҩнашылаз Нодар, хыхьтәи длеизшәа, дшеилаҳәаз ҽыцха ииарҭа иҽнылаижьит. Икаруаҭгьы ааҿыж-ҿыжт, усзаахма, иеиԥырӡааша уаргьы саргьы ҳәа аҳәауазшәа.

Џытраамҭак ауаҭах аҿы ҭынчран. Адәахьы икатәаз ашоура хызҽуаз ԥшаҟәандакгьы аԥенџьыр икылсны ауаҭах иныҩналауан. Иаахәыцырҟьаны агәгәаҳәа абарҵаҟны џьоукы рышьҭыбжь геит.

– Уабанӡацои, сара сеибгазар уи џьара иухьысыгӡап, – еишьҭаз руаӡәы дҳашҳашуа, иԥсы ихәлаханы ацәажәара даҿын.

– Шәынзырҵәара шәыҕралааит, ацәаха ҳашәҭар иауазеи, аӡеиқәҭәарада уаҳа ус шәымаӡами, – иҳәан Нодар дааҳәын, варала днаиеит. Илацәақәагьы неиқәиԥсеит, аха минуҭкгьы изымчҳакәа апружина зҭагылоу ашәындыҟәра ахҩы еиԥш иҩеихԥеит. Иихәоз узеилымкааратәы дааҟәындҟәындын, дааҳәны егьи иварала днаиан, дырҩегьых илацәақәа неиқәиԥсеит. Изтәыз аԥшәма изгәаазшәа, имгәа ааурарчарт. Ашьхацара гәхьаазгауа аҽы еиԥш, иҿыҵа аӡгьы ҟәандаӡа иныҵалеит.

– Борис, аа Борка, сашьа, – арыцҳабжьы ихаҵаны ҿааиҭит Нодар.

Борис акәаԥ аҿынӡа даннеи, ишәҟәы игәы иныҟәҵаны иҽырххо ҿааиҭит, – ара сыҟами Нодар, акыр уҳәар уҭахызар.

– Хәба ирыдамхаргьы иумазар исхумбаан, иаха аахыс иҟьалангьы џьара чаҕьак сыҕрамшәацт, сымгәа ашақә иасуеит, скьатеиқәа рыԥсы ҭалеит. Арахь ишудырыуа еиԥш, аурыс бызшәа

аҭоурых ааины аҿаасыднарҕәҕәалт, – ихы-иҿы ианымаалоз арыцҳа-пштәы иҭаны ацәажәара даҿын Нодар. Иԥынҵа ырхәа ду зҿаҵарчны иԥаҵа жәпа еиқәаҵәа иҿаз, уажәи-уажәи иабӷьар хаԥыцқәа инарыбжьакны ахыҟаҟаара дналагауан.

– Џьаҳаным зҭыԥхаша, сҭаацәагы сырхашҭит, абар уажәшьҭа жәохә мыш ҵуеит урҭ ирылҵны акапеи сџьыба иҭамлеижьҭеи. Иацы ателеграмма ҟасҵеит, схы самыхәо аиарҭа сылазшәа. Иахьа акы анысмоу аԥышәарақәа рыҭира акәым, иара ауниверситетгьы наҟ инсыжьуеит.

Нодар ацәажәара дахьынӡаҿыз, Борис дзыԥхьауаз ишәҟәы аҿы ааркны аиарҭа дныҟәтәан, иаԥхьа икаԥсаз ишьаҵақәа ишьаҵара дналагеит.

– Уаҳа акы саҳәомызт, абыржәы шә-мааҭк срықәиҭны исымандаз, нас иҟасҵоз убарын, – дҩагылан, Борис џьара дицәцар ҳәа дшәауазшәа, ииарҭа днылатәеит, – аԥышәарақәа убас исҭирын аха, хәба иреиҳау акы ыҟазаргьы «иудаҳныҳәалоит афырхаҵа, Нодар», – ҳәа алекторцәа исыдныҳәаланы исырҭаратәы. Аха иабаҟоу, шә-капеикгьы аӡәы сыгәра ганы исиҭом. – Нодар ихчы дааханы ишьамхы иныҟәиҵан, иҩнапыкгьы ихы иаҵаргәаны, рыцҳара дук иампыҵашәаз аӡәы иеиԥш, дынкахәыцуа днаиеит.

– Уара, иаҳҳәар угәы иалсуеит акәымзар, ҩымш ҵӡом саб иашьа ҳәа иаҳурдырыз аԥара узныжьны дцеижьҭеи, изыхҭнуҵазеи нас? – иҳәан Борис дҩагыланы, аԥенџьыркәа ҟьаҟьаӡа иааиртын, ихы аҳәара дналагеит.

Амра, адәыӷба авагонқәа реиԥш, зҿеивҵаԥсаны игылаз акорпусқәа рықә кылнаҵәар аҭахызшәа, хыгәҵәы ирхашуан. Астудентцәа рықалақь аҿы ҭынчран. Ашара иацгыланы апарккәеи абаҳчақәеи рахь ҿазыҟаҵара ицаз астудентцәа, еихьышәшәа-еиԥшәшәа рыԥхын хызақәеи рышәҟәқәеи ргәыдкыланы, шьыбжьон ԥсшьара ҳәа руаҭахқәа рахь ахынҳәра иаҿын. Иаҩцацәамкәа ахәхәаҳәа исуаз аԥша ҟәанда ииаанагауан игәыҟаҵагаз ақәыц-шәҭ афҩы хаа.

– Исиҭаз зуҳәаз саб иашьа, аҩызцәа змоу изы шәкы-ҩышә мааҭ аԥара ԥараӡам, – даақәыԥсычҳан, Нодар ихчы ишьҭахьҟа аҭӡамц инкыдыжьланы ибҕагьы надиҵеит. Борис Нодар ииҳәаз аҭакс даҿакы иҳәарц иҿыназикын, аха длакҩакуа дышгылаз атыгә-тыгәҳәа аӡәы ашә днас-наст.

– Шәлеи, – иҳәеит Борис даақәгьежьын. Нодар дахьтәазгьы иҿимырҵысит, аха игәы иаҳа ирццакны аисра иналагеит,

ихы аҭыҧаҿы ишыҟазгьы ҧшьынҩажәи жәаба градус ҟаҵаны, иблақәа рцәа инҭаҳәын ашәахь аҧшра иалагеит.

– Мшыбзиақәа, гәырҕьаҿҳәаша, – лҳәан, иааҩнашылаз аҧошьҭаныҟәгаҩы лыхәда иахаз ашәҟәҭра ду астол иныкәлыргылан, қьаадқәак ҭгауа дынҭалеит. Нодар дзықәтәаз акаруаҭ апружина даршәызшәа, дҩаҵууаан али-ҧси рыбжьара аҧошьҭаныҟәгаҩ дналыдҧалеит. Иааҭылгаз ақьаадгьы аалымҧаан, дыццакны илаҧш нахигеит. Борис аҟәардә даахан, игылаз аҧҳәыс иналыҵаиргылт.

– Иҭабуп, – лҳәан, дааҧсаны дшыҟаз удырратәы, иҵауланы даақәыҧсычҳан, днатәеит.

«...Аҧарақәагьы амҩа иқәахҵеит» ҳәа ателеграмма иахьаныз даннаҧхьа, Нодар аҵх лашә дшагәылаз ихы-иҿы ацәымза нақәдырҧхазшәа иныкәлашеит, иахьа шьыжьы аахыс имччацыз иблақәагьы ччеит.

– Усоуп ишрықәнагоу, дааиаат иҭахызаргьы, уи сара иабасҧырхагоу мшәан, иааишьҭыз аҟара егьи сҵьыба инҭеиҵар, нас аҩныҟа дцап, – ацәажәара даҿын Нодар, иблақәагьы ааихмырсыҕьӡакәа аҧошьҭаныҟәгаҩ еилыршьқьраауа илыҧхьаӡоз аҧарақәа дрыхәаҧшуан.

– Дарбан иузаауа, Нодар? – игәы ишнанамгаз удырратәы днаӡҵааит Борис.

– Дарбахын, саб иоуп, – дазгәдуны аҭак ныҟаиҵан Нодар, аҧошьҭаныҟәгаҩ иааилыркыз иҧарақәа еиларҿены иҵьыба инҭеиҵан, ишьҭахь инапы ҟаҵаны даалеиҩеит.

– Ииашоуп, ҳара зегьы ҳҭаацәа рыда ҧсы ҳхам, аха уара, ианысабиз зны урҭ рыхәдахь ихалаз, иахьа уанарҧысхагьы ушьапқәа хшьны уқәтәоуп, – иҳәан Борис, знымкәа-ҩынтәымкәа ас аҭаацәа зжьауа иибахьаз Нодар игәы изнырханы, даацәажәеит.

– Аҩыза иҿы хә-мааҭк ззымгәыҕьуа, ацәажәараҿгьы уиаҟара дкызар бзиан, – иҳәеит Нодар, уажәрааҽа арыцҳа ҧштәы зиҭауаз иблақәа нҭарлашьцаны. Дызлеиҿартәыз зегьы реиҳа рыҧшӡагас ииҧхьаӡауаз иҧаҵақәагьы инапы рылшьны инеиқәирҧшӡеит.

– Хә-мааҭк ракәӡам аус злоу, ауаҩреи ахдырреи роуп, – иҳәеит Борис, ашәаҿы даннеи даахьаҳәны.

– Ҧхашьароуп, ҳаҷкәынцәа, шәара шәҭаацәа ас ҳажәжьауа шәалагар, – лҳәеит аҧошьҭаныҟәгаҩ, иҟалаз закәыз анеилылкаа, лышәҟәҭра аҵга лыхәда инахылшьын дцарцгьы дҩагылеит.

– Уи бара ибусым, бхаҵкы, бара ибусу аԥара анысзаалак иааганы сыҭара ауп, – аҭак ныҟаиҵеит Нодар, хаарак аҵамҵаӡакәа.

«Уара, аԥошьҭаныҟәгаҩ иарбан уаҭаху дахьыҩналаз?» ҳәа абарҵахьтә абжьқәа анлаҳа, Нодар ииҳәаз акгьы ахымҳәаакәа аԥошьҭаныҟәгаҩгьы наҟ дындәылҵит.

Амра хыҵны иҭалахьан. Шьыбжьон астудентцәа рыԥсшьара аамҭазы иҿыхаз урҭ рықалаҟь хәыҷы, уажәы иара аԥсшьара арҭазшәа аҭынчра ахатәан. Астудентцәа аӡәи-аӡәи еиԥырхагамхауа, зегьы рыҽшаны аԥышәарақәа ирзааиуаз рҽырзыҟаҵара иаҿын.

Нодар ари аамҭазы изхара ыфаны, дбақьаӡа, дшәышәуа, ишьҭахь инапы ҟаҵаны астудентцәа рыкрыфарҭахьтә дхынҳәны даауан. Хԥаҟа ԥаҭлика ауарашгьы ижәызаап, лафк зеиҳәашаз ԥҳәызбак илаԥш дааҵашәаргьы цәгьа имбауа, дҿаԥхаҿаччауа длеиуан.

–Аа, аҳәыҳәқәа, арыц шьҭышәыҟәшәошәа шәыхқәа шьҭацаланы шәызҿу иарбану, аԥышәарақәа шәҽырзыҟашәҵо-заап, – иҳәан ибжьы нарықәиргеит, амҩа нымҩахыҵ ақәыцқәа рыҵаҟа ашәшьыраҿы итәаны аԥхьара иаҿыз аӡӷабцәа.

– Мап, ҵыԥх абра гәырк ҳацәкашәан, сынтәа аԥшаара ҳаҿуп, – лҳәеит иаҳа ацәажәареи алаф ҳәареи згәы аҳәауаз аӡӷабцәа руаӡәы, ашырҳәа лхы дҩахан.

– Бзиара убааит, – лҳәеит аҩбатәи, лыла дынцәыҵыԥшшәа, наҟ даҳԥырнагауазар ҳәа лгәаахәаны.

Ахԥатәи зынӡагьы лхы шьҭылымхӡеит, аха лнапы нцәыҵырҳәҳәаны ацәажәара згәы аҳәоз лҩыза дынҭылбӷычаит. Уи дааҭрысын, аха иззакәыз анылдыр, ишылҭахӡамыз лхы ларҟәны ашәҟәы аԥхьара дналагеит.

– Уи агәыр сара ҵыԥхцәа абраҟа ампыл сшасуаз сынкаҳан, сгәыҵәҟьа иалалеит, ашьҭахь шәара ишышәтәыз ансаҳа, иалымхкәа иаансыжьын, иахьагьы уа иалоуп, шәҭахызар уажәы иалышәх, шәҭахызар аԥышәарақәа ҳанрылгалакь, – иҳәан Нодар, длафмацараха днарыдгылт. Аха итәаз аӡӷабцәа аӡәгьы аниқәҿылымҭ, – абрыгь сыԥхасҭақәа иреиуоуп, –иҳәан, инапы ҩаргӡаны иҭахәӡа икнаҳаз қәыц-шәҭ шьыҵәрак нҿиҳәҳәан, абӷыжәҳәа инарылаԥсаны, акорпус ахь иҿынеиxеит.

Нодар, иара дзыҩназ ауаҭах аҿы даанаанӡа, кырџьара ауаҭахқәа рҿы дынкыдгылт. Аха зегьы рхы ақәыжьны аԥхьара иаҿызшәа аниба, саргьы акы саԥхьап игәаахәын, иуаҭах аҿы даатит. Иуаҭах аҿы ицыҩноу Борис астол дахатәаны ашәҟәы

аԥхьара даҿын. Уи есымша ашара дацгыланы ауниверситет аԥхьарҭа азалахь дцоит. Уаха ашә анадырклакь дааауеит.

– Уажәшьҭа аҽеазыҟаҵара иаамҭоуп, – иҳәан, Нодар ауаҭах дшааԝнашылаз, ижәԝахыр иҭарԥаз икьаҿ аҟәардә ахы инахаирԥан, иеимаақәа ишьхыршәшәауа, акаруаҭ дныҟәҭәеит.

«Аҽеазыҟаҵара иаамҭоуижьҭеи акраатҵуеит, аха...» ааигәахәт Борис, имҳәакәа иҽааникылт акәымзар.

– Уажәы асааҭ ԥшьба рыбжа ыҟоуп, уаҵәы ашьыжь асааҭ жәба рҿынӡа саақәымҵӡакәа аԥхьара саҿызар, абри ашәҟәы иану аҵара акәым, имҟаҟаӡакәа илбааздап, – иҳәан Нодар, астол иаақәихыз ашәҟәы еиқәчаҟәа ду иманы ишьҭахьҟа иҽынхыршәҭны, икаруаҭ дныҟәиеит.

– Сыԥсы-сынха уаҵәы ари сҭиуеит, уаҵәашьҭахь – аурыс бызшәа, аҭоурых, нас инхои? Ԝба заҵәык роуп, урҭ ишысҭаху срылахәмаруа исҭиип. – Нодар иаԥхьаҟатәи ипланқәа ҟаҵауа, ишәҟәы аилырхра даҿын. Уи ашьҭахь ԥыҭрак ауаҭах аҿы ҭынчран. Нодар даҟьак лагӡаны ԝынтәгьы даԥхьахьан, аԥхьа данаԥхьоз даҽакы дазхәыцуан, иаҳәауаз имаҳаӡеит, аԝынтә рзы «аамҭа сыцәацеит» иҳәан, дыццакны илаԥш лахиган, иреицәа-иреиҵа акгьы ихаҿы иаанымхеит. Уажәшьҭа икаруаҭгьы лассы-лассы аҿыж-ҿыжра иалагеит, днаҳәуан-дааҳәуан аҵәымғ дахаиоушәа, нас иҿы еихԥауама уҳәаратәы инеиужьны аҿарҳасра далагеит.

– Абри еицәоу предмет хыԥеыга сара ахаангьы сақәымшәацт, – иҳәан, ииарҭа дныҟәҭәахт, – сзыԥхьауа ааркьаҿны иԝуа сдәықәлар иаҳа иеиғьуп, иара уа саннеилакгьы схы иҭоу акы исзаԝызоуп – инцәыҵырҳәаҳәаны снахәаԥшуеит, – иҳәан, дԝагылан тетрадк аашьҭыхны астол днахатәеит.

Зназы Нодар даара игәарԥханы даҟьак азбжа аҟара аахиԝылааит. Нас дԝаҵҟьан, инапқәагьы ишьапқәагьы мԝанҵауа, аҭаалым ҟаҵара далагеит.

Борис ихы инапы аҵыргәаны, дԥышәырччо Нодар дизыԥшуан.

– Узырччои, удақәа канӡахьеит, ауаԝы хшыԝла аҵьа рацәа анибалакь ашьҭахь абаԝрҵәра шхәарҭа дуу ауудырхуа, – иҳәеит Нодар. Борис, Нодар ииҳәаз ақәҿымҭкәа, ихы ларҟәны ашәҟәы аԥхьара дналагеит. Нодаргьы иҽиркаран, дҳашҳашуа ишәҟәы шьҭыхны дырԝегьых иҽеиҵыхны икаруаҭ дныҟәиеит.

Аамҭа шцац ицон. Уаҵәтәи амшгьы ашьапқәа ирықәгыланы, Нодар дарҿыхар ҳәа ишәозшәа, есааира ааскьара иаҿын. Нодар, «ибаԝ рҵәны, ихы аԥсы аршьаны» дышьҭалеижьҭеи, шәынтәҟа

днаҳәы-ааҳәхьан, уиаҟарагьы дӷарҳасхьан. Ауаҭахгьы есааира иҭшәахауа иалагеит, аҳауагьы маҷхеит. Нодар илахь, ашьыжьтәи аӡаӡа еиҧш, иҧҟыш-ҧҟышӡа аҧхӡы накәнаҧсеит. Ахьышәҭҳәа ииарҭа дныҟәтәан, кыраамҭа илаҧш кыдырхаланы, џьара дыҧшуан.

– Ҳаи, аҧсра сагар иамази, – иҳәан, ишәҟәы наҟ иныҟәыжьны дыҩаҵҟьан, икьаҿ ахьхишьыз днадыххылеит.

– Иҟалеи уара, иахьзеи уи узхәаҧшуа? – иҳәан, иџьашьаны днаҵааит Борисгьы.

– Иахьзеи закәи, уанаџьалбеит, сара аҵысмҩас хәыцк алшәар игәазҭоз, уажәы схаҭа скьаҿ иҿоу аҳәынҵәараҟәа шыҟоу урыхәамҧшуеи, акы ахы бжьшәоуп, егьырҭ аарҩара иҟәнакызшәа еиҟәышьшьа иҟоуп, ех, абарҭ аҧышәараҟәагьы ҳаргьы еиҧырӡааша, ауаҩы ихы ихашҭуа дышҧаҟарҵои, – иҳәан, џьара ҧхашьара дук иаҟәшәаз аӡәы иеиҧш иҿыҟаҵаны, икьаҿ зхарҧаз аҟәардә ганхашәа дыҟәтәаны ахәаҧшра даҿын.

– Уи уадаҩк алам, уажәы уҿыззыҟауҵо апредмет уаҵәы ишуҳәаз еиҧш иуҭиир, аҳәынҵәара ҿыцҟәа шаҟа уҭаху аахәаны, иаҭаххар аҟанҭаруаз еиҧш иукәуршап, – иҳәеит Борис, игәы иаҳәоз ихы-иҿы ианмырҧшӡакәа.

– Ушаҟәыҵра уаргьы, ауаҩы узлеихыччаша анубалакь, нас аҵырбел еиҧш уихьынҳаланы дукуеит, – иҳәан, Нодар икьаҿ ахьахарҧаз иаахихит.

– Уи иеицәоу уаҩы дызлаухыччаша акгьы узыҟамлааит, – наҭеикит Борис.

– Иарбан узлацәажәауа уара, «ҳәынҵәарак ахә имоуӡози» рҳәауа сҩызцәа сахьрылоу ирҧхашьагами, – иаҳагьы иҿынеицреиршәеит Нодар. Борис уаҳа имаикыргьы ишылҵшәадахоз идырын, ихы-иҿы гәыкы еиҟәа аҧышәырҷча аҿыҟәыҳәҳә, ихы ларҟәны ишәҟәы аҧхьара дналагеит.

Нодар ҧыҭраамҭак дадырсызшәа акы иҿаҭаны дазхәыцуа азхазы дыҟәгылан.

– Уара, абра ааигәатәи амагазин аҿы иҟалару аҳәынҵәара? – иҳәан дназҵааит Нодар, икьаҿ амаӷраҟәа инапы кылхуа дахьгылаз.

– Ишҧаҟамлари, – наҭеикит Борис.

– Аҳәынҵәараҟәа аахәаны уажәыҵәҟьа саауеит, агәыри арахәыци еиҟәыршәаны иумаз, – иҳәан Нодар, ашә ааимҧааны дындәылҟьеит.

– Уи зеиҧшыҟам ҿыҵгоуп, – иҳәеит гәаныла Борис дахьтәаз.

Нодар ҳәынҵәра аахәара дцеижьҭеи аамҭа маҷымкәа ицахьан. Амра ашәахәақәа ацырԥсса Уӡо ахәы ианавала, мраҭашәара амца акызшәа ажәҩан акалҭ нцәыҵлашеит. Ԥшаҟәандакгьы ақалақь иахыкәыршаз ахәқәа инарҿашьқьыруа, аҵиаақәа наԥхьашьшь-ааԥхьашьшьуа ақалақь ахь албаара иаҿын. Астудентцәа рықалақь хәыҷы аҿы афымца лашарақәа нхәыҵҟьаны иакхьан, аха макьана адәахьы лашаран. Шьыжьы инаркны хәлаанӡа аԥышәарақәа зҿырзыҟазҵауаз астудентцәа џьоукы уажәы ампыл ԥхаҵаны ирыма адәеиужь иқәын, даҽа џьоукых еикәша игыланы ампыл еимдауа напыла асра иаҿын. Егьырҭ астудентцәа ажәжәаҳәа рҽеиларҳәон – акино, атеатр, апарккәа рахь леиҩеира иахьцарыз мачхәызма. Борисгьы, кинок збап, сыԥсгьы сшьап игәахәын, иҽеилаҳәаны ихәда рҽеиуа асаркьа дшадгылаз, аҟыгә-ҟыгәҳәа аӡәы ашә днасит.

– Шәлеи, – ҳәа Борис аҳәааха имоукәа ашәгьы ааимҟьеит, маика заҵәы ампыл игәыдкыланы Борисраа рҩыза ҷкәынак дааҩнаххит.

– Нодар дыҟаӡами, уара, иаб даан абра дгылоуп, – иҳәеит уи, иԥсы ихәлаханы.

– Нодар дыҟам, аха иара арахь дааумгауаз, – иҳәан Борис, ашырҳәа ашәахь иҿынеихеит.

Нодар иаб уаҩ кьаҿк, шәпакы, ихәда унапы акәымшо ихазза иҟан. Ихы-иҿы ҭҭәаа ду убас иҟаԥшьын, аҭәыц иаҟароу акы налакшар аҽырҳәа ашьа неигәыдшылап угәахәратәы. Енагь иччоз иблақәа ирхубаалон ҵыхәаԥҵәара змаӡамыз агәыразра. Бориси иареи еибадырит. Нас еиманы Борисраа руаҭах иныҩналеит.

– Иҭабуп сыҷкәын, ҳтәарым, – иҳәеит уи, Борис аҟәардә дааханы ианынаиҵаиргыла, – ари ахәыҷы цәыршәага дахьышьҭоу удыруазар ҳашьҭы, ауадаҩ уаласҵоит, аха…

Борис зназы ииҳәарыз иҿамшәауа даанхеит. Нодар ицынхәрас иара амцабз аԥырқьҳәа инаихҟьеит, аԥхашьара аԥштәгьы ҟаԥшьӡа инеиҿыст.

– Ҳажәымҭа ирцәгьазар иҳәа, дад, ахаҵа дызқәымшәо акгьы ыҟам, сара схаҵоуп, – иҳәеит Нодар иаб, аарла иҿы ҩеихыхны, Борис иԥштәы шиԥсахыз аниба. Ишьамхқәа иҵамгылауа аҵысра иалагеит, ихы-иҿы ҟаԥшь ашьа иалаз еизыкәкәаны ишьаԥԥықәрахь ицазшәа ицәышхеит.

– Мап, мап, Нодар деибга-дызҩыда, дыхәмаруа, дыччо иҩызцәа дҳалоуп, хыхькгьы ихьуаны збахьада, – иҳәан Борис, ашырҳәа днеиины Нодар иаб даагәыдиҳәҳәалт.

«Срыцҳашьа, унапы сануп», иҳәауазшәа аб ибла ҭырхаха Борис днаиҵапшит, – ҳаи, алахьыцәгьа, иани иаби ажәымҭацәгьақәа, ҳапсра аамааҭанӡа ҳаишьрацы дышпаҿу, – иҳәан, деизҟәыҿны аҟәардә дныкәтәеит.

Нодар иаб уажәы-уашьҭан сыҷкәын ашә даахыҵуеит ҳәа ила ҭраа дыпшуа дыштәаз, аамҭа акыр цеит.

Борис иҩызцәа умцаӡои ҳәа рҽеилаҳәаны ашә иаалаххыз, Нодар иаб ианынаихәапш, инахырхәаны апсшәа рҳәан, нас аминауаҭра шьҭаҵауа, рышьҭахьҟа инагьежьит. Борис агәра ганы дыҟан Нодар ус иаарласны дышгәарымлоз, аха ишпаҟаиҵарыз, иаб иқәла ауаҩы иуаҭах аҿы дыштәаз цашьа имамызт.

– Шәгәы иалымсуазар ак шәасҳәоит, – иҳәан Борис дҩагылан, Нодар иаб дахьтәаз днаидгылеит.

– Иарбан сгәы иалсуа, сыҷкәын иҳәа иуҭаху, – иҳәан, Нодар иаб илапш здырхаланы дызхәапшуаз ашә иаахиган Борис днеизыпшит, исеиҳәарызеишь ҳәа игәы аҭҳара-ҭҳара еисуа. Аха, Борис ҩ-шьаҿак ҟаиҵаанӡа ииҳәарацы игәы иҭаз мап ацәикит, «ажәала исҳәауа аҵкыс, иҷкәын дшыпхасҭоу илала ибар иаҳа еиӷьуп« игәаахәын, иажәа иаразнак иаапсахны, – шәаала ҳандәылҵып, кинокгьы аабап, Нодар уахь дҳақәшәаргьы алшоит, – иҳәан даацәажәеит.

– Зеипшыҟам сыҷкәын, усгьы уахатәиала сыгәхьнааха сузыҟалеит, – иҳәан, Нодар иаб дҩагылан, имгәа ашәпара иакәыршаз имаҟа-па хәыҷы инацәхыпқәа наваиҵан, зџьыба дуқәа хьынҳалаӡа ишәыз ичоуҳатә кьаҿ ааирҽеит.

Аҵх џьашьахәшәа иссирын. Астудентцәа рықалақь хәыҷы зырлашоз афымца лашара ипханаҵаз аҵх лашьца ҩаскьан аҿаҟьа аҽынкыднажьылт. Акорпусқәа рывараҿы ишшәырӡа аҵиаа иаҵәа ирыҵаршәыз амҩаҿы, амшын ацәқәырпа еипш, изазауан илеиҩеиуаз астудентцәа рҟәыҵәа. Нодар иаби Бориси, еиманы акорпус индәылҵын, еицәажәауа рҿынархеит. Арҭ збауаз астудентцәа ааҭгыланы ирыхәапшуан, нас, – асеипш аилахара аамҭазы заб дыззааз иразҟы иамки, – ҳәа инеиҿахәыҭхәыҭуан, Борис иҵашьыцны. Астудентцәа рықалақь агәашә аҿы инеиаанӡа Борис иидыруаз иҩызцәақәак иқәшәан, зегьы еицәажәауа агәашә инҭыҵын, атрамваиқәа раанҿасырҭахь рҿынархеит.

– Сашьцәа, шәсыцхраа… Уанн… Алақәа… Ишәсырбап сара, Мунџьа-ипа сакәзар!..

Нодар иаб даатрысит, ибла агәы агәыр нхыслазшәа.

– Соушәышьҭ сымҳәеи, соушәышьҭ… Шәанн… Алақәа…

Ажәлар рыжәпара иалыҩны иааҩуан абжьы. Инеиужьны амилиционергьы ашәыршәыр дасит. Ажәлар ааилаҩҩит. Борисраа ццакны уахь рҿынархеит.

– Соушәышьҭ сымҳәеи, соушәышьҭ, – иҳәан аӡәы, икәшаны игылаз агәыԥ днарылҟьан, дбырбыруа ахаха, ааигәа игыланы ҭынч иԥшуаз аӡә иахь иҿынеихеит. Аха уа днаӡаанӡа, атазҳәа иаԥхьа игылаз аихатәы шьаҟа днанҟьан, аӡы иҭганы аҟәара иқәдыршәыз аԥсыӡ еиԥш, дԥаҟьԥаҟьуа амҩа днаныҳалеит.

– Шәсыцхраа, сахьыршьуа шәымбаӡои, сан, саб, шәабаҟоу? – ибжьы еилырхаа ишилшоз аҳәҳәара даҿын.

– Сыҷкәын, узфада? – Нодар иаб иҷкәын днаихыххит. Усҟан Борис иҩызцәеи иареи еицхырааны, Нодар ишьапы дықәҳаргылоит ҳәа иаҿын.

– Ари шәыҷкәын икьаҿ амаґроуп, – иҳәан ҷкәына аукы, Нодар имаґра иҿырхыз ыркәлаауа икны иаб дааидгылт. Аб гәыԥшқа илаґырӡқәа, иԥаџь-ԥаџьуаз илахәыцқәа инарымшәшәан, иӡамҩа инаҿалеит. Аҷкәын иикыз амаґра ааимихын, ашьа зыдшәыла ихаланы ачра иаҿыз Нодар иԥышә инадикылт.

– Изызуда, изызуда? – рҳәан, рмахәаркәа еилҳәа, ақәԥара рҿазкны Нодар иҩызцәа ҩыџьа аакылҟьеит.

– Изызухда, алада ақалақь агәҭахьы џьара дырпҟазаап, ара данааи аҭҟьара далагеит? – иҳәеит наскьашәа игылаз аӡәы.

Нодар иаб даниба еиҳагьы даҿаапкит. Нас дҭԥәаан, еицрыжәжәа аҳәынҵәа агәыдтатала ишәыз икьаҿ неишәхирҵәраан, иаб игәы дынкыдсыланы днаирбґаґан, хаха ааигәа игылаз аӡә иахь иҿынеихеит. Аха, Мунџьа иҷкәын дмышьҭыкәа днеиԥыххылан, даагәыдиҳәҳәалт. Аґьфыҩгьы ҵәыҵәӡа иԥынҵа инҭышәшәеит.

– Ижәбома, ааӡара бзиа алҵшәақәа, – иҳәан Борис, ибжьы ныҵакны иҩызцәа рахь даацәажәеит.

Ахәыҷқәа реиԥш игәынкьны иҵәуо, знапы еикәыршаны игылаз аби аԥеи мчыла иааиҟәыркәкәаан, хазы-хазы ирыманы рҿынархеит Борис иҩызцәеи иареи.

«АЦӘЕИ АԤХЫӠИ»

Араинагӡком ахантәаҩы икабинет ашә ааимҟьан, Борис Тагәиԥа Аҭацәба апружина даршәызшәа, аҿывҳәа даадәылҟьеит. Исахҭан шәҟәыҭра ҟаԥшь ду, уажәы-уашьҭан ацаԥха ркырҭақәа

адых-сыххәа иҿыжәжәаап угәахәаратәы, шәҟәыла ирҭаны иҟан. Ихы-иҿы гәыбзыҕ агәыназаратә ҧышәрчча ҧхеиуа иаҿатәан. Ачаҟәа иҭасоушәа иҟәаз-ҟәазза иаалганы иҟаз иблақәа шаҟьшаҟьауа, адкыларҭа уаҭах аҿы иҧшны итәаз инархаиргьежьт. Иҿеизнымкылакәа жәҩахырлагьы дналыцәхасит ашәҵәҟьа иадгылаз аҧҳәыс. Аҧҳәыс зназы лҿаанылкылт, даҭалымҵаразы длыҳәашаз џьшьа, аха Аҭацәба уи ҵасс измаз азәы иакәмызт.

– Изакәытә бнакроузеи, – лҳәеит, зыҧсахы аччаҳәа инеилашны зыхәцә иҩыҵаҵәаз аҧҳәыс, Борис иахь днахьаҳәны. Адкыларҭа уаҭах аҿы итәақәазгьы неихәаҧшы-аaихәаҧшит.

– Бшаҟәыҵра, аҧҳәыс усдашәа иҟоу, – дааҳәаҵәы-ҳәаҵәит Борис, ицәаҧштәхәгьы иаразнак иааиҧсахт, – амш жәгоит, шьоукы, ҳара ҳрыхьзауам ҳаҧхьаҟа ишьҭоу аусқәа, – абҕьааҳәа даақәгьежьын амардуан днаҿалт.

– Уҧры Џьгыдырхәа ақыҭа шыҟоу, – иҳәан, изҧшны игылаз «Победа» ашофер инеидиҵан, иаргьы ашә аaимҧааны днаиватәеит. Амашьына шьҭхысаа ашьхарахь ахы рханы аҿыҩанахеит.

Амра «џьит» ҟанаҵауазшәа, аҧҭа цәышқәа инарывҵагылааарывҵагылауа, еиханы хланҵы амшын иазцауан. Ҧшакгьы ахәхәаҳәа агәҿахьтә иасуан. Ишшәырза, акаҭран зқәырҭәаны, ашәшьыра зхашьшь иҟаз амҩаду ианыршәланы инеиуан Борис Тагә-иҧа дызҭатәаз раинагзкомаа р-«Победа». Аҧсаҵлақәа зымҩакы инахырхәон «бзиала иаабаша Борис Тагә-иҧа Аҭацәба« рҳәауазшәа. Борис, ашьауардын хымхаҧагьа еиҧш, ибҕа кыдҵаны днаҧшы-ааҧшуа дҭатәан. Амшын ҭынчын, аҧша ихыслауаз ахҷаҭ хнаҵома угәахәаратәы, инҭыхәа-ҭыхәаны ачхьарҧҳәа аҟәара ахаҳәқәа инрыбжьаҿеауан. Ажьгьы аҕырла аалашәон. Абри аамҭазы аринагзком ахантәаҩы икабинет аҿы дтәаны Џьгыдырхәаҟа ателефон дасуан.

– Алло, алло, Џьгыдырхәа, Џьгыдырхәа… Аҩсҭаа шәихәхааит уа шәзықәтәоузеи, Џьгыдырхәа сымҳәеи, – даҿаапкуан Саруа, илагәқәа илакыҵа иҭарҭәоушәа ишанхауа.

– Аа, Џьгыдырхәа, – акараҳәа иааимҟьеит Џьгыдырхәа амҩа. Саруа илымҳа иадкылаз атрубка иҭыҩны игауан ихааза амузыка бжьы.

– Иаҟәышәх наҟ уи амузыка, аопера аҿы снажәгазаап, – ибжьы нҭицеит Саруа. Амузыка абжьы нышьҭацәеит.

– Уарбан изҳәауа? – днаҵааит Саруа, аҟәардә тата ибҕа нкыдҵаны. Ихгьы раҳаны аҭуан днаҵаҧшит, – аа, Аҧшьыцба уоума? Вот, аҩыза Аҧшьыцба, иахьа ҳара ҳлектор дшәызҩеиуеит,

алеқциа дапхьарцаз. – Иарбан уҳәама? Зеиҕьаҟам темоуп, «Ацәеи аҧхыӡи»...

– «Ацәеи аҧхыӡи?» – днаҵааит Цьгыдырхәантә ателефон иҭацәаажәоз.

– «Ацәеи аҧхыӡи!» – инақәирӷәӷәеит Саруа ибжьы.

– Уи ҵыҧх даҳзаҧхьахьан Аҭацәба, иҟамлози иҿыцу даҽак ҳаҳар, – «саҭамзааит игәыҕны иахьысҳәаз» иҳәауазшәа, ихы-иҿы аҽырқьианы инеимакыҷит Аҧшьыцба.

– Кацо, уара иуҭахузеи ҳәа ҳаумазҵааит, алеқтор ишихәҭоу ала дшәыдышәкыл, аколнхацәа аӡәгьы дагымхааит, ишымҩаҧысыз ала уаҵәыҵәҟьа адырра сышәҭ, – иҳәан, аҟыгәҳәа итрубка нықәикшеит Саруа. Аҧшьыцбагьы итрубка нхишьын даадҵит, амцабз зхьысыз аҵиаа ҧшқа еиҧш, игәы хьшьшьы.

– «Ацәеи аҧхыӡи» ракәзар уахагьы дзыҧхьауа, иаҳа еиҕьын уиарҭа аҿы уианы, ацәа уалахәхәа, аҧхыӡгьы убауазар, – иҳәеит ақыҭсовет алаҧҟьаҩы ҷкәына қәыҧшк, днасҭхашәа астол аҵкар дахьадтәалаз.

– Уигьы зназы ибзиоуп, аха есымша ацәеи аҧхыӡи ртәы ҳазыӡырҩуазар, ианбаҳаҳауеи ицәам ауаа лабҿаба иҟарҵа-уа аусқәа ртәы, – дазҵаар иҭахызшәа даацәажәеит ақыҭсовет амаӡаныҟәгаҩ Аҧшьыцба.

– Уи уаҳарц уҭахызар, иаақәхны урыҧхьа агазеҭқәа, ажурналқәа, имаҷума урҭ ртәы зҳәауа, – наиаҭеикит аҷкәын қәыҧш, Аҧшьыцба дҵәылхуа. Аха Аҧшьыцба уи ииҳәоз иаҳауа дыҟамызт, хәыцрак иҽаҭаны ихы ҩнапыкла икны астол дахатәан.

– Иҟаҳҵарызеи Пач? – ихы ҩышьҭыхны днаҵааит Аҧшьыцба, – Саруа излеиҳәаз ала, аколнхацәа аӡәы дагымкәа еизгатәуп, «Ацәеи аҧхыӡи» аӡбахә раҳар машәыршақәгьы аӡәы арахь дықәлашам, аха...

– Даҽа темак хәыцтәуп, – иаахиҵәеит Пач.

– Ажәлар аажьауану? – иаргьы ихәыцра уи аҿы иаанкылаאны дшыҟаз удырратәы даацәажәеит Аҧшьыцба. Игәгьы хәыҷык иааиҧсахит рҩыџьагьы ргәаанагаракәа анеиқәшәа.

– Излеизалак ажәлар еизааит, – иҳәеит Пач, – рҿала иарҳәап ргәы иаҭаху. Арҭ аҩыџьагьы ахәыцра инҭашәеит, «иарбан темоу алаҳәара ианаҳҵара» ҳәа.

Аусҳәарҭа ауаҭахқәа зыҧсы ҭоу аӡәы дрыҩнатәоуп узымҳәауа ҭынчрахеит. Пыҭрак ашьҭахь Аҧшьыцба ихы-иҿы нықәлашеит. Иаҧхьа ақьаад иқәызгьы аақәихын, ихы иҭыҧрааны ицар ҳәа дшәауазшәа, иизбаз аттаҳәа ақьаад инаниҵеит.

Аԥшьыцба аӡра даналага, Пачь ихәыцрақәа ашьхатәы реиԥш ихы инҭыԥпын, дагьӡахеит. Ари аамҭазы, ақыҭсовет ахантәаӡы Ҭарашь даҽа ӡыџьаӄа ицны, ҽыла аусҳәарҭа ашҭа иааҭалеит. – Аҳаҳаи, угәашьамх цаӡама, – иҳәан, аҽцәа руаӡәы апӄаӡҳәа иӄамчы наиӄьеит, иҽы авара иажәымҵакәа. Аусҳәарҭа ауадақәа руак аҿы инеидхәыцлауа итәаз рҭынчра аӄамчы аԥҵаҵа иацӄьазшәа инарыхӄьеит. Аҽцәа раӷәрақәа аҽхарԥарҭа инахарԥаны аусҳәарҭахь иӡхалеит. Аԥшьыцба, шәааира сзырбаз иҳәауазшәа, аттаҳәа инеиқәиԥхьаӡеит уаха алеқтор дшаауаз, атемагьы арбаныз. Ҭарашь зназы дхәыц-хәыцуа даанхеит.

– Уи уиаӄара уазымхәыцын, Ҭарашь, – даахәыҵӄьаны даацәажәеит Пачь, – «Ацәеи аԥхыӡи» аҭыԥан, алаҳәара ианаҳҵарц ҳаӡбеит «Аиӡызареи абзиабареи» – иҳәан, Ҭарашь иахиҳәаарызеишь игәахәны днаизыԥшит.

– Ианышәҵа алаҳәара иӄоу шыӄоу, нас ажәлар ирусуп, ирҭаххар дадырԥхьап, мап анакәха урҭ ирҭаху илымҳа инҭарҳәар даманы ицап, – иҳәан, Ҭарашь икабинет ахь дныӡналеит.

Амш ахәларахь инеихьан. Шьыбжьон ажәӡан ихтаталаз аԥҭақәа ныҵашәа-ааҵашәа ицеит. Амра аԥсабара ннажьхьан, аха уи алашьцара ахамԥацызт. Аколнхацәа аусурахьынтә ихынҳәны ишааиуа аклуб аԥхьа иааҭгылауан, уаха иӄоу аабоит ҳәа. Аклуб абарҵаҿы абас иӡны икыдын:

АЛАҲӘАРА

Иахьа, асааҭ 9 рзы, ахәылбыҽха Џьгыдырхәатәи аклуб аӄны иӄоуп алекциа, «Ацәеи аԥхыӡи» атемала. Даԥхьоит алеқтор – Борис Тагә-иԥа Аҭацәба».

– Дырӡегьых «Ацәеи аԥхыӡи?» – иџьашьаны ахаӄынтә алаҳәара еиҭанаԥхьон иаадгылоз.

– Ных, аӡны ухы ныкәҵаны уцәар иаҳа еиӷьуп, – рҳәон џьоукы, рнапгьы наӄьаны наӄ инадҵуан. Даҽа џьоукых ари иаҿаапкуан, араион аиҳабыра Аҭацәба даазышьҭуаз рзыҳәангьы ргәалсажәақәа нҭдыршәшәауан.

Алаҳәара ианыз ақыҭа иахьӡеит. Илашьцеит. Амзагьы «амра уҭашәара сзырбаз ихаҵкы сцеит» аҳәауазшәа, игәылҭәааа, ижжаӡа ажәӡан иаҵәа инаҵалеит. Ахьӡы ӡеижьӡа аԥсабара иқәырҭәоушәа, уи ашәахәа гәыбзыӷқәа аиаҵәара рҽналарԥсеит.

Борис Тагә-иҧа акык-ꙍбак Ҭарашьраа рҿы иижәыз аҵәацақәа игәы дырхаҵан, Кавказ ашьхақәа дырхыҧшны нхыҵќа дҭаҧшуазшәагьы игәы иабауан. Ишәќәыҭра рчны изнапык иакын. Егьи инапаҿы, ақәыцьма бла еиҧш икәеицеиуаз, иҭаҭынќаҵа бжьакын. Ҭарашьгьы иаргьы аклуб аҿы ианааи, ажәлар аџьџьаҳәа еизаны рлеқтор иааира иазҧшны игылан. Аклуб иамкыз ауаа рҽеивацаланы ашә иахьаахыҵыз игылан. Асцена агәҭаны астол иқәгылаз ахь дмааикәа, Аҭацәба ганлашәа днахырхәа-аахырхәаны, – хәылбзиақәа ҳәа аҧсшәа неиҳәеит. Ишәќәыҭра хаччла акафедра иныкәҵаны афымца лашара злаҷҷоз ажәлар днарылаҧшит. Аҷҷаҳәа ишәќәҭра амаќақәа аа-иртын, бҕьыц еидҳәалақәак ҭгауа даацәажәеит:

– Уаха сышәзаҧхьоит «Ацәеи аҧхыӡи», ҵыҧх бзиа шәшазыӡырꙍыз еиҧш, уахагьы шәазыӡырꙍыр, сгәы иаанагауеит ауаꙍы иҧсҭазаараќны лассы-лассы зҵаараны иаҧхьа иқәгылауа ацәеи аҧхыӡи зыхќьауа еилышәкаап ҳәа.

Итәаз ажәлар ауу ааилдыргеит.

– Ааи гәышьа, – иҳәан, Аҭацәба ииҳәаз акәымкәа, даҽакы иазхәыцуа аҧхьаҵәќьа итәаз ашла, иҿы еихҧарыма уҳәаратәы дааҿарҳаст.

– Аꙍызцәа! Ацәеи аҧхыӡи анаукаҿы... – иажәа дналагеит Аҭацәба, ақьаад ихы ақәыжьны дахәаҧшуа. Ашьҭыбжьқәа иаҳа-иаҳа иҕәҕәахауан. Аҭацәба ихы ꙍышьҭыхны днаҧшызар, итәаз зегьы иара икәшар рҭахызшәа рҽеиларцалон. Иҿы ахьыꙍеихихыз даанхеит.

– Кыр иаҧсоу ажәлар, – иҳәан Ҭарашь дꙍагылеит, инапгьы ꙍышьҭыхны иҭынчхарацы надирбеит, – иахьа шықәсык ҵуеит ҳқыҭаҿы леқторк дааны аҧсҭазаара иаагәылхны акы даҳзамыҧхьеижьҭеи. Ари ҳара зегьы ҳазмырҭынчуаз зҵаараны, араион анапхгаꙍцәа рҧышә иқәкны иаҳкын. Иахьа ҵыҧхтәи Аҭацәба, ишыжәбо еиҧш, дырꙍегьых «Ацәеи аҧхыӡи» иҭаны даҳзаарышьҭит. Абар шәеизеит ҳқыҭа, шәагым аӡәгьы. Иашәҳәа, ҳара ҵыҧхтәи џьгыдырхәаа шҳакәым, – иҳәан Ҭарашь, иажәа уаҳа ацымҵакәа иааникылт.

– Дад, – ажәлар ршыкьбыжь иналꙍит, аҧхьаҵәќьа асы иқәнаузшәа иӡышӡа итәаз ашла ибжьы. Ашьҭыбжьқәа ҧшьаала инеиқәтәеит. Ашла ꙍбаќа шьаҿа ҧхьаќа даалҵын Аҭацәба ихы наиқәикит, – угәы нҳархар хҭахым, ҳагәгьы нумырхан, – ашла илабашьа хәыцы аҵәаҳә еиҧш ирхәаны акырҭа иамаз Аҭацәба иахь инаирххеит, ихәда иаҿаршәны даидихалар иҭахызшәа. –

Избан умбои, дад, «ажәа ꚙынтә иуҳәар афꚙы ҷыда аанахәоит» ҳәа рҳәоит ажәлар. «Ацәеи аԥхыӡи» ҭыԥх ҳазыӡырꚙит даара бзиа ибаны, аха енагь ацәеи аԥхыӡи ртәы заҳҳәарызеи, иахьатәи ҳаԥсҭазаара лакәҵас иҵьоушьаша аиҭаҳәатәқәа анамоу: аӡәы иҽхыршәааны аибашьра дашьҭоуп, егьи – аҭынчнхара, даҽаӡәых иԥсадгьыл ахьчаразы ашьа каиҭәоит, аꚙбатәи – атәым дгьыл агаразы иԥсҭазаара далҵуеит, ахԥатәи уи далачоит. Абас адунеи аҳәатәқәа рацәаны иамоуп. Убри аӄнытә ажәлар иудырҵоит, дад, ууаны убарҭ рзы жәабжьк ҳауҳәаразы, – иажәа аанкыланы ишьҭахьӄа даахынҳәит ашла.

Зыԥсы ӡаны иӡырꚙуа игылаз ажәлар ааилауаҭырит. Аҿар ахьгылаз ахьынтә абжьқәа аарылꚙꚙт: «аиꚙызареи абзиабареи, Мичурин ихьӡ ала, арахә рааӡаразы!...» – Ажәлар рыжәпара иалууа иааиуан атемақәа.

Борис Тагә-иԥа зынӡа дшанхеит. Ҳаи, ԥхыӡзар ас иҵьшьахәны сызлахаз игәахәын, иҭаҷкәым дуқәа илакыҵа инҭеирӄәыҷын, илахәыц ҵарҵаркәа ырԥаҵьԥаҵьуа днарылаԥшит. Аха ари ԥхыӡмызт, лабҿабан, высшьагьы амамызт, инагӡатәын. Ашьшьыҳәа икалам ааҭихын, ажәлар ирҭауаз атемақәа иблокнот инаниҵеит.

Аԥхын ҭхы уԥсы узалымхуа ссиршәа иԥшӡан. Амза халан, икьыбжытӡа, ҵьгыдырхәаа рыклуб ашҭа иҭаԥшуан, «ааигәа шәсымбацт, ишәыгда, ишәыцда» аҳәауазшәа. Ажәлар ас еиԥш ианеиқәшәа иаармарианы еидыҵуазма, ашәа акеꚙҳәа инҭдырӄьеит. Акәашацәагьы шьҭыԥрааны ршьацәкьарақәа инархагылт.

Абри аамҭазы ҳфырхаҵа, Борис Тагә-иԥа Аҭацәба ажәлар ирҭаз атемақәа игәаҿы еилаԥаҭаны, дрызхәыцуа, раинагӡкомаа р-«Победа» шьҭхысаа даманы, ашьхарахьынтә агаҿахь инеиуан.

АГАГАҚӘА

– О, Хылтыҿ рыцҳа, Хылтыҿ, иунаҭагәышьозеи ажәжәаҳәа адгьыл узқәхо, – лҳәан Мадина, дҵьыӄә-ҵьыӄәуа, дхәаны, лҳәыс ажәжәаҳәа иахьҳәуаз днадгылеит. Хылтыҿ, зқьаф ҭоу аҽура еиԥш, ашақә иасын, Мадина илхыччар аҭахызшәа, аԥышә ныхнарҵьаҵьеит. Аҳаскьын иаҵәа еилаӄәаӄәаны ахаԥыц ибжьататан. Уи иацрыкәкәоз ажәӡы, аттаҳәа еихҵәҵәаны асаара икаԥсон. Ибыӄә-быӄәӡа ааԥынтә ҵиаа еиԥш, ҿыц икылсыз

атәыҩақәа, афрангь еиԥш иахагылоушәа иԥхьаӡаны, аԥырԥырҳәа имҩаннаҵон.

– Амӡышәа Хылтыҿ, амӡышәа, снапы ҿыҟаҟаа уанысааӡа сушьуама, – лҳәан, аҳәыс алахь аҿашара лнапқәа рыла иаалшьшьит. Шәкыҷырак зылдаз лхы-лҿы иаҳагьы инеимакыҷит. Аҳәыс, анапы иашьцылоу аԥина еиԥш, иҵыхәаршәшәо илывагьежьуан. Знызынлагьы ашыҩ-шыҩҳәа абыз налгәыднашьылон.

Ахәылбыҽхатәи ашәшьыра аԥсабара есааира иахаҵәон. Амра, ажьи ирыҭәа ибжьакны амшын инӡааикылазшәа, ишапшапуа азыбжарак ҩӡааҳәҳәалон. Илаҳа-лаҳауа аԥша ҟәанда иасуаз иаанагон еиҟәыншәыланы аҵлақәа злахыбыз ажьымжәақәа рыфҩы хаа. Мадина лнапқәа қыцькыцьуа, лҳәыс ахәда иахаз ашаха аԥыртлара даҿын.

«Шәӡырҩы, шәӡырҩы, ицәажәоит аколнхара «Алашара» арадиоузел. Аихамҩа ҿыц иаԥну аколнхацәа, аҳәара шәаҳҭоит адәыҕба шәхы ацәышәыхьчаларацы, шәырахә уи амҩа ианышәымҵарацы, уи шәара аԥхасҭа ишәнаҭауа адагьы, иалшоит адәыҕба аихамҩа иқәнаҟьар».

– Афы рылахь апҟаҩ бҿыҵнаргааит бдәыҕбагьы баргьы, бара бшьапгәацәқәа ырҕраны, зымгәацәа иақәыжьцәауа, ахәа иҽҳәаршәыз боума уажәы ауаа рырҟәышра иалагаз, – лҳәан Мадина, ргәыла ԥҳәызба Маница лыхәцә нҵылкаазшәа иԥхьаӡаны, аҩны дныҩнаххын арадио алымҳа нҿалырҵәиит.

«Шәӡырҩы, шәӡ...» – арадио иаанагоз аԥҳәызба лыбжьы Мадинараа рашҭа иҭымҩуа инҭацәа ицеит. Лыԥсахгьы аччаҳәа инеилашызаап, анышәынҭра жәытә агәы еиԥш наҟ инҭашәашәахьаз лԥышәқәагьы неидлырҕәҕәалан, абарҵа дналбааит.

– Шы, уара рыцҳа, шы, шәыжәла аныхтәуп ахьылҳәо умаҳауеи Маница, – лҳәан Мадина, лҳәыс лаԥцаны агәашәахь лҿыналхеит. Аҳәыс зышьцылаз аҳәырҭахь ахы анха, атрым-трымҳәа иԥо, ашаха иахан Мадина даманы агәашә инҭҟьан, амарда инаҿалеит.

– Ҳаи, уара, уцәа дырҟацааит, сцәа сышԥаҭухуеи, – лҳәан Мадина, дцәыҵархх-цәыҵарххуа днагауаз аҳәыс ашаха амҩа ахықә иқәгылаз ателефон ашьаҟа инакәлыршан иаанылкылт. Ларгьы лкасы амҳацә аалҿшьуа зымҩа днатәеит.

Уи есааира хәыцрак датәнатәуан. Ахаангьы хынҳәра зқәымкәа инҭакәкәа ицаз ашықәс еиқәаҵәақәа еимырттааура дрылан.

«Ааит, аҳаҳаи Лома, уанаџьалбеит, уԥсӡама», – урҭ ашықәсқәа ирылуааа илзааиуан лхаҵа Абзагә рыцҳа ибжьы. Аҟылԥ-сылԥ, аҟылԥ-сылԥҳәа гәаҵаҕарахьы аҳәынҵәа иахаҳы ауардын назгоз

ркамбашь еихиаақәагьы лҿаԥхьа иаацәыртцит. Иныҟәлашеит лхы-лҿы. Амшын иҭаҳаз атса икаууа аҵа ишазцо еиԥш, Мадинагьы ажәытәра есааира хланҵы дазцауан.

– Еҳ, нан, иабаҟоу абаракьаҭра, ҳкамбашь ҭоуҕан дуқәа, ҳадгьыл чашәқәа, ахы злымҟьоз ҳабнаршәыраҟәа, ари ахәашацәгьа, – дҟәынд-ҟәындуа аиқәыԥхьаӡара даҿын Мадина. Есааира аҿыц-цәа зхалоз аԥсабара лара лзыҳәа ажәытәра аҿаԥхьа игаган. Нас ихәцәырххо игылаз лҳәыс ааԥлыртын, дырԥегьых дықәԥақәсуа дашьҭаланы лҿыԥалхеит.

Ажәытә ауардынқәа ахьыбҕалоз аҿаҟьа, уажәы амра згәыҵарԥхо ацаҟьа иаҿаршәу амаҭ еиԥш, инҭыхәа-ааҭыхәо, ҿыц иҟарҵаз амԥа аҿганы инаган.

«Абар, сара ауаԥытәыԥса иуардын» аҳәауазшәа, арҵәаа нхызҵаз адәыҕба абжьы аиԥхаақәа ирныԥны иааԥуан. Хылтыҿгьы, адәыҕба иаԥылар аҭахызшәа, Мадина илыханы аихамԥахь ахалара иаҿын. Адәыҕба ашьҭыбжь есааира иааигәахон. Мадина иара лбарҭамызт, аха дзықәгылаз адгьыл шәазшәа иҵысҵысуан. Аҳәыс еиҵамхаӡакәа ажра инахыԥан, аихамԥа зҿганы игаз анаара инадԥалеит.

«Усԥырҵ, усԥырҵ» аҳәауазшәа, аҽеиԥсхарчны алԥа ахылҟьо, архәара иаавшәеит адәыҕбагьы.

– Аа, Хылтыҿ нҵәа, ухы уцәымыҕхама, – лҳәан Мадина, ашаха лҽанҵаны, дахауа анаара днаҿагылт. Хылтыҿ, сԥыхәнаны сыԥсында аҳәауазшәа, абыз ҭырҳаны ишьамхышланы ахалара иаҿын. Аԥышә уажәи-уажәи аихамԥа хьшәашәа инахрысуан, нас аԥслымӡра анаҵшьқьраалак уашьҭахьтәы ицон. Мадина лнапқәа иаҳа-иаҳа имчыдахон. Лҿаԥхьаҵәҟьа арҵәаа ааҭзыргаз адәыҕба абжьы лцәа дынҭнарԥсааит. Лышьҭахьҟа иаҳагьы лҽырхханы, арыцҳара иҟало лымбарц азы лылацәақәа неиқәылыԥсеит. Ашаха ахымԥас ахьысызшәа инеиԥҵәан, Мадина дхышәҭын дкәымпылуа уаҟа ааигәа ажра иҟаз дынҭаҳаит.

– Ҳаи, уҽушьуазма сара сааукәымшәаргьы, адәыҕбагьы уаргьы џьаҳаным шәҭыԥхааит, – лҳәан Мадина, дахькажьыз деихеигәауа дԥагылан, лҳәыс днахагылт. Аҳәыс аҽырххо, атрымтрымҳәа ашьапқәа мԥанҵауа ишьҭан. – Унан, Хылтыҿ рыцҳа, уԥсы ҭаны унхама, сџьабаа умырӡит, убоу, – лҳәан, агәышҭца аалшьышьын, ахахьгьы лнапы аҿыԥалырхеит. Мадина лҳәыс, ас ианылшьышьуа ишыҟанаҵалац еиԥш, ахаҿы гәыбзыҕӡа иааҟалт. Абызгьы налгәыднашьылар аҭахызшәа иҭыхны иакын. Аха уе-

изгьы уи ахы ахәамц акыр инацәыхараны арельсқәа рыбжьара ишьҭан, ахкаарахь иԥшуа.

«Шәӡырҩы, шәӡырҩы, ицәажәоит аколнхара «Алашара» арадиоузел. Мадина лхаҿыҵәҟьа ашьаҟа иадкнаҳалаз арадио Маница лыбжьы нҭыҩит.

– Бара аԥхамшьа, сахьцалакгьы бсышьҭоуп акәу? – лҳәан Мадина, лхы ҩышьҭыхны днаҵаԥшит. Аҵәаӷәаарсҭақәа реиԥш еивҵаԥсаз лхы-лҿы акыҷырақәа инарывалт лылагәы иаахибаҳәалаз лылаӷырӡ пҟышқәа.

«ШӘЫСКЬЫМСЫН, СЫԤЖӘОИТ»

Ҳааԥса-ҳкараха каҵәарак аҿы ҳаҩхалан, гарӡганла еиқәԥах иҿаҳәаз ҳаидарақәа зымҩа инышьҭаҵаны, хаҳә дук ҳаадтәалеит. Амра ҭашәахьан. Алашьцара игәгәаӡа аԥсабара аҽахырҵәара иаҿын. Ҳаргьы аԥхӡы иҳалҵыз ҳалабан, ашьха ӡыхь ҳ̄еынҭаҳшьызшәа ҳахьшәашәаӡа ҳ̄ҟалеит.

– Ҷынҷа, ишԥоубауеи шьхатәыла ашәарыцара, – иҳәан, днасазҵааит саб иашьа. Уи, Ҷынҷа ҳәа зсыхьӡиҵаз аҷынҷа еиԥш енагь сыҩуа-сыԥо, ҭынч-мҩа схы иахьасымҭауаз азы ауп.

– Архахь ӡҭалара ацара аҵкысгьы еиӷьасшьоит, – сҳәеит сара, саб иашьа Шьаҳан ишьамхы сҽадҵаны сахьтәаз.

– Ус акәзар, уцаны амца ахы злеиҿаҳкыша афархь аага. Шәара, – иҳәан, егьырҭ ҳҩызцәа рахьгьы днаҳәын, дҵакдҵак нариҭеит. Уи аамҭазы сара, ҩ-џьмак ирыҵоу аӡыс еиԥш, атрым-трымҳәа сыԥауа, анаара саҿаланы ақыцә-мыцә, афархь рыҟәшәара саҿын.

Али-ԥси рыбжьара, шьхатәыла иааӡахьаз ашәарыцаҩцәа аԥша иахьаҿахарсҭамыз ҳәашак аҿы агәақьҳәа амца еиларҵан, акәацгьы ашша алхәаҭо аҵәы иахарыԥхны иныҽҳәаркит.

– Аамҭа ахьнеихьоу шҳауҳәара, – иҳәан саб иашьа, ҳҩызцәа руаӡәы ихы наиқәкны даацәажәеит.

– Ҟаҳ, ссааҭ рҿыхага тәаны иҟоуп, жәбоу, сыгәнаҳа азымгаaит, – иҳәан уи, адаҷ зыцрыҳәҳәа иааҭихыз исааҭ хагьежь ду ааирҟәат-ҟәатын, илымҳа инадикылт.

– Ишсурбара уара, аӡы зҵабаз уӡлагара ду, – иҳәан саб иашьа дԥышәырччо, асааҭ зкыз иааимихт.

– Уара уахыччоит, сара шаҟа шықәса сымаҵ аухьази, – иҳәан, илахьгьы неиқәиҵеит ҳҩыза.

– Уи акәым сара сзырчҷауа, асааҭ рҿыхагa ҳәа иуҳәаз хҭыск сгәаланаршәан ауп, – иҳәан саб иашьа, асааҭ зтәыз инаииркит, сара сахьгылаз уи ажәа слымҳа инҭасит. Ашырҳәагьы саб иашьа иуапа нкаршәны дахьныҟәиаз иаԥхьа сныҟәтәан, иҳәара салагеит, уи ахҭыс ҳаиҳәаразы.

– Уаагыл Ҷынҷа, акы ҳнацҳар уеидараҵәҟьа ажәабжь уасҳәоит, – иҳәан, аҵыҭәа еиԥш ирчны исхагылаз схахәгьы инапы налишьит.

– Нас, ажәабжь ҳаҳәа Шьаҳан, ҳхәы ҟалаанӡа, – рҳәан, еицҿакны инаидырҵеит егьырҭгьы.

– Шәӡырҩла, – иҳәан, ажәабжь аҳәара дналагеит:

– Уажәы иаххысыз аибашьра иашыкьымҭаны ианцоз аамҭазы акәын, – иҳәан саб иашьа, иҭаҭын ҟаҵа ахы амца иныҽҳәарсны инеиҿеикын, алҩа еицырхәхәа иҿы инҭиршәшәеит. – Усҟан ҳара Брианскҭәи абна ҳаман, уахынла ҳаацәырҵны аҕа игәы ҳнапы нықәаҳшьлон, ҽынла ҳкылԥш-кылӡырҩуа абна ҳалан. Аӡәы даҳԥыхьашәаргьы уахь дынхәыҵаагалауан. Ажәакала, ҳлеишәа цәгьан, ҳара «аԥаҵа дуқәа», – саб иашьа усҟантәи иԥаҵа уажәгьы иҿазшәа игәы иабан, иқьышәгьы инапы нахьишьит, иблақәагьы аакәеицеит.

Ӡынран. Хатә ҩныс иҳазгылаз Брианскҭәи абна, ацәымза иагәылоу ашашәа еиԥш, наҵысрак амаӡамкәа аҵааршә иаларҭәаны игылан. Аурыс ҵаа зԥынҵа ҿнаҵәауаз аҕа, аамҭала импыҵеихалаз ақалақьқәеи ақыҭақәеи рҿы ицәыҵаҵаны дтәан. Ахьшь зчычаз акәҷарақәа реиԥш, уи ихыԥхьаӡара есааира имаҷхауа ианалага, ихгьы агәра изымгауа, игага дацәшәаны ицәа ишәхыҩрны икаҳауа аҟынӡа днеит. Агәыҭҟьа уаҳа ҭыԥ анинамҭаӡа, иара инапаҿы иҟаз ақалақьқәа зегьы рҿы алеимсцәа ааганы ирхаиргылт. Ус ҳа ҳааигәа иҟаз қалақь хәыҷык аҿгьы, ҿыц иаагәылҵыз бургомистрк дшаарышьҭыз ҳаҳаит, абургомистр дахьтәоз, дахьгылоз иԥсҭазаара зегьы шихигозгьы нацҵаны.

Уи зуха иҳаҳаз аухаҵәҟьа «сасра» абургомистр ҳизцарц ҳаӡбеит. Амш бааԥсыла ицәгьан, икыдҵәаны илеиуаз ақәабаа-сабаа асаара ишьҭалаанӡа, иҵааны ашьанҵа еиԥш, ҵаҟа икаԥсауан. Ублагә аԥса хыркшалауазар умбауа, еиматәаны илашьцан. Ашәы зхьнышьшьы игылаз аурыс қыҭақәа ҳрылсны ҳахьцоз бгарымӡ ҵыхәак иаҟараз лашаракгьы џьара иубомызт. Знызынла иууазу ишуазу узымдыруа, агәыҭҟьа иагахьаз лақәак рыбжьы аадыргауан. Зхы зыкәаҽ, зыԥсы ихатәоу

аԥхәыс леиԥш, аҩнқәа еилашьшьы игылан. Урҭ ирызнымкылаз рылаӷырӡқәа, рылахәыц иамашәма угәахәратәы, иҵааршәхаз аӡы цәыкәбарқәа рыҵарра асаараҟа ирханы икнаҳан. Ҳара абаҳчақәеи ауҭрақәеи ҳнарҭыс-аарҭысуа рацәак ҵаанӡа уи ақалақь хәыҷаҿы ҳнеит.

Ақалақь хәыҷы, абри ҳ-Аԥсны аӡ-дуқәа ҳәа иҳамоу ираҟароу аӡқәа ҩба рыбжьара асал еиԥш ирыбжьагылан. Уи аҿы анеира ус имариамызт аҟнытә, аӷа иџьаԥханы шьҭаҵарҭақәеи зыхә ҳаракны ишьауаз аофицерцәеи уи ақалақь иаҵаҵәахны иаман. Асыршәы иагәылаҳәаз ачықьқәа ҳаҽрывакуа, аӡымҩас ахықә есааира ҳазааигәахуан. Ус, немса бызшәала, амацәыс еимҟьара еиԥш, аӡәы ибжьы ааҭирҟьеит, аҿеҩҳәа ишәақьгьы ҩхеиршалт.

– Геҳҭ алахь усҭап, ақамсажә! – сывараҿыҵәҟьа аӡәы ибжьы геит, сыҭрысны дсышьҭрым ҳәа санаахьаҳә, ицәаара снахьыԥшит, алашьцара днылаԥҟа дцеит. Минуҭқәак рышьҭахь аӡымҩас ихшәылаз аҵаа-цха ҳнықәсын, абургомистр иҩнашьҭахь ала аԥенџьыр ҳнадгылеит.

Абургомистр дахьышьҭаз ауадаҿы ҭынчран, агәамсам зԥырачыз аҳамам ахы еиԥш, ауада мраҭашәарахьтәи аганахь ала хрыжь-хрыжь игауаз ацәа шьҭыбжьи иҟыгәуаз асааҭ рҿыхагеи рышьҭыбжьқәа ракәымзар. Ԥыҭраамҭак ҳаԥсы ӡаны ҳгылан. Аха аӡәызаҵәык ида ауадаҿы уаҩ дшышьҭамыз агәра цқьа иа-наага, ҳнеины ҳнеихагылт, уи ицәашьҭыбжьы шгацыз игауан, аха ԥхыӡ бааԥсык дшалаз удырратәы, ахы зықәшәаз амшә еиԥш, аҟрымҿрымра даҿын.

– Саҳ, аа са… уҽынасҭха Рита соуп, – иҳәан, дара рбызшәа бзианы издыруаз ҳҩызцәа аӡәы аԥхәыс бжьы ихаҵаны ҿааҭит. Инапы хьшәашәақәагьы ахыза дҩахан наҟ иныҵаиҵеит. Абургомистр зназы дааҭрысын, аха ацәа дзалымҵкәа, дара рҭәала акы еилажәжәаны инеиҳәан, дааҳәны егьи иварала аиара иҽыназикит.

– Саҳ, уаамццакын саҳ, – иҳәан, ҳҩыза абургомистр ижәҩа нҭарсны дааихеит.

– Аа, Рита боума, ҟаҳ, шаҟа ихьшәашәоузеи бнапқәа, – иҳәан, абургомистр апартизан инапы ааишьшьын, дгәыдикыларцгьы иҽыназикит.

– Снапы хьшәашәазаргьы сгәы шәара шәзы «иԥхоуп», – иҳәеит ҳҩыза, уажәшьҭа иара ибжьала. Рита лхы-лҿы ҟәымшәышә ацынхәрас, апартизан иԥаҵа еиқәыбааӡа абургомистр инеиҿҳәазеит. Уи аамҭазы, аҳҿа еиԥш икылҵәраа-

ны инеиз афонар алашара абургомистр ицырцыруа ихагылаз иҟаб хду ныҟәнарлашеит. Згәы аҳәызба наладырҟацаз аҳәа еиԥш, даатрысны, иҿы аныԥеихих, еиларҳәны искыз ауапцәагьы нҭасырҳәит. Нас ииарҭа дԥаҕрыхны, абажә еиԥш ԥсы ихаӡамкәа, азхаз иқәгылаз астол дныҟәҳаргылан, иан дшаалыхшаз дҳәынтаԥсӡа деилаҳхт. Ишьапқәагьы инапқәагьы неидыршәланы иҿаҳҳәан, астол иқәгылаз асааҭ рҿыхага, ауаса кьаԥа еиԥш итәарҭа илаҟәҿаҳҳәеит.

– Аҳыҳ, уажәшьҭа уминаркуп, уазыӡырԥ асааҭ еиԥш абжьы шгауа, – иҳәан анемс бызшәа здыруаз ҳԥыза, абургомистр илымҳа акьатрацә кны ҵаҟа длахеит.

Абургомистр иԥсы есааира ицәеижьы ныжьны ацара иаҿын. Акьанџьа алакыҵа иҭаԥсоу асаркьатә блақәа реиԥш, ԥсы рхаӡамкәа иҳәат-ҳәатуан ибла цәышқәа. Есааира дыхшәаауан. Аарԥара иқәнакыз аҿаԥра еиԥш, иҕараԥшараӡа ицәеижьы еиқәырҿы иақәԥсаз ахәыц џьаџьақәа, рыԥшәма ихьыз рбарц рҭахызшәа, рҿеиҵыхны икәацә-кәацәӡа инеилагылт.

Ҷах-сах, ҷах-саххәа хрыжь-хрыжь игауаз асааҭ рҿыхага абжьы, иҭагә-ҭасуа аҟәара иныҟәлаз ауардыныжә еиԥш, абургомистр есааира дыԥнаргауан. Ишьапқәа дрызнымкылазт даазазеит. Аха, автомат ашьхәа атазҳәа итәарҭа ианԥаҵакша, ифиурер иаԥхьа дгылазшәа иҿынеиҵихит. Иҿы иҭагәаз ауапцәа анҭаҳх, – аҳаҳаи амарџьа, уҿумырҵысын, – иҳәеит ҳԥыза, – ишубо еиԥш, уминаркны уҟаҵоуп, уҿааурҵысыр, ма аӡәы днаукьысыр уԥжәаны абри аԥынгьы уаргьы шәеиманы ажәԥан шәазцоит. Ачҳара умаз «саҳ», «акыр зычҳаз акыр ибоит», – даақәгьежьны ибжьы наиргеит ҳԥыза, аттаҳәа аԥенџьыр ҳкылԥаны алашьцара ҳҿанаҳҭауаз аамҭазы…

Ашьҭахь, ҳара иҳамадаз ауаԥы, лакәк еиԥш иаҳзеиҭеиҳәеит арҿыхага сааҭ урҭ ауаа зыҟәнаршәаз.

Уи аҵх иаҟараз ҵхы абургомистр ихаангьы имбацызт. Аминуҭқәа сааҭхеит, асааҭқәа мшхеит. Ашьацҳәа иакыз аҳәынаԥ аҵыхәа еиԥш, иҵысҵысуаз абургомистр иԥаҵа ҿарҵәиқәа агәра удыргауан, уи макьана иԥсахәага шҭаз.

Есуаха ашамҭазы изааилоз игәыҟаҵага Ритагьы, уахатәиала лхабар ҳәа акгьы ыҟамызт. Уи ихы ишәиуан, иуаажәлар иҿырницәҳауан. Асааҭ рҿыхагагьы цас иауазшәа абжьы арыҕәҕәауан.

Ашарахьы инеихоны, аӡыцәа еиԥш, лшьап ԥацәқәа дырхакьакьауа ашә абжьы мыргакәа инҵрааны дныбжьысын,

ауаҭах дааҩналеит Ритагьы. Цыгәҵас лыԥсы ӡаны, абургомистр ииарҭахь лҿыналхеит.

Ахыза дҩахан дынцәыҵаиашәа лнапгьы аамҩанылҵеит, аха аиарҭа еиқәыхьшәашәа, иҭацәу ааҵәажә еиԥш ишьҭан. Уи аамҭазы, абургомистр апартизанцәа хынҳәны еиҭааиз џьшьа, иԥсы инхаз ахәыҷгьы ихыҵны ацара иаҿын.

Рита дҩаҵӄьан аиарҭа дныҟәтәеит, – саҳ, аа саҳ, – лҳәан, лыбжьы налыргеит.

– Тсс, ҿыбымҭын, «аԥаҵа дуҟәа» ҳакәшаны итәоуп, ҳандырҵәоит, – иҳәеит абургомистр, ацәаҳа еиԥш дуауаӡа астол дахьыҟәгылаз.

– Саҳ, – лҳәан Рита, дҩаҵӄьан абургомистр иахь лҿыналхеит.

– Аа, быскьымсын, сыԥжәоит, – дыҩныхәааит абургомистр.

– Уеилагама, саҳ, – Рита абургомистр деилагаҵәӄьаз џьшьа дшәаны лышьҭахьӄа днеиҭаԥеит.

– Сеиламгеит, аха сыԥжәоит, – наҭеикит уи.

Рита зназы иӄалаз закәу лзымдыруа, дгьежьгьежьуа ауаҭах дааҩнахеит.

– Бызгылоузеи, ишәихаша, «аԥаҵа дуҟәа» сахьеиҵарҭа бымбои, лассы аминеиҵыхцәа брыԥхьа, сеиҵышәх сызҟәыӡыз шәарҭ алаҟәа! – абургомистр Рита дналыҟәӄааит.

Рита шьҭахьла дышнеиуаз ашә лыҽнадыжьланы иаалыртын, дааҟәҵәины, дындәылӄьа дцеит.

Рацәак ҵаанӡа аҟалаҟь хәыҷы, аӡәы аҵәы налаиҟшазшәа, иҭрысны иҿыхеит. Ашара рацәак агмызт. Иӄалаз арыцҳара заҳаз зегьы шьапыла, машьынала ишзахәоз абургомистр иҩнахьы рхы рханы идәыҟәлеит. Ԥсы зхоу аӡәгьы ииарҭа-ԥҳа даӷрамхеит угәахәаратәы, абургомистр иҩнаԥхьа, ашьхаҵә реиԥш ауу рыхга, анемсаа еизеит. Аха имшәакәа, абургомистр астол дахьыҟәгылаз инеишаз хаҵа дӄамлеит урҭ рыгәҭаны. Изыԥхьан иааргаз аминеиҵыхцәагьы, маха-маха ҳаиҿышәшәаны уажәы-уашьҭан ажәҩан ҳанбазцои ҳәа ишәаны, рцәа рхыԥо, аԥенџьыр инкылсын, ауада иныҩналт.

– Аа, абааҟәа, шьҭахьлоуп сшеиҵарҵаз, аиҵыхшьа шәҽа-ҟәыршәаны сыԥсы еиҟәшәырха, – дааӷьаҵәыӷьаҵәит абургомистр асолдаҭцәа аниба. Уи аамҭазы, афонар иахылҵыз алашара абургомистр ихаӄынтә ишьапаӄынӡа днеимнадеит. Аминеиҵыхыҩцәа реиҳабы ибжьы ныҵакшәа, уи иан лхәы налиҭан, икьат ҩызду иикыз зымҩа инкажьны, абургомистр итәарҭа иаҟәҿаҳәаз асааҭ рҿыхага длахан иламиԥааит.

– Аа амарџьа, срыцҳауп, – деиҭаԥныхәааит абургомистр. Иааидҧалаз асолдаҭцәа аттаҳәа инапқәагьы ишьапқәагьы ааҧдыртит.

– Улбаа, уажәшьҭа уеиҵыхуп, – иҳәан аминеиҵыхцәа реиҳабы, абургомистр днеигәҭасын днаирбӷаӷеит. Зыҧсы злыӡаахьаз ишьапқәа дрызнымкылазт, зназы днеизҟәаҿын, нас дхышәҭны дцан ҧсы ихаӡамкәа адашьма дныҟәҳаит. Уи аамҭазы, адунеи еилабгама угәахәаратәы, џжәара бааҧсык ашьҭыбжь геит, аԥнгьы аахыџ-хыџит, аҧенџьыр асаркьақәа ҧыххаа ихәаш-хәаша инкаҧсеит.

Ари ахҭыс аҳәара иаҿыз саб иашьа ихы-иҿы иаразнак аҽаҧсахит. Уажәгьы аӷа ицәымӷхара зхыҳәҳәылаз иблақәа наскьан, иџьымшь жәпақәа инарыҵагылеит. Саргьы сҧышә уажәи-уажәи иаақәыххуан, – нас дыҧжәаҵәҟьама абургомистр ҳәа азҵаара исҭараз, аха саб иашьа иихәоз аҿы џьара ажәакгьы узыбжьамыршәуа еишьҭаҧсаны ацәажәара даҿын.

– Анемсаагьы ахьгылақәаз адгьыл иаласоушәа ишьҭиааны рҽынкарҧсеит. Урҭ рбургомистр «иеиҵыхра» иахьынӡаҿыз, уи аамҭа ҳара ҳхы иархәаны, рџьаҧҳаны шьҭаҵарҭақәа иреиҳаз акы еиҵахҭцан, иҧжәаз ашьҭыбжь ауп ас атәыла зырбгаз, – иҳәан, саб иашьа иажәа даалгеит.

Ааҧынтәи амырхәага хаа аҧсабара ианазааиуа еиҧш, аҧышәырчча ҟәанда гәыбзыӷуа инеиҿыст. Ҳаргьы ҳауаӡа, зназы ҿымҭ-ҧсымшьа ҳааилахеит. Иҿыцәахьаз саб иашьа иҭаҭын ҟаҵа ахы амца иныҽҳәарсны инеиҿеикын, – уажәшьҭа акы ҳнацҳап, – иҳәан, дԥагылан афатәқәа зҭаз ахьаҭра аҧыртлара дналагеит.

«АЖӘХЬА ИАҦСОУ АКӘТАЖӘ»

Аҵақ-аҵақҳәа лак аҵарбжь геит, инақәырццакны ахысбжь, с-шәыбла иҭаҳәҳәаз ахәқәа инарныԥт.

«Ажәеиҧшьаа иуиҭааит» рҳәеит ахысбжь заҳақәаз. Ашәарыцаԥгьы, ашьабсҭа еиҧш, асы дылҧа-лҧо, ишәакь агәҭакны, ахәы даахыҵны, ила иашьҭаршәны, анаара днаҿалеит. Ала уажәы-уажәы иҵәааны иаангылон, нас иахьгылоу аҭыҧаҿы иаақәгьежь-аақәгьежьны, аҧынҵа афақь икылҟьо ала асы нышьҭнарббуан, ажьа ашьҭа ианақәшәалак, алымҳа ҟаҧшь дуқәа аҟьаҧ-аҟьаҧҳәа еинҟьо, иҵаруа еиҭанашьҭалон.

Амш ишшара ишахьан, аха аԥсабара шкәакәа макьана цқьа ацәа иалымҵыцызт. Раԥхьатәи амра ашәахәақәа назхьысыз аҵиаақәа ас-шәыб рхьыӡрын инҭалон, рымахәқәагьы, «оҳ гәышьа» рҳәозшәа, иԥҟьаны рҿынеиҵырхуан.

Ала зхыз ажьа ашьҭа, лбаа амӡаду ахь икылнаган, аграпара ианыршәланы ишнеиуаз, Мишәанба Шьаақьыр игәашә аԥхьа ианнеи, ажьа ашьҭамҭа ныҵаба ицеит. Ала ахы ахькыднаҟьара азымдырууа игьежь-гьежьуа ишықәыз, агәарԥ аҿы, асы икәаԥӡа илатәаз акәтажә, аанда инахԥраан, аграпара нымӡахыҵ акәыкәымдра аҽналанажьт. Ажьа атрымҳәа иӡылԥан ахылаҵьара инҭалеит. Алагьы каууа иԥаны акәыкәымдра иахҟьаны ишнеиуаз, акәтажә нампыҵашәан, амҵәыжәӡақәа ҿыжәжәаны, ихәылырббы, асы иныланаԥсеит. Нас иаргьы ҵзыҵзуа аҽкаршәны ажьа инашьҭалеит. Ашәарыцаӡ ӡаҟтәи дышлеиуаз, аанда днахыԥан, ишәақь ӡхаршаланы, ажьа амӡа еихиҵәаразы икылсп злеигәаахәуаз аҭшәарахь иҿынеихеит.

– Уарбан уара ҳаимҵәаны ицо, ухаҵаҵәҟьоуп уара ишуҳәо узцозар?! – иҳәан, агәашә ааимԥааны, ашәарыцаӡ днеиԥынххылт Шьаақьыр.

– Аа усԥырхагамхан, ухаҵкы сцеит, сжьа сцәушьҭуеит, – иҳәан ашәарыцаӡ Шьаақьыр аграпара дахьангылаз днаивҟьан иҿанынеиха, Шьаақьыр, ашәарыцаӡ, ихыжәӡабжь атазҳәа днықәсын даақәирҵәиит.

– Ажьа сыздырам, аха ажәхьа иаӡсуаз сыкәты цәгьа ҭахашьа аҭаны усышьҭуам, сыԥсыбаӡ уахысны умцозар, – иҳәан Шьаақьыр, деицрашәаны ашәарыцаӡ ишәақь имихырц иҽыназикит. Уи аамҭазы, ала ҵәаа-ҵәаауа ажьа аԥхьа иргыланы, ашәарыцаӡ дыззцоз аҭшәарахь инанацон.

– Соушьҭ уанаҵьалбеит, ууаӡыми, ала кәтык афазар, аӡынтәхә уаҳҭап, ажьа сцәумышьҭын, – ашәарыцаӡ Шьаақьыр сызицәцозар игәахәын, иҽааирххеит.

– Уу нан, уу нан, уашәа ихы хҵәаны, инапқәа ҿыжәжәаны иан длызнаргааит, уара ас ашара уалазырӡыз, – Шьаақьыр иԥҳәысгьы, ԥсрак иақәшәаз аӡә леиԥш, дҵызы-ҵызуа, лхы рбабаӡа илықәыжьны, агәашә даатыцын, лыкәты ахькажьыз днеин иӡышьҭылхт. Арыцҳара изықәшәаз иԥҳәысгьы ишгәалҭаз аниба, Шьаақьыр зынӡагьы даҿаапкит. Инапқәа еиларшәны, ашәарыцаӡ дисны дикит. Ашәарыцаӡ зназы игәы аԥырқьҳәа инеибакын, Шьаақьыр ихәцә ныҵкааны асы дынхәыҵеигәарц иҽыназикын, аха иԥаҵа анаӡара ихаԥыцқәа ирыбжьак-

ны инхиҟаҟаан иҽаанкыланы, – ҳаи, ажәлар ирылӡааша амышьҭацәгьа, иуҭаху уҳәар ҟамлои, кәтык азы сара аԥныҟа сыкны сугарцаз угәы иҭамзар, – иҳәан, ашәарыцаҩ илакыҵа ҭархәаланы Шьаақьыр днаизыԥшит.

– Исҭаху удыруазар, уҽузымдырааит, сыкәты зыԥсоу ахә сыҭ, сыкәты! – иҳәан, Шьаақьыр инапқәа қьыцьқыцьуа ашәарыцаҩ ицьыбахьгьы рҿынаирхеит. Уи аамҭазы ала аҵарбжьы ааигәаӡаны игеит, ажьагьы аҭшәара иҩбжьҟьан дара рахь ахы рханы аҿыҩанахеит. Ашәарыцаҩ ицьыба дынҭасны қьаадқәак еилагәаны иааҭиган, Шьаақьыр инапы инаныцьгәаланы, ажьа злаауаз ихы ақәк, дыҩны иҿынеихеит.

Шьаақьыр, инапы қыцьқыцьуа ирныцьгәалаз имҟәыҭԥрааны ицар ҳәа дшәозшәа, инеиҵыхны иԥхьаӡазар: 30 мааҭ аԥареи «ацәгьара ҟазҵаз» ауаҩы ихьӡи ижәлеи зныз шәҟәыки ракәын.

– Аа, ҳашьны дцеит, ала аԥынҵа икылҟьаз, ԥыхьашәа змауша, – иҳәан, Шьаақьыр дыҩныхәаан дыҩны иҿынаихеит. Уи аамҭазы аӡ нырцә, аҿаҟьаҟны ҩынтә еиқәырццакны ахысыбжь геит, Шьаақьыргьы ахыгәҳәа уа даагылан ибжьы наиргеит:

– Закәан ыҟазар уареи сареи ҳаицәажәап, уҵыхәа шәаны сыҩны аҭӡамц иалоуп!

Ашәарыцаҩ ихысыбжьи Шьаақьыр ихәаабжьи еиланы ауухәа с-шәыбла иҭаҳәҳәаз ахәқәа ирныҩны иааҩуан.

* * *

Уи ашьҭахь мызкаҟара цеит. Асы илеиз, амца иахакнаҳау ашша еиԥш, еицырҵәҭәа иӡыҭны ацара иаҿын. Иқәԥақәсуа еижәыланы инеиуаз аҩар ссақәа, еибарԥо еиманы хланҵы акәарақәа ирызцон. Аҽны Мҽышан. Амрагьы ҵлак ашәара аҽҩышьҭыхны ихааӡа иԥхон. Асы ӡыҭны ихтыз адгьылгьы алҩаҵә ахылзза абара иаҿын.

– Ожәшьҭа зегьы ҳаиқәшәаны ҳаҟоуп, ухаҵкы сцеит, – иҳәан, Шьаақьыр аӡбаҩ икабинет дныҩнашылан адырра наииҭеит, дыззашшуа дааиуазшәа аниба.

– Ашҩы Мишәанба, ундәылҵ адәахьы, иаарласны аус ҳалагоит, – иҳәеит аӡбаҩ, ихы шьҭымхӡакәа ақьаадқәа дрыхәаԥшуа дахьтәаз.

Ԥсырӡха ақалақь хәыц аҿы, мраҭашәареи аладеи рыбжьара, амшын ахықәан, аиаҵәара аҽхәыҵак игылоуп аӡбарҭатә усҳәарҭа ҩны. Ари аҩны аԥхьа ииаганы игоуп акаҭран зқәырҭәаны иҟоу

аулица затҵәы. Уи азоуп араӄа уск анцо, зус алоугьы иаламгьы аангыланы изазыӡырҩуа. Иахьагьы ари аус аӡбахә заҳаны зҿаанызкылаз амҩасцәеи иара иалахәны ақытахьтә иаази рыла аӡбарҭатә зал унацәа узрыламкуа иҭәхьан. Урҭ аӡбаҩцәа рааира ишазыпшыз, амшынахь ихаз ашә ааимӄьан, зықәрахь инеихьаз пҳәыс еилаҩак даадәылҵын, илкыз ақьаадқәа астол иныкәылҵеит.

– Шәгыл, аӡбаҩцәа ааиуеит, – лҳәан, ажәлар рахь лыбжьы налыргеит. Итәаз, игылаз зегьы ааилаҩҩит, иақәырццакны хәҩык раӄара апҳәыс дызлааиз ала еицырхашьшьы иааҩналан, аӡбаҩ ида, досу рҭыпқәа рҿы инатәеит.

Аӡбаҩ уаҩоук, абаакы, иҩыӡӡа иӄаз ихы-иҿы инеилыкаайлыкны ацәырпшӡа ҭып анын. Ипаӄьпаӄьоз иблақәа ҩышьҭихын ажәлар днарылапшит, нас ихьтәы бласаркьа цырцырқәа ипынҵа ахәдырра инаҿаркьакьаны, иапхьа астол икәыз ақьаад днанпшылауа, даацәажәеит:

– Аӡбаҩцәа реилатәаара аартуп ҳәа иазыспхьаӡоит. Иахьа еилҳаргауеит ашшҩы Мишәанба Шьаақьыр Махаз-ипа, Псырӡха араион Амзара ақыта инхауеи, акәты ицәызшьыз Хмыҷба Мақьҭаҭ Кәынта-ипа, ари араион Алаҳашахә ақытан инхауеи рус.

Аӡбаҩ ибласаркьақәа аамихын, ицәыӡыз димбозшәа, итәаз днарылапш-аарылапшит, нас ибласаркьақәа нарҕәҕәаны, – ашшҩы Мишәанба ушаҳаҭцәа зегьы ыӄоу? – иҳәан, апсра иақәшәаз аӡәы иеипш, знапқәа згәыҵапсаны игылаз Шьаақьыр ихы наиқәикит.

– Аа ара иӄами, ухаҭкы сцеит, – иҳәан, Шьаақьыр даахәыцәыхәыцәит, – Баҭал, Ӄазылбақь, Сампал, шәабацеи уара? – ихылпа ихкәыцәаа ашырҳәа ашәахь днапшит.

– Ара ҳаӄоуп, Шьаақьыр ара, умшәан, – иҳәан, ашаҳаҭцәа қәрала иреиҳабыз аӡәы илабашьа Шьаақьыр иахь инаирххеит. Итәазгьы неибарччеит.

– Уара, аӡбаҩ ихаҭкы сцеит, шәара шәахьтәоу дымнеиуазар арахь шәаацәырҵыр, – иҳәан, Шьаақьыр иҿрыцҳатәӡаны аӡбаҩ днаизыпшит.

– Ашаҳаҭ Шәлымба Баҭал Татыгә-ипа, уӄоума? – ибжьы наиргеит аӡбаҩ.

– Ара сыӄоуп, дад, – ҿааиҭит Баҭал. – Ҳаи, ашҳам сфандаз, уи акәтыжь анысфарыз, – ибжьы ларӄәаны асаараӄа дышьҭапшуа инациҭеит Баҭал.

Аӡбаҩ иблақәа ааихмырсыгьӡакәа, кыраамҭа Баҭал дихәапшуан. Нас егьырҭ ашаҳаҭцәа аҩыцьагьы шыҟаз анеиликаа, рыхҩыкгьы ибжьы нарықәиргеит: – Ашаҳаҭцәа, иахьатәи аус аҿы мыцшаҳаҭра жәур, астатиа 95 излаҳәауала, шықәсык абахҭа аҭакра шәықәшәоит, уажәы шәнеи ашаҳаҭцәа руаҭахахь, – азал аварахь ашә иҿаз инапы назирхеит аӡбаҩ.

Баҭал еидара хьанҭак ихәда иқәжьушәа деиҵаҕәҕәа, егьырҭ ашаҳаҭцәа рапхьа дгыланы, ашәахь иҿанынеиха, – ее, дад, ари рыцҳарахеит, – иҳәан, ибжьы ныҵакны даацәажәеит. – Бысҭахь ҿахраки кәты махаки рзы шықәсык уқәырҵар, абгақәа ирфаз аҽада еипш, улыбжьаӡ умцеи!

– Макьана уабаҟоу, «снацәақәа сыхәлаҭаны исҿысхында» унарҳәап аус, – наиаҭеикит егьи ашаҳаҭ Баҭал ишьҭагыланы инеиуаз.

– Абри аус гәымхазы аҩнашә ҳшьапы хыгатәызма, – иҳәеит илахь еиқәыршьшьы ахпатәи ашаҳаҭ, егьи ауаҭах ашә аартны ианыныҩнала.

– Ашшҩи ахарара здуи, – иҳәан, ихы нарықәикит аӡбаҩ.

– Ара ҳаҟами, ухаҵкы ҳцеит, – иҳәан, Шьаақьыр имгәацәа иҩнапыкгьы ҭарҕәҕәа, ихы-иҿы мҳаҵә хәыцы гәыбзыҕӡа аӡбаҩцәа ахьтәаз астол ахь иҿааихеит.

– Уа уҟаз, уа, арантәгьы уаабоит, – иҳәеит апрокурор қәыпш, наскьашәа дахьтәаз.

– Аа ус акәзар, Шьаақьыр шәбабла дакәыхшоуп, дахьышәҭаху дыҟами, – иҳәан Шьаақьыр, днеин аҭӡамц дадыҕәҕәала днагылеит.

Макьҭаҭ хьымӡҕ дук зду иеипш дыпхашьа-пхаҵо дҩагылан, ажәлар днарылапш-аарылапшуа даанхеит.

– Шәааӡырҩы, ишәасҳәоит иахьатәи аӡбаҩцәа реилаӡбара, – ақьаад даныпшылауа ҿааиҭит аӡбаҩ, нас аӡбара иалатәаз ауаа рыхьӡ рыжәлақәа иҳәан, арҭ аус иахәапшырц шәақәшаҳаҭума ҳәа ашшҩи ахара здызи дрызҵааит.

– Жәҩа хкыла иалырхша уааупу, шәхаҵкы сцеит, – иҳәеит Шьаақьыр.

– Даара ус дук ауп, аӡбара рылымшар ҟалап, иахыга Шьаақьыр, иахыга, – иҳәан, ажәлар итәаз рыгәҭахьынтәи аӡәы ибжьы ааиргеит.

– Зыҷкәын дымпсыц уҷкәын диумырҵәуан рҳәоит, Шьаақьыр игәаҟра узымдыруазар, уаламцәажәан, – даҽа бжьык аагеит инахьхьи акәакь ахьтә.

Итәаз, игылаз зегьы неибарччан, ажәақәакгьы наларҵеит. Аӡбаҩ иаԥхьа иқәгылаз аҵәҵәа ахы дныкәс-ныкәсын иԥсы шынеилалаз удырыртә иҧышә ҵысҵысуа, ашырҳәа дҩаҵ-ҟьан, – дарбан иахьа ара мышгара иааз? – иҳәан, дыҩныхәаан ибласаркьақәа инапала иҧынҵа инадкыланы днарылаҧшит. Аха, итәаз аӡәгьы ҟытҳәа ибжьы анимырга, иҭыҧаҿы днатәан, – ахара зду, Хмыҷба Мақьҭаҭ Кәынта-иԥа, уақәшаҳаҭума иахьатәи аӡбаҩцәа реилазаара? – днаҵааит аӡбаҩ.

– Уи сақәшаҳаҭуп, аха сара сызқәышаҳаҭым; акы злаӡам аус абриаҟара ауаа шәымш ырӡны шәахьалацәажәо ауп.

– Нас, ашшҩы Мишәанба Шьаақьыр Махаз-иҧа икәты уара ула ишашьыз мап ацәукразоума узҿу? – днаҵааит аӡбаҩ.

– Аа, ари иеиҧш ауаҩы намысда, ажәхьа иаҩсуаз акәты сымшьит ҳәа, мап икыргьы илшоит, – иҳәан, Шьаақьыр инапы ырмақаруа аҭӡамц дахьадгылаз даадҵын иара иахь иҿынеихеит.

– Ҳаи, иҟалазеи нас, кәтыжәк ала иашьызар? Уаҩҵас иҳәар, ахынтәхә иаҳҭарын, абрысҟатәи уаа иҵегьы хәарҭара злоу уск шәымш ақәшәырӡрын, – аҭак ныҟаиҵеит Мақьҭаҭ, аӡбаҩцәа ахьтәаз ахь ҩбаҟа шьаҿа ныҟаҵаны. Ашьа злыҧхаауа иҟаз ихы-иҿы гәылҭәаа зынӡагьы иҟаԥшьхан, иблагә разқәа рыҵкаргьы аацәаакит.

– Ацәгьара ҟазҵаз Хмыҷба Мақьҭаҭ Кәынта-иԥа, ҳарҭ амш зықәҳарӡрызеи ҳәа уара ҳаумазҵааит, азакәан зегьы рзы изакәануп, ҳара ҳҿы иааиз аус ишахәҭоу ҳнапы ахааго-ит, ҳуазҵаанӡа уҽырҭынчны уҭыҧаҿы утәа, – ибласаркьақәа дырцәыҵԥшны Мақьҭаҭ дихәаԥшуа, даацәажәеит аӡбаҩ.

– Ацәгьара ҟазҵаз Ахмыҷба Мақьҭаҭ, ламыс умазар уԥхашьаргьы ҟалон, – аӡбаҩ иахь дыԥшуа ҿааиҭит Шьаақьыр, «ацәгьара ҟазҵаз» аҿы еиҳа ибжьы нақәырҕәҕәаны.

– Уара абри Шьаақьыр аӡбаҩ акы неиҿишьт сгәахәуеит, уара ушԥахәаԥшуеи? – днаҵааит аԥхьаҵәҟьа итәаз аӡәы, идтәалаз ихы неиҿеикын.

– Шьаақьыр акаҷбеи рыцҳа, аӡбаҩ акыр иҭара акәым, иаԥхьа иқәу иҿахра нҵәар ҳәа дшәаны изхара ымфаӡакәа дгылоитеи, уажә дубама, – аҭак ныҟаиҵеит егьи.

– Акраадыруоу, мыждаразы шәарыцара иҭыҵыз Мақьҭаҭ рыцҳа, аамҭа аарҳәра угәы иҭан ҳәа изырҳәаахьеит акгьы рыгӡам умбаӡои, – нациҵеит раԥхьатәи.

Аамҭа шцац ицон, аӡбарҭатә зал унацәа узрыламкуа уаала иҭәуан, нас иҭацәуан. Амҩасцәа, шамахамзар, зегьы аакыдгы-

ланы, «иарбан усу иҟоу» ҳәа иазҵааауан. «Акәты аус рызбауеит» ҳәа анрарҳәалак, иџьашьаны ӷытрак рҽааныркылауан, нас рнапы наҟьаны, русурақәа рахь рҿынархауан. Азбаҩ, иаԥхьа иқәыз ақьаадқәа ирҳәауаз акгьы днахымԥаӡо, аус аилыргара даҿын.

Мақьҭаҭ илақәа ааихмырсыӷьӡакәа ашьхарахь ихаз аԥенџьыр ашҟа дыԥшуан, – еҳ, уажәыҵәҟьа зшәақь агәҭа кны аԥсҭа иҭоу уԥсаҭа ахьнеира, сыԥсаҭа неиааит, – ааигәаахәуан уи. Нас даақәыԥсычҳаны, ацәа хаа дагозшәа, хәыцрак дааиҵарсны аԥсҭаҟа даманы ицон. Ахаратә иааҩуаз ила аҵарбжьы игәы иқәсуазшәа ибауан, иԥсахы шеибакуаз удырратәы ихы-иҿы ацәа ахԥаны ицон, нас дахьтәаз зынӡагьы ихаштны, илабашьа иикыз шәақьу џьшьа, аимҿаԥара инацәа аҵарӷәӷәа есааира ашьҭыхра далагауан, зыбласаркьақәа ырцырцыруа иаԥхьа итәаз аӡбаҩгьы, акәымкәымдра зҽаварԥс итәоу ажьабаӷь еиԥш акәын дшибауаз, иарма благьы ҟәысҟәысуа ацәақәа неиқәижьуан.

– Мақьҭаҭ, Мақьҭаҭ! – идтәалаз иҟазшьақәа анырбалак инаивасны даалырхуан.

– Ҳаи, уажәгьы шәаҿума, ажәеиԥшьаа ҿашәа шәимҭааитеи, – иҳәон дааҟәынд-ҟәындны, дыԥхашьаны ихы лаирҟәуан.

Шьаақьыр иҽырхәаны, ихы-иҿы ҭыфаа хәыцҳы рыцҳатәны, иблақәа ааихмырсыӷьӡакәа, аус аилыргара иаҿыз аӡӷаб дизыԥшуан.

– Ашшҩы Мишәанба уус зыхьчаша аӡәыр дынкыланы думоума? – днаҵааит аӡбаҩ, зегьы еиқәышаҳаҭны аус аҽны ирызбараҵы ианышьҭырх ашьҭахь.

Шьаақьыр дахьгылаз дааҭрысын, – маԥ, ухаҵкы, Шьаақьыр дцеит, дад, сара ҭаҳмадак исылымшеит адукат инкылара, иҳазҭагәышьауада зугәаахәуа ҳара ԥхасҭамзар хырҳага змам, – ихылԥа қәацә ицәыргар ҳәа дшәауазшәа еиларӷәӷәа икны аҭӡамц даадҵын, аӡбаҩ иахь шьаҿақәак ныҟаиҵеит.

– Уа уҟаз уа, адукат дуҭахымзар, ухы уахәозар акәхап, – иҳәеит уажәраанӡа ҿымҭӡакәа зымҩа иԥшуа итәаз жәлар ралатәаҩцәа руаӡәы.

– Дад, нцәасгьы, нхасгьы иахьа иҟоу шәара шәоуп, шәара шәсыхәароуп дад, шәхаҵкы, Шьаақьыр дцеит, – иҳәеит зынӡа ицәа дҭаланы.

– Уажәы шәааӡырҩы, сышәзаԥхьоит Мишәанба Шьаақьыр Махаз-иԥа, Ԥсырӡха араион, Амзара ақыҭан инхауа Ԥсырӡхатәи аӡбарҭатә участок №2 ашҟа иалаигалаз арзаҳал, – иҳәан аӡбаҩ, астол иаақәиихит қьаадк.

«Сара Мишәанба Шьаақьыр Махаз-иԥа, – иблақәа ирзааигәаӡаны икны аԥхьара дналагеит: – сыԥҳәыс Ҷриа Қсыс-иԥҳаи, ҳаҷкәын заҭәы Ќаурбеи адырра шәаҳҭауеит, аҿатәла ианyар мза 25 рзы шьыжьымҭан, арыцҳара ҳшақәшәаз. Сара сгылахьан, аха аԥшәма ԥҳәыс аҩны иќоу дышьҭан, уи аамҭазы лак аҵарбжьы ҳгәашә аԥхьаҵәќьа игеит. Уи ауха, аҩны иќоуи сареи ҳаԥхыӡқәа зеиԥшраз ала, џьара ԥхасҭак шҳауаз сцәа иалашәаахьан. Сыццакны сындәылҵзар, зхаҵкы ҳцаша аӡбаҩ, уаҕа ус изеиҕьаҳшьом сыла иабаз, ашьыжь акәытҵара инҭсыжьыз, ажәхьа иаҩсуаз ҳакәты Ахмыҷба ила цәгьа-ҭахашьа аҭаны ица-хьан. Аиашоуми, зхаҵкы сцаша аӡбаҩ, иуасҳәара, саб рыцҳа Махаз дышьны ҳгәашә аԥхьа дышьҭазшәа сгәы иабеит…»

– Ҳаи, уаб рыцҳа уихылымҵыр иамази, – иҳәеит ауаа итәаз рыгәҭахьшәа аӡәы ибжьы ныҵакны. Уи иааигәа-сигәа игылаз зегьы неибарччеит. Аҷытбжьы злымҳа иавымшәоз аӡбаҩ, ашырҳәа иқьаад иблақәа иаарԥырхны итәаз днарылаԥшит, аха зегьы «еырԥсы» ќарҵан, иќәиҭ-ќәиҭӡа ианынатәа, гәыбҕан зиҭарыз аӡәгьы димбазт, аԥхьара деиҭаналагеит.

«…Убасҵәќьоуп аԥшәма ԥҳәысгьы ианылба дшыќалаз. Уи аамҭазы ацәгьара шыќалаз гәазҭаз Ахмыҷбагьы дыбнала-ны ацара игәы ишҭаз анызба, дылкагәа дыскит, даара иеир-ххеит, аха даноусмышьҭ, қьаадқәак снапы инанџьгәаланы, дынсымпыҵќьан дцеит. Урҭ ааиҵыхны срыхәаԥшызар, ҳакә-ты бзиахә жәохәмыш рыла иаҵашаз акәтаҕь ахә акәын иќаз, аха ари ангәасҭаз Ахмыҷба сишьҭалар ҳәа дшәаны аќәќәа-ҳәа дхысуа, дыбналаны дцахьан. Аҩны иќоугьы саргьы даара хьаас иќаҳҵеит, аха иааурызи, – уаҩ дызқәымшәо акгьы ыќам, – ҳҳәан ахәараҳәа илҭаҵаны иаажәит, ҳамалагьы иҳамфеит, абарҭ агәылацәа: Шәлым Баҭал, Шам Ќазылбақь, Ҳаг Самԥал ран лкыкахш ашәа ҳалалс ироуааит, ирфеит, Анцәа ишаҳа-ҭуп, сызқәшәаз аҿы мап сцәыркып ҳәа сгәы иаанагом. Убри аќнытә, шәхаҵкы ицаша сара, Мишәанба Шьаақьыр сҭаацәа сыманы сшәыҳәоит, Ахмыҷба иара ишиҳәо еиԥш, иԥаҵа да-лаччо дышәмышьҭразы, ҳаргьы ҳтәы ылхны иҳашәҭаразы».

Аӡбаҩ Мишәанба ирзаҳал даԥхьаны данаалга, иқьаадқәа еидкыланы зымҩа инықәиҵан, – ашшҩы Мишәанба урзаҳал аҿы иуҳәарц иуҭаху уааҭгыланы абарҭ уус зыӡбуа ираҳәа, – иҳәан аӡбаҩ, Шьаақьыр инаидиҵеит.

– Уаҳа ишәасҳәарызеи, дад, шәхаҵкы Шьаақьыр дцеит, иќалаз шәќәык ианќьашьылашәа ишәысҭеит, уаҳа иацсҵарызеи, амала

сус шәнапы иануп, сызқәшәаз ижәбо ауп, – иҳәан Шьаақьыр, иаԥхьа итәаз аӡбаҩцәа днареихырхәан, шьҭахьла дышнеиуаз, аҭӡамц иҿнадиҵеит.

– Ари арзаҳал узызҩыда? – днаҵааит апрокурор, уажәраанӡа арҭ злацәажәоз дазымӡырҩӡошәа зымҩа дыԥшуа дахьтәаз.

– Исзызҩыхуадаз, дад, сара неихьшьырак здыруашәа сыҟоуп, сара соуп абас еилазҟәаҟәаз, – нациҵеит Шьаақьыр.

– Шаҟа класс урылгахьоузеи? – деиҭаҵааит апрокурор.

– Шаҟа класс уҳәоу дад, уи шәара шәхәыҷҟәоуп, шәахааным, Аҟәа ашьхаруаа ршкол ҳәа акы хтны иҟан, убра ҩбаҟа шықәса саԥхьауан, – аҭак ныҟаиҵеит Шьаақьыр.

Аччара зызнымкылауаз еиҵақьуа, ԥсык дҵәуаны иааихыҵызшәа рчабрақәа рҿы иаԥыракны, ашә икылеибархауа аттаҳәа адәылҵра иаҿын.

– Уаҳа аӡәыр азҵаара шәымоума? – иватәақәаз ихы нарықәикит аӡбаҩ. Урҭ мап анырҳәа, ашаҳаҭ Шәлымба шәааиԥхьа, – иҳәан, ибжьы наиргеит. Шьаақьыр ашырҳәа иҿеилҵәа ашаҳаҭцәа руадахь иҿынеихеит, аха уи уа днаӡаанӡа, ашә илагылақәаз адырра ныҟарҵан, Баҭал дшааиуаз Шьаақьыри иареи ахыгә-сыгәҳәа иааиҿаҳаит.

– Акы уанҟьара уҟоуп уара иахьа, – иҳәан, Баҭал ибжьы ныҵакшәа даацәажәан, илабашьа ахы Шьаақьыр имгәацәа инадыргыланы дааникылт.

– Аа, Анцәа дишаҳаҭуп Ашәлымба, зхаҵкы сцаша аӡбаҩ, уиазҵаа, – иҳәан, Шьаақьыр дышхырхәа-хырхәоз, ишьҭахь ала аҭӡамц дынкыдҳалахт.

Баҭал ихахәы пашәӡа ишланы, иуапцәатә чархь хылԥа инацәа иахаргьежьуа икын. Иџьымшь шла жәпақәа ирыҵагьежьуаз иблақәа гызмалӡа лаф ажәала ихыхәхәа иҭәын. Уи ԥшьшьала днаскьан, «уара иҵегьы еилукаауаз џьысшьон, уаамҭа зықәурӡуа зеиԥшроузеишь», – иҳәауазшәа, дцәыҵыԥшны аӡбаҩ дихәаԥшуа даaҭгылеит.

– Иужәлоузеи, иухьӡузеи, уаб ихьӡузеи, уабанхои? – иҳәан, аттаҳәа еишьҭаԥсаны азҵаарақәа ныҟаиҵеит аӡбаҩ.

– Сыжәлагьы Шьаақьыр ишәаиҳәазар акәхап, Шәлымаа среиуоуп, Баҭал ҳәа исыԥхьоит, Амзара ақыҭан сынхоит, сколнхаҩуп, – аҭак ныҟаиҵеит Баҭал даҿамхаӡакәа.

– Нас иахьа ҳазлацәажәо Мишәанбеи Хмыҷбеи рус азы иудыруазеи? – деиҭанаҵаaит аӡбаҩ.

– Издыруазеи, дад, апауестка кылхха исызҩеит, аӡбаҩ дуԥхьоит, ианаамҭоу умнеир, амалицацәа рыла укылаагоит ҳәа ианҵаны.

Амалицаҵәа зсыраапҳсарызеи, аӡбаҩ дсыпҳхьозар, схалагьы сымцои сҳәан сааит. Сахьааиз мызкы ашьҭахь зны Шьаақьыр икәты иаҳфаз аус аӡбара шәаҿуп избоит… – аҵыхәтәантәи ажәақәа рҿы еиҳа ибжьы ларҟәны даацәажәан, иҽааникылт Баҭал.

– Ахмыҷба ила Мишәанба икәты шашьыз ала шаҳаҭра узуама? – ибласаркьақәа дырцәыҵыпшны Баҭал днаихәапшит аӡбаҩ.

– Ала акәты шашьыҵәҟьаз сыла иамбеит, дад, уи мыцшаҳаҭра сзазуам, аха акәтыжь асаӡбал иӡааҵаны, сапхьа ишықәгылаз ала шаҳаҭра зуеит, – изшьапык днақәыҕәҕәаны, егьи ныҵыркьҿны, ихы ырнааны аӡбаҩ иахь дыпшуа даатгылт Баҭал. Итәақәазгьы неибарччеит.

– Акәтыжь иумҵаз иарбан жьыхәҭаз угәалашәару? – деиҭанаҭцааит аӡбаҩ.

– Сеидроу, уи иахьеи иаци ракәым, мызк ҵуеит, уиаахыс егьа жьыхәҭа сфахьеит, аха сыпсымзар шпызар ҳәа сыҟоуп, уа еидтәалаз сара среиҳабын, нас мҵәыжәҩа кьачак шпасымҵарҵарыз, – агызмалра иблақәа ирхҳәҳәыла даацәажәеит Баҭал.

– Уара амгәа акәырма алхны иурымҭаӡеи, амгәа? – ибжьы ныҵакны даацәажәеит Баҭал ишьҭахьҵәҟьа итәаз алафҳәаҩ. Аха Баҭал уи имаҳазшәа ҟаҵаны дгылан.

– Нас убри иумҵаз ашпы џьаракыр шәытара анызма? – иҳәан, аӡбаҩ ибласаркьақәагьы ибла иаамихын иныкәиҵеит.

– Сеидроу, акәтыжь ҟапшьӡа иӡны ҳапхьа икәын, шәытарак ану ҳәагьы сахәампшит, акгьы анны изымбеит.

– Шәызҭаз апшәма икәты ҭахашьас иаиуз ҳәа акгьы иҳәо шәмаҳаӡеи?

– Акы иҳәазар акәхап, аха сара акәтыжь еиҳа хшыҩзышьҭра асҭазаап, уи ииҳәақәоз рацәак исгәалашәом.

– Апшәма дызхашшаауаз иахышәҳәаазеи нас усҟан?

– Ианаҳфа ашьҭахь, ацынхәра ухаҳааит, ҳҳәазар акәхап.

– Уаҳа акыразы шәиазҵааума? – иҳәан, аӡбаҩ иҩызцәа днаразҵааит. Урҭ мап анырҳәа, – ухы уақәиҭуп, уца абни ашәала, – иҳәан, Баҭал дызлацашаз неиирбеит. Нас, – ашаҳаҭ Ҳагба шәааиапхьеи, – иҳәан, апхьа итәақәаз инарыдиҵеит…

Уи ашьҭахь ашаҳаҭцәа зегьы рҿахәы рҿихит. Апрокурор қәыпшгьы дгыланы кыраамҭа ацәажәара даҿын. Уи иажәа даналгоз иҳәеит, – азакәан – закәануп, аха амҵ иаҟароу аус адомбеи иаҟаратәны, иара зыпсам аҟара аамҭа ақәырӡтәым. Иашо-

уп акәытгьы малуп, аха амал зырҳауагьы инызхуагьы ауаҩы иоуп, зегьы рапхьаӡагьы ауаҩы ауаҩра игымзароуп. Абарҭ реипш иҟоу аус мач-сачкәа абриаҟара иҵәылхны, ирҳау-ҳауны изҳалаҵатәузеи. Урҭ аҭыпаны ирыхәапшыр ҟамлои. Мамзар иара абри еипш иҟоу аус баша зынӡагьы изалацәажәатәузеи. – Апрокурор қәыпш иажәақәа араҟа иаанкыланы ажәлар дрылапшуа днатәеит. Ажәлар ауу ааилдыргеит. Шьаақьыргьы алакьы ихьызшәа деицьыпӡа аҭӡамц дахьадгылаз есааира ахшәаара даҿын.

Ажәҩан пҭа еиқәаҵәала иҵҟьан азы амра убаӡомызт. Асцыра паҟьақәа рыҽраганы пшьшьала асаара ашьҭалара иаҿын. Аӡбаҩцәа еицырхашьшьы ианааҩнашыла, итәақәазгьы ҩагылт, ашьҭыбжьқәагьы ҟәыҭ-чытхәа инхәыҵак-аахәыҵакны инеиқәтәеит.

– Псырӡха ақалақь аҿтәи ажәлар рыӡбырҭа аҩбатәи аучасток аилаӡбара... – иҳәан аӡбаҩ, иӡбаны иааҩнаргалаз аттаҳәа апхьара дналагеит. Уи иаҳәон, аус змаз рхы-рҵыхәа, Мақьҭаҭ ила Шьаақьыр икәты шашьыз, ашаҳаҭцәа ирҳәаз, нас абас наҟ дапхьон: – ...Хыхь еиқәаҳпхьаӡаз афақтқәа ҳрызхәыцны, астатиа 68 излаҳәауала аӡбаҩцәа иазышьҭырхит зла ацәгьара ҟанаҵаз Хмычба Мақьҭаҭ Кәынта-ипа 40 мааҭ илҵны, апхасҭа зоуз Мишәанба Шьаақьыр иоуразы. Аха Хмычба 30 мааҭ апхасҭа зиҭаз Мишәанба излаииҭахьоу азгәаҭаны, даҽа 10 мааҭк ииҭаразы азыӡбоуп. Аус ахгара азин ыҟоуп аҩбатәи аинстанциахь 15 мыш рыҩнуҵҟала.

– Еилышәкаама ашшҩи ахарара здуи, аӡбацәа шәус иақәырҵаз? – иҳәан, аӡбаҩ игылаз днарылапшит.

– Еилаҳкааит, еилаҳкаа, – иҳәан, Мақьҭаҭ ажәжәаахәа ицьыба дҭыхо Шьаақьыр дахьгылаз ахь иҿааихеит. Шьаақьыр дыбгьааны аӡбаҩцәа рышҟа днаҭрысын, аха иапхьа игылаз аҟәардә днадҳалан уа дааннакылт. – Сышәшьит абаақәа, сыкәты абгахәычқәа ирҿашәҵеит... – дгьежьы-гьежьуа даақәхеит.

Аӡбаҩцәа еицырхашьшьы наҟ иныҩналан ашәгьы ирышьҭархны агәараҳәа инкыдҳалт.

– Бгахәычқәас иупхьаӡо ҳара, ҳаума, уара Амзараа ҳцәа зырцәгьаз? – Баҭал егьырҭ ашаҳаҭцәагьы ицны Шьаақьыр даа-гылт.

Зегьы аҟырҟырхәа иччон.

– Сара иусырбап Шьаақьыр сакәзар, анхаҩ итәы аграпалара зеипшроу, Шьаақьыр Мақьҭаҭ ихы иқәкны даамақарит, – угәы

иаанамгааит Шьаақьыр дыжәлазаҵәуп, сихыччаны сцап ҳәа, закәан ыҟаны суцрыҵуам…

Аиашами, иҟазар ҟалап уи ижәлантәқәа…

АСАКАСА

Амра жәхьан еиԥш иҩеихьан, Ҟазылбақь деиха-еигәо ииарҭа данаақәтәоз. Ибла ҟәбар дуқәа ҭырпыжуа знзы ауаҭах дныҩнаԥшын, аха ацәа хьанҭа зхьынҳалаз ибла ацәақәа неиқәиԥсеит.

Иахьа схы абасырхари сабамҩахыҵри, – ҳәа дхәыцуан кыраамҭа Ҟазылбақь. Амзаҭәы еиԥш игьам-гьамуаз ихы-иҿы уажәи-уажәи аҽаԥсахуан. Зны аԥышәырчча бзамыҟә гәыбзыӷӡа инеиҿысуан, аха уи иашьҭарххны гагаҵас агәынамӡара неиҿықәлон, нас жьымжәак акәыхь иҿы инҭаирҟәыцызшәа, иԥаҵа жәпақәа ирыҵаҵәахыз иԥышәқәа неидырӷәӷәаланы, илахь ҟьаҟьа ацәақәагьы ихагәҭахь инеизирҽеуан. Ахырҵәы иарԥсаҳәаз аҳаҭа еиԥш икылсны иҳаҭ-ҳаҭо ишьымхы иқәтәаз имгәацәагьы аауарчарт, – уааццакы Ҟазылбақь, сеиҵаҵара аамҭа ааит, – аҳәозшәа. Нас ихыза наԥхьаршәны дҩагылан, дгазҽазуа азхаз даақәгылт, – ааит аҳаҳаи, – иҳәан, иҿы еихԥап угәахәратәы аҽы еиԥш ихы иаԥхьаҟа инҭҳәаны, дҿырҳасны иҽирххеит. Нас асаба зынтатала изазо астол иқәгылаз асаркьа днадгылан, акыраамҭа иԥаҵа жәпа ҟаԥшьқәа еиқәырԥшӡо аххәа алишьуан. Ихы-игәы шақәбзиахаз удырратәы ихы-иҿы лаша-лашо, ибла ҟәбар дуқәа ихаччо даадҵын, аҽеилаҳәара дналагеит.

Рацәак ҵаанӡа, Ҟазылбақь икәымжәы ӡырӡ-хаԥса бӷьаауа, иразын ҟама ахы кны абарҵа даақәгылеит. Раԥхьа даазықәгылаз адашьма аӷәы дазышьҭымхызт, аҿҿаҳәа абжьы гауа ианалага, уажәы-уашьҭан иҵабгар ҳәа дшәаны, ицәа дышҭыԥсаауаз амардуан дналбааит. Нас, уи ишьҭахь инапы ҟаҵаны, шьыжьымҭан зыҭра иааҭрыжьыз акәата еиԥш имгәацәа ныкәҵа-аақәҵо, амарч зхашьшьы иҟаз иашҭа дҭаланы, анкьа зны агәашә ахьҿаз ахь иҿынеихеит.

Ажәҩан ԥҭацкгьы хыршәламкәа икеикеиуа еилганы иҟан. Аԥсабара зҽаларҵәаны иԥхоз амра ашәахәақәа зықәҷҷоз аӡаӡа пҟышқәа кәеицеиуа, иблахкыгаха адгьылахьтә иԥхон. Ҟазылбақь ишьапы еиҩҵәаны изкыз ижәцәеимаақәа аҳас-

кьын инылшь-аалшьуа, рацәак набжьамкәа иҩны иавсны ицоз аӡымҩас дныҽҧынгылт. Аӡымҩас кеикеиуа атазҳәа ахаҳә-қәа ирысны, акәакькәа ирыкәаҵәо алеира иаҿын. Ҟазылбақь инацәа хнаҵәар ҳәа дшәауазшәа аӡы инӡаакшаланы, ацәа зхыланы иҟаз иблақәа наҟ-ааҟ инархишьылан, иҧаҵақәагьы, иџьымшьқәагьы напыла иааиқәирҧшӡеит.

– Ҳаит, асызбал уӡааҵаны счанах уаныхдаз, ус уҵыхәа узҟьозар збарын, – дааҟәынд-ҟәындит Ҟазылбақь, ахҿеиҧш аӡҕьы иалҵәараа иҩеиуаз аҧсыӡ илаҧш аннақәшәа, асып цәаакы еиҧш иҿыҵагьы аӡы налыжжит.

– Ех, аҧсабара ҟадыџь, шаҟа убеиоу аҟара уразызар сыҧ-сы ахьынӡаҭоу џьабаада сумырчози, – иҳәан, Ҟазылбақь игәы дҭацәажәо аҧшаҳәа даваланы, ацҳа ахьыҟаз ашҟа иҿылеихеит. Акыга иҽанҵаны ацҳа дныкәсын, амҩаду ианыршәланы Мзахәаҟа ихы рханы иҿыҩеихеит.

– Ех, закәтәы аамҭоузеи иаҳзыҟалаз, уара узыӡбаз ибзада кәац иҿы иҭамшәааит, – дхәыцуа днеиуан Ҟазылбақь. – Изакәтәы аамҭа барақьаҭузеи уҳәаруазеи илҳавыҩр ицаз: ҳаҩны ҳаштәаз ҽнак шәҩык ауаа ҳхәы рыманы ҳашҭа иҭалон. Барақьаҭран иуҭаххарызеи: ауасажьы, аҧсаатә ржьы, ажәжьы, ахьа еиҧш еимыҷҷо аҟабақ жәны, имжәӡакәа, ацха, ахырҵәыҵәҟьа умҳаҵә аламло, – аллаҳ-аллаҳ исгәалашәар зынӡагьы саҿаапкуеит, Ҟазылбақь урҭ афатәқәа рыфҩы иҧынҵа инҭашәшәазшәагьы игәы иабан, иблақәагьы неиқәиҧсеит. Нас еишьҭагыланы урҭ афатәқәа зегьы иаҧхьа иаацәырҵын, дырхьырҧшны дрыма рҿынархеит. Ааида иахажьыз ақәыц Ҟазылбақь имгәацәа ианна-лакша, дыҭрысны иблақәа аахитзар, амҩаду дымҩахыҵны ажра дҭаланы ацара даҿын.

– Аҳәаҟьацәа рысааит урҭ афатәқәагьы, уахьырымгара иҟоузеи, – иҳәан, аӡәы сибазаргьы ааигәахәны днаҧшы-ааҧшуа амҩа деиҭананылт.

Ҟазылбақь ихы иқәыжьны кыраамҭа амҩаду даныланы дцау-ан, нас дааҵәиин ӡынгьы-ҧхынгьы амра зҵамшыц ахьаца кка-ра иҵганы игаз амҩахәасҭа днанылт, иаразнакгьы агәырқьҳәа иааиҿаҳаз абжьынҵ аӡеи апти рыфҩы днеихәладырчын, аҧсеивгара ааицәуадаҩхеит. Аҵарақәагьы, аты аҭыҩра иҭыҵны ирбазшәа имыхьтәха, аккара ыҵырцәажәаауа Ҟазылбақь ихҧрааны икәкәаӡа наҟ абна инылашәкәон.

– Сыҟамында згәахәуа уахынланы ари акакара дааҵахааит, –ибжьы ныҵакны, ихала дцәажәо, еималаны иҟаз абжьынҵ

махәқәа днарыха-аарыхо дышнеиуаз, ибла ҭызхуаз аԥсаатәқәа рышьҭыбжь иалыҩны ашәак игәы иныҟәсит. Ауаҩы ифҩы зкыз ашәарах еиԥш дӡыҩӡа ҳамҭакы даангылт, аха шчара ашәамыз анидыр, – аҳәаҟьацәа шәысааит уажәы ашәагьы ҳәо, аусгьы уа ижәмуӡахтеи, – иҳәан, даауарчарын иҿынеихеит.

Рацәак ҵаанӡа, – уа бзиа жәуит, дадраа, – иҳәан, Ҟазылбаҟь ахьацара амҵаны аԥхә зырхуаз аколнхацәа днарыдгылт.

– Уа бзиара убааит Ҟазылбаҟь, бзиара, – рҳәан, аԥҳә зырхуаз зегьы аҕзаа ааилдыргеит.

– Ҟаҳ, Ҟазылбаҟь уоума, уанаџьалбеит, бзиа убааит, бзиа, уабаҟаз ашьыжь шаанӡа аӡаӡа уҿаҳәҳәы? – иҳәан, аԥҳәырхцәа руаӡәк дызҿыз дааҟәыҵны, дцәыҵыԥшны Ҟазылбаҟь дихәаԥшуа дааҭгылеит.

– Уара уш-Кәпарбоу ҩашьом, шәара шәҟны ианакәзаалакь, ача анынҵәалакь акәын аишәа ианыҟәсуаз, – даҿамхаӡакәа аҭак ныҟаиҵеит Ҟазылбаҟь.

– Аа, шьыжьымҭан уиԥшьеит Кәанач, иқәақәра аагааит Ҟазылбаҟь, иаархаҵәҟьаны иуеиҳәеит, – рҳәан, ааигәа-сигәа игылаз аԥҳәырхцәа зегьы неибарччеит. Кәаначгьы зназы ииҳәарыз иҿамшәо икьышә ҵысҵысуа даанхеит.

– Уажәшьҭа сҟаҭәоуп, иахьатәиала акгьы саԥсам, алаҳәа еиқәаҵәа ду сыкәҟааит, – иҳәан, Кәанач имагана мҩанҵо аԥҳә архра деиҭаналагеит.

–Ҳара ҳажәла ҽеим, амшьҭа цәгьоуп ҳәа ахаангьы аӡәы иҿаимыршәацызт, аха уажәшьҭа ишәҳәалакь ҟалоит, аамҭа ишәнаҭеит, – иҳәан, Ҟазылбаҟь илабашьа адыхҳәа илыҵакшаны иааирҟәатҟәатан, дхәацыхәаԥшьха деицрашәаны Кәанач днеизыԥшит.

– Ҳаи, шәшаҟәыҵра, шәҩыџьагьы шәанааиқәшәалакь абас арбаҕьқәа реиԥш шәыблақәа ааҭибахуеит, – аԥҳәырхцәа руаӡәы Ҟазылбаҟь дшеицрашәаз аниба, дирҭынчразы даацәажәеит.

– Уара изеиқәурԥшӡои мшәан, Кәанач Ҟазылбаҟь ибла дшынҭаԥшлакь аты аҵарақәа ишыркуа еиԥш даaисны, ҭаха имҭо дикуеит, – аҵәы налеиҵеит наскьашәа аԥҳә ҿаҳәаны еидзыргылоз аҷкәын қәыԥш.

– Дарбан уара тыс иуԥхьаӡаз, атәитәых иԥа, саб Зосҳан иԥсаныс, амаҭ еиԥш ухы рҷаҷаны наҟ ушкасыршәуа, – Ҟазылбаҟь дыҩныббын, илабашьа рхха аҷкәын днаидыххылт.

– Уеилагама Ҟазылбаҟь, уажәынҭаҽха, ҷкәынак акы иҳәеит ҳәа, – иҳәан, Мкан Ҟазылбаҟь илаба днаҵаххын иааникылт.

– Уи аамҭа цеит Ҟазылбаҷь, улабашьа ахьуҭаху даҿеаџьара ухы иархәа, – иҳәан, иблаҟәагьы намҟәысӡакәа, дцәыҵаччо дгылан аҷкәын ҟәыпш. Аус зуаз зегьы ауuа ааилдыргеит.

– Уеилагама Ҟазылбаҷь, ҳапҳәырхцәа иреиҕьу даҳцәушьуама, – рҳәан, џьоукы неибарччеит. Даҿа џьоукых: – Ҳаи, аҷкәын хзымдыражә, икыдиршаар акәын иуҟәнагаз, Ҟазылбаҷь аҿҿаҳәа уиҿагылаңы ушиацәажәо акәмызт, – инеихәапшны инеилацәҟәит.

– Урҭ ирҳәо иазууазеи Ҟазылбаҷь, ҷкәынцәоуп, рыбз иафоит, аха уара иахьа умҩа абахоу? Бзиароу уззныҟәо? – днаҵааит, ианааҭынчхаҟәа, апҳә нымҩаҟәа еидзыргылоз ауаҩ бырг.

– Абзиара ҳазҭахда ҳара, ҳшьаҟәҟьеижьҭеи акраатцуеит, – даацәажәеит Ҟазылбаҷь пыҭрак ашьҭахь.

– Изакәызеи нас иҟалаз, иҳаумҳәои, – рҳәан, пыҭҩык рыбжьҟәа неиларыпсеит.

– Иҟалахи, абарҭ сашьцәа Мзахәа иҭапсоу ыҟамзар, даргьысаргьы ҳзы иаҳа иҭынчран, – зынӡагьы илахь неиҟәиҵеит Ҟазылбаҷь.

– Ҳаи, уара умыст ишҳауҳәара иҟалаз, – иҳәан, уахь иҿааихеит Мкан.

– Иҟалахи, Ҳаҟыбеи иажәымҭыҿеха аиха рыхха ишьапы днасны еиҩџәаны иҩкаижьит, – даакәыпсычҳан аҭак ныҟаиҵеит Ҟазылбаҷь.

– Ҟоҳ, ассир уҳәоит уанаџьалбеит, ишпаҟалеи, ианбаҟалеи? – аттаҳәа азџаараҟәа наиҟәрыпсеит.

– Иацы шьжьымҭан мҿык пысҟоит ҳәа дахьныџыџыз ихьзаап, иаха лашьцахьан адырра ансоу, сзымцеит, – иҳәеит Ҟазылбаҷь.

– Уара, ассир сҳәоит ҳәа даҿуп, ари Ҟазылбаҷь, – иҳәан, днарылапш-аарылапшит аҷкәын ҟәыпш. – Ҳаҟыбеии сареи иаха ахәылпазы ара ажьираҿы ҳаидгылан, инапгьы пџәамызт, ишьапгьы пџәамызт, дзаманаха дыҟан.

Ҟазылбаҷь иблаҟәа ҭархәылаңы аҷкәын днаихәапшын, уаҳа акгьы мҳәакәа днарыдҟьан иҿынеихеит.

– Ҳаи, уҳалихааит Ҟазылбаҷь, умцҳәара уаҳа узаҟәымҵзеи, – иҳәан, Кәанач ажәжәаҳәа иус дналагеит.

Амш шьыбжьонра ҟалахьан, Ҟазылбаҷь дҳашҳашуа Мзахәа аҭаларҭаҿы дныхәнаны, наҟ дҭапшуа ахаҳә данааҟәтәоз. Апҟаҟәа реипш икаууа, апҭа цәышҟәа аҳабла ихыџны, иакәыршаз ашьхаҟәа ирҿеибаҳәа инеиуан. Аҩхаараҟәа ирыбжьҟьа, апсҭа иҭагәыргәыруа илеиуаз ашьха ӡымҩас Мцага

ахықәан, нахьхьи ахыб ҟапшьӡа аиаҵәара иалубаауан Ҳақыбеи Чаҵәба иҩны.

– Аҳәаҟьацәа асааит, ибжьаӡоузеи, иахьа уа сцаны санбааууеи, – дхәыцуа, иблақәа ыршанханы, Ҳақыбеираа рыҩны дазыԥшуан Ҟазылбақь.

Иишаҵәҟьаны, ари ахҭыс аныҟалаз ҩажәижәабатәи ашықәсқәа рзы, Мзахәа ицаны аара ус имариамызт. Усҟан мҩа заҵәык арахь иҭагалазгьы Ҟазылбақь еиԥш иҟаз ҩыџьа ааиԥылар аивысра аарцәуадаҩхартә аҟара иҭшәаны, ахрақәа иргәылганы илбааган.

– Уаха сыхнымҳәыр амалахазгьы смаҭәаӡам. Мкыд рыцҳа лҩынҩажәамш шьҭырхуеит, – иҿыцагьы аӡы ҟәандаӡа иныцалт Ҟазылбақь, – аха ишԥаҟасцари, уаха зны џьара крыфарак ҟалоит ҳәа уҿи-унапи еиқәцаны аҩны узлатәарызеи, – иблақәа ааихмырсыгьӡакәа Ҳақыбеираа рыҩны дахәаԥшуа, дҟәындҟәындуа акыраамҭа дтәан. Нас дҩагылан, илабашьа иҽанцаны хланцы дынҭалеит Ҟазылбақь.

Ҳақыбеирааҿы даннеи, Ҳақыбеираа раҳәшьа еиҳабы Кәакәала лыда зегьы усура иҟан. Кәакәалагьы дҳәарԥсаруа амаҵурҭа дшыҩназ ахухуҳәа рла Дамшә ашбжьы ҩынтәҟа лгәы иныкәсит. Ашырҳәа зымҩа игҿагылаз ллаба хәыцы аакыдхны, илыцакшо ашә данаалагыла, Ҟазылбақь дзазамазо амӡырха дықәгыланы, иԥсы рылахазшәа, Ҳақыбеи ихыбрақәа дрыхәаԥшуан. Дамшәгьы «ари иаабац Ҟазылбақь иоуп«, аҳәозшәа уаҳа имеишӡакәа, аҵыхәа агәыцареыланы ашәшьыраҟны инеины, иқьақьаӡа инатәеит.

– Ҟазылбақь уоума, бзиала уаабеит, уа узгылоузеи, арахь улеи, – лыбжьы налыргеит Кәакәала.

– Бзиала уаабеит ҳәа сабымҳәан Кәакәала, сара сахьааиз сыҩноуп, – аԥшәмара иҽазкӡаны агәарԥ дныкәыԥш-аақәыԥшуа амаҵурҭахь иҿынеихеит Ҟазылбақь.

– Ааигәаҵәҟьа умааицт Ҟазылбақь, насгьы уи аԥсышәоуп ҳәа акәын изысҳәаз, – наҭалкит Кәакәалагьы.

– Џьара ацаха ҳазҭада Кәакәала, ишыббо аамҭа акала иҟалеит. Шәара шәышԥаҟақәоу ахәыцы, аду? Ари блаба уажәгьы ибкума, икабмыршәӡаци? – акы дшаҿу аҭак иауаанӡа даҽакахьы диасуа, днеины ацәырҭаҕәы дныкәтәеит Ҟазылбақь.

– Слаба мыжда касыршәараны сыҟоу џьушьо Ҟазылбақь. Аӡахьы сцара аҿҳәара иахыԥеижьҭеи еиҳагьы сеиларҳәыҳәикны сакит, – наҭалкит Кәакәалагьы, дниасны нырцәҟа днатәеит.

– Ех, изакәытә аамҭоузеи ҳазҧынхала, уара раҧхьа уӡбахә зҳәаз, ибзада кәац иҿамшәааит, зныкыр чмазара аабахьазма, – игәы-илахь еиҟәыршьшьы, ахәараҳәа ижәуа иҭаз аҟаб иблаҟәа изаҟәымго, ибҕа ацәырҭеиҟәҵара инадҵаны даатәеит.

– Аамҭа акәу џьушьо Ҟазылбаҟь аҧша сазыркыз, аамҭа акыргьы исыцхраан, аха иансыхәҭаз схы сзашьҭамлеит, – лҳәеит Кәакәала, саара жыцәк лыманы, ахәараҳәа ажәра иаҿыз аҟаб даахагылт. Нас, са бзиацәак аҳәызба налалыкшан, асаара инанлыжьылт.

– Ех, сара хәаша, разҟ хәыҷык сымазаарын убоу, – игәы дынҭацәажәан Ҟазылбаҟь, иҧаҵаҧшьҟәагьы неиҟәирҧшӡеит.

– Цәҟалҭыҧ сыҟаны санааи, сыҵырҟьаны усышьҭалар узсыхьӡомызт, нас уа ҳашҧарбоз умҳәо…

– Ижәызар ҟалап Кәакәала, ижәцәаргьы изхәарҭоузеи, – изымычҳакәа, даацәажәеит Ҟазылбаҟь.

– Ҿнак ҧшьынтә акраҳҿарҵон, асаби иеиҧш рнапы ҳаҟәыргыланы ҳарбон, – ацәажәара даҿын Кәакәала.

– Хымҧада аҵахь иҭоу абжеиҳарак жәуп, – Ҟазылбаҟь иҿаариашангьы днатәеит, аҟаб ахаафҩы аниаҳа.

– Аӡҟәа ҳәа закәтәы ӡҟәоузеи, Анцәа ду уаҳзеиҕьха, саннеи ҩымш ҵаанӡа акараҳәа слаба нкасыршәт, – лҳәан Кәакәала, аҟыгәҳәа Ҟазылбаҟь иаҧхьа аишәа хәыҷы наргыланы, асаара азна аҟабгьы алҩаҵә ахылызза иныҟәлыргылеит.

– Аҟабаҟ бзиа иумбози Ҟазылбаҟь, угәы ахшәама? – дҧышәарччо днаҵааит Кәакәала.

– Ее Кәакәалахеит, башьа Ҟазылбаҟь ҧыхьа еиҧш дбымоу џьыбшьома, иаамҭа бзиахә ицәызгаз, иҿаҵахәгьы игеит, быздырӡом, – Ҟазылбаҟь ичаҟы ааиҿыршәаны ҟаб садук азҟәа инааирхан, иааиҟәиршәеит ахьа еиҧш еимыҷҷо.

– Ари унацҳала, ҩык ҭыхны иузаазгап, – лҳәан Кәакәала, леирыӡ аашьҭыхны аҩцарахь дцеит. Ҟазылбаҟьгьы уи акәын иҭахыз, ичаҟы зымҩа аишәа иныҟәыршәны, аҟаб саҟәа инапала иҧены, рцәаҟәа рхымхӡакәа афара дналагеит. Кәакәа-ла аҩы ҭыхны данааи, Ҟазылбаҟь асаара абжак илеицахьан.

– Кәакәала, џьыкаҵәаҵәак бҧыхьашәозар ишаасыбҭара, ари бҟабаҟ злацәоуп, ус афара цәгьоуп, – иҳәан Ҟазылбаҟь, иҿы азна аҟаб шыҟаз даацәажәеит. Рацәак ҵаанӡа Ҟазылбаҟь асаара ианыз аҟаб ыфаны, хҧаҟа ҵәыца аҩҿа лашьҭеиҵан, дбаҟьаӡа ацәарҭеиҟәҵара ибҕа адҵаны даатәеит.

– Иаҳҳәаҟәо ирылабхузеи Кәакәала, ари аамҭа ҳаннамырхеит, – ацәажәара деиҭаналагеит Ҟазылбаҟь. – Баагьы-

ԥсгьы зегьы еиханы, ари зыда рхамшәалаша акәалхәаз алалара иаҿуп, ҳадгьыл нымхеит, ҳтәыла нымхеит, ԥаса тәцәас иҳамаз, уажәы тәыс ҳҟарҵарц иаҿуп.

– Ицаз аамҭа уахьнымҳалан Ҟазылбақь, саргьы абрахь аӡырԥхахьы сцаны саанӡа, абыржә уара иуҳәо акәын исҳәоз, аха иҵегьы унаԥшы-ааԥшыр аамҭа ҿыцқәа бзиа излоубақәаша рацәаны иамоуп, – лҳәан Кәакәала, ахьыруа чуан ӡәӡәаны инкналҳаит.

– Кәакәала, сара сзы акәзар ахьурӡы зкнабҳаз, ҟабақ сақәакгьы снарыцҳаит, уажәшьҭа бысҭахьшәашәак сымазар сҽааласыгӡаратәы сыҟоуп, – иҳәеит Ҟазылбақь иақәмыр-ҕәҕәацәакәан.

– Абысҭахьшәашәагьы ҳамоуп, аха узырццакызеи, ҳахьын-ӡеицәажәо иҟалоит, бысҭаԥхак унамырцҳакәа ушԥасышьҭуеи, – наҭалкын Кәакәала, амца ԥеиҵханы ашыла лхәрацы акҿаԥра дныкҿалеит.

– Сымццакыкәа Кәакәала, – Ҟазылбақь иҵауламкәа даа-қәыԥсычҳаит, – аџьма иреицәоу агәараҭа азынхоит шырҳәо еиԥш, сара иреицәаз, иреиҵбыз агәара саазынхан, иахьысҭаху џьара снеины уахык сызрыламԥхьо сықәхеит, – иҳәан, амҿы зыгәҭа еиԥҵәаны ахчнызахь икаҳаз аашьҭыхны амца инақәиҵеит.

Кәакәалеи Ҟазылбақьи ахьынӡеицәажәоз, Кәакәала абысҭа лун, акәацгьы ашьа ацырҵәҵәо иӡны, Ҟазылбақь ихәы рхианы деиҭанахалартәеит. Рацәак ҵаанӡа Ҟазылбақь ибысҭа зныз ача-нах иҿаҵа нанырга ежьыланы иҿы инҭаиршәын, ашьа змашәны иҟаз инацәақәа ааиҿшьуа, дхәыцуа даатәеит. Уажәи-уажәи агәырқьҳәа дгәааҳауан, амырхәага згәыҵарԥхо аҭырасра иларшәу аенцәыш еиԥш имгәацәа ҳаҭ-ҳаҭон. Амрагьы ҵлакашәара аҟара иласкьаны, Мзахәа иахыкәыршаз ашьхақәа аҽрыларҵәаны иԥхон. Ҟазылбақь уажәшьҭа ацәажәара уиаҟара игәы аҳәомызт, хәыцракгьы есааира датәнатәуан, уажәы-уажә дқәыԥсычҳауан.

– Еҳ, уажәы зыԥны инаганы итәоу иԥсаҭа ахьнеира сыԥсаҭа неиааит... сыԥсы шьаны, алашьцара сҽалакны Мкыд лцәымза ахьыҟарҵо сышԥанеирыз... – илацәақәа анынеиқәиԥса жәԥан-гәашәԥхьара изаатызаап, иаԥхьа иааимҟьан, ахәаџьа дызхатәаз астол днықәԥшит, нас даазаза-мазан, инапқәа ицырхрааны деихеигәо дԥагылан, амаҵурҭа ашә дныла гылт.

– Узырццакызеи Ҟазылбақь, уаха уаҳҭазар ҟамлои, – лҳәан, лыбжьы аалыргеит Кәакәала, лведра хәыцы зымԥа инаргы-ланы.

Аха, Ҟазылбаҷь Кәакәала илҳәаз аҟәҿымтӡакәа, имгәацәа инапы ҭаԥсаны, иҿреиҵьӡаны ашәхымс дныҟәтәеит. Кәакәалагьы лведра иҭаз аӡы ырҟьашҟьашо, ллаба аалыҵакшо, дыццакны уахь лҿаалхеит.

– Оҳ, оҳ, оҳ сара хәаша, оҳ Ҟазылбаҷь рыцҳа, разҟы змаӡамыз, – ибжьы ныҵакны аҷьра даҿын Ҟазылбаҷь Кәакәала данааихагыла.

– О Ҟазылбаҷь, Ҟазылбаҷь иухьзеи, иумухша Кәакәала, узгарыз уҿалҵама?! – лҳәан Кәакәала, Ҟазылбаҷь ихы дԝаханы днеиҿаԥшызар, деицраланы дҟаԥшьын, илахьгьы аԥхӡы аака́наԥсахьан.

– Ҳаи абааԥсы, Кәакәала, сыԥсра сыманы сахьшәзаа бымбои, – дааҕазыҕзит Ҟазылбаҷь. Кәакәала аԥҳәыс шәаԝы замана, иҟалҵо лзымдыруа, дгьежьы-гьежьуа абарҵа дааҵахеит. Ҟазылбаҷьгьы дынхьшьшьын, деиԝырҿахәа ашәхымс днаваҳаит. Арҵәаа-арҵәаа ҳәа Кәакәала инҭлырҟьаз аҳәҳәабжь, аҳабла иахыкәыршаз ашьхаҷәа ирыдсылан, еикәаҵәиуа агәаԝа инҭыԝт. Ҟазылбаҷь ашьшьыҳәа иблаҷәа анаахит, Кәакәала ишлылшоз дыҳәҳәо ашҭа абжарак ааиԝылшахьан. Иаргьы дааҳәны иҿеиҵархәачӡаны днаиеит.

Ааигәа-сигәа аҵьыҷәреи ҿызхуаз, ажь зҭаауаз Кәакәала лыҳәҳәабжь анраҳа, ишзахәоз Ҳаҷыбеираа рышҟа еихаины идәыҷәлт. Лбаа – Мцага аԥшаҳәаҿы аҵьыҷәреи ҿызхуаз Ҳаҷыбеи иҭаацәеи иареи аԝны ианааи, ауаа маҷымкәа еизахьан, Ҟазылбаҷьгьы аԝныҟа дларган, деиҵыхны ацәарҭаҕәы дыҷәын.

– Ҳаи абааԥсы, Ҟазылбаҷь, узеиԥшразаалакь макьана уҟандаз, ҭаацәак урҭынхан, – иҳәан Ҳаҷыбеи, Ҟазылбаҷь дхаччыла ацәарҭаҕәы дахьыҷәыз даиахагылт. Ҳаҷыбеи еиҵбацәагьы аддыҳәа Ҟазылбаҷь иааихеибаҳәан, икаба ахаԥаҷәа ааԥдыртын, имгәацәа иалаҳәаҵаны иҟаз ираӡынтәы маҟа паҕьы аадыркәадеит. Ҟазылбаҷь иԥсыԥ алагаԝагара даҟәыҵны иҿанеиԥсхаирч, ихы-иҿы аҿаԥсахит, имгәацәагьы есааира ачра иалагеит.

– Ҳаҷыбеи, о Ҳаҷыбеи, ууаԝыми абааԥсы, саб иԝнаҿы ԥсырҭас исыҭ, – аарла даацәажәеит Ҟазылбаҷь, илацәаҷәа еиҷәыԥсаны дахьыҷәыз.

– Иҟалеи Ҟазылбаҷь, иухьыз умҳәо, – Ҟазылбаҷь иахь днаскьеит Ҳаҷыбеи.

– Сыԥсуеит, сыԥсаанӡа аԝны сга...

Рацәак ҵаанӡа Ҟазылбаҷь асакаса данҵаны, иҵагыла амԝа иныҷәлеит. Ахацәа уажәы-уажәы инеимда-ааимдо инаргон аса-

каса, аха уи есааира дхьантәахон, амӡагьы ирбацыз акәымшәа иахәа-иахәа иуадаӡхон. Ҳара ҳҟны ишаԥу ала асакаса мӡаԥызгоз ишрылшоз иӡны ицалар акәын.

Амра аарла аԥсы ҭан, асакаса назгоз ииаԥса-икараха Ҟазылбаӷь иӡны рацәак иацәыхарамкәа инагаз амӡахәасҭа ианыланы иаанеиуаз.

– Аҙә шәыхәаҳәа бара, шәызыԥшузеи, уажәгьы иԥсы ҭоу џьышәшьома, – иҳәан, Ҳақыбеи ашьҭахьҟа иааиуаз аҳәсақәа ибжьы нарықәиргеит. Аҳәсақәа неихәаԥшы-ааихәаԥшит, рныҟәашәа еиҳагьы иаадырццакит. Асакаса назгозгьы ршьаҿақәа аадырссеит.

– Нас, исҳәаз шәмаҳаҙеи, ҳара ахацәа ҳашәмырҳәаҳәозар, шәызыԥшузеи, – днарықәцәҟьеит Ҳақыбеи аҳәсақәа анааивала. Аҳәсақәа зегьы: – бара боуп изыхәҭоу, – рҳәозшәа Ҳақыбеи иаҳәшьеиҳаб иналзыԥшит. Ишԥаҟалҵарыз уи, уа еицыз зегь реиҳа Ҟазылбаӷь изгәакьаз лара лакәын, аԥхьа аҳәҳәарагьы лыхәҭан. Аха акы лгәы ԥнамжәауа, аҵәуара дамкуа дызлаҳәҳәарызеи?! Раԥхьаҙа Ҟазылбаӷь днеизхәыцын, аха, цас иауазшәа уи ицәгьа-ибзиа дызларыцҳалшьашаз акгьы аалгәаламшәеит. Нас дара рыжәлантә абзиақәа иԥсхьаз аҙәаҙәала еишьҭагыланы, аттаҳәа лаԥхьа иаацәырҵит, лыгәгьы ибылбылуа арыцҳашьара нҭалан, лылаӷырӡқәагьы рҿаархеит.

– Аҳы, шәызыԥшузеи, – ибжьы нарықәиргахт Ҳақыбеи. Кәакәалагьы даақьып-шәыпын дыҳәҳәарацы лҿыназылкуаны, асакаса иақәыршәыз ашьаршьаф ӡақәжәаны Ҟазылбаӷь иблақәа камкамуа даақәтәеит. Асакаса аҵыхәа иаҵагылаз шәаны ианнаҵҟьа, Ҟазылбаӷь дахьыӡраны ахыԥҳәа асаара дынкаҳаит, нас дӡыҵӡрын икәымжәы бӷьаауа ахылаӷьара дынҭалеит. Уажәраанҙа аҳәҳәара иацәыԥхашьоз аҳәсақәагьы арҵәаа-сырҵәаа ааилдыргеит.

– Ааит, аԥсцәаҳа ихәынгашьаны иимгаз уара, Чаҵәаа ҳцәа зырцәгьаз, – иҳәан, Ҳақыбеи Ҟазылбаӷь данылеизыҭрыс, игылаз лаиқәибагәан дыркит.

Усҟан Ҟазылбаӷь дҿаԥхаҿаччо, ианаамҭаҵәҟьаз саaит ҳәа дгәырӷьаҵәа, Мкыд лыԥсхәрашҟа дцарцы амӡаду даныланы днеиуан.

АБАӘДАН

Ахҿа еиԥш иааиуаз амра ашәахәақәа, аԥенџьыр асаркьа иналҟьан, Џьанҳәаҭ ихаҿҟьаҟьа ду ныҟәдырлашааит. Игәы харшаланы, иҿгьы ԥыҭк иӕеихыхны, аршәааҳәа ашаҟә дасуа дыцәан уи. Дҿажәкны аӡба дшакуазгьы удырратәы дааҿрамтәуан, ажьа хымхымуа акапусҭа иалоу еиԥш, иԥышәгьы ҭысҭысуан. Амра ашәахәа есааира ицаҳәцаҳәуа, Џьанҳәаҭ цас изнауазшәа иҿаԥхауан.

– Ҳаи, укыдыӕрааит, уажәакәымзи схы анныҟәсыҭаз, сабагәоуҭеи! – иҳәан, дӕеихан ииарҭа дныланәеит. Ишьаҭақәа рыда егьырҭ иматәақәа иац ашьыжь ишынеишәиҭаз ишәын. Џьанҳәаҭ ихаҿы неимаирџахәын, аҭыкь-аҭыкьҳәа хынтә деимсеит, ауада ныӕнаирцәажәеит. Икаруаҭгьы аахыџ-хыџит. Ацәа далашьшьы инапы аамӕаниҭан ииаиԥыхьашәаз акы иԥынҭа инахьшьны, ҿыцха дгәыгәны, ашшы ихырга ацәа иҽеиҭеит.

Амра есааира иӕаскьауан. Аӡаӡа раӡны ҭәцара кәеицеиуа, ипыҟә-пыҟәӡа изқәыԥсаз аҭиаақәа инарыҟәба-аарыҟәба ицахьан. Ажьҭаацәа рыбжьы аҽыҳаракны Џьанҳәаҭ иӕны иахԥрааны ицауан. Аџьыкәреиҿыхцәа ирхылҟьоз ашәа иаҳа аҽыларҟәны, аӕны аԥенџьырҭәҟьа иадсылауан «уҿыха Џьанҳәаҭ, шьыбжьон аанит» аҳәозшәа.

Ажәакала, адәахьы иеилашуан аԥсаҭазаара. Џьанҳәаҭ иԥҳәыс Ҭамашьа, ҿымҭ-ԥсымшьа амаҭа ахада кны, ажәжәаҳәа аџьыкәреи аҿацәырҳәра даҿын. Лӕызцәа зны ашәа рҳәауан, зныхгьы еицәхасуа, рхацәа нҭыҵ ажь ахьырҭаауаз ахьгьы лафҟәак рҿынадырхауан. Ахьӕежь еиԥш алапҟьақәа аддыҳәа еиқәышьҟьрааны еилаҳауан. Атах-атах, атах-атахҳәа рмаганақәа мӕанҭауа, џьоукы аԥҳә рхны еиқәырҭауан, џьоукых аԥҳә ргәыдкылан иқәырҭәиаауа, еиларҟаца иҿаҳәаны ихдыргылауан.

Абригадир Манча ишәҟәҭра аҭәаҭла ашьапаны инхишьын, имаҟа длаха-ӕахан, имаганы кны аԥҳәрхцәа рахь иҿынеихеит:

– Џьанҳәаҭ дгәаарлазар Ҭамашьа? – иҳәан днаҭааит Манча Ҭамашьа данаалывала, иҭаҭын ҟаҭа иҿыҭакызгьы ӕынтәҟа ирҕәҕәаны днаҿыхан, алӕа еиҭыхәхәа иҿы инҭиршәашәеит.

– Ашырԥазы дааин, деиҭыхны убра акаруаҭ дыҟәуп, – лҳәеит Ҭамашьа, Манча иахь дымԥшыкәа. Манча имагана атыгәҳәа ихырҭәаз ҟәынџьк ахы иналаркьакьаны, ахҭысҭа днахыԥан, џьанҳәаҭраа рахь иҿынеихеит.

– О-о, Цьанҳәаҭ! Цьанҳәаҭ уҟоума? – Манча ибжьы ныҭганы ҿиҭит абарҵа данааҵагыла. Цьанҳәаҭ дааҳәын, ҽмырҳа ҟаҵаны, ацәара иҽыназикт.

– Цьанҳәаҭ сымҳәеи, Цьанҳәаҭ! – Манча ибжьы нҭицаӡеит.

– Ҳаи, Цьанҳәаҭ уимбааит, абгыӡ еиԥш уааины, ашә ушԥалаҟаауеи, – иҳәан, дааҟәындҟәындит Цьанҳәаҭ.

– Цьанҳәаҭ, уԥсы ҭазар угыл, шьыбжьаахьеит умбои, – Манча ибжьы иаҳагьы инеиҵихит.

– Шәара шәҿы исцәараҳа, цәаблаҟ шәеимгәалкааит, – иҳәан Цьанҳәаҭ, ацгәы еиԥш илацәа шеиқәыԥсаз икаруаҭ днықәҭәеит.

Манча ашәваз аҟыгә-ҟыгәҳәа игәабжьынацәа акәаҩрала днас-наст.

– Аа, сгылоит уажәыҵәҟьа, Манча, аҽеилаҳәааха аасыҭ, – ашәахь ихы нарханы, ҿааиҭит Цьанҳәаҭ.

– Угыл ирласны, уусахь унеи, аҩы ыжәны ацәара уажәшьҭа иазхоуп, – иҳәан, Манча даахынҳәын амхахьы иҿынеихеит.

– Ари уаҩ димыхәаҵәҟьеит, изҵаара ҩәҩәалаҵәҟьа еилыргатәуп, – иҳәан, Манча иԥсахы еиҟәыҷҷо днеиуан.

– Аа илеит, илеит, – аҵлақәа рықәцәахьтә уажәы-уажәы абыжьқәа гауан, амҵәышәқәа быжьҵәраа хланҵы адгьыл ахь рҿылархауан.

– Аталбошь... Ажәлар рныҳәаҿа... Аԥшәма... Еиднагалаз рныҳәаҿа... Марушьа лныҳәаҿа, – ҳәа инацәкьарақәа харҟәалауа, иаха заҟа ҵәыца ижәыз аԥхьаӡара даҿын Цьанҳәаҭ акаруаҭ дахьықәҭәаз.

– Урҭ ацгәы абла иасырҭәҳәаҵәҟьеит ршьапқәа аҿаршәны иштәаз, – ааигәахәын, Цьанҳәаҭ ихы-иҿгьы афырхаҵа ԥшра неиҭауан. Аха игәы аӡыхьшәашәа аҵарҭәазшәа инҭыԥсаауан, ицәа-ижьы ԥхашьарак напыршьшьуа иналсуан. – Ааит афасааит, иаха исыҵагыланы аишәа сышԥахыргеи, – иҳәан иԥышә наҟ инҭарҽыланы, ихаԥыцқәа налаиҵауан Цьанҳәаҭ, иԥсахы шеибанаркуаз удырратәы, – агьаурым, аҩы зыҟоу ахаҵа дашьразоуп, – ҳәа нациҵан, ишьапы еилеиҳәарацы ихы лаирҟәит. Иаха данааи, Ҭамашьа ишьылхыз ишьаҵақәа иҵаҟа иҵагылан, изқлаԥадк кәалаауа асқам адар иахарԥан. – О, бара, изгази ари сықлаԥад аҩыза, – Цанҳәаҭ ашәахь ибжьы нарганы, инхаз ишьаҵара днагеит. – Узгазеи аҩсҭаа уихәхааит, – иҳәан дуарчаруа икаруаҭ аҵаҟа дныҵаԥшит, аха иубар иаашьҭых иқлаԥад. Цьанҳәаҭ даҿаапкит, аԥыркьҳәагьы игәы неибакын дҩагылеит дгазҽазуа, изшьапык еилаҳәаны егьи ишьапы хырҟьаҟьа. – О, бара сымҳәеи,

иаргьы баргьы џьаҳаным атыша шәазцааит, бысцәнымхауазшәа иаха исышьбымхзи, илбаабдама! – Џьанҳәаҭ дкьылы-кьаҿуа, аҩны ларҳәы-аарҳәны аимдара далагеит. Мгәацәарҳәазала еимидеит акаруаҭқәа рыҵаҟа, аха изқлаԥадк «аҩсҭаа игахьан». Џьанҳәаҭ аӷәра зҿарҵаз аура еиԥш, аӷәырҿ-ӷәырҿҳәа ихаԥыцқәагьы неихьишьит. Ашә ааимԥааны днылагылан, иҽеиԥсхарчны, улымҳа аҵӷа ԥиҵәаратәы атрышә дасит.

– Иҟалазеи, уа рыцҳарас? – Ҭамашьа лыбжьы аагеит ааҵраҿыҵәҟьа.

– Иҟалаз алахь бхагәҭа иқәсааит, сқлаԥад бфама?

– Иарбан қлаԥаду узлацәажәауа?

– Иарбан бдыруазар, бҽыбзымдырааит, иаха санааи исышьбхыз сықлаԥадқәа руакы.

Ҭамашьа дааҩналан аимдара дналагеит.

Џьанҳәаҭ ҩаԥхьа иԥынҵа икәыркәыруа аимсара нҭалеит. Иҽеиԥсхарч деимсеит. Нас иџьыбаҿы иааиԥыхьашәаз акы ааҭиган, иԥынҵа инадигәалт, иҵәыҵәӡа фҩыкгьы атаххәа инеиҿаст.

– Ҳаи, уҳалихааит абаҩдан, уқлаԥад уџьыба иҭаҵаны ҳашԥашьҭоуҵеи, – лҳәаан Ҭамашьа, Џьанҳәаҭ иԥынҵа иадкылаз ақлаԥад иацрыҳәҳәаауаз аҿаҳәага длахан иааимылхт.

Џьанҳәаҭ дшанхеит, аҳаҷаҳәагьы игәы иааҭашәеит иахьа шьыжьымҭан данеимса ичабра еиҳа иџьаџьаз акы иԥынҵа аларыцқьаны, иџьыбахь ишдәықәиҵаз. Иқлаԥад наимҵаршәны, Ҭамашьагьы амхахьы лҿыналхеит.

Амра ықәызза ҵлак ашәара иҩеихьан. Џьанҳәаҭ иусуга маҭәақәа ишәҵаны, дцырԥа-цырԥо агәашә дынҭыҵит.

АЕШЬА ИХЫМҬА

Синаҭи Иаснаҭи еициит, еицрызҳаит. Урҭ хырҭәагак иааҭшәшәаз ахызаҵәқәа ҩба реиԥш еиԥшын: иауқәан, рыжәҩахырқәа ҟьаҟьа-ҟьаҟьаӡа, рӡарақәа паны иҟан. Ашьауардын ац еиԥш ирхәаны иҟаз рԥынҵақәеи рыцьымшь ҟьаҟьақәеи ирыҵаҽырбауан ажәҩан иаҵәа аԥштәы змаз рыблақәа. Гәаҭалагьы иуаа разцәан аешьцәа. Узынрыдгылаз, ирымоу аказы баша амала уаадыргьежьуамызт. Ацәгьа, абзиа, зегьы рҿы ркәымжәқәа ԥхьаршәҭны, рмахәарқәа ԥхьашьшьаа амаҵ руан.

Синаҭи Иаснаҭи еиҳарак занааҭс ирымаз ашәарыцара акәын. Раб Рамшьыхә иеиԥш ихысҩцәан, рхымҭа баша икашәаны изыҟаломызт. Изеихсыз леир акәын. Ӡынгьы-ԥхынгьы рыҩнаҭа ҳәызбеи кәаци еиқәыхны аӡәгьы имбацызт.

Геи-шьхеи неимазакны шәҵа шкәакәала рҿанҭарҳәҳәалак нахыс, аешьцәа рышәаҩақәа аарышьымхӡакәа, ашьабсҭақәа ҿырҟьаса ирыма аԥсҭа ишҭоу аӡынра аархыргауан. Алԥхынрак ашьха ҳаракырақәеи ахра ҭакнаҳақәеи ракәын хатәы ҩныс ирымаз. Ахаҳә хьшәашәа дара рзы ихчбабан, ацаҟьа цәаакы зеиҕьаҭам гәабанс ирыԥхьаӡауан. Ашәарахқәагьы аешьцәа рыфҩы, даҿа фҩык иаладырҩашьаӡомызт. Уи рԥышә ишааҭаслак, аршәаа ҳәа ашақә иасны, ашьха уарбажә агага еиԥш ахрақәа ирҿуаа, рхы ахьынахауаз иныҵаба-ааҵаба ицон.

Ԥхынрак азы аешьцәа, есышықәса ишыҟарҵалацыз еиԥш, ашьхатәыла аӡәы ишьапы ахьысаанӡа, рымҩаныфеи рџьаԥхани разқәынҵа инхалеит...

Ҭаҭынжәгак иахылҵыз лҩаҵәк иаҟароу ԥҭацкгьы ажәҩан ихыршәламкәа, икказа еилганы иҟан ари аҿны. Амра мысҭхәага шәарак аҟара ашьха ҳараккәа аҿыҩархыкны идәықәнаҵауаз ашәахәа ҟәандақәа ԥсы зхоу зегьы рзы игәыҟаҵагаха иԥхон. Ашарԥиаҵәа иацгыланы иҭыҵыз Синаҭи Иаснаҭи хә-дук иҩхәнан, Қәабчараҟа иҭаԥшуа, хаҳә дук рыҿнаҵакны иаатәеит.

– Аиаша уасҳәап, иахьатәи ҳаиқәымшәарақәа рацәак исгәаԥхом, – даацәажәеит Синаҭ, иҭымҟьаз ипатрона нарҳәыаарҳәуа икны, ахаҳә ибҕа адҵаны дахьтәаз.

– Уи аб исызнауаз макьана шәарахк исызнамуцт... – Иахьа ицәцаз аб тәыҩахаха ду ибла аԥхьа иааган, акыраамҭа илаԥш кыдырхаланы џьара дыԥшуан Иаснаҭ. – Хынтә сеихсит. Инҭҟьоз зегьы ак навшәомызт, аха иара ахра ԥагьа еиԥш игыланы сара исзыԥшуан. Ахәра иамаз агәхьаа акӡамызт... Ҳы, иџьоушьаша, аԥстәқәа рҟынгьы иҟазаап хаҵала аԥсра хьӡыс изшьауа ахымхаԥагьақәагьы. Уи, снеиуашәа анаба, ахәда ырхәаны, аԥсра сшаԥылауа убауоу аҳәауазшәа аҿеиҿнакаан, хынтә раҟара ашақә иасит. Нас снапы аҿамҭакәа, икәкәаӡа хланҵы ахра ишазцаз убеит...

– Уи хьаас иҟоумҵан Иаснаҭ. Ҳара абри ауаа зегьы ҟазшьала ҳшеиԥшым еиԥш ауп, ашәарахқәагьы ҟазшьала ишеиԥшым. Урҭ рҟны иҟоуп фырхаҵала аԥсра иаԥылауа агәымшәақәа, насгьы ашәыргәындақәа – ишықыџьқыџьуа зыԥсҭазаара иалҵуа. Умбои иахьатәи аб иҟанаҵаз. Уи ахаангьы иаҳхашҭшам, егьаџьара

еиҭаҳҳәап. Абас ауп афырхаҵа ихьызгьы ауаа ргәаҿы ишынхауа. Уи шәарах ԥагьак акәын, ҳара иаҳҿаҵахәымызт, ҳхаҵкы ицеит, аха абри спатрона зҭымҟьаз иахысҳәаара ҳәа акгьы сыздыруам. Сшәақь самжьацызт. Апатрона еиҵихрацы иҽыназикуеит Синаҭ, аха нас дааиԥхьхәыцын, – ҳхаҵкы уцеит, ҳара ҳзы уеиҵамзар, – иҳәан, иршәны ахьараҳәа амақьара иныларишәт.

– Ҳаи, слаԥықәшәа иснаҭт, абри апатрона ҳамыргәыр-ҕьауазар убап, – иҳәан, Иаснаҭ ашырҳәа дԝаҵҟьан, ицыр-цыруа ахаҳәақәа ирыбжьаршәыз аҵьазтә патрона аашьҭыхны, ишәақь инҭаиршәт. Синаҭгьы иашьа иҟаиҵаз уаҳа иамамкыкәа, рыфатәқәа зҭаз ахьаҭра даахан аԥыртлара дналагеит:

– Амшгьы акыр иԝеихьеит, акы ҳнацҳап.

– Аа, ухы ларҟәы, анҭ инеиуа умбаӡои! – иҳәан Иаснаҭ, ахҭҟьара аҟара дласны, деиҵыхәхәа иашьа днаиваиеит. Аешьцәа шьҭаианы ианԥшы, Хаҳәымҵарс аӡнырцә аԥшаҳәа иавалаты еилыбзаауа, еицырхашьшьы иԝеиуан шәарах гәарҭак.

– Сара нырцә аԥшаҳәала сырхыкәшауеит, аӡы сырны акыр сԝаскьаанӡа, уара уахьыҟоу умҵысын, нас уаргьы хәдаҟа урызнеины ирылаҵа. Уахь еихар, сара избап, – иҳәан Синаҭ, шьҭахьла ԥыҭк дҳәазаны днеин, нас дааҳәны, хланҵы аҳәаша иҽенеиҭеит.

Иаснаҭ, ибла иаҵәақәа ааихмырсыҕьӡакәа, ашәарах дрызԥшуан.

Ашәарах аӡәгьы ихԥша шырымкуазгьы, ргәы рҭынчны шаҟа имҳәышаз: рԥышәқәа нықәырсшәа, ҳаскьынк ахы аԝаӡара аахҵәаны, иӡыԝ-ӡыԝӡа, ршьапқәа шьҭыхны, ихымхымуа иааҭгылауан, нас хырзаманк рызцәырҵызшәа, аршәааҳәа руакы ашақә иасуан, зегьы еижәхысланы иаaикәагылон, – ргәы рҽанырҵон. Иаснаҭ иахьада абас шәарах рацәа дрыламԥшыцызшәа игәы ҭыԥаны ицон.

Абри аамҭазы Синаҭ дызлацаз нырцә аӡы аԥшаҳәахьы аҵықьҳәа ахысыбжь игази, ахратәыла зырбгауаз мшәык ахәаабжьи еилаӡԝаны ауҳәа ашьхақәа инырхыԝит. Иаснаҭ дызлаԥшуаз ашәарах амацәыс еиԥш инкаба ицеит.

Амшә ахәаабжьы шгацыз игауан. Иаснаҭ дԝаҵҟьан ахра ахықә дныкәыххит, игәгьы нҭӡыӡаанит. Нахьхьи нырцә аӡы аԥшаҳәа аҟны иашьа амшә игәыдгыланы иақәԥара иаҿын.

Иҟаиҵахуазеи Иаснаҭ, дааҳәны зназы хланҵы аҳәаша иҽаҭаны, дышзахәоз ддәықәлеит. Аха амшә ахәаабжьы зынӡагьы ахрақәа арбгауеит – уи еилашәазаап. Иаснаҭ идырт уа днеиаанӡа иашьа амшә дшицәашьуаз. Аҭҳарцәҳәа даагылан

данԥшы: амшә ашьҭахьтә шьапқәа иԝрықәгылан, Синаҭ ибӷаӡара инаԥасны, ишалшауаз дымԝаннаԥеит. Уи ацаҟьа дахьнадҳалаз иԥаны аҿынаиханажьт.

Ишәақь ааигәыдырсланы инеирхеит Синаҭ иахь. Иахьа ашәарах азы еибамгаз апатрона амц амҳәеит.

– Снапала дысфеит сашьа заԥә, – игәаԥа дынҭаҳәҳәеит Иаснаҭ. Нас уи уанӡа дшынаӡаз атәы иаргьы игәалашәом.

Амшә абыз ҭраҳаны ишьны зымԝа ишьҭан. Иԥсы еиқәзырхаз аешьа ихымҭа цаҳәцаҳәуа инаргәыԥ ианыршәланы, ԥшьшьала иашьа дааидгылеит Синаҭ.

– Ахызаԥәгьы ақьаад бӷьыц ианзалымҟьауа ыҟазаап, Иаснаҭ. Уигьы иахьа агәра згеит, – иҳәан, дԥышәарччауа даацәажәеит уи.

«АХЫ УВЫЗГАУА АШӘҞӘЫ»

Ари аныҟалоз ауха ажәԝан еимашәы ԥҭа еиқәаԥәала иԥҟьан. Алашьцара аҿрыцәгьаны есааира аԥсабара иахаԥауан. Абри аамҭазы ашьха наара ашьапаҿы аиқәаара даахәыԥԥит, алым еиԥш, деиԝаҳаҳа арԥыск, ижәԝахыр ҟьа-ҟьа ишәақь аԥга хшьны, итапанчагьы иган иаадҳало. Изшьапык ахаҳә икажьыз инықәыргыланы, иӡара нҭарсны икны, арыцҳацәа зыҟәныз иқыҭа краамҭа илаԥш ааихмырсыӷьӡакәа дахәаԥшуан. Ихы-иҿы гәыкы есааира гәаҟрак анылон. Илахь ҟьаҟьа ацәақәа зны ихагәҭахь инеизирҿуан, нас иларҟәны ибла еиқәаԥәақәа инархаижьуан. Бзиа иибауаз, дыззгәакьаз аҭыԥқәа есааира илаԥш иԥышәашәаны алашьцара иахәланаԥсауан. Ажәԝангьы уажәы-уашьҭан аҿырҳәа ақәа шынканаршрыз иҟан.

Ԥыҭрак ашьҭахь арԥыс даахаԥәин ишьҭахьҟа аиаԥәаара дынхәыԥалеит. Рацәак ԥаанӡа иҟанҭаруаз икәырԥәиашаны, ашәақь агәҭа кны даалԥын, адых-дыхҳәа хланԥы амарда днаҿалеит. Ихы дшацәшәауаз удырратәы, уажәы-уажәы дааҭгылан днаԥшы-ааԥшуан. Ублақәа аԥса хыркшалауазар иумбауа ишылашьцарыз илашьцеит, аха ҿынла еиԥш аԥх лашьца зыблақәа ашьцылахьаз арԥыс дынкылс-аакылсуа иқыҭа дазцон. Ақәаура аҿрыцәгьаӡаны ианалага, арԥыс деиԥамхакәа, ахьшьыцба еиԥш, аанда днахууан, раԥхьа даазқәшәаз ахыбрахь иҿынеихеит. Ӡынгьы-ԥхынгьы ззеиԥшыз аԥсуа ԥацха, аҭырқә фес хылԥа еиԥш, аҭырас хыб қәацәӡа иахаркьакьа игылан. Аԥацха азхаз аҟны еихәлажьыз ақдоухәа дуқәа зыгәҭылакны итәаз хаԥеиԥҳәыси уажәы-уажәы амца иԝаԥхауан.

Зны-зынлагьы аԥҳәыс, иҵышәшәӡа рыгәҭаны икнаҳаз ахьырхуа-чуан амҳаԥ наҵалыргьежьуан. Ахаҵа ижәҵәеимаа ааҷа кылырҟьаны, иқәырҵәиааауа аӡахра даҿын. Иааиуаз арԥыс аԥацха иаҿакыз асура хәыҷы дааҵаххын, игәаҩаӡа иҭыцәааны икҿаз алоурыҵа иҽаавеикит.

– Ихаҵкы сцароуп уи ахәаҵьа, иахьанӡагьы уԥсы адунеи иқәырԥшны измоу, – лҳәан аԥҳәыс, лганаҿы аҟәардә иқәгылаз асаара даахеит, лбысҭа агәӡа алҭаразы.

– Схаҵкы дцароуп, шықәсыктәи сааԥсара абжак ихәламбгеи, – иҳәан лхаҵа, иизахыз ижәҵәеимаа аҟьаԥ-аҟьаԥҳәа инаргәыҵа инанкшаланы иааилаирҵәиит, аӡахырсҭақәа ирҟәаразы.

– Еи, уара, ақабада рыцҳа, жәаха Маршьанаа рчараҟны аҟәҟәаҳәа ианушьклахысуаз ахы уқәшәар иахьа уабаҟазаауаз, – ацәажәара даҿын аԥҳәыс, лчуан аҵа лымҳаԥ ҭаргьежьуа, абысҭа ахәара дахьаҿыз. Аха лхаҵа зназы иԥҳәыс илҳәаз ақәҿимҭит. Нас игәы инапы надирҕәҕәалан, гәахәарак гагаӡа ихы-иҿы иааныԥшит. Қдык днахыкәласын, афархь мцагьы нрыбжьаҷҷеит. Аԥша аԥсабара иацәыӡыз аиаҵәара аҵәуозшәа, уажәы-уажәы иҟуҵәуа аԥацха ашш инадсылауан. Амца згәыҵырԥхауа итәаз анхаҩы ари ашьҭыбжь игәаланаршәауан жәаха, Ҕәыблиаа рхымҩасқәа ихашәышәуаз рышьҭыбжь. Уи аамҭазы ахухуҳәа, амҳара зҽаваршәны иқыџьқыџьуа итәаз ала ашыбжь аагеит. Иаразнакгьы анхаҩы ицәаԥштәхәы ааиԥсахын, инапы зышьцылахьаз иабџьар ашҟа аҿынаирхеит. Ихәдагьы ашьабсҭа еиԥш инҭиҳәан, иблақәа ыршаҟьшаҟьуа аԥацха иныҩнаиргьежьт.

Зхаҵа дышшәаз гәазҭаз аԥҳәыс дыццакны аҭӡамц иадырҟацала икҿаз ацәарҭаҕәы ахь лҿыналхеит.

Ақәа иасааира аҽарыцәгьауан. Анаатәгьы аӡлагара алу иаҿыҵышәшәауа ашыла гәӡа еиԥш, абҕьыжәҳәа асура иҵанаҳәалауа ианалага, «абрагь» днаскьан, аԥацха аҭӡамц иаларсыз ашьаҟа иҽнадиҵеит.

– Шаҟантә иуасҳәахьоузеи абри ашәҟәы угәы иадҵаны иумаз ҳәа, – лҳәан аԥҳәыс, хәаџьашәҟәы еицарсак, ашашәа ацырҳәҳәа, ахчы иааҵылхын, илыманы лхаҵа иахь лҿаалхеит. – Уара избауа аԥсҭазаара угәы ахшәеит сгәахәуеит, – нацылҵеит аԥҳәыс, – мазарак ахәаџьа Аҳмаҭ иҭаны иурҟаҵеит ари ашәҟәы, џьара хымҩаск сывнагозар ҳәа, уара ахчы иаҵаҵаны иҵәахны иумоуп. – Аԥҳәыс дыцәҳа-шҳауа лхаҵа дааидгылан, ихәда инахалҵеит илкыз ахәаџьа шәҟәы.

Ашьаҟа иавагылаз «абрагь» ахәаҵьа Аҳмаҭ иӡбахә знымкәа иаҳахьан. Уи иԥаҵа хьшьшьы, ачашә ҽыҭқәа алатата, ақашь иӡааҵаны аԥсцәа рхәы далачауа акырҵьара дибахьан. «Абрагь» цәымғыс иман ауаа ршьа рылцәацәааны аҵырбел еиԥш изжәуаз амучацәа, амгәацәа пылтыҟсақәа.

Уи урҭ рзы дыԥсцәаҳан, даргьы иара иӡбахә раҳар рхәы-ржьы қақаӡа иаргылауан, рыбызгьы рҿыҵа инадҷабланы, рыблагәқәа кәымпылуа рлакыҵа иааҵахауан.

Алашьцара уалԥшны акгьы убомызт. Арԥыс даахәыцны, асура дааҵҵын ишәақь агәҭа кны, ахәаҵьа Аҳмаҭ иѡны ихы ақәкны, амардара даҿаланы иҿынеихеит.

Ахәаҵьа Аҳмаҭ ѡ-қыҭак рыбжьара хәыкаҿ дықәынхауан. Иарҕьарахь ала икаххаа амардара иаҿганы иѡны иавсуан алраа рымѡаду, иармарахь – тәанихәаа рымѡа. Уахи-ҽени иҭацәымызт Аҳмаҭ иѡны. Иаргьы аԥара збаны зхы зшаҭауаз аӡәы иакәмызт. Зны аѡсҭаацәа акиҳәа дрыҵаҳәҳәаны «иԥхаиҵауан», даҽазныхгьы аҵьнышцәа иқьҭаԥ рыхха рӡамѡа шыҟоу «инажәиҵаларын». Аҳмаҭ бзиа еибабауаз «еиҟәикәкәааауан», еибамбауаз – «еибаирбауан». Зура зԥымлауаз дбарақьаҭны «дҟаиҵауан», дыззыцәгьахазгьы ицәа изымбҕыҷуа «днаиртәауан». Уи иҭаххаргьы ахымѡас «увигауан», иҭахызаргьы «угәыҵәҟьа иҭашәааратәы иҟаиҵауан».

«Абрагь», Аҳмаҭ иашҭа аҵыхәан агәашә данаадгыла, алақәа дгәарҭан ахухуҳәа ишуа уахь рҿынархеит.

– Аҳмаҭ уҟоума, Аҳмаҭ!? – иҳәан арԥыс, ибжьы ҿацаӡа инаиргеит. Аха аҳаҭгәын лашьца шьҭыбжьык ҭыѡуаҳа, Аҳмаҭ иѡнгьы бжьык аасоынымѡит. Ақәа есааира аҽарҕәҕәон. Арԥыс ишәақь аԥынҵа уажәы-уажәы алақәа инарыхәлакшауа, ахәажә аанда дынхыҵын, алақәа шикәҵәиашааuаз, Аҳмаҭ ихьатә кәасқьа днаҵагылеит.

– О, аԥшәма уҟоума, аԥшәма!? – ибжьы нҭирҟьахт арԥыс. Ауаҭах иѡнаҷҷауаз алашарагьы гагақәак надибалеит. Уи аамҭазы ԥҳәыс бжьыкгьы ҷахьаӡа иаагеит, «уарбан ҿызҭуа?» – ҳәа.

Арԥыс аҟыԥҳәа амардуан днаҿаԥалауаны, алақәа руакы ишьапы инацраст, аха ижьы аҿынӡа ахаԥыцқәа зымлаӡазт, иеиқәа ҽыҭк намнаԥаан, «ари акәын сызушьҭаз» аҳәауазшәа, иҟрым-ҿрымуа зымѡа инавалеит.

...Минуҭқәак рышьҭахь Аҳмаҭ инапы ҵысҵысуа, аҷҷаҳәа иаԥхьа ибылуаз аҵәымза дадтәаланы, «абрагь» ахы «ивызгашаз» ашәҟәы изыѡра даҿын.

Аҳмаҭ ихы-иҿы уахатәи аҵх еиҳа илашьцан. Ибаӷь ҧаҵа хымхымуан. Ус аҳаҷаҳәа акы ихы инҭашәазшәа, икалам ырхыцхыцуа ақьаад днанылон. Уажәы-уажәы амацәыс еимҟьара ахышә инкылыҷҷаны ауада иныѡнаҷҷауан. Нас уи иашьҭанеиуаз агәыргәырбжьы аҽрыцәгьаны илагауа аҧсабара инахалон. Ахәаҵьа иҧҳәыс Ҳаным дахьтәаз дхырсысуа Анцәа диҳәауан.

Арҧыс деиқәыбааӡа ахәаҵьа иаҧхьа дахьтәаз ишьапқәа ирыбжьагылаз ишәақь ахы ицламҳәа иаҵаргыланы, илаҧш ааихмырсыӷьӡакәа, Аҳмаҭ ицәгьахәыцрақәа ихы-иҿы иаанихыр иҭахызшәа дизыҧшуан.

Аҳмаҭ ишәҟәы аѡра даналга, иҧҳәыси иареи еицхырааны иаразнак ирцәашьит. Аҭра еицарса инҭарҵан, еиқәҷаб иӡахны, аҵӷа ацрыхәхәа, ахәаҵьа иманы арҧыс дааидгылеит. Арҧысгьы ашьшьыҳәа дѡагылан иҵьыбахь инапы аҿынаирхеит.

– Шаҟа иаҧсоузеи уааҧсара? – иҳәан, днаҵааит «абрагь». Аҳмаҭ ихы-иҿы еиқәылашьца зназы иныкәлашеит, аха иаразнак иҽааиҧсахын, уиаҟара агәхьаа зымкыз аӡәы иеиҧш иҽааҟаиҵеит. Уеизгьы ибла гызмалқәа зышьцылахьаз аҵьыбахь рҽырнааны иҧшуан. Уи анхацәа рҵьыбақәа анҭиршәашәало ишыҟаиҵалацыз еиҧш, дыҧхамшьаӡакәа, ихҵәа-иӡҵәа шаҟа игоз наиҳәеит.

– Зеиҧшыҟам, – наиаҭеикит арҧысгьы. Ашәҟәы еицарса ааимихын Аҳмаҭ ихәда инахаршәны, ауада акәакь ахь инапы наирххеит:

– Абна акәакь аҿы уныкҿагыл, – иҳәан арҧыс, итапанча аҭра иааҭихт. – Абри иҭоу зегьы угәыдысҵоит, исзуѡыз ашәҟәы иуқәмыршәакәа иувнагар, иуҳәаз даҽа аҟара надкыланы иусҭоит, иуқәшәаар усҟан сара исхарагәышьоузеи, ушәҟәы амц аҳәозар акәхап... Унеи, узыҧшузеи? – арҧыс ибжьы иҵегьы ирӷәӷәаны ахәаҵьа инаиқәиргеит.

Аҳмаҭ аҳәыс ҧшқа еиҧш, ишьамхқәа ааҟәарҟәарт, ихы-иҿы аҧсы ҧштәы наҿысит, ажәак иҳәар иҭаххан, аха ибз былгьачылгьо иҿы иааҭахеит.

– Узыҧшузеи, исумырхәҳауеи ушәҟәы, – ибжьы ларҟәны даацәажәеит арҧыс, итапанча ахы Аҳмаҭ имгәацәа инадырӷәӷәало.

– Хыхь иқәтәоу иуҵьишьом, дад, сара ҭаҳмадак уахьсылахәмаруа, – аарла даацәажәеит Аҳмаҭ. Деизҟәыҿны аҟәардәгьы дныҟәтәеит.

– Угыл, угыл, атәаха ҳамаӡам, – арԥыс шьапԥыҟәла Аҳмаҭ иҟәардә днасын, инаиҵыруааны, дкамыжькәа ижәҩа дынҭарсны дҩаиргылт.

– Уаҟәшаҳаҭума уара, ухаҟынтә ушьапаҟынӡа мыцла ушеибарку? – днаҵааит арԥыс.

– Нас ҳхы зланыҟәаагарызеи дад, ҳазшаз уи ҳалеимҵар, – наҭеикит Аҳмаҭ, уаҳа ԥсыхәа шыҟамыз аниба.

Аҳмаҭ иԥхәыс Ханым акәасҷьа иаҿачаԥаз амаҵурҭахь дналбааны дыҟан, абыжьҟәа аныцәгьаха, ахра-мшә еиԥш дтәырҿаҿаны, амардуан днаҿалеит.

Аҵыҟьҳәа ахысбжь геит. Аҳмаҭ иуаҭәа ашәапара инапхыцҟәа налаирԥеит. Арԥыс дкаууа абагьыр днахҟьан, алашьцара дналапҟеит. Ахысбжьы ауада иҩныҩны аууҳәа ашьхаҟәа ирҿыҩны, аҟыҭа инахалт, арыцҳацәа згьы арҿыхар аҭахызшәа.

АГӘЫРҒЬАҾҲӘАША

«Ка-кы-ка-кы-ы» аҳәан, Гыдраа рарбаҕьзаҵәы ахәда нҭнаҳәеит, ашьапхыцҟәа изыҟәтәаз амахә иналарҟацаны. Акусуҳәа ааигәасигәа арбаҕьҟәа рыбжьы неиларԥсеит. Гыд ахьуҳәа ииарҭа дныланәан, аԥхӡы фҩы зхышәшәауа, еиҟәҟәыкы иаԥхьа аҟәардә иҟәыз имаҭәаҟәа неишәҵаны, иԥхәыси ихәыҷҟәеи ҿыхар ҳәа дшәаны, дшьапҵыркьакьауа дындәылҵит.

Ажәҩан ҵәцаны еилган. Ашарԥиаҵәа жжаӡа кыр иҩаскьахьан. Ицәыш-цәышӡа икыдыз аиаҵәа ԥштәыдаҟәа еихьшәшәа-еиԥышәшәа, иныҵаба-ааҵаба ацара иаҿын. Гыд иҽага ижәҩахыр иныҟәиҵан деиси-еисиуа ашҭа дынҭыҵит.

Гыд аҳ Аҳмаҭ имхаҿы даннеи, ааигәа-сигәа инхаҟәоз ааины шәаха-сахаҳәа рҽагаҟәа мҩанҵауа амхы иҭан. Иаргьы ахәыжәхәыжәҳәа иҽага налишьит еиҵәҟаҟараӡа шьымхашәара иҩеиуа иҭагылаз аҵыҟәреи.

– Еи дадраа, алаҵара аамҭагьы нҭакәкәа иҳацәцеит, – иҳәан, дааҭгылеит арашәацәа руаӡәы. Уи инацәкьыс ырхәаны илахь инахьишьын, аҵәҵәаҳәа аԥхӡы нкеиҭәеит. Иҽага ахәы ицламҳәа инаҵаргыланы ашьха иаҵәаҟәа днарзыԥшит. Гыд зыжәҩа хьшьшьы иаԥхьа игылаз аҵыҟәреи абҕьы нҿиҵәан, ихы ҩышьҭыхны ашьхарахь данԥшы, агәыҕра изҭалоз ас ҽыҭ ӡыҭны ашьха ӡырҩашҟәа ирызцахьан. Ихаҿы жьыда аҽырыцҳатәны

илакыҵаҿы инеимакҷит. Идақәа зҽырхханы аҽага мҩанызҵауаз кәадахан, имчгьы нилышәшәеит.

– Еит, аҳаҳаи шәымшәан, ишыдыдуа еиԥш ақәа леиуам рҳәоит, ирықәиаап ҳара ҳадгьыл ҽыҭқәагьы абас еиԥш аҽаҩра, – иҳәан, арашәацәа енагь ргәы зырхаҵалоз арԥыс иҽага ихақәцәаӄынӡа ишьҭыхны аџьықәреи ажәпара иналиҳәан, акеиҩҳәагьы аҽагашәа ааҭирӄьеит, аха аӡәгьы иацимырҕызит. Ицәырзгаз иаҳаҭыр аӄынтә ҩыџьаӄа ааҕызы-мазын, аха амацәысеимӄьара еиԥш, инышьҭацәа ицеит.

– Ашәа зҳәауа агәоуп, дад, Расҭа, – иҳәеит зҽага зԥышәҵаргәаны игылаз ашла – угәы аналаӄам уӄарӄгьы еидҷаблоит. Умбои, қыҭак зегьы ҵазмамыз ҳаԥшьак ҳарҭәуеит ҳәа ҳшаҿыз, анхара аамҭа ҳацәцеит, – ихы лаирӄәын аџьықәреи ажәпара инапала аҵхра дналагеит.

Аҳ ицхырааҩцәа рҽагақәа рӄәаӄәа иқәҵаны амхы ахала аҵыхәала аттаҳәа аҭеибаҳәаара иаҿын. Рацәак ҵаанӡа ашьха иҩавҵит амрагьы. Даҽа мшык еиԥшымкәа уи аҽны амра шәахәақәа цаҳәцаҳәауан. Ԥҭақәакгьы рлакыҵа ыҵыршәаа агаҿа инавеибаҳәан, ажәҩан инаҵалеит.

Аҳ Аҳмаҭ имгәацәа пылтыӄса нықәҵа-аақәҵауа, иԥаҵа ҿарҵәи еиқәаҵәақәа инапы нарылшьуа абарҵа даақәгылеит. Анхацәа имхы азбжак рымпыҵакны ажәжәаҳәа аҽага ркын.

Амш ахәылбыҽхарахь инеихьан. Агаҿахь агәыргәырҳәа иҭаддын, ԥҭақәакгьы иаҳа рыҽрыжәпаны амра инаԥырачит.

Еилашәааз амш хәлааӡа иазнамгеит. Амра убарҭамызт, аха уеизгьы аҭашәара рацәак шагмыз удырратәы иӄан. Аҳ ицхырааҩцәа зҭаз амхы аанда ахы надыԥҵәаланы раагьежьымҭаз, аҵырҵырҳәа имацәысын, аӡы зҭаз қәаб дук хышәҭызшәа ақәа аҽырҳәа аҿыланахеит. Уи аамҭазы, Гыд иҩызцәа днарылҵны аҳ дахьықәгылаз абарҵахь иҿынеихеит. Гыд ибааӡамыз рахәыцкгьы ицәа иадмызт. Шьыжьымҭан аахыс аԥхӡы зылыжжуаз, имаҭәақәа ақәа анрыс идҳәаҵаланы икәыршаз ирылубаауан ибаҩқәа ахьеиҿаԥсаз.

– Аҳмаҭ ухаҵкы сцеит, – иҳәан Гыд, изшьапык амардуан инаҿаргыланы Аҳмаҭ диҵаԥшуа даацәажәеит, – ишубауа анхара цеит, хәыҷ гәарҭак срылоуп, иӄалозар уаҵәы заҵәык уцәқәа руаара сыҭ, сызҭатәоу сыдгьыл ҿаҵа цәаҕәаны жәлак ахысӄьар сҭахуп, – иҳәан, «мап шысцәикуа сыла иасырбарым» – игәахәын, ихгьы лаирӄәит Гыд.

– Уаха уанцауа ацәқәа каца изуркуа аӡәыр думазар, уара уаҵәы шьыжьнаҵы учалаа аашьҭыхны арахь усзаа, сбаҳча ҵырхаатәуп, – иҳәан Аҳмаҭ, ишьҭахьҟа днахынҳәит.

Шылашьцарыз илашьцахьан Гыд аҳ ицә еихиаақәа иманы ашҭа данааҭалоз. Гыд ипҳәыс Мака лхәыҷқәа акы инарцҳаны ишьҭалҵахьан, лара лыԥнапык лгәыҵапсаны ашәхымс дықәтәан, лхаҵа иааира дазыпшны.

– Унан, игәаҕьыма еиҭаргаша гәымбылџьбара?! – лҳәан Мака, дгәырҕьаҵәа лхаҵа днеиԥылеит. Амшгьы аилгара иаҿын, зыҽзырдаз апҭақәа апша еизыҳәҳәаны ашьхарахь иагауан. Амза кьатагәа агәы хахаӡа иахькыдыз апҭақәа аннаҵышьқьраа, ашәахәақәа адгьыл ӡлачы иныкәнапсеит. Гыд ипҳәыси иареи акы ианнацҳа рмыругақәа аашьҭыхны, амарч зхашьшьы ишьҭаз рыдгьыл ҿаҵа арыцқьара иналагеит.

Шьыжьымҭан ашаразы Гыд ацәқәа ҵаҳәаны ипҳәыс Мака иналиҭан, иара ичалаа аашьҭыхны аҳ иахь усура дцеит. Мака акеԥҳәа ацәқәа дрыҵаҳәҳәаауа ацәаҕәара даҿын. Лхәыҷқәа, зшьамхы инанагауаз зегьы риарҭақәа инаргәылшәшәаны ишзахәоз ран лыбжьы ахьгоз ахь ицон. Адгьыл есааира еилалон. Апҳәыс мчыда лыцәмаҭәа ацәхәыжәҳәа уажәы-уажә иныҵшьқьрааны, иқәс-ықәсуа даманы аҿынанахауан. Мака лмахәҿақәа уаҳа рылымшауа иаҭалага, ауҕә иахаршәыз аӡарҵәи здахысырҭа амамыз аҟынӡа иоушьҭны лыцәмаҭәа адгьыл иныҵалҵеит.

Амшгьы ахәларахь инеихьан. Мака лыцәшьҭра иҭакыз ԥынтәҟа даахыкәшар, ацәқәа наҟ-ааҟ ацәшьҭрақәа иныртагылараҭәы аҟара дааихьан. Уи акәын хааӡага дгьылс анхаԥы мчымха Гыд иҵакӡаз. Адгьыл зҽаларпсны инеиуаз ацәмаҭәа аҕәырҿҳәа ҵаҟа акы иныкәҳәазан, еилаарцыруа џьшьахәк Мака лылапш иныҵашәеит, аха аԥԥыҳәа еимаҳаз анышә инхнаԥеит.

– О-оҳоу, – лҳәан, Мака лыцәқәа аанкыланы, днышьамхышлан ажәжәаҳәа адгьыл абҕьаҭра дналагеит. Мака дзымҵысуа дшанханы даанхеит. Агәырҕьа лаҕырӡқәа лгәы иԥаҵаҵәа-ԥаҵаҵәан, лылагәқәагьы иҟәап-ҟәапӡа иаарыхгылт, аха лыпсы иалакны илбаалдозшәа дааҿрамтәеит. Луапсҵә азна ахьы еилыԥԥуа илкын. Изхылхыз аҟәџьалгьы ахы ҟапшьӡа анышә иааҵыхәҳәон. Мака лнапы мчыдақәа ҵысҵысуа аҟәџьал ааҵхны лпырахәа иныҵалкын, лшьапқәа лыҵамгыло аԥныҟа лҿыналхеит. Адунеи зегьы лпыраҳәа иҵахԥазшәа лгәы иабауан Мака. Днапшыаапшуан аӡәы сибамашь лгәахәны. Аҵәуара ианаргәаша ашьҭахьы, зҽеилапсаны ицәаз лхәыҷқәа днархагылт:

– Разҟык шәзыҵәахызаарын шәартҭ арыцҳақәа, – лҳәан, цәгьала илааӡаз лыхшара лаҧшыла иаалгәыдылҳәҳәалт. – Аџьабаа убҕа архәахьан с-Гыд ҭынхада, есышықәса шәынтә уаҕрысуан ахааӡага иҵәахыз, – Мака дҟәынд-шәындуа лымацара ацәажәара даҿын, – абри ибар мҵәыжәҩада ажәҩан далалап, – аалгәахәын Мака, агәырҕьа зҿықәыз лхы-лҿы иаҳагы инылхалашеит. Ҵыҭрак дхәыцуа дгылан, нас ашырҳәа лыҟәџьал наҵәахны, лыҧҳал аашьҭхны дындәылҵит, лыцәшьҭра бжьыхны данаауа ӡыкгьы аалгаразы.

– Бышҧаҟоу Мака бсымбеижьҭеи? Аҧсшәагьы бҳәомеи ибаҭәашьаны, – лҳәан даацәажәеит, Мака дшааиуаз гәаҭаны иааҭгылаз агәыла ҧҳәыс Хамсина.

– Унан, бгәасымҭаӡеит сара рыцҳа, хәыцрак сҭаршәны саман, – лҳәеит, Мака дааҭрысшәа лхы ҩышьҭыхны.

Аҳәсақәа еицәажәауа аӡхаҟа рҿынархеит. Мака лыҧҳал ырҟас-ҟасуа илырҭәын, зназы дцарацы ҧыҭкгьы днаскьан, аха лгәы иҭаз – Хамсина иламҳәакәа сабацои, – аалгәахәын дааҭгылт.

«Егьзызӡарызеи сыбзыцәашьа иҧҳәыс лыҟны», – лҳәан гәанылa,лыҧҳал наргыланы леиҧка лыҵареыла аӡхықә днықәтәеит. Хамсина ашыҩ-шыҩҳәа лыҧҳал аҧслымӡ ахьҳәаны аӡәӡәара даҿын.

– Сара сгәы абас иҟамкәа анышә иамандаз, – лҳәеит Мака.

– Бхы зыхбырҟьауазеи Мака, бхәыцқәа рааӡара бахыбаамзааит, – наҭалкит Хамсина, луаҧсҵә азна аҧслымӡ аӡыршьҭра аҟны иааҭҳәҳәаны.

– Уи зхысҳәаауа бымбои Хамсина, – дналагеит Мака, уаха илымҳәар дҭынчны дызмырцәоз ажәа, – уажәшьҭа аиаша басҳәап аҧсрагьы сақәшаҳаҭым, иахьа ҳаҧсы ахьынӡаҭоу ҳхааӡага адгьыл иҵысхит, – лҳәеит Мака лыбжьы ныҵакны. Хамсина аҧслымӡ илкыз абҕьыжәҳәа аӡыршьҭра инҭалҧсан, Мака дызлацәажәауаз џьашьаны дналзыҧшит. Мака ахы инаркны аҵыхәанӡа иҭыршәшәаны лгәылаҧҳәыс лаҳәара даҿын. Хамсина лхы-лҿы хшәааауан. Ашҳам зцыркәкәоз лгәы ҳарам аҭҳара-аҭҳара еисуан иахьҭаршәыз, лыҧсыҧ алага-ҩагара есааира ицәгьахон. Лыҧҳалгьы азна мырҭәыкәа иҟьашҟьашуа лыжәҩахыр инықәыргыланы, – сыццакуеит Мака, – лҳәан, дналыдҟьаны аҩныҟа лҿыналхеит.

Аҧҳәыс қьиа Мака, исымҳәандаз лҳәауа дахьхәны, лыцәқәа рҵыхәақәа ажыҩ-жыҩҳәа имҩанҵауа иахьгылаз днеины афырмахьц нархалыргьажьын днарыҵаҟьеит.

Хамсина аҩны данааи, лара илтәны илцәыргазшәа лгәы ԥыжәжәауа, лхаҵа иалҳәеит, аӡха дахьнеиз Мака илалҳәаз.

– Ҳтәы ирықәыз злымбымхызеи нас? – днаҵааит Бата игәы харшаланы аҵәыртәаҟәы дахьықәиаз.

– Ҳтәы ҳарымҭар ҳәа ушәауама уара агәаҵәажәпа, дара ирзынхо ала ҳшеибаку ҳшаархәауа удыруоу? – наҭалкит Хамсина лыбӷаӡара нҭарсны икны дахьгылаз.

–Нас иҟаҳҵарызеи? – днаҵааит Бата.

– Гәырӷьаҿҳәаша иадамхаргьы хәыҷык рыцәгатәуп, – лҳәеит Хамсина.

Гыдраа рацәак днарцәыхарамкәа ахәыԥшӡа адәҳәыԥш дықәынхауан хԥа-ԥшьба қыҭа рыпап Бата. Бата иҭагылазаашьа ихы иархәаны аҵырбел еиԥш,анхацәа ршьа рылцәцәааны ажәра даҿын. Аԥара ԥсыс ихан, аҳаҭа цәаакырак анҭамла иҩеиҵакҷы ишцо еиԥш, днеиҵакҷы дцашашәа игәы иабауан хәлаанӡа хашәалак анимоулакь. Бата иԥҳәыси иареи хшарадан, ироулакь рымгәа иаҩыргомызт, аха уеизгьы Хамсина лгәаҳарамра аҵәаҳәеиԥш дкьаҳәӡа дҟаҵаны даман. Бата иҳәахәда аарла инаирҳәы-ааирҳәуан.

Бата аҵәҟьа иахаҩауа ауарбажә еиԥш, Гыд дхынҳәны аҩныҟа данааyа гәырӷьаҿҳәаша имысхуеит ҳәа амҩаду аҿы дкылсны дизыԥшын. Амра ҭашәан, ажәҩан еихәыдхашәаны алашьцара иаҿын. Гыд дааԥса-дкараха аҩны снеиндаз ҳәа дшааиуаз, Батараа рыҩны данаавала, Бата дмыхьтәха днаизкашәан аҩныҟа дымҩахигеит. Бата, Гыд даара пату иқәҵаны днаиртәан, раԥхьаӡа инхашәа-чашәа дазҿлымҳаӡоушәа иҿыҟаҵаны днаӡҵааит. Бата иԥҳәыс излалыдиҵахьаз ала иҵьоушьаратә иаарласны астол лырхиеит. Гыд, Бата иԥҳәыси иареи уаха иргәаҕьыз уамашәа ибауа, аҟәардә даахан астол днадтәалеит.

Фырҵьанқәак анырк, – уара Гыд акы уасҳәашан, – иҳәан Бата, иҟыҟцәа кылшьшьы Гыд днеизыԥшит, – уара хәыҷгәарҭак урылоуп, аҵьа рацәа убауеит, аха ишудыруа еиԥш ҳазшаз адунеи аҿы рыцҳа наӡа дҟаиҵом, иахьа хыхь иқәтәоу урыцҳара гәаҭаны ҟәҵьалк азна ахьы, – «усҭ, аҳы, Гыд ухы аланыҟәга» – ҳәа иузылаишьҭыр иҟоуҵарызеи? – иҳәан днаҵааит Бата. Агәыр дахатәазшәагьы дааҳәа_цымацит Гыд.

– Ушаҟәыҵра Бата, – иҳәеит уи афырҵьан идхалауа, – хыхь иқәтәоу ҵаҟа дыԥшуазар, сара саҟара ибарҭада, сыҩны ахыб аҟәны саҵәахуам, ашәҵа бзиа сышәны илаԥш хыскуам, ҭаацәа гәарҭак ҳан ҳашлыхшаз адәы ҳақәуп ҳаибауазар...

– Сара баша ицәажәауа уаҩызар удыруеит, аиаша, аиаша, убас иуаҭәеишьар иҟауцарызеи? – деиҭанатцаахт Бата.

– Убас аҟәџьал азна ахьы Анцәа иансаҭәаишьа, абжаҵәҟьа уара иусымҭозар абри сԥаҵа баша исҿоуп, – иҳәеит Гыд.

Бата инацәкьарақәа зназы рыԥсы нарылшәшәан, иқыџьқыџьуа инеиҵихт, аха ахьы ахәхәаҳәа инаргәыҵа ианԥсалауазшәа игәы иабан, ача зымпыҵашәаз ахьшь ашьапхыцқәа реиԥш инеираҵәеит. Аԥышәарчча бзамыҟә ацәқәырԥақәа ихыиҿы инаҿысит. Аҷаххәа иҩнуҵҟа афырмахьц ҩа иґраԥҵәазшәа акы ашьҭыбжь ааинырын, агәараҳәа ирҳәарах кыдҩрма иҳәаратәы акгьы неиґраҳаит. Агәырґьа зхыҳәҳәылаз иблақәагьы иаахаҵәин рцәа иҩҭаҳәит. Гыд ахьуҳәа дҩаҵҟьан Бата днеихаххит, усҟан Бата наӡаӡа дымгылараны бзиа иибауаз ицәарҭаґәы аҿы иҽеиҵиххьан.

– Хаҵа уҟами, абаақәа! Ҳаи Бата рыцҳа, иуԥсышьахазеи, – Гыд дґызы-ґызуа аԥсра иаҿыз Бата дааихаххит. Схаҵа шаҟа ихашәалауа збауеит ҳәа ашә злымҳа адҵаны игылаз Хамсинагьы ашьҭыбжьқәа анцәгьаха дааҩнаххит.

Бата аԥышәырчча бзамыҟә дыԥсны дахьықәызгьы иԥхеиԥхеиуа иҿатәан. Иҭаҷкәымқәа раҵәаны икын, Гыд ииҭаз агәырґьаҿҳәаша аӡәы ицәигар ҳәа дшәауазшәа.

АҚӘЫЦЬМА АԤСЫ ЗХОУ

Зқьи жәшәи жәибжь шықәса, август мза аҵыхәтәантәи амшқәа рзы акәын. Уи аҽны амш хашхәашауан. Шьыжьымҭан аҵырмақьа еиԥш, ажәҩан кәеикәеиуа еилганы ишыҟаз, иааихәыдхашәан, амамиқәара алакыҵа иҵартәаны, идыдуа митә ҟанаҵауан. Нас қәаршҩы шәпаны аҽырҳәа аԥсабара инахнаҟьан, ицәышхаз аԥҭақәа хаббала ҽыҵәахра ашьхаҟа ицеит. Амрагьы ашәахәақәа цаҳәцаҳәуа аԥсабара инықәнаԥсеит.

Хрыжь-хрыжь афақь-лҩа зхәылҟьо игылаз адәыґба ныҩныҵәаан, ашьшьыҳәа астанциа инадҵит. Зан зыцәцар ҳәа ишәо аҽҵыс еиԥш, авагонқәагьы хысхысуа инашьҭалеит.

Анџьныр Лунин уаҩы аук, маҷк даазыхәаны, ибласаркьақәа рыцаҟа аџьуа еиԥш ишаҟьшаҟьоз ибла ҭҟәашаақәа ирхубаалон акыр ус хьамҭа зхызгахьаз аӡә шиакәыз. Илаз ақьиара зҿықәыҳәҳә иҟаз ихы-иҿы кҷыра цәаҳәақәакгьы лада-ҩада иалдан. Уи ичамадан кны ԥшьшьала купек ашә ааиртит, араҟа

аӡәы ида уаҩы дшыҟамыз аниба, ичамадан иаԥхьа инаргыланы ацәартӷаӷәы аҵкар дныҟәтәеит. Егьи ацәартӷаӷәы ахаҿы адәыӷба ахьцоз ахь зҿы рханы итәаз ауаҩкьаҿ шәпа, ипашӡа ицәҳәны ихагылаз ихы хәыҷы, бырфын чабра дук еиҵыхны иқәыршәын. Ауаҩкьаҿ ашә абжьы ахьгаз ахь ашырҳәа днаԥшит. Нас ибла еиқәатҵәа хәыҷқәа хааӡамкәа дааччан, ус иҳәеит:

– Агәҿыӷь сагахьан схала, ҳазшаз алаҳ ду шәысзааигеит. – Ичабра ихы инықәырҳәазашәа, аҭаҭын еиҭаҳага еиԥш иҿыԥсаӡа иҟаз иԥынҵа инахьишьит. – Шәҩаскьа арахь, шәҩаскьа, шаҟа иԥша-хааузеи уҳәарауазеи ахышә икылҟьо, – нациҵан ауаҩкьаҿ, лахьхьынӡа зҳәынҵәрақәа ԥыртны иҟаз иблуза днахаахан, игәы хәымсыс ахышә икылҟьоз аԥша инамҵаикит. Аԥша хьшәашәа игәы ҟаҵагаха икәа инҭахәмарит.

– Иҭабуп, иҭабуп! – иҳәан Лунин, ичамадан ҩышьҭихын, агәҭантәи ацәартӷаӷәы иныҟәиҵан, иаргьы дҩаскьан, ахышә иадҟаҵалаз астол хәыҷы днадтәалт. Ибласаркьа аамихын, ичабра аҵкар ала арыцқьара дналагеит.

– Ҳамш злаҟоу ҳцәа-ҳжьы акәым ҳалагәқәагьы аԥхӡы рылнахит, – иҳәан, ауаҩкьаҿ дԥышәырччо Лунин днеизԥшит.

Ари иара изы ишҳәаз анидыр анҵьныр, аԥышәырчча аҽырҭбааны ихы-иҿы инаҿыст: иԥышә ҵаӷа цәышқәа неимҟьан еилаарцыруа изыҵагылаз ихьтәы хаԥыцқәа иаԥхьа итәаз ауаҩ кьаҿ инеиҿаҷҷеит. Ауаҩкьаҿ аӡаӡ ниларкшазшәа зназы дааҭрысын, аха ихы-иҿы акгьы анмырԥшыкәа кәуаҵас ицәа дынҭашьшьит. Нас иҿааиԥсахын, ашәшьыра иаҵаҵәыӷьазшәа ахәыц шкәакәа зқәыҳәҳәыз инапы Лунин иахь инаирхеит: – ҳаибадыруазааит, сара Виктор Абрам-иԥа Плутовски, аԥсҭазаараҿы зегь реиҳа ихәарҭоу азанааҭра сымоуп – сҳақьымуп, – иҳәан ауаҩ кьаҿ Лунин инапы ааникылт. Лунингьы дызусҭаз неиҳәеит.

Адәыӷба ақалақь хәыҷқәеи аиланхарҭақәеи ианырзааигәахалакь иҵәааиуа, иҭагәҭасуа аныҟәашәа аармаҷуан. Лунини Плутовскии жәытәнатә аахыс еибадыруазшәа еицәажәо итәан. Изусҭқәаз еилибакааит, ирхыргақәахьаз ртәы иалацәажәон. Лунин дааччар, Плутовски ихы алада ирханы дыкнаҳаушәа, иԥсыԥ алагаҩагара ицәуадаҩхауан. Ари Лунин гәыраз изгәаҭомызт. Лунин гәалас иҟаҵаны далацәажәон изнызтәи аамҭа аилахәара, аҭынчымра. Ус адәыӷба шнеиуаз, извысқәахьаз зегьы реиҳа идууз станциак ԥшьшьала инадгылт.

– Уԥшишь, уԥшишь, хар змам қалақь жыцәк аҿы ҳааизаап, – иҳәан Плутовски дҩаҵҟьан, имгәацәа астол хәыҷы

инадырҕәҕәаланы адәахьы днапшит. Аҳалаҵь аҿы ҭынчран. Ауаа цәырҟьа-цәырасуа акәын астанциаҿ ишубоз. Адәыҕбаҟәа хрыжь-хрыжь еиҟәҿҭуа, мраҭашәарахьҟа рхы рханы ԥшьшьаала астанциа инадҵуан. Аҭашәараз рацәак згымыз амрагьы ажәҩан илбааны хәык инавалахьан.

– Уажәшьҭа уаххьа афара иаамҭоуп, афатә-ажәтә араҟа еиҳа уаҩы иԥыхьашәаар ҟалап, сналбааауеит, – иҳәан Плутовски, имаҭәаҟәа Лунин инапы инанҵаны, астанциахь дцеит. Лунингьы дҩагылан, ԥыҭк сшьапы неиҵысхып игәахәын акупе ахашәара-ҵышәара имҽхакны алеиҩеира дшаҿыз аамҭа акыр цеит. «Иҟаиҵозеи ари сымҩанызаҩ, дыхнымҳәҙои?» ҳәа игәы ианаа-нагоз аамҭазы, адәыҕба арҵәаа ааҭнарган, авагонҟәа ырҭрысны инарыхеит. Лунин ашырҳәа даакәгьежьын ашә даннылахх, Плутовски дҳашҳашуа акы игәыдкыланы дааиԥылт.

– Аа исымх, исымх, исыцәкаҳауеит, – иҳәан, акарпыжәи ҩ-ԥаҭликак аҩи ааиркит. Лунин ҩ-ԥаҭликак арыжәтә аниба: «сызцнагалаз аҩыжәра бзиа избо аҙәы иакәзар ҟалап», – ааигәахәын, ишицәымҕхаз удырратәы илахь неимаирццит.

– Урҭ гәышԥылаҵәҟьа ирцәызгеит, – иҳәан Плутовски, иеиҟәа аҵьыбахьынтә дҩахан, иааҭигеит ичабра. Адәыҕба аҳалаҵь ныжь-ны иҟәуууаа инеиуан. Лунинраа ахьтәаз акупе ашә нывҵрааны аҙәы дныҩнапшит, аха иԥышә акы нҭасызшәа ашә нкыджьланы ашырҳәа днагьежьит.

– Ари астанциаҿы иаҟәтәаз ауаа рацәоуп, уажәшьҭа ҭаха ҳарҭаҙом, – иҳәан Плутовски, ашә нкыдырҟацаланы азарзагьы нахаиршәт. Нас иааихәаз афатәҟәа астол иныҟәиҵан, – суҳәоит астол ахь уааскьарц, – ҳәа Лунин дааиԥхьеит.

– Иҭабуп, уажәааигәоуп акы санацҳа, макьана исҭахым, – иҳәан, игәы инапы надкыланы днахырхәеит Лунин.

– Акрумфацт ҳәа акәым, аха аҵәыцаҟәак неидаажәылап, суҳәоит уи азы мап сцәумкырц, ууаи абрахь, астолахь! – Плутовски Лунин ижәҩа данкны днаиртәеит, ацәажәаха имҭакәа, нас ԥаҭликак ахҩа нахырҟьаны шампантәи аҩы аччаҳәа ишуа, аҵәцаҟәа инарҭеиҭәеит. Лунин азныказы илаҟәа ааԥаҟь-ԥаҟьын, нас «уажәшьҭа саҿашәеит, иҟасҵо егьыҟам» иҳәоз-шәа, астол иҽенадихалеит. Аамҭа кыр цеит. Урҭ дара-дара акырынтә еибаныҳәеит. Лунин аҵәыцаҟәак анижә уаҳа зжәуам ҳәа иаҿаиршәит, аха Плутовски диҿагьагьан, аныҳәаҿаҟәа иржәуа далаигалан, иҙамҩа жьыдаҟәа ҟаԥшьшьҙа, ԥаса ааҫҭа ацәажәарагьы игәаԥхон.

– Сара иахьатәи ҳаамҭа иахысҳәаара ҳәа акгьы сыздыруам, – ҿааиҭит Лунин иаҵәца наидхало, – уахьцалакгьы ауаа тәымхеит, ухы-уԥсы зыҭаны узацәажәаша ҳәа аӡәгьы дыҟам. Џьоукы – «абзиара ҟаларaны иҟоуп» рҳәоит, даҽа џьоукых «акаамеҭ ҳаԥхьаҟа иаҳзыԥшуп» ҳәа ипатҟалеиуеит. – Лунин ԥыҭрак дынкахәыцшәа инациҭеит, – сара усазҵаауазар ацәгьа иашьҭоу уаҩым, ҳбольшевикцәоуп ҳәа иаҿугьы срыдгылаҩым, егьырҭ апартиақәа ирҭахугьы макьана исзеилымкаацт; сара сзанааҭ еиԥшҵәҟьа бзиа избоит аҭынчра, уи иашьҭоу дызбар ԥсраҽенынӡа сиҩызоуп. Аҭынчразы! – иҳәан, аҵәца нҭаирпҟеит.

– Мм, ааи, – иҳәан Плутовски, иқьышә жәпақәа неиқәыршьқьыраашәа инкылиршьшьын, ихы рҵысҵысуа даацәажәеит: – ҳаамҭа афҩы гоит, абзацәа нырҵәаны аԥсцәа ҳгылоит ҳәа иаҿуп. Нас ухалагьы уазхәыц сҩыза, ахаан зызхара зымфац ауаамлашьқәа рнапаҿы аҳәынҭқарра ҟалар ҳара ԥсҭазаарас иҳауране иҟоузеи. Урҭ ҳауразоуроу ҳарфап, ҳаԥсы ҭаны ҳзеинымлауа ҳҟарҵап... – Илахь еиқәыршьшьы иаҵәца ҿамҩак аҟара нҭеиҭәан, иҩыза имырбакәа инапы акәыршаны, ԥшьшьаала ааидихалт, – аха ишԥаҟаҳҵари, алаба иҟьашьу укыр уаҟьашьуеит. Урҭ рзы сара жәибжь шықәса аҵара ззысҵоз сзанааҭ бзиахә сзыԥхасҭатәуам, – иҳәан, аицәкьысра дналагеит, нас аԥаҭлика иҭахаз аҩы зегьы Лунин иаҵәца инҭеиҭәан, ҿамҩак зҭаз иаҵәца инанҟьаны, – ҳаиҩызаразы, – иҳәан инеиҿеикит. Лунингьы, уаҳа акгьы мҳәаӡакәа, аҵәца аақәиԥаан аҟыԥҳәа ижәит. Нас ҿаҵак иҿы инҭаиршәт, аха илбааидаанӡа ихы нхьашьшьын астол хәыцы инықәҳаит.

«Анцәа усиҭеит рацәа», – аaигәахәын Плутовски, зыгәҭакы нагӡаны згәы аазырҭынчыз аӡәы иеиԥш даақәыԥсычҳан, ихы-иҿы кылгәыгәгьы неихачче ит. Нас Лунин деиҵыхны дныкәиҵан, ирцәынхаз афатәқәа зымҩа инԥхьакны, днеин ашә аркышьа гәеиҭеит. Лунин деиҵыхны краамҭа дықәын. Плутовски игәы еиҳа-еиҳа ирццакны аисра иалагеит, иԥсыԥ рацәахеит. Агәыр аларкшозшәа ихы-иҿы ацәа ахԥаны ицон. Зҭыҩраҿы ауаса назгаз ақәыџьма иазнаура азымдыруа ишахәаԥшуа еиԥш, уи Лунин изиура изымдыруа азнаказы дизԥшуан. Дҿыхозар ҳәа ҩынтәҟа наиқәҿиҭит, днаихеит-даaихеит, аха Лунин ԥсык иеиԥш деиҵҳәа дықәын.

– Убригьы акы, – иҳәан Плутовски, даалакьҭан иџьыба инапы ҭакны даалеиҩеит. Нас ашырҳәа днеин, Лунин иқәра еиликаарц иҭахызшәа зҽеиқәыџьгәаны иҟаз иԥышә хьшәашәақәа

нхьаирҵәрын ихаԥыц дныҵаԥшит. Уажәраанӡа ишаҟьшаҟьоз Плутовски иҳәабла еимахәыхәқәа ашьеи алаӷырӡи еиланы иаархыжжылт, ижьа хаԥыц хьырвырқәагьы наҟ инҭаирҿылаз иԥышә иналаиҵеит. Лунин дааҳәцымцын, инапгьы аамҩаниҵеит. Плутовски днеиҭаԥан ак ҟазымҵаз аӡәы иеиԥш, адәахьы дыԥшуа ахышә днадгылт...

Адәыӷба аҵх лашьца иалҵәраа сакарак иқәланы инеиуан. Хараӡа џьара иҭааӡа лашарақәак аацәырҵуан, нас иӡуан, аха еиҭаацәырҵуан. Абгарымӡқәа реиԥш лашарақәак адәыӷба иавшәшәаны ацара иаҿын. Плутовски дышьхынԥсыланы краамҭа ахышә дадгылан. Нас Лунин дыцәазаргьы дыцәеит анааигәахә, днеин ичамадан астол хәыцы иныкәиҵеит. Ҳәызбак ахәгьы-аҿгьы еиԥшны, ицырцыруа иаацәыриган бабмак наҿишь—ааҿишьт, нас згәы раҳаҭны ацәа ҵаула иҭахәхәа иҭаз Лунин днеихагылеит...

Уи ашьҭахь аамҭа акыр цеит, Плутовски иара ишиҭахыз иусқәа аныҟаиҵа, ичамадан мгәылыҿ аҿҿахәа ацаԥхақәа наиркын, иаашьҭхны уажәшьҭа раԥхьаӡа адәыӷба ахьаанҿасуа астанциаҿы дылбаарацы ӡбаны акупе ашә анааирт, ҩыџьа аревизорцәеи иареи ахыгәсыгәҳәа абарҵаҿы иааиҿаҳаит.

– Шәбилеҭ! – иҳәан, аревизорцәа руаӡәы Плутовски днаидгылт.

– Аа, сбилеҭ, уажәыҵәҟьа, ухаҵкы сцеит, уажәыҵәҟьа, – иҳәан Плутовски, икостим аԥхьа аџьыба хәыцы дынҭаԥшын иааҭигаз абилеҭ аревизор инеииркит. Аревизор уи ибилеҭ нарҳәыаарҳәны днахәаԥшын, икарандашь нахьшьны изтәыз инаиҭаны дихәамԥшӡакәа, дивсны иҿынаихеит.

– Шәара шәбилеҭ! – иҳәан, аревизор дышнеиуаз Лунин днеихагылт. Лунин иҿы касы шкәакәак еиҵыхны иақәыршәаын, иҟытбыжьгьы мгеит. – Шәбилеҭ ахьысҳәо шәмаҳауеи, – иҳәан, аревизор еиҳабы Лунин днаиқәҟааит. Егьи аревизор днеин Лунин иҿы иақәыршәыз акасы дҩахан иҩақәиԥаан «ихгьы» днагәҭасит. Касышла иҭалаҳаны иҟаз «ахы» ахәамц иамадаӡами угәахәратәы иаакәымпылын наҟ аҭӡамц инкыдҳалт. Аревизор еиҵбы ишьҭахьҟа днеиҭаԥеит. Ашьагьы Лунин дызқәыз ацәарҭаӷәы инахьыкәкәан икьасо адашьма иныкәлеит. Аревизорцәа зназы иҟалаз закәу рзымдырӡо, инеихәаԥшы-аaихәаԥшит. Нас аревизор еиҳабы игәы ааԥсахны днеихаххын, акасыш илаҳәаз Лунин «ихы» иакәыршаз ааихиԥаит. Абар аџьашьатәы! Иабаҟоу ауаҩ

қьиа рыцҳа Лунин ихы? Икәымпылуа «уажәазы Лунин хра изуа» ацәарҭағәы иқәыз Плутовски икырпыжә акәын.

– Аа, думышьҭын ацәгьара ҟазҵаз ауаҩы, – дыҩнахәаан аревизор еиҳабы ашәахь дыҩны иҿынаихеит. Плутовски уи аамҭаз дшаҟь-шаҟьо адәыҕба ааниҿасра дазҧшны атамбор аҿы дгылан. Ус аревизорцәа еибарсны ишааиуаз аниба ичамадан аашьҭҧааны дыҧаразы ашә днылаххт. Аха адәыҕба аҕьны ицон аҧара изымгәаҕьит, даақәгьежьын ашәарыцацәа икҿарцалаз ақәыџьма млашь ахаҧыцқәа реиҧш, ихаҧыцқәа хырџьаџьаны иааиуаз днарзыҧшит.

– Аҳ, уара ақәыџьмаҧсы зхоу, – иҳәан, аревизорцәа руаӡәы Плутовски днаидххылан ихәцә ныҵикааит. Егьи длахан иикыз ичамадан лаимиҧаан, инапы авҵарҧаны дҩахан иҩеихиҳәеит. Адәыҕба аангылахьан. Арҭ руаҟьан-чаҟьанбжьы заҳаз амҩаны-заҩцәа зегьы иаразнак еизеит.

Плутовски, аҟәара иқәрыжьыз ашәиаҟьа еиҧш иҿы еихиху-ан, еихеикуан. Ашьа злыжжуа еихаҿаҳәаны ачамадан иҭаз Лунин иҿы ҭашәашәаны иҟан. Плутовски изыҵххьаз уи иаҧхьатәи хаҧыцқәак еилаарцыруа абамба илаҧсан.

– Нас, ишсашәҳәаара шәара исхагылоу, дарбану иахьатәи аамҭазы зыгәра гатәу? – аҳәауазшәа Лунин ихы-иҿы қьиа шан-ханы игылаз ауаа ирыҵаҧшуан.

ДХЫНҲӘИТ

Ааҧынран, амра кажжы иҧхауан, иӡлачны иҟаз аҧсабара алҩаҵә ахылззы иҩеиуан. Ишәаҳәауан аҵарақәа, ахарантә иааҩуан атрақтор абжьы, ихәмаруан ахәыҷқәа. Ибыҟә-быҟәӡа аптра иаҿыз аҵиаақәа бҕьы иаҵәала рҿеиларҳәауан.

Сара ҿыц еиҵасааӡауаз ашәыр ҵлақәа срывагьежьуа, аӡынразы исҵәахыз реихаҳарҭақәа аасырҧшуан. Уажәы-уажәы схы ҩышьҭыхны зшьапы акьыр ахьысшьыз сыҵлақәа снарыхәаҧшуан, урҭ есааира иҟәашхауан, иҧшӡахауан. Абаҳча аназара нахьхьи, абыржәыҵәҟьа зыҭра иааҭҧрааз ахьчҧаҧыр еиҧш дбырбыруа акы дашьҭан Гәында хәыҷы.

– Баба, ари зурашәауеи? – ахәыжәхәыжәҳәа анышә ататара иалсҳәауаз сҿага дааҧышьклаҳәит Гәында.

– Иазҳаразы, – сҳәеит сара.

– Изазҳауеи?

– Абри бхы иаԟараны аҵәаԟапшьқәа ҿаларазы, – ихымбабылӡа ирҳәы-рҳәны илхагылаз лхахәы снапы налсшьит.

– Нас иаҳфауоу?

– Ишпаҳамфо.

– Баба, саргьы сызҳауама?

– Ишпабзымҳауа.

– Ыы, изсызҳауеи?

– Аҵара бҵаразы, аус буларазы.

– Баба, уаргьы узҳауама?

– Саргьы, – сҳәеит аччара сызнымкылакәа схы ԥышьҭхны сылҿапшуа. Гәындагьы акыркырҳәа дыччан, дыпаны лнап хәыҷқәа сыхәда инакәлыршеит.

Сара аҿны акыр аџьабаа збахьан. Гәында дсыманы ааигәа игылаз асқам сахьныҟәтәаз сылацәақәа нҭааит. Абри аамҭазы ашыԥшыԥҳәа ԥынтәԟа шьҭыбжьык геит, аӡә игагагьы еихҳәа-еиҵҳәа сапхьа инышьҭалеит.

Схы ԥышьҭысхзар, сапхьа дгылоуп зоура-зыҭбаара наӡоу уаԥапшьк. Иӡара калаӡа, ижәԥахырқәа ԟьаԟьаӡа, иџьымшь шла-жәпақәа ирыцагьежьуаз ибла-гәиаҵәақәа ихаччауа дсыхәапшуеит уи.

Азныкыз схы ааилууан, сыбла ацыпхь ԥыцыддит.

– Ҳақы, сашьа! – сыԥныҵәаан сыпаны ихәда сҿынахысшьит, Гәында хәыҷы днасцыршәан дҳәымпылуа ашьац днылашәеит.

– Бзамыԟә, ахәыҷы душьуама, уаагыл, – апхыӡ аипш акәын ишсаҳауаз сашьа ибжьы. Ихәда сшахьынҳалаз ихы лаирԟәын ахәыҷгьы дашьҭихит. Сара есааира силаҵәауеит, дызгәӡуеит, дызгәӡуеит. Ак сҳәар сҭахуп, аха сыпсы сгәы инкылачын иснарҳәауам, сызхара сихәапшыр сҭахуп, аха сыблақәа лаҕырӡыла иҭәуп, дыснарбауам.

– Сашьа, Ҳақы, сашьа, – аӡы зҵабаз апсыӡ аипш аарлаҳәа иԥеихысхуеит сҿы, – упсы ҭоума, уабаԟаз? – сқьызқьызуеит, сгәынқьуеит...

– Уҿааиқәки уара зны, уажәыгьы ухәыҷу џьушьома, бзамыԟә, усзышьҭыхуам ухьанҭахеит, – сахьцалак сгәы иқәыԥуа, сыпсы зыҿҳәароу сашьа иччабжь абарҭ ажәақәа алԥны исаҳауеит.

Ԥажәа шықәса рапхьа скаҳар ҳәа дшәаны џшьшьала сыширгылалоз еипш, снаиргылт асаара.

– Улаҕырӡқәа рыцқьа, уажәгьы ухәыҷу џьушьома, бзамыԟә, – дсазгәдуны днасықәцәԟьеит сашьа.

Сыблақәа аасырҟәыҷын, исырҩеит сылаӷырӡ. Абар уажәшьҭа иаҳа деилганы дызбауеит уи. Иԥсадгьыл ахьчаразы данцоз аасҭа ажәцәа иҟәнуп, иҟәашӡа ишлоуп ихахәы, рахәыц ҟаԥшьык иӡамҩа иадыршәылоушәа, шәахсҭа па хәыҷык лакьылакьуа иҿыганы илашьҭуп.

– Ууаҩхеит, уҭаацәароуп, – аҳәынҵәырҟаԥшь аиԥш згәы аҭҳара-аҭҳараҳәа еисуа игәыдкылоу Гәында хәыҷы лхы ишьышьуеит. Сара ҿысҭуам.

– Уара ара нхара уааит акәу, ҭыԥ бзиоуп, – иблала зегьы гәыдикылауеит, зегьы дырзыгәкуеит Ҳақы. – Ассир, адгьылҵәҟьа аҽшԥеиҭанаки, ас иҟазма ҳанцоз, – уажәи-уажәи схаҟынтә сшьапаҟынӡа лаԥшыла сааимидоит: «Изумҳәауазеи уара аҩныҟа иҟоу, иԥсыда инхада?!» – исазҵаауеит иблақәа.

– Зегьы ушынҳалҵыз ҳаҟоуп, – иблақәа исырҭаз азҵаара аҭак ҟасҵауеит. – Аӡәы хыхькгьы ҳмыхьцт. Цица (иԥҳа аиҳабы) аҵара ду далгеит, Зина (аиҵбы) аинститут дҭоуп. Егьырҭ усура иҟоуп, – сыԥсы сызҭымкаауа ацәажәара саҿуп сдысӡа сахьгылоу.

– Уоо уара, шәанацьалбеит, Ҳақы дааит, Ҳақы! – сыбжьы ныхҵаны сыҳәҳәар сҭахуп, аха иабаҟоу иахьа усура иахьҭыҵыз хароуп, аарлаҳәа иааҩуеит атрақтор абжьы.

– Акинотеатр дугьы шәыргылазаап, зегьынџьара амҩақәа ҟашәҵеит. Еҳ, аҭынчра, аҭынчра… – иҵаулаӡаны ахәхәаҳәа дқәыԥсычҳауеит сашьа, иблақәа хәашьуеит. Сыблақәа адырҩагьых ихыхәхәа лаӷырӡыла иҭәит, саԥхьа иаалашьцеит. Ҳақы есааира днаскьауеит.

– Уабацои, аҩныҟа умааиӡои? – сыԥсы сызҭымкаауа сыҳәҳәауеит.

Сыҭрысны сааҿыхеит.

– Баба, дызусҭада? – дсазҵааит Гәында.

– Сашьа иоуп, сашьа Ҳақы.

– Дабаҟоу, баба, уашьа?

Ҿысҭӡом, сԥышә схаԥыцқәа аларӷәӷәа искуп.

– Баба, уажәы ааԥынразы уигь изҳауама?

Сылаӷырӡқәа ахәыҷы илбар ҳәа сшәаны наҟ сҿы насырҳәит. Сџьыба иҭганы искыз сашьа ипатреҭ сымпыҵшәаны ашьац инылашәауеит. Абас, ҩажәа шықәса раахыс зхабар ыҟам сашьеи сареи зқьынтә ҳаиԥылахьеит, аха зынзаҵәыкгьы дсымбацт.

АҚАЛАҚЬ ИАЦӘА

(Афантастикатә жәабжь)

Сара сҩыза Хритон ареактивтә автомашьына имоуп. Уи уажәы аус ахьиуа Пицундатәи аԥсшьартҭа ҩны «Венера» аҟны ҳаннеи, аҩажәижәабатәи аетаж аҟны аҳауатә ваннақәа здызкылауаз аԥсшьаҩцәа дырхылаԥшуан. Ҳназгауаз автомашьынақәа аҟызқәа реиԥш рыхәда ҭҳәаны аштҭа ишааҭалаз аниба, алеиԥси рыбжьара ахьышәҭҳәа ҳаԥхьа дынкаԥеит. Уи ҳара Пицунда ақалақь хыхьла ҳахәаԥшырц ҳгәы иштҭаз аниаҳҳәа:

– Абарҭ шәуардынқәа наҟ уаҩы иахьимбаша цьара иԥхьашәк, – иҳәан, днаҳадҟьеит. Зхыб кәымпылӡа ҳныҟәԥшуаз апластмассатә ҩны хәыҷы аҟынӡа дымнаӡацт ҳҳәоны, аҽыџьбара еиԥш, ичаразны, аҽреиџьны, еицало-еицыцуа, имыхьтәха ҳаԥхьа иаақәԥалеит Хритон иреактивтә автомашьына. Хритон инапгьы имырҵысит, аха ашәқәа рхала аҷараҳәа иаатит. Ҳнақәымтәацт ҳҳәоны, ҳавтомашьына аҵыкь-аҵыкьҳәа ҩынтә ихысит, нас, ахьшь имҵанарсыз акәҷышь еиԥш, абарбалқәа кәлаауа аҳауа иналалеит.

Хритон ателевизор акнопка днақәыгәҕаан, аекран аалашеит. Даацәырҵит Америка апрезидент, уаҩы аукы, абаакы, дӡышӡа дышланы, уи урыс бызшәала дықәгыланы аҿҿаҳәа ацәажәара даҿын. Адунеи аибашьра амбеижьҭеи шәышықәса ахыҵра рыдиныҳәалауан асовет жәлар.

Жәохә минуҭ ҳара Пицунда ақалақь ҳахаланы иаабауан, нас ақалақь уахьналалауа игылоу администрациатә ҩны блахкыга аҿаԥхьа ҳнатәеит. Хритон иавтомашьына ҩышьтҧраан, иԥшшаӡа аҳауа иналапҟа ицеит.

Хритон ишиҳәаҵәҟьаз еиԥш ҳара ҳзықәтәаз амашьынақәа зынӡагьы рмода мцацызт. Урҭ реиԥш иҟаз автомашьынақәа: «Иупитер», «Луна», «Стрела» уҳәа ирықәтәаны Пицундаҟа ԥсшьара иааз ауаагьы администрациатә ҩны иҩналауан, иҩныцуан. Аха аӡәгьы дыццакуа, гәынамӡарак ихы-иҿы ианны иубауамызт.

Пицунда ақалақь ҳалаланы ҳнеиуеит. Аԥхын ҵхы аиҳа иҭынчроуп абраҟа. Ауаҩы иҷыдахаз ақалақь акгьы алубаауам. Ауаа зегьы неибынеиԥшны шкәакәа маҭәала еилаҳәоуп. Ажәҩан зҽеаҵаргәаны игылоу Пицундатәи аԥсақәа иҩрылҳәаҳәоит рцәаԥштәхәы зцәаԥштәхәу, етаж рацәала еихагылаз аҩны ҭоуҕанқәа. «1963 шықәса» ҳәа ҳнаԥхьеит раԥхьа ҳназдгылаз, жәиԥшь етажны еихагылоу аҩны.

– Иҟарҵеижьҭеигьы мачҷ ҵуам, аха абасҵәҟьа ирхәыҷны издыргылеи, мшәан, – даацәажәеит сҩыза.

– Усҟан абас иҟаз ҩын дус ирыԥхьаӡауазар акәхарын, – наҭаскит саргьы.

Ҳрывсны ҳнеиуеит ҩажәижәаба, ҩынҩажәа, ҩынҩажәеижәаба етажны еихагылоу ахан хьыҵәцаракәа. Адаш-жәпакәа реиԥш ақалакь еихызҵәҵәаауа аулицакәеи аҵьанаҭ парккәеи уаала иҭәуп. Уахьцалак ауаа, ауаа, ауаа. Шьапыргыларҭа уауам. Аха, аӡәи-аӡәи еиԥырхагам, зегьы еиқәгәырҕьауеит, еихаччауа аԥсшәа еибырҳәауеит.

Шә-етажкны еихагылоу асасааирҭа «Аԥсны» ахыкәшаразы сҩызеи сареи ҩынҩажәа минуҭ шьапыла ҳныҟәауан. Ҳхы раҳаны, ҳхылԥакәа ҳахкәыцәаа ҳшаҵаԥшуаз, ҳахәдакәа ааԥсеит, ҳабла акакачҷ ыҵашәаауа иҟалеит.

– Уааи, ҳхаланы Аԥсны ҳалаԥшып, – иҳәеит сҩыза.

– Уааи, умшәауазар, – наҭаскит саачан.

Хә-минуҭк рышьҭахь, сҩызагьы саргьы асасааирҭа «Аԥсны» ашәктәи аетаж абарҵа ҳақәгыланы, иҳавибаҳәа инеиуаз аԥҭа ҽыҭ-мыҭкәа ҳнапы рылҳшьуан.

Аԥсны унапсыргәыҵа иангылоушәа акәын улаԥш ахьынӡахьӡауаз ишубауаз. Хәдаҟа иахчынгылоу ашьха ҳараккәа сыршәыла рхы-рҿкәа ҭаҳәҳәаны, ҳаракырала ираԥызгаз Пицунда ақалакь азы гәынхарак рымоушәа акәын ишааԥшуаз. Амшын еиқәа Пицунда ашьапаҟны ишьҭаланы иқьақьауан. Еикәаҳәыеикәаҳәы еишьҭаланы зҿаазхауаз ацәқәырԥакәа ақалакь иамҕоу аиха-бетонтә маҟа ҟьаҟьа инадсыланы, аминауаҭра шьҭарҵауашәа, шьҭахьҟа еибакы-еибашьҭуа рҿынархауан.

– Ҳзааӡаз адгьыл зегьы иреиҕьуп, уахь ҳашьҭы, уахь, – иҳәеит сҩыза, ԥыҭрак ашьҭахь даасыхәаԥшын. Уи иажәа ҩбамтәкәа сыварaҿы иҟаз акнопка снапы нақәсырҕәҕәеит. Аттаҳәа еишьҭаланы ҳалаԥш иҩыҵшәашәеит аетажкәа, ахыгәҳәа амозаикатә тротуар ҳныкәгылеит. Изазоз ауаа рыцәқәырԥа ҳаашьҭыхны аҽыкәабарҭа ашҟа ҳаманы идәықәлеит.

Аҩны ҭоуҕан дукәа рықәцәаҿы иҩеины, зыбла мцаԥшькәа аҟәара иазырханы изкыз амра ашәахәақәа ҳазкәа иналдырҟьеит аҽыкәабарҭа ҭбаа ду ҳашныкәлаҵәҟьаз. Абраҟагьы ԥсы зхоу аӡәы дыҟаӡамшәа иҭынчран. Амала, зны-зынла ацәқәырԥакәа рышьҭыбжь иналҩны абас бжьык аагалон:

– Иван Филипп-иԥа Иванов, Фридрих Штокман, ателефон ашҟа ишәыԥхьауеит.

– Аҩыза Нарҭба, аҽбылра иазхауеит, ҳшәыҳәауеит ашәшьыр шәҽааҵашәкырц. – Нас адырҩегьх иааҭынчрахауан. Аџьоуҳар зынпҟҟала игылоу ахьатә будкақәа рышҟа рҿынархауеит Иванови Штокмани.

– Алло, аа, уа мшыбзиа сыԥҳа! – изакәызеи абри аҟара бҽызҭабҳәҳәаз, макьана ҳара ҳҟны абас ахьҭа ҟалахьоума? – Аб длазҵаауеит иаԥхьа иаацәырҵыз иԥҳа. Аиашаз, уи лԥынҵеи лыблақәеи аарла иааԥшуа, дҭаҳәҳәаны деилаҳәоуп, илышьоуп ауапцәа лых ашьаҵақәа.

– Баба, усзымдырраҵы акгьы аасыгымхеит, ушԥеиқәаҵәахеи, унаҳәы-ааҳәны цқьа уҽсырбеи, – зҭыҩраҟны зыбла еиқәаҵәақәа ҵыӷәӡа иааԥшуа абгахәыҷы еиԥш, аԥҳа, лаб дизԥшуеит. Аԥснытәи амра ашәахәақәа рыхьӡы зхьыршоу аб днаҳәыааҳәны иԥҳа иҽылирбауеит.

– Баба, ара еиҩжәаны иҵааует, афырҭын убла ҭнахуеит, уахь ишԥаҟоу? – днаҵааует аԥҳа.

– Аа, бхала иба, сыԥҳа, – аб ивараҿы иҟоу акнопкақәа руакы инапы нақәирӷәӷәауеит. Аби аԥҳаи наҟ-ааҟ изынгылаз асаркьа ааҳәын, амшын ахь аҿы рханы инагылеит.

– Диида, баба, шаҟа иԥшӡоузеи, ауаа рҽыркәабоит, амра кажжы иԥхоит, шәызегь шәцәыббыл-цәыббылӡа, шәышԥеиԥшу, шьыри-шьыри! Суҳәауеит, уанааиуа Аԥснытәи амра ашәахәақәа уеидараҵәҟьа сзааг! – аӡӷаб қәыԥш лыбжьы ҵарӡа ишгауаз, аб даҽа кнопкак инапы нақәирӷәӷәахт. Асаркьа ааҳәын, ашьхарахь аҿы рханы иҩагылеит.

– Уахьгьы ашьхақәа асы рықәжьзаап. Баба, Ақалақь иаҵәа ҳәа изышьҭоу абри сызлаԥшуа аума?

– Ааи, сыԥҳа.

– Шаҟа иԥшӡоузеи! Аӡынтәи аԥсшьарақәа рзы уахь ацара сара исықәзааит…

Сҩызеи сареи абудка ҳнавсын, бырфын шкәакәала ихыбыз ашәшьыра ҳныҵалеит. Ажәлар еилашьшьы ашәшьыра иҵаианы рыԥсы ршьауан. Ҳаргьы иҭацәны иҟаз ацәырҭаӷәы татақәа ҩба ҳҽаарықәаҳкит, ҳҽаҳкәабеит, аӡыхь ҳалҳарсит, нас ҳҽеилаҳәаны адырҩегь Пицунда ақалақь ҳналалеит.

Какалк ҳкраҵы акрыфарҭа автомат ҳныҩналеит. Абраҟагьы акнопка ауп ауаҩы ивагьежьны имаҵ зуа. Актәи инақәҳарӷәӷәаан – актәи ҳзааит, аҩбатәи инақәҳарӷәӷәаан – аҩбатәи. Ҳбақьа-бақьаӡа акрыфаны, исаркьаԥсараха иҟаҵоу акрыфарҭа ҳандәылҵуеит.

– Иахьатәи агазеҭқәа ҳнарыхәаԥшыргбы цәгьам, – иҳәеит сҩыза.

– Саԥхьа ак уоухьеит, – наҭаскын саргьы, ҳҩыџьагьы ҳаацәаин ашьацԥштәыла апластмасса иалху аҩны ҳныҩналеит.

– Ҟоҳ, Лукини Рашьбеи Амзахьтә иаарышьҭыз ателеграмма анырҵазаап, – сҩыза иаашьҭихит «Аԥсны Ҟаԥшь». Агазеҭ «Аԥсны Ҟаԥшь» актәи адаҟьаҿы рпатреҭқәа шаша-шашаӡа ианын мыз-кы аахыс Амзаҿы сасра зуа Павел Лукини Ҳаџьараҭ Рашьбеи. Урҭ рыцаҟаҵәҟьа анбан дула иҿаҿаӡа икьыԥхьын, адгьыл аҟны инрыжьыз руаажәлар аибашьра рымбеижьҭеи шәышықәса аҵра амшныҳәа рыдныҳәалауа, иаарышьҭыз ателеграмма.

– Афырхаҵа, – сҳәеит сҩыза схы наиқәскын, – «Алашара» ауочерк анызаап. – Уи «Алашара» ажәабатәи аномер неисыр-кит.

– Аа, ари аџьықәреи шықәсык ала хәынтә аарыхра алшауа раԥхьа иҟазҵаз изкны изҩит. Уи ԥшьынҩажәа шықәса анихыҵ, уажәы арҭ ахәшә ҿыцқәа иҟоу ҟаиҵо иҿааихан, ҩажәижәаба шықәса анихыҵуаз еиԥш дааҟалеит. Жәаха 20 шықәса зхыҵуаз ӡӷабк дааиган, ачара ахьымҩаԥысуаз Акультура ахан аҟны сар-гьы сақәшәеит.

– Урҭ ахәшәқәа зхәыцыз аҳақьым изумура иҟоузеи! – сҳәеит саргьы.

– Уи дзыԥсаҵәҟьоу сочерк афырхаҵа ихыҵуа аҟара анҳхыҵлак ауп ҳаргьы ианаадырша, – наҭеикит сҩыза.

Амра ҵлакашәара илеины, Пицунда ақалақь иадԥхалауан сҩызеи сареи абаӷәаза ҳаннадгылауаз. Ахәаҷақәа ираҩаӡауа аԥсыӡ еиԥш акәын ареактивтә нышьқәа аҵәырт-сыртҳәа аӡы иҩхәыҵҵәрааны асқьала ишаадгылауаз. Ауаа еицырхашьшьы, ҵыхәаԥҵәарак рымаӡамкәа урҭ ирҭалон.

Ҳаргьы, акәуа аԥшра зманы, иҽырба-ҽырбо иааҳадгылаз, мшынтә ԥсаатәк ҳанҭалеит. Уи мгәлыҿӡа, иҵысҵысуа аӡы ишхтәалаз ԥшьаала ажәҩақәа ааиҵнахын, ихиааланы ҳама аҿынанахеит. Ҳцон ҳара амшыни Инкьыт аӡиеи ирбжьгоу ака-нал ду ҳҭаланы. Ашыҩ-сыҩҳәа, уаҳа бжьык рхылымҵӡауа, аԥша ҳанданы анахь-арахь иҳавҟьауан ареактивтә нышьқәа. Абар Инкьыт аӡиагьы. Уи, адәыԥшӡа ааԥынразы ашәҭқәа ишқәырҵауа еиԥш, иалагылоу ахыбра шкәакәеи еиҩзырффауа амшынтә ԥсаатәқәеи иқәырҵауеит. Ҩадахьы – анкьа Лӡаа ақыҭа ахьыҟаз, уи анаҩс аџьра, зегьынџьара амра ашәахәақәа рыдхәмарлауеит жәҩан хыла иҵыԥссауа игылоу ахан иаҵәақәа.

Ҳара Инкьыт агәы ихгылоу аресторан-автомат «Лӡаа» аҟны абысҭеи ажьҵааи ҳфеит, ꙩба-ꙩба ҵәыца аԥсуа-ꙩы аажәит. Абраҟа инҵәеит сꙩызеи сареи Ақалақь иаҵәа Пицунда аҟны ҳныҟәара.

АҚӘРА РЫРҬЕИТ

Уи ҟалеит 1899 шықәса, ҽаꙩраҭагалантәи амзақәа руак азы... Аԥҳәысеиба Ҳауида лыҷкәын Алхас иԥҳәыс дҳәаны дтәан, ачара рҽазыҟарҵауан. Абар уажәшьҭа ꙩымчыбжьа ҵуан Алхаси ргәыла ҷкәын Сааиди рыҽқәа акәадыр аарықәымхӡакәа ауацәа ирылоуижьҭеи.

Игри Бзыԥи рыбжьара уеи-ҭынхеи аӡәгьы дынмыжькәа ираҳәаны ианрылс, хәызԥазык иааԥса-икара Алхас ԥҳәыс дизызҳәаз иан лаҳәшьа Хьфаф лышҟа имꙩахыҵт. Хьфаф лаҳәшьаԥа диеигәырӷьеит, лнапы ыргьежьны лхы иадкылауа дгәыдылкылт, деиҭагәыдылкылт, нас лгәы ԥшааӡазаап, сикәшауеит ҳәа далаган, аха Алхас иауиухуаз, дꙩышьҭкәыцәааны, лиԥка ҭбаа ду хаббала, аҿыв-ҿывҳәа даaиваиргьежьын длаиргылеит. Хьфаф лыԥҳацәа ран лаҳәшьаԥа дгәыдыркылеит-дхыдыркылеит, рашьеиҳаб агәылара дахьыҟаз ашҟа изҿырҭын, уигьы дкылхх дааит .

Аꙩнаҭа лахҿыххеит, агәырӷьа ꙩналт. Аҳәсахәыҷкәа еивагьежьуа амаҵ руан.

– Анцәа ду сикәыхшоуп, егьа рҳәозаргьы мцызаарым, – арбаӷь дук аика хырӷьырны, ажәырқь-жәырқьҳәа азқәа дықәханы ицәырҳәуа, илыма ашә даалагылт Хьфаф. – Абра уажә, шәанааишаз аламҭалаз, абри арбаӷь ашәхымс иаақәԥалан, ахы сықәкны аҿыҭра иалагеит. Зны акакеиҳәа саҵаҳәҳәаны иԥхасҵт. Аха ицома, инахьхьи ашәхымс иныкәԥалан, ахы сықәкны адырꙩагьх аҳәацәара иалагеит. Иаасцәымыӷхт. «Арбаӷь, арбаӷь ика ҟаԥшь, абзиа уҳәауазар, ухы аасықәкны ҿҭы, ацәгьа уҳәауазар, ӡибнаҟа уҿы рханы ҿҭы, хәаӡи-шырӡи еилыꙩꙩы инаумҵасыԥсауеит», – сҳәеит. Нас азныказы иаалакꙩакызшәа збеит, саргьы снеилууа сцеит, гәаҟ, шәаҵьҳәаꙩымзар абас гәырӷьарак азы исзаaихьада...

– Аа, арбаӷь гызмал, ибылгьаны иꙩагылаз аҽыꙩ еиԥш иааҭгылан изқәыршәшәеит, нас адырꙩагьх ашәхымс иꙩықәԥалан, ахы аасықәкны ахәда ҭҳәа ҿнаҭыхт, саргьы сыԥсы агәаараҳәа илеиқәаҳаит.

– Абри акәзаарын иабоз, иара аԥсаҭа шкәакәа, – Хьфаф ԥыҭк лҽаанкыланы, алҩаҵә зхылзз илкыз ларбаӷь агәчама адаԥдаԥҳәа днас-наст, – ҽнак иадамхаргьы саҳәшьеи сареи оҳ гәышьа ҳәа ҳабӷа еиҵыхны адәы ҳақәымлацт, нан Сааид. Аха уажәшьҭа Анцәа иуазар, ҳашрыцҳау имбауеи, ихьышьаргәыҵ сакәыхшоуп, – лылахь-лыԥьамшь ӡатәуа аныҳәара дналагт Хьфаф.

– Ди, афырԥьан бахныҳәа, афырԥьан, – Сааид ахьшәҭҳәа дҩагылан, афырԥьан азна ауатка ԥхеи-ԥхеиуа иманы лара лышӄа иҿааихеит.

– Уа утәа, нан, Сааид, уа, – ларбаӷь аԥҳалқәа зықәгылаз аӷәы инықәҵаны, лнапқәа лган иаахьшьуа днеиԥылеит Хьфаф.

– Зхаҵкы сцаша ишԥаснаҭауеи! – лҳәан, лԥынҵа ашьаҭа злалбӷыз лнацәкьыс аҵәах аахлырган, афырԥьан аимлхт. – Хымш ҵуеит абас еиқәырццакны сарыӷьарахь ала слаԥықәшәа иснаҭауеижьҭеи. Уи ԥышәаны исымоуп. Саргәырӷьараны иӄоуп, инагӡатәхааит, срыцҳами! – Нас Хьфаф лҿы аҩада иҩарханы, лӡара нҭарс иаанкыланы, азхаз длықәгылан, Анцәа ишьапы лкит, амашәыр иацәихьчарц ажәеиԥшьаа диҳәеит, изымҵатәоу аныха дугьы дамҵахырхәан лфырԥьан нҭалырпӄеит. Хьфаф ларбаӷь лыманы данца, арԥарцәа натәан, аԥьынԥьыӷәи алаҳарҩеи инарыцҳауа, илахҿыхӡа рҽааӄарҵеит. Ус, рацәак ҵаанӡа рыхәгьы рхианы иаақәдыргылт.

Еиқәшәаз ааиқәгәырӷьаны, ӷәӷәала рқьафқәа аныӄарҵа, «абар аҿҳәарагьы ааины иааҳадгылт, ҳаилахоуп, уахаҵәӄьа ҳамцар ӄалом» рҳәан, Алхасгьы Сааидагьы ҩагылеит. Ианырмуӡа, аԥшәма ҷкәын Мкангьы иҽы кәадырны днарыцҽыжәлан амҩа иқәлеит.

Амра ҭашәаахьан, алашьцара ақаҭран еиԥш аҽрыжәпаны, наӄәаҵас аԥсабара иныкәчит. Ажәҩан ихьанҭыцԥьӡа иаҵажьыз аԥҭа еиқәаҵәақәа, ашыӡжәытә рцәа иалоушәа, есааира рыҽдырххауан. Урҭ рыгәҭа неиҩӄьаны илакьлакьуа иаацәыҵҷҷауаз амацәыс нарыбжьаҷҷауан, икала-калаӡа аҽы ҭоуӷанқәа ирықәтәаны, апӄӄаҳәа амҩаду ианыланы инеиуаз арԥарцәа. Урҭ зегьы хәыцырҭак-хәыцырҭак рыман, аха Алхас иаҳа игәы амца ҭаланы иҵблаа иагауан. Ибла еиқәаҵәа гәкқәа ааихмырсыӷьӡакәа дазыԥшуан, ладахьала ажәҩан ацәыҵлашара иадибалауаз акәасқьа хәыҷы.

– Амбара аҿаӄьала ҳцар еиӷьымхари, Мкан? – иҳәан Алхас, иҽы ишьхәа нарбаны, еицәажәауа инеиуаз Сааиди Мкани днарыхьӡаны дразҵаакт. Аԥхьа инеиуаз аҩыԥьагьы неихәаԥшыаaихәаԥшын иааԥышәырчеит.

– Иаҳа ишҧеиҕьым, ҳамҩа зынӡагьы икьаҿымхауеи, – аҭак ныҟаиҵеит Мкан.

– Амаҳә иабхәараа ачарахь даарыҧхьар иҭахызар акәхап, – нациҵеит Сааидгьы.

– Уажә ҳашниасуа даагаргьы цәгьа имбозар акәхап, – алафҳәара иҽыназикит Мкан.

– Шәара шәеиҧш иҟоу арҧарцәа ҭацаагацәас ианлызнеи уаҳа илҭахузеи, – даалызгәдут Алхасгьы. Ус алафқәа шынеибырҳәа-ааибырҳәауаз амҩаду имҩахыҵын, Алхас ииҭахыз аҿаҟьа иаҿаланы рҿыҩархеит.

Алхас изхәаны итәоу аҧҳәызба лаб Мықә Кадыр игәашә ианнавала, аҧшәма игәы иаҭахыз адырзшәа, Алхас дзықәтәаз аҽы аныҟәашәа ааиҵакуа аҿынанахеит.

«Абни алашара ахьарку ауадаҿ акәхап сара С-Шькәакәа дахьтәоу!..» – иблақәа ааихмырсыҕьӡакәа алашара ҭааӡа изыҩнибаауаз ауада ашҟа дыҧшуан Алхас.«Шькәакәа ахәҵымҷ лырхиауеит...» – иҵауланы ахәхәаҳәа даақәыҧсычҳаит уи, – абар уажәшьҭа мызк ҵуеит лыбла аҭаҧшра смоуижьҭеи», – иаҧхьа даагылеит бзиа иибауаз аҧҳәызба, лыхцәы жәпа дуқәа шьқьыруа лызқәа иқәҵаны, бзиабарала ихыхәхәауа иҭәу лыбла ҳалалқәа разӡа. «Ианбыкәу сара ҭынч уи слыдтәаланы, сыгәҭыхақәа ласҳәауа саныҟалауа... Егьаурым, уажәшьҭа мчыбжьык ауп инхаз...» – агәыҕра ааигәа имаз ҟәандаӡа игәаҵа инҭалан, ицәа-ижьы инахьӡеит.

Иҧсы-иҧсынҵры гьежьуа ашҭа ишықәыз, иҽы ишьхәа наирбан, икәаруа иҩызцәа днарышьҭалт.

Аҵх агәҭа ааҩнашахьан аҽцәа аҩар баа рхьызсо рқыҭа ианналалоз. Ақәа кыдхаҽа алеира ишаҿыц иаҿын. Аҩарқәа еижәхысла, еибарҧо еивасны, аӡиасқәеи акәарақәеи ирызцон. Урҭгьы рыҭра иҭыҵны ирыҧгыло ирыгәҭасуа, ихәашьҟаҟараӡа амшын ахь рхы рханы инеиуан.

«Ачара амшцәгьа ақәшәауеит, ишҧаҟасҵари?» – дхәыцуан Алхас апҟҟаҳәа раҧхьа дгыланы дахьнеиуаз. Уи аамҭазы дыдбжьҵас аҵықь-аҵықьҳәа ҩынтә ахысбжьқәа геит. Алхас иҽы шәаны ганха иҧеит, иаргьы днахҟьан, ҿыцха аҳәынҵәа днылаҳаит. Аддыҳәа иааихахыз иҩызцәа лҽыжәеибаҳәан, рнапқәа наиҵаҧса иаразнак даадырҳәит. Алхас ахьышәҭҳәа дҩықәтәан, уамашәа зыҽзырҭбааз иблақәа рыла днарыҵаҧшит, ашьа ҟәандаӡа иҿы анаӡарақәа иаарывҵыжжын, даақыҵькыҵьт... Иҽы қәырқәыруа ихагылан, адыдмацәыс анеиқәтәалак шҭынчрахо еиҧш, азныказы аҧсабара зегьы шьхынҧсыланы иаанхеит...

Алхас игәахәтәы дахьызымгӡаз дарбану аӡәгьы издыруамызт. Ашәабжьы, агәырҕьабжьы зҭыԥраны иҟаз ашҭа ауаҕаимшхара бжьы нҭыԥит. Ашәаџьҳәааԥ дкылххы дрызнеит аҭацаагацәа ирзыԥшыз ауацәа ҿыцқәа.

«Агәырҕьара сымоуп шәсызнеи» ҳәа Алхас ԥымчыбжьа дуӡӡа ҽырххыла дызлаланы изеиҳәаз ауаа, ҽнак ала ирылԥит арыцҳара шыҟалаз.

Шькәакәа уажәы ашәеиқәаара аԥштәы лыманы, ахаҳәса еиԥш деиқәшәы, дымҵысӡо, ҭацара уа дыгҿагыларараны дахьыҟаз акәакь ахьтә дааԥшны Алхас дихәаԥшуеит. Ихьӡ ааухәар дԥаҵҟьап угәахәаратәа деиҵыхәхәа дықәуп Алхас. Шькәакәараа ргәашә данадҵуаз ихы-иҿы иқәыз агәырҕьара акәхап, ԥышәырчча гәыбзыҕк шьханԥсыланы иануп ихы-иҿы. Шькәакәа маӡала лԥышәқәа дрыцҳауеит, лыблақәа злаҭәу алаҕырӡ лҟырҟы иҭысны иақәҭәауеит, иҭыблааны ицо лгәы…

Ҳауида лыҷкәынзаҵә ауапа дылаҳәаны дылзааргеижьҭеи ԥсык еиԥш дықәуп. Уи зны-зынла даалҵны, зхы аҭыԥаҟны иҟам аӡәы иеиԥш днарылаԥш-аарылаԥшуеит, аха дшаланҵәаз анеилылкаалак адырԥегьх дынҭаҳәахаа дагауеит. Амш каххаа еилгеит. Амра ԥаскьан жәԥангәахьтә ишапшапуа адгьыл ашҟа иԥшуеит. Ацәгьауаԥ еилкаароуп уажәы, Алхас ичаразы икылганы ишьҭеиҵаз ақыдқәа рхы иқәтәаны еицәажәо ажәларгьы зҿу. Урҭ ашәышықәсқәа еилдырхт, инеимҵаркт-ииаимҵаркт, аха ирыздыруам Алхас иабду, уи иабду ихаан аахысгьы џьара харак рыдны иахьыҟоу. Аӡәы игәалашәауеит: анкьа зны Алхас иабду Ҳафис рыцҳа чарак аҟны ҟамчыла аӡәы дисны ашҭа дыҭҟьа дышцахьоу.

– Аха иабаҟоу, уи ишьа зуша ауаԥ иакәым, лажәкгьы иҭынханы изықәым адәы, – ихирбгалауеит даҽаӡәы.

– Уара, абри Алхас қәрахьымӡа иаб Мачагәа рыцҳаи Ҵышә Ҭапагәи дгьылк еимаркуан, атәы акыр жәдыруама, – дышхәыцуа даалҟьаны дҵаахуеит аӡәы.

– Уи адгьыл Ҭапагә итәӡамкәа ауп Мачагәа гәшаҭа рыцҳа ишицәигаз, нас изусҭаӡази ҳәа ҕас дышьҭимхзар, – уигьы аарымпыҵихуеит Алхас иашьарала изааигәаз Кьымсыс.

Уаҳа зыгәра рзымгарыда, уаҳа изызҵаарыда? Ахаан ухахьуџьамшь ыҟоуп ҳәа аӡәгьы иазымҳәацыз, аҳаскьын ахықәцәа иқәгыланы иныҟәауаз Алхас иг-иҿы иаҳәауа дыҟам уажәшьҭа, ԥсык иеиԥш деиҵыхны дықәуп, «нан сызкәыхшоу» – иаҷыдахаз ажәа хьанҭак зхәылшәаны аӡәы имаҳацыз Ҳауида.

Алхас хаҭала дзаҵәын, аха ҽенак иадамхаргьы сзаҵәуп ҳәа игәы ԥшаауа дҟамлацызт ихаан. Уажәы рылаҕырӡ рҿибаҳәа, аҟаҿыҳәа рыгәақәа еицҳауа, ҳхы здаҳшьыларада ҳәа инаԥшыаанԥшуа ашҭа иқәгылоуп иаб иашьа иԥацәа, иан лаҳәшьаԥацәа, иҩызцәа....

Ахымш рзы ажәлар ирымаз агәрамгара ааныркылт ҩыџьа арԥарцәа рҿы. Урҭ Алхас иаб Мачагәа ҟажарак аҟны машәырла ахәра зниҵахьаз Лаз Ҟадыџь-иԥа Махьали Шькәакәа ууанӡа илышьҭаз Ажьи Хабыгәи роуп. Рҩыџьагьы ашәаџьҳәаҩ дрырҭеит, даргьы уи иазԥшызшәа икылххы иааит.

– Шәнихьӡааит уажәраанӡа исазымҳәаз, – ҳәа игәы дааҭасуа ашҭа дҭалт Махьал. Қәлакы ишыҟаиҵац еиԥш ихы пату ақәҵаны, илаҕырӡқәа иҿибаҳәа, игәы далхны диҵәут Хабыгәгьы.

Згәы амца ҭаз арԥарцәа рабџьарқәа рнацәа рыҵарҕәҕәа игыланы ирзыԥшуан, аха урҭ рҟазшьақәа злаҟаз ала акы иалаҟоуп рҳәаратәа ирымбеит. Аиҳабыра адырҩагьых еигәныҩит, еидибагалт, еизҵааит. «Ацәыӡ зцәыӡыз шә-рыцҳарак, изӡаз – акы» рҳәауеит, ишыжәбауа аԥсы-еиҭаԥсра ҳақәшәеит, ҳхы знаҳҟьара ҳзымдырyа ҳҟалеит; шәареи ҳареи шьа дук ҳабжьаны ҳшәыдԥсылауеит ҳәа ҳгылам, шәгәы далырсны дшышәҵәуаз еиԥш шәанцогьы шәразны напык-напык анышә игәы иныкәԥсаны шәцарц ҳҭахуп», – рҳәан Махьали Хабыгәи иаарыԥхьан абас имӡаӡакәа ирарҳәеит.

Махьал азныказ аԥырқьҳәа амца ҩеихҟьеит. Ашьауардын ац еиԥш ирхәаны иҿаз иԥынҵа ақәцә инаркны ихахәыц ашьаҭа аҟынӡа апырпыл еиԥш дҟаԥшьӡа дҩеибакит. Злабашьа ныҵақшуа иаԥхьа игыланы ицәажәауаз аҭаҳмада акы еиҳәарцаз иҿы ҩеихихын, аха иҽаанкыланы, ихаҿы иҟанаҵауа аабауеит ҳәа ибла ихыԥшылауа игылаз днарылаԥш-аарылаԥшт.

– Сыԥсы срыцқьауеит! – иҳәан, ихаԥыц аҿҿа ыҵгауа зымҩа днавалеит, ҩыџьаҟагьы наишьҭалеит.

Хабыгә абынҳәа ахы заахаз еиԥш дӡыҩӡа акыраамҭа дгылан.

– Шәлымаа шәҟнытә ашьа сыдзаарын, исыздыруамызт, иҭабуп иахьсшәырдырыз, уажәы нахысгьы издыруазааит, – иҳәан даацәажәеит, амақаррагьы нацҵаны. Нас ԥышәырчча цәыршәагашәагьы акы ихы-иҿы ҭачкәым инаҿысын, иԥынҵагьы аахыҟаԥшьааит...

Адырҩаҽены амра ҵлакашәаара иҩеихьан, ақәра зырҭази урҭ рхықәаацәеи ажәлар иргәҭылак ирыманы, Дыдырԥшь-ныха амҵан игылоу ахьацақәа иҩеины инаарыҵагылауаз. Иԥшьоуп,

маӡак еибырҳәауашәа зхы ааидкыланы еикәагылоу ахьаца ҭоуҕанқәа, иԥшьоуп, ашьха уарбажә ашьапхыцқәа реиԥш анышә зҿаларԥс изку урҭ рдац еиларҵәи дуқәа, иԥшьоуп, Дыдырԥшьныха ахатәы бызшәала ицәажәошәа ахьацақәа рыҵаӄа ахьхьахьхьаҳәа иҵхәраа иааиуа аӡыхь.

Абраӄа аҳра зуа аҭынчреи аԥсабара ҳамҭас ишьҭанаҵаз аԥсшьарҭа блахкыгеи гәыҭӄьаганы, рӡыӡаганы иӄаҵоуп ауаӷы изы. Абри аҭыԥ ҿырхиарҭоуп зыԥсы зрыцқьарц Дыдырԥшьныха иазнеиуа ауаа рзы. Ахаан аахысгьы Дыдрԥшь-ныха еилых дамаӡам: «гәнаҳала изхарам здыркылауа ауаӷы акгьы шихарам аарԥшны иҿаҿаӡа ажәлар иднарбауеит;» иара Дыдрыԥшьныха зжьарц иалагауа «дызқәнаршәара» ҳаҕоу дақәшәааит: зны, иара аҭыԥ ԥшьақәа дырхысааӡа амацәыс исызшәа дӷеиӄәжәа «дагауеит», даҿа зныхгьы дегьымԥсуа-дегьыбзамхауа, дыҳәныдҵәины, дҿаҳәатәха ииарҭа «даҕранархауеит» .

Усӄан уи ақьаафыр дшынеимышьҭраку иара ашӄа шәынтә даанацоит-дканацоит… Абас «имыхьтәуп», зылԥха ҳауша Дыдырԥшь-ныха. Аа, ҳаԥшлапшь уаҵәы Махьали Хабыгәи ирызнауа!

– Шәҿы аӡы ақәшәҭәа, – иҳәан, еилашьшьы игылаз рҭынчра аа-илеигеит аныхаԥааӷ Қәҭиа, Махьали Хабыгәи ихы нарықәикын. Урҭ абраӄа ирыхәҭаз аныӄарҵа, рхықәаацәеи дареи, даҿа хӷыкԥшьӷык раӄара нарыцлан, ажәлар ахьацақәа рыҵаӄа иааныжьны иӷеины аныха иӷамҵагылт.

– Иахьа ҳзымҵагылоу Дыдырԥшь-ныха дуӡӡа суҳәауеит, – инапқәа шьҭыхны, игәы ӄьаӄьаӡа иаартны аныха дамҵагылан раԥхьа ақәра зырҭаз Махьал, – зхәы иаҭәҳәаны изфауаз ауаӷ қьиа Шәлым Алхас, сара сыла, ма сыбзоурала дҭаханы дыӄазар, еибгала абарҭ уҭыԥ ԥшьақәа срымҵумыжьрац, ҭаацәала хҿыхшьа ҳамамкәа ҳӄоуҵарц… Абас акыраамҭа, изыӡырӷуаз ргәы иақәшәашаз, игәра злахарҵашаз ажәақәа алԥшаауа ахҿыхра даҿын Махьал, нас иикыз аҵәы ааԥҵәаны ахаҳәгәаара гьежь хәыҵы иҭаԥсаз аихаҵа-маҵақәеи абӷа маҭәақәеи инарыларшәны зымӷа днаскьан днагылт.

Деиси-еисиуа ахаҳәгәаар днадгылт Хабыгә: «Ее Дыдрыԥшьныха, суҳәауеит, – игәы иԥсы кылахны, ибжьы ҵыс-ҵысуа дналагеит уи.

Хабыгәгьы,Махьалииҳәаз инацимҵазар,акгьы аабжьамыжькәа иҳәаны, иҵәы ыршәны наӄ инҭаиршәын, ашырҳәа даагьежьны иҿынеихеит.

Ажәлар ахьацақәа рыҵаҟахьтә иҩапшны ирбауан зхы ҿыхны илеиуаз ауаа. Махьал длеиуан ишьаҿақәа ҭбаа-ҭбаа еихыгауа, иааира дук зманы зҩныҟа ихынҳәыз еибашьҩык иеиԥш, ихы шьҭкәыцәааны днаԥшы-ааԥшуан.

Раԥхьа дгыланы, ацаблыкь мҵәыжәҩа-ԥҵәа еиԥш дцәыҵакьакьа-цәыҵакьакьауа дҭаланы длеиуан Хабыгә. Уи имахашьаха есааира ихьанҭахауан, иҟырҟынџь арҟьарсҭа аӡәы инапы ҭаршәны ирҳәарах иҿала иааигауазшәа акы иҕрыхауан, акы деихәлагәаны дакын. Иаԥхьа еиқәашьшьы еилагылаз ауаа хәба-хәба хы рхагыланы ибауан, нас ахаҳәгәараҿы иҭажьыз аиха ҿыҭқәа акы атазҳәа ихәдаџьал иақәашәазшәа ибеит, даабалыбаҭеит, ибла ацԥхь ҩыҵыддит... Хабыгә деизҟьа ахьацақәа рымҵан дынкаҳаит. Ажәлар шанхеит. Ирҳәалон, аха абасҵәҟьа Дыдырԥшь-ныха кшо аргамадуҵәҟьа ирымбацызт...

Аныха сакуеит ҳәа згәы ҭҟьаны иԥсыз Хабыгә ихықәаацәа иҵеибаҳәа ахәылԥазы дрыманы иқыҭа иҩалалеит.

АКЫКАХШ ЗЫБЖЬОУ

Берлин ақалақь алҩа ахылбб, еилаԥыххаа еилажьын. Макьаназ џьара-џьара ахәа зықәҳәҳәаны ишьҭаз ахәшҭаарақәа амца хәыжжаӡа иркын. Ақәыцьмақәа ирфаз аҿы авакьыцқәа реиԥш ихаххала, ицәыбблӡа игылаз Реихстаг шьала иӡсо, ишәыршәыруа иахагылан ҳбираҟ. Ақалақь иалҩны иуаҳауан аурыс мырзакан абжьыхаа, «ҳаи-чеи» ҳәа еивагьежьуа џьоукы аулицақәа рҟны аицыкәашара иаҿын.

Абри аамҭазы, ақалақь иалҟьа-алҟьа инеиуаз асовет офицер, зымҵәыжәҩа ахы ақәшәаз ауарбажә еиԥш, ихьшьшьы игылаз аҩны днадгылеит. Уи игәы змырҭынчуаз акы дытҟәаны дшамаз удырратәы иблақәа ихылашауан. Бинтла еиқәԥах иҿаҳәаны игәыдҳәалаз инапы ԥшьшьала иҩышьҭхны илахь инаԥыреикын, зыблақәа ҭаҟәаҟәа, еихьыҩры-еиԥыҩры иҿаз ашәқәеи аԥенџьырқәеи днарзыԥшит. Аҩны иахьыз агәы иалоушәа идагәаӡа, еиқәышьшьы игылан. Аофицер ақьырмыт ԥеыхақәа днырхыҩруа ҩынтә аҩны дакәшахьаны, ахынтә рзы агәҭантәи ашәқәа акы изаадыртит.

– Ишәҭахыдаз? – немец бызшәала дҵааит, уналыҭәҳәар дшынкашәара, зыбаҩқәа кылсны, зыбла гәыҭбаақәа зҭынхаха ашә илагылаз аԥҳәыс ау.

– Возба, Анҭица Возба, – иҳәеит аофицер иԥсы ихәлаханы.

– Аа, аԥа, аҵеимш, алмас, – лыбла ҭӄәашаақәа нылхылашеит аԥҳәысгьы.

Абри аамҭазы, аҵеимш иира еигәырӷьауазшәа дыдраҵас ахысбжьқәа геит. Аԥҳәыс ашәҵымхыр лыҽнавалыжьит, аофицер уи имаҳаӡазшәа дҭынчӡа дгылан. Ҳар аҵыхәтәантәи афашистцәа рҭыԝра иҭарӄәаӄәауан.

Абас ианыӄаз амшқәа руак азы Берлин ақалақь аӄны диит аԥсуа ҷкәын. «Соушәыжь, уажәшьҭа инхаз афашистцәа сара снапала инсырҵәароуп», – иҳәауазшәа, ираҵәаны иикыз иҭаҷкәым хәыҷқәа аԥырԥырхәа имԝанҵауа, иан лаԥхьа дықәыршәын уи.

Асаби зны-зынла дӡыԝӡа иҽааникылауан, нас ивараҿы иҕьааӷьаауаз аӡӷаб хәыҷы лгәы «нимырхарц» инацирӷзуан иаргьы. Аӡӷаб хәыҷы дааӄәымҵӡакәа аҳәҳәара даҿын. Уи дызхылҵыз анемец ԥҳәыс лыблақәа еиқәыԥсаны дахьы-қәыз хрыжь-хрыжь инытҵакны дгәынқьуан.

«Ахәыҷ амла дакуеит, лан лхы дзахәауам, ишԥаӄасҵари», – дхәыцуан аԥсуа ԥҳәыс дахьышьҭаз. Нас, илулак акаруаҭ лҽықәырҳәазауа лнапқәа налыргӡан аԥшқа даашьҭхны лгәы дныкәлыршәын, агәаҳәԥы нылҿалкит. Ауадаҿы иаразнак иааҭынчрахеит. Ԥыҭрак ашьҭахь аԥсуа ан лгәаҳәԥыхш зӄырӄы архәыхәыз анемец саби дҭахәхәа, драҳаҭха дыцәан.

Хаҵеи ԥҳәыси риааира иациз рҵеи дрыманы, игәырӷьаҵәа Аԥсныӄа ихынҳәит. Ахақәиҭра зауз анемец ԥҳәыс лыхшара длыманы лыԥсадгьылаҿ даанхеит.

Уи аахыс жәафынтә аӡын анапхыц хшәаақәа рыла аԥсабара ӄьантазӡа иарцәҳәхьеит, жәафынтә ааԥын гәыраз аԥсабара шәҵа ԥшӡала еиланаҳәаахьеит. Аԥсуа ҷкәын дахьиз атәылаӄны џьара амра кажжы иԥхеит, џьара аԥсабара аҵаа аӄәыншәыланы ишыӄаз иаанхеит.

Аиааира згази ахақәиҭра заузи ажәларқәа рыхәра амелҳам ахьыршьын, ашьҭамҭа умбауа идырӷьеит. Ақьырмыт ԥеыхақәа ахьеилажьыз аҭыԥ аӄны аханқәа цаӷьцаӷьуа идыргылт. Зыҽхьакны, «ихәыҵаччауа ицәыҵатәаз» атом амаӡақәа аҵхны, амч ду ауаа рҭынч ԥсҭазаара иахәауа иӄарҵеит, ҳҵеицәа хьӡырҳәагақәа Ҳадгьыл иакәшаны, аҭынчра агәы ашӄа ихынҳәит.

Уи аахыс абриаӄара аиҭакрақәа ӄалахьеит: имицыз иит, ииз рызҳаит… Аха акыкахш зыбжьоу аԥсуа ҷкәыни анемец ӡӷаби рыблақәа џьара инеихәамԥшыцт…

Уажәааигәа Анҭица Аҟәа ақалақь далҟьа-алҟьа дышнеиуаз, зоура-зытбаара наӡоу ԥҳәыс быргк днальхьӡан даанылкылт.

– Саҭамзааит, сҩашьозар саҭамзааит, аха бара Анҭица бакәӡами?.. Берлин, Берлин, ибгәалашәауоу акыкахш! – аԥҳәыс лыԥсы лгәы икылахауа ацәажәара даҿын. Анҭицагьы иҵьашьаны, илҳәара лҿамшәауа уи длыхәаԥшуан.

Жәаф шықәса раахыс еибамбацыз аҳәсақәа еизыгәкуа еигәыдибаҳәҳәалт. Анҭица аԥсуаҵас лысас аҩныҟа даалыԥхьеит. Аԥсуаа ирҭаз анемец туристка Гретеи Анҭицеи ауха ишеицәажәауаз иккаӡа иаадыршеит. Урҭ иргәаладыршәеит иҟәыбаса еилажьыз Берлин, аԥша заҵә шәышәуа изыҩназ ахшараиурҭа, акыкахш зыбжьоу рхәыҷқәа уҳәа, еицырхыргахьаз раамҭақәа зегьы.

Анемец ԥҳәыс Грета лыԥсадгьылаҿ дымнаӡацт шырҳәауаз, салам шәҟәык аҳәаанхыҵтә икылххы иааит.

Уи абас аҳәауеит: «Салам умоуп Аԥснытәи сашьа Валери, Адемократиатә Германиа аҟнытә!

Сан исылҭеит исзаауышьҭыз ахәыдхаҵа ҟаԥшь. Идуӡӡаны иҭабуп! Уи иахьа сыхәда иаҭаны ашкол аҟны сахьнеиз зегьы иҵьашьаны иахәаԥшуан. Саргьы Асовет Еидгылаҟнытә исзаарышьҭит ҳәа салаҽхәауан... исаҳаит уара аа-класск рҟны уштәоу. Саргьы уаанӡа снеихьеит. Сан Аԥсны омашәаҵәҟьа иԥшӡоуп ҳәа илырҽхәауеит, избар шԥасҭаху! Узбар сҭахуп, аамҭала зны зхәы зцәысфаз сашьа,дызбар сҭахуп раԥхьаӡа зкыкахш ала сҟырҟы зырхәыхәыз ан. Шәпатреҭ ҭыхны исзаашәышьҭ. Сара спатреҭ хәыҷгьы абраҟа иҭасыршәуеит...

Бзиала!

Уаҳәшьа Гизелиа Томас»

Валери абри ашәҟәы иоуит аҵара ахьиҵауа абжьаратә школ аҟны. Игәырҕьара ҭыхәаԥҵәаара амамкәа аҩныҟа дхынҳәит уи.

– Узеигәырҕьауазеи, иахьагьы хәба уоума?– дҵааит иан, лыҷкәын ашҭа дшааҭалаз.

– Мап, Гизелиа лҟнытә асалам шәҟәы соуит, – иҳәеит Валери иблақәа ихаччауа.

Аҭаацәа асалам шәҟәы еигәырҕьеит, аха анемец бызшәа иахьзамыԥхьауаз маҷк рылахь еиқәнаҵеит.

Уи ашьҭахь Валери иаб Асҭана иԥа дыртәаны, аԥсуа жәлар акыкахш ҳаҭыр ду шырзақәу, уи еишьцәам шеишьцәанатәуа, ашьа зыбжьоу аиҕацәа шеиннарнаалауа атәы акыраамҭа изеиҭеиҳәауан.

Валери иан, днаҳәы-ааҳәуа асаркьа дадгыланы аҿеилаҳәара дахьаҿыз, аттаҳәа лылаԥхьа ииасны инеиуан уажәы Валерии лареи рпатрҭқәеи асалам шәҟәқәеи зқәырҵараны иҟоу амҩа ишьаарҵәыраха дананыз илхылгахьаз амш хьанҭақәа. «Зынзаҵәык Гизелиа сналыхәаԥшызшәа сыҟандаз», – дхәыцуан Анҭица. Дҟаԥшьшьӡа, дґьаа-ґьаауа лгәы даныҡәыршәыз аалгәалашәан, аԥышәырччагьы аҿыртбааны лхы-лҿы иныҟәлеит…

«Хышықәса ҵуеит аурыс бызшәа аҵара саҿуижьҭеи…» ҳәа лыҩуеит Гизелиа аҵыхәтәаны урыс бызшәала илҩыз асалам шәҟәқәа руак аҟны.

«Хымз роуп иҵуа бара бхатәы бызшәа аҵара саҿуижьҭеи, саҭабымҵан ибзианы иахьсзымҩуа…» ҳәа аҭак ҟаиҵауеит Валеригьы.

АҲӘАҨ

«Иахьатәиала аблеҭқәа зегьы ҭиуп», – абас анын акасса ахышә иадырҷаблаз аҟьаад.

– Ҳаи, сшьапқәа ԥҵәандаз, даҽа ԥыҭк иаасырццакыр, сахьӡаргьы ҟаларын, – аасгәахәын, еиқәыбааӡа исхаз схылԥа сган ианҟьауа, ԥыҭк саалеиҩеит.

Автостанциа ауада амш цәгьа иҩнанацалаз ауаа рыжәпара сналс-аалсуа, ашәахь сҿынасхеит, аха удәылҵуа иҟазма, ажәҩан аҟынгьы аӡымҩасқәа рхы ыҵыргазшәа, ақәа кыдхаҽаны алеира иаҿын.

Аҿывҳәа Победак архәара иаахаҵәин, аӡы еиҩырҽҽа астанциа иаадгылеит.

– Ҟоҳ, дабаҟаз, ианаџьалбеит ари! – аасгәахәт, амашьына иааҭыцыз санынихәаԥш. Иаргьы иаразнак илаԥш сааҵашәеит.

– Шәабаҟоу, уара, шәарҭ аҡалаҟьуаа?! – ибла ихаччауа снапы аасымихит уи.

Сҩыза Иауанеи сареи (уи Иауана ҳәа иаҳҳәалон) зымҩа ҳнагылан, ҳазхара ҳзеибамбо аицәажәара ҳналагеит.

– Акыр иаԥсоу сашьцәа, шәицхраа ауаҩыбжа, ауаҩы ҭынхада рыцҳа, – иҳәан, злабақәа зҽырхшьны иааҳадгылаз ихылԥа еиқәыбааӡа, аҵәыҵәфҩы ахшәашәаауа иааҳамҵеикт.

Сџьыба сынҭаԥшын иааҭызгаз қьаадԥарак аҳәаҩ ихылԥа ашҟа аҿынасырхеит.

– Иумҭан! – иҳәан, снапы еимлагәа иааникылт Иауана.

«Избахьоу ауаҩы гәыԥшқа Иауана иакәӡами ари?» – сгәахәын иџьашьаны снаизԥшит. Иауана иблақәа рыцәгьаны ҳҩыџьагьы дҳахәаԥшуан. Аҳәаҩ илабақәа иҽрыхшьны, ихылԥа шикыц икны дгылан.

– Уиҟәаҭ, џьушьҭ, – сҳәан саачцеит саргьы, Иауана дыхәмаршәа иҟаиҵаз џьышьа.

– Сара сакәым, аха уара уиҟәаҵ, – наҭаикын уи, аҳәаҩ изыскыз аԥарақәа аасымхны, сџьыба инҭеиџьгәеит.

Аҳәаҩ илабақәа неиҭарԥаны, иҵегьгьы дааигәаны даахҿагылеит. Иԥсы шеибакуаз удырратә, иԥышә хиаҵәақәа ҵысҵысуан, еилабааӡа ишәыз имаҭәақәа ирылубаауан ижәҩахыр ҭбаа дуи аџьажә адацқәа реиԥш еиларҵәины имахәарқәа ирықәырдаз ииаҵәжьышәқәеи.

– Иашаҵәҟьаны иҟоуҵану? – аҳәаҩ днаскьаӡан Иауана иҽынидирҕәҕәалт:

– Ҳыҳ, усҭ, акаџьбеи; иумаз дара абарҭгьы, ига сымҳәеи, аламысда, – аҳәаҩ ихылԥа Иауана иԥышә инадигәалеит.

Иауана дԥышәырччауа аҳәаҩ ихылԥа ааимихын, иҭаԥсаз аԥарақәа иџьыба инҭеиԥсан, длаханы ахылԥагьы наихеиҵеит.

– Шәихәаԥш, ламыс змоу ауаа, шәихәаԥш, ауаҩыбжа, аччиа рыцҳа дышизныҟәауа!.. – ишилшауаз дыҩныхәаан, илаба рххауа Иауана длеизыҵҟьеит. Сара снарыбжьаххит. Ауаа зегьы ҳара ҳашҟа иаахьаԥшит.

– Ала аԥынҵа икылҟьаз, аԥсымцқьа, абжьахәҳахәҭҩы... – Аа, ижә, усҭ ижә инхаз сшьа, аа... – аҳәаҩ аҕыжәҳәа иблуз аԥхьа длахан аҳәынҵәрақәа лҿырддны, игәы хәымсысӡа ҳанкыдирԥшылеит. Ацхырааразы иааҳадԥалаз аҷкәынцәеи сареи уи иҟажара ҳҿазаҳкит, аха узмаҭәадаз, ҳажәҩақәа нҭарсны ҳандәықәиҵалак, ҳаишьҭаххы ажәлар рыжәпара ҳазцон.

– Соушәышьҭ, сыҽидсшьылоит!..

– Иашәа ушьапы еиҩҵәаны узбааит, нан, – лҳәеит зылаҕырӡқәа хаҟәҟәаала зымҩа игылаз аҭакәажә.

– Абасеиԥш иҟоу аламысдацәа ҳаламзар, иҵегьгьы ҳаиҕьны ҳҟаларын, – иҳәеит уи лааигәа игылаз ашлагьы.

– Доушәыжь, доушәыжь, цқьа ҳаибадырқәом акымзар, уи сара дсеисуам, – иҳәан, Иауана днаҳаха-ааҳахауа иҵҟьауаз ишҟа иҿааихеит.

– Соушәышьҭ! – иҳәан, аҳәаҩ ишьапхҵәа ыркаланы атаххәа идәықәиҵеит. Ишнеиуаз, Иауана иуаҭәа аҟыгә аахнаргеит.

– Аа, сишьит! – аҳәаӷьы зны ишьапхԥәа неимлагәа иааникылт, нас ашырҳәа иаауижьын, Иауана иармашьап днамԥасны ԥаҟантә хыхьынӡа инапы нахьишьт.

– Ихԥәоуп! Ҳа, ҳа, ҳа, ихԥәоуп! – аҳәаӷьы зны ибжьы ныхԥаны дыччан, аха иаразнак иҿаанкыланы, гәыбӷан ихы иаҭауа, Иауана днаиԥаԥшит.

– Ихԥәаӡам! – аҭак ныҟаиԥеит Иауана, аԥышәырчча иҿықәҳәҳәы.

– Ишԥахԥәам! Аа, иахьынӡахԥәоу, сара сшьапы аиҳа ӷьба еиҳаны, – аҳәаӷьы адырӷьагьх Иауана «иуаҭәа» ашәапара инапы нахьишьын, нас днас-насын, агәаӷь-агәаӷь аахиргеит.

– Ихԥәоуп!..

Убасҟаноуп саргьы иансгәалашәа сӷьыза Иауана ишьапы шыхԥәаз. Ахьшьыцбеиԥш агәалашәарақәа насхагьежьын, саамԥарсны ашықәсқәа сыргәылԥраа уи арыцҳара ҳахьақәшәаз ақалақь ашҟа сыргеит.

* * *

– Аа, умыԥан, умыԥан, – снеихьынԥашалт аԥара зҿыназызкыз сӷьыза. Иаргьы дахьхәызаап, иҿникыларц атрамваи амаа днахьынԥашеит, аха дамԥәраан ҿыцхаԥәҟьа дцеит. Аиашами, уи ашьҭахь иҟалаз шыҟалаз ҳәа акгьы сымбеит. Иауана дахькаҳаз санааи, дышьҭыхны амашьына дақәырԥахьан.

– Рыцҳа ҷкәын, атрамваи ишьапы иаӷрыст, – рҳәеит амашьына дақәԥаны иаагьежьыз. Сара зны сгьежьыгьежьуа саақәхеит, нас амашьына сицҭаларц снарыдххылеит, аха уи шьыԥәрак алӷьа нагәыԥырҟьаны, илаԥҟьан, сӷьыза даманы ицеит.

– Камо иулицаҟны иҟоу ахәшәтәырҭахь уца, уахьоуп ас амашәыр иақәшәаауа ауаа ахьыргауа, – иҳәеит схы ахьызгарыз сзымдыруа сшықәхаз гәазҭаз аӡәы.

Абри ахәшәтәырҭаҟны саннеи, Иауана изырушаз изырухьан.

– Ишьапы шыхԥәоу иоумҳәааит арԥыс, уи макьана издырӡауам! – дсабжьауан аҳақьым, ибласаркьақәа дырцәыԥԥшуа, Иауана дахьышьҭаз апалата ашә сыларгыланы.

– Иҳахь закәи, уара Алхас! – иҳәеит Иауана ипалата ашә сшынхыԥԥәҟьаз.

– Иҳахьи, акгьы, ҳазлақәшәаз ала лԥхала ҳаилгеит, – наҭаскит саргьы, аха сылаӷырӡқәа сыдраргамарц аԥсык аасыгхеит.

– Ҳаи, афы асааит, сшьапы ҫәҫәала ихәахәеит сгәахәуеит, алекциақәа срыгнархара иҟоуп, – игәы иалырсны дцәажәауан уи дахьышьҭаз.

Ашьҭахь Иауана ишьапы шицәызыз анбанӡарҵәахуаз, иаргьы еиликааит. Ахәшәтәырҭа данҭыц шықәсык аԥсшьара ирҭан Аԥсныќа дааит.

–Ҳагәнаҳа ззымгаша амашәыр, закәтәы ꭥыза бзиоузеи иаҳцәнарӡыз, – ҳꭥызцәа ргәы иалырсны, лассы-лассы Иауана избахә рҳәалон.

– Уи иагьа рыцҳара дрықәшәазаргьы, ихы аҵаирхауам, ара деиҭашҳалагылоу дыжәбахп, – ҳҳәауан иҵегьгьы дааигәаны дыздыруаз иꭥызцәа.

– Шәшаќәыҵра шәаргьы, – инаҳҿаԥауан даҽа џьоукых, – зыбжарак зцәызыз ауаꭥ уаҳа ишьапы дықәгыланы даабараҳа…

Ишыжәдыруа еиԥш, астудентцәа реимак ус иаармарианы аҭыԥ ақәҵара уадаꭥуп. Аха абраќа ҳара ҳтәы иаиргеит Иауана. Шықәсык ааҵаанӡа, уи акы змыхьӡаз аӡәы иеиԥш аихамꭥа авокзал аќны адәыӷба дааҭыҵит.

Иалагеит Иауана истудент ԥсҭазаара. Астудент ԥсҭазаара ззумҳәара егьыќам. Џьоукы рќыт бжьы мыргаӡакәа хәышықәса дуӡӡа иҳадтәалан, нас ҵаќатәи ашә аартны ԥшьшьала индәылҵын, иахьааз ицеит. Аха ус акәым Иауана истуденттә ԥсҭазаара шихигаз… Уахьнеилак дуԥылауан Иауана. Ҳаргьы иаҳхашҭит Иауана ишьапы шыхҵәаз.

Иахьа дызҿузеи Иауана? Иахьатәи иԥсҭазаара иаҳагьы еилашуеит. Уи араион аҿтәи абжьаратә школқәа руакы директорс дамоуп. Аха уаҳа акы саҳәомызт, уажәы уи ашкол шаќа еиҭасны иќоу жәбазшәа шәықандаз!..

* * *

Сара сҭаршәны сызмаз агәалашәарақәа ирылҵәраа, зынызынла аҳҿеиԥш иааины слымҳа инҭасуан, Иауана ашьапхҵәа дыртәаны изеиҭеиҳәауаз иҳҭысқәа.

– Алхас, Алхас, – Иауана сыжәꭥахыр санкны саирҵысит. Саргьы аҭҳарцәҳәа схәыцрақәа саарылҵны снаԥшызар: «Уахьцалакь суцрыҵуам», – иҳәауазшәа, ашьапхҵәа идауаԥшь напџьаџьа дуқәа рыла Иауана ихыжәꭥабжьқәа наќ-ааќ икны дгылан. Уи уажәраанӡа ирыцәгьаны ҳазцәиршәауаз иблақәагьы ихылашаауан.

Ҳахꭥыкгьы ҳаиманы Иауана имашьына ҳанҭалеит. Ашьапхҵәа иблақәа ааихмырсыӷьӡакәа Иауана ишьапқәа иќарҵоз дырзԥшуан. Нас апедалькәа зырхәмаруаз Иауана ипротез ина-

пы нахьишьын, ашырҳәа, иара ишьамхы илахыкны иҽыгәӡа иамаз ишьапхҵәагьы инапала иааишьшьит. Ихы ҩышьҭхны ҳҩыцьагьы лаԥшыла ҳааимидеит.

– Сашьцәа! Саргьы сшьапы хҵәаӡам, ихашәҵауоу, сшьапқәа еибгоуп.

– Иахьарнахыс дыҟамзааит ашьапхҵәа – аҳәаҩ, – дԥышәырччауа ҿааиҭит Иауана.

– Уи иҭыԥаҿы дҟалауеит ашьаҵаӡахҩы Иван, – нациҵеит агәырҕьара ҭынч иамыртәоз Иван.

АМАЛАНЫҞӘА

Шьыҟәыр аҵәахырҭа касса даадәылҟьеит. Ибла амца хуп. Ауаа акьанцьақәа ираҟараны ибауеит, амашьынақәа – дыӷаӌиак. Амҩа ааихиҵәеит. Ишьҭахьҟа шәыршәыр бжьык геит. Машьынакгьы иқәҟааит, аха днукылашт. Дцоит атротуар иқәыршәны, еихиҵәҵәауеит амҩақәа. Ауаа шанханы ихәаԥшуеит, «иҟаиҵауа хәарҭам» ҳәа аҳәаха риҭауама. Дыццакуеит, амыргәырҕьа ихы иҭоуп....

– Нан, аа, нан! – ашә ааимԥааны иан иҽаалгәыдижьлеит.

– Иҟалеи, нан, бзиароу, уеибгоу? – Ница дҕьаҵәыҕьаҵәуа, лыӌкәын ихы дҩахан днеиҿаԥшит.

Шьыҟәыр хәыӌы ихы-иҿы апырпыл еиԥш иҟаԥшьӡа иҟан. Иӡамҩа иахьыкәкәаны инеиуан аԥхӡы. Акы иҳәар иҭахын, аха игәы инарҳәауам.

– Иҟалеи, ӡәыр уиеисыма, иабаҟоу ушәҟәҭра? – дҵаааит ан.

– Мап. Сышәҟәҭра аҵәахырҭа акассаҿы иҟоуп, смаланыҟәагьы уа иҟоуп, баала иаагап, – ахәыӌы иԥси-иԥси еихьымӡауа, ацәажәара даҿын.

– Амаланыҟәа!

– Ааи, амаланыҟәа! Сымала исырҭаӡом. Ма уан, ма уаб аӡә даага ҳәа сарҳәеит. Сбыкәхшоуп, нан, сбыкәхшоуп, бласы.

– Иузҭада амаланыҟәа? Иарбан ҵәахырҭатә кассоу узҿу? – иџьашьаны деиҭаҵааит Ница.

– Амаланыҟәа соуит, слотереиатә блеҭ хәмарит. Бласы нан, сбыкәхшоуп, – Шьыҟәыр иан лнапы дахауеит.

Ницагьы лыӌкәын иажәа ҩбамтәкәа, дыццакны лҽеилалҳәан, еицны индәылҵит.

– Алотереиатә блеҭ узҭадаз, нан? – лыӌкәын ихы лнапы налшьуа дҵааит Ница.

– Сара иаасхәеит. Ф-ҟәрышьк ҳәа. Жәаха ашкол аҿы ахәмарра анҳамаз аҽны.

– Аԥара?

– Аԥара… – аҵәгәыр иаҿашәаз ахамса еиԥш дааҳәыҵәыҳәыҵәит аҷкәын, – икаршәны избеит, бара бымсааит, бабагьы дымсааит.

– Амҩаҿы акәхап иахьубаз?

– Аиеи, аиеи. Амҩа саныланы сшаауаз…

Ница даагылан, лыҷкәын ихы ҩышьҭхны хыгәаха длеиҿаԥшит.

– Амц умҳәозааит!

– Бара бымсаахт, бабагьы…

– Иаба?

Ԥыҭрак ҭынчран. Ани аҷкәыни рылаԥшқәа еидырхаланы еихәаԥшуа игылан. Ан лыблақәа шәызҵаарак рхубаалон. Змаланыҟәа гәаныла иақәтәаны ақалақь иалалахьаз Шьықәыр, ишьамхқәа иҵагылауамызт.

– Спарта аҵаҟа ицырцырyа иҵаԥсан. Бара бымсаахт! Ожәшьҭагьы сыгәра бымгаӡои, мшәан. Баала, бласы, сбыкәхшоуп, нан.

Ан ԥшьаала лҿыналхеит.

– Апарта иуцахатәоу ихьӡыз схамшҭи?

– Хьыҵкәыр! Дышԥабзымдыруеи, уи ҳаҩнгьы дааихьеит… иара акассаҿы даҳзыԥшуп, уажә ҳнеир дбымбари.

Ница ҿылҭуамызт. Лхы-лҿы есааира ихшәааyан. Лыҷкәын иҟазшьақәа лхәы-лжьы қақаӡа еиладыргылон.

– Абарҭ аԥарақәа зцәызда ҳәа умҵааӡеи иануба?

– Сышԥамҵаауаз…

– Нас?

– Нас аӡәгьы ақәҿимҭит, зегь цахьан.

– Хыҵкәыргьу?

– Ааи, уигьы.

– Аиаша, аиаша!

– Мап, уи скажьны дцозма, ашкол ашҭаҟны дысзыԥшын, – Шьықәыр дыԥхашьан ихы лаирҟәит.

Ница лыҷкәын длыманы, аҵәахырҭа акасса иныҩналеит. Шьықәыр иҩызцәа хәыҷқәа гәыԥҩык амаланыҟәа дара ироузшәа иԥхьаӡаны, игәырҕьаҵәа, адруҳәа иаарыкәшеит.

Ница, Шьықәыр иблеҭ аaимылхын, акасса ахышә днадгылеит.

– Амаланыҟәа! Ишәыдсныҳәалоит, ф-ҟәрышьк ҳәа амаланыҟәа! – акасса аҩнуҵҟахьтә игауан ӡгабк лыбжьы.

Ахәыҷқәа, Шьықәыр иааигәара агылара еимакуа, игәырӷьаҵәа иааикәшеит. Шьықәыр иакәзар, агәырӷьареи ашәареи деимырхха дыркын. Ихы агарҭа имамызт. Ан заҵәык лхы-лҿы аҽеиҭанакуамызт, дыхшәааны дшыӄац дыӄан.

– Ҧарала акәу, иара ахаҭа жәгауоу? – акассахьтә аӡӷаб лыбжьы аагеит.

Шьықәыр днеилҧсаан, ихаӄнытә ишьапаӄынӡа аҧхӡы ӄәанда наиқәнаҭәеит. «Сыҧсит ҧараны илгар, акгьы сзыӄамҵеит!» – игәы инҭиҳәааит уи.

– Иара ахаҭа ауп, аҧара сҭахӡам, – ҿаалҭит ан.

Шьықәыр иҧсы ааҭалт. Рыблақәа нархаччан, иааилаҭырт иҩызцәагьы.

Амаланыӄәа роураны иахьыӄаз амагазингьы рацәак бжьамызт.

– Шьықәыр, сара сақәуртәауоу?

– Сара? Сара?

– Ишақәшәаз раҧхьаӡа игәазҭаз сара соуп, аҧхьа ақәтәарагьы сара истәуп.

Ахәыҷқәа еибаргәырӷьауа, Шьықәыр иваҧалауа инеиуан. Ница дааҵәин, исаркьаҧсараха иӄаз магазинк дныҩналеит. Ахәыҷқәагьы лышьклаҧалауа ашә инхыҵит.

Амаланыӄәа ззумҳәаара иӄоузеи! Уажәы ааигәа, Шьықәыр ашкол ашҭаӄны дызхәаҧшуаз, аурок дагзырхаз амаланыӄәа ахаҭаҵәӄьа ицырцыруа, асаркьа еиҧш уҽанубаалауеит. Абар, абар инаумӄәыҵкәрааны, ахала ишьҭхысаа амҩа ианылан аҿынанахап угәахәп уахьахәаҧшуа.

– Шәуа изтәыда? – аҭиҩы, арашь ҧаҵьҧаҵьуа аӷәра аҿакны аҭра иааҭигазшәа иҽыӄаҵаны, аҷкәынцәа днарылаҧшит.

Шьықәыр иблақәа ҭырхаха иан дҩалыҵаҧшит, нас дааиасын амаланыӄәа амаақәа ааникылт. Егьырҭгьы аакәшеит.

– Иудыснызхәалауеит, дад, машәыр ақәумгааит! – ибжьы гауан аҭиҩы. Шьықәыр ималаныӄәа иманы дындәылҵит. Иацыз амаҭәахә ҷыдақәа иҩыҵракын Хьыҵкәыр.

– Шьықәыр! – лыбжьы нархьылгӡеит Ница, ахәыҷқәа амаланыӄәа рыманы абаҳча ианнавала. Ҏеаанырхкылеит.

– Ишсашәҳәаара ахәыҷқәа, – даацәажәеит Ница, ахәыҷқәа лыманы абаҳча данынҭала, – уажәы ааигәа, ашкол аӄны ахәмарра аншәымаз ф-ӄәрышьк аҧара шәуа изцәыӡыз дарбану?

Ахәыҷқәа азныказы ирҳәара рзымдыруа инеихәаҧшы-ааихәаҧшуа иаанхеит.

Шьықәыр иааиқәлашьцан, еишәхыншьшьыла дызҭагылаз абаҳча аак̇әарак̇әанҿеит…

– Шәхәыци, цқьа, шәхәыци!

– Сара исцәыӡит, уи аҩнгьы ирдыруеит! – ҧыҭрак ашьҭахь ҿааиҭит Хьыҵкәыр.

– Иахьуцәыӡыз узымдырӡои? – деиҭаҵааит Ница.

– Сеидроу, акласс ак̇ны ишназгаз здыруеит, нас санцоз изымбаӡеит.

– Абри амаланык̇әа уара иутәуп. Иуцәыӡыз уҧаракәа роуп изҭныҵыз, – Ница днеин лыҷкәын инап хәыҷқәа зларҧсны иикыз амаланык̇әа ааимхны, инаганы Хьыҵкәыр инеилыркит.

Ница уаҳа дхьамҧшӡакәа дышиашаз аҩны дааит. Ахҧатәи аетаж дыҩхалан лышьҭахьк̇а дыҧшызар, Шьықәыр илаӷырӡ иҿыкьаса, ишьамхқәа иҵамгылауа, амардуан даҿаланы дҩеиуан.

– Уҩнал арахь! – ашә аалыртит Ница.

– Сара апарта аҵак̇а иҵаҧсаны избеит аҧаракәа… – ауеимадаҳәа аҵәуара даҿын Шьықәыр.

«АБЫЛРА ИАЦӘШӘАНЫ АЗЫРШЫ ИҬАҦАЛАЗ»

Даур шьыжьымҭан дыҭрысны дааҧшит. Иан дгыланы аколнхарахь амандарин-ҵлақәа лыршәашәарц дцахьан. Ашырҳәа ихыза наҧхьаршәҭны ииарҭа данныққәтәа, ашәыб зқәыжьны аҧенџьыр асаркьа иадыз амахәқәа илаҧш нарықәшәеит. Дҩаҵк̇ьан, аҧенџьыр днылаххит: аҧсабара быбышӡа, шәҵатәы шкәакәала еилаҳәаны игылан. Даур иҭаххеит асы быбыш иҿнылажьны, изхара дылакәымпылырц, аха иабак̇оу иан аҩны ашә адәахьала иаркны дцахьан. Згәызҿанӡамкәа аӡынра зыхьӡаз аҧсаатәқәа ҷыр-ҷыруа, адәахьы еилаҧыруан. Урҭ рк̇ны иаҳа ихьҭакыз ҵыск нарылк̇ьан, амҵәыжәҩақәа рхаханы, Даур дыздгылаз аҧенџьыр асаркьа аҿааднаршәлеит. Даур игәы рыцҳашьарак былбылуа инҭалт.

– Уааи, лыцҳа уааи… (Даур ашьҭыбжь «р» изҳәомызт) уааи сала сахь, – иҳәан, аҧенџьырқәа к̇ьак̇ьаӡа иааиртит. Аҵыс ҧырҧыруа, ауада иныҩнагьежьын, ишнеиуаз асаркьа ду ахы иныққәтәеит. «Суҭааит, иуҭаху сызу?» аҳәауазшәа, абла гьежь хәыҷқәа к̇әыск̇әысуа Даур инеизыҧшит.

– Баба дымсит сшукьымсуа. Уахь сыԥшӡом. Сыблақәа хызҩауеит. Слымҳақәа скуеит. Анҭ уҩызцәагьы ахьҭа иамкуеи, улыԥхьа, – Даур иҭаҷкәым раҵәаны иблақәа руакы инадирҕәҕәалан, егьи инапала излымҳак ааишәаҳаит. Ибла ихтыз ала дцәыҵыԥшны, аԥенџьыр иавҟьаны ицоз аҵара-қәа дрыхәаԥшуан.

– Ах, сгәы шәгәызар ус аԥенџьыр шәавыҟьҟьаны шәцаӡомызт. Аҩны шәыҩналауан. Ишәзызуп зышәгәахәуазуеи, шәарҭ ашәаргәында рыцҳақәа, шәҭахызар зынӡагьы наҟ сцап, – Даур игәы дҭацәажәо дышгылаз, рыҩны ашьҭахьҟа агәаҩарахь лак аҵарбжьы геит. Инақәырццакны иҭҟьаз ашәақь абжьгьы, ашәыб зхьыншәыланы игылаз аԥсабара ауухәа иахаланы ашьхаҟа инҭакәкәа ицеит.

Даур иаԥхьаҵәҟьа ауҭраҿы аҽыҩҳәа акы ашьҭыбжь геит. Амандаринҵлақәагьы ааилашәшәан, асы рхьыҩрны инкаҳаит. Ашырҳәа инапқәа ааушьҭны аԥенџьыр днадххылазар, аҽреиџьны ишнаԥарыз, алымҳа дуқәа леивых-ҩеивыхуа, акы аҳәар аҭахушәа аԥышәқәа ҵыс-ҵысуа, амандаринаҵла иамҵатәан ажьа.

Даур игәы иҭаӡамкәа шьыжьымҭан, иԥсеиԥшҵәҟьа бзиа иибауаз аԥсаатәқәеи аԥстәқәеи ахьиҭаази, асы ахьлеизи ҵыхәаԥҵәара змаӡамыз агәырҕьара ирҭауан. Аха уи игәырҕьара аҵкыс излахьысҳаз егьыҟамызт урҭ рзы имаз арыцҳашьарагьы. Иасааира иааигәахон ала аҵарбжьы. Даур хәыцы ажьа аԥсы еиқәирхар иҭахын.

– Ҵас, ҵас, ҵас… Ципа, ципа… Пу, пу, пу… – цыгәҵас, лаҵас, иидыруаз зегьрыла, иԥышә хәыцқәа ҭырқәацәааны, аԥхьара далагеит. Уи ацәажәара даналага, аҵысгьы ндәылԥраан ицеит. Ажьа ацәа иҭаӡыӡоит. Аблақәа шанханы Даур ихәаԥшуеит. Аҩнашьҭахьҵәҟьа, иааигәаӡаны ала аҵарбжьы гахт. Ажьа шәаны иааҭрысит. Иааҳәын, ганха аанда инкылҟьан, аҽкаршәны арха иныҟәлеит. Алагьы уи гәанаҭан, иҵаруа инашьҭалт.

Ажьа ашәарҭа иҭагылоуп! Нас ишԥаҟаиҵари Даур?! Абар ала нахьӡар, ила шааԥшуа еимыжәжәа инканажьуеит, ма ашәарыцаҩ ихы цаҳәцаҳә ашәара иареиџьхьоу агәы аисра иаҟәнахуеит.

– Аԥсы еиқәырхатәуп, хымԥада аԥсы еиқәырхатәуп! – Даур ашә шаркыз ихашҭны уахь днеихеит, аха ашә ауизаартыхуаз. Знаӡы дгьежь-гьежьуа ауада дааҩнахеит ахәыцы. Нас дыкәлаауа ахышәваз днықәԥалан, адәахьы дыԥарцы иҽыназикит. Усҟан ауп ианигәалашәа Даур ҵаҟатәи маҭәа

заҵәла дшыҟаз. Ашырҳәа ишьҭахьҟа даахынҳәын адашьма дныҟәаԥалт. Иризинатә магәқәа наишьиҵан, иааиԥыхьашәаз акы неишәҵаны, дырҩегьых ахышәваз дныҟәаԥалан дыкәкәаӡа ҵаҟа дыԥеит. Даур дахьынкаԥаз дықәҟьан, мгәацәрҳәазала асы днылаҳаит. Дахьыԥаз рацәак иҳаракымызт аҟнытә, агәхьаа мкыкәа дҩагылан, дахькаҳауеи дахьгылои еиҟараны, дышзахәоз ажьа ашьҭа инхыршәаланы ԥхьаҟа деихеит.

Ашәарыцаҩ иԥсы ӡаны, ахәы иқәгылаз ара ду давагыланы дыԥшуан. Уи дахьынаԥшуаз ибауан ажьа арха иқәыршәны, ахы иара иқәкны ишааиуаз. Ишәақьгьы харшаланы инацәа наҵеикын, иаԥхьаҟа иааиеигеит. Ала, абылра иалахаз амаҭ еиԥш, абжьы ҵәыҵәӡа ишгац игауан. Есааирагьы ажьа иазааигәахон. Ажьа акәара инҭҟьан, ашәарыцаҩ иаԥхьаҵәҟьа адыххҳәа амарда инаҿаԥалт. Уи ахьышәҭҳәа ишьамхы нарсны, ишәақь ааигәыдирсылт. Иарма бла ныхҩаны, ашәақь агәыцә дныҟәаԥшит. Аха ила акәымзар акгьы ақәыԥшыга иадимбалт.

Ала гьежьгьежьуа зны иҵаруа, зны ибӷьаҭуа, амарда ашьапы иаадхалт.

– Адгьыл илбаанадама ажәеиԥшьаа ирблааит, – ааигәахәт ашәарыцаҩ. Нас ала еиҭашԥаҵнамырҟьари иҳәан, ԥыҭрак иҽааникылт. Наҟ арха иқәибаҳәа, асы иаханы, иааун егьырҭ ашәарыцаҩцәагьы.

– Узтәыда уара? – днаҵааит ашәарыцаҩцәа руаӡәы, Даур данаарыдгыла.

– Нанеи бабеи, – нараҭеикит Даур, иԥсы игәы икылаханы, иӡамҩақәа аҵәахаҳа еиԥш иҟаԥшьӡа дахьгылаз.

– Узышьҭоузеи арахь, ахьҭа зеиԥшроу умбаӡои? – иҳәеит ашәарыцаҩ, нас дааикәҟьашан, асы ԥуа, иццакы-цакуа иааиуаз иҩызцәа руаӡәы ажыга ааигаразы инаидиҵеит.

– Ажьа гәнаҳами, изышәшьуазеи?.. – дааӷьаҵәыӷьаҵәит ахәыцы, зшәақь агәҭа кны ажьа ахьҭалаз аҭыҩрахь зҿыназхаз ашәарыцаҩ днеихьынҳалан.

– Иаҳшьуа абаҟоу, уцқәына мышхааит, абгаҭыҩра иҭалаз ажьа ҳара иҳазҭауада, – ашәарыцаҩ Даур дааигәыдирӷәӷәаалт.

– Ееи, нан лыцқәын хәыцы, баша уааԥсеит сгәахәуеит, ужьа абаҩқәа уажәшьҭа абгахәыцы ихнарҟәҿаахьеит, уи абгаҭыҩра иҭалт умбои, – иҳәан, аҟырҟырҳәа даачеит ашәарыцацәа руаӡәы.

Даур дызхьынҳаланы иикыз дааушьҭын, иччауаз ишҟа ашырҳәа днаԥшит. Ихашьшьы ихаз ихылԥа ду, акәаԥ еиқәаҵәақәа реиԥш иаҵагьежьуаз иблақәа алаӷырӡқәа нарымшәашәан, икәыруа иӡамҩа инаҿалеит.

– Уи баша иҳәауеит, умҵәуан, дад, ажьеи абгахәыҷи уажәшьҭа еиҩызцәеибатәхьеит... – ашәарыцаҩцәа реиҳабы Даур иблақәа ирҭажьыз ихылҧа ҕаҕа ду ааирҽеиит. Нас ажыга аазгаз иахьиж-шаз неиирбеит. Уи ажра даналага ашәарыцаҩцәа рҽырхианы аҭыҩра иакәшан иаагылт.

Аҧсра абла ихыҧшылоз ажьа уажәтәиала абгаҭыҩрагьы иа-разы имгәарҭан. Уи ахьымҩахыҵыз аҧшәма ыҟамзар, зыҧсы ҭоу зегьы реиҧш разҟы хәыҷык амазаап. Аха аҧшәмеи иареи еиниазар, усҟан ԥеиҧш цәгьа аман, «бзиала сашьцәа ажьақәа, ашәареи аӡыӡареи рыда разҟы змаӡам» аҳәароуп.

Аҵабыргазы, ажьа разҟыдазаап. Аҭыҩра абжарак ааиҩ-нашахьан, алашьцара иалҵәраа акәиц блақәа ҩба наҿаҷҷеит. Ажьагьы ҽыџьбараҵас адгьыл цәыҳәҳәаны иаангылт, аҽреиџьны ашьҭахьтәи ашьапқәа инарықәҭәеит. Абла ҟәбар гәыраз дуқәа алашара рзымычҳазшәа, рцәа иҩҭаҳәын инхнаҩеит.

Абгахәыҷгьы аҿыҵа аӡы ҟәандаӡа иныҵалт. Уи ажьа хнахыр аҭахызшәа абла гызмалқәа рыла иаалацәҟәыст... Нас ишьҭаианы, иҵхәаршәшәо аҿаанахеит. Абар, «абылра иацәшәаны аӡыршы иахьҭаҧалаз» ажьа рыцҳа. Аха уи аамҭазы изҭаз аҭыҩра ааҵысит. Аҭӡамцқәагьы нкыдыҷҷан рыҩбагьы рыбжьара иныбжьаҧсеит. Ажьеи абгахәыҷи рыбаҩқәа изнымкәа ахьхьаҳәа рцәа иҭаз-ԥсахьаз ауаҩы ибжьы хыхьтә илбааҩуан.

Абгахәыҷы аҵыхәа агәыҵарҽыланы, ашьҭахьҟа инаҳәазеит. Уажәраанӡа икамкамуаз аблақәа ҟәысҟәысуа, акәакь инк-ҿатәеит. Ажьа усгьы уажәы-уашьҭан ҳәа аҧсра иазыҧшын. Уи есааира аҽреиџьуа мацара, ампылк иаҟарахеит.

Абгахәыҷы аҭыҩра қьаад бҕьыцк еиҧш иҵаҕахеит. Адгьыл ахьҵысуаз анышә кыдҩрны, аҭыҩра есааира еиманаҧсон. Ашәа-рыцаҩ ишилшауаз идәықәиҵаз ажыга, аҭыҩра хнашәан, агәгәаҳәа инеилаҳаит. Иақәырццакны аҵықь-аҵықьҳәа ахысбжьқәа геит.

– Удырҩатә еиҕьхааит, дад! – ашәарыцаҩцәа реиҳабы с-ра-ҵәак шьҭыхны абгахәыҷы ахы хьыхәхәа икны иаахәыҵызгаз инеигәыдиҵеит. Убри инақәырццакны ашәарыцаҩцәа ҩыџьа ажьа алымҳақәа хырҟәҿааны, аҟәада ахьшьы аҭыҩра ааҭыргеит.

– Изышәшьи, игәнаҳамзи, – дҕазыҕазуа, ажьа згәыдкыланы изкыз днарыдыххылт Даур.

– Уи акымзарак амыхьӡеит, дад, ажыга алымҳақәа хна-ҵәҵәазар, иҿаххәар ирласны ибзиахоит. Уаала шәыҩныҟа, ужьа уцызгоит, – иҳәан, ашәарыцаҩцәа реиҳабы Даур диманы аҩныҟа иҿынеихеит.

АФИЦАР ИГНАТ

Уи аҽны асааҭ уажәы-уажә сшахәаԥшуаз сыблақәа кьаҳәхеит. Аусура сгәы сзақәкуамызт, сеилшаауа, сыԥсы ауада иҩнамӡауа, сымаха-шьаха хьанҭаӡа акәын сшыҟаз. Сыздыруам руа изхараз: ауха ҳаидыԥхашьалашәа иаажәыз аҩы акәу, иаалырҟьаны иҟалаз ашоура акәу. Ажәакала аусура снахәаԥшны саанхауамызт. Ҳашҭа иқәгылоу араҵла ду ашәшьыреи сан рыцҳа лдулаԥи амхалдыз еиԥш аҩныҟа исыхауан, аха уажәыраанӡа сааҭк ашьҭахь иаанымгылаӡоз, сааҭк ала ҩ-сааҭк ҟазҵауаз сгәыргәыл-сааҭ дугьы уи аҽны ахыцқәа аҭыџь рыцрарҳәазшәа акәын ишныҟәауаз.

Ус, астол схы ықәжьны, алашара зҿадырԥхаз ача еиԥш сыблақәа ҟәысҟәысуа сыштәаз асааҭгьы хәба ҟалеит. Нас сҩагылан ашә наркны, абарҵа сыбжьалан сҿыҩасхеит.

Аҩсҭаацәа сырфахьан акәымзар иабасҭахыз, сыблақәа цәыҵырԥшшәа алаҳәаракәа рӷәы ашҟа снаԥшит. Уаҟа абырӡәыҵәҟьа ишынкыдырҵаз удырратәы ачарнила ахьхәхәа лаҳәарак ҩны икыдуп. Уи иаҳәауан асааҭ хәба рышьҭахь аизара шыҟалауаз, хымԥада зегь уахь имнеир ада ԥсыхәа шыҟамыз. Иҟасҵара сзымдырыуа слакҩакуа абарҵа сааҵахеит. Снаԥшыааԥшын уаҩ данызымба, сшьамхы сҽасыргап сгәахәын, сааҳәны аддыҳәа амардуан саҿаланы сҿыласхеит.

– Ладикәа, Ладикәа сымҳәеи! – аӡәы ибжьы ҿацаӡа иласхыигӡеит. Адыхҳәа саагылан сҩаԥшызар, Заабеҭ, аҟәараан ршәага ацәаҳа еиԥш дӷаӷаӡа, ибласаркьақәа хыхьла дырхыԥшны дсыхәаԥшуа дгылан. «Саҿашәеит», – аасгәахәт.

– Уара успортсмен бзиоуп, аха иудыруазааит ҳаргьы ҳшыснаиперцәоу, – аџықә-џықәҳәа игәарԥхаҵәҟьаны дыччеит уи. – Даҽа жәа-минуҭк рышьҭахь аизара ҳалагауеит, – иҳәан, еимаа ҿыцқәа аҿыж-ҿыж рхыргауа абарҵа дыбжьаланы дцеит.

Сыбӷа иааҵсит, аха искзи, сымгәагьы, «сухамшҭааит дад, сыԥшәма», – аҳәауазшәа иааурарчарт. Ссааҭ снахәаԥшын, иԥырны аусура иалагахьан, сџьыба сынҭаԥшит, аха рацәак иснаҭаз егьыҟам, усгьы иаха сԥарақәа «атрышә иасырсхьан». Аизара иалгаанӡа исызхаша ԥсымышьҭыгак рыласфап сгәахәын, уа ааигәа иҟаз акакалкырҭа-автомат сныҵаххит.

Аихатәы шьапқәа ирхакьакьа игылаз амармалташь стол хьшәашәақәа ирыдгыланы, рыҟәрышька мгәлыҿқәа неидыкшалауа ауараш ажәра иаҿын ауаа.

Саргьы сыҟәрышьқәа акакала автомат ианнахәаласыԥса, аԥшәма лыжәхьа бзиа шылхамшьарыз исхашьан, агәаҿаҳәа ауараш сзаанашьҭит. Ашәах хаччыла, еилашуа саннахәаԥш, азныказ сԥышә наԥасыршьшьыр цәгьа изымбазт, аха хыжә_лак аазгар ҭынч изжәып сгәахәын, наскьашәа иҭацәны иҟаз астол инықәыргыланы, адырҩегьых автомат ашҟа сҿынасхеит.

Ахыжәла сыманы санааи, сыҟәрышька ҭарцәны, ашәах кыдтатала астол иқәгылан. Азныказ изықәсыргылаз астол сақәымшәаз џьышьа снаԥшы-ааԥшит, аха уаҳа умԥсит.

– Иҭабуп арԥыс, сгәы ахәша кыдуԥеит, – иҳәеит наҟтәирахь сыстол иадгылаз ауаҩ быгр. Уи ибаӷьԥаԥа иалыкәкәаны илеиуаз ауараш цәыкәбарқәа каҭәар ҳәа дшәан, ибз рхьыгӡаны ашыҩшыҩҳәа рырбзара даҿын. Нарцә иցаны, иԥаакәкәала иҟаз иблақәа, ацәаӷәарсҭа еиԥш еивԥаԥсаны ирхьынҳалан иԥахәԥахәӡа иҟаз илацәақәа.

– Угәы сызнымхан, уара аԥара рацәаны измоу аӡәы уакәхап, ауараш акәым, иуҭаххар ауаткагьы аахәаны иужәып, – амра ицәыршәлоу акәалаа еиԥш есааира аҩара иаҿыз ибз иҿы иҭарбылгьауа, сижьарц даҿын уи. – Анцәагьы дыҟам ауаагьы каҷбеихеит, – даазазан астол ахы днамԥасны иааникылт. – Анцәа дыҟазар игазго иҭажьу абри амшын ду рыжәтәны иҟаиԥауан, аха уигьы дыҟам. Ауаҩу?! Ауаҩгьы уажәшьҭа сгәы ихшәеит. Аа иашоуп, ачынқәа цаӷьцаӷьуа ужәҩахыр иқәзар, унапы ахьдәықәуԥалак аԥара ааугауа уҟазар, усҟан уи, адгьыл аҟынӡа ихы ларгӡаны ауп дышуеихырхәауа. Мап, сара ус сыҟазар дысҭахӡам ауаҩы. Абыржәоуп данысҭаху, абыржәы... – сыблақәа ааихмырсыӷьӡакәа сышихәаԥшуаз ангәеиҭа, иҿаанкыланы днасҿаԥшит. Ԥышәырччакгьы аҿрыцҳатәӡаны ихы-иҿы инықәлан, аспирт иӡааршәылоу акәац аӡа аԥштәы змаз илакыԥа ацәа канӡа хьынҳалақәа ҭрыс-ҭрысуа аԥысра иалагеит, иқыџьқыџьуан астол иалаԥсны изкыз инапқәа.

– Сара сашәахә ҳәаны иалгахьеит, сахьаныз асиа рԥәаӷәеит, – ихы-иҿы иқәыз аԥышәырчча сапын шәахԥас инықәбан, иблақәа агәкаҳара аархыжжылт. – Иҟан аамҭакы, исывсуаз рхылԥақәа рыхкәыцәаа исеихырхәаны аԥсшәа ансарҳәауаз, скырҭа рибамҭауа, иреиӷьны ихиоу астол санахадыртәауаз, аха урҭ зегьы ԥрит, ицеит, – иқыџь-қыџьуаз инапқәа неихьишьит уи. – Ицеит, сцәа-ԥхҭы сыбаҩқәа нылаҳәаны сыԥсы иазынрыжьит. Абарҭ иубауа сшьапқәа, – иҳәан уи, ихы ларҟәны иуаҭәақәа абақ-абақ аарыхиргеит.

«Ихҵәоумашь, ҭынхада», – аасгәахәын саргьы схы астол инхырҳәҳәаны снарзыҧшит. Аха урҭ аҽы-нади ашьапқәа реиҧш идых-дыхӡа иҵагылан.

– Макьана акрыфарҭеи-акрыфарҭеи рыбжьара снарга-аргаратәы иҟоуп. Ус сҳәеит ҳәа ауаа зегьы рыламыс цам макьана, иҟоуп абри уара уеиҧш агәыразқәа. Урҭ санырбалак:

– Еи, афицер Игнат, ууаишь, – ҳәа, сбара еигәырҕьаны астол ахь исыҧхьауеит. Саргьы ачеиҵьыка бзиа избауа уаҩуп, снырхагылауеит. Исызҭарҭәауеит акы, ҩба, умбои урҭгьы шаҟа рқьаф ҟарҵахьоу аҟара, исызҭарҭәауеит аҩы, ауатка, зны-зынлагьы акониак... Ушақәшәауа еиҧш. Капитон иеиҧш зҵьыба ҭамцәӡауа ауаҩ гәыраз уиниар, усҟан қьафуроуп, аҵәца ҵаҕа ду алоуп акониак шуиркуа, хыжәласгьы иҟаҧшьӡа иӡны иҟоу кәтык амаха узациҵауеит. Капитон дхаҵоуп иазууазеи, ачеиҵьыка имоуп, ачеиҵьыка... Капитон дузымдыруазар акәхап уара?! – маҷк аҧагьара ихы-иҿы иаақәҵаны, иблақәа цәыҵырҧшшәа даасзыҧшит Игнат. Саргьы иҟасҵара сзымдыруа схы аасырҵысит.

– Еи, арҧыс, уи дузымдыруазар мгәарҭа уҟоуп, мгәарҭа. Аҽуаҩ дзакәшауам Капитон еиҳабыс дызмоу ашьҭаҵарҭа, апринц ихаҭагьы изгыламызт уи изгылоу аҩны еиҧш... Шәеибасырдырп, асааҭ фба рзы унеи аресторан «Ачеиҵьыка« ашҟа. Аҩбатәи аетаж, аладахьтәи аган аҟны ауп иара тәарҭас иахьимоу...

Игнат асааҭ аӡбахә аниҳәа, аҭҳарцәҳәа саалҟьан ссааҭ сназыҧшит, аамҭа акыр инеихьан. Аӡыша сынҵәон. Сҵьыба снапы нҭасыргьежьын иааизсыршәашәаз аҟәрышьқәа сыманы автомат ашҟа снеихоны, Игнат астол даахыкәшан, иҽрыцҳатәӡаны дқьақьо саҧхьа даагылеит:

– Ашкәакәа, шә-грамм заҵәык, нарцә гатәуп, уи азы уара иухьуа егьыҟам, шьыжьымҭан аахыс уарашымзар акгьы сҿахьы ииазымгацт, – иҽырҕаҕаны, акарла-қәыц еиҧш днасышьклаҳәит Игнат. Иҟасҵахуаз, сзицәцозар сгәахәын саабалыбаҭеит саргьы...

– Игнат, Игнат сымҳәеи! – лыбжьы ҿацаӡа инаиқәлырган, ахьшәҭҳәа ҳара ҳашҟа лҿаалхеит аҧссаҩ.

– Ыҳ, алаҳәа бҿаҟырааит сабагәабҭеи уажәы, – ибжьы ныҵакшәа даагәрымын, акы ҟазымҵаӡаз аӡә иеиҧш днаскьан, иҽеиқәрҧшьыхаа аҭӡамц днадгылеит Игнат.

– Удәылҵ уажәыҵәҟьа, удәылҵ, аламыс зцәызыз, еиҟәнажәаша! – ацәҳара даҿын аҧҳәыс.

– Бысҟәаҵ, бара, аҳәа ҧышәмыцқьа, акаҳҧы! – Игнати аҧссаҩи ахьеибарххауаз рбыжьқәа саҳауан автомат сахьадгылаз.

– Удәылҵ сымҳәеи, удәылҵ! – аҧссаҩ есааира дидаапкылауан. Чанахкгьы налымпыҵӄьан аӷьеҩҳәа адашьма инанӄьан иуадышххыраха ицеит. Наск лыбжьы нҭылцаӡеит.

– Биӄәаҵ, иараби, ауаҩы акрыфаха иҭ! – рҳәан џьоукгьы рҿеынрыларгалт.

– Дуӄәаҵуа дыӄоума ари акаҳҧы, акаҹбеи. Ламыс змоу ауаа исырҭауа схәы сҿы иҭыхны илгарц дахьаҿу жәымбауеи, – адгылацәа аниоу ишилшауаз дбыбит Игнатгьы.

«Сара ауараш исыржәт, џьоук ахыжәла ирҭазаап», – сгәахәын, саргьы сӄәрышька рҭәны исыма сыфатә зыҟәгылаз астол ашӄа сҿаасхеит.

– Иҭабуп арҧыс, ухәи-уҿи еигымхааит, «Ачеиџьыка» аӄынӡа снанагап уи, ахәымҿехан уахь унеи, Капитони уареи шәеибасырдыруеит, – астол аӄны сааӡаанӡа инапы ӄьаны салам сыҭо ашәахь деихеит Игнат.

Астол саахагылеит, аха схәы зныз ачанахгьы ацгәы абыз аннашьылазшәа ицҟьакәакәараӡа сӄәрышька иавагылан.

«Унҵәозма акы уннахааит», – аасгәахәын, ҧыҭрак сшанханы саатгылеит. Нас маҷк саапышәырччан, сыӄәрышька ыҟәмыргылаӡакәа иаасҿаскын иааҭасырцәит.

– Аҧхамшьа, ламыс имандаз ари иҧҳәыси ахь иаҩызоу ихәыҷҟәеи дҧызжәаша арыжәтә иахҭниҵауазма. Дышьтәуп, дыкнаҳаны дышьтәуп, аҧсцәа ирымгаз, – амаҵурҭахьтә, ахәхәа-аӷьӷьаҳәа зыбжьы гауаз ачанахҟәа ирылҩны иааҩуан аҧссаҩ лыбжьы.

ИУХЬЗЕИ, НАН, ГРЫШЬА?

Аҵх агәҭа ааҩнашахьан. Ахәылҧазы имыццакӡакәа иналагаз асы аҧсабара шьыршьафк пашәӡа иныҟәнаршәызшәа ихнаӄьеит. Иара уажәыгьы еихьымӡа-еиҧымӡауа илеиуаз асы быбышӡа ҧшьаала ишьҭалауан. Ашьыршьаф ҭаӷагьы ихамы шкәакәа гәыршышганы есааира аҧсабара иашәылауан.

Иҭаҳәахаа ацәа иалаз Лашҧсы аҟыҭа зны-зынла идагәаӡа иналыҩуан агаҿахьтә иааҩуаз адәыӷба аҵәаабжьы. Ицәҳәны иӄаз аҵиаа хаха-чахаҟәа анаара ирылубааyаз аҩнҟәагьы ишгылаз рылацәаҟәа неиҟәырпсазшәа, рхылҧа шкәакәаҟәа рылахь иҭаршьшьы, рлакыҵаҟәа ҭарлашьцаны игылан.

Абас, иҟәиҭ-ҟәиҭӡа амҩаду нымҩахыҵ ашҭа ԥшӡа иқәгылоуп Грышьа иҩнқәа. Еикәаҵәиуа акәасқьа иахылҵны инеиуаз алҩа асы цырақәа нахәлаԥсо, икахәхәа ажәҩан иазцон. Абри акәасқьа ауадақәа руак аҟны дышьҭоуп Грышьа иԥҳәыс Марица. Еихәылшаауа ауаҵьаҟ иҭоу амца здыԥхалауа лӡамҩа ҭҭәаақәа аҵәахаҳа еиԥш иҟаԥшь-ҟаԥшьӡа иҟоуп. Ашоура дакызаап, лӡара ҩахыс ахыза лықәхны, лнаргәыҵ ҟәымшәышәқәа наҟ-ааҟ лхы иаҵаҵаны дышьҭоуп лгәы харшала. Аӡәы ибар ҳәа ишәозшәа, акәасқьа аҽавак, еицаҟьаӡа игылоуп Грышьа иабду иҷкәын изиргылаз аҩны хәыҷы. Маҭ, рацәак гәырҕьашьҭыбжьы дәылымҩыцт абри аҩны:

«Аҵеимш диит, аҵеимш!» – хәынтә аҳәса рыбжьы ҩныҩхьан уи, хәынтә аҵыкь-аҵыкьҳәа ақыҭа иналыҩхьан ашәақь абжьы. Аха иабаҟоу урҭ цқьа еиқәтәаанӡа арҵәаа ааҩныҩуан абри аҩны, асаби днеиқәкны дныҟәырҵауан ан лшьапаны.

– Шәанаҵьалбеит шәахыҵны шәца, адгьыл шәаабуам шәымбаӡои, – ирабжьауан урҭ зҭахыз. Аха Грышьа иаб Шьмаҭ рыцҳа иԥсы изықәгауамызт абра, иан Мадинагьы илҭахыҵәҟьамызт лыхшара рыбаҩқәа абаҳча иныҵаԥсаны дцар. Грышьа имчыбжь цқьа имҵыцызт Шьмаҭ иԥсҭазаара даналҵуаз. Уи ашьҭахь Мадина илзаанхаз лыҷкәын заҵәы длыманы уа дагьаанхаӡеит.

Уажәы уи аҩн хәыҷы гылоуп иҩнԥсаахьоу аҵьабошәа иҟәиҭӡа, ахәда акәаҽ. Зхы ааидкыланы азхаз аҿы ишьҭоу акәасҭха ӡылаҵәақәа ҿыцәааижьҭеи акрааҵуеит. Иара убас аҿыцәаара иаҿуп, раԥхьаӡа абраҟа амца ахы ааихәлазкыз, шәынтә лаҕырӡыла ирцәаны, шәынтә гәыԥсычҳала даҭәҳәаны еибазыркхьаз ан аҵыхәантәи лыҵх.

– Оо нан, Грышьа, аӡы сыҭ, уан дукәыхшоуп, аӡы... дҿажәкуеит иумухша уан, – игауеит Мадина лыбжьы.

– Атамада ухаҵкы сцеит, уаҵәцақәа ужәуазар ижә, аӡба ҳаурҟит, аӡба, – ацалаҟьа-рбаҕь еиԥш игәышԥы ҭарсҳакьаны аишәа алаӡарахьтә ибжьы ааҩуеит Грышьа.

Грышьа уаха қьафура имоуп: игәыла Махаз имаҳә дааишьҭит, иҩқәа иреиҕьыз хитит, алеи ачыси еиҩысуеит, адәахьы асы аҳәатаҳәа алеира иаҿуп. Иҩныҟа? Уи ианагь иҩны игәы азҭынчуп.

– Думухааит уан, аиарҭа ԥха улганы уаалгама... аа, нан, аҵәца саԥхьа иахьықәгылоу, аԥҳал адулаԥ иавагылоуп. Оҳ гәышьа, деиқәурхеит кәырбанс иузыҟалаша уан.

– Бхаҵкы ицаша Грышьа, ианаамҭаҵәҟьаз иҧсы бахьӡеит, аҵәцақәа рықәыргыларҭа ҟашәҵа, аҵәцақәа, – аҩынаҳаҩы еидыҳәҳәала иаалгауаз аҵәцақәа аалымихын иаҧхьа иныҟәиргылт Грышьа.

Грышьа ихы-иҿы есааира иҟаҧшьхауан, иажәа рацәахауан. Иан есааира дцәышхауан, лажәа лҿабауан.

– Нан, Грышьа, маҷк схы сацәшәауеит, хьымӡӷык усыргар ҳәа сшәоит, хара улцәымцан, акыр ухьшазар ишьҭыхны зымҩа иқәлауа уан, – Мадина дҭанагалеит, атәымажәа лҳәауеит.

– Ҳара аӡы ҳҭахысуам, атамада ухаҵкы сцеит, ицәгьаны иаҳҳәа, ибзианы иаҳҳәа ныҳәаҿақәак ҳрыхныҳәауеит, уааҳзыӡырҩыр сҭахуп, – ауаа ршыкьыбжь иалҵәраа иҷахьаӡа Грышьа ибжьы гауеит. Аха ааҧынтәи аӡхыҵра уҿагәыджьыланы иузынкылауазар инукылауеит амца иахакнаҳаушәа агәараҳәа аилашра иаҿу ачара.

– Ҭемыр ухаҵкы сцеит, Шьмаҭ, Махаз, ишәыхьи уара, аҵәцақәа рыжәха ҳашәҭар... – ишилшауа, аҳәҳәара даҿуп Грышьа. Аха ауардын ҿыжуеит ҳәа иаҵаҳәоу ауаагылахуа, акеҩҳәа аҵәцақәа еинҟьауеит, ашәаҳәабжьы, агәырӷьабжьы есааира ирацәахоит. Нас ишҧа, агәырӷьара имоуп Махаз уаха, дицгәырӷьауеит игәыла Грышьагьы.

– Уан думухааит, ахьҭа уасыргеит... сҿы бауеит, сҿы... аа, абар аҵәца саҧхьа иахьықәгылоу, аҧҳал абна адулаҧ иавагылоуп... Иҳ гәышьа, лыҧсы еиқәурхеит, кәырбанс иузыҟалаша уан.

Грышьа иаҵәцақәа ҭарцәны инықәиргылеит. Аха изҭеиҭәауаз хыхәхәо иҭәызаап, ихәцә иҩыҵаҵәан, иҿыҵагьы аӡы ҟәандаӡа иналыжжит, часак иҧышә инадигәалан, ихаҧыцқәа еихарӷәӷәа днатәеит. Ибз аҟәаҟәа ҧҵәеит, истолгьы ааҟәараҟәанҿеит.

– Нан, нан, умцан, нан Грышьа... Аа уҭаҳаит... – дыҩныҵәааит Мадина. Даақыџь-қыџьын инеиҵылхт ихьшәашәахьаз лшьапқәа. Грышьагьы ицламҳәа иаҵаргәааз инапы наҵҟьан, аҭыџь еиҧш ихагылаз ихы шлеиуаз асызбал зныз ачанах иланаҳалт.

– Ожәшьҭа ҳҭынчуп, – рҳәеит Грышьа иааигәаара итәақәаз.

– Ҳаи, аф зысша, дызҭаҟаауаз слымҳақәа руак ирдагәеит, – нациҵеит Грышьа иарӷьарахь ала иватәаз ауаҩаҧшь хәҵыш.

«Уи аҭакәажә далганы дыҟазар сҭынчын. Нас иареи сареи ҳакәын, ишаҳҭаху ҳаҟазаарын. Аха иалаухи аҧсцәаҳа дихашҭит», – цәымҭак ҟаҵаны иааҧшыз Марица, ауаџьаҟ ахь лҿы рханы дахьышьҭаз абас ахәыцра даҿын.

– Макьана лшьапы днанага-аанагауеит, аха лиарҭа дзаҕрымҵуа дааҕрахар, душьыр дузымшьуа, арахь аԥсцәаҳагьы дхәымгашьаны димгауа даасыдхалар?! Дида, дида уаанӡа Анцәа ҳнеимышьҭроуп ларгьы саргьы, – абас аҭаца ланхәа дышлызхәыцуаз ацәа даамҵарсны дагеит.

Арҵәаа-арҵәааҳәа игаз аҳәҳәабжь ашәыб зхьыншьшьыла игылаз аҟыҭа иаразнак иааимнадеит.

– Ҳаи иҟалазеи, иабагои? – ахацәа ааилыӡӡит.

– Диида, аӡын-жәӡанха иаланҵәада, – аҳәсаҟәа неибарст.

Иҟалаз арыцҳара ҳаргьы иаабароуп рҳәауазшәа, асы хьанҭа ирхәаны имаз амахәҟәа ԥҟьаны рҿеиҵырхт. Аҳәҳәабжь шгац игауан, уи зны иҵарыхәҵәаӡа иааигәаны ишуаҳауа, нас идагәаӡа ихараны игауа иалагауан. Ажәлар еивасны аҳәҳәабжь ахьгауаз ашҟа идәыҟәлеит. Грышьагьы дҿыхан деишькласуа ицоз днарышьҭалт.

– Ҳаи, сыԥсындаз, Мадина рыцҳа, – адыххәа даангылеит раԥхьа инеиуаз арԥыс грышьараа ргәашә даннылагыла. Марица амаҵурҭа ддәылҵуа-дыӡнало аҳәҳәара даҿын. Арԥысгьы ихылԥа наҟ зымӡа асы иныларшәны агәаҟьҳәа игәы дасуа ашҭа дынҭалт.

Ԥсрак аҟны уаӡы ишибац еиԥш ҳәҳәарахеит, ҟаарахеит. Абжьҟәа ирылыӡны игон Грышьа иуубжьы, зегь реиҳа инапы еиҵыхны дҭасуан уи игәы, икыдихуан ихахәыцҟәа, илаҕырӡ акәзар ӡарҵас иҿыкьаса илеиуан. Аха иабаҟоу, Мадина лыҷкәын игәы шылзыбылуаз лымбаӡакәа лынарцәмӡа дыҟәлеит.

Уажәы ижжаӡа ашьха иӡавшәаз амра ашәахәаҟәа уаҳа ддырԥхараҳа, ддырԥхараны иҟам лыҷкәын иажәа хааҟәа. Лыԥсы анҭазгьы дынцәыҵаххуа дыҟәын адәы, уажәгьы дхьаԥиӡа ацәарҭаҕәы дахьыҟәу, лыҷкәын изы илылымшаз гәалас илымоушәа аҿрыцҳаҭәны иҟоуп шәкыҷырак зылдоу лхы-лҿы.

Грышьа игәы дҭасуеит, – сан рыцҳа, санак зымбаӡакәа зымӡа иҟәлаз сан, – дыҕзы-ҕызуеит, дырзынкылом, алаҕырӡ иҿаиргеит. Аха иан уажәшьҭа акгьы лаҳауам.

Уи лыҷкәын иҟнытә дзышьцылаз, илаҳауаз: «Бҿы еихакы, бҿы... ҳаи аӡны быӡныӡааит, ҳгәы шԥаԥыбҵәеи... Уи бара бус алам, сара избап...» – абас еиԥш иҟаз ажәаҟәа ракәын. Уажәшьҭа урҭгьы лаҳауам, егьырҭгьы.

Угәы сызнымхан аԥхьаӡ: Мадина дҭынчхеит.

Мадина сааҭк иадамхаргьы дызҵамиацыз, лыҷкәын инапала иргылаз аҟьырмыт кәаскьа ашҟа дышьҭкәыцәаа дхаргалеит,

аихатәы каруаҭқәа иреиӷьыз дықәырҵеит, лҭаца напымыӡәӡәа илымкуаз лбырфын шьыршьафқәа лыҵадыршәт, илықәдыршәт. Марица деимацәыххаа, лнапқәа лгәыҵаԥсаны дылхатәан, лыҷкәын ибла ахьҭоу умбауа ашәы иҿарганы ашҭа дықәгылан. Мадина илхылгахьаз лгәаҟрақәа, лџьабаақәа, лчеиџьыка здыруаз ауаа ргәы далсны дырҵә-уон, алаӷырӡ ҟәандақәа лықәрыԥсауан.

Ахымш рзыҳәа шьыжьымҭан, адырҩегьых агәылацәа анааиза, Грышьа иаб иашьа Ҳабыџьи, ақыҭаҟны ацәгьа-абзиа зегьы знапы иҵызхуаз Мықә Иасыфи Грышьа ииаидгылт.

– Дад Грышьа, уан Мадина лыхараҭ бзиахааит, ԥҳәыс бзиак лакәын, – иажәа дналагт Иасыф, илабашьа аҿыҩҳәа иныҵакша ҿыцха дыԥшуа дахьгылаз, – аха зегьы иаҳзеиԥшу аџьал даҳцәагеит, иҟаҳҵарызеи, ҳнапы акгьы аным. Уара умацара уакәым, уи лџьабаа зегьы иҳадуп, зегьы ҳзы дааԥсахьан, лчеиџьыка лнапы иқәыргыланы агәашә дшылагылаз лынарцәмҩа дныкәлеит, уахь акрыҟазар Анцәа ҳаицәумырӡын, – Иасыф ичавра иџьыба иааҭиган иԥаҵа иалкәкәаны илеиуаз илаӷырӡ ааирыцқьеит. Ҳабыџьгьы илаӷырӡ изнымкылазт, ихҭырԥа наҟ аҳәынҵәа инылажьны игәы дааҭасуа, дқьызқьызуа амардуан дҩаҿалт.

– Снан, снан, снанаа... – хаарак аҵаӡамкәа асоф ахьынтә иааҩуан Марица лмыткәма-бжьы. Грышьа дшабаны, деиқәԥсы дгылан.

– Аиныхра ду уҿазукит, – иажәа деиҭаналагеит Иасыф, – даиааиӡа умнеиааит, акгьы уамеигӡеит, рхаҵкы сцеит, ҳазлоугьы ацәымаашьакәа еиҿыркааит: ача, аҟәыд, аҩы, иара убри амакаронаҵәҟьагьы ишысҭахӡамыз иааргаң, аб-на иашьыкла игылоуп.

– Иааргазааит, уаҳа илымоузеи снан рыцҳа, снана, – ирхханы илкыз лчавра еиқәаҵәа аалҿшьуа даарыдгылт Марица.

– Бымҵәуан дад, бымҵәуан, лыԥсы ахьынӡаҭаз блывагьежьуа блышьҭан, даиааиӡа бымнеиааит, – ибла гызмалқәа лара илыхәамырԥшӡакәа зымҩа дыԥшуа ҿааиҭит Иасыф.

– Аа, исҳәарц исҭаху, арахь зегь хиоуп. Амала абри аҭоубыҭ азы ҳнеицәажәар сҭахын, ара иҟаҳҵауоу, ма егьирахь акыр шәгәы иҭоу? – иажәа ааникылт Иасыф.

– Иауазеи, аӷәқәа еидыргәагәаланы ҳаԥсы даажратәы, агәарад ҳшьап амԥан ишыҟоу, – даабжьаԥалт Марица, – уажәыҵәҟьа сара уи аазгаша ауаҩы ддәықәсҵауеит, – лҳәан,

днарыдӷьан акәаасқьахь лҿыҩалхеит. Грышьа иԥҳәыс, иан «дахьлызгәыкуа» игәы иаахәазар акәхап, цәаныррак ӷәандаӡа игәы инҭалан, илаҕырӡқәагьы аахажжылт. Иасыфгьы уаҳа ажәак мҳәакәа днарыдҵын, ашҭа иқәланы иааиуаз аҵәуацәа рышӷа иҿынеихеит.

– Саҭбеи аранӡа уааиндаз, – лҳәан Марица, лыбжьы наиқәлыргеит арахә иҵырфааз аԥҳәаӷәа еиԥш зыхьча уапа кьаҿҕәаҕәа зҿылаҳәаны ашҭа иқәгылаз арԥыс лхы наиқәылкын. Саҭбеи дтәаамаауа уахь иҿааихеит.

– Ара сыӷами Марица, бхаҵкы сцеит, – иқьышәқәа аарла иҩеиқәихын, ҿааиҭит Саҭбеи Марица данаалыдгыла.

– Саҭбеи, исызуаҭәашьом, аха иухьша Марица дагааит, абра агәарад аҿы улаҿыххны, уалаԥшны иреиҕьуҭоубыҭк ҳзаиугароуп, – Марица еилаҵьгәаны илкыз лԥарақәа Саҭбеи икьаҿ дҩахан ҵаӷатәи аҵьыба инҭалыҵьгәеит.

Саҭбеи Марица ҭоубыҭ аахәара длышьҭит ашьжьымҭан. Абар амра хыҵны иҭалеит Саҭбеигьы дыӷам, аҭоубыҭгьы ахабар зхабару.

– Ҳаи аилымга, ахьымӡҕ ҳиргеит убоу, – дҳәыҵәыҳәыҵәуан Ҳабыҵь.

«Уага ҳәара думышьҭын», – рымҳәаахьази, иара ҳаргьы агаӡара ҳахьт акәымзар», – иблақәа ааихмырсыҕьӡакәа агәашәахь дыԥшуан Иасыфгьы.

– Аа шәхаҵкы сцеит, ус ҳзыжәымун, ус, шәгәы иалсны шәааизар аҵәыцақәак ныхҭәаланы ишәкы, – зҿеилҵәа агәашә илагылаз Грышьа игәылацәа, ацара зҿазызкуаз ауаа мчыла, ашҭа зымпыҵакны еиҵҳәа игылаз ашьаԥа иҵаргалауан.

– Аа абан Саҭбеи дахьаауа, иааилаҕзит уи зылаԥш даатцашәааз гәыԥҩык ахьгылаз.

– Абаақәа шәиԥыл, – инарыдиҵеит Иасыф, аҳәынҵәа еиҩыцӷьаа иааиуаз аҷкәынцәа ихы нарықәикын, – ҳаи, Анцәа иныс абри аҿадҳәыс аҭоубыҭ ӷәаӷәала ишааига, – нациҵан иаргьы ашырҳәа уахь иҿынеихеит.

Саҭбеи инидыххылаз аҷкәынцәа аҭоубыҭ инаҵаххын иааимырхт. Адәеиужь ианыршәаз аҿы мчга еиԥш аԥхӡы ҩарҵас ихьызсаны илеиуан Саҭбеи.

– Шәаагыл, шәаагыл, – инапы наргӡаны иааидихалт Саҭбеи аҭоубыҭ зманы зҿыназхаз аҷкәынцәа. – Суапа сышәҭ, суапа, – иҳәан, аҭоубыҭ ахҩа ҩахԥааны, еиҵхәхәа иҭаз ихьча уапа ааҭиган, иааикәиршеит.

Иасыф, аӡәы ибар ҳәа дшәан иҿырҵаҵаны даарԥырагылт, игылаз зегьы неихәаԥшы-аaихәаԥшит, џьоукгьы ирызнымкылазт инцәыҭҵаччеит.

– Ҳанҵәеит, ажәлар раԥхьа ахьымӡҕ аагеит, ҳаи сынбыхьӡааит Мадина рыцҳа, ҕәы еидыԥсала ҭбааҭыцәкгьы бара бзы ишԥаҟамлеи, – амца икны, дбалыбаҭо Иасыфраа даарыдгылт Ҳабыць.

– Иҟалеи, уара иҟалеи? – инаидеибаҳәалт игылаз зегьы.

– Аҭоубыҭ лыцәкьаҿхеит, шәанацьалбеит, аԥсра-еиҭаԥсра, ахаан ҳажәла ианымҵуа адамыҕа аниҵеит Саҭбеи аилымга.

– Уеилгамзар ухы дыр, Ҳабыць, сара исышәҭаз аԥара ахә шәзаазгеит, – иҿхыршәашәааны, дтәаамаауа рышьҭахьала даарыдгылт Саҭбеи.

– Иҟалаз баҳау?!

– Исмаҳаи банацьалбеит!

– Инлыхьӡааит, дызкышаз ҭоубыҭкгьы рзымгәаҕьӡеи.

Абас, амацәыс аиҳа иласны уҳәан-сҳәан ажәлар ирылазырҵәо аҳәсақәа, иҟалаз зегьы ирхьырыгӡеит.

Мадина рыцҳа дықәуп деиҵхәаа, лармарахь ала илывагылоуп илыцәкьаҿхаз аҭоубыҭ.

«Уан рыцҳа, Грышьа, сыԥсы анҭазгьы сшьапы еиҵысхыр схыза сыцәкьаҿхауан, санԥсгьы сызкышаз ҭоубыҭк улымшаӡои», – лҳәауазшәа аҿрыцҳатәны аҭуан иаҵаԥшуа иқәын шә-кыҷырак зылдаз ан лхы-лҿы.

РАԤХЬАЗА АЗСАШЬА СЗЫРҴАЗ

Ауха ашахтиорцәеи сареи инеидаажәылаз афырџьанқәа ракәу сыздыруам, сгәалаҟазаара уиаҟара иҿеимкәа сааԥшит. Сызҭаз ашахтиор уахынлатәи асменаҟны аус иуазаарын, дгылаиы данцазгьы зымбеит.

Сҿааилаҳәаны сындәылҵын ашахта шыҟаз сҿынасхеит.

Сара ашахта аԥхьа икажьыз ақьырсҭа сшьапы нықәыргылашәа, сыцламҳәа снапы аҵыргәа срызԥшуан ауаа еиқәаҵәақәа, ауаа қьиацәа. Урҭ неиуан, инеиуан ашахта амгәацәа икылибаҳәа, инеиуан, ирымамызт ҵыхәаԥҵәара. Адамыр дыҟамызт.

Ашахтиорцәа аҟыԥҳәа аӡәы даарылҵын сара сышҟа иҿааихеит:

– Уа бзиала уаабеит, Алхас, – даасыдххылан уи, инапы аҿааирхеит. Арыҭәа иаҿашәазшәа азныказ снапы хьухьуа иаасыхьит.

– Ҳаҭамзааит унапы ҳҟьашьызар, иҟаҳҵарызеи ҳара ҳус усоуп ишыҟоу, шахтиорк дшубац ҳаҟоуп, – ибла гызмал еиқәаҵәақәа рыла схаҟынтәсшьапаҟынӡа сеимдо ацәажәара даҿын уи. Саргьы исҳәара сзымдырыуа сихәаԥшуан.

– Сузымдырӡеи? Удинаныс, сузымдырӡаҵәҟьеи? Ҳа-ҳа, – игәарԥхаҵәҟьаны дыччеит ашахтиор.

– Мап, мап, макьана усыздыруам, – аарла сҿы ԝеихысхын, ихаҟнытә-ишьапаҟынӡа лаԥшыла дааимыздеит уи. Саԥхьа дгылоуп ҷкәына кьаҿк, еилаҟацак, игәышԥы ааҭыганы, ижәԝахырқәа ҟьаҟьаӡа. Аха дсыздыруам. Дабазбахьоу? Ҵыԥх абра саныҟаз дызбазар, агазеҭ ианысҵахьоу шахтиорны дысзымдырзар, ма Аҟәа џьаракыр ҳаиқәшәаахьоума? – схәыцуеит, еилсырхуеит аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рзы сызднагалахьоу ауаа. Аха мап, аԥсразгьы дысгәалашәом.

– Сузымдырӡеи? Ԥхашьароуп, ԥхашьара! Уи ԝызарам, – иҵегьгьы дааскьаны даасыдгылеит. Иблақәа срыҵиршәауам, икылкааны исҿаирԥхауеит.

«Сԝыза, сԝыза ашахтиор! » Дарбану мшәан исзымдыруа сԝыза ашахтиор? Мап ари зынӡагьы сеилеигарц даҿуп», – сҭанагаланы схәыцуеит.

– Ухәыцла, ухәыцла. Иуқәнагоуп. Уара уеиԥш зԝыза дзыцәԝашьаз еицәоугьы иқәнагоуп,– есааира амца сыҵеиҵауеит ашахтиор.

– Мап, уара уеиԥш сара ԝыза дсымаӡам! Иазхоуп уахьынӡасхыччаз, – иаразнак сааиҭашәеит сара.

– Дугәалашәо Дулаҭбеи?

– Ааи.

– Адгәа рыцҳа?

– Уигьы.

– Валиа, Шамониа, Аниа, ҳарҵаԝы Мыцьгәа, ҳдирекҭор Кәасҭа?

– Зегьы иахьеиԥш исгәалашәауеит.

– Ухәыҷра?

– Иацтәи амш аиԥш.

– Нас дугәаламшәаӡои ухәыҷра уцызхызгаз, аҵара уцызҵауаз Володиа Кечов? – ишахтиор хылԥа ааихикәыцәааит арԥыс.

– Володиа! – снапқәа рџаџаӡа сҿынасхеит сара.

– Уаала, арахь уаала. Иухьыз сара исырӡауам. Уаргьы аӡәы иоумҳәан, – иҳәан Володиа, сыжәҩа инапы наҵидан, сима Аалӡга ахықә шыҟаз иҿынеихеит.

«Володиа Кечов! Сылацәа анаахыст ҩызас избаз. Раԥхьаӡа жәҩаҭыхла Дахәырҭа аӡсашьа сзырҵаз, архаҟны, зшьапы хырҟьаҟьа исывагыланы иҩуаз, џьамк аҟны исыцанчалоз, знапы сыкәырша исыцшьҭалауаз, партак исыцахатәаз... Дысзымдырит!» – Амца аԥыркьҳәа сшьапаҟынтә схаҟынӡа иҩасхҟьеит.

– Ихьааумган, ихьааумган. Уи уадаҩым. Ашахта ҳанааҵыҵуа шәара шәакәым, ҳаҳәсаҟәагьы ҳрыцәҩашьауеит. Нас уажәшьҭа 15 шықәса мҵуеи ҳаибамбеижьҭеи, – иҳәан Володиа, изнапык аасыкәыршаны сааигәыҵеиҳәҳәеит. Аха хәыцрак ахьшь аиԥш инеимҟәыҵасын сааимԥаа, амҵәыжәҩа сыҵак сагеит, сагаӡеит...

Арҵәаа-арҵәааҳәа ласкьа аӡы аԥшаҳәаахьы игаз аҳәҳәабжьи ахәыҷқәа рыӷзы-ӷзыбжьи ҳааиланарӡыӡеит араду аҵаҟа «аԥилоу» иасуаз ахбыџцәа. Володиа деиҵамхаӡакәа днаҳалҟьан дыкәлаауа иҿылеихеит. Ҳаргьы ҳлаишьҭалеит.

– Уаа, абнахь ауп дахьагаз, абнахь, сара, сара сҽысшьуеит, сара, – ӡӷаб-хыш хәыҷык лыхцәқәа бабаӡа илҿаԥсаны, дгәаҟуа аӡҭачы давагьежьуан. Егьырҭ ахәыҷқәа ҳәынтаҟьа-ҳәынтаҟьаӡа еикәаланы иахьгылаз еиҵақьуа аҵәуара иаҿын. Володиа аӡҭач ахықә аҟны днаӡаанӡа иҽеилиххьан. Дыхиааланы дынҭалан, аԥсыӡ еиԥш аӡы далҵәраа аԥашә дазцеит. Ҳаргьы ҳаҽналаҳаԥсеит. Аха ҳара ҳаӡсаны аԥашә аҿы ҳнаӡаанӡа, ашәакәа рықәтата ҩ-хык аӡы иҩхәыҵҵәраают.

– Шәсыцхраа! – игеит Володиа ибжьы. Аӡӷаб хәыҷы деимакеиҿак аҟәараҟны данаага лыԥсы ахәак аарлаҳәа иҭан, лымгәа хәыҷы пахәӡа ичхьан.

Абри ауха, Володиа зыԥсы еиқәирхаз аӡӷаб хәыҷы лан зеиҳаҟамыз абшьтәа ду лкажьны илшьит. Иабаҟаз ахацәа – аибашьра амца қьоуқьад иалагылан. Иааидибагалаз аҭаҳмадацәеи аҳәсақәеи Володиа абас дырныҳәаауа саҳаит: «Узшаз уисасуп, ԥҳәыс гәаҟк лымцахә ӡыла ицәараны еиқәурхеит, аҵәуара ахаҭыԥан абри ашҭаҿы ашәабжь ургеит. Унагӡахааит, уаханахыс абарҭ асабицәа урашьоуп, уреиҳабуп...»

Абас ахәыцра саҩыҵрак, ашәҭыцқәа инарыдтәало инеиуа ашьхыц аиԥш, Володиеи сареи еицҳхаагахьаз аҳҭысқәа акакала исгәаларшәо снанагауан. Исгәалашәеит аибашьра анеилашуаз ашықәсқәа рзы Володиа ацәмаа дахьынкәкәала аҳәса-еибацәа руҭрақәа шырзицәаӷәоз, исгәалашәеит иарҭмаҟ хәыҷы иҟәаҟәа

икыдҵа Ҳабӷьы аҭаларҭаҿы алемсаа рымӷьа кны итәаз аԥсуа баталионаа рхәы анырзигауаз, исгәалашәеит акеӷь-акеӷьҳәа акласс ибжьы ӷьныӷьуа аԥсуа роман «Ҭемыр» аҵакы анеиҭеиҳәауаз...

– Иухьи, узырхәыцуеи, ҳаиқәшәаара уцәымӷума? – дынсыгәҭасныгәҭасын схәыцрақәа саарылихит Володиа.

– Ҟаҳ, мап, ҳхәыҷра ашҭа агәашәқәа сзаауртын, шьыжьымҭан акыр сурҟьалеит, – наҭаскит саргьы.

– Еҳ, ҳхәыҷра, ҳхәыҷра! Ҳхәыҷра акәым, ҳаҷкәынрагьы нҳампыҵԥшша ицеит, – даақәыԥсычҳаит Володиа. – Уара иабаҟоу абарҭ ҳӷьызцәа, аӡәыр убало? – дҵааит уи ҧыҭрак ашьҭахь.

– Аԥсҭазаара ҳаԥсаҟьеит. Џьоукы аҵара дуқәа ирылгеит, џьоукы ҭаацәарахан аӷьараҳәа аколнхарақәа рҟны аус руеит, џьоукгьы ашахҭа шәыҵоуп...

– Иумдыруеи, ашкол ҳанҭазгьы сара абри ашахтиорра бзиа ишызбауаз. Иугәалашәозар, пиесак аҟны зынгьы ашахтиор ироль сыхәмаруан. Убри еиҳагьы бзиа иснарбеит. Ашьҭахь арра сыҟан. Ҳархәҭагьы шахтак ааигәара ӷьышықәса наҟьак игылан. Убраҟа ашахтиорцәа зынӡагьы сырзааигәахеит, урҭ рҟнытә аӷьызцәа бзиақәа соуит. Раԥхьаӡа уброуп ашахта сыҵаланы иахьызбазгьы... – Володиа ишахтиор маҭәақәа абудкаҟны инариҭан, – ара уааԥшы, уажәыҵәҟьа сааиуеит, – иҳәан ахылӷьа-ԥсылӷьа еикәаҵәиуа издәылҵны иааиуаз уадак дныӷьнапҟа дцеит.

– Уажәшьҭа цқьа усыхәаԥши судыруазар убап, – иҳәан, Володиа иӡамӷьақәа кылҟаԥшьаа, ихы цырцыруа иқәҳәаны даадәылҵит. Иашоуп, жәохәшықәса рыла Володиа ихы-иҿи иҟазшьеи рҟны еиҭакхаз рацәоуп, аха уеизгьы сзышьцылаз, издыруаз абла мцаԥшьқәа ԥхеи-ԥхеиуеит иахьагьы, аилҟьара, ақьиара, ауаӷьра ықәубаауеит ихы-иҿы.

Ашахтиорцәа рҳабла ҳалаланы ҳнеиуеит.

– Салам умоуп Володиа.

– Салам шәымоуп, салам.

– Шьыжьбзиа Володиа.

– Бзиара жәбааит, бзиара.

Иҳавслак зегьы аԥсшәа иарҳәауеит.

– Абар уажәшьҭа 52 шықәса раахыс абра сыҟоуп, Аацы аиҳа сашьцылеит Аҟармара, саб иӷьны аиҳа бзиа избауеит ашахта. Абраҟа сҭаацәарахеит, абраҟа сынхеит, абраҟа исырҳаит аӷьызцәа, ақәлацәа. Иашоуми, абыржәы ашахта саатҵугар, аӡы зҵабаз аԥсыӡ аиԥш, сшыԥаҟьыԥаҟьуа сыԥсышашәа сгәы иабауеит. Уара уусқәа шԥаҟоу? – ацәажәара даҿын Володиа. Ҳшеицәажәауаз Аалӡга ахықә иқәгылоу аӷьнеихагыла ду ҳнадгылеит.

– Абри ауп сара сыԝны. Ишԥоубауа? Ҳаи, саб Закәари абас ԝнык изгыландаз умбауеи, – аҟырҟырҳәа дааччеит Володиа.

Володиа дысирдырт иԥҳәыс Надиа. Иара иеиԥш ԥшӡакы, шәпажәпак, уаԝы ҳалалк. Иааидибаҳәалт иԥҳацәа рыхԝыкгьы: Лиуба, Зоиа, Лиана. Раб ихы аахԥәаны ирхагылоуп.

«Аамҭа уҳәеит ҳәа, аракета иақәдыртәазшәа ауп иԥырны ишцо, – ахәыцра сеиҭанҭанагалеит сара, – нас иԥуазеи абарҭ раби сареи ҳшьапқәа хырҟьаҟьа, ҳакәлаауа аԥшаҳәа ҳанаваз аахысиижьҭеи»... Акаԝҳәа арадиодкылага иааҭнарҟьаз аԥсуашәа схәыцрақәа саарылнахит.

Адиван сахьықәтәаз Володиагьы дааины даасыдтәалеит.

– Уажәшьҭа уцәажәалеи, уаҳзаазгазеи? Иҟоузеи Аҟәаҟа? – сыжәԝахыр инапы ықәԥаны дԥаауан уи.

Сара ҿысҭуам, сихәаԥшуеит сԝыза ашахтиор. Мап, сԝыза хәыҷы Володиа, раԥхьаӡа аӡсашьа сзырԥаз...

АИАҬЫМ ИКӘАКӘАР МЦАДА ИЗУЕИТ

Даҭа иусҳәарҭа ашә наиркын, ишьҭахь инапы ҟаԥаны ԥшьаала ақалақь далаланы днеиуан.

«Сынтәатәи ҳаԥхын акала аҿыҟаԥаны иҟоуп, – дхәыцуан уи. – Иараби, ахақәиҭра зауз аҳауа рыцныҟәар иабаргузи... Рқәацә хәыҷқәа ирыԝныԥыр, лашарак рбар, аколнхара хырԥәагоуп ҳәа ицәыԥацәажәауа иавоугьы аҿаԥа рҿамларызи... Еҳ, уара узы Аԥсны сыцәдырӡуазаргьы саагылауамызт, уҿы еихаскуан, аха иабаҟоу... – гәалашәарак днеилнашьааит Даҭа. – Ажәлар шьала иааргаз, иара ашҳам иасыргауеит ҳәа даҿуп, ашьнаҟма! Шәышьнаҟмара шәхы ианышәҟьааит шәарҭ, аҳ илахьшьцәа! Ҳаамҭа иақәнагахаша аҳауа ҟалар, нас ҳзыԥсаз шәҳарбарын...» – Даҭа ихы ԝышьҭыхны ажәԝан днаԥаԥшит. Шьыжьы игәырґьаԥәа ацәа иаалԥыз асаби иеиԥш амра аацәыԥыҷҷан, ашәахәақәа хааӡа рҿаанархеит. Аха иахьаанагаз уара идыр, ԥҭеиқәаԥәа дуқәак, амитә ҟарԥашашәа иаацәырԥын, амра рҿынагәыдрыжьлеит.

– Амра зынӡагьы ихыжәԝар шәҭахызар акәхап... – дааԥышәырччеит Даҭа. Убри аамҭазы қәацырак атазҳәа иӡамԝа инадҭәалан, ԥхӡушәа икәыркәыруа ихәда инҭалеит.

«Афы асааит, ақәаура еиҭалагахуеит убоу» – ааигәахәын, иаарццакынгьы иҿынеихеит.

– Папа, папа! – Даҭараа рыԥны асоф аҟнытә хәыҷык иб-жьы гауан. Даҭа ихы ԥышьҭхны асоф днаҵапшит. Ахәыҷы иан дналымҟәыҵпрааны, ажәҵыс еипш дпырпыруа иаб днаигәыдтәалар иҭахушәа, инап хәыҷкәа апырпырхәа иҟьа-уан иан дахьылкыз. Зизагьы лыблақәа лхалашауан. Даҭа игәы нҭгәырҕьаан, иааирццакит. Ҵаҟатәи ашә ааимпааны амарду-ан днаҿалауаны, уажәраанӡа дзацәажәауаз апҭақәа реипш еиқәатәа-еиқәаҵәаӡа агагақәа ԥба ааиԥырахаит. Ԥыҵьа баша маҭәала еилахәаны иапхьа игылан.

– Бзиала шәаабеит! – ихәеит Даҭа деиҵамхаӡакәа.

– Унапы уԥаха, убаандаԥуп! – рҿхыршәааны наҟ-ааҟ иа-аивагылт урҭ.

Даҭа дҭаркит. Ладикәеи Зизеи изықәшәаз рзымдыруа аԥны иааԥнахеит.

Хымш ааҵуаны Зизараа ргәыла пхәыс, аӡәы дибар хәа дшәаны дхьапш-кәапшуа, еибакәеибаха итәаз аҭаацәа рыԥны дааԥналеит.

– Зиза, – лхәеит уи лыбжьы ныҵакны, – ауамақәа рхәауеит, баргьы иакәым акы бақәдыршәар хәа сшәоит, бызцозар бца, бымпшын, иахьаҵәҟьагьы амԥа быкәыл.

...Хапсны пшӡа, Даҭа, сҭаацәа зегь шәынсыжьуеит... – лгәы иадҕәҕәалауаз агәырԥа хьанҭа илылнарԥаауазшәа алаҕырӡ лҿыкьаса инеиуан Зиза. Уи дназгауаз адәыҕба апенҵьыр дад-гыланы адәахьы дыпшуан. Лҿапхьа аттахәа иеибахәа иiасны ицон: ашьхақәа, амшын, аиаҵәара иаҵагылоу аԥны шкәакәақәа, адәы иаҵәақәа. Урҭ зегьы лышьҭахьҟа рҿхьаркуан, урҭ зегьы ныжьны, Ладикәа хәыҷы дылгәыдырҕәҕәала длыманы дцон.

Абри ҟалеит 1937 шықәсазы.

Абар уажәшьҭа ԥажәамш ҵуеит, аха Зиза дызқәылаз амԥа нҵәара ақәӡам. Уи лыпсы-лыпсынҵры лыпсадгьыл иазныжь-ны, лцәа-лжьы мацара лыманы дцоит. Дцоит, аха дахьцо ларгьы илыздыруам.

...Ладикәа хәыҷы дҭахәхәа дыцәоуп, ихы-иҿы пшқа агәырҕьара ықәхәмаруеит, ипышә хәыҷкәа ҵысҵысуеит, иҟалап уи иаб ишьамхы дықәыртәаны дирхәмаруашәа пхызла ибауа-заргьы.

– Абра блыбаа, Зиза, – ихәеит лышьҭахь ала иаалхагылаз ауаԥ ду. Хбыцхраап: аусурҭа, анхарҭа, афатә...

Зиза лхәыцрақәа даарылҵны лхы ԥышьҭылхызар Қьрым дылхагылан. Уи жәаха Зиза аҟәардә лхы ықәыжьны данҵәуаз

илылабжьоз, лыԥсы анеиваха аӡы лзаазгаз, хымш раахыс зча-ҿаҵа еиҩшаны лхәыцҳгьы ларгьы ирҿазҵауаз аҟазах Қьрым иакәын.

Уажәшьҭа лара лзы зегь акакәын. Адәыӷба анаанҿас, Ладикәа дылгәыдкыла, Қьрым дишьҭаланы днaлбааит.

Зиза дахьаанҿасыз – иахьатәи Кантаги ақалақь усҟан, аокеан агәҭаны зхы ааидызкылаз афлыкақәа реиԥш асакара иҟәаԥӡа иқәтәаз ҳаблан.

Қьрым иҩызцәеи иареи Зиза ацхыраара бзиаҵәҟьа лырҭеит. Дахьаанҿасыз аҳаблатәи асовнхараҟны ҳасабеилырга-ҩыс ау-сура далагеит, ауада лзырԥшааит.

«Уахьцалакгьы ауаа ссирқәа уԥылауеит. Аамҭа акәушь абарҭ абас иҟазҵаз, ма ԥасагьы ус иҟазу? – дхәыцуа днеиуан Зиза… – Даҭа ҳаамҭа даӷоуп?! – лцәа дынҭӡыӡаан лхәы-лжьгьы қақаӡа инеилагылеит. – Маԥ, маԥ, исызхаҵом са с-Даҭа ҳаамҭа ҿыц бзиа ибауанеи, мшәан, уи иԥсы ақәиҵонеи?..» – инханы иахьыҟаз здырхуада, лылаӷырӡгьы еижәхысланы аҿаанахеит.

Уи ашьҭахь Зиза Аԥснытәи илызнеиз ашәҟәы заҵәы абас аҳәауан: «Даҭа дыҟам, баргьы ибышьҭоуп, бхы бахәа. Арахь уаҳа бҿы бмырҳәын, шәҟәык зыҩуеит ҳәагьы баламгааит, амарџьа…»

Зиза абри абӷьыц хәыҷы даԥхьаны ианагь дҵәуан, Ладикәа уи абӷьыц дахьзамыԥхьауаз иԥсы еибанаркуан.

Ԑнак Ладикәа шьыжьӡа дгылеит. Уи абарҵа дықәтәаан акыраамҭа рҿаԥхьа иҩназ арҵаҩԥҳәыс луадахь дыԥшуан. Арҵаҩы дылбааны ашҭа данныкәла, Ладикәа дҩаҵҟьан иааи-ԥыхьашәаз шәҟәык неиҩыҵракны, иеӡаны хара-хара дна-лышьҭалеит.

– Бзиала уаабеит, Ладикәа, – иџьашьауа ҿаалҭит арҵаҩԥҳәыс, Ладикәа акласс ашә ԥшьшьала иаартны ихы анаакылирҳәҳәа.

– Сыҩналар ҟалома? – иԥсы игәы икылахауа дҵааит уи.

– Уҩнал, уҩнал! Уабаҟаз? – иара ишҟа лҿаалхеит арҵаҩы.

– Ашкол сҭалаpазы сааит, – иҳәеит Ладикәа ҿыцха дыԥшуа. Ахәыҷқәа зегьы аҟыр-ҟырҳәа инеибарччеит. Ладикәагьы дҟаԥшьӡа днеибакит.

Усҟан Ладикәа хәы-шықәса ракәын ихыҵуаз, иҟаиҵауа аа-бап рҳәаан дахьынадыртәаз, иреиӷьу аҵаҩы ҳәа дрыԥхьаӡауа даақәгылеит.

Аамҭақәа еишьҭаланы ицон, Ладикәагьы изҳауан, Зиза агәаҟра данҭагылаз ҩызас иаалывагылаз Ибрагим Гимранов

иакәын Ладикәа абыс иидыруаз. Аби ԥеи уахык еибамбакәа инхар еизыгәыкуан. Ибрагим иԥазаҵә данихәаԥшуаз, агәкыра зҿықәҳәҳәа иҟаз ихы-иҿы ҟьаҟьа ихылашон, имаахыр блеиқәаҵәа-гьежьқәа ԥырҕушәа икәеи-цеиуан. Зиза зны-зынла шьыцроуп угәахәратәы цәаныррак днеилнашьаауан: «Закәызеи изҿу арҭ, зымҩа сааныжьны, дара рнапқәа еикәырша еидтәалоуп», – лгәы дынҭацәажәон уи, Ладикәа иаб ихәда иҽхшьны, ибла гәыраз ҭбаақәа рыла лышҟа дшыԥшуа ангәалҭалак.

«Мап, мап, – лгәы неиҭаԥон Зиза, – ахшара абыда дхәарҭам… Даҭа дыҟам»… – лыбла иаахгылауан абҕьыц заҵә ацәаҳәақәа. Даҭа уажәшьҭа баба иҳәауа, Ладикәа инапы рхахаӡа дызхшаз иаб диԥылауам… Знымзар зны Ладикәа аиаша ирҳатәуп. Аха макьана дхәыҷуп, дысцәҟьалахуеит», – уи ахәыцра енагь абраҟоуп аҵыхәа ахьԥылҵәауаз Зиза.

Ладикәа иҭоурых, аҭаацәа ирзымдырӡо, аҩнырсгәаҿы ижу ахьыматҭәа изаҩызан. Уи издыруамызт дшаԥсуаз, Аԥсны дышиз, уи издыруамызт иаб гәнаҳала дышхәаҽыз. Ладикәа иидыруаз «сҟазахуп, аԥсуаа срахәшьаԥоуп», – ҳәа акәын.

Аха аҵыхәтәан даазқәылаз иан лышҟа иҟаиҵауаз азҵаарақәа еиҳа ирацәахеит: «Сан, сара аҟазахцәа сызреиԥшыми. Аԥсны уомашәа иԥшӡоуп рҳәауеит, иныжьны арахь аара злабгәаҕьызеи!.. Баба иблақәа еиқәаҵәоуп, ихәыҷуп, сара сыблақәа аԥшьуп, иҭбааупп, изыхҟьазеи?» ҳәа.

Зиза лыҷкәын изҵаарақәа рҭак аныҟалҵауаз,шамахамзар,иара ишҟа дыԥшӡомызт, лхы нахыга-аахыгашәа, заа ихәыцны илымаз ажәақәа рыла игәы лырҭынчуан. Аха есааира иааигәаахауан Зиза лымаӡақәа рцәыргара иазкны илымаз амш…

Хәылԥазык, Ибрагим нҷьнырс аус ахьиуаз ашахта аҟнытә ауаҩы дкылхх дааит. Уи, иҟалаз ҳәа акгьы рамҳәакәа, Зизагьы Ладикәагьы аашьҭхны ахәшәтәырҭахь игеит. Ахәшәтәырҭаҟны ианнеи, Ибрагим деиқәыркхьан. Ибла гәыразқәа ҭашәашәа, ихахәы-еиқәаҵәа ашьа алашә, дҟатаӡа дықәын. Машәырла дҭахагәышьеит.

Ладикәа иԥсы анмаҷха, Зиза еиҳа лыҽлырҕәҕәеит. Уинахысгьы лыҷкәын дицәшәаны, иара дахьибауаз џьара лаҕырӡык калыршәуамызт.

Усҟан Ладикәа ажәабатәи акласс аҟны дтәан. Мызқәак ракәын игыз абжьаратәи ашкол далгаразы.

Ҽнак, Ладикәа ашкол ахьтә дхынҳәны, ихы иқәыжь дхәыцуа аҩны ашә анааирт, ргәылацәа ахацәа, аҳәса еилашьшьы иштәаз

даарылагылеит, – рыцҳарак ҳақәымшәазааит, сан дабаҟоу, сан? – Дааҕьаҵәыҕьаҵәит Ладикәа.

– Ара сыҟоуп, нан, ара! – егьи ауада аҟнытә даацәырҵит Зизагьы. Игәытҟьа-ԥсытҟьаха иҟаз Ладикәа иҵауланы даақәыԥсычҳаит.

Зиза абыржәгьы цқьа илгәалашәауам, акыр шықәса раахыс ашхы еиԥш лгәы иаҵатәаны иҵызҟаҟаауаз амаӡа лыцқәын иа-низаалыртуаз раԥхьа цәыргашьас иалҭаз.

Еилашьшьы лаԥхьа итәаз ргәылацәа, анаҟәа рхатәоушәа игагаӡа акәын ишылбауаз.

… Уара уаԥсуоуп, у-Џьанбоуп, уаб Даҭа ихьӡын… – ацәажәара даҿын Зиза.

Ан илҳәауаз ажәақәа зны ашьанҵа ԥеха еиԥш иҵарыхәҵәаӡа аҷкәын ицәа-ижьы иадԥсалон, даҿазных абамба аҟара иԥханы игәы рҿадырҵауан.

«Иахьарнахыс сҟазахым, сара саԥсуоуп. Ибрагим иакәым саб, Даҭа иоуп. Даҭа ажәлар драҕан, Ибрагим урҭ рзы иԥсы иҭиуан…» – ахәыцрақәа дышьҭкәыцәаа зны ажәҩан ахь дхаргалауан, нас днарымҟәыҵҟьаны дкаууа хланҵы дынҭалауан Ладикәа.

– Уажәшьҭа ухәыҷым, нан, сыҷкәын, абар ашкол уалгауеит. Хаҭала уаԥсуоуп, ужәлаҵәҟьагьы абри ауп, уазхәыц, иуҭаху шьҭых… еидара дук лыхәда иаақәҳәаны агәараҳәа инкалыжьызшәа лҽаариашаны луанытә даақәыԥсычҳаит ан. Нас дласкәантраӡа дааҟалан, ҿымҭ итәаны илзыӡырҩуаз лгәылацәеи ишьхынԥсыланы лаԥхьа игылаз лыцқәыни лаԥшыла иааимылдеит ан.

Уи аҽны Ладикәа дзааӡаз иаб дахьжыз анышәынҭрахь дцеит. Уаҟа уи инапқәа игәыҵаԥса акыраамҭа анышәынҭра дахагылан, нас иҿыкьаса илеиуаз илаҕырӡқәа аирыцқьан, иԥсы еиԥш бзиа иибауа ақалақь Кантаги далаланы иҿынеихеит.

Кыкахшык еимданы ирфауазшәа ауп Кантагии Ладикәеи ишеицрызҳаз. Кантаги ҳаблан, Ладикәа дсабиӡан рҩыџьагьы анеиднагалоз. Мшызҳа еицрызҳауан: Кантаги – ханла, Ладикәа хшыҩла, ҭеиҭԥшла.

«Иуадаҩуп, иуадаҩ, – дхәыцуеит Ладикәа уажәы ақалақь далаланы дахьнеиуа. – Сан – Аԥсны, санаӡӡеи – Ҟазахсҭан… аа, абар «џьит» ахьыҟаҳҵалоз абаҳча, абан иахьгылоу сышкол, сыҩны, абри ауада аҟны ауп Заирагьы дахьынхауа», – ихы ҩышьҭыхны аҩны еихагыла ду днаҵаԥшит Ладикәа.

Ақалақь далаланы днеиуеит.

«Мшыбзиа Ладикәа, иҟоузеи?! Салам Гимранов!»– зегьынџьара абжьқәа гауеит, зегьы аԥсшәа иарҳәауеит.

«Гимранов – сара издыруаз сыжәла, Џьанба – уи иахьанӡа исыздыруамызт...» – ахәыцра дҭаршәны дамоуп Ладикәа. – Ахатәы бызшәақәа ҩба сзыҟалеит. Руакы здыруеит, егьи сыздырам. «Мшыбзиа! Бзиала уаабеит! Ушԥаҟоу? Утәа!» – игәалаиршәауеит иан илырҵаз аԥсуа жәақәа.

Ус дышнеиуаз, дхәыцуа ԥыҭрак дааҭгылеит. Нас, ашырҳәа дааҵәиин, армарахь ибжьагалаз аулица ианыршәаланы иҿынеихеит.

Уи аҽны Ладикәа ақалақьтә библиотека еимидеит, аха Аԥсны атәы зҳәауаз шәҟәы заҵәыкгьы иԥыхьамшәеит.

Ашьҭахь абиблиотека аусзуҩ ԥҳәызба Ладикәа илҭеит лхатәы шәҟәык абас анҵаны: «Амреи ашәҭқәеи ртәыла иқәынхауа аԥсуаа раҳәшьаԥа уахь, аҟазах ԥҳәызба лҟынтә».

Уи 1934 шықәсазы А. Аҳашбеи В. Кәыкәбеи иҭрыжьыз аԥсуа лакәқәа зну ашәҟәы акәын.

Уи ашьҭахь мызкы аҟара ааҵуаны, шьыбжьонк, Ладикәа ашкол ахьынтә дааин, дхәыцуа адиван дшықәҭәаз, ашәаҟны аккаҳәа аҵәҵәабжьы геит. Ладикәа дҩаҵҟьаны ашәахь иҿынеихеит.

– Салам, сыҷкәын! – иҳәан, днахырхәеит зышәҟәҭра рчны, зымгәацәа иақәҵа ашә иаалагылаз ауаҩ кьаҿ.

– Бзиала шәаабеит! – аҭак ныҟаиҵеит Ладикәагьы.

– Лев Ибрагим-иԥа Гимранов уара уакәхап? – шәҟәы бӷьыцк ааҭыхны Ладикәа ишҟа аҿааирхауеит.

Ладикәа абӷьыц ааимхны аттаҳәа илаԥш лахигеит. Уаҟа абас аҳәауан: «Лев Ибрагим-иԥа Гимранов, уаб Ибрагим Билиал-иԥа Гимранов ихьӡала есымза 500-500 мааҭ аԥара пенсиа ҳасабла иузыԥҵәоуп, ҳуҳәауеит ианаамҭоу иахмырԥакәа уԥарақәа угаларцаз», ҳәа.

– Саҭамзааит, аха уааҩнал минуҭӡак, уаатәа, уажәыҵәҟьа уоусышьҭуеит, – алаӷырӡ аазхыжжылаз ибла гәыразқәа ҩышьҭыхны иаԥхьа игылаз днеизыԥшит Ладикәа.

– Зеиԥшыҟам, сыҷкәын!.. – Ладикәа иажәа ҩбамтәыкәа длыҩнашылт уи. Ладикәа ауаҩ кьаҿ изааигаз абӷьыц аарҳәны ашьҭахьала абас наниҵеит: «Гимранов Ибрагим иара ихылҵҵәҟьа хшара дахьимамыз аҟнытә иҭаацәа мап ацәыркуеит ихьӡала ирызҭшәыжьыз апенсиа». Абас ашәҟәыбӷьыц иргьежьны иааз инаииҭан иманы дцеит.

Ладикәа абжьаратә школ далгеит. Иарбан занааҭу ишьҭысхра ҳәа дхәыцуамызт уи. Иабаӡӡеи Ибрагим изанааҭ аиура акәын уахгьы-ҽынгьы хәыцырҭас имаз.

Абар Ладикәа игәы ҭыԥаны ицо Ташкенттәи Абжьаразиатәи аполитехникатә институт ашә дахьылагылоу. Аха иудыруеи, даднамкылазар... Асиа аттаҳәа илаԥш ахгауа днеиуеит. Инҭгәырҕьааит игәы: «Џьанба Лев Даҭа-иԥа», ихьӡи-ижәлеи ҿаҿаӡа асиа ианупк.

Ладикәа аинститут дҭалеит. Аҳәыҳә ԥшқа еиԥш дызгәыҵаҳәаҳәа дзааӡаз иабаӡӡеи Ибрагим изанааҭ инапаҟны иааигауеит. Ибрагим аамҭала дныҩныс-ааҩнысуа дзыҩназ аудиториақәеи алабораториақәеи иахьа Ладикәа дрыҩноуп. Уи дахьцалакгьы иабаӡӡеи инапы кны дицушәа игәы иабауеит.

«Схатәы бызшәа сыздырӡом, – дхәыцуеит Ладикәа, – ԥхашьарами нас, сҿы аӡы ҭаҭәоушәа сыԥсадгьыл ашҟа схынҳәыр. «Мшыбзиа» рҳәар, «Бзиа жәбааит» сҳәап. Аха уи азхауам... ԥхашьароуп, ԥхашьара», – нас ашырҳәа днеины еизигаз аԥсуа шәҟәқәеи ажәаркәеи аашьҭыхны дрыԥхьауа днатәауан.

Ладикәа иԥсадгьыл ашҟа дхынҳәит. Аҽы мырхәац еиԥш ашақә иасуа Амшын еиқәа аҟәара иаваланы иааиуаз адәыҕба, Ԥсоу аӡы ацҳа иныкәсын Аԥсны иаалалеит. Ҩажәа шықәса раахыс ԥхызла акәымзар лабҿаба зыԥсадгьыл зымбацыз Зиза, аԥенџьыр дадтәаланы дыԥшуан. Агәаҟреи агәырҩеи лӡамҩа иалырдаз акчырақәа ирывҵаланы инеиуан агәырҕьаратә лаҕырӡқәа. Ан лӡамҩа цәаакы инадчаблауаз лхахәышлақәа инапала иаарҿеиуа дылхагылан лԥа.

«Аҵеи дааӡаны дузаазгеит, Аԥсны! – лгәы нҭгәырҕьааит Зиза, – аха Даҭа дабаҟоу, уи дгәырҕьаҵәа даҳԥылауам иахьа...»

«Даҭа диашан», – иаалгәалашәауеит уи уажәы ҩызара рзызуа ашәҟәы бҕьыц иану. Нас иаацәырганы лылаԥш еиҭанахылгауеит, уаҟа иаҳәауеит Даҭа акгьы шихарамыз, дышуаҩ иашаз...

АЏЬРА АМЦА АЦРОУП

Уи раԥхьа дысԥылеит амшын аҟәарахьы узлалбаауа амардуан аҟны. Лара, сара сахьыҟаз аԥсшьарҭа ҩны «Ахьтәы ҟәара» ашҟа дхалон. Сара зынзаҵәык хыла аӡы снасындаз ҳәа сыццакы-ццакуа слеиуан. Ҵа змам ахра цаҕьцаҕь

сынхықәххылазшәа адыххәа саагылт. Лара даасыхәаԥшын, аԥҭақәа иаарывҵыҷҷаз амра ашәахәақәа раҟара ихааны даасыхәалаччеит. Нас абынҽеиԥш дкалаӡа лӡара неихҵәашашәа дыӡса-ӡсо дҩасывҟьеит. Ҳаргьҵас игьежьӡа илхаз лчаз хылԥа ду цқьа сылҿанамырԥшит, аха уеизгьы, аԥсуа ҽҟаза дышьҭас абаз шьҭкәыцәаа иманы данцо еиԥш, сгәы аамҵарс илыма аԥсара дҩыҵапҟа дцеит.

– Иҟалеи аҩыза, амра убла ихыҷҷалама? – сызқәа днас-насит сышьҭахь иааиуаз арԥыс, – аа, усҭ абласаркьақәа, зынӡагьы ублақәа уцәыӡыр алшоит араҟа. Ҳа, ҳа, ҳа, – ҳәа дыччо, сышҟа иааирххеит, еиқәаҵәа сымсалха иикыз ибласаркьақәа. Саргьы ус иахәҭаҵәҟьоушәа азныказы иааимсхит. Аха иаразнакгьы саалҟьеит:

– Мап, мап, иҭабуп! – сызблышаз акы насиркызшәа наҟ инапы инансыршәалеит.

– Ҳа, ҳа, ҳа, – аларқача ихьызшәа ихаҟнытә-ишьапаҿынӡа дҵысҵысуа аччара даҿуп уи. Ауаа ҳадеизалоит. Асԥычқа еиԥш ачыԥхьҳәа сгәы ҩеибакит.

– Гәыбҕан умам, уаԥхьа ара иааихьаз зегьы иаҳхаагахьеит уи. Ааи, шьахәк лоуп, шьахәк. Дҭарблааит, улыршанхоҭгьы. Ҳара ҳашьа, уи леиԥш аԥшӡа лҿаԥхьа дсабигәышьоуп, иҟаҳҵарызеи, – сара дсыхәамԥшӡакәа абас дцәажәо, уи арԥыс, сыжәҩа инапы наҵидан, ушьыргәыҵа ыҵызблаауаз аԥслымӡ ашыра ҳалаланы аӡахьы ҳҿынаҳхеит.

Ахәылԥаз адырҩегь акәашарҭаҟны ҳаиқәшәеит уи аӡҕаби сареи. Даҩцангьы деилаҳәамызт, маҭәа џьацьа-маҵьақәак лшәын. Илцәыӡыз длыԥшаауазшәа, ашә дахьаахыҵҵәҟьаз даатгылан, днаҳалаԥш-ааҳалаԥшит. Нас, атәарҭақәа дынрыбжьыс-аарыбжьысуа, ашьҭахьӡа дцан акәакь дныкҿатәеит.

– Аа адырҩегьых! – илаԥш мчыла иаалҟәкәкәааны даасҿаԥшит ауадаҟны исыцыҩназ аҷкәын, – дцахт дахьтәалац лҭыԥ ахь. Абасоуп есуаха. Ауаа уахь ишԥшуаз рыхәдақәа ҵәиит. Исҭоубоуп, рҭаацәа ирбар ишырзымдыруа. Назим ихы хышәи хынҩажәа градус ихаҵәиуа иҟалеит, – даахьаҳәын ҳавараҿ игылаз аҷкәын еиқәа аҵәы наилеиҵеит.

– Дызусҭада, дудыруама цқьа? – сиазҵааит уи сара.

– Дзымдыркәа, лаб Зевс ихьӡуп, лан – Венера. Лара макьана дрымнаҭцзар акәхап – хьыӡ лымаӡам…

– Уҿы еихакы, Васиа! – Васиа ижәҩа дылҭарсны ашырҳәа даақәирҵәиааит ахԥатәи ҳҩыза Назим, – уи дыӡҕаб бзиоуп. Лцәаԥҽера?!. Мап аӡәгьы азин имаӡам!

– Аа, шаҟаҩы ҭҟәаны илымоу, – даҟәыҵуамызт Васиа, – исҭоубоуп, Наполеонгьы уиаҟара аҭҟәацәа шимамыз. Дааижьҭеи ҩымшгьы ҵуам, аха «Ахьтәы ҟәара» зегьы лара лҿаԥхьа ишьамхнышлоуп: ргәы рнапы адкылан, рыблақәа ҭраа, Анцәа исахьа аиԥш ишлыхәаԥшуаз, инҵәеит, акыр иҟоума. Аа, уихәаԥши ари ҳҩыза, – адырҩегьых изқәа днаснасын, иара ишҟа мчыла даахьеирԥшит Назим.

– Уизыԥши, аԥсцәаҳа еиҳабыс дызмаз атҟәацәа Даухаутәи рлагер дҭакызшәа иҿы ҭашәашәа, иԥынҵа иҭынхаӡа дшыҟалаз.

– Ушаҟәыҵра, уаргьы узлазбо ала аҷарҟәаанта уаҿашәан, ахаҷаҳәа уарцәажәоит! – даақәыԥсычҳан, ҵәахышьа змам маӡак ибла ихыхәхәала ишху удырратәы дааҳалаԥшит Назим.

Ауада исыцыҩназ сҩызцәа абас ажәа ахьынӡеимаркуаз, сара сылаԥш лыдхаланы уи аӡӷаб слыхәаԥшуан: ишьшьылаҳаӡа иҭатәоу амшын иаҵәа схыԥшылозшәа сгәы иабон лыблақәа сахьхыԥшылоз. Аӡы ахьылбаауаз убартә иҭҳәа иҟаз лыхәда ҵҟәашааи, лхы-лҿы гәки, агәы асахьа змаз амедалион хәҷы кәаԥӡа изкыдыршәылаз лгәы ԥшӡеи – зегь уахьтәоу ухадырштуан, амхылдыз еиԥш лара лышҟа иухон.

«Ажәа аимакра шәаҟәыҵ, – схәыцуан сара гәаныла, – шәҩыџьагьы шәиашоуп, саргьы сиашоуп, адунеи иқәу ахацәа зегьы уи лҿаԥхьа ҳиашоуп»... Ԥхыӡу лабҿабоу сызлоу сзымдыруа, сышлыхәаԥшыц слыхәаԥшуан. Лара, зымҵаны ҳтәаз аҵла дуқәа дырхыԥшны, ажәҩан ахьтә илеилацәҟәуаз аеҵәа кәеицеиуа дырзыԥшуан.

Амузыка абжьы хааӡа аркәашага аацәырнагеит. Акәашара зҽазкны игылаз аԥсшьацәа ашҭа хәычы нықәдырҭәааит. Аха уи аӡӷаб лхы-лҿы аҟны џьара дакгьы аамҵысит лыблақәа ҵааркәкәаала, лыцламҳәа лнапы аҵаргәаны дтәан.

– Лцара ҩажәа минуҭ агуп, – иҳәеит Васиа исааҭ днахәаԥшын.

– Изкәытә разҟузеи имоу уи дзызцо! – схәыцрақәа аарла саарылҵын, исеиҳәарызеишь ҳәа снеиҿаԥшит.

– Еи, ус аӡә далхны длымандаз. Нас зегьы ҳҭынчымхози, – иҳәеит Васиагьы.

– Иҟаҳҵарызеи, ашәарыцаҩ ианакәзаалак аҩнҳәыхә деиҩаӡо убахьоума. Уи дзышьҭоу зхы иақәиҭны, иҽырба-ҽырбо аҳауа иалоу абынҳәыҳәқәа роуп, – наҭеикит Назимгьы.

Амузыка абжьы есааира иӷәӷәахон, акәашацәа рхыԥхьаӡара иацлон. Зыҳәса уа иҟаз ахацәеи изгәызтәшаз аҷкәынцәеи

ршьапқәа кәашон мчыла, рыблақәагьы дырччон, аха, рыгәқәа рымпытцытцны уи аӡӷаб дахьтәаз акәакьахь еихон.

–Уааи, ҳкәашап, – сыжәҩа даахеит Васиа.

– Уара, Назим имацара дынҳажьуама, –наиаҭаскит сара.

– Нас иҟаҳҵарызеи, хҩык ҳзеицыкәашом, уиҟәаҵ, изхара длыхәаԥшгәышьап...

Ҳаргьы ҳшьапқәа нышьҭшь-аашьҭшьуа икәашоз ҳнарылалеит.

– Шаҟа ихәласԥхьаӡахьоузеи, – деиҭаналагеит Васиа, – омак лакәушәа узлыдхалазеи, улҟәаҵ ҳәа шәынтә иасҳәахьеит... Аиаша ҳҳәап, абни лаҵкыс ҳара ҳаицәоума?! Сара снапаҿы иаазгахьоу аӡӷабцәа ихсаны икадыршәуа рнапхыц даԥсам, илмуӡозар! Аҳәынҭқар иԥҳа – ус лара дымсааит...

– Иуҳәогьы бзиоуп, аха сшьапы арапара уаҟәыҵ уажәшьҭа, – исзымчҳазт, инапы ахьыскызгьы иҩҭызбӷыҷааит.

– Саҭоумҵан! – ашырҳәа илаԥш аалҟәиган даасыхәаԥшит уи, дҟаԥшьшьӡагьы дҩеибакит.

Сара сеиԥш, иахьа ԥсшьара ҿыц иааз ракәхап, арԥарцәа аӡәаӡәала инеины уи аӡӷаб лҿаԥхьа ихырхәон. Лара азныказ, иаалыдгылоз рхаҟынтә-ршьапаҿынӡа лаԥшыла иааимылдон,нас рыцкәашара акәым, ԥышәырчча хаакгьы ҳамҭас инрымҭаӡакәа, мап рыцәкны иналыргьежьуан.

Зымҩабжара еиҩызымшац аныҟәаҩ изы амза аҭашәара иаҳзаҩызахеит уи лцара. Ишсарҳәаахьаз еиԥш, лаамҭа анааи, лмахәар ҟәымшәышә ажьы иалапан иахаз лсааҭ днахәаԥшын, ԥшьшьала дҩагылеит. Нас лыбӷа мырҵысӡакәа атәарҭақәа адырҩегьых днарыбжьашьқьыр-аарыбжьашьқьыруа днаҳалсын, амардуан дынҭалеит.

– Сшьапы уаӷрыҵ, – иҳәеит Васиа, аӡӷаб абаҳча аиаҵәара дналаӡ данца, дсыхәаԥшны дԥышәырччо.

– Сшьапы уаӷрыҵыр, ушьапгьы саӷрыҵып, – наҭаскит саргьы сгәы хьухьуа. Ҳааибарччашәа аaун, адырҩегьых ҳшьапқәа шьҭшьуа ҳҿынаҳхеит.

Абас акәын абри аӡӷаб зегьы дышҳалахәмаруаз. Уи дыҩнан, аԥҭа кьынтыжәқәа зхы ркылҳәаны, икахәхәа-кахәхәа еилагылаз, амзаҵлақәа ирыбжьаҟәыҟәыз аҩны иаҵәа хәыҷы.

Аԥсшьарҭа ҩны адирекциа, уи аӡӷаб лҟазшьа рдыруазшәа ауп ишылзалырхыз абри ауада. Аҭыԥҳа дызмыцәо аиарҭа данаӷроу, лыхчаҿы еишьылӡа иҭатәоу амшынгьы гәааны аҭра иҭыҵуан. Уи агыгцәа ргыланы ишааиуа ангәалҭалак, дымшәа-дмырҳа

ахышәқәа ҟьаҟьаӡа иазаалыртуан. Ацәқәырҧақәа иҿырӡәӡәаауан, идырхьшәашәон амра иаршыз аҭӡамц ахаҳәқәеи амца зҭагьежьуаз аҭыҧҳа лгәи. Нас амшын хьаҵны иҭынчӡа аҭра инҭатәон, аҭыҧҳагьы лҿырхьны днышьҭамлацқәа ацәа хаа даамҵарсны дагон.

Есышьыжь, зегь раҧхьаӡа лара лышьҭақәа ҿаҿаӡа ианылон аҟәара аҧслымӡ аҟны. Аӡага иазнеиз ашәарах еиҧш дхыцәӡа, днаҧшҟьа-ааҧшҟьо азныказ ацәыҵалашара днадубалон. Нас, ӡы-цәыкәбаркгьы нҭымҟьакәа, дналашәкәа дцон.

Уи лцәа иахьысуаз аӡы акәын ҳара ҳцәагьы иахьысуаз. Уи лцәа зшәуаз амра ашәахәақәа ракәын ҳара ҳцәагьы зшәуаз, ҟәарак ҳаицықәиан, шәшьырак ҳаицыҵаиан, столк ҳаицахатәон. Аха иабаҟоу, ҳара ҳанычч҆оз лылахь еиқәын, ҳара ҳаныкәашоз лара аеҵәақәа лыҧхьаӡон, ҳлыхәаҧшыр дҳахәаҧшуамызт, ҳлацәажәар аарла лҿы ҩеихлырҧхьон, зегьы лқьышә ҳшықәылҵоз аабон. Егьҳамчымызт умҳәозар.

Ус, ҩымш руха, сара адырҩегьых акәашарҭаҟны снеит. Ҧасеиҧш сықәымлакәа, ашә ахь сыҧшуа саатәеит. Аӡәы имаӡа иӡоит, аха сара иаартны ишәасҳәап усҟанҵәҟьа сшыҟаз: уажәи-уажәи инҭҧсаауаз сгәы акы ижны иаман, сыблақәа шанхон, сҩызцәа ирҳәоз абжак саҳаӡомызт, сычча-сыхәмар маҷхеит, зан ипҟаны игаралҵаз ахәыҷы иеиҧш хрыжь-хрыжь сқәыҧсычҳауан.

Иаасгәалашәеит иахьа ашьыжь Васиа дышсазҵаақәоз:

– Уара абҷы ухьхьоума?

– Ишҧасмыхьыц, сара дуӡӡа! – наҭаскит, ииҳәаз џьашьо.

– Аимҳәаршәааа?

– Уигьы сыхьхьеит.

– Ацәыркаҷы!

– Уигьы…

– Нас убарҭ ачымазаракәа ирҩызоуп уажә иухьызгьы. Умшәан, уи ҧсгара иақәиҭӡам, иухугоит, – сызқәа днаснасит, агәаҧҳәа амшын ҟәанда иҿналажьны дныхәӡааҵәрыла дцеит.

Сыблала иразаны иоусышьҭуан акәашарҭахь иҩнало аҧсшьацәа зегьы. Аха уи аӡґаб дыҟам. Ссааҭ снахәаҧшит, даиараны даныҟаз аамҭа хә-минуҭк ахылахьеит. Иҭыҧаны ицо сгәы иқәкәашошәа збоит, еилашьқьыруа акәашара иаҿу ауаа. «Уи аӡәы лхаҿы даалгану? Мап! Исызхаҵом, – схәыцуеит сара, – аха иудыруеи, есуаха лыбла здырхаланы дызхәаҧшлоз аеҵәа лзылбаазар уаха?» – ашырҳәа схы ҩышьҭыхны ажәҩан сҩаҵаҧшит. Ажәҩан аеҵәақәа аҵаґґа иаҵаҧсоуп. Издырхуада уи дызхәаҧшлоз аеҵәа арбану?

– Саҭамзааит! – абри аамҭазы бжьы хааӡак геит сывараҿы. Сааҭрысын, сгылац сзымдырӡо сагыҩагылеит.

– Ухәыцрақәа еиқысҟьазар, саҭоумҵан! – сывараҿы аҟәардә лҽаақәкшәа, лыблақәа хааӡа дсыцаԥшуа даатәеит сыззыԥшыз аҭыԥҳа.

– Ҟаҳ, маԥ, акагьы, – ҿаасҭит сара исҳәо-изуа сақәымшәо, сҭаҟьаҭасуа.

– Утәа, саҭамзааит!.. – дааҟәымҵӡакәа аминауаҭра шьҭалҵон уи.

Саргьы ԥшьшьала саалыдтәалеит. Лхы ҩышьҭылхын ажәҩан днаҵаԥшит, нас иааҟәылган, схаҟынтә-сшьапаҿынӡа лаԥшыла сааимылдеит. Ҿылҭуам. Саргьы, сыбз сҿаҵа иадҷаблазшәа, сыԥшшаӡа стәаны сылзыԥшуеит.

Ауаа ҳаицгәарҭеит. Васиа ҩынтә сҭыбыҩаны дсывсны дцахьеит. Назим ҳашьҭахьҵәҟьа дааин, ихы ҩнапыкла икны дтәоуп. Џьоук акәашара иаҟәыҵит, џьоукгьы уаҳа царҭа рымамшәа ҳаԥхьаҵәҟьа иааин, ацицаркәа реиԥш аилагьежьра иаҿуп. Лара ҿылҭуам, сара сызҿыҭуам.

– Уара аратәиума? – аҭынчра аашлалгеит ԥыҭрак ашьҭахь.

– Аиеи, абри араион сатәуп, – еишьҭаххы-еишьҭаххы рҿаархеит сыхәцәаҿы еивҵаханы иҟаз ажәақәа, аха урҭ сгәы ашьҭыбжь иахәаҽуан, сара схаҭагьы цқьа исаҳауамызт.

– Ҳандәылҵыр сҭахын, унызкыло акы ыҟамзар, – маҷк лыҽрыцҳатәны даасыхәаԥшит уи.

– Акагьы, – ашырҳәа сҩаҵҟьеит сара.

Лара аԥхьа дсышьҭу, сара аԥхьа сцоу, ҳашдәылҵыз ҳәа акгьы сгәалашәом. Ԥыҭрак ҿымҭуа, амза ашәахәақәа зҵахәмаруаз абаҳча ҳаҵаланы ҳнеиуан ҳҩыџьагьы. Ԥхызла зҽынеиҵыхны, ажәҩан ихиаала имԥрыцда?! Убасҟан шәшы_ҟало сыҟан саргьы уи ауха. Адунеи сара истәын, есуаха уи лылаԥш здырхаланы дызхәаԥшлоз лиеҵәахә аакыдԥааны лнапы инасыркыр ада моу сымамкәа снеиуан.

– Абра ҳаатәап, – акаламра ихәыҵагылаз аҟәардә дныҟәтәеит. Саргьы саалыдтәалеит.

– Сеилукаар бзиоуп, сузеилымкааргьы иҟасҵарызеи, – уаҳа дымԥшӡакәа дналагеит. Уажәрааӡа зҿаԥшырҭа ҳмауаз ахаҿ ԥагьа, ужә агәыкра аҿықәыҳәҳә, абар саԥхьа илашоит.

«Беилыскаауеит, беилыскаауеит!» – ихәыҭхәыҭуеит иҭыԥаны ицоз сгәы.Аҟәардә сныҟәҳәазан иҵегь сааигәаны сналыдтәалеит. Алкаголик инаԥқәа аҵәца анырбалак ишҵысуа еиԥш, иҵысуеит снаԥқәа, – урҭ ирҭахуп иҟәымшәышәӡа раигәа ашьамхы иқәу

анапқәа аанкыла иршьшьлар, аха иабаҟоу – ишәоит: «заацәоуп, заацәоуп!» – абжьы рықәнаргоит сгәы.

– Уара абраҟа унхоит ҳәа ансарҳәа, исызбеит сыгәҭыха мӡакәа иуасҳәарц. Абзиабара иит рҳәалон, аха сара схаҭа уи ахьиз сымбацызт, – маҷк лԑаанкыланы асаараҟа дышьҭапшуа даатәеит. – Жәаха ныҟәара ҳаҟан, – даақәыпсычҳан лхы ҩышьҭылхит, – абни ахәы нхыҵ аҭып ссирқәа рышҟа. – Лыбла зыдхаланы дызхәаԥшуаз ахәахьы снаԥшит саргьы, уи амза агәыҵарпхо, ажәҩан иаҵәа аԑадҵаны, аарла ацәаара ааԥшуан.

– Убраҟа дызбеит сара сзышьҭаз ауаҩы, сара исҭаху, сара исгьамоу… Уи аахыс сзыцәом-сызтәом… Усыцхраа, ҳаибардыр! – дааскьан дӷәаҵәыӷьаҵәуа исыдсхалахьаз снапқәа неимлагәа илкит, аԥырӷеиԥш икәеицеиуаз лыбла гәыҭбаақәа алаӷырӡгьы аарывҵыжжит.

– Дызусҭада? – сҿы аарла иҩеихысхын сҵааит сара.

– Даԥсуоуп… Хымԥада уара дудыруеит, – дҩаҵҟьеит аҭыԥҳа, – аукы, нырҳак, ижәҩахырқәа ҟьаҟьаӡа, иӡара еиҩаҳаҳа, иԥынҵа ырхәа, ахьшьцба аблақәа ихоуп, ижакьа еиқәаҵәа-самсал саӡамкәа иҿоуп… Уи уара дудыруеит, мшәан… Суҳәоит, уаҵәы иахумган! – лԑаасгәыдлыжьлан сыблақәа неимда-ааимдо илгәӡит. Ҳавараҿгьы ԑыреимҳәабжьык геит, аха уи агәхьаа зкыдаз.

– Дызҿызи уи? – ԥшьшьала днартәо уажәшьҭа иаҳа сҭынчны сҵааит сара.

– Драшәон, адгьыл аарҳәны ишьҭеиҵон, иҟьантаԥсӡа ибааӡаны, ицәа иадҷаблаз ихарԥ иалзбаауан рԑеизраҵәа имахәҿақәа ирықәгылаз ииаҵә-жьышәқәа…Дыӷәӷәоуп, дыԥшӡоуп… Сыбла неиқәысыԥсар саԥхьа даагылоит, иаахыстыр сгәахьы диасны дымцаԥшьха дҭалоит… Нас ҳаибаумырдырӡои?! Уаҵәы иахумган, суҳәоит, – дырҩегьых сара сышҟа лҿаалхеит аӡӷаб.

– Уажәыҵәҟьа шәеибасырдыруеит! – зыгәҭакы наӡаз аӡәы иеиԥш сгәы ҟәандаӡа, лыжәҩахырқәа наҟ-ааҟ иаанкыланы, аԥырӷы аиԥш икәеицеиуа исҿаԥхоз лыблақәа снырхыԥшылеит сара.

Абри ауха уаҳа акагьы салымҳәеит уи аҭыԥҳа. Дахьыҩназ аҩнаҿы ҳназаанӡа лхы шьҭацаланы акы дазхәыцуан. Аҩны аԥхьа ҳаннеи, лхы ҩышьҭылхын даасыхәаԥшит: ҳавараҿы иҟәызгаӡа иҭатәаз амшын схыԥшылозшәа сгәы иабон, амза ашәахәақәа зхыҷҷалоз лыбла иаҵәақәа сахьырхыԥшылоз, лара ҿылҭуамызт, аха урҭ шәызҵаарак сҿаԥхьа иқәдыргылон.

– Хымԥада шәеибасырдыруеит! – сҳәеит сара.

Лара снапы рыҕәҕәаны иаанылкылан, аԥшӡы аиԥш ауада длыԥнапќа дцеит.

Ажәԥан кеикеиуа еилганы ишыќоу, аҵырҵырҳәа иаамацәысны ахысра иалагар ушԥаќалари?! Убысҵәќьа сыќан убри аминуҭ азы: сеилууа, сласкәантраӡа, сахьыќоу-сахьану сзымдырӡо. Ԥыҭрак сшанханы уа сгылан. Нас ҿаԥраҭагалантәи аԥш иҿнаршәаз абҕьыц аԥцаны инканацо аиԥш, сыҟәԥаҟәсуа абаҳча сныҵалеит. Маҷк сахьынаскьаз, амԥа нымԥахыҵ игылаз аќәардә сныҟәтәан, сыбҕа надҵаны, сылацәаҟәа неиҟәысыԥсеит. Инатәаара ҳзырбаз рҳәозшәа ашьхаҵә реиԥш аҕуҳәа иааины иаасхапапеит ахәыцраҟәа: «Дарбану абас зиеҵәахә ҳаракны икыду ахаҵа? – егьырҭ схәыцра сса-мыссаҟәа неимырпны, иаарылысхит абри азҵаара, – Шәлым Бата иакәзар?!. Мап, уи дҭаацәароуп, насгьы лара ишылҳәаҵәќьаз дыќам… Ҳаи, Анцәа иныс, Џьыкыр Баҭал шиакәу! – азныказы сгәы ԥасыҵасит. – Уигьы башоуп», – аасгәахәт, Баҭал аколхара арахә иманы ашьха дшыќаз анаасгәалашәа.

Дызусҭада нас Амбара аҟыҭаҿы сара исзымдырыуа? Схәыҷра зегьы абраќа исхызгеит, сымаҳә Ҳаиҭ рыцҳа агрономс аус аниуаз, иахьа хәлаанӡа анышәгәал снахыԥруа сишьҭан. Зчалт саҟәымтәацыз, зымхаҭахәы зцысымфацыз, кырпыжә ҕьычра сызцымцацыз, архаҿы сызԥхнымԥлацыз, аҳәсеи аҭаҳмадцәеи рыда, шамахамзар аӡәгьы дубомызт араќа.

«Нас дызусҭада?! Дарбану уи аҭыԥҳа лгәы ҿызкааз?» – ахҿаҟәа реиԥш амшын ала, ашьхала, сышьҭахьала, саԥхьала икылҵәраа исзааиуеит азҵаараҟәа. Аха, рҭак аќаҵара цәгьахеит. –Амбара аҟыҭаҿы ирацәоуп Нарҭаа рҭеиҭԥш змоу арԥарцәа. Уиакәым дара Нарҭаа рхаҭагьы абраќа инхон ҳәа ауп ирҳәо…

«Сзызҵаарыда, амԥа иаша сыҟәызҵарыда, иҳацхраарыда абри аҭыԥҳаи сареи?! – схәыцраҟәа уахь ишааиазгаҵәќьаз, аќаԥыҳәа даасгәалашәеит аԥсшьацәа аекскурсиахь изгало аҷкәын. – Уи Амбаратәуп, хымԥада дидыруеит ҳара ҳзышьҭоу ауаԥы», – сгәы нҭгәырҕьаан, сылацәаҟәагьы аахыстит. Амза ажәԥан икыдыхәхәала инеиуан. Акәашарҭахьтә иааԥуан аму-зыка абжьы. Сԥагылан, ашырҳәа уи аҷкәын дзыԥназ аԥны ашќа сҿынасхеит…

«Дышԥасгәаламшәеи, мшәан, Наҳар! Наҳар Џьыкрба», – абас схәыцуан сара аҷкәын иќнытә схынҳәны санааауаз: уаԥ нырҳарак, еиҟәа-ԥшьк, ахьча уапа аиԥш ижәԥахырҟәа џаџа-ӡа сыбла даахгылеит Наҳар. Аҳаҷаҳәагьы иаасгәалашәеит, уи, сымаҳә имихәҳаз ацә еихиаа анигоз иќаиҵаз:

– Аи уаагыл. Аҷапырхәа пацәоуп, ашаха узаазгоит, – иҳәан, Ҳаиҭ рыцҳа абоурахь днаҭрысит.

– Иаҭахӡам, иаҭахы! – Наҳар ибжьы геит. Ҳанааԥш, ацә агәыҵа ҟәашӡа ҳныҵаԥшит, – ашьапқәа еидыршәланы, аӡыс еиԥш иҳәаҭ-маҭуа, Наҳар ихәда иқәкны икын.

– Мшьҭабзиала, напымшла! – ацә ихәда ишықәкыз длаҳаихырхәан, ашҭа дылҭыҵны дцеит.

Усҟан зынӡагьы дқәыԥшын. Уи аахыс шаҟантә ҳаиқәшәаахьоузеи Наҳари сареи. Жәахагьы абна амҩаҿы ҳаидгыламзи, мшәан. Снапы анааникыла, аҟәаҿахәа снаимҵатәаарц аҷыкаҷык аасыгхеит. Иара уи изгәамҭаӡеит, аха сара, данцазгьы акыраамҭа ихьухьуа исыхьуан.

Ауадаҿы санааи, сҩызцәа азныказ ицәазшәа ҟарҵеит. Аха сара анрықәҿысымҭӡа, ирзымчҳазт, иҿабҕ-ҿабҕӡа риарҭа иаалатәан, исыдырныҳәало иалагеит.

– Шәаргьы убасҵәҟьа ишәыдысныҳәалоит! – сҳәеит сара хрыжь-хрыжь саақәыԥсычҳаны.

Санышьҭала акраамҭагьы сызмыцәт, саныцәагьы сеилаҳанто аԥхызқәа сышрылаз икказа иаашеит.

Ашьжьымҭан иҟасҵашаз зегьы сызбахьан: сҿааилаcҳәан, амшын аҟәарахьы сҿынасхеит. Аӡҕабгьы сышнеиуаз ан_гәалҭа аԥслы аиԥш аӡы дҩалҵәраан, сышҟа лҿаалхеит. Ашьыжьтәи амра ацәырҵра аҟара ихааны ихаччон лхы-лҿы, илхьыкәкәаны инеиуаз аӡы цәыкәбарқәагьы, абри аиԥш ацәеижь ныжьны ицар рҭахымызшәа, рҿааныркылон лгәы, лыжәҩахырқәа, лыгәчамақәа рҟны.

Ҿымҭӡакәа снапы аасымылхит, аха лыбла ихибаҳәала адырҩегьых рҿаархеит азҵаарақәа: «Нас ҳаибаумырдырӡои, мшәан? Ҳанбацо адырҩегьых, данбазбо уи?..»

– Деилыскааит. Шәеибасырдыруеит, – иахеиԥш ҩажәак рыла аҭак ныҟасҵеит сара. Аха сыԥсы зыҿҳәароу, сыхьӡ аҟара сзышьцылахьоу акы аӡәы мчыла иаасымкәкәааны игозшәа сгәы хьынҭыцьӡа акәын сшыҟаз.

Уи аминуҭазы сиҵашьыцуан Наҳар, срыҵашьыцуан, ргәаҕгьы сыман, сара исцәыӡуаз ацәеижь ахьтә икәеицеиуа иааԥшуаз аӡы цәыкәбарқәа, дзықәгылаз ахаҳәқәа, дызшьышьуаз аԥша ҟәанда...

Ҳҩыцьагьы наҟ-ааҟ ҳаиҿагылан. Сара сшынеибаку сбылуан, лара, иҟалап, аӡымҩас бааԥсы ихырқшаԥа инхрыжьлаз цҳаҵәрык аиԥш дсыхәаԥшуазҭгьы, сцәаныррагьы саргьы лхы

ҳалырхәарц лҭахызҭгы. Аха, иахьцалак, уи, усҟан сыда царҭа шлымамыз лыблаҟәа ирҳәон. Сааҭк иадамхаргы лгәыҕраҟәа снапаҿы иҟан, адырҩегьых лареи сареи ҳаизынхон, уи сара акылҳара иаакылыҷҷаз амра ашәахәа аиԥш инеиины сгәаҵа инҭаԥхан, акыргьы саарҕәҕәеит.

– Ҳцар анбабҭаху? – аҭынчра ааилазгеит.

– Иара абыржәгьы! – дааҭрысит лара.

– Шьыжьхьа анаҳфалак, – маҷк аҿҳәаара снахеит сара.

– Ибзиоуп, нас! – лыбжьы иҵегь иларҟәны даацәажәеит уи…

Аԥҳәысреи ахаҵареи рҿы гәнаҳа ыҟазар, исԥырхагамхааит сара, уи аҽны иҟасҵаз азы: акранаҳфа ашьҭахьгьы маҷк схы нахызга-аахызгеит, амҩа ҳаныҟәлагьы, инҭыхәа-ааҭыхәо ашәшьыра иҵашьшьы инагаз акаҭран мҩала дымгаӡакәа, иаасырҵәин, амшын аԥшаҳәала игаз ажәытә мҩахәаста снанылеит дсыманы.

Амҩахәаста аԥслымӡ аҽыларӡны илакьы-лакьуа ишнеиуаз, ацәқәырԥаҟәа ацаҟь инадцаланы абҕа ахьааиҩырҵәаз ҳаннеи, ҳааҳәны амарда ҟәаԥа-ҿаԥа ҳнаҿалеит. Уи нахыс, иаҭахы-иаҭахым, снапы роуны аӡҕаб иналымҵаскуан, лара аҟарма еиԥш даақәҵәашаны, акыркырҳәа дыччо адрымҳәа дҩылаԥалон, нас смыргәаакәа, ԥшьшьала лнапы аасымылхуан. Сара адырҩегьых сыблаҟәа кыдхало, ҳаԥхьаҟа иаҳԥылараны иҟаз ахәҟәа рыԥшаара салагон, избанзар ахәҟәа ирымоуп аҩадара, нас аладара…

Ус ҩадареи ладареи акыр ҳархыст, шәышыҟәсала ихәыҭхәыҭуа, аха макьаназ зыгәҭыха нагӡаны иззымҳәац акәараҟәа акыр ҳарҭыст. Ҳаҵаланы ҳнеиуеит аҵь-ккара, ҳхаҿы иқәҭәаны инеимда-ааимдо ишәаҳәоит аԥсаатәҟәа. Иҟалап урҭгьы ашьыжь ҳазлыҵыз аԥсшьацәа реиԥш гәрамгарҭас ҳрымазар…

Наҳар есааира дааигәахоит, сара сшьаҿаҟәа иаҳа-иаҳа исырссо салагеит. Абар уажәраанӡа зымахцә ианкны иаазгоз аӡҕаб, уажә ашьабсҭа еиԥш дкалаӡа саԥхьа дгыланы дахьнеиуа.

«Абзамыҟә сара, абзамыҟә! – сҭаҷкәымҟәа раҵәаны сасуеит схы, – амца салаԥаланы исырцәоит ҳәа сышԥалагеи. Ибасҭахыз абри амҩа, иабасҭахыз урҭ анапкәа, аҵьаз-ҵәҵәа аиԥш аккара иҵҩыз аччабжь, исыҵаԥшуаз абла хаакәа…»

Идагәааӡа харантә иааҩыз алашбжь схәыцраҟәа саарылнахт. Схы анҩышьҭысх, аӡҕаб наскьа амарда даҿаланы дҩеиуан.

– Еи, аҭыԥҳа! – сыбжьы налхьызгӡеит, – бахьцо акәым, баанҿас!

Аӡӷаб ашырҳәа даақәгьежьит, аха, сара сышԟа дмаaикәа, уа лҩаанылкылеит.

Сара сылзааигәахеит. Аҵәахаҳа еиԥш иуаркалеиуа, иҭҵәрааны ицон лӡамҩақәа, лԥышә хыԟаԥшьаа-ԥахә хәыҷқәа аҽча аарықәыххуа, ԥыҭрак дсыхәаԥшуан, нас ишыҩеиқәылхыз збеит, акгьы лҳәазаап, аха цқьа иаусаҳахуаз, схы ааилууан, сышьҭахь игылаз аҿь ашьапы сыҿенадысҵеит.

– Дысцәымӷуп ахаҵа мчыда! – сывараҿыҵәԟьа уи лыбжьы саҳаит. Ацәа салазшәа аҭҳарцәҳәа саалԟьеит. Здацқәа хаххала иҵыҩрны икажьыз ашә-ԟата дықәтәаны дысзыԥшуан. Сара уи лшьапаҿы иқашәқашәо игылаз ашьац иаҵәа снылатәан, ашә сыбӷа надысҵеит. Ԥыҭрак ҿахҭуамызт. Алашыбжь гон. Уи сара сеиԥш ларгьы илаҳауазар акәхарын.

– Иудыруама уара абри амедалион иҭоу? – уи аҭынҽра ааилалгеит.

Схы анҩышьҭысх, лыхәда иахаз амедалион адаҷ иааҿлыршәан, сара сышԟа аҿаалырхеит. Сара иахысҳәаара сзымдыруа иаалымсхын, аган аҿы иамаз акнопка хәыҷы снапы аннақәсырӷәӷәа, иҩеихԥеит. Азныказы, макьана цқьа ахәашьра зхымҵыцыз сыблақәа дырзеилымкааит уи апатреҭ ианыз. Аха нас даузымдырхуаз: саныхәыҷыз сыцәар сыԥхыӡ иалаз, ҳаныхәмаруаз зыхьӡ хьыӡ-ҷыдас исымаз аурыс дауы Алиоша Попович!

«Ыы, уии бареи шәеиуацәоума?« – абас слазҵаарц сҿы иҩанххылан, аха сҿаанкыланы снахәаԥшит.

«Уажәшьҭа еилукаама?!» – исазҵаауан лыблақәа.

– Еилыскааит! – сҳәеит сара аарла сҿы ҩеихсырԥхьан.

– Агәаҭ сымоуп абри ашәшьы, – адырҩегьых аҭынҽра ааилалгеит уи, – шьакәармак зԥышә иқәкым ахаҵа цәыш еиԥшнысшьалоит... Изыниазеи гәаԟрас, ҳәыҳә ԟьалак назықәтәашаз махәҭак налымиааӡакәа иҵшьшь, ҵыԥх иԥсыз адыӷаҷиа аиԥш адац ҭыԥсаа хәыҷқәа хаххала инкаҳаит... Насгьы шаԟа иҵла хьшәашәоузеи, ашьоуми, мшәан, ацәеижьы зырԥхо... Амаҭ насхьысызшәа сгәы иабоит абас ишьадоу акы сааигәаара ианыԟоу, – аҭыԥҳа дҩагылан, ҳҿаԥхьа здац дуқәа анышә аԥсылара иаларԥаны, зымахәҭақәа еилыршь, имадыхӡа игылаз аҿь ашԟа лҿыналхеит.

Саргьы сҩаҵԟьан, хаҵаҵас лыжәҩа снаҵаххрацы снеихеит, аха инасроуз снапы цәышқәеи саԥхьа иҵыҩрны икажьыз ашә ԟатеи анааиԥшнысшьала, ашырҳәа сҵьыба инҭаскит.

– Игәоуҭахьоу, ҵиаас иҟоу зегь реиҳа аҵь шыԥхоу? – уи дышнеиуаз лыҩнапыкгьы аҵь ашьапы иаакәлыршан, лыхгьы надылҵеит, – агәеисыбжь гоит, уазыӡрҩи… Шаҟа иццьаны, еилганы иуаҳауазеи! – аҵь ацәа аиҟәԥаракәа есааира ирыбжьалон лӡамҩа ҟәымшәышә. Саргьы лааигәараҵәҟьа снеин сӡамҩа надысҵеит. Лыԥсыԥ ҟәандаӡа ианаасҿашәшәа, зынӡагьы снеилууаа сцеит.

– Иуаҳауоу?

– Ишԥасмаҳауеи! – сҳәеит сара, иҭыԥаны ицоз сгәы снапы адырҕәҕәала… Сылацәақәа ԥшьаала рҿынеиқәырԥсеит.

– Сгәы нкыдкыланы иԥҵәеит, – ацәажәара даҿын уи. – схы здыруа сҟалеижьҭеи сҿаԥхьа ахаҵа дхырхәоит. Уи ибҕа ырхәаны, иԥышәқәа ҭырқәацәаа снапы иадкыланы икуп… Ахаҵа дхаҵазароуп: аҵыр еиԥш дузмырхәо, аԥхаҳә аҟара дҵьаҵьаны, адау иаҟара дҳаракны, ахра аҟара дыҕәҕәаны дыҟазароуп. Уи иоуп аԥҳәыс лгәы ҿызкаауа… Цыҭк лҿаанкыланы,даасыхәаԥшит уи. «Шәарҭ сгәы ԥышәҵәаахьеит, кәыбрыкгьы шәысзаҩсуам уажәаазы», – аҳәон, аҵь ашьапы кылблаа иагашашәа амцаԥшь зқәыхәмаруаз лхы-лҿы.

– Ҳцап, ҳцап, – сҳәеит сара аҵыхәтәаанӡатәи сгәыҕрақәа анаасымылкәкәаа. Нас акыркырҳәа даачнан, снапы кны днасыхеит. Лара дыҩны дцон, сара, ашаха ацныҟәара зҭахым ацәҵыс аиԥш, сқәасқәасуа слышьҭан. Ус, аҵьра ҳлыҵсын, ахуҳәа амҩаду ҳнангылт. Уажәраанӡа лара лнапы мчыла иш-сымылхлоз, уажәы, дмыргәаакәа ԥшьшьала снапы аалымсхит.

– Аа, Наҳар дахьынхо! – амҩа нымҩахыҵҟа снапы насырхеит.

Аӡҕабгьы даасыдԥалан, лшьацәкьарақәа дрықәгыла, лхы шьҭԥааны аԥшра далагеит.

Аҵьра неимыҭхааны, ихы иҭарԥаны иааигоз иҩн хәыҷқәа ныҵаиргылазшәа, наскьа икәаԥ-кәаԥӡа ҩ-ҩнык аиаҵәаара иалубаауан. Уаҳа хәба-фба верс ааигәа уаҩ дынхаӡомызт. Амшын акалҭ инаркны ашьхарахь ажәҩан иналаӡ ицоз абна иаҵәаара аҳас иамаз Наҳари, уи зырҿыхоз аԥсаатәқәеи, зыцқәа еихыршьны иаакылҟьалоз абынҳәақәеи, Наҳар ила Дамшә зыхәламшәа ԥнамҵәацкәа инханы иҟаз ақәыцьмақәеи ракәын.

Амала,зны-зынла ҕьал-пал ҳәа абрахь иааҭалалон аныҟәацәа. Урҭ рпатреҭҭыхгақәа ахәаԥҳәа еиқәкшо, алашьцара иҭнацаанӡа еиԥхьытта аккара иҵан. Ианцалак, Наҳар дуар-чаруа, икарыжьыз ақьаадқәа еизганы, амца ԥырхага ахьыҟанамҵаша ҵьара инышьҭаҵаны, иныкәблаа игон.

Иара Наҳар ихаҭагьы шаҟантәи апатреҭҭыхгa аҿаԥхьа дгылахьази – алым еиԥш деиҩыҳаҳа, иӡара нҭарс икны, иџьымшь еиқәаҵәа жәпақәа ирыҵагьежьуаз ибла гәыразқәа ыргызмалны, дԥышәырччо.

Усҟан аҳәсақәа, рыԥсы акы алакны илбаардозшәа аҿамҟәара иалагон, зхацәа заа аӷәра рҿазҵахьаз џьоукгьы. Наҳар инаиваԥаланы рпатреҭқәа иҵҭырхуан.

Бнауаҩык даабеит ҳәа дныҟәшьшәа иацәажәарц зҽазызкуаз хацәақәакгьы ҟалалон. Аха, Наҳар дзакәыз анеилыркаалак, ихӡыӡаауа акәын иара дызныз аплионка ахәшә ишӡаарҵоз. Изаарышьҭуаз апатреҭқәагьы абас рнырҵон: «Ҳдоу гәыраз, ҳдоу ҟәыш...», ма «Алым – ахьшь аблақәа зхоу», – уҳәа дыздырымкылоз иҟази.

Абасоуп дшылбаз уажә сывараҿы игәаҭеиуа аӡӷабгьы.

– Нас ҳлашьҭы, – смахәар нҭарсны слыма лҿыналхеит уи аӡӷаб.

Ахьхьа-хьхьаҳәа ичча-ччо, ицқьакәакәараӡа илеиуаз акәараҷҷа ҳанныҽԥынгыла, «уа шәахымсын», – аҳәозшәа, иҩаҵыҩрын, аккара ыҵырцәажәаауа, ҳара ҳашҟа аҿаанахт Дамшә. Сара азныказы сшәаны саатрысын, иаацәгьарахар сназкыдызалаша ҵлак саaигәара иҟоумашь ҳәагьы снаԥшы-ааԥшит.

– Шаҟа бзиа избози абас згәамч ҭоу ала нарҳара! – сымҩанызаҩ лыбжьы сшәара саалнахит.

– Пуп, пуп, пуп, – уи ахала имааир ҳәа дшәозшәа, лԥышәқәа ҭырқәацәааны даԥхьо, ахаҳәқәа дрықәԥала-рықәԥало акәара дныр҄ҟьан, уахь лҿыналхеит. Алагьы ишааиуаз иамкамышьҭӡакәа ашшаанда илахууаан, иҳажәларц аҿаанахеит.

– Аа, бафт, бафт! – сыҩныҟаан, сывараҿы, икажьыз аҵәҩан аашьҭԥааны акәара снахыԥоны еиԥш, Дамшә шааиуаз иаалыдыххылеит. Ашра иаҟәыҵын, азныказ ахаԥыцқәа аахнарџьаџьеит. Аԥҳәыс дадгылан, ахы лнапы анныҟәылшь, алацәақәа еиқәыԥсаны, иҵхәыршәшәо иналымҵатәеит. Сара сыҵәҩан раҳаны ишыскыз, сшанханы саанхеит. Уи ала ахы шылшьышьыцыз илшьышьуан, иара изааӡаз аԥҳәыс илԥылазшәа, лымҵабылгьара иаҿын.

«Ҳаи анцәеиныс, абри аҩысҭаарак дшалаҟоу», – иџьшьаны сылзыԥшуан. Нас сыҵәҩан нкажьны, дара рышҟа ҩ-шьаҿак неихызымгацқәа, Дамшә ҩаҵҟьан, ахәажьы еиларгыланы, ажьаӡа-ҟаԥшь иалыхәхәоз афрангь хаԥыц ҟәашқәа сныҵанарԥшит.

– Умааин, умааи! – ала ахәда лнапы накәлыршеит уи, – аԥҳәыс ала шылхыбаауа узымдырӡои?

Саргьы сџьыцӡа саагылеит, амала, «Ала бзиа аԥҳәыс илеишуам», ҳәа саҳахьан акәымзар, аԥҳәыс ала лхыбааует ҳәа смаҳацызт.

– Ҳамԥсыр егьа аабап, егьа ҳаҳап, – сҳәеит сара, ацәажәаратәҟьагьы сацәшәа-ацәырҳауа.

– Ҟҳы, – сышьҭахьҟа ҿреимҳәабжьык геит. Санаахьаҳә, Наҳар қьрысҭа цәырԥсса дук даҵаланы дааиуан. Саргьы уахь сҿынасхеит.

– Ҟоҳ, Ладикәа уоума, ала машәырк шәызнамуааит, амарџьа, Дамшә, усҭыҳә! – Наҳар иқьырсҭа жәӷахырла днаҵассшәа инымӷаниҵан, аҭәызҳәа иахьынкаҳаз адгьыл ааҵысит. Иара, снапы сымххагьы дахьымӡакәа, днасывҟьан, Дамшә ҵхәаршәшәо иахьлыдгылаз ашҟа днеихеит. Рӷыџьагьы ахыгәсыгәҳәа иааиҿаҳаит.

– Бзиала баабеит! – иҳәеит Наҳар, алаӷәым зҵаԥжәаз ахра аиԥш даазазамазан.

– Наира! – аԥхьарца ахыц наҿыршьызшәа аҭакс ихааӡа игеит уи лыбжьгьы. Абраҟоуп уи Наира шлыхьӡыз ахьсаҳаз саргьы.

Зҿаалырхаз лнапы аалымихит Наҳар. Ауатка џьбара аиԥш аимхәыц зхыҳәҳәыла иҵаԥшуаз лыблақәа, азныказ дырҳәынчан, дахьгылаз ус дышшаӡа даанхеит.

Аԥхӡы ицәа иаднарҷаблаз иблуз иалзбаауан, иахьа згәеисыбжьы ҳазызрӷуаз аџь адацқәа ирӷызаз адаш шәапақәа, аԥхныг аиԥш ираҵәаны наҟ-ааҟ ижәӷахырқәеи имахәарқәеи ирықәгылаз ииаҵә-жьышәқәа. Урҭ зегьы даҿа ԥсҷыдак рхазшәа ишьҭыԥо, ахәмарра иаҿын.

Наира лыблақәа иҵагьежьуан, иҿахәмаруан, иааҟәымҵӡакәа акы рҳәон. Иҵыс-ҵысуаз лԥышәқәеи наҟ-ааҟ лӡамӷақәеи уажәы-уашьҭан ашьа аарылыжжып уҳәартә иҟаԥшьхеит. Инапы шылкыц илкуп, есааира дизааигәахоит. Дамшә аҵыхәа ырқьақьаны ишаршәшәац иаршәшәоит…

– Ла-мыждак ҳамоуп, агәӡыӡара санаргеит. Арахь уиас! – уи ихьыз зегьы ала инахареитәын, инапы мчыла иаалымхны, Дамшә дӷаҵаҟьеит.

Сара, Наҳар инапы имысхрацы дара рышҟа сҿанаасха, Дамшә дырӷегьых ахаԥыцқәа хырџьаџьаны снынҵанарԥшит.

– Иҟоуи, шәышԥаҟақәоу? Уаҳцәыӡӡеит рацәа, – иажәақәа дреигӡа-реигӡо дсазҵаауан уи. Ауалыр иҭыӷуазшәа игоз

ибжь-гәаҩа ақьиареи аҳалалреи алыжж ицон. Снапы иара ишиҭахыз ишисымҭазгы, снацәкьарақәа ацха бжьыршьызшәа еидҵабланы, ицәышӡа иааимсхит.

Наҳар ҳҩыцьагы ҳӄазшьақәа цьашьаны, азныказ иихәара иҿамшәо даҳзыԥшуан. Саргьы лагашьа сымамызт.

– Сас бзиакгьы даҳзаaугазаап, шәлеи аҩныӄа, – сыжәҩа аанкыло, излак цәыҭырԥшны Наира лахь днаԥшит Наҳар.

– Дсасу даԥшәымоу сыздыруам, аха аӡәгьы даазгеит, – наҭаскын саргьы, сыбжьы, сара истәӡамкәа сааччеит.

– Уи ауми абзиа, шәеигымхааит, аха, аҩныӄа ҳлашәышьҭ, – Наҳар ԥаса аиҳа иҽаамихын, сыжәҩа кны днахеит.

Иӄасҵахуаз, реиҳа еиҭьхарызеи ҳәа азхәыцхагьы смаӡакәа снаишьҭалеит.

Наҳар иашҭа уамашәаҵәӄьа иԥшӡан. Аххәа наҵак мыркатылла ихирффазшәа, адәы иаҵәа цьара ҳаскьынк ҩалкьны иубомызт. Зҽеиҵхәа ашҭа иқәгылаз араду ҳашнамҵатәаз, асыԥса иацырӄьа илеиуаз рҩашк ҿеынҭаҳшьызшәа ҳахьшәашәаӡа ҳааӄалеит. Аха сара сҭынчмызт. Снапы ианыз аус ахала аӄалара ишаҿызгьы сахыццакуан, саҳӡыӡаауан. «Иудыруеи, – схәыцуан сара, – зҿы хту ахра аиҳа, аԥсҭҳәа зҿажьу ахра иаҳа ишәарҭоуп рҳәауеит. Наҳар аџьабаа аӄырӄы икылсхьоу уаҩуп, снықәашьала игәы сырхьшәашәар? Иссаауагаз дызусҭада ҳәа дысзыҵӄьашам, аха иҭабуп сахьугәалашәаз, уажәазы дахьаауагаз дга, иҳәар? Усӄан сымԥси?!» – уажәраанӡа амалахазгьы сымԥахь иқәымлоз ахәыцрақәа сааимдырххеит абраӄа. Аха, руа иалысхышаз ҳәа акагьы ансзымдыр, сҩаҵӄьеит ашырҳәа.

– Утәа, уԥсы ааиҭак, уажәыҵәӄьа бысҭак еиларҵәиуа ишәзызуеит, – иҳәеит, еирызк азна аҩи, саан гәаҩак хыппуа акакани зманы иааҳадгылаз Наҳар.

– Иҭабуп, аҿаҵа сфом, убаҳча збоит, – сҳәан, рҩыцьегьы ааизныжьны, аҩнқәа рыбжьара иҿаз агәашә аартны, абаҳча сынҭалеит. Ихьырхәаны игылаз ашәырҵлақәа снарыҵс-аарыҵсуа, Наҳар ибаҳча аҩадахьала аандара азызуаз акәара ахықә снықәгылеит. Акәара иаацәырҵуа-инцәырало, ахәажәра аҽыларӡны, ахаҳә ӄәашқәа ирыбжьаҽҽо алеира иаҿын.

Сара снапы ҩасыгӡан, иӄанҭалеиуа ишәны икнаҳаз шьақарҵәак ааҿыхны аӄырҿ аахсыргеит. Аҵәа хәыҷы-хәыҷ сацҳауа, ашьапы сыҽнадҵаны, схәыцуа акраамҭа сгылан. Исгәалашәеит уи аӡгаби сареи раԥхьа ҳахьеиқәшәаз, ашьҭахь сшыӄалаз, ҳаицәажәарақәа, ҳаицныӄәара уҳәа абри абжьарак исхызгақәахьаз зегьы.

Нас «иҟалалак ҟалааит, ҳаззааз иаҳәаны наҟ сырԥырԥып», – ҳәа сыӡбеит. Зыбжа сфахьаз сҵәа ыршәны инкажьны, ашацаҳәа абаҳча сыҵаланы сҿынасхеит.

Уажәы, Наҳар бзиа узбоит ҳәа иазҳәараны иҟаз сара сакәушәа сгәы аҭра иҭамгыло, абаҳча сызлаҭалаз агәашә саннылагыла, Наира лыгәҭакы анагӡара даҿын. Сԥышә инҭасызшәа саагылан, аҩны аган сыҽнаваскит.

Наира атәарҭа дықәҳәазо есааира Наҳар дизааигәахон. Лызнапык лгәы иадкыланы, егьи лнапала Наҳар ишьамхы иқәкыз инап џьаџьа ду ашьышьра даҿын.

– Салгеит! – сҳәеит саагәырҕьан сара. Еидара дук сыхәда иаақәҳәаны илкасыжьызшәа сеаариашаны ахәхәаҳәа саақәыԥсычҳаит. Нас узцаларгьы уцала, аанда сеаваршәны амҩаду ашҟа сеихеит. Наира лышьҭахь сеихоуп, аԥсыкоуп илыгу – Наҳар ихәда аҟынӡа дҩаӡахьеит. Иара иблақәа иаҳагьы рҽырҭбааны исыхәаԥшуеит. Иҟалап иблақәа срымбо дҟалахьазҭгьы, ма сцарц иҭахны, симбозшәа ҟаиҵозҭгьы. Уи акәым, Дамшәгьы сгәанаҭом. Уи аҵыхәа ҩыз ду ырқьақьаны, абз ақьышә иаақәшьуа Наиреи Наҳари ирыҵаԥшуеит.

Абаҳчара аҵыхәан аанда сеынхырҩрны, акәарҷҷа снырҟьан, амҩаду сеаҭаны сдәықәлеит.

Ԥыҭрак саныҩаскьоуп ашареи ахәлареи шеицыз ансгәалашәа. Ссааҭ снахәаԥшзар – хәба ҟалахьан. Амра хыҵхьан, уи амшын аҽынҭажь аҽарыхьырц аҭахызшәа иҭаланы илеиуан. Аха сара сыццакуамызт «аҭахызаргьы илашьцааит», – сгәахәын, сыԥсы ааиҭаскырц хаҳәык снықәтәеит.

Еихашьшьы саԥхьа илашьҭыз аџьра иҵибаҳәа рҿаархеит агәалашәарақәа. Агәалашәарақәа, ахәыҷреи ақәыԥшреи ирыцу агәалашәарақәа... Сара схәыҷреи сқәыԥшреи абраҟа исхызгеит. Абраҟа акамбашьқәа гәарсхт, аџьмақәа сыхьчеит, аҵәыргыла сахыԥеит, сшьамхнышланы аԥилоу сасит, амҟәыбақәа сыдҳәаланы аӡсашьа сҵеит. Зынгьы сышәҟәыҭра сҟәынҳәаланы ашкол ахь сныҟәон, нас счамадан шьҭыхны адәыҕба сынҭалан, сҩызцәа ахьцоз аҵарашҟа сцеит...

Сани саби анԥсы, абрахь Амбараҟа саазгаз сымаҳә Ҳаиҭ уамашәаҵәҟьа длафҳәаҩын, длахҿыхын, егьа уадаҩра дақәшәаргьы дшыччо, дшыхәмаруа иааихигон.

Исгәалашәоит, абас ԥхынрак азы хәылԥазык уи илахь еиқәышьшьы ашҭа дааҭалеит. Сара ихы сышнықәԥшыз аиԥш сҩаҵҟьан, снеиԥынххылеит. Аха Ҳаиҭ ԥасеиԥш дысмахәмарит,

иҵьыба акы аатыгангьы инасимыркит, снапы санкны сима дааин, деизҟәыҿы, ашәшьыраҿы игылаз аҟәардә дныҟәтәеит. Саҳәшьа аҭаҭын зхалҧсоз лмахаҭа наҟ инышьҭаҵаны, илҳәара лҿамшәо, ҧыҭрак диҳәаҧшуан.

– Иҟалеи, узыниеи? – дҵааит уи, аарла лыҧсы ааивылган.

– Аибашьра иалагеит! – аҳәҳәаҳәа даақәыҧсычҳаит Ҳаиҭ.

Ауха шаанӡа сымаҳәгьы саҳәшьагьы лацәаaиҳьшь ҟарымҭцеит. Лара амҩаныфа излырхиауан, иара аҽҳәа дыҽҳәатәаны, саҳәшьа аҽны илцәынхаз аҭаҭын ирыҧхуан.

Саҳәшьа акәасҟьахь сганы сышьҭалҵарц далаган, аха Ҳаиҭ имуит:

– Аҧшәма амаҵурҭаҿы дыҟазароуп, – иҳәан, иҩнапык наҟаaҟ схы аарыбжьакны, сыбла дынҭаҧшит, – уҽырҕәҕәа, уаҳәшьа лгәы даумырган, – нас аҵәах аасҿырганы сноуишьҭит.

Саҳәшьа лкасы амҳацә аалыҿшьуа, акы лҭахызшәа акҿаҩра дынкҿалеит. Сымаҳә иблакәа шихаччац ихаччон, аха иҵауланы хрыжь-хрыжь ахәҳәаҳәа даақәыҧсычҳаит. Сара иҟаз закәыз ҳәа цҟьа акы еилкааны исыздыруамызт.

Аацәылалашахьан, уажәы аҧсшьарҭа ҩны «Ахьтәы ҟәара» ахьыҟоу аҿаҧхьа адҳәыҧш аҿы ҳаннеи. Аибашьра ажьаҕырҩага ианаркыз аҟыҭа иалибаҳәа абраҟа аизара иаҿын арҧарцәа. Урҭ ана-ара гәыҧ-гәыҧла еидгылан. Џьоукы алаф рҳәон, даҽа џьоукых – ашәа.

Иахьа уажәгьы абри аҭыҧ саннавалалакь, анышә иҵыҩны игошәа саҳауеит:

Саан, сан Ашәынхыҵҟа сыргауеит, санаа!
Уаан, уан, уара ургар уан илымада, уанаа...

Шәнеибац, шәнеибац аҧсуа рыҷкәынцәа,
Аҧсны азыҳәа ашьа казҭәо, аҧсуаа рыҷкәынцәа!..

Ҳаргьы ҳнеины ҳнарыдгылеит. Еилыҵьҵьаауа иаркны астол иҟәгылоу акьлантарҟәа иреиҧшын иҟата-ҟатаӡа еилагылаз арҧарцәа. Урҭ ршьеи-рыхши ааиларҭәон, рыгәҟәа амца рҭагьежьуа ирҭан. Ашәа рҳәон. Урҭ ашәаҟәа реиҳаракгьы исмаҳаӡацыз ашәаҟәан. Аха угәы ҧшаауа, улаҕырӡҟәа угәы иалаҵәо, иааукәыршаны игылоу зегьы аасгәыдыҳәҳәаланы игәыдыскыландаз уҳәо уҟарҵон.

– Ҟыҳ, ҳаимҩалацәоума, нас Ҳаиҭ! – аҵыҟә-џыҟәҳәа дычҷо дааҳадгылт Наҳарра рашьеиҳаб Аслан. Егьырҭ иашьцәа ахҩыкгьы ҳакәаҕҕа иаагылеит.

– Аҕа дҳабжьалаанӡа ҳаимҩалацәоуп, – наҭеикит Ҳаиҭгьы, Аслан инапы рҕәҕәаны иаанкыло.

– Наҟ, ииуазеи уи шәара дшәыбжьалартәы, усҟан ихы аџьҩа ианиҟьааит, – даацҟьеит Наҳарра ран Ҽырбахан рыцҳа, – аҳаҳаи, џьара шәнеицрымшәан... Шәанцо, шәанаауа... Абри агаӡажә уихылапшла, нан, Ҳаиҭ, – Ҽырбахан лыцқәын еицбы Наҳар днаиҵапшит.

Наҳар усҟангьы гыларыла уажә дзаҟараҵәҟьоу даҟарахахьан. Абаакы, аарҩара иқәнакызшәа ана-ара ихы-иҿы иаақәнапсаз ахәыц еиқәаҵәақәа ҳәызба рхьымсыцызт.

– Уи инап ау дуқәа рыла иан дааигәыдиҳәҳәалан, акцырақәа еивҵапсаны изылдаз лылахь днагәӡит...

Саҳәшьа Гәдоуҭанӡа инаскьалгарц дрыццеит. Сара Ҽырбахан слыцҵаны аҩныҟа сдыргьежьит.

Аибашьра иалгеит. Џьара-џьара ҩнаҭақәак рҿы алашарақәа нхәыцҟьа-аахәыцҟьаны иакуа иалагеит, егьирахь макьаназы алашьцара шахатәац иахатәан.

Уахык зны саҳәшьа сыхьӡ ҳәаны инҭлырҟьаз лыбжьы аҭҳарцәҳәа ацәа саалнахит.

– Уӡырҩи, Ладикәа, уӡырҩи, – уи харԥ заҵәы аԥенџьыр днадыххылан иҟьаҟьаӡа иаалыртит.

– Уауаау, уауаау, сара рыцҳа, уауаау... – хаца ҵәуабжьык аҵх иалыҩны иааҩуан. Алашбжьқәа гон. Џьоукгьы еиқәаҿыртуан.

Асланраа рқьапҭажә иақәкны ауп ишго, – иаҳәшьа лыԥсы лгәы икылаханы аԥенџьыр даадҟьан, ажәжәаҳәа аҽеилаҳәара далагеит.

Минуҭқәак рышьҭахь, саҳәшьеи сареи ҳаишьҭапало Наҳарра рашҭа ҳанҭалеит.

– Уауа, уауа, сара рыцҳа, уауа, сан рыцҳа!.. – аҵуабжь шгацыз игон. Иҵәуаз деимырхха дшыркызгьы агәызҳәа игәы дахькыдсылоз ашьҭыбжь ашҭа аҵыхәангьы иуаҳауан.

– Иаада, руа иаада?! – раԥхьа иаалԥнаҳалаз аԥҳәыс длазҵааит саҳәшьа.

– Наҳар иауми бара, Наҳар! Даргьы ҳаргьы ахәылаккәа, – лҵәуара иалаҵаны ҿаалҭит уи аԥҳәыс.

– Унан, шәарҭ арыцҳақәа, унан, ҳарҭ агәаҟқәа, – саҳәшьагьы ауеимадаҳәа инеималҭәан, уи днальшьҭалеит.

Ҿыки-бзыки рыла иузеиҭаҳәом ауха абра иҟаз: ахацәа рубжьы гон, аҳәса аккаҳәа амыткәма рҳәон; зегьы ирылыҩуан Наҳар ибжь-гәаҩа... Ақьапҭажә иазымкуа ажәлар еизеит. Сар-

гьы џьара сцәыҵагыланы сышҵәуоз сҕьазкын, сылацәақәа ҭчаа сҟалеит…

Иабанӡарҵәахгәышьоз, аҽны шьыжьымҭан агәылацәа Наҳар днадыртәан иарҳәеит: иашьеиҳабцәа рыхәыкгьы рзы ашәҟәы еиқәаҵәақәа ргәы кылблааны ишааз; урҭ ашәҟәқәа, иан Ҽырбахан рыцҳа данҧсы ишцәырыргаз; Лӡаа ирымоу иаҳәшьа, лаб инхамҩа қьаҧҭажәстәрым ҳәа лхәыҷқәа лыманы дахьааҟәтәаз, уахык рыҩны машәырла амца нацралан иныҟәццышәаа ишцаз уҳәа, – иара дыҟамиижьҭеи иааҟалахьаз зегьы.

Аиашаз, урҭқәа Наҳар ианиарҳәоз сара сыҟамызт, аха излацаҳаз ала: унаисыр шьакәарак илымшәо, деизҟәыҿны рыҩны иаҵаз ахаҳә цәыбблы дахьныҟәтәаз, уаҳа даамқәацаӡауа, илеихашәа ихәлазаап.

Уи ашьҭахь мчыбжьык Наҳарра рқьаҧҭажә аҟнытә амца хааӡа иаабон. – Наҳар ржәытә хәышҭаараҿы амца рццеины дыҽҳәатәан. Агәылацәа, аиашьара иагьа рҳәазаргьы аӡәы иҩны дымнеит. Ашьҭахь Наҳар, абыржәы зцәаара збо аҩн хәыҷқәа, абраҟа абна аакылрхааны иныҟәиргылан, анхара далагеит.

Уи аахыс абар жәохә шықәса ҵуеит. Аамҭа ауанҭа ду ахьнашьит, аибашьра анацәа ҭыҧқәа зынҕҕала иҟаз ақыҭа ахы-аҿы. Зыҧсы ҭаз хынҳәит, амҩа иаҧшыз иргәыртәшаз ргәыртәит. Урҭ иҭаҵәахны ирымаз аџьынџьыхәеи алаҳарҩеи иша-еиҩҵәҵәа ахәыҷқәа ирырҭеит, еимхәыцла иҭаӡны, ачқьмаџьа иҭагылаз аҧаҭликақәагьы аацәырырган астол иныҟәдыргылт. Урҭ ирҭоу азбжак ачаҕьа иаларбан маӡа ачанах инаварҵеит. Еихәаҧшуам, еицәажәом – аҟыҧ-сыҧҳәа иржәуеит, ҧыҭрак ашьҭахь иахьатәи русқәа ртәы аацәырыргоит.

Ииаурызеи, усоуп аҧсҭазаара шыҟоу: имиц ииуеит, ииз рызҳауеит, изызҳаз ажәуеит…

Аа, иахьоуп сара иангәасҭаз, Наҳар наҟ-ааҟ илымҳа ашьаҭақәа рҿы ихахәы аразнеиҧш еилаарцыруа ашла шааланаҧсаз.

«…Ҳы, ашана иалаҟоуп абарҭ аҳәсақәа, – схәыцуеит сара икказа иҭацәу акаҭран мҩа саныланы сахьнеиуа, – Наҳар уажәшьҭа ҩынҩажәа шықәса ихыҵуеит, Наира, лара излалҳәаз ала – ҩажәи ҩба дреиҳам…»

Ус анакәха – Наира дкьаасуа раҧхьаӡа лыбжьы анга ауха, Наҳар, абгахәыҷы акәытқәа ишреиҧхызуа аиҧш, аӡҕабцәа дреиҧхыӡуазар акәхарын; Наира адгьыл лыҵабгар ҳәа дшәошәа аарла лшьапы анынеихылгоз аамҭазы, Наҳар аҕа дыҧхарс Урыстәыла акаршәра диманы дықәын…

Иахьа?! Иахьа Наира Наҳар ида дхәартәамкәа даақәгылеит.

Сыбла иаахгылеит иахаахыс Наиреи сареи иаҳхаагақәаахьоу зегьы: раԥхьатәи ҳаицәажәара, аладаракәа, аҩадаракәа, иҵыҩрны икажьыз ашә-ҟата, згәеисыбжь ҳазыӡырҩуаз аҵь, Наира илхыбааны зхаԥыцқәа сзырбоз аламура, Наҳар инапҵьаҵьа дуқәа зшьышьуаз анацәатхәаа ҟәымшәышәқәа, лаҕырӡыла ихыхәхәо иҭәны, уи иҵаԥшуаз аблақәа...

Алаҳәа еиқәаҵәақәа реиԥш рыхәдақәа ҭҳәа, саԥхьаҵәҟьа архәара иаавшәаз амашьынақәа схәыцрақәа неимдырпын, саргьы аанда сынкҿацаланы иласывҟьеит. Уи ашьҭахь ԥыҭ-рак ахәыцрақәа сыҿрымҭакәа снеиуан. Исыхьӡар ҳәа сшәозшәа сшьаҿақәагьы аасырццакит.

Ԥыҭрак снытәаахьаны, саԥхьа аҵьра ааимҟьан, амра зхыҷҷалоз амшын агәы казказуа сынхыԥшылеит. Сықәгылан Амбаратәи аҷкәынцәа рыхьшькырҭа Абаажә-ахәы. Унапсыргәыҵа ианушәа ауп ишубо: амшын, агаҿа, Амбара, уи акәша-мыкәша ишьҭоу ақыҭақәа. Аԥша хьшәашәаӡа иаасгәыдышәшәалан, сыкәасмаҕра иҭало сааимнадеит.

«Абыржәы сҩышьҭԥрааны, сымҵәыжәҩақәа еиҵҳәа, схышьшьыла сԥыруа ақыҭа снахалахыр», – аасгәахәт азныказ. Аха, уи насыԥс ауаҩы ишимоуаз анаасгәалашәа сааиҵанарҕәҕәеит, уиадагьы, ихьанҭыҵьӡа иҟаз сгәы хьухьуа иаасыхьит.

«Аԥырра ада ауаҩы разҟы имамкәа дауҟаху. Наҳар иахьатәи иразҟы! – адырҩегь схәыцрақәа Наиреи Наҳари рышҟа иааиазгеит. – Нас мшәан, Наҳар иашҭа аразҟы иашаҵәҟьа ҭазгалама иахьа?!» – сназҵааит схы. Аха, акәапеи-ҩа аиԥш иласкәантраӡа исхагылаз схи иԥшаа-ԥшаауаз сгәи уи аҭак сырҭаратәы иҟамызт усҟан...

Амра ҵлакашәара илеихьан, сгьежьны аԥсшьарҭаҩны аҟны санааи. Ахәыц еиҩысҵәо амла сакны сыҟан. Снатәан ажәжәаҳәа акрыфаны, ҳуадаҿы санааи, ԥсы зхаз аӡәгьы дыҟамызт. Иҩны астол иқәыршәыз ақьаад кәамҟьа хәҷы абас аҳәон: «Уԥсаҭа ахьыҟоу, зыԥсаҭа ыҟазааша уҩызцәа, ҳхы анаҳзықәымк, автобус ҳанҭалан Рицаҟа ҳцеит. Уара утәы ҳаздыруам, аха ҳара уаха ҳхынҳәуеит. Бзиала, шәгәыдаҳкылоит шәҩыцьагьы! Назим, Васиа!»

– Шәахьымаара шәцааит, аԥхамшьақәа, – сҩызцәа срызгәдушәа саауарчарын, сцәыҵаччо, ақьаад ԥшьыҵьараны иаасырҿеит, иԥызжәарцгьы сҿыназыскын, аха ирыцҳашьаны сцьыба инҭасцеит. Нас, сыԥсы ааиҭаскыр амшын ахь сналбаап ҳәа ӡбаны, схы ахьнықәсҵаз, ацәа сагазаап.

– Ладикәа, Ладикәа! – бжьык сгәы иныҟәсын, ацәа сала-ӡамызшәа саалнахит. Сыбла анаахыст, Назим иԥаҵа еиҟәаҵәа-ҟәа сылаԥш нарыҟәшәеит.

– Иҟалеи, бзиароу?! – аҭҳарцәҳәа сиартә саақәтәан, сҵааит.

– Иҟалеи арбан, иахьа ашьыжь иугаз аӡҕаб дыӡт ҳәа ауаа хыҵны илышьҭоуп! – Назим ихы лаирҟәын ауадаҿы иареи са-реи ҳада уаҩ дшыҟамызгьы слымҳа дынҭахәыҭхәыҭит.

Азныказ снеилуууаа сцеит, нас схы аамысхын:

– Уи хьаас дҟарымҵааит, – схәеит сыбжьы ныҵакшәа.

Ҕәҕәала самхацәазаап, Назим санирҿыхоз асааҭ жәеиза ҟалахьан. Наира лхабар ҳәа акагьы ыҟамызт. Наҳар игәра шызгозгьы, Наира илыцыҩназ аҳәсаҟәа убриаҟара сдыршәеит, исҳәо-изуа саҟәымшәо, сгәы ҭӡыӡааа аҟынӡа.

Ԥыҭрак ашьҭахь, сҩызцәеи сареи ҳаивас-еивасуа, иахьа сыз-ныз амҩа ианыршәаланы ҳнеиуан.

Аҵх омашәаҵәҟьа игәзырҳаган. Ишамшамуа ҳхаҿы икы-дыз амза гәылҭәаа ашәахәаҟәа ҵысҵысуа, хьтәы мҩахәасҭоу-шәа амшын ихыԥсалан. Аҭынчра иалыҩны иҷыжь-ҷыжьуа игон арашәыгаҟәа рыбжьы. Абаҳчаҟәа ирыҵшьҟьраауа, ахәхәа-хәхәаҳәа исуаз аԥша иаҳзаанагон ашәыр рыфҩыхаа.

Еицыз аӡәгьы ҿаҳҭуамызт. Сыздыруам усҟан сҩызцәа хәыцырҭас ирымаз, аха сара аты аҵараҟәа ишыркуа аиԥш шә-хәыцрак схапапаны сыркын. Наира абрсҟаамҭа лыҟамзаара иаҟәысҵарыз сыздыруамызт...

– Си! – адыхҳәа саагылан, снапҟәа неиҵых, наҟ-ааҟ исы-ваԥало иааиуаз сҩызцәа ааныскылт, раԥхьатәи архәарҭа ҳа-хьынавшәааз.

– Наҳар, сылашара, сара сдоуаԥшь!.. – иааҩуан амҩа нымҩахыҵ аԥсаҟәа рыҵаҟахьтә Наира лыбжьы.

Сгәы ырццак-ырццакны аисра иналаган, сыԥсы ҩеины сыхәцә иҩыҵачит, слымҳаҟәагьы ашшы рыҭго саақалеит.

– ... Наҳар, сдоуаԥшь... Агәра згеит уда сышхәарҭам!.. – ишга-цыз игон Наира лыбжьы.

Ҳара абри ҳлымҳа ишааҭасыз, еибыҳәан ҳаҟазшәа, ԥшьшьала ҳаагьежьын, ҳшьаԥҵыркьакьо архәарҭа ҳнаваӡ ҳцеит.

Абри нахыс ҳара ҽенак зынзаҵәык акәын Наира данаабоз. Уи, лхылԥа гьежь ду аҵга лыхәда ҵҟәашәаа иалапаны, зҵыхәала икнаҳау амаамын зну лшәыра иаҵәа ыргьало, лыблаҟәа чча-ччо, шьыжьхьафараз акрыфарҭа даацаԥалон. Лыбла ахәыц еиҟәаҵәа дуҟәа ԥаӷьԥаӷьуа, зегь лаԥшыла аԥсшәа анҳалхәалак, саркьаҵас

уҽызнубаалоз апаркет дашьма дықәымкьысӡакәа, астолқәа днырбжьыс-аарыбжьысуа днеины лхәы днахатәон. Нас, ҳара бжа-бжагьы ҳамчацкәа, ашәаҟны Наира лцәаара ҳнахьыԥшуан. Уи адырҩегьых ԥышәырчча хаақәак ҳамҭас инаҳаҭаны, абаҳча аиаҵәара дналапҟа дцон.

Наира лразҟы лыԥшааит ҳәа здыруаз арԥарцәа аӡәгьы уажәшьҭа, ԥасеиԥш урҭ аблақәа иҽриҭомызт. Уи акәым, Наира илхыбааны лахәлахәы еишьклаԥшуаз аҷкәынцәа иаҳагьы еизааигәахт, еиҩызцәахт. Саргьы хымш-ԥшьымш рыла Наира ҭацак леиԥш сгәы лхьыбылуа сҟалеит.

Наира данааскьеигалоз акәхап, Наҳаргьы ҩынтәҟа ҳаԥсшьарҭа ҩны ааигәара дызбахьан. Ахаан идсымбалацыз иблуз шкәакәа шәыршәыруа, ифицар маҟа ҟьаҟьала иӡарапа ҭкәыцәаа, ишьхыҷҷаауа ишьаз изиацккәа, ишьабсҭа шьапы шшәырқәа аҵәаҟьеиԥш ирыдшәало деилаҳәаны. Уи аҩынтәгьы иԥаҵа карффа исан, ашла аалазыԥсаз ихахәы жәпа еиқәаҵәа цырцыруа иқәаҳәаны.

Раԥхьа данысԥыла аҵықә-ҵықәаҳәа дыччо снапы аасымихын, схахәы ааилажәжәаны, схы днагәӡит. Еснагь ирцәыӡыз рыԥшааuазшәа, иахьнеиуа ишанханы иаакыдхалалоз ибла гәыразқәа, уажәы иҵьымшь жәпа еиншәшәылақәа ирыҵыҵьҵьаауа иҽырбон.

Аҩынтә рзы Наҳари сареи ҳанеиқәшәа, иблақәа зынӡагьы амца рхылахьазаарын, сԥышә хижәома уҳәо дысзааигәаны днасывсит, аха сгәеимҭаӡеит. Аихатә гәара ихы хырҳәҳәаны, абаҳча иҵҟьа-ҵҟьа иҩеиуаз Наира дылзыԥшуан.

Абас, амшқәеи аҵхқәеи еишьҭаланы ицон. Ашьыжьтәи амра ашәахәақәа, амбараа рыхьшькырҭа ахәы ақәцә ианаақәнаԥсоз, Наира лхылԥа чархь гьежьӡа, ажәҩан иаҵәа инадубалон. Дцон уи аԥша аиҳа дласны, ашьыжьтәи ашәахәақәа драԥгыла. Нас, аҵь ккара агәҭаны аԥсаатәқәа рашәабжь иалыҩны рҿаархон абарҭ ажәа хыбжа-ҿыбжақәа:

– Наҳар, сылашара, сдоуаԥшь... Сгәыҕырҭа, уажәгьы агәра умгаӡои уда сышхәарҭам!.. Даҽа ԥсҭазаарак шысҭахым!..

Аҟәыд аракәагьы ус аха иақәҵәиашарым, Наира шаҟа диқәҵәашо аҟара. Ухы раҳаны узызҵамԥшуаз ауаҩы дауаԥшь, ишьапы инаркны ихы аҟынӡа лҽеихьылгӡон уи.

Наҳар ҿиҭуамызт, аха амца зхы иныкәыршьыз ацәашьы аиԥш аҿҿаҳәа абылра даҿын. Ҩажәа шықәса раахыс арыцҳареи агәырҩеи иреиҵьны ирымаз игәы, уажәы аҽеиҵнахын, иҭыԥаны ицоит.

«Дабасзаанагеи, мшәан абри?!» – дазҵааует ихы. Нас инап дуқәа днарыбжьарҕәҕәа, мчыла дааиҟәкәкәааны лыбла дынхыԥшылоит. Наира лыбла ҵамҵамқәа лаҕырӡыла иҭәуп. Лхы-лҿы амцаԥшь ықәланы абылра иаҿуп. Наҳар ибла хәашьқәа ааихмырсыхьӡакәа длыхәаԥшуеит, аха амшын иаҵәа агәы ухыԥшылт ҳәа аҵа иҭаршәу аиубахуа.! Уаҳа илхиҳәаара анизымдырлак, адырҩегьых иҭыԥаны ицоз игәы деиҭанадирҕәҕәалон.

Абас акыр-мшы, нас акыр-ҵхы еицырхыргеит иҷырҷыруа ирзышәаҳәоз аԥсаатәқәеи, зымҵәыжәҩа иҵак рҭынчра зыхьчоз аҵиаақәеи, сареи ҳада зажәа шаҳаҭ дамамыз Наиреи Наҳари.

Сыԥсшьарамшқәа рҵыхәтәа уаҵәы иааидыскылоны аиԥш хәылԥазык, амшын сҿынҭшьны саап сгәахәын, сымпахьшьы сыжәҩахыр иқәыршәны, абаҳча сыҵҟьа-ҵҟьо сышнеиуаз, уаҟьан-чаҟьан бжьык сгәы иаақәсит. Сшьаҿақәа иаҳагьы иаасырццакын, урҭ абжьқәа ахьгоз агәашә ахь сҿынасхеит.

– Аа, абаақәа, аӡы, аӡы!..

– Дишьит, аԥхамшьа, дишьит!

– Аҳақьым, аҳақьым! – хаҵагьы-ԥҳәысгьы еибарҕзыҕызуа аилауаҭырра иаҿын. Снарылаххит.

Ҳаԥсшьарҭа ҩны агәашәхьчаҩ Пал Палыч ашьа иҿашәы, деимакы-еиҿакы даарган ашьац дныладыртәеит.

– Амилициа, амилициа!

– Абаақәа, хаҵа шәыҟами, дышәмышьҭын! – аҳәсақәа мыхьтәын иҟарҵоз.

– Дызлацеи, хаҵа шәыҟами, дышәмышьҭын! – аҳәсақәа мыхьтәын иҟарҵоз.

– Дызлацеи, дызлацеи!? – ашырҳәа агәашә сынҭҟьан аулица саангылеит. Сарҕьарахь санынаԥш, Наҳар иблуз шкәакәа еиҟәжәаны, изқәа ҟьаҟьа ду сынкыдыԥшылеит. Џьоукы деимырхха дыкны днаргон.

Аиашоуми, иаразнак иаасықәлашьцеит, иҟасҵара сзымдыруа сбалыбаҭо аулица саанхалеит.

– Аҿадажә, усҭахым, усԥырҵ ҳәа шаҟантә иалҳәаахьаз.

– Аԥсымлашь аиԥш дгииуа длышьҭамзи!

– Акамбашь аанда абозма, ахәыл акәымзи изышьҭаз.

– Мшәан, аҭыԥантәи ауаа усоуп ишыҟоу, иахьа ижәбама, нас.

Абас инеимда-ааимдо ҳцәа ҳхызхуа аҳәсақәа рыбжьы, аԥхыӡ салоушәа аарлаҳәа акәын ишсаҳауаз.

– Ацәгьауҩы дахьцо умбаӡои, узгылоузеи уҿыббаӡа, аҳәсақәа ҳишьҭаларыма нас! – дынсыгәҭасны сналырбӷаӷеит иаасыдыххылаз аԥҳәыс шәпа-жәпа.

– Ацәгьоуцәа ара ҳаҟоуп! – сҳәеит сара аарла сҿы ҩеихсырԥхьан. Нас еилаҿь игылаз ауаа снарылҟьан, Наира дзыҩназ аҩны схы ақәкны сҿынасхеит.

Усҟан ауп аҟаԥыҳәа иаанасгәалашәа, иацаахыс Наира аԥсшьарҭаҩны абаҳча дҭыҵны џьаргьы дшымцацыз. Шьыжьхьа лфарацы данааиуаз абжьааԥны еиԥш уи лаԥшыла салам ҳалҭомызт, лхәы дахатәар ԥасеиԥш дыццакуамызт. Ажәакала, дцәырҟьа-цәырасуа акырынтә дысԥылахьан, аха уи сара амалахазгьы хырҩаа асҭомызт.

– Наира дыҟаӡами? – сҵааит, абарҵа иқәтәаны агазеҭ иаԥхьоз аԥҳәыс схы налықәскын.

– Мап, дыҟаӡам, – лҳәеит агазеҭ лылаԥш ааҟәылган. «Уара уакәын иагыз», – рҳәон ицәыҵыԥшны исыхәаԥшуаз аԥҳәыс лыблақәа.

– Дахьцаз сашәымҳәари? – слыдҵуамызт сара.

– Абнахь ахшьыра дҭоуп, – амрагыларахь ала анаара икыдышьшьыла илашьҭыз ашәыр баҳчахь лнапы налырххеит уи.

Ашырҳәа уахь сҿынасхеит.

Ахәы сныкәгылан, амра аҵыхәтәантәи ашәахәа хаақәа зҭашьқьыруаз аҵәара лаԥшыла иааимыздеит, аха ԥсы зхоу аӡәгьы дҭызымбааит. Сахьԥшуаз лбаа, аԥсшьацәа џьоукы аҟәара ықәырҭәааа аҽырбара иаҿын, даҽа џьоукыx нахьхьи абираҟ хәыҷқәа рзааигәаара рыхқәа кәымпыл-кәымпылӡа избон.

Саахәын, абаҳча иагәылганы илашьҭыз амардуан саҿаланы сҿыласхеит. Амардуан абжарак ааиҩысшахьан, издыруаз бжьык, адгьыл аҵахьтә иааҩуазшәа, сгәы иныкәсит. Сышьҭахьҟа саахьаԥшзар, маҷкгьы сларывсхьан, амарда ҿаԥҟаны аҵәашьапы ахьеиҭарҳаз адырԥараҿы аҭәарҭа иалатәоуп Наиреи ҷкәынаки.

Наира лышьҭахь сеирхан. Уи лыҩнапыкгьы аҷкәын ихәда иакәыршаны, игәы аусушьа дазыӡырҩырцы лҭахушәа, лхы надҵаны, лылацәақәа еиқәыԥсаны дтәан. Иара иблақәа ҭызза сара дсыхәаԥшуа, изнапык ала, амра зныҷҷалоз уи лыхәда, лхылҿы ишьышьуан.

Схаҟынтә-сшьапаҟынӡа аҽыԥҳәа амцабз ҩасыхҟьан, хаха дара рышҟа сҿынасхеит.

– Абнауаҩы! – арҵәаа нхылҵеит Наира, сышнеиуаз ангәалҭа.

Илыдтәалаз дҩаҭыҩрын, ацә-кша аипш иҽеиҵархәач, иҭаҷкәымкәа раҵәаны, сара сышҟа иҿааихеит. Саргьы саа_нымгылаӡакәа сышнеиуаз ахыгә-сыгәҳәа ҳгәышԥқәа неидыргыланы, арбаҕьҷышьқәа реиԥш ҳаиҿаԥшуа ҳааиҿагылеит.

Арԥыс игәышԥы ҟьаҟьа аҟны икыдын аспорт азҟаза идырга. Иԥынҵагьы ҭаҷкәым рацәа шақәшәаахьаз удырратәы ахәдырра ҭаԥҵәаны, ихы-иҿы ҵаашәшәала иадырҟьаҟьаланы иҟан. Гыларылагьы Наҳар диаҟаран.

– Абнауаа, абнауаа, аԥхамшьақәа!.. – Наира лыбжьы ахьынӡацоз иҭцаны аҳәҳәаара дшаҿыц даҿын.

Иахьаанагаз уара идыр, еиԥхьытта ахацәа, аҳәса ҳадеизалара иалагеит. Наира арҭ анылба зынӡагьы даапкит:

– Абнауаа! Ҭынч аԥсшьаха ҳарҭома, ҳахьнеилак игииуа иҳашьҭоуп!.. – дыҩныҟьызҟьызын, агыртә лыхьызшәа лхаҟынтәлшьапаҿынӡа дҵыс-ҵысуа аҵәуара далагеит.

Аҷкәын дналыдыххылан дааигәыҵиҳәҳәеит.

– Бымҵәуан, сыхаара, бымҵәуан, урҭ сара идсырбап! – лыжьжьара даҿын, иблақәагьы рыцәгьаны сара дсыхәаԥшуан.

– Аиашазы, урҭ ламыс рымамзаарын!

– Абнауаа, мшәан, абнауаа!..

– Адәыҕбаҿы аԥҳәыс иҳалҳәаз шәгәаламшәои?!

Еиҭаналагахт иааҳадгылаз аҳәсақәа, схәынгаршьозшәа рҟьышәқәа ырҵәины исыхәаԥшуа.

Сара схаҳәхеит, унасысыр шьакәарак сылымшәо сдысӡа сгыланы сырзыԥшуан.

– Шәрыдҵ арахь, шәрыдҵ, зҭыӡшәа шәзымдыруа раҕьбжьы шәазымӡырҩын, – иҳәан хаҵак, урҭ аҳәсақәа еидыҳәҳәала, мчыла иманы иҿынеихеит. Сшыҟалаз ибазар акәхап, срыцҳашьангьы даасыхәаԥшит.

Уи сгәы аарыҕәҕәан, акы сҳәарцаз сҿы иҩанххыла-ҩанххылеит, аха игылаз рыҟнытә сара издыруаз, сеилызкаауаз ҳәа аӡәгьы дыҟамызт, урҭ зегьы ҿыц ԥсшьара иааз ракәын, сҽаанкыланы, снарылҟьан, хланҵы амардуан слаҿалеит.

Наҳар аԥсшьарҭа ҩнахьы дҭазмыжьлаз агәашәхьчаҩ Пал Палыч дхәахәа-чахәеит акәымзар уаҳа акагьы имыхьит. Аха, иҟалаз али-ԥси рыбжьара аԥсшьарҭа ҩны зегьы иахьӡеит. Зегьы уи акәын ирҳәоз, зегьы уи акәын излацәажәоз. Џьоукы, уи атәыҩақәа қәацәӡа иахадыргылон, даҽа џьоукых иахыҟьҟьаны икарыжьуан...

Сара сахьнеилак лахә-лахә исышьклаԥшуазшәа сгәы иабон, схы зқәыскрыз сыздыруамызт. Зны, Наҳар дахьыҟазаалак дсыԥшаарц амҩа сықәлеит, аха сахьхәын сгьежьит. Нас адырҩагьых Наира слышьҭалеит, данызымба, сымаҭәақәа ыршәны ачамадан илҭасыжьын, схы ахьынахо сцарц иақәскит. Аха уигьы сҩызцәа исадымраӡеит.

Абас сшеикәҵәашоз илеихашәа ихәлеит. Схы ҩнапыкла икны абарҵа сшықәтәаз, агәашә аҟны алашара днадызбалеит Наира. Уи лхы лықәыжь, лчамадан кны, агәашә дынҭыҵын, наскьа аулица нымҩахыҵ игылаз автобус ашҟа лҿыналхеит.

«Дцоит!» – сзықәтәаз аҟәардә сыҵасызшәа сҩышьҭыԥеит сара, – зегьы дҳалахәмарны дцоит! – сгәы адыԥдыԥҳәа иахьеисуаз абжьы саҳауан.

– Дышламысдоу ласҳәап, уаҳа исылшозеи, аха дшыцьнышу зегьы идсырҳап!» – сгәы иааҭаскын, сыбӷьааауа сылҭалеит. Агәашә сынҭҟьан аулица сшынанххылаз: арҵәаа, арҵәааҳәа игәыҭшьаагаха асирена абжьы геит, ахҭҟьа аиԥш архәара иаавшәан, рхы сықәкны рҿаархеит абылрарцәага машьынақәа. Урҭ аихатә гәара снадцаланы, еибарҳәҳәо иласывҟьеит.

Схы ҩышьҭхны санԥшы, амраҭашәара зегьы ҵырлашаауа аџьра амца ацраланы аҿҿаҳәа аилабылра иаҿын.

Армарахь санаахьаҳә, Наира дназгоз автобус алашара ақәыҷҷо архәара инавалон.

– Автобус цама? – дҵааит иаасыдыххылаз арԥыс.

– Ицеит! – сҳәеит сара саақәыԥсычҳан.

Уи иахьа Наира лхы згәы икыдыз арԥыс еихиаа, ԥынҵа ҭаҟьаҟьа иакәын.

АЛМАС

Хәылԥазык сашьа аусҳәарҭахьынтә дхынҳәит еилаҳәарак игәыдкыланы. Ихы ҳашныкәԥшыз, ашҭа цәырҵәо икәыз ахәыҷқәа зегьы «ҳаҽқәа» ҳаарысын, иара ишҟа ҳнаҵҟьеит.

– Раԥхьа иҩеиз абри итәуп, – иҳақәиргеит уи ибжьы, иикыз аилаҳәара шьҭыхны иҳарбо.

Ҳрасамахә «еқәа» рывара иақәҵәашеит афырмахьц, ҳнеиԥыххылеит.

– Шәызегь аԥхьа шәҩеит, шәызегь, – уи аџықә-џықәҳәа дычҷо, аилаҳәара шьҭыхны ишикыц икын.

– Аа сара, сара, – ҳнеилаӷзын, ҧыҭѡык ҳнапқәа рхахо ҳааиҵагьежьит. Аха аилаҳәара дзыхӡыӡаауаз акы шакәыз удырратәы игәыдырҟәыҟәала иманы аѡныҟа иҿынеихеит.

– Уаама, уан дукәыхшоуп! – лҳәеит сан, сашьа амаҵурҭа даныныѡнашыла.

– Сааит, сан баша напымацарагьы смааит, аа бахәаҧши, – сашьа иикыз аилаҳәара нышьҭеиҵан иааилирттеит.

– Унан, уан дукәырбануп, иузҭада?! – аилаҳәара инагәылҵны, ибажәгәаламуа зҿыназхаз аласба хәыҷы аашьҭылҧааит сан. – Алмас, Алмас хәыҷы! – аҧышә хҿыҿӡа, алымҳақәа кыдышьшь, апырпыл аиҧш иҟаҧшьуаркалеиуа иҟаз аласба, лызхара илызбомызт сан.

Ҳара зынӡагьы ҳшанхеит…

– Алмас?! Алмас,Алмас! – ихы дацәажәозшәа ибжьы ныҵакны ҿааиҭит сашьа. – Сан, шаҟа ихьӡ бзиоузеи, иахьак ахәыцра саҿын, акагьы аасзымхәыцызт, сеиқәбыршәеит, сан, – сашьа, ҳан даагәыҵиҳәҳәан, авырвырҳәа даахагьежьны длаиргылт, наҟ-ааҟ лыблақәа днырҭагәӡит.

– Наҟ уца, бзамыҟә, сеимуршәашәаара уҟоуп! – иара иҿынӡа данзымѡаӡа, иласба ахы днагәӡны инеилыркын, дҳәарҧсаруа акҿаѡра дныкҿалеит.

Уи нахыс ҳгәылацәа хәыҷқәеи сареи ҳзы иҟаз мшаҧын. Урҭ ашьыжь рылацәақәа шаахыртлак риарҭақәа иныргәылшәашәаны, аҳәыҳә ҧшқақәа реиҧш рымҵәыжәѡақәа рхахо, иаха Алмас азы рыхчы иаҵаҵа ирҵәахыз рыфатәқәа рыманы ҳара ҳашҟа рҿаархон. Сара усгьы схарҧҷыӷра ѡыззӡа, ҭырқәҵас сшьапқәа сыҵаҧса, сқьышәқәа ҭырқәацәааны Алмас саҧхьо аҧхьа стәазар акәын.

– Шьыбга, (Шьыбга ҳәа сеиҳәон сашьа), – Алмас унапы акьумырсын, игәмахоит, ирыцҳами, – исықәиргон сашьа ибжьы.

– Ҟаҳ, уара умсааит ааигәарагьы сшыҟам! – Алмас азқәа иқәысшьуаз снапы ашырҳәа саахан сыбжьы қыҵьқыҵьуа ҿаасҭуан саргьы.

Мыцла дахьыснықәуаз сгәы ҭнаблаауа адырѡегьых снацәкьарақәа уахь рхала рҿынархон. Сыблақәа шаҟьо абжьы ахьгоз ашҟа иҧшуан, снацәкьарақәа зны рҿеиҵырхуан – иҧхаӡа ахәыҧшқа ианынахьыслак, ихааӡа сцәа-сжьы зегьы инахьӡон, нас ишәаны адырѡегьых рҿааикәарҧсон. Сыздыруам, сашьа абри аҟара сызицәшәаоз. Уи ахаангьы дгәамҵны слымҳахь инапы имырххацызт, дыхәмаршәагьы «шалабанк» схы еимҭацызт.

Иакәым акы аныҟасҵалак, енагь ачча зқәыхәҳәы иҟаз ихы-иҿы аҽааиҭанакуан. Нас издыруан сара ҵабгарак шызуз, схаҟынтә сшьапаҿынӡа амца ласхҟьон, сдысӡа сахьгылоу илаԥш сыдырхаланы ԥыҭрак дышсыхәаԥшуа, ашьыжьтәи амырхәага ашьха ианҩавҵыҷҷо аиԥш, ихы-иҿы ныққәлашон, қьааба-ашә аиԥш ԥшьшьаала инапқәа аҽеидыхра ианналагалак, сыԥаны акәапаҳәа игәы сҽынкыдсыршәлон…

Сашьа, Алмас ахәы иманы данааилак, фатә хкыс иуҭаху зегьы амҵаҵа, агәыла-азла еизаны ишадтәалоу дааҳахҭыгәлон. Ҳгәылацәа хәыҷқәа рыԥсы иаҟәычҳа иԥхаҵәы-ԥхаҵәуа рыкәа ииаҭыхны инамҵарҵоз рҿаҵахәы, ацигар-бӷьыц аиԥш иҵаӷаӡа иҟаз абыз хәыҷы аарла иаакылырҳәҳәаны, инырхьшьы-нырхьшь инырхысуан. Нас агәы хынҳәызшәа фырт-фырт ҳәа иара атәала ашақә иасны ахы ҟьо, аҵыхәа ҳҿаҟьаны аҿынанахон.

Ҳара ихьымӡӷаҳшьон, ҳаԥсы еиҟәыҷҷо, иазааура ҳзымдыруа, иаҳкыр ҳақәиҭымкәа, иҳапҟар ҳақәиҭымкәа, ҳнеиҿаԥшыааиҿаԥшуа ҳааидхалон. Ус шаҟантәы ҳаԥсы ҳҿанаҵахьази Алмас.

– Аҩызцәа! – ҳхагәҭаҟны игон сашьа ибжьы (уи аҩызцәа ҳәа акәын дшалагоз лабжьагажәак ҳаиҳәарц иҽаназикуаз). – Ишәасымҳәахьеи, аҩызцәа, Алмас зхылԥшьҭроу, иахьынтәаанагаз. Алмас англыз лажәлоуп, хылԥшьҭрала идууп, ахьӡаԥша абанҭ ҳашьхақәа ираҟароуп, – инацәа наирххан ашьыжьтәи амра зхы иқәыртәаны, ииаҵәа-иаҵәааӡа ажәҩан иадаабалоз ашьхақәа рышҟа, – иԥагьоуп ус иауҭалак зфо лажәлаӡам, исасуп макьана, иԥхашьоит акәымзар, ахаԥыц назкьысыз ахьархь аиԥш ахрыстҳәа инацәа аахнаҵәоит. Шәакьымслан, аҩызцәа, шәнацәкьарақәа шәҭахызар ааигәа инажәымган. Амала иазҳар, усҟан шәаргьы саргьы ҳаҭхаџьт: ԥсаатә мҩаск ҳқыҭа иахыԥрааны ицар ҟалома, шәарахк гәатабӷата абна илаларц залшом, зегь кны, ҳара абра ҳшьамхқәа еиқәыршәны ҳаштәоу иаҳзаанаго иалагоит…

– Акыр идухоу, Биба? – Биба ҳәа иасҳәон сашьа. Иҵегь санмаҷыз Бадра ахьсзымҳәоз аҟнытә акәхап). – Сара саҵкьысгьы еиҳахома? – схагәҭа снапы ықәкны ирбо скәаӷӡа саагылт сара.

– Ҳгәыла Шабаҭ ицә ду Џьарма, шәымдыруеи, аҩызцәа?

– Ааи, – аӷзаа аилҳаргон ҳара.

– Убри аҵкьыс аԥсык иҩеиҳахоит.

– Уу-уу, ҟоҳ-чоҳ! – ҳабла хәыҷқәа кәеицеиуа ҳнеиҿаԥшыааиҿаԥшуан зегьы.

– Алымҳақәа,Биба,алымҳақәа? – сҩызцәа хәыҷқәа рџьашьара иҵегьгьы амца аҵасҵарц сеиҭаҵаахуан сара.

– Алымҳақәа ртәы шәазымҵаан, аҩызцәа, ижәбома абни аан-да иахарҧоу?..

Адруҳәа ҳанхьаҧшит, ицәышәшәӡа аанда иахарҧаз амшәцәа ҟьаҟьажәыр ашҟа.

– Абниҵәҟьа иаҟарахоит.

Наск ҳџьашьара аҳәаақәа зегьы ирхыҵуан: џьоукы гәырҕьаны ицәыҵаччон, даҽа џьоукых уи алакә иахырҳәаара рзымдыруа инеихәаҧшы-ааихәаҧшуа иаанхон. Сара сҩызцәа зегьы тҟәаны исызҭаз Алмас ахы анапы анықәшьра амбатә исзаҧсаны, маӡа азааигәахара салагон…

Уажәраанӡа зыбз ахықәцә ҳарбаны, зқьышә-хҿыҿ ҳақәыз-ҵоз Алмас, сашьа исындыкәра иманы дшааҩнашылалак фҩыла иакуан: акакаҷ-бла еиқәаҵәақәа ҟәысҟәысуа иаахтны, иҳәанҭалеиуа ишьаҧқәа рыбжьара аҽаабжьанаршәуан, нас абз ҟьаҟьа ырлакьҭаны асандыкәра икыдшьыло акрыфара инала-гон.

«Ижәбома, аҩызцәа, – рҳәон ачча зхыҳәҳәыла иҳалаҧшуаз сашьа иблақәа, – Алмас закәытә лажәлоу, иабалакь шамфо, из-балакь ишитәым…»

Амала, сашьа иагьа иҳәандазгьы, ҳгәылацәа хәыҷқәеи са-реи уи ҭаха аҳҭомызт. Агәашә дынҭыҵлак иҟьо иҳама ашҭа ҳааҭалон.

– О, уара амыждаирақәа, амыждаирақәа, аӡәы ихы аҟара ҳаҭыр зқәиҵо ила шәалгеит, ибжьышәхт… – игон сан лыбжьы.

– Алмас арахь, Алмас арахь, наа, наа, усҭ!.. – аҳабла ахы-аҵыхәа иахьӡон ҳабжьы.

Алмас алымҳақәа аҟьаҧҳәа иааидаҳало, афақь зкылҟьоз аҧынҵа ҭшша шьҭыхны ифҩышәо, икәлаауа иҳабжьан. Иар-гьы ҳаргьы ҳанкарахалак, акәапа-сапаҳәа ашәшьыра ҳаҽеныҵаҳаҧсон. Ҳара ҳнеихәаҧшы-ааихәаҧшны ҳзеиҧшрақәоу ангәаҳҭалак, ҳкьатеих ҧҵәо аччара ҳалагон. Алмас аҳаҟьа-аҳаҟьа еисуа иахькаршәу зны алацәақәа неиқәнаҧсон, нас, џьара ҳацәцар ҳәа ишәозар акәхарын, ашырҳәа абла цәҟәыншьақәа аахтны инаҳалаҧш-ааҳалаҧшуан.

– Нан, Бадра! – лҳәеит сан хәылҧазык сашьа ашҭа дшааҭалаҵәҟьаз.

Сара сан илҳәашаз заа сцәа иалашәан, ашырҳәа аҩны ааҵра снавапҟеит.

– Ула иалгеит, иахьа хәлаанӡа иҟьо ирыма аҟәаҵа иҵоуп, саргьы сҟырҟы ҭхааит...

Уиакәхеит, сҩызцәа хәыҷқәеи сареи ҳгәырҕьара аҵыхәтәа уаҟа иааҧҵәеит. Сашьа есышьыжь усура данцо Алмас имаҩы дцо далагеит. Уи раҧхьатәи амшқәа рзы ишацәымҕыз, ишхьышьырххоз, «ҳаи, абааҟәа, шәсыцхраа», – аҳәозшәа аблаҟәа цәыҵырҟәыҿны ҳара ишҳахәаҧшуаз ашҭа иааҭыганы игон. Нас иашьцылеит. Иаха еизарак рыманы, ашьыжь сашьа дзымгылакәа аиарҭа дааҕрахаргьы, аҩшьапыкгьы ашә иадыргыланы, ацаҧхаркырҭа аҟьышә адгәала, иҵыр-ҵыруа аҵәуара иалагон.

Сашьа маӡаныҟәгаҩыс аус ахьиуаз аусҳәарҭаҿгьы иаразнакы ахы бзиа иднарбеит Алмас. Аусҳәарҭа ашҭа ишынҭашылалак, аҧшәма инеидҟьаны, ишаҵәо иаарылалон. Кабинет-цыҧхьаӡа ашәқәа ахы нрылакуа, зегьы рҭыҧқәа рҿы иҟоу иҟаму гәаҭаны иаахынҳәуан. Нас инеины, уаҳа аӡәгьы иҧырхагамхакәа, сашьа дзықәтәаз аҟәардә аҧшьшьапыкгьы иқьақьаӡа иаарыбжьатәон.

Уи нахыс Алмас ахы шьҭыхны уаҳа аӡәгьы аҽинарбомызт. «Излалаз» аматҵура иамырхыр ҳәа ишәозшәа аҧсы ӡаны, аффаҳәа иҩуа астол иахатәаз аҧшәма иҵаҟа иҵатәан.

– Бзиа ууит, дад Бадра!

– Бзиала шәаабеит! – ҽнак шәынтә абри акабинет аҿы абас абжьқәа гон. Сашьа иааилак дырхаҵгылон, рнапы рымихуан, иртәон, драцәажәон, ирҭаху ашәҟәқәа ҟаҵаны ириҭон. Абарҭқәа зегьы рцымхәрас Алмас зны-заҵәык абла аахтны иааиз инаихәанарҧшуан, нас «уи дшәарҭам» аҳәозшәа, агәы рҭынчны, адырҩегьых инеиҟәнаҧсон.

Шьыбжьонла какалк еицыркырц, рыҵаҟа иҟаз акрыфарҭа хәыҷы ашҟа еицылбаалон аусҳәарҭаҿы аус зуаз зегьы. Усҟан Алмас зегьы ирыбжьагьежьуа, ирҿахәмаруа ирыцны илбаауан...

Ихбалеит ааҧынтәи ашәҭқәа, иаҳа-иаҳа рыҽдырхәон ашәырҵла рымахәқәа, ииаҵәахеит уажәрааӡа икылҕьашаамылҕьашҭаа иубоз амхурсҭаҟәа, агәрымра иаҟәыҵын, иразҟәынҵа иааргоз ахаҳә дуҟәа ирыбшьахәмаруа илеиуан аӡқәа. Ашәа хкыс иуҭаххалак зегьы уаҳауан усҟан ҳқыҭаҿы. Ашәаҟәа амра дырҿыхон, ашәаҟәа амза дыршанхон, амхурсҭаҟәа рҿы ахәыжә-хәыжәҳәа аҽагашьҭыбжь гон, аҭаҭынрҭаҟәа рҿы аҷҷаҷҷаҳәа аҭаҭын бҕьы ахәҵәы ҧҵәҵәон. Абарҭ зегьы ашәаҟәа рыцын, дара ирхылҵыз, дара ирызшаз. Убарҭ ашәаҟәа ирыланы зны-зынла иуаҳалон «Ооҳо-ҳо-ҳо» ҳәа иааҭҟьалоз Ар

рашәа. Уи ашәабжьык иаладырҩашьомызт анхацәа, иаҳаракгьы ҳарҭ ахәыҷқәа. Ҳлымҳа ишааҭаслак, уҭреи баҳчеи еибарганы, аҳәсақәа шҳашьклаҳәҳәо, амҩаду аҿы ҳаакылппуан. Ҳара ҳакәым, арашәаҩ иҽага иҧышәҵаргәаны даагылон, аҭыҧҳацәа ргәы аҽареиҵьуан. Ҳқыҭаҿтәи арҧарцәа неиуан ҩыџьа-ҩыџьала рыҽқәа еиварҧало, икаҩуаз рҽеимаақәа амца рыҵыдд иҩеиуан, рыҽуапҵаршәқәа рҟны аиаҵәақәа ҧхон.

Иҟамло егьыҟам, аҟанҭаруаз аиҧш ҳаҧсадгьыл аҭацәа акәыршоуп, аӡәы иҽааирҵысыр акагьы ҳзымдырӡо ҳашҧеиҧыло ҳәа акәын ҳқыҭаҿтәи арҧарцәа мчыбжьык ала знык-ҩынтә ҽыла еиқәных адәаҿы изкылсуаз. Иахьагьы сыбла ихгылоуп алымқәа реиҧш рӡарақәа еиҩаҳаҳа, иҟата-ҟатаӡа рыҽқәа ирыбжьагыла, еиварҧшьыхаа адәы ианаақәгылоз.

Сашьагьы дрылан ҳқыҭаҿтәи аҽыбҕаҟазацәа. Урҭ аҽазыҟаҵара анрымоу аҽны сара сзы ныҳәа дуун. Аҕәра аҟаҿыҳәа иацҳауа аҽҭра иааҭирҧоз ҳҽеиқәа Раҧка акәадыр сышьҭкәыцәаа снаниртәалон сашьа. Нас иаҳәачаҧа аҵҕа ркьаҿны сыхәда илхшьны, аҕәра еиқәырхха иҿаҳәаны, снапы ҭаршә иаасиркуан. Усҟан Кавказтәи ашьхақәа ҵаҟа исыҵагылоушәа аҧҭақәа сҿашьқьырны ицозшәа сгәы иабо амҩаду снызбжьалон. «Ее уара, ҳгәылацәа, ахәыҷқәа!» – сыбжьы ныхҵа-аахҵа, сыҳәҳәаны сҽыдсырбар сҭаххон, аха Раҧка сышҟәыннашьоз атәы иалацәажәо исаҳахьан, рацәак агәра сызгомызт азы сҽааныскылон.

Раҧка Алмас баны иаанхомызт. Уи ахы ишныҟәыҧшлак хәырр ҳәа ашақә иасны, ахәда еиқәаҵәа-цырцыр ацәақәа еизырҽы ирхәаны, аҧхьатәи ашьапқәа рхха илазыҵҟьон. Алмасгьы уи аҿаҧхьа ишымчыдаз ауамдырхуаз, аҵыхәа агәыҵарҽыла ахы ахьынахоз иҩуан.

– Биба, Раҧкеи Алмаси еимаркуеи, инеихәаҧшны изаанымхуеи? – сиазҵааит ҽнак зны сашьа.

– Сара сеимаркуеит – еиҵашьыцуеит, – иҳәеит уи дааччан.

Сашьа ииҳәаз рацәак иџьасымшьеит, избан акәзар, иара сара схаҭагьы Раҧкеи Алмаси срыҵашьыцуан.

Ҳкылсуан ҳабацәа рабду илабашьа аҽыҩҳәа инарсны, ижәлари иҧсадгьыли рлахьынҵа ахьиӡбуаз, ахақәиҭра ахәшәабылфҩы макьана изхышәшәоз, сашьцәа зааӡаз, сзааӡоз саргьы – адәы иаҵәа Мидарадә ашҟа.

Раҧка Мидарадә иныҟәыҧшыр амзаатә азаауан: ашьҭахьтә шьапқәа ирықәгыла, аҭыҧҳа ҧшӡа леиҧш, абҕах мыр-

ҭысӡакәа акәашара иалагон. Абраҟа инҭәон адунеи иазымку-аз сара сгәырҕьара. Аҭла амызгәыҭ аиԥш сашьа иарҕьа напы сгәыҭҳәаны, аԥҭақәа зҿашьқьыруаз ашьхақәа хыхь иааныжьны, адых ҳәа асаара сынкаԥон. Раԥка ишьхынгыланы акәашара ишаҿыц иаҿын, Алмас уи иацәшәаны сашьа иааигәара ианзымнеилак, иҟуҵәуа сара иаасыдхалон.

Адәы гәхьаазго, адәы иашьцылоу аҽҭагыла акәым, иара ужәгьы сара Мидарадә снықәаԥшыр – сеимаақәа аасышьхыршәашәа зымҩа инкаԥсаны, сыкәкәаӡа адәы снықәаланда аасгәахәуеит. Абас иҟан, абас иҟоуп ашьха ԥагьақәа ҟарулҵас измоу, ӡынгьыԥхынгьы згәы ауарҳал иаҵәа ҭаршәу, ақыҭа иахәышҭаароу, араион иахчнызоу сара с-Мидарадә.

Сашьа ишьацәхыԥ аҽышькыл иахьысаанӡа Раԥка шьҭиаа адәы аҽаҟаратәны иныкәлон. Уи дԥырны дышнеиуа акәадыр дҩаныԥаны, аҽы азганк днаваӡ дцон. «Ҳоуу!» аарылгон ажәлар. «Ҳоуу, ҳоуу!» ашьхақәа ирҿаланы инҭакәкәа ицон. Алмаси сареи Бадра дкаҳар ҳәа ҳшәаны ҳалацәақәа еицхааҩон еицхаҳҭуан. Раԥка шьҭиааны ишцац ицон. Сашьа зны хыла акәадыр дангылон, зныхгьы аҽы даваҩны дхалон, дылбаауан. Нас иаҳәа амраҿы икаҷҷон, аҳауа еиҩнарссон, афрангь зхьысуаз абыцаҵәқәа аҳарҭ аиԥш анахьгьы-арахьгьы икаппуан.

Иара уажәгьы Мидарадә снықәлар сгәы иқәыҩуа иалагоит ахра ахаҳәқәа аҿзыршәашәоз, ашәарах абжьшьхакы ирхызцоз анапеинҟьабжьқәа. Сыбла иаахгылоит: Алиасраа, Михараа, Хынтрыгәраа... Аԥҳәысаагара иахьымӡаз, зызхара иҽыжәымлаз-иҽыжәымҵыз, Мидарадә зызхара изымбаз сқыҭаҿҭәи арԥарцәа.

Ҽнак шьыжьымҭан, сашьа аусҳәарҭаҿы днамӡацт ҳҳәоны игәыилахь еиқәышьшьы дгьежьны, ашҭа дааҭалеит. Алмасгьы гәалак амазшәа алымҳацәқәа ақәыжь, ицраԥ-цраԥуа ишьҭахь игылан.

– Иухьи, нан, уцәаԥштәхәы цәгьоуп, учмазаҩхазар, иумухыша уан? – сан дҕьаҵәыҕьаҵәуа сашьа дааихагылан, илахь лнапы нақәкны, ихы-иҿгьы аалшьышьит. Бадра иҩнаргәыҵкгьы наҟааҟ ихы иаҵаҵаны, ажәҩан ахь дыԥшуа, ашәшьыраҿы икаршәыз амшәацәа дныкәиеит.

– Аибашьра иалагеит сан! – иҳәеит Бадра ибжьы ҭахәаҽӡа. Нас изнапык ала ҳан лнапы ааишьышьын, иԥахә-ԥахәӡа адаиаҵәақәа зқәырдаз азқәагьы аҵәах аахиргеит.

Сан деизҟәыҿны ивараҿы амшәацәа дныкәтәеит. Алмасгьы саргьы ҳӡыҕә-ӡыҕәӡа, ҳҟыт-ԥсыт ыҟамкәа ихахьшәа ҳаатәеит.

– Бымшәан, сан, амҿтәы ҕьатама пҵәаны ихәыҵыԥрыз аҳаиуан, аихатәы ҕьатама азырпшаауеит, – хрыжь-хрыжь даақәыпсычҳан, аҭынчра ааилеигеит уи. Игәы иқәҵаны, уажәы иԥнапыкгьы рыла ашьышьра даҿын ҳан лнапы.

Аҭацәра иалагеит ҳқыҭа. «Оо-ҳо-ҳоо-оҳо!» ҳәа уажәи-уажәи ана-ара иааҭдырҟьоз ар рашәа иаҷыдахаз егьырҭ ашәақәа зегьы еиҧхьбеит. Акеԥ-акеԥ, акеԥ-акеԥ ҳәа иахьа хәлаанӡа рҿеимаашьҭыбжьқәа гон ҳаԥны иавсны Мидарадәҟа икылсуаз арҧарцәа.

– Аҵәыцак, фырҷьанк, нан, Матыгә, Хынтрыгә, Алиас, ҳрыцҳами абаақәа, абарҭ шәҷьыба инҭашәҵ, амԥахь шәнамыцҳари? – Сан абас дҕьаҵәыҕьаҵәуа агәашә дшылагылоу илеихашәы ихәлон.

– Иаҳзыҵәах, Машьа, иаҳзыҵәах, ҳамнаӡацт шәҳәоны ҳхынҳәуеит, нас ҧшӡала еицызфаша, еицызжәыша! – аҟамчқәа кәлаауа изхьынҳалоу рнапқәа ҟьо, иццакы-ццакуа амшын еиқәаара иазцо ашьха ӡиас аиҧш, амшгьы аҵхгьы рзеиҧшны ацара иаҿын.

Сашьа, Алмасгьы иаргьы рыбла ахьҭоу умбо асаба иагаҧы, абҕажә рҧышә иқәтәа, имлашьуа ашамҭазы ихынҳәлон, ихнымҳәӡақәа аусҳәарҭаҿы иштәоу ианырхыргалозгьы ыҟан.

– Ҳара усгьы ахымҭҟәыл ҳзыҟалеит, аха абри ахы зыхнарҟьозеи, иаап… – игәаҕьны изымшәиуа, алымҳа ҟьаҟьажәыр ду нҿирҳәцаалон сашьа.

Усҟан, Алмас ашьҭахьтәи ашьапқәа иԥарықәгылаҧы, ида ишхәарҭам ианаҳәарц аҭахушәа иҟрым-ҿрымуа, илахь аҵәах аахнаргон. Уи сара афырмахьц ақәырҵәаша испҟар моу сымамкәа, сашьа сизааигәахон. Раҧкагьы иҟоу адыруашәа, аҽҭра ԥнырцәажәаауа акьыркьырбжьы гон.

– Аат, умшәан, акыр ҳалшозар уареи сареи ҳамацара ҳаизынхоит! – Сашьа сара сԥышьҭыхны саагәыдыҳәҳәало, Раҧка ахьҭаку ашҟа иҿынеихон.

Ицон амш хьанҭақәа еишьҭалан. Ииасит мызкы, ԥымз… Шьаҟа рацәа зҵырхыз аԥны хьанҭа еиҧш аҿҿа-ҿҿа алгон ҳқыҭа.

Хәылҧазык Бадра заа дхынҳәит аусҳәарҭахьтә. Ҳан акы леиҳәарц игәы ианҭоу ишыҟаиҵалацыз аиҧш, лхы аaигәыҵаҳәҳәаны, аҵәах аахиргон, зҵаара рацәа зхубаалоз лыблақәа дныргҭапшит.

– Уажәшьҭа сҭынчуп, – ибжьы ҭахәаҽӡа дцәажәо аҟәардә даахан, астол аҵкар днадтәалеит, – дқәыпшуп, аха дҟәыбҷоуп, иаамҭахеит, ишҧаҟахҵари, ашколгьы иаргьы еилеигӡап, ҕьырак сара иҟәысҟьеит…

– ихәыцрақәа драцәажәозу, ҳара ҳзы иҳәозу узымдыруа, игьагьаӡа аҭуан иаҵаз алампа лашара дахәаԥшуа дцәажәон сашьа.

Усҟан уи иажәақәа рхы ахьцоз ҳан шаҟа иеилылкаауаз сыздыруам, аха сара ахәынганахьгьы сыҟамызт.

– Уажәыҵәҟьа иҽрыцәгьаны дыҟоуп, аха рацәак ҳаидхаларым сгәахәуеит, – дҩагылан ҳан дааигәыҵаиҳәҳәеит Бадра, – мшәан, ақәаԥсата аиҳа ақәаршыҩ иаҳа ирласны ихымкәкәои, сан?! – лхы дҩахан лыблақәа дныпхыԥшылеит уи.

– Аи, нан, уи иаҳа ирласны ихымкәкәакәа... Уарбааӡагәышьоит, аха ихыкәкәоит, ихымкәкәаар иабацои, – сан лыбжьы қыџьқыџьуа дцәажәон.

– Ус акәзар сшәыра акы нҭаҵа-ааҭаҵа, сыхбаҟәӡа ара сыштәоу еилгаргьы ԥхашьароуп, – адырҩегь ҳан лхы днагәӡын, иҭыԥ ахь даахынҳәит Бадра.

– Уабацо, Биба? – сҵааит сара акәапаҳәа игәы сҽынкыдыршәаны.

– Пу, пу, пу! – излак хҩаны, игәыбжьынацәа рҵысны исирбеит уи.

– Иушьуада?

– Аҕа.

– Дзеиԥшроузеи, Биба, аҕа?

– Ҳы, думбаӡаци? Ашьтәыцқьақәа дреиуоуп, – шьыҵәрак ихахәы илахь илҭажьны, иблақәа рыцәгьаны, иԥышәқәа ҭысҭысуа даасҿаԥшит.

– Иаргьы ауаа ишьуама?

– Ҳы, имшьыкәа, имшьуазар даҳшьуазма!

– Саргьы суццоит, Биба, – сцару, сымцару ҳәа схәыцуазшәа, ԥыҭрак сҽаанкыланы ҿаасҭит сара.

– Мап, уара ара уҟазароуп, ахаҵа зехьынџьара даҭахуп, насгьы ашкол уҭалараны ушыҟоугьы ухоумырштлан, – инацәа сықәкны иааирҵысит сашьа.

– Алмасгьы уццома?

– Мап, Алмас саанӡа уара иусҭоит.

– Раԥка?

– Раԥка сара изгоит. Уаалеи уи ицо, имцо еилаҳкаап, – иҳәан, сашьа симаны аҽҭрахьы иҿынеихеит.

Адырҩаҽны шьыжьымҭан сан, сара, Алмас, Бадреи Раԥкеи наскьаагарц амҩа ҳақәлеит. Ажәҩан ҭыблаауа, ишашаӡа иаацәырҵыз амра ашәахәақәа цқьа аҽԥыртлара рамраӡакәа, алҩақ ԥштәы змаз ԥҭақәак нархаҳан, азныказ ашьыжьтәи аԥсабара гьамадан иааҟарҵеит.

Издырхуадаз атса еиԥш ихьынҭыҵьӡа сан лгәы инкыдҳалаз агәырҩа шаҟа тонна акапануаз, аха уи аира-ааӡара злалҵаз лыҷкәын дахьлыдырбалшаз еизара дук ашҟа дцозшәа лхы-лҿы лхаччо лԥеыҟаҵаны, диваԥало днеиуан. Бадрагьы Раԥка аҕәра кны, ҳан лыжәҩахыр инапы ныҟәк, Гәдоуҭанӡа длаҿаххны даауашәа, ҭынч-ҭынч ацәажәара даҿын.

– Иаҳа сынхаргьы мызкы акәхап санынхо, сара сжәымбакәа амхы ҳалалоит ҳәа шәҽеазышәымкын…

– Усоуми, ааи, уан дукәыхшоуп, ԥшӡала иҭазгалаша, ԥшӡала изфаша.

– Ҳажь сынтәа хар амамкәа иҿоуп, ҩык ҳәа ҭасҭәап, аха, сан, ацыԥхьҟәа уҿаԥаланы ублаҟәа ҭырхуа!

Ахьӡара зауша, омашәа иҟамлашеи сынтәа!..

– Ҳоҳ, ҳоҳ, ҳоҳ ачараҟәа уҳәеит ҳәа, ицаз зегьы хынҳәны иаауа иалагар, амшгьы аҵыхгьы ҳазхашам!

– Ҳашрыцҳау ибоит, ихьышьаргәыҵа сакәыхшоуп!

– Ааи, исхамшҭхьази, Каҷыҷ аԥара исҭахьеит, ҩажәа-ҩажәа зкуа ауалырҟәа ҩба сзааигараны дыҟоуп, амра ахьрыҟәымшыша џьара ишәыргыл, уашьҭан рырчра сцәуадаҩхоит.

– Зеиԥшыҟам, уан дукәыхшоуп, урҭ хьаас иҟоумҵан… Мшәан, Каҷыҷи Кьытлари еиуара рыбжьоума, урҭ зегьы шәахьцо дзым-цозеи?

– Уи игәы ахы акьыба амоуп ҳәа ашәҟәы ицуп.

– Акьыба аазхәоз агәы изҭазаргьы дыцәгьам!

Инеибарччеит сани сашьеи. Ааи, урҭ ҵыԥхи ҵыԥхцәеи реиԥш рыбжьҟәа ныхҵа-аахҵа иччеит, урҭ абжьааԥны аиԥш алаф шырҳәац ирҳәон, амала еихәаԥшуамызт: сашьа мраҭашәарахь дыԥшуан, сан – асаараҟа. Уажәшьҭоуп сара ианыздыр усҟан сани сашьеи иарбан роль хьанҭоу ирхәмаруаз.

Амра ҳхагәҭаҿы иҩеины, апырпанта аиԥш адгьыл агәы кылнаҵәар аҭахушәа икацеиуа иԥхон аихамҩа астанциа ҳаннавалоз. Урҭ ирзԥшны ишнаҵҟьарыз ихианы игылаз адәыҕбаҟәа, ҳәашьа змам маӡак рҵәахырц иаҿушәа, рыблаҟәа амраҭашәарахь икыдырхаланы, хрыжь-хрыжь аҟәыԥсычҳара иаҿын. Издырхуадаз, уажәы, аԥҳәысеиба лышш-аанда аиԥш иҟәыршә-ҵаршәны, ихыргәа-ҿыргәаны игылаз адәыҕбаҟәа сашьцәа рашәабжь рхыҩуа шаҟантәи амца ҟьауҟьад иалала-хьаз, шаҟантәгьы урҭ рыҟьбжьы рҭыҩуа, ашьа рцыркәкәа уи амца иалҵхьаз.

– Ооҳо-ҳооҳо, оҳо-ҳо-ҳо! – иахьагы рашәаҳәабжь гоит сашьа дызлоу.

«Ее, Анцәа ҳрыцҳашьа, ухьышьаргәыҵа сакәыхшоуп... – дҟәындшәындуеит сан, ҳазегь ҳаихьымӡа-еиҧымӡо сашьа ҳишьҭаланы ҳахьнеиуа. – Шаҟаҩ ааӡаны иҳамази, мшәан, ҳарҭ анацәа хгәашақәа. Еҳ, бзиарак ҳаҧхьаҟа ҳақәыршәа, ухьышьаргәыҵа сакәыхшоуп! – илызнымкылаз лылаҕырӡ лыҷкәын ибар ҳәа дшәаны лхы Раҧка аган инавалкуеит.

– Шәааласы, шәааласы! – инапы иҟьоит Бадра аӡхыҵра аиҧш ихышхыҵәаны инеиуа ауаа дахьрылагылоу.

– Ирывагьежьуа, иҕӡыҕызуа, иаарышьклаҳауа ирышьҭоуп Алмас.

– Ишаапкра иаапкааит, иҳадызцалазеи!

– Уи ауми уара, иҵхәыршәшәо ҭәарҭак иаламзаауа, ҿашәагәӡа змоуша, ачақәа џьара хаҵак дрышьҭоу џьырымшьалари.

– Арахь уца, алашькьынтыр, сҳәарын, аха уаанхеит!

– Ҳаи, абааҧсы, ус шәымҳәан, ари сҩыза гәакьа агәы нзырхаз, саргьы сгәы нирхеит. Алмас, Алмас, – дгәыкы-ҧсыкуа ибжьы нақәиргон сашьа.

Уи сашьа ибжьы алымҳа ишааҭаслак, иҩныҵәаашаны хаха ауаа рыжәпара иагәыдлон: зны акаҭ иадҧаз ампыл аиҧш шьҭахьла иааны Раҧка иаҧышьклаҳауан, даҽа зныхгьы изааӡаз аҧшәма днаӡгоз аӡхыҵра ахҿеиҧш иалҵәраа, инахьхьи аган аҿы инкылҟьон.

– Еи арҧыс! – сыварҿыҵәкьа игеит бжьык ҭахәаҽӡа, ахьшьцәа рқьала аиҧш адырҧара аҽнадрыҕәҕәала игылаз астанциа ҳашнавалаз. – Ҳгәашә уавымсын, уааҽыжәҵ! – иаасыҵыххыз асолдаҭ қьышә-хҿыҿ Раҧка аҕәра нҭарсны наҟ длаҳахеит.

Атәым напы иаҿхагахаауаз Раҧка хәырхҳәа ашақә иасны аҧырцәқәа ҩеиланаргылт.

– Иоушьҭ наҟ! – сыҩныҟааит сара, сахьыҟоу-сахьану сзымдырӡо сеилууаа сахьақәтәаз, сҟамчгьы ҩасырххазаап.

«Сахьырго умбои», – аҳәашашәа Раҧкагьы абжьы ныхҵааахҵаны икьыркьырт. Сангьы асолдаҭ дааиҿагьежьит.

– Ишәҭ, имашәымкын, Раҧкеи сареи ҳаиқәшәаахуеит! – иааҩуан сашьа ибжьы.

Уаҳа акагьы сгәалашәом – схыгәӡа адгьыл аҿы сышгылаз збеит.

– Уаала, нан, уаала, – сан сыжәҩа нҭалырсын, ҳхыҧхыҧуа ицоз ҳнарышьҭалеит.

Агәақьӡәа нахьхьи адәыӷбақәа рхаҟны игоз амузыка абжьы иалԥны иааԥуан Рaԥка акьыркьырбжьы, Алмас аҵәуабжьы, сан лгәынқьбжьы.

– Шәааласы-шәааласы! – есааира инаскьон сашьа ибжьы.

– Адәыӷбақәа ирҭахыз ргеит, инхаз ҳлаӷырӡышо, ҳмидагәидаха ҳашьҭахьҟа амԥа ҳнықәлеит.

Ҳцәуан ҳаргьы: сан, сара, Алмас…

Абри ауха сангьы, саргьы сашьа ииарҭаҿы ҳашьҭалеит. Алмас аӡахәа рқьақьа аиԥш аҽырлакь ҳаԥхьа аҽынканаршәын, игәкуаз абла еиқәаҵәа хәыҷқәа неиқәнаԥсеит.

– Еҳ, уан дукәыхшоуп, с-Бадра, нан, уфԥы шаҟа ихаауеизи! – дҳәыцәыҳәҵәуан, днаҳәы-ааҳәуан сан, дзыцәомызт. Саргьы сашьа дыгәхьааганы сгәырԥон. «Исҭахыз акы сахьымӡеит, – сҭахәыцуан, иахьа астанциаҿы абыққәа иаазыӷрасуаз абарабан аиԥш, ичны исыӷраз сгәы. – Сызхара сзимацәажәеит, сызхара дсызгәыдымкылеит, Алмас иаҿасҵауеи ҳәа сзимазҵааит, уанбааауеи сзымҳәеит… Иаразнак акәхеит. Сылахь дшагәӡыз сгәалашәоит, ажәақәак иҳәеит, аха аҿыжра иаҿыз амузыкеи аҳәса ргәынқьбжьи исыдмырҳаит. Изхәыцда абри амузыка, сыгәнаҳа рымаз аҳәсақәагьы… Ашьҭахь изқәа сынкыдыԥшылеит – амардуан ахалара даҿын. Иахәлабгаӡазеи уи аҟырԥаҵ. Нас ашәқәа ааиҿаҳан, анапы рыбжьахазшәа зегьы зыцраҳәаз ауалыр дугьы арҵәаа-арҵәааҳәа иҳәҳәеит, авагонқәа ирҭрысны ирыхеит… Раԥка акьыркьырбжьы шгацыз игон, Раԥка рыцҳа… Бадреи иареи ирласны еиқәыдмыршәар агәы ԥжәаны иԥсышт…» – абас сышхәыцуаз, инасыханы ацәа ԥшьаала сынҭанагалоны, ицәаакы-хьшәашәаӡа акы сӡамԥа инадлеит. Аҭҳарцәҳәа сҿыханы сиарҭа саақәтәазар, Алмас кәыматыруа, абз ақьышә иаақәшьуа, ашьҭахьтәи ашьапқәа сықәыргыланы исҿатәоуп.

– Уаапкааит, уаапкы! – сҳәеит сара сгәы аҭыԥ иҭамгыло, имырӷәӷәацәакәагьы ахацәа инажәысҵеит.

Алмас ҟуҵәуа адрымҳәа асаараҟа инкаԥеит.

– Ус азумун, уан дукәыхшоуп, ирыцҳами, нан! – лыбжьы аагеит сан.

– Ирыцҳамкәа, убри сгәыднакыландаз ҳәа сыԥшын саргьы, – сӷьаԥ-чаԥшәа зуит, аха сгәы хьухьууа сеиҭанцәыҵалеит.

Ауха хынтә-ԥшьынтә сарҿыхеит Алмас. Аԥынҵа хьшәашәа сӡамԥа ишынакьыслак сцәырҳаны сааԥшуан. «Уа уцәа, уа, уара

уакәым сзышьҭоу», – аҳәозшәа иааҟрым-ҿрымны адрымҳәа инкаԥон.

– Ҳаи, абри ала… – сан дҿыхарҳәа сшәаны сыбжьы ныҵак амаҟарра салагон.

– Еи, думухааит уан. Алмасгьы уҿхагаахарц иаҿуп, умбои! – сан дааҟәынд-шәындуан, аҭӡамц ашҟа лҿы рханы дахьиаз.

Ианааცәылашоз Алмас аҵәуабжьы ҳарҿыхеит ҳҩыџьагьы. Бадра ауха дшымхынҳәыз ангәанаҭа акәхап, иҕәҕәаӡа, иаҵаршәыз аџьмацәа иқәтәаны, алабжьыш хыкәкәала аҵәуара иаҿын. Сан давагьежьт, сара ахы сышьшьит, агәы сышьшьит, аха умԥсит: ишҵәуаз аҩнқәа зегьы еимнадеит. Раԥка ахьҭаҳклоз ицаны иҩнаԥшит, ашҭа иакәшеит, ифҩышәеит, иҵарт, нас иааины иҟасҵарызеи ҳәа ихәыцуазшәа абарҭа иааҵатәеит. Сан, сандыкәрак азна ахш ахҷаҭ хыҳәҳәыла еиҵаркәакәаны аԥхьа иналыргылт. «Шәысхыччарц шәгәы иҭоума?!» – аҳәашашәа абла ҭыҟаԥшьаа цәааккәа ҳаҩҵанарԥшын иҩаҵҟьаны, аҵыхәа агәыҵарҽыла икәкәаӡа ашҭа иныҟәлеит.

– Алмас, Алмас, усҭ, аа, усҭ! – сангьы саргьы ҳаибарҕьаҵәыҕьаҵәуа ҳаҩны ҳнашьҭалеит, аха иааҳәны иауҳахәаԥшуаз.

– Уацрымҵын, уан дукәыхшоуп, уацрымҵын! – исаҳауан сан лыбжьы, схымсхымсуа Алмас сашьҭаланы сахьнеиуаз.

Алмас ахәы иҩхәыншәан, иаарҳәны Мидарадәҟа ицоз амҩаду ианыланы аҿынанахеит.

– Алмас, усҭ, Алмас, ах, ухәдацәа скызшәа сыҟандаз! – сахьԥшахьԥшуа, сыԥсы сгәы икылачны сшашьҭаз, Ҿбаарҭа инырҟьан, атунгҭра иҵҟьа-ҵҟьо ахуҳәа Мидарадә иныҟәлеит.

Адаҟәа зегьы ашьа рҭалан агәы ишазнеиуа аиԥш, Мидарадәҟа икылымсуа мҩахәасҭакгьы узыԥшаауам ҳқыҭаҿы. Урҭ амҩаҟәа ирнибаҳәала, есышьыжь аиԥш иахьагьы адәы иаҵәа изаааиуан ҳқыҭа зхаанхаз, макьаназ авагон ашәҟәа ззаадмыртуаз аҿар. Амра шԥхацыз иԥхон, зегьы ззеиԥшыз аҵараҟәа акәылкәаҷаҳәа ишәаҳәон, ашьхаҟәа гыланы иааԥшуан. Ҳашьхаҟәагьы ишҽырбац иҽырбон. Аха, ауаҩы гәалак шимаз аныԥшуан иахьатәи ашьыжь – иҭынчран, аҵаҩцәа еиҟәышьшьы ашкол ашҭа иҭалон, наскьашәа еиҟәыхьшәашәа игылаз аусҳәарҭагьы ашәҟәа аадыртхьан. Алмасгьы саргьы ҳаишьҭаххы-еишьҭаххы аусҳәарҭа ҳаахәнеит. Иара шиашаз сашьа дахьтәалоз икабинет иныҩнаххын, абылра иалахазшәа иҵырҵыруа ауада иааҩнагьежьт.

– Алмас, Алмас уоума? – Уа бзиала уаабеит! – ашырҳәа дҩагылан, иара ашҟа иҿааихеит аҷкәын қәыԥш.

Алмас уи игәхьаагьы мкыкәа инаивҟьан, аусҳәарҭа ауадақәа еимдо иааҩналт.

– Ҟоҳ, Алмас уоума?

– Шьыжьбзиа, дад!

– Ушлеира арахь!

Иахьнеилак иеигәырҕьаны ирыдырԥхьалон, аха аӡәгьы ԥсык иханы даԥхьаӡомызт. Аҵыхәтәаны, адырҩегь сашьа икабинет аҿы ихынҳәны иааит. Бадра инапы зхысхьаз астол, асеиф, ашьҟаԥ ирфҩы-рфҩуа иаархысын, сашьа ихаҭыԥан маӡаныҟәгаҩыс иҟарҵаз аҷкәын қәыԥш дзықәтәаз аҟәардә инадыххылт. Уигьы, аԥынҵа еиқәаҵәа ахықәцә қәацқәацо акыраамҭа иафҩуан, нас ашырҳәа инхәыҵалан: «шәсыламкьысын – иахьсыԥсырҭоу аброуп» – аҳәарашәа, ишыҟанаҵалацыз еиларқьақьа аҟәардә аԥшьшьапык иаарыбжьатәеит.

Абраҟа иеизеит аусҳәарҭаҟны аус зуаз зегьы. Сара Алмас саԥхьеит, савагьежьит, ианамуӡа алымҳацә ианкны сахеит, аха дуаҩу, длоу ҳәа ахы ҩышьҭыхны амалахазгьы иҩасҿамԥшит.

Дқьызқьызуа аҵәуара далагеит аԥошьҭа аиҳабы Лиза. Саргьы исызнымкылазт, ауеимадаҳәа инеимасҭәеит.

– Умҵәуан, дад, – даасыдгылан схы ааишьшьит асҭаршын Никәа, – уца аҩныҟа ара иҟазааит Алмас. Хәымҽхан аусура ҳаналгалак иҟанаҵо аабап. Иамуӡозар, сара исыманы снеиуеит. Уи ааӡазгьы даап. Машьа бҩы ныбымхын, аҿа ҭабҭәаанӡа ачарақәа ҳрылагоит ҳәа сызлаҳәа. Уца, дад, уца, – схы шьышьуа, амардуан сналбааганы соуишьҭит.

Абри акәхеит, Алмас есышьыжь игыланы, иныҟәыршә аусҳәарҭахь «усура» ицо иалагеит. Ахәылԥаз Бадра ицны ишаалоз аиԥш, икәалаауа ахәы иаахәыншәон. Сан, ампахьшьы хәбаба илаҳәа, иҭаҵәах илымоу ахәы аацәырганы инамҵалыргылон. Алмас ахы ҳаҭыр ақәҵо, акрыфа-акрыжә, «уажәыгьы Бадра дмааӡаци?» ҳәа иҳазҵаар аҭахушәа, инаҳалаԥш-ааҳалаԥшуа иаатәон.

Усҟан Бадра Кьерч амҵантә иаҳзаашьҭыз ашәҟәы еицарса хәыҷы абас аҳәон:

«Сылашара, сан, сашьа Шьыбга! Сааит сҭыԥ аҿы. Мидарадә абыцаԥқәа злахысԥәԥәоз саҳәеи зкәадыр турникс исымаз Раԥкеи рцымхәрас исырҭаз абҵьар жәбар, ҳаҕеиҭа, шәхагахоит – уи ахы аҭшшара ашьыжь унҭалар, ахәылԥаз шьапыла агәыдыҳәа сара абыржәы сахьадтәалоу уаакылсуеит. Ахы аҕа игәыԥәҟьа иԥакны искуп. Шәымшәан, ирласны иԥыхәтәа еидаҳкылоит, зегьы ҳгәырҕьаԥәа ҳаиқәшәоит!

Шьыбга, снеиаанӡа унапы ианул Алмас... Ҳан думыргәамҵын – ухаҵами уажәшьҭа...

Уажәазы бзиала! Уашьҭан иҵегьы инеиҵыхны ишәзызыҩуеит. Сыццакуеит. Ааит, ушьҳәа уқәаҵәи, сгәыӷырҭа-хҭшша!

Бадра».

Сара абри асалам шәҟәы ансоу, уаҵәҟьа иаахыртны, аҧошьҭа аиҳабы Лиза зегьы ишраҳауаз даҧхьеит. Ашьҭахь даҽа ҩынтә сани сареи ҳгәыла ҧҳәыс Зина даҳзаҧхьеит. Уигьы зхаҵа хәыҷы мызкы ада ибла аҭаҧшра иахьымӡаз ҧҳәысын – дбылуан: ажәакгьы ҳақәымҵакәа аҭакгьы нықәыршәны иаҳзылҩит.

Уинахыс ҳабҕыц кәамҟьа хәыҷы уаҧхьа ҳәа аӡәгьы имҵаҳамкит. Сан ма Алмас рымариа шаазбоз, ҧшьшьала иааиҵыртланы, сҟәыҟәӡа снарыдтәалон. Сангьы сара сеиҧш ҳабҕыц хәыҷы ианыз ҿырҳәала ишылдыруазгьы абра уажә ҿыц иааҳаузшәа, иага ус дырҿызаргьы наҟ инышьҭаҵаны, дазызырҩуа даатәон.

– Еҳ, иумухша уан, уахьыҟазаалакь лафк анумҳәо шҧаумам! – сара схы днагәӡны, лкасы аҿацә аалҿшьуа лус дналагон.

Амала Алмас акәын сара сгәахы ҧызжәоз. Ега зундазгьы уи ҭынч инатәаны Бадра ишәҟәы илагӡаны саҧхьаанӡа исзызрҩуамызт. «Ушаҟәыҵра уаргьы, сгәахы нкыдкыланы иааҧуҵәаӡеит» – аҳәошәа, аҧхьара санналагалак аҵыхәа сҿаҟьаны, иқамс-қамсуа иласҧырҵуан.

– Алмас, Алмас, усҭ, аа, уажәыҵьҟа салгоит, – сахьыҟаз схашҭыр ҳәа сшәозшәа снапхыц аларҕәҕәа, сҳәо-счо снашьҭалон.

– Уаҟәыҵ, уан дукәыхшоуп, уаҟәыҵ, ара ииааг, сара усзаҧхьа, – лыбжьы насхьылгӡон сан.

– Иаапкааит сҳәрын, аха абри Алмас! – сқьыпшәыпуа сан лышҟа сҿаасхауан, – иара аӡбахә ахьиҳәоҵәҟьагьы иазызырҩуам, нас ихҧсааyеит ҳәа шәааҟәымҵӡакәа шәаҿуп...

– Лами, нан, уи ҳара иаҳҳәақәо зегьы еилнарго џьушьома.

– Ыы, ишҧеилнамкааyеи! Усҭ уҳәар, аҳәаха уамраӡакәа иамҵасуеит, уца уҳәар – ицоит, уаа уҳәар – иааует.

– Ала урҭ азхоит... Аа, уаҧхьеи, шәҩыҵьагьы шәан дшәыкәыхшоуп!

«Сылашара, сан, сашьа Шьыбга!..» – сеиҭаналагахуан сара...

Абас ҽенак шәынтә «саҧхьон» зда ҳамамыз ашәҟәы еицарса хәыҷы. Уи «сырзаҧхьон»: сан, Алмас, ҳгәылацәа хәыҷқәа... Зхәыҧсы хаххала ихҧсааны, ацигар-бҕыц аиҧш снапсаргәыҵа ианыз сашьа исалам шәҟәы есааира еиҵыҵуан. Уаҟа «ианылеит» Раҧкеи иареи шеиқәшәаз, рҩыҵьагьы шаҟа аӷацәа ршьхьоу, сара сзыҳәа

шәынтә иҭҟьо тапанчак ҵәахны ишимоу, аеҵәа зырку хылԥаки маҟа ҟьаҟьаки шысзааишьҭуа уҳәа сашьа дызхьымӡаз, сара сыззыԥшыз зегьы.

Амшқәа цон, ицон амзақәагьы. Бадра раԥхьатәи исалам шәҟәы хәыцҩы иаҷыдахаз ихабар ҳәа уаҳа акагьы ыҟамызт. Сан лхахәы хәыц еиқәаҵәак аларшәымкәа ишышларыз ипашәӡа ишлеит. Сара сашьа инапы зхьысхьаз, Раԥка злеирыцқьалоз ишьчоҭка инаркны зегьы иуадаҿы еизызган, иахьа хәлаанӡа еилырхуа срылатәан. Алмас «усура» ишцацыз ицон. Шьыбжьонынӡа, аԥсы зыҿҳәараз аҟәардә аԥшьшьапык еиларқьақьа ирыбжьатәан. Шьыбжьон аусҳәарҭаа какалк ркырц, рыҵаҟа иҟаз акрыфарҭахь ианылбааууаз ирыцны илбаауан.

– Алмас, Алмас, сыхаара, сара сҟәыш! – ахы шьшьуа заа илырмазеихьаз ахәы намҵалыргылон ахәыҟаҵаҩ Софиа Карп-иԥҳа...

Аӡынра ҳааины ҳааҭагылеит. Акзаҵәык ҳқыҭа зырԥшӡоз ацәацәҩычагьы нашәхыҩрын, шықәсыбжак ахы-аҵыхәала шә-кычырак аӡамҩа инаҿысны, еиқәыхьшәашәа, ашьнел-ӡырӡ ашәҵаны иаагылеит.

Агәыӷрақәа! Агәыӷрақәа ҳақәын, иҳаҵан, урҭ блас иаҳхан, гәыс иҳазҭан, шьапыс иҳаҵан – ҳнарга-ааргон: гәыӷрала ҳчон, ҳхандеиуан гәыӷрала. Исыздыруам, абри агәыӷра ыҟамзар ҳахьцоз ҳара. Ҳқыҭа иалганы амраҭашәаарахь игаз амҩа гәыӷрақәа ҳарзыԥшын: уахь ҳҿы рханы акалаҭ ҳаҵалон: уахь ҳҿы рханы – «ԥссмилаҳ» ҳәа ҳҿаҵа ҳҿахьы иҩаагон, ҳхы ҳнапы аҵаҵаны ҳашьҭаланы ҳацәон. Имгәыӷкәа иԥсхьада, ҳгәыӷуан зегьы! Убри аамҭазы ҳԥошьҭамҩангаҩ Шабаҭ иеидара есааира иласхон, ҳқыҭсовет ахантәаҩы Никәа ихы зцәиҵәахуаз рхыԥхьаӡара иазҳауан.

– Исзыхгом, дад, ас сара, – иҳәеит Никәа ихәда икәаҿ, ар ркомиссар иаԥхьа днатәан. – Ҽнак акы-ҩба шәҟәы ргәы кылыблаа исызҩаргоит. Цәыргашьа сымам – ажәлар ҳаҷкәынцәа ааиуеит ҳәа рымҩа иаԥшуп... Абра сҿысшәыршьырц шәгәы иҭамзар саԥырыжәга. Уаҳа акы саԥсамзаргьы хык аанылоит... Аа, инханы иҟаз ахыхә-мыхә ааидкыланы иаазгеит. Срылакны наҟ сдәықәшәҵа.

– Ушьҭахьҟа? – дҵааит шьакәарак зқьышә иқәкымкәа, еиқәыхьшәашәа астол иахатәаз акомиссар.

– Сышьҭахьҟа зегь маншәалоуп, дад: ари ҳмаӡаныҟәгаҩ хәычы ихаҭыԥан ӡӷабк дхартәеит, аҵара лымоуп, ишԥалылымшари, иаамҭахеит...

– Уара ухаҭыԥаҿы иҟаҳҵода?

– Сеидроу. Аа, уи сҳәеит ҳәа ашәақь иаԥызоу аҳәса ҳамоуп, аӡәы днаҳаргылап, – дааҳәаҵәыҳәаҵәит Никәа.

– Мап, афронт абраагьы иҟоуп, ԥыҭк уааԥшыроуп, ҳахькылсуа аабап, – иааҿахиҵәеит акомиссар.

Сашьа ихаҭыԥаны иҟарҵаз аҷкәын арра данца нахыс Алмас аусқәа цәгьахеит.

Есышьыжь аиԥш, иахьагьы Алмас ԥагылан абз аакыдшьыло, сан иамҵалыргылаз ахәы ахьынӡафоз, сара Раԥка злаҳрыцқьалоз ашьчотка сыманы снадтәалан, ицырцыруа, аџьауҳар анпыҟҟала исрыцқьеит. Амала, егьа азыҟасҵаргьы, Бадра иаҟара бзиа сабомызт. «Урыцҳасшьоит уаргьы» аҳәарашәа, ахы ԥышьҭыхны иԥасыҵаԥшын, аҽынасхьырҳәазаны, ашәхымс инахуууаан, аҵыхәа агәыҵарҽыла амԥа еиҭаныкәлеит.

Ашьыжь еихатәаны иналагаз асы уажәы ԥша ҟьалак наҵалан, еикәархынҳәуа иама аԥсабара иқәын. Сара уи сеигәырӷьаҵәа ашә саннылаххы асы цыра ԥаҟьақәа ашьхаҵәа реиԥш сыбла инҭапапеит.

– Ашә аркы, нан! Еҳ, улаҳәит ла-мыжда, улаҳәит! Уи уа дубараҳа иангьы уаԥы димбааит! – сан ишысҭахымыз даасыхан ашә налыркит.

Алмас аусҳәарҭаҟны ианнеи, зегьынџьара ҭынчран. Иааҭгылан аҽаршәшәеит, аҽаркацеит. Нас амардуан инадыххылан, арӷьамырӷьа иԥшуа, ихагалаз ашьҭақәа ирфԥуа ихәнан, «акабинет» ашә инагәҭасын иныԥнашылеит. Зҿы наҟ ирханы, амца агәгәаҳәа изҭаз аԥечка хәхәацә иадтәалаз аӡӷаб дшәаны ашырҳәа дԥаҵҟьеит.

– Унан, сышԥауршәеи, иаапкны инылаԥр ицаша! Удәылҵ арахь! – ишлымчыз дыԥныҵәаан, хаха дназыҭрысит аӡӷаб.

Алмас иахьгылазгьы еиҭамҵит.

«Бхы бтәыми бара, бызусҭада, бабаанагеи арахь?!..» – ҳәа илазҵаар аҭахушәа ахы шьҭыхны иԥалыҵаԥшит.

– Ишымцо убоу уара, ахы ԥены икасыжьуеит! – лывараҿы астол иқәыз ариашага аақәԥаа днадыххылеит. «Бмааин бхы бҭахызар!» – ацқәа ҟәашӡа дныҵанарԥшит Алмас.

– Алаапк, шәанаџьалбеит, алаапк скабинет иԥналт! – ишлымчыз аҵым-ҵымҳәа дыҳәҳәаан, аӡ аиԥш атрымҳәа дыԥаны, ашьҭахьтәи акабинет длыԥнапҟа дцеит.

– Шәсыцхраа уаԥ шәыҟами абаақәа, алаапк, алаапк! – ауадақәа ирыԥныԥуан аӡӷаб лыбжьы. Аха, издыруада ишыҟалаз, уи аҽны амаӡаныҟәгаԥ ҿыц Замфира лыда уаԥы дмааицызт.

Замфира аусҳәарҭа акабинетҟәа еимылдеит, абарҵахь ддәылҵит, аха «алаапк» дацәызызхьчашаз уаҩ данылмоу, адашьма рыцҟьага лаба дук лыԥшаан, лкабинет ҿыц ашьҭахьтәи ашә ааҵраан дааҩнаԥшит. Ԥсы зхоу акагьы ҩнамызт.

– Арахь удәылҵ сымҳәеи, ухы ԥҿены ушьҭасҵоит! – акагьы шыҟам ала иҵегьгьы лхы агәра алыргарц даамаҟарын, ллабагьы ҩалырххеит. Иҭынчран. Замфира лышьеи-лышьеи еиҟәҵо дааҩнашылан, акәакьҟәа ааимылдеит, астол аҵаҟа дхәыҵаԥшит.

– Ушаапкра уаапкааит, умааиргьы умуа, умцаргьы умуа, – ллаба акәакь инкҿаргылан, аҟәаҿыҳәа аҟәардә даакәтәеит.

Абри аамҭазы иԥхаӡа акы лшьыргәацә инадшәалеит. Арҵәаа ааҭлырган, ампыл еиԥш дҩышьҭԥеит Замфира.

Алмас агәы нҭӡыӡаан, акәуа аиԥш зынӡагьы ацәа ианҭала, ласа-хык иаҟархеит. Акеҩгьы ааҟәгеит аԥхьатәи ашьапҟәа ирыбжьарӷәӷәа иакыз ахы. Иҩныӷзит зынзаҵәык. Адырҩагьых аблаҟәа амца ҩарыҵыддын, ашьа ҟәандаӡа аԥышә еиҟәаҵәа хәыҷы инахьыжжит. Иҳәазан еергьҳәа, аблахаҵ еилагьежьуа аҟәардә иааҵыҵит.

– Уца, уца сымҳәеи, усымпыҵаԥсуеит, уца! – еиҭа абӷашшара шыҟаз имҩанылҵеит ллаба.

Абраҟа иазымчҳазт зынзаҵәык иҩныҵәааит Алмас, абӷа ацрыҩрны иагьындәылҵит.

Аԥша иаҵалаз акәу, ажәҩан иалагоз аимоуу здырхуада, ашьыжь митә ҟанаҵашашәа иналагаз асы аԥсабара аахнаршлаан, аԥҭа цәышҟәа реиҟәшьарҭа амра аабжьыҷҷеит.

Аҟыҭсовет ахантәаҩы Никәа, аҵыҟь-ҵыҟьҳәа еимсо, дырхысхысуа даазгоз имотацикл амардуан аҵаҟа иааникылан, еидара дук ихәда иҟәжьушәа деиҵакы-еиҵакуа дыҩхалан, акабинет ашә аартны дныҩналеит. Уи акыраамҭа ихы ҩнапыкла икны астол дахатәан.

Замфира ашә аартны, дхыркьакьо-ҵыркьакьо дааҩнашылт.

– Шьыжьбзиа, дад!

– Бзиара жәбааит, Николаи Спиридонович! – наиаҭалкит Замфира, ирҵәины, аҵьынҵьыхәаҟәа реиԥш еихьынԥсса илыҟәԥсаз лхахәы даҵаҽырбо?

– Никәа ауп, дад, сара исыхьӡу, саб рыцҳагьы Самԥал акәын ихьӡыз, дабаҳҭаху бымҳәозар, – ихы аарла иҩышьҭыхны дҩалҿаԥшит.

– Урҭ анаалом, сара ишысхәыцыз иаҳа еиӷьуп, – Николаи Спиридонович... – иҵегьгьы дааскьаны дааидгылт Замфира.

– Уи акәӡам уажәы изызхәыцтәу, дад, аԥошьҭамҩангаҩы даахьоума? – асаараҟа дыԥшуа дҵаавит Никәа.

– Иахьатәиала ԥсы зхоу аӡәгьы арахь дықәымлацт. Алаапккәа ҳаимыжәжәа ҳарфаргьы аӡәы ҳаибом, – лқьышә жәпақәа рчны днеин аҭӡамц днадгылеит.

– Иауеи алаапккәа ҳарфаны, абна ҳалоума, аусҳәарҭаҿы ҳаҟоупеи, дад.

– Абна аҵкыс излеиҕьузеи, мама дыԥсаавит, уи алаԥхҭ ансгәалашәалак уажәгьы сгәы ҭыҵны ицоит…

– Иарбан лаԥхҭу?! – ашырҳәа ихы дҩахан даалҿаԥшит Никәа.

– Алаԥхҭ, мшәан, алаҟьала… Авардым адсыршаан иаманы ицеит.

– Изеиԥшразеи?

– Илашәарыцоуп уҳәаратәы иҟан, ҟаԥшьык…

– Алмас! – дыхшәааны ашырҳәа дҩаҵҟьеит Никәа.

Замфира дшанханы, иҟалаз лзымдыруа диҿаԥшуан.

– Ицама?

– Аи, мшәан…

– Излацеи?

– Абанс идәылҵны, – ихышлааӡа аԥенџьыр асаркьа иалубаауаз адәы ашҟа лнапы налырххеит.

– Алмас, Алмас, усҭ! – даадәылҟьан аусҳәарҭа абарҵа дааҵагьежьит Никәа.

Аха иубар иаахә.

– Алмас, Алмас!.. – игон уи ибжьы деикәҵәашо аимдара дахьаҿыз.

– Алмас уабацеи, Алмас?! – иааҩуан Лизеи Софиа Карпиԥҳаи рыбжьқәа.

Аха Алмас ахабар џьаргьы иҟамызт…

Сан уи аҽны заа крылзымуит. Ҳхы-ҳаԥсы ҟәыншьо ҳнеидтәалан какалк анаҳк, сара Бадра иуада сныҩналан еизганы исымаз имаҭәахәқәа реилырхра салагеит, сан ахәхәа-аҕьҕьаҳәа ачанахқәа рызәӡәара даҿын.

– Аԥшәма уҟоума, аԥшәма!? – аҩны аԥхьаҵәҟьа ҿыҭбжьык геит.

Сани сареи ҳаихьыс-еиԥысуа ҳанындәылҵ, Никәа ҳнеи-ҿаԥшит.

– Мшыбзиақәа! – ихааӡа аԥсшәа неиҳәеит уи.

– Бзиа убааит, арахь улеи, Никәа, наиаҭалкит сангьы, илуаилҳо дақәымшәо.

– Мап, уахь слеиӡом, Алмас арахь иаазар? – дҵаавит Никәа.

– Мап, иҳамбаӡеитеи.
– Арахь имааӡацт, – инацсырӷызит саргьы.
Аҩныҟа иааины иҳамбазар ҳгәахәын, ҳахҩыкгьы ашҭа, агәара иларҳәы-ҩарҳәны ҳаимдеит, аха араагьы иауаабахуаз.
– Уҭахызар ҩызара сызу, арԥыс, уи ицәгәырчшәа иҟоу уажәыҵәҟьа алымҳацә ианкны ицәыҵаххәап, – иҳәеит Никәа имотоцикл ашыӡ ахьызшәа иқыцьқыцьуа аусура ишнала-гаҵәҟьаз.
Сан саалҿапшит. Уи мап шылымҳәоз ангәаста, Бадра исиҭаз ахылԥа лымҳацә ду ласхаршьшьны, ахьшәҭҳәа акалиаска снантәалт.
«Ала анынҵәалак абга шәарыцара иргоит… Еҳ, сара бсыԥҳандаз!.. Уаргьы улымҳақәа ҿысхп џьара усызкыр»… – иԥышәқәа ҵыс-ҵысуа, иԥаҵашлақәа дрылацәажәон уи ҳақәԥақәсуа, ахаҳәқәа ҳрыхҟьашо ҳахьнеиуаз.
– Шабаҭ! – ибжьы неихьигӡеит Никәа аӷшқәа рыҵаҟа ҳан-ныҵала, зшәыра зазқәынҵаны инеиуаз.
Аԥошьҭамҩангаҩы Шабаҭ дааҭгылеит.
– Иҟоуи иахьа? – дҵааит Никәа дшынидгылаз.
– Иахьа цәгьара ыҟам, – ниаҭеикит Шабаҭ.
– Анцәа иуҳамҭоуп! – ахәхәаҳәа даақәыԥсычҳаит Никәа.
– Бадра шәҟәы ааимышьҭӡеи? – сҵааит сара, сҟаԥшьӡагьы сҩеибакит.
– Ааи, баба, иааимышьҭкәа… Уи уаҵәы иааишьҭышт, хымԥада иааишьҭуеит… – ииҳәара иҿамшәо дааҳәыҵәыҳәыҵәит Шабаҭ.
Никәа иблақәа шаацәаакыз збеит, аха цқьа сыхмырԥшылакәа, ихы наҟ инаирҳәит.
– Шәабаҟаз, мшәан? Арԥыс бзиакгьы ҩызас дышьҭухтеи, – инахиган Шабаҭ, сыхгьы ааишьышьит.
– Ҳабаҟаз ҳәа аума, ари аӡӷаб ҿыци Алмаси еинымаалазт, Алмас гәааны ицеит, анахь иҟам, арахь иҟам, иахьак ҳашьҭоуп, – ибла акы хшәалазшәа ҟаҵаны ирыцқьо дцәажәон Никәа.
– Уаагылышьт-уаагылышьт, – игәабжьынацәала илахь ааибаӷ-баӷит Шабаҭ. – Ҳаи Анцәа иныс Алмас шакәу!
– Иабоубеи уара?
– Спалта схы иҭарԥаны амашьына акузов сантәалан…Алҭычаа рыӡлагараҿ слахьыԥшит, аха Алмас схахьы иҟоума…
– Ах, мышрак уақәшәааит, уара ала! Иахьдәықәлаз убауоу, уара, аԥхамшьажә! – Никәа имотоцикл лаҵирҟьеит, саргьы ахыԥҳәа абӷа кыдҵарҭа снадҳалеит.

Ҳцон ахытӷьара аиҧш. «Уажәы-уашьҭан ҳахьӡоит» – ҳхәыцуан ҳҩыџьагьы.

«Ах, аҧхамшьажә, иусырбап сара ацәыҵашьшьра закәу... Уҧши, уара, сгәаахт ҳәа ахы ахьархаз... Нас абригьы лоуп ҳәа уара»... – даақәымҵӡакәа дмаҟаруан Никәа.

«Абра акәымзи, Мшәан, Бадра раҧхьа аӷәра ахьсиҭаз. Аа уи сахьымҩахнагаз. Абан иахьгылоу ҳаҧсы ааиҭаҳкрацы ҳназымҵатәаз араш...» – Исгәаласыршәон сашьа данынаскьаагоз избаз аҭыҧқәа.

Ҳамҩа лакьы-лакьуа изгәылсны инеиуаз абахәқәа ааимӷьан, амшын агәы казказуа ҳанхыҧшылеит.

– Аа, абан иахьнеиуа! – дҩныӷааит Нигәа, агазгьы неиҭеит.

Алмас архәара инавалоны аҵыхәа ҳнахьыҧшит. Ҳашьҭыҧрааны архәара ҳанаавшәа, ашәытара зҿысны ишьҭаз аулица ду инангылахьан. Иаразнак шьҭыбжьқәак сҩеилыршьааит сара. Ҳзыҟәгылаз адгьыл шәазшәа иҟыџьҟыџьуан, аихеи-аихеи ахьеибафоз рҿыжбжьы гон. Аулица ду ҳнаныххылоны аҵыртә ҭӡамц ҳамҩа ааихнаҵәеит. Уажәшьҭоуп урҭ закәтәы бџьарыз аныздыр. Амрагылараxьтә иҭибаҳәа, амраҭашәарахь рхы рханы инеиуан: зхала иныӷәоз абзарбзанқәа, атанккәа, акәылӡ машьынаҟәа.. Иҿаҿа-ҿаҿаӡа зӡамҩа ашәахсҭа анырҵаз аулица гәынқьуан...

Амшын иалашәаз ацәыкәбар аиҧш абарҭ амыхьтәқәа инарылаӡ ицеит Алмас. Урҭ ҵыхәаҧҵәара рымам, аулица рымпыҵак, еицырхашьшьы ишцац ицоит.

– Абзамыӷәажә. Џьара ишнавагылара адырп ҳәа уӷоу... – дгәаҭеиуеит, длеиҩеиуеит Никәа.

Сара сахьыӷоу-сахьану сыздыруам, сшанханы сыҧшуеит... Исгәалашәом ус шаӷаамҭа ҳгылаз. Аҵыхәтәаны адәыӷба ҳаҧхьа ииаӷьазшәа амҩа ааимшәеит. Ҳаргьы ҳнаҵӷьеит. Аха рацәак ҳауцахуаз, амҩа нымҩахыҵ еиҵхәаа ишьҭан Алмас, ҳлахаххит.

– Ҳаи, ихәылаукааит, ҳаи, Бадра рыцҳа! – дҩныҟьызҟьызын, инапы аҵырӷьа иҩышьҭихит Никәа. Алмас аҧхаҧсы алан, аха алымҳақәа, аҧынҵа, аҿы ашьа рҭыкәкәа иааиуан, абла ӷәышқәа, абла разқәа еиҟәыҧсан.

Дҟьызҟьызуа дҵәауон Никәа, сцәауон саргьы.

Аибашьра еилымгацызт.

Сашьагьы ихабар ыӷамызт.

АӠГАБ ИАХЬЫЛҲӘАЗ ДЦОИТ

Ҳгәыла ԥкәын Лад иӡәӡәага-аӡы аахәаны иужәып ззырҳәо ԥкәыноуп. Рацәакгьы ихыҵуам – уажәоуп арасамахә аиԥш дӄат-ӄато даныҩагыла. Аукы, пакы, ибла иаҵәа гәыҭбаақәа разӡа ианухәаԥшуа – макьана исӄәимгандаз уҳәап. Аиҳабацәа дреихырхәаны аԥсшәа реиҳәауеит, аиҵыбцәа деихачҷауа рнапы рымихуеит; аӡгабцәа дырбар ргәы аҿареиҵьуеит, иҩызцәа аԥкәынцәа дрымбар дыгәхьааргоит.

Лад, Чацә Мысҭаабеи ида адунеи иқәу зегьы бзиа дырбоит. Уи Лад дибар, агыртә ихьызшәа дхышәҭны атазҳәа дынкаҳауеит, зхы хырҵәаз акәты аиԥш атрымҳәа дшьацәӄьо, ижәӡ иҿыҵач даарымпыҵахоит…

Жәаха ҿнак аусура саналга автомобиль сынҭалан, сааҭкала ҳқыҭаӄны снеит. Шаӄа ибзиоузеи ҳқыҭа, аиҳаракгьы ҿаҩраҭагалан. Ирымҭаацыз ажь афҩы аасҿаҳаит сышналалаҵәӄьаз. Рқьыбжьы гозшәа саҳауан ашәырҵлақәа, алапӄьақәа аанда рыҿхырҳәҳәаны рхаԥыц ӄәашқәа сдырбон…

Сыздырхуам сара абарҭ апоетцәа ааԥын иаҳа иадырбалаз. Урҭ ҳқыҭаҿҭәи аԥкәынцәеи аӡгабцәеи иразҵаар ирарымҳәози ааԥын аҵкьыс ҿаҩраҭагалан иаҳа ишеицәам. Ашәақәа! Ҿаҩраҭагалан ашәа хкыс иумаҳара иӄоузеи. Аиҳаракгьы Радеида!

– Нан, Алықьса, – лҳәеит Лад иан Мкыд луԥка ҭбаа ду лыҵарҿыла данаатәа, – ишудырыуа аҭакәажә лхаԥыц еиԥш аӡәзаҵәык сихәаԥшуа стәан… Аха иамуит, – иҵыӡәӡәааа иӄаз лыбла гәыразқәа хыхәхәо иааҭәын, ихыжжны лӡамҩа инаҿалеит. Сара сшәаны сааҭрысит.

– Дахԥсаауеит, хымԥада дахԥсаауеит, – лшьал амҳацә ала илырбаз лыблақәа ҭыӄаԥшьааӡа дҩасҿаԥшит, – хымш ҵуеит ачаӷьа иҿахьы иааимгеижьҭеи. Ихы кны ауада дыҩнатәоуп.

– Иӄалеи? – сҵаат сара снылԥыҩлан.

– Иӄалахи, Чаҵәаа ҳраҭәаршьом: шәыжәла ыӄам, шәхаҭа ыӄам, шәмал ыӄам, шәтәыла ыӄам рҳәан, инаҳашьҭыз ҳҭацаагацәа лажәхарԥа рзуны иаарышьҭит, – уажәы асаараӄа дыԥшуа лкалош ҿҩагақәа нышьҭшьуа ацәажәара даҿын Мкыд.

– Изчаҵәаада, иарбан ҭацаагацәоу? – Мкыд илхәоз омашәа ибаны сеиҭаҵааит сара.

– Иумухша Мкыд, акы еиқәыршәаны еилукааратәы илызҳәо дыҟоума... Чаҵә Мысҭаабеи иԥҳаи абри сыҷкәын гаӡажәи еибарккааны иҟоуижьҭеи акраатҵуазаап. Саргьы хәылҟьа-ҿылҟьақәак слымҳа иҭасгәышьахьан, аха иумдыруеи, нан, уажәтәи аҷкәынцәа шыҟоу: «сан слыҳәоит, дысԥырхагамхааит, уи лареи сареи бзиа ҳаибабоижьҭеи акраатҵуеит, ҳагьеинасыԥхароуп», – ҳәа џьоукы рҿала исзааицҳаит. Иҟасҵагәышьахуаз сара хаша-гәаша, сгәаҟхьеит, аџьабаа аҟырҟы икылсхьоу ԥҳәысуп, сҽааныскылт... Аха уажәы исыхьыз убоит, – Мкыд ауеимадаҳәа инеималҭәеит.

Саргьы уажәшьҭа еилыскааит Мкыд илыхьыз.

– Иухьша Мкыд дагааит, сыԥсы аҭбара уахьӡеит. Ианакәзаалак ҳазлоу џьабатәыс, рххатәыс ҳшәымоуп... Абригьы акы еиԥшымкәа ихьымӡӷыршьеит. Хымш ҵуеит рыцәа ыҟам, ртәа ыҟам, абри аус иашьҭоуп. Уахагьы қыҭа-цыԥхьаӡа жәꚍахкыла иалырхуа ауаа еиқәыршәаны ирнырҵарц иаҿуп, урыцныҟәа, нан Алықьса, сыԥсыргьы ҽнак уааԥсозар акәхарын...

– Ҳаи, ус ахьԥабҳәо, Мкыд, бара бзы аӡыршы сӡаагылазар исмычҳауеи, – наҭаскит саргьы.

– Аизара иаҿуп, иухьша Мкыд лхы иамазааит! – лҳәан Мкыд, лнапы ыргьежьны лхы инадкыланы, саагәыдкыла дцеит.

Жәа-шықәса инареиҳаны иҵуан ҽык абӷаҟынӡа сымназацижьҭеи. Иахьа иԥаџьԥаџьуа аӷәра ианкны аҽы анаасыдыргала сгәырӷьеит, аха еицәааӡар зхәарҭоузеи, маҷкгьы саашәеит: «Иудыруеи, ҳшеибатәым дырны аҽы гызмал аазқәыршәашәар, снахҟьаны атазҳәа аҳәынҵәа снылаҳар»... – схәыцуан, соурысеиқәа ҭшәа ашьапы кал-кало, сыбласаркьақәа шеишеиуа, аԥсуа иааӡаз аҽыхәа-иаҵәа сахьадгылаз.

Аха, ауаꚍы дызлааӡоу аҵас бзиа дахьцалак икылԥш-кылӡырꚍуа ишьҭазаап. Минуҭқәак рышьҭахь апыҟҟаҳәа иҽыжәланы инеиуаз аҽцәа срылагылан саргьы «зкәадыр маха ззымаҭразыз», ауаꚍ иеиԥш схы ԥхьаҳәо. Чоу ҳәа сышьхәа насырбаргьы цәгьа избомызт, сгәы сыҵасуан. «Сыхбаҟәӡа акәадыр сышԥантәалоу» – аасгәахәын, саԥхьаҟа сыҽнарнаашәа сҽышькылгьы сꚍангылт. Сыбласаркьақәа аамсхын сџьыба инҭасҵеит. Шә-метрак наскьа агәыр каршәзар збон, ана-ара акәыкәымдрақәа ирывеибаҳәа исзааиуан сыҷкәынра.

Сеыхәа-иацәа шьҭхысаа, абраҟа исхызгахьаз сыҷкәынра ашықәсқәа сыргәылԥаа снанагон: арха еиужьқәа, аеқәа, аӡҭачқәа, ашәыр, акарпыжә, ашкол – аттаҳәа исывҟьаны ицоит.

Адгьыл дәыҵиаазшәа саԥхьа даагылеит Матыгә хәашабга – уаха ҳаззеыжәу аҷкәын иашьеиҳабы – сара сәыза гәакьа. Уи иареи сареи ҳаиқәлацәан, енак ҳаибамбар ҳмаҭәамызт, енакгьы арра еицҳаԥхьеит... Матыгә снапала Минск ақалақь амҵан дызжит. «Алықьса, иҳәеит уи ибла ҭырхаха дәасыҵаԥшын, – сани сашьа хәыҷи унапы иануп. Аибашьра иалгаанӡа сышҭахаз раумҳәан...»

Матыгә иаб Дыгә рыцҳагьы дзыхнымҳәит. Сара сыԥсы сыманы ҳхәы санаақәла, уаха зыԥҳәыс ҳлышьҭоу арԥыс кьалантар, акәатеиԥш иԥынҵа аҷ ахатата, ишьапы хтны, дҳашҳашуа дысԥылт. Уи ашьҭахь мчыбжьык Лад днасыдшәаны ашьаҿа ҟаиҵомызт – иашьеиҳаб Матыгә сакәыз џьишьон.

Аа, ашықәс акрыҟоума, мшәан, уи аахыс абар жәаф шықәса ҵуеит, Лад ԥҳәыс дааигаратәы дҟалеит...

Ишылашьцарыз илашьцахьан агәгәаҳәа Чаҵә Мысҭаабеи иашҭа ҳанынҭалоз. Зыфҭил шабаз акәаҷаб аиԥш, абла ҭаа ашҭа анаӡара аиаҵәара иаалубаауан Мысҭаабеи иахьатә кәасқьа. Кәыкәбаацас ихаҟә-хаҟәӡа даеа хыбрақәакгьы акәасқьа акәша-шыкәша сылаԥш иааҵашәеит, аха урҭ дагәа-дагәаӡа еиқәылашьца игылан.

Аддыҳәа ҳалеыжәҵын, ҳаеқәа еиқәхарԥа, ашҭа зымпыҵак игылаз ара ду аҵаҟа иааныжьны ҳҿынаҳхеит.

– Мысҭабеи уҟоума, Мысҭабеи! – акеә ааҭиргеит ҳаиҳабы ҳәа иҳацыз. Уи ааҿиҭындаз ҳәа иԥшызшәа, ахуҳәа ала-муракәа әба ааҵҟьан, хаха ҳара ҳашҟа рҿаархеит. Аиашаз урҭ ршьапқәа чаԥазар ирыҵҟьоз амца убла зхнамкуазеи. Ақәыцьмақәа игҿарцалаз ауахьад реиԥш ҳаикәагылан, шиҵә-ашиҵәҳәа аҟамчқәа рымәанҵара ҳалагеит. Алақәа иаҳагьы иаапкит – иҵәаа-ҵәааны аҿақ-аҿакҳәа рхаԥыцқәа еихакшо. Ӡи-маҭи реиԥш иҳақәҵәашон. Аҳабла алақәа зегьы ҿыхеит. Агәылацәа рышәқәа ҟьаҟьаӡа иаадыртит. Алашарақәа ахьакымыз иакит, аха илашьцоуп, идагәоуп Мысҭаабеи иәнқәа.

– Аԥшәма уҟоума, аԥшәма! – инеиҭак-ааиҭакуа аҿҭра ҳаҿуп. Даеакала ҿахҭыргьы ауан, аха аԥшәма иргәаара аӡәгьы иаҳҭахымызт. Аҵыхәтәаншәа амаҵурҭа ашә абжьы ааган, аӡә дыцраԥ-цраԥуа, ҳара ҳашҟа иҿааихеит.

– Арахьшәиас! – алақәа ибжьы шаараҳаз аҿаԥаларыхәлашәан, иԥхәыршәшәо алашьцара иналаӡ ицеит. Адыдмацәыс ашьҭахь иштынчрахо еиԥш азныказ иааҭынчрахеит.

– Хәлабзиа! – иҳәеит ҳаиҳабы, иааҳадгылаз анҿимҭӡа.

– Бзиара жәбааит! – наҭеикит уи ибжьы ныԥакны.

– Мысҭаабеи уакәӡами, мшәан? – днаигылан ихы ларҟәны лаԥшыла даиԥхьишьшьаауит ҳаиҳабы.

– Ааи, макьаназ Чаԥә Мысҭаабеи соуп ҳәа схы сыԥхьаӡоит, настәи сыздыруам, аха, – наҭеикит аԥшәмагьы амыҕ иԥыцкылҳәҳәо.

– Ҳаи, Анцәа уиныҳәааит, Мысҭаабеи бзиахә ду ус шԥоуҳәо, – диҿынԥәааӡозшәа иҽааигәыдыжьлан дааигәыдиҳәҳәаалт ҳаиҳабы. – Иухьзеи уара, ацәгьеи абзиеи зегьы рҿы ажәлар ираԥгылоу, абаагәаара аиԥш ҳзықәгәыҕуа ауаҩы ус шԥоуҳәаӡои – изқәагьы днас-наст уи. Нас еиманы амаԥурҭашҟа рҿынархеит, ҳаргьы ҳнарышьҭалеит.

Абар уажәшьҭа аԥх агәҭа ааиҩнашоит. Сара инасыркны, зны-зны, ҩынтә-ҩынтә игыланы имцәажәац уаҩ ҳаҟаӡам. Шаҟа рҽхәаԥхьыӡ, шаҟа лабжьагажәа, шаҟа ажәаԥҟа, шаҟа ажәаҟәыш ҩныҩхьоузеи уаха абри амаԥурҭа. Абриаҟара ҿаԥа ихаангьы илбаамдацт, уажә зымгәацәа ҳаҭҳаҭо, нахьхьи акәакь икҿатәаны «Ала шуеит, аҽы ҳәуеит ишәҭаху шәҳәала»,– ҳәа згәы иҭаччо Чаԥә Мысҭаабеи. Абриаҟара дааиижьҭеи ажәа ҭылмыршәшәаацт уахак ажәа ауаара ҳазымҭо, минуҭкала шәажәак ԥсаҟьаны аҳауа иалазԥо Мысҭаабеи иԥҳәыс Ҳаным.

– Дад, Мысҭаабеи, – абыржәы хынтәуп абас иажәа дналагоижьҭеи иҳацу ҳаиҳабы. Уи изаҟаразаалак џьара гәамԥрак инирԥшуамызт, дтәанаԥы, – ажәак иҿшәомызт. Уажә дырҩегьых дгылоуп деинааланы дкалаӡа, аԥҭақәа зҿашьқьыруа ахра даҩызаны амаԥурҭа иҩначу аҭаҭын лҩа далзбаауеит. Ихы-иҿы ԥагьаҟны џьара дакгьы ԥысуам, инацәақәа наҟ-ааҟ ираӡын маҟа илавԥаԥан, дцәажәоит, иршаны икыду иԥаԥақәа рыԥаҟа аарла иԥышәқәа ԥыс-ԥысуеит, аха ахра иаԥыҩрны аӡыхь шааиуа аиԥш, еишьҭаххы иҿышәшәоит ажәа ҟәышқәа – сабацәа рабацәа ражәақәа: амилаҭқәа злеиндраалоз, агәы иану ахәра зладырҕьоз, аџьал злахдырԥоз, еиҿыгәкаауаз еиқәзыршәоз ажәа ҟәандақәа.

«Иабаҟоу сблокнот», – ишыҟаҳԥалац еиԥш сџьыбахь снеихеит, аха иԥхасшьан сҽааныскылт – араҟа иаҭыԥым, ишԥаҟасԥари, амал, ахааӡага, зеиҳаҟам абеиара сывҩрны ацара иаҿуп… Аҭаҳмада дцәажәоит ҭынч-ҭынч, дгәамԥуам,

дмақаруам днапќьа-шьапќьом. Сара санцәажәоз абоксиор иеиԥш имӡанысҵоз снапқәа уажәы ихьухьуа исыхьуеит, аӡәы исцәигар ҳәа сшәозшәа еишьҭархха иҭсыршәашәоз сажәақәа рќынтә хәбаќа роуп исгәалашәо.

– Уахьынӡацәажәоз ӡынӡажәижәаба урысажәа алоуҵеит, – иҳәеит сывараҿы итәаз сӡыза, исҳәашаз ҳәаны санааҭынчха. Уаќа акыргьы смақарт: ашәќәқәа рҿынтә аҿырԥштәқәа аазгеит, нас аԥшәма гәымбылџьбареи иԥҳәыс ќьаԥ-ќьаԥи ргәы ырԥшааны исырҵәуарц сеазыскит.

Аха рԥышә сшықәырҵаз ангәасҭа, нас иаасырҳәын, – ухаҵкы, Мысҭаабеи – ҳәа сналагеит... Урҭ имӡаӡакәа ирасҳәеит бзиа еибабо, рыбзиабара азакәан ишахьчо, ирмуӡаргьы рыԥҳа даарымхны бзиа илбаз ауаӡы дыширҭо... Ас сҳәо саналага ҳаиҳабы ихы наирќәит, саргьы сеыџьбара сшымӡахнагаз здырын, аҕәра ааҿаскуа салагеит.

Ҳаиҳабы иажәа ќәышқәагьы, сара смақаррагьы, егьырҭ ирызҳәазгьы зегьы еиԥшын Мысҭаабеи изыҳәа. Уи ивара аплита иаҭаны, акәакь дахьынкҿатәаз, џьара даакҿымҵит, дӡагыланы агәыҕра ҳазҭашаз ӡажәак рхы еиқәкны иҳаимҳәеит. «Сара исҳәаз ҳәоуп, Чаҵә Мысҭаабеи иԥҳа Шәлым Дыгә иӡны дыӡнанагалт рҳәар аҵкьыс, Чацә Мысҭаабеи иԥсыжырҭаќны даеа нышәынҭра ҿыцк аԥлеит рҳәар иаҳа еиҕьуп... Ауаӡы ихы ахьнеигаша идыруазар бзиоуп... Ҳаҕоу намыс имоуӡеит, ас жәбахьоу...» – даақәымҵӡакәа абарҭ ажәақәа ракәын ииҳәоз уи.

Абар уажәшьҭа аҵх ашарахь инеиуеит. Аҭаҭынлӡа згәы икылачыз ҳӡызцәа ахәыз-хәыз еимҳәо идәылҵуеит, иӡналоит. Саргьы абыржәы ӡынтәны сдәылҵуеит. Ҳанааиуаз иҭаа акәасқьаҿы иаркыз алашара уажәыгьы иаркуп.

«Абнаќа акәхап иахьеисуа абзиабара анапы ԥшқақәа иршьшьуа агәы», – схәыцуеит, икьатагәӡа схаҿы икыду амза ашәаахәақәа сықәҷҷа, ашҭа сахьықәгылоу. Дыԥхашьа-ԥхаҵо саԥхьа даацәырҵуеит Лад. Уи уаха иабхәа иҳаиҳәаз еиликаар иҭахызар акәхап, иҭахызар акәхап ибзиабара зыӡнаркыз абни аӡны ашә лҿжәаны, Абаҭаа еиԥш ибзиабара мҵарсны аҵх лашьцара дазцар. – «Мап, сыԥсахы ааилалеит сара, – Мысҭаабеи иахьатә кәасқьажә акәым, абаагәарагьы иазынкылом урҭ рыбзиабара. Аӡҕаб иахьылҳәаз дцоит!» – аааҭасҳәеит сгәы.

– Алықьса, уеыжәыл, Алықьса! – даасыдххылан ҳӡызцәа аӡәы сыжәӡа нҭарсны сима ҳаеқәа ахьгылаз ашќа днаҭрысит.

– Ҳӡызцәа абаќоу, иќалеи? – иакәымз акы ќалаз џьышьа сааҕьаҵәыҕьаҵәит сара.

– Азҕаб ддәылҵит, ҳҩызцәагьы аҽыжәлара иаҿуп, уласы-уласы! – ҳҩыцџьегьы ҳаихьыс-еиԥысуа ҳаҽеқәа ахьҿаҳәаз ҳнарыдыххылт.

Аҵыхәтәантәи аҽцәа еишьҭаххы-еишьҭаххы ашҭа иҭибаҳәаны инеиуан. Ҳаргьы ҳнарышьҭалеит.

Апыҟҟаҳәа аҽышьҭыбжьқәа гон ҳаԥхьаҟа, ҳашьҭахьҟа макьаназ ҭынчран.

– Уара уи сиршәақәа иҟалеит! – сара сышҟа иҽхыршәаҭны ацәажәара даҿын, зҽы сыварԥало инеиуаз ҳгәыла ԛкәын Хьымца, – шәара лаб дыгҿацаланы шәаниҿашуаз, ҳара аҩны ашьҭахь ала аԥенџьыр аартра ҳаҿын. Анцәа ииныҳәаша зҕаб, ларгьы дҳацхрааит... Дышԥашәоз уҳәарауазеи. Аха абзиабара мыжда баҩ-ҷыда уланаҵозаап. Аԥенџьыркәа шааимҟьаз дхахаӡа ахышәваз даақәԥалеит. Сналыҵамххыр дыԥозаарын. Сыжәҩахыркәа наҟ-ааҟ данрықәгыла ашыӡ лыхьызшәа аҟәараҳәа ахьҭшьра даҿын...

– Уара лаб дҳахьӡар? – ҳашьҭахьҟа слымҳа кыдҵаны сӡырҩуа сҵааит сара.

– Ҳара акыразы ҳаиҭахызар дҳахьӡааит, иԥҳа уажәшьҭа амҩабжара еиҩылшахьеит...

Абри аамҭазы ҳашьҭахьҟа аҟәақ-аҟәаққәа ҩынтә ахысбжь геит, чу-су ҳҳәан ҳнаҵҟьеит ҳаргьы. Лаб ихысбжьы иазыԥшызшәа нахьхьи ҳаԥхьаҟа хара акеҩҳәа «Радеида» ааҭдырҟьеит. Сеимаа амца аҵыдды амҩаду ианыршәланы сахьениуаз иаасгәалашәеит аԥсуа поетк ицәаҳәақәа:

Уаридада, уаридада,
Уаридада Мақәа,
Уа дызҳәада, уа дызгада,
Пҳәыс дызгада, хаҵа ицада?
Аус злоу убри акәым, –
Ирҳәалааит иааԥымҵәакәа
Уаридада мақәа!

АЦӘАЖӘАБЖЬ

Аҵх лашьца иагәылԥраа, абла ҭшашақәа ныкҿарԥха-аакҿарԥхо инеиуаз амашьына-ласы ашьҭахь акәакь дыкҿатәаны, агәалашәара хаақәа дрылан Дамеи.

Уи игәалашәон, уажәы иԥшны аӷны итәоу иԥҳәыс Шькәакәеи иареи раԥхьаӡа иахьеибадырыз, ауха дицәгәаар ҳәа дшәаны, лыжәӷа ҵьара днакьымсӡакәа дшынаскьеигаз, рхала зда иеицҭымҵыцыз ауха изхәаԥшыз аспектакль «Изахьӡузеи абзиабара?» еимакны ргәқәа шнибархаз; ашьҭахь ишеинаалаз, аинститут ианалга ауха ирымаз абанкет аҿы рчара аҿҳәара рхала ишԥырҵәаз уҳәа, ианеибадыр аҽны инаркны иахьанӡа ирхыргахьаз зегьы…

– Шәахьынхо удыруоу? – дҵааит даалҟьан, Дамеи иӷыза, имашьына аанкыло.

– Ҳаама мшәан! – дҳәарԥсаруа аҭыҵра дналагеит Дамеи.

Еихатәы гәашә хәыцҩ хьынҭыцҵьӡа иааиртын, амза ашәахәа хьӷеижькәа зҭахәмаруаз иашҭа дынҭалеит. Ҧыҭрак дгыланы, хымш раахыс иимбацыз ишәырҵлақәа дрыҵаԥшуан. Урҭ иҵегьгьы рызҳазшәа, иианҵәахазшәа, иԥшӡахазшәа игәы иабо, инапы ӷеигӡан ҵәак ааҿыхны, зсаркьа-блақәа ҭыҵьҵьаауа наскьа аиаҵәара иалубааауаз иӷны ашҟа иҿынеихеит. Иӷызеи иареи аԥацхаҿы инкыдгыланы, ашша ацырҵәҵәа ирфаз ажьҵаа дбақьаӡа дҟанаҵан, амаҵурҭахьгьы дымнеикәа, дышьҭаларц амардуан дӷаҿалеит.

«Шькәакәа дышьҭалахьеит. Шаҟа исҭахыз дыцәаанӡа слыхьӡар, ҳазхара ҳмеицәажәози. Ишьапқәа ԥҵәааит Кәынҵал, ақәыцьма ашьшьыг иавсуазар ҳәа уи аԥацха дышԥазавымсуа!..» – Дамеи абас дхәыцуа, амардуан дӷыхәнан, абарҵа даақәгылеит. Изхара изымбоз иашҭа дырӷегьых илаԥш нахигоны, рышьҭаларҭа ауадахьтә цәажәабжьык илымҳа инҭасит.

«Аӡәыр ҳҭоума мшәан», – ашырҳәа ашәахь днеихеит.

– …Сыхаара, сыԥсаҭыӷра, Васо, ушԥагәхьаазгоз, уабаҟаз уажәраанӡә! – игоит Шькәакәа лыбжьы.

– …Сҳәыҳә-ԥшқа, соуԥшәыл, дызусҭада бысцәызгарц иаҿу… – иԥсы изҭымкаауа игоит хаҵак ибжьгьы.

Аҽыԥҳәа ишьапы аҟынтә ихаҿынӡа амца ӷеихҟьеит Дамеи. Аҵла далҟьаны хланҵы дынҭалазшәа днеилуувиан, дагьаагарыгаҽеит, аха игәы аарыӷәҭәаны, мчыла иҽаашьақәикит.

– Уара уанызымбо сара сзы адунеи лашьцоуп, сзаҵәуп, сҭынхадоуп!..

«Бҭынхацәа бхасырҵәуап!» – инҭеиҳәеит Дамеи игәы.

– Нази, сҳәыҳә-ԥшқа бымшәан, сгәы аарҟьаны бҭасҵап, сыԥсы-сыԥсынҵры быкәсыршап…

«Нази акәзаап сыҧҳәыс илыхьӡыз. Сабаҵәахыз мшәан сара аҿабырҳацә!..»

– Снумыжьын Васо, абра... Џьаҳаным алашьцараҿ сныжьны умцан, схәаҽуеит, сыҧсылмыткуеит...

«Сакасала шәыдсыргап шәоыџьагьы!» – Дамеи даақәҵәин оынтә рыда ишьаҿақәа еихымгаӡакәа адыххәа асаара дынкаҧан, амаҵурҭахь днаҭрысит .

Ицинтралка агәыцәқәа рыобагьы жаканла еиҵарпапа, ашә данаадыххыла, ишьҭаларҭа ауадаҿы атәым хаҵеи иҧҳәыси рыбжьы шгацыз игон. Асамҧалқәа рыобагьы охаршаланы, иҟьаҟьаӡа иаартыз ахышә инкылеикит азныказ. Аха, «икылатәаны заҕа дышьыз ахаҵа, маӡа ицҳауа ала даоызоуп», рҳәо иаҳахьан азы, ашә ааимҧааны иуада длыонаххит. Ишәақь ахы ацәажәабжь ахьгоз ашҟа инарханы, алашара наиркит.

Иҧҳәыс ҧшӡа лыхәда ҵҟәашаа иаҧхьа дҭахәхәа дыцәан. Лхаҿы иқәгылаз арадио амыхьтә ҟаҵо ацәажәара иаҿын: «Сҳәыҳә-ҧшқа, Нази...» –игон Васо ибжьы.

АЕҴӘА ҞАҦШЬЫ

Ани ҧеи Садовскиаа злаз апартизанцәа ргәыҧ, уахыки-ҽнаки иныҟәаахьан. Нҵәара зқәымыз Налибоктәи абна лашьца иаҳа-иаҳа иаҕахо, ахбарсҭақәагьы лассы-лассы иуҧыло иалагеит.

Апартизанцәа џьара рҽаанкыланы, оыџьа аҧшыхәцәа раҧхьаҟа ирышьҭит. Урҭ шә-метракгьы имнеицкәа аҟәҟәаахәа ахысбыжьқәа геит. Апартизанцәагьы иҟарҵара рзымдыруа инеиҿаҧшы-ааиҿаҧшуа иаанхеит.

Рацәакгьы мҵыцқәа аҧшыхәцәа руаӡәы ашьа иҿашы, дынцәыҵаххуа, даацәырҵит.

– Дышпионуп уи. Аҟәараҕ ҳхаиршәт.. Рыгәҭаҿы ҳааганы дрызцеит. Баша игәра аагон... Аӡы! – ҧшьшьала днадыртәан, аӡгьы наирҭеит.

– Зқьоык иреиҵам, иааҳакәыршаны амацәаз еиҧш ҳҭакуп, идырны ҳааигеит. Аҧсахоы. Еҳ, уаргьы саргьы аҧсра ҳақәшәандаз! – ахә иҧсы наилшәшәан, аҵла ашьапы днадҳалт!

– Степаниук! – дааиҧхьеит агәыҧ акомандир апартизанцәа руаӡәы. – Уца, иҟалаз еилкаа. Ирлансы ухынҳәы! – адҵа наиирҭеит.

Агәып акомандир «Овод» аӷацәа рыԥсцәаҳа ҳәа ишьҭан. Уи дахьнеиз адгьылтцәаҟьа хышыҟәса ашьац ыҟәиааuам рҳәон зегьы…

Дхынҳәит Степаниук. Уигьы иҩыза ииҳәааз иацимтцазар иагимыжьит. Аԥсахҩы игәҭакы неигӡеит. Аӷацәа, зхы ахә ду аҟәыртцахьаз аԥшыхәҩ, иҩызцәа иманы, ихала агәадыҳәа даарылаиргылеит.

«Иҟатцатәузеи?! – дназхәыцит «Овод». Нас ибла ихыԥшыло игылаз иҩызцәа днарылаԥш-аарылаԥшит, – ҳжәылара башоуп. – Ауаа зегьы еиԥшым. Аӡәы иԥсы ҭаны дыркыр, ддырҳәацәар, зҟьҩыла ҳпартизанцәа иҟәӡуеит… Ҭоуба!»

– Иҟатцатәузеи аҩызцәа?! – «Овод» итапанча ааҭихын иаргәтцысҭа ашҟа аҿынаирхеит.

– Аҿшьра! – аӷзаа ааилдыргеит апартизанцәа.

– Аҿшьра – иҳәеит Игоргьы.

Абџьарҟәа есааира ишьҭытцуан. Игор иҟаитцара изымдыруа дрытцаԥшуан.

– Бысҭеит! – «Овод» итапанча Игор иан лышҟа инаирххеит, – дшьы!

– Мап, аҩыза акомандир, сара дысзыгәаӷьуам, уара!.. – дааӷьатцәыӷьатцәит ан.

– Уара! – инаидитцеит уи иаԥхьатцәҟьа игылаз апартизан.

Апартизан иавтомат длахан, зҿырхианы игылаз ахәыцы илаиҟәикит.

– Исылшом! – илаимҟәытцыҩрит уигьы иавтомат.

– Ашәаргәындаҟәа! Сшәаӡом сара, шәхыс, аа! – Игор иблуз длахан, аҳәынтцәраҟәа лҿырддны, игәашԥы хәыцы хахаӡа инарымтцеикит.

Абри аамҭазы абнагьы адгьылгьы рӡыӡаны, иларҟәӡаны иаакылҟьеит аҳаирпланҟәа. Зхы шьҭкәыцәаа игылаз Игор илаԥш нарыҟәшәеит хә-кәаакьк змаз аеццәа ҟаԥшьҟәа.

– Ҳара ҳтәҟәа… Ураа, ҳара ҳтәҟәа! – дыҩнытцәааит Игор. Уи ибжьи, аӷа инеихашәышәыз абомбаҟәа рытҟәацбжьи неилаӡҩа ицеит.

АԤШЫХӘҨ

Усҟан Белоруссиатәи апартизанцәа Налибоктәи абнаҟны итәан. Абар уажәшьҭа жәаҩа мшы тцуан анемеццәа абна иакәшаны

апартизанцәа ҭакны ирымазиижьҭеи. Рыфатә нҵәеит, ахәцәа ирҭахыз ахәшәқәа рнымиеит, апартизанцәа абас ҳҿи-ҳнапи еиқәҵаны ҳабанӡатәазаауа ҳәа агәамҵра иалагеит.

Аԥшыхәцәа ркомандир Грибанов гәыԥҩык аԥшыхәцәа иманы анемеццәа иаҳа имаҷны иахьтәоу, иахьуашәшәыроу аҭыԥ аԥшаара дашьҭан. Абарҭ ирылан Софиа Садовскаиеи жәышықәса зхыҵуаз лыҷкәын Игори.

– Игор! – дааидиԥхьалеит Грибанов Игор хәыҷы, аԥшыхәцәа ԥса дук аҵаӄа ианааикәагыла, – абни ҳазҿаԥшуа амарда ашьапаӄны аӷа дтәоуп, уца шаӄа пулемиот имоу, имч заӄароу еилкааны уаҳзаа. Жәохә минуҭ усҭоит.

– Уажәыҵәӄьа! – игәы нҭгәырӷьааит Игор.

Софиа азныказ днеилууаан, аха лҽаанылкылеит. Игор, бымшәан сан, иҳәауазшәа иан днылҿаԥшын дааԥышәырччеит. Нас аеш еиԥш абна иаҵәара днылапӄа дцеит.

Ицеит жәохә минуҭ, саатбжак, саатк дыӄам аԥшыхәҩ хәыҷы. Софиа ԥсы лхаӡамкәа, лыҷкәын данцоз лҽыныздылҵаз аԥса дадгылоуп. Акомандир уажәы-уажәы исааҭ дахәаԥшуеит, длеиҩеиуеит, иԥышәқәа хиӄаӄаауеит. Апартизанцәа еилашьшьы рылаԥш кыдырхаланы рҩыза хәыҷы изԥшуп. Аха Игор дыӄам.

– Петров! – дааиԥхьеит Грибанов иҿыцәаахьаз зҭаҭын ӄаҵа хыӄаӄааyа зымҩа аԥса шьапы иадгылаз арԥыс ихы наиқәкны, – уца Игор уишьҭаланы иӄоу ҳзеилкаа, – адҵа наииҭеит.

Петров атаххәа ишьхәақәа неидыкшаланы ихы инапы надикылан, ибжьы ныҵакны икомандир ииҭаз адҵа еиҭеиҳәеит. Нас ацара азин аниоу, ихылԥа хәымсыс иаҳагьы илахь илҭаршьшьны днаҵӄьоны, рганахьала абна ааимӄьеит. Иӡамҩақәа ҭҵәрааны ицо, дӄаԥшьӡа даалӄьеит Игор. Зегьы иара ишӄа инеибарсит. Аха ан дышьхынԥсыланы дахьгылаз дзахымҵасит.

Игор хәыҷы икомандир дааидыхҳылан иҽеидыԥсала иаргәыҵысҭа инапы надикылт. Аха иԥсы игәы икылаханы дарцәажәомызт.

– Уԥсы ааиҭак, уԥсы, нас иҳауҳәап, – иҳәан Грибанов, изымчҳазт длаӄәны дааигәыдиҳәҳәалт.

– Абри амҩахәасҭа уаныланы ушнеиуа, – Игор дааҳәын дызлааз амҩахь инапы рххауа, иԥси-иԥси еихьымӡауа ацәажәара дналагеит, – акәара уруеит, уҵәины алада уавалауеит, нас аԥсара уахьныҵшәо иӄоу ажра уҭатәаны уԥшыр зегьы убоит. Иӄоуп зегьы ԥшьынҩажәи жәаҩык, ирымоуп апулемиотқәа ҩба, дара ахьтәоунӡа хәышәи фба шьаҿа бжьоуп… – аттаҳәа инеиқәиԥхьаӡеит аԥшыхәҩ хәыҷы.

Апартизанцәа неибарччеит. Акомандир дырҩегьых дааигәыдиҳәҳәалан, иблақәа днарҭагәӡит.

Игор даарылҵын иан аԥса шьапы дахьадгылаз ашҟа иҿынеихеит.

– Урҭқәа бзиоуп, аха арсҟаамҭа унзырхеи? – дҵааит Софиа, ани ԥеи рнапқәа еибаркны зымҩа ианнавала.

– Сабанымхауеи, жәохәынтә исыԥхьаӡеит, аӡәы дтәар егьи дгылон, инеивыс-ааивысуан, зегьы еиԥшны еилаҳәоуп, – ихы ириашон Игор.

Софиа илызнымкылазт, ҩышықәса раахыс иҭылымгацыз лыбжьы ҭыганы дыччеит, аамҭа бааԥсы зхәыҷра бзиахә зцәагаз лыҷкәын хәыҷгьы даалгәыдлҳәҳәалеит.

АҞАРУЛ

Аухантәарак иаҟәымҵӡакәа ҳаирпланк абжьы гон. Аҽынтәи ахҭысқәа зыцәа дырҟьалаз Игор ида, анышәтәҩны аҟны зегьы ҭахәхәа ацәа иалан. Игор ԥшьшьала дҩагылан, дшьапҵыркьакьо ашә ааҭирааит. Аҷҷаҳәа аҭаара иаҿын. Ашәыб зхьыншьшьы игылаз аԥсаҵлақәа реимҟьара дныбжьаԥшын, илаԥш ажәҩан инаҵаиргьежьит. Ажәҩан иаҭыҷҷаауаз аеҵәақәа акагьы рылимбааит. – Уу, уу, уу! – ҳаирпланк абжьы гон. Иԥынҵа хашәшәала хәыҷы аҵаа ианхнаршәаа, даагьежьын ииарҭаҿы днышьҭалеит.

«Ҳара ҳакәу, аға иакәу изтәу абри аҳаирплан»? – абас дышхәыцуаз ацәа дагеит уи.

Ашамҭаз ибахҵәаӡа иналагаз асы, ибажәбажәӡа илеины ишьҭалон. Апартизанцәа рлагер аҟны иҟаз ахәыҷқәа зегьы џьарак еизан, џьоукы рыхқәа раҳаны, рыбз асы ықәдырӡыҭуан, даҽа џьоукых «Апартизанцәа» ихәмаруан.

Абри аамҭазы абна иаалҵит бџьарла еиқәных иҟаз жәаҩык арԥарцәа. Урҭ ахәы зҵаз ахамы ԥхақәа рыла еилаҳәан. Злымҳацәқәа хьышьшьы иҟаз хылԥақәакгьы рхан. Игор урҭ ирыцыз апартизанцәа аҟаԥыҳәа идырт, аха дара иахьада имбацызт. Иааиуаз, ахәыҷқәа рҿы иааӡаанӡа, иаадырҳәын Даҭикәа Зыхәба инышәтә ҩны иныҩналеит. Даҭикәа Зыхәбеи Игор хәыҷи еиҩызцәа бзиақәан. Игор Даҭикәа иҟны ашә дамысӡакәа акәын дышнеиуаз, «рымаӡагьы» еибырҳәалон. Уажәгьы Игор дамк-амшьҭӡакәа ашацаҳәа уахь иҿынеихеит. Аха Зыхәбагьы иаргьы ахыгә-сыгәҳәа ашәаҟны иааиҿаҳаит.

– Шьыжьбзиа Игор! – Датикәа Игор инапы аaимихит
– Бзиа збаша аҩыза акомандир! – атак ныҟаиҵеит Игоргьы, дцыхӡа.
– Иҟоу убома, Игор. – Зыхәба иавтомат ихәда иаахихын Игор ихәда илхишьит, – сара субаанӡа ԥсызхоу аӡәгьы абри анышәтәҩны ааигәара дааумышьтын.
– Ԥсызхоу аӡәгьы! – иҽааидиԥсалт Игор. Инапы иакыз абџьари иртаз агәрагареи дреигәырӷьаны иблақәа ихылашаауан.
«Изустадашь абарт, – дхәыцуан Игор, иҽырԥагьаны, иавтомат дакапануа дахьгылаз. – Ах, закәытә втоматқәоузеи рыхәда ихшьыз. Атапанчақәагьы рымамкәа иҟам... «Аҟарулра бзиаcны иахьубаз азы абри атапанча уатәасшьоит!» – ҳәа, уажәы ианаадәылҵлак руаӡә итапанча аатыхны иласиркыхыр!»
Игор абас данхәыцуаз аамтазы, иаха зыбжьы иаҳауаз аҳаирплан иартәаз ҳдесантцәа, анемеццәа ирыхьчоз аихамҩа иахганы изладәықәырцашаз иалацәажәон Датикәа инышәтәҩны аҟны итәаны.
– Игор! – бжьык Игор илымҳа инҭасит. Данаахьаԥш, иан Софиа Семион-иԥҳа иара ишҟа дааиуан.
– Иааиуа баангыл! – Игор иавтомат ахы иан илалықәикит.
– Сара соуми Игор, сухаштма, уан...
– Уажәтәи ала аӡәгьы шәсыздырӡом, жәа-шьаҿак саaигәара бмааин!
– Датикәа Кыгә-иԥа дсымбар ҟалом. Слашьты! – Софиа дшааиц даaиуеит.
– Бахымцысын, схысуеит!
– Уеилагама, Игор?! – уи лшьаҿақәа аалырссеит, аха даангылоумызт.
– Сбыхәоит, сан, быҽсыбмыршьын, бысшьыр шыстахым бымдыруеи! – ианаму длыхәо, аӷьацәыӷьацәра далагеит Игор.
– Минутк, ҩажәа-зацәык иасҳәоит, хырԥашьа амам...
– Даҽа шьаҿак ааҟабцар схысуеит!.. Сан сбыхәоит, срыцхашьа! – Игор иавтомат иҩхаршалан инацәа наҵеикит.
Софиа даагылеит.
Абри аамтазы анышәтә-ҩны ашә аатын, иихьчоз аадәылҵит.
– Афырхаца аҟарул хәыцы, – раԥхьа иааиуаз арԥыс Игор даaидгылан, дзықәгәыӷуаз атапанча мыцхәрас шоколад ҽытк ацәа цырцыруа иҵьыба иаатыганы инеиркит.

АМЧ

Истудентны аимак аҟны зҟырҟы ҭымхаац дстудентӡам. Урҭ иахьаақәшәаз; аудиториаҿы, азеиԥшынхарҭаҿы, атромваи аҿы, акрыфарҭаҿыҵәҟьа рхәы рҿы иштоу шпагаҵас рчқьыԥқәа еихршьны иааиҿагылоит, еимаркуагьы иҟоузеи? Наполеон арҕьарахь акәзу, армарахь акәзу дахьцыркьуаз? Витаминс иҟоу зегьы реиҳа ауаҩы ихәарҭоу арбану? – уҳәа, аԥхьа рхы иааҭашәаз ала иалагоит, иалагоит ргәы иҭаӡамыз акы ала, икараудараха, аҟызрбаҕь еиԥш ашьы рыхга, рыбжьқәа цаны. Сыздыруам шәара, аха сара исымбацт урҭ зегьы неиҩымсрыда зҵаарак аҟны еиқәышаҳаҭны, ҭынч рнапқәа ааибаркны еиԥырҵуа.

Абасоуп ишрыхьыз иахьа Шамили Бориси ажьа, алым аус азыӡбара аҳа ирзымӡбашаз зҵаара дук еимаркуан, амҩа ианыланы иахьцоз. Рыбжьқәа ҭцаны излахәаауаз ала ауаа ааҭгыланы, уажәы-ушьҭан рыхәцәқәа анбаҵибакааyа ҳәа ирзыԥшуан. Аха дара студентцәоуп, аимак иахьа ирымбеит. Ицоит рыблақәа амца рхыланы, ашәаҟьа рҿачы. Верск, ҩ-верск, икарахт, рыхқәа ҭууа иҟалеит. Ацәажәара иаҟәыҵит, аха рыгәқәа рҭра иҭагылом, адырҩегьых аижәылара рҿаздырхиоит.

Ус азоопарк ианнавала, Борис дааҵәин агәашә ахь иҿынеихеит. Амҵ зҭыԥсааны иҟаз рстудент џьыбақәа ирықәгәыҕны иреиҕьӡоу ресторанк иҩналозар аҳа уи аҽны азоопарк агәашә аҭаларагьы ргәы иҭамызт. Аха мҽышан, уаҳагьы царҭа рымамызт азы абра Шамилгьы Борис ажәа имеикит.

Ҟармаҵас зымахәҭақәа еилыршь еигәыдеибаҳәҳәала игылаз аҵла ԥааимбарах дуқәа рыҵаҟа игәаҕьны ушьапы узмыргыло ишыцқьазгьы, аԥстәқәеи аԥсаатәқәеи ргәамфҩы рԥынҵа инҭашәшәеит ишныҵалаҵәҟьаз. Ана-ара аиаҵәара ихәыҵаҟаҵаз аихатәы гәарақәа ирыдгәыԥланы игылан ауаа.

– Попка, попка, бзамыҟә, попка бзамыҟә!.. – ахәыҷқәа адгьежьылон апопугаи ахьҭакыз. Иара аԥынҵа хәыҷы ҿарҵәиӡа, аџьымшьқәа ҭарссы, изажәӡа иахьықәтәаз иааҳәынгьы ирыхәаԥшуамызт. Уи ахәыҷқәа араапкуан, ачаркәымпылқәа ҟаҵаны маӡа агәыдҵара иалагон. Убасҟан акәын урҭ зызԥшыз аҭак анраҳауаз…

Бориси Шамили уи аҿаԥхьа ишгылоу иандырхәлалоз иаҩсхьан. Рылаԥш нахганы, абаҳча иҵаланы рҿынархеит. Абаҳча арӡыӡон ижьышоз алым абжьы. Уи ахаангьы кәац ҿаҵак наҿамшәацшәа еиҕрыҕьҕьаа, ахәда ацыҕцәа хшьшьыла,

аҵыхәа-цәҳәы ҩӡӡа, гәаӄрак ианиама угәахәратәы аихатәы гәара иҭагьежьуан.

– Арҭ егьа рзуургьы абнахь рҿы хоуп, – иҳәеит Борис, уи ианнавала.

Шамил аҟәҿимҭит.

– Аа, уахәаԥш шаӄа аҽырқьианы иӄоу, – деиҭаналагахт Борис, абжьас зҭакыз аихатәгәара ианнадгыла.

Уи аҽан-макьа аиԥш абӷа ҭасҳаԥны, алымҳа кьацә хәыҷқәа аҟәыԥса, абла гызмалқәа ӄәысӄәысуа, дара рышӄа иааиуан. Ишааиуаз аихатә гәара иаадгылан, азшьапык ҩышьҭыхны иаакылнарҳәҳәан, алацәаҟәагьы неиҟәнаԥсеит. Уи ашьап-ԥагәа ӄәымшәышә, иаашьҭыхны инаганы сыкәа изҭоумҵарызеи...

Шамил инапы анынаирхха, иааиҵнартлеит ашьаргәыҵ ԥахәқәа ирылапаны иӄаз ашьапхыц еихиааҟәа.

– Ыы, уӄәышзаап уаргьы! – ашырҳәа иааидихалт Шамил инапы.

Игылаз зегьы неибарччеит.

Абжьас иахьыз ԥханашьазар акәхап, иааҳәын, ашьи-ашьи еиҟәҵо аҿынанахеит.

Азоопарк аӄны иӄан иззааиҭамҳәаӡаз амаамынқәа, ашәаӡыӡара згәы ареицьхьоу ашьабсҭа шьап-хышқәа, амшә шьапӄьаӄьа, амахҽ-ӄырҩаџ, аслан гәаҵәажәпа, абгахәыҷы ԥсыҟымҟым уҳәа зуахкы уҭаххалакгьы.

Астудентцәа рҩыџьагьы ишнеиуаз, иаҳа ауаа рацәаны издгылаз аихатә-гәара аҿаԥхьа рҽааныркылеит.

– Ари уажәы ааигәоуп ианааргаз.

– Мчыбжьык ицәоуп,мчыбжьык иааԥшуеит.

– Аллаҳ, аллаҳ, иҳаҟәшәаира даҿашәааит.

Абас акы аӡбахә иалацәажәо, аихатә-гәара иадибагәаланы иԥшуан ауаа.

Наскьа, зеиҳаӄам ашә-шьапык ашәпара ашәпараны, еиҟәаҵәасымсалха, иҳәындазӡа, еиларшаны икажьын амаҭ.

Амаҭ алацә еиҟәыжьны, аӄаԥцә ҳаҭ-ҳаҭо ицәан.

Шамил уи днахьысызшәа игәы иабан, адырдырҳәа ицәа ҩаихӡыӡааит. Борис ауаа дынрылс-аарылсуа, есааира дазааигәахон.

Абри аамҭазы аихатә-гәара ашьҭахьала ԥҳәыск аҷараҳәа агәашә хәыҷы аалыртын гәарҭак, аҩнатә жьаҟәа мчыла уахь иааҭацаланы, агәашә налыркит. Ажьаҟәа шәаны еижәеибагәала акәакь иахьынкҿалаз рҽеиларцалан, зегьы мпыл бзиак иаӄарахеит.

Урҭ ирыкәшаны игылаз ауаа ргәы ҭӡыӡаауа ирзыԥшуан. Амаҭ ԥшьшьыла алацәақәа ҩеиқәнахын, иҭызза, апрожектор еиԥш акәакь иныкәанарԥхеит. Злымҳа ҵадрақәа зқәыжь, зееилахала итәаз ажьақәа ааилҩҩын, амаҭ ашҟа рҿынархеит.

Арҵәаа ааҭлыргеит згәы иазымчҳаз ԥҳәыскгьы.

– Цыхь, цыхь! – Шамил, илабҷашь хәыцы иикыз ыршәны аҿынаирхеит. Аха ажьақәа усҟан абзарбзан ҭурҟьаргьы ираҳауамызт, игәырҕьаҵәа, «Сара, сара!» ҳәа еиваԥало инеин, амаҭ аҿаԥхьа иаагылеит.

Амаҭ аҿы аихыхра иацәаашьо, ацлымҳәа дуқәа аарла иҩеиқәнахын, асас ҭшәшәаара инҭанарԥшит. Раԥхьа зхы иахәаз жьакгьы, атрымҳәа иԥаны инҭаԥалеит. Нас адырҩегьых, уи амыхьтә, ацлымҳәақәа леиқәнажьын, ашьҭахьтәи ашьапкәа ааҿыҵхәҳәо ажьа ацәцәара иналагеит.

Аган иавахаз ажьақәа гәаҟуан, амаҭ иавагьежьуан, иаҿагәыбзыгуан.

Борис ихы ҩышьҭыхны дԥышәырччо Шамил дааиҿаԥшит: «иубома амч зеиԥшроу!» – рҳәон агәадура зхыҳәҳәыла иҟаз ибла гызмалқәа.

Шамил ақәабшәшәыра иҿысны дгылан: игәы рзыԥжәон, егьрыцҳаишьон ажьақәа.

АМШӘ АҲАМҬА

– Шәара ишәҳәауа башоуп, сара сзыниахьоу аасҭа, – даацәажәеит Шәарах.

– Ҩышықәсаҟа ҵуеит, сшәарыцо Анԥсыҟа сышҭаз, иансықәхәла џьара саатәеит. Амца ааиқәысҵан, акәац еҳәарҵәиуа сшыеҳәатәаз, мшәы еихиаа дук ԥшьшьала абна иаалҵын, сышҟа аҿаанахеит. Сҩаҵҟьан, сшәақь анылагәыҵаск, «сминауаҭуп» ҳәа аҩшьапыкгьы ҩышьҭнахын, аерыцҳатәӡаны иаасыхәаԥшит, алаҕырӡгьы наҿеибаҳәеит. Сшәақь нкажьны снадыххылазар, аҭаласир,– иаасымҵанакыз ашьапы метрабжак инеиуа мыҕдуӡӡак алан, иаакәыршангьы иҟәашӡа ишәхьан. Счақы ааҭысԥаан, амыҕ алсхит, аҭәа ҭсырҩааит, ахәырбҕьыцгьы лақәҵаны иҿасхәеит. Амшә ласеихырхәан, абна инылашьшьы ицеит.

Адырҩаены ашьыжь санааԥш, иахатәи сымшә абз ақьышә иаақәшьуа исхатәоуп, авараҿы абнацә еиҵҳәа ишьҭоуп, ҳамҭас исзаанагазаап.

САБ ИԤСАНЫС!

– Сахьубо сааихьеит, схаан убри иаҟароу, абнацә акәым, даҽа шәарахкгьы сымбацт, – аҽхәара даҿын ашәарыцаҩ иҩызцәа дрылатәаны. – Иареи сареи ҳаиҿаҳаит. Икьакьаӡа иԥан ашьҭахьтәи ашьапқәа ирықәгыланы, инаҵҟьеит. Аха изхәарҭази, хә-хык еивҵаԥсаны агәы иналаҕҕеит. Снахагылт, ашьацәҟьара иаҿын. Аметр ааҭысхын ауразоуроу исшәеит. Ихашәҵару: ахы инаркны аҵыхәанӡа хә-метрак ыҟан, аҵыхәа инаркны ахы аҟынӡа – бжь-метрак.

– Ус уара сҳәап?!

– Саб иԥсаныс!

КӘАНАЧА ИЦГӘЫ

– Цгәык ҳаман, митә аԥсхакын, – дтәаны дбыжәуан Кәанача.

– Аԥаҵа ду илықәԥшны ианыԥа, шә-метрак бжьазаргьы аҳәынаԥ ааиҩнаҵәон. Абри қәыԥшыгас иамоу аԥаҵақәа ракәзар, азганк аахысҵәапи, иҟанаҵо збап сгәахәын, ҽнак зны ахырстҳәа азбжак аахысҵәеит. Иақәыршәашәа ҳәынаԥыкгьы ааҩнакәырт. Еиҵас иууаӡа иԥахт ҳацгәы. аха метрабжак иаванаҵт; агәнаҳа сзымгартәы, ақәыԥшыга, хысымҵәахьази.

АГӘЫХЬ

Адырҩаҽены шьыжьымҭан иааиқәшәеит иаха аҩы еицызжәуаз ҩыџьа.

– Иҟоу, ушԥаҟоу иахьа, ухы умыхьӡои? – дҵааит руаӡәы.

– Схы сыхьуам, аха сгәы сыхьуеит, – наҭеикит егьи деиқәышьшьы.

– Иузырхьзеи угәы?

– Иаха аԥарақәа инысхыз ансгәалашәалак, сгәы сыхьуеит.

АСАТИРАТӘ ЖӘАБЖЬҚӘА

ШЬМАҬ

Шьмаҭ рапҳьатәи ипҳәыс Анфисеи иареи анеилыҵуаз, ишапу ала руа-рҭынхаа аӡәгьы дагымкәа еизеит. Аамҭала зны Анфиса ҭацара уа дахьгҿагылаз акәакь аҟны Шьмаҭ ихәда икәаҿ дыгҿагылан. Ауаа рцәыпҳхашьараҟнытә иааиз ииашьара рыхқәа асаара ишьҭацаланы, амца зҿыцәаахьаз рпапироскәа хырҟаҟаауан.

– Апҳамшьа, аламысда, зиқәа ахәымҵьар ада хәыцырҭа змам… – акеҩ-акеҩҳәа ауада иҩныҩуан Анфиса лыбжьы.

– Пшьшьала, бҿы баапшны бцәажәала, – лыбжьы ныҵакны ҿаалҭит лаҳәшьа еиҳабы.

– Шәысҟәаҵ, шәарбанзаалакгьы аӡәы шәсыламцәажәан! – ашырҳәа даахьаҳәит Анфиса, ашьеи алаҕырӡи зхыҵәалауаз лыбла ҭыҟапшьаақәа игагаӡа акәын ишырбауаз еилашьшьы лапҳьа итәаз лҭынхацәа.

– Былҟәаҵ, зегьы ишырбауа иеиқәа ишьылхааит.

– Дхылтааит, дхылт!..

– Иҳәала Анфиса, иҳәала!

Рыбжьқәа неиларпсеит лышьҭахь итәаз аҳәсақәа. Ахацәа ҿырҭуамызт.

– Сжьы ифахьеит ари, сжьы, – дыҩныҵәааит Анфиса. Апҟаҩ аақәлыргеит Шьмаҭ ихагәҭа, ила ацпҳь ҩыҵыддын, даабалыбаҭеит.

Анфиса данцоз, Шьмаҭ ихы дызласыз ашьчоткаҵәҟьагьы аанмыжькәа, зегьы аадәылырпсаа илгеит. Уи ашьҭахь Шьмаҭ мчыбжьык игәы ҩарханы дзышьҭаломызт, ихы акақәчаара ихьуан.

Уи ихы ачра шаадаҵәҟьаз даҿаӡәы дынлыхәлаҭәҳәан, уахык, аҩыжәра зҿазҵәылхны иашьҭаз иҩызцәақәаакдрыманы ҟьап-чапҳәа ашҭа иааҭалеит. Агәылацәа аӡәгьы даадәылҵны днарпымлеит, згәы иазымчҳаз ҳәсақәак руадақәа рҟны алашара ырцәаны, рқьышәқәа ахышә асаркьа иадгәала ицәгьакылпшуан акәымзар.

Аҭаца ҿыцгьы дгәырҕьаҵәа, алашара зыҩнаҵҵа иҟаз азал ду ашә лшьапы нахылгеит. Уи иҭаҭуеиӡа илхаз акасы еиқәаҵәа далпшны лылапш иаразнак ауада иныҩналыргьежьит: «Адиван, аҟәардә татақәа, ашькап, асаркьа ду, астол… Абарҭ зегьы сара

истәызаап, Шьмаҭгьы сара дыстәуп, акыр ҳамазкуада, сызҩахәы бымоуп абарҭ зегьы ныжьны ицаз аԥҳәыс» ҳәа дхәыцуан. Анфиса аамҭала зны ҭацара ахьылуаз, уи ашьҭахь Шьмаҭ ихы ашьчотка ахьақәшәаз акәакь аӄны днаганы дныгҿадыргылеит аҭаца ҿыцгьы. Нас аҭацаагацәа ргәышԥқәа ҭарсакьаны, рымгәацәақәа леиддыргылан, иргәарԥхаҵәӄьаны, «Радеида» рҳәеит. Шьмаҭ иаб иашьа Ӄазауҭ, деишькласуа аҭаца дналыдгылан, лылахь днагәӡит. «Бымшхааит, амреи амзеи реиԥш шәеидажәлааит...» –иҿы ҩеихыхны, атса аиԥш ихьанҭыцьӡа, спиртла ирҵәны иҿы иҭаз ибз ааирҳәаҭмаҭит. Аҭаца аҕьфҩы ҵәыҵәматаҕьӡа иналҿаҳаит, аха усӄан уи аҕьфыҩгьы духьфҩык аиԥш акәын ишлаҳауаз.

Ирхианы азхаз иқәгылаз астол инахатәеит аҭацаагацәа. Аԥаҭлыкақәа ааилагьежьын, ргәы хынҳәызшәа рхы аҵәцақәа инырхаркит, аҵәцақәа рхы лахеит, еиҭа ҭәит, еиҭа ҭацәит, еиҭа ҭәит. Акеҩ-акеҩҳәа игауеит аҭамада ибжьы, аҭыҕьқәа реиԥш атах-саххәа еидыслауеит аҵәцақәа. Аҵх ықәҳа иаҿуп ацара. Ачара иахатәоу рыбжьқәа есааира ишьҭыҵуеит. Џьоукы рыхқәа еиҿакны иркьыкьӡаны ашәа рҳәауеит, даҽа џьоукых «ура, ура, алеишьа-ҩеишьоуп», аҩадара икыдхалаз акамбашь аиԥш ихәцәырххауа заҵәца зҿыҵаку рҩыза ицхрааны иҳаржәуеит ҳәа иаҿуп. Шьмаҭ ишьхынԥсыла акәакь игҿагылоу иԥҳәыс длыхәаԥшны иԥышәқәа хиӄаӄааиуеит, иблақәа кәеицеиуеит, игәы ҭыԥаны ицоит. «Шәымгылаӡои, Анцәа шәимыргылааит, ахьша жәымбаӡои»... Ихы нарыдкыланы рлымҳа дынҭахәыҭхәыҭуеит ааигәа итәоу иҩызцәа. Агәақь-агәақьҳәа иаарыкәыршаны аҭӡамцқәа ирысуеит згәы нкыдкыланы иԥҵәаз агәылацәа...

Шьмаҭ аҵыхәтәантәи иҩыза диҳәауа-дичауа днаскьаганы данаагьежьуаз, игәыла аҭакәажә мшаԥазы илшьрацы иҭакны илымаз ларбаҕь заҵә ахәда нҭнаҳәаан ҿнаҭит.

Ахаан тәым хаҵак инапы анаӡара зкьымсцыз аԥҳәызба ӄәымшәышә, ақәыцьмақәа аҭшәара игҿарцалаз ашьабсҭа аиԥш лшьымхқәа лыҵамгылауа аӄәараҳәа деиҵасуан, Шьмаҭ дыҵхәыршәшәауа ибз иқьышә иаақәшьуа данаалыдгылауаз. «Исыхьи мшәан, сызцәшәозы, абри аминуҭ акәымзи уахи-ҽени сзызԥшыз. Бзиа избауа ахаҵеи сареи ҳамала ҳаизынхеит. Шьмаҭ дыԥшӡоуп, дауп, иӡара поуп. Абас иӄоу ауаҩ иакәымзи сзызԥшыз, аа абар уи саԥхьа дахьгылоу, сара дыстәуп, нас изакәсмыршозеи иӡара снапқәа...» – лгәы ҭыԥаны ицо абас дхәыцуан аҭаца. Нас лыбла хаақәа ҩышьҭылхын Шьмаҭ днаиҵаԥшит. Усӄан арыҭәа аиԥш лышьҭахь еиԥигӡалахьан Шьмаҭ инапқәа...

Амра ҵлакашәарак инеихьан Шьмаҭ ахыхь баапсы иархьанҭаз иблақәа мчыла ианаахитуаз. Ицқьаӡа еилырганы иҟаз ауада илаҳа-лаҳауа иҩнан адухьфҩы.

– Зинаа, Зиночкаа, – ирхааӡаны иҩҭигеит Шьмаҭ ибжьы хьырвыр. Зина даатрысит, лхаҟынтә лшьапаҿынӡа дааилыпсаан, лӡамҩақәагьы ааҟапшьхеит. Лыҩнапыкгьы рыла лхы-лҿы еимлагәа ииаанкыланы, асаркьа днадҵын, лышьҭахь еирханы апенџьыр днылагылеит.

«Ыы, ахьҟәырҷаха сыкәа иҭаршәзаарын иахантәарак убоу!» – ихапыцқәа ҵаҟатәи ипышә хәап иналаирҟацан, зыфҭил иҩахаз алампа аипш иблақәагьы ааҭшашахеит Шьмаҭ.

«Сан слымылхааит, сыпхамшьаӡакәа ожәшьҭа ибла сызла-хпшылауазеи?» – иҭыпаны ицоз лгәы дазҵаауан Зина.

«Исҭахыҵәҟьаз абыржәоуп дансыднагала. Анфиса лахьыцәгьа лгәыпхҭ сарҩахьан, аҕәқәа дрыбжьахазшәа деидҟьапсла дыҟан. Нас ишпаҟасҵарыз, ипажә-пажәӡа иҟоу атәым ҳәсақәа сышрыхәапшуаз сгәы пҵәахьан. Ожәшьҭа сҭынчуп...» – лапшыла дгәыдкылауа, абас дхәыцуан Шьмаҭ.

– Зинаа, аа Зиночка, бааи ара са сҿынӡа, – ибжьы еиҭа-налықәиргеит Шьмаҭ. Аха Зина дышгылац дгылан. Лара лхаҭагьы илҭахын лхаҵа иапхьа дныкәтәаны икәа-имаҕра дҭаланы дылшь-шьыр, шықәсыла лгәаҿы еизылгауаз лыгә_ҭыхақәа изеиҭалхәар, аха дҿыцымзи, макьана дыпхашьауан.

– Зиночкаа, сыпшуп, – ибжьы шгацыз игауан Шьмаҭ. Ҭаха анлимҭаӡа ашьамҭлаҳәқәа лышьоушәа лшьапқәа хьынҭыџьӡа деиси-еисиуа иара ишҟа лҿаалхеит.

Абарҭ аминуҭ хаақәа рышьҭахь, акыраамҭагьы Шьмаҭ дызды-руаз дџьашьаны изпшуан, дыззымдыруаз иҵашьыцуан. Иусура дшаалгалак уи, агостроном дныҵаххны, иахьа ашьыжь дана-ауаз Зина инапы ианылҵаз афатәқәа аахәаны игәыдҳәҳәала, дыццакы-ццакуа аҩныҟа дхынҳәуан.

Зина лакәзар мардуанла ажәҩан дхалауан. «Сара усгьы аразҟы соуит, аха иаргьы аразҟы исҭазаап. Ҳара ҳакәзаарын еиразҟыз», – абас дхәыцуа, иусурахьтә ожәшьҭа дхынҳәуеит анылгәаахәуаз аамҭазы, имҩа дапшуа апенџьыр днылатәон.

Апсҭазаара бзиа зоуз апҳәыс есааира дҭәуан. Лӡамҩақәа ҭҵәраа ицо, лыблақәа ҭҳаца, лыгәчамақәа ҟьаҟьаӡа, лыхәда ҵкәашәаа, дхаҵа-дыпҳәыс дызбалак даалеилаҳаратәы дыҟан. Мызкы, мызки бжаки, ҩымз Шьмаҭгьы дгәыкы-псыкуа аҩныҟа дхынҳәуан. Паса ишыҟаиҵалацыз аипш, аҳәсақәа дрыхәапшны ипышәқәа ирбзауамызт...

Аха Шьмаҭ ҽнак зны иусура ашьҭахь агастроном дыҩнамлакәа иааирҵәин уа ааигәа иҟаз аресторан дныҵалеит.

– Аа шәанаҵьалбеит, Шьмаҭ дыжәбауоу, Шьмаҭ!

– Ус уара сҳәап.

– Саб иҧсаныс!

– Шәаагыл, шәаагыл иҟаиҵауа аабап.

– Иҟаиҵахуеи, иҧҳәыс изылӡыз ажьҵаа ихаҧыц икылахазаап, излакылихша сҧычка цырак ааихәауеит.

– Сҧычка цырак шҧааихәауеи уара, иҽхирҵәауама.

– Насгьы иҧҳәыс дылмазҵааӡакәа…

– Аа сашьцәа, Шьмаҭ дыҧсит иахьа ҳәа аума ас имырҳәамырӡа шәцәыҵаланы шәызтәоу, – Шьмаҭ астол зыгәҭылак итәаз ҧасатәи иҩызцәа илаҧш ианааҵашәа, игәашьамх иҵыҧраауа дара рышҟа иҿааихеит.

– Уаҳцәыӡӡеит уара Шьмаҭ, иҟалеи ушьаҭарахеит, – иҳәеит иҩызцәа руаӡәы ҭынч ианааидтәалақәа.

– Уӡ акәым, Шьмаҭ иеиҧш аҧҳәыс думазар лабахылагьы лкалҭ уаҳзыҵцауамызт, – наиаҭеикит даҽаӡәы.

– Шьмаҭ акы дыннамкылацызт, аха уи ибӷа ашшараҵәҟьа иақәлыршәеит ҳәа сыҟоуп, – нациҵеит ахҧатәи.

– Дызкыдшәцалазеи уара ахәыцы, иаҵәцақәа рыжәха ишәҭар, ҳаи шәыхҵәааит, ҵьара акы абаабари ҳәа шәышҧатәоу, – днарықәҵәҟьашәа иуит рҭамада. Итәаз зегьы аҟырҟырҳәа инеибарччеит, раҧхьа иҟаз аҵәцақәа еиҧхаҟәҟәа Шьмаҭ инаимҵадыргылеит.

– Шьмаҭ иаҳаҭыраз, Шьмаҭ иахьатәи ишьаҿазы, Шьмаҭ иҩызцәа дахьырцәмыӡыз азы, – абжьқәа гауан, аҵәцақәа еицҭацәуан. Аҩызцәа есааира ишьҭнахуеит.

«Закәтәы ҩызцәоузеи исцәыӡуаз сара аҿаҵахәца. Ҧсҭазаарак уанагәылахалакь, уанашьцылалак, даҽа ҧсҭазаарак ашоушәа, уара узгәылоу зегьы иреиӷьушәа убауа уҟалауазаап», – дхәыцуан Шьмаҭ, ааигәа убауа уҟалауазаап», – дхәыцуан Шьмаҭ, ааигәа дыздымтәалацыз иҩызцәа лаҧшыла еимдауа. – Зина дыбзиоуп, ача аиҧш дпажәӡа дыҟоуп, аха… енагь ҳаӷоу аӡә лымацара длыдхалааит… Абыржә, абни ахәыҭаҩ леиҧш иаалыгны, дхыцәӡа, ашьабсҭа аиҧш деилыхха иҟоу аӡәы слыдтәалазар ҵьанаҭ сымцози… Анфиса, хәылак, ус дыҟамзи мшәан, нас дызкасыжьзеи, дабаҟоушь уажәы?! – дназҵааит игәы. – Уи башоуп… Уаагылшьт, уаагылшьт. Ус иҟоу аӡә лареи сареи ҳаиқәымшәалози ҧаса зны! Аа, Сониа, уи абра ааигәа игылоу аҩн ҿыц дыҩноуп. Сышнеиуа

снымҩахыҵп. Илымуану? Ишҧалымура! Лыкәа, лмаҕра сҭалап, аҧара лысҭап. Аҧара, аҧара. Шаҟа сџьыба иҭоузеи мшәан? Жәохә мааҭ рыхә аҩы аазгахьеит. Уи сшәароуп, ҧхашьароуп. Иаанхауеит хә-мааҭк. Иҟәнылшьап. Иҟасҵарызеи. – Уаҳа шсымам ала запискак лзыҩны, нас инагәылаҵаны санцо астол иныҟәҵаны сцап», – Шьмаҭ, сирк ихәыцызшәа ихы-иҿы ныҟәлашан, аҵәца иҭагылаз асалфеткаҟәа бҕьыцк аарылҧааны иаҧхьа иныҟәыршәны, аттаҳәа ажәаҟәак нанҵаны иџьыба инҭеиҵеит.

– Шьмаҭ, бзиала еимаадааит! – аҭамада иаҵәцаҟәа рҿааирхеит. Урҭгьы дреигәырҕьаны идикылт Шьмаҭ.

Аиҩызцәа астол ишахыҵыз, ишеиҧырҵыз ҳәа аӡәгьы акы игәалашәом. Досу рхы ахьынахауаз еимбҕьыжәааны ицеит.

Шьмаҭ деишькласуа ересторан дындәылҵын, ихьынҭыџьӡа ихагылаз ихы хьшьшьы, иҭацәхьаз аулица агәҭа дангылаӡаны акыраамҭа дыҧшуан. Нас Сониа дзыҩназ аҩн ҿыц ихы аҟәкны иҿынеихеит…

Аҵх агәҭаны Шьмаҭ иҧсы ҭоу-иҭаму ихаҭагьы изымдырӡауа иiулак мчыла ацәа иҽааликәкәааит. Ихьанҭыџьӡа, ибла хәашьҟәа ирхажьыз ацәаҟәа аарла иҩҵираан, ауада дныҩнаҧшы-ааҩнаҧшит. Ауадаҟны ҭынчран, ихы аурур ҭан акәымзар. Пҳәыскгьы ивараҿы игылаз акаруаҭ ахьтә аарла лцәаара ибауан. «Сабаҟоу?» – ихы дназҵааит уи. «Сыҧсит, ахьымӡҕ згеит, – ашырҳәа дҩеихан аиарҭа дныла тәеит Шьмаҭ. Аха ауада ааҟәараҟәанҽан, иара икаруаҭ ахьгылаз ашҟа ахьанҭара иiасызшәа, даaикәаҳәын ахыҧҳәа адырҩегьых ихы ахчы инылаҳаит. Игәы хынҳәуан. Ауада дырдны иара дырдхас дахоушәа акәын аҿыв-ҿывҳәа даманы ишыгьежьуаз. Ҧыҭрак ус дышьҭан. Адырҩегьых деиханы иiулак аиарҭа деиҭанылатәан, инапы мчыдаҟәа рыла ихаҟынтә ишьапаҟынӡа иҽаагәеиҭеит. Иахьа ашьыжь усура даныҵҵуаз имаҭәаҟәа шынеишәиҵаз ишәын.

«Сыҧсы згап», – деиханы дҩагылан аҭӡамц иҽнадиҵеит. Ҧыҭрак ус дгылан. «Рыцҳа», – ааигәахәит зцәаара ибауаз аҧҳәыс длыхәаҧшуа. «Уаха саргамамхар, бара сыбтәуп. Сыҧҳәыс ажьы лыҟәуп, бара ибыгуп. Наҟ-наҟ, сылбааӡа лтәы лыҭаны сцапи», – иџьыба дынҭаҧшны иааҭигаз аҟьаад астол иныҟәыршәны, днапыршьшьуа ашә иҧшаан, деишькласуа дындәылҵит.

Уи ашьҭахь рацәаак мҵыцкәа Зина дыҭрысны дааҧшит.Дааҳәын лхаҵа дахьышьҭаз ашҟа лнапы аадәыҟәылҵеит, аха дубар

даахә. Ашырҳәа дԥатԥ̌ьеит Зина. Аҷакҳәа алашара налыркын ауада дныԥнаԥшы-ааԥнаԥшит. Лхатца данааи дылзеилымхкәа длымпытԥорны дахьнықәҳаз аиартa, уажәы иккаӡа иҭацәуп.

«Дабацеи?» – лгәы нҭԥсааит Зина. Ашәқәа ааимылԥаан аԥны абартца ахала аҵыхәала еимылдеит, амардуан даҿаԥшит, ашта дықәԥшит, аха дубар даашьҭх.

«Акаруаҭ аҵаҟа дхәыҵалазар,» – иҭыԥаны ицоз лгәы дназҵааит Зина. Ауада дныԥнаххын, лхы ларҟәны акаруаҭқәа зегьы рыҵаҟақәа ааимылдеит, астол аҵаҟа дыҵаԥшит, аха умԥсит... – «Дабацеи?!» – Лыбӷаӡаракәа нҭарсны икны, дхәыцуа дшаагылаҵәҟьаз лылаԥш нақәшәеит астол иқәыршәыз ақьаад. Иаақәылԥааит. Хә-мааҭк агәылшәаны инкашәеит. Аттаҳәа лылаԥш лахылгазар уи абас аҳәауан:

«Сыхаара Сониа! Ибдыруаз сара шәԥык аазгаргьы бара ибеиӷьасшьауа даҿаӡә дшыҟамлауа. Уажәтәи сыԥҳәысгьы сара ишысҭаху дыҟам. Бара аӡәк боуп сара сзы ишоу. Сыҟазааует бара бзы. Быҟаз баргьы сара сзы. Бысзымгәаан, уахатәиала уаҳа сымам».

Бара б-Шьмаҭ»

Зина илҳәара лзымдырууа дшанханы азхаз даақәхеит. Абри аамҭазы Шьмаҭ игәы ԥарха, амардуан аҵаҟа дианы дахьыцәаз, уаха акакеиҳәа иҵаҳәҳәаны ддәылзцаз Сониа лнапқәа икәырша дидтәалоушәа ԥхыӡла ибауан.

АЦҲА АҚӘСРА ИАЦӘААШЬАЗ – ДАҴНАГЕИТ

Уи аахыс маҷгьы ҵӡауам, аха енагь сыбла ихгылоуп зыхьшьблақәа ҭԥхааuаз ԥыцьа ахәыцқәеи адашьма-ӡәӡәага ашьчотка аиԥш зԥаҵақәа џыԥхьӡа урҭ раԥхьа игылаз арԥыси.

Ҳазҭаз автобус амԥақәа еихҵәҵәаауа, сылбаараны сахьыҟаз аангыларҭа иазааигәахон, саргьы снарылс-аарылсуа «Албаарҭа» ҳәа изныз ашә сазнеиуан.

– Аа, соужь-соужь, савнагеит, савнагеит! – ауаа еинҟьаны иаауаз арԥыс гәышԥыла днасыжәлеит.

– Уахьцо акәым, албаарҭа арахьоуп, арахь, – схәеит саргьы.

– Уцаны уҭаацәа идырҵала! – иблақәа цәыркшаны дԥасыхәаԥшит уи.

– Ашьшьыҳәа, ахәыҷы! – сышьҭахьҵәҟьа дааӷьаҵәыӷьаҵәит ԥҳәыск.

– Аа сшьапы-сшьапы!

– Уахьакәым, арахь!

–Аҿада! – инаишьҭалхәеитпҳәыскгьы,уиашәиҿынкылрҩырны аулица данынангылауаз.

«Снеихьӡаны дышламысдоу иасҳәап», – сгәы ииаацахҳхын, автобус сышналбааз, ашырҳәа иара ишҟа сҿынасхеит.

Сара сназаанӡа, адгьыл иҩыҵиаазшәа ҩыцьа ахәыҷқәа ргалстукқәа ԥырԥыруа, рнапқәа аҟаԥшь рхаҵаны иџых-џыхӡа иаԥхьа иаагылеит.

– Ҳаҭамзааит, аха шәара аԥҟара еилажәгеит, – даацәажәеит аҷкәын ҭынч-ҭынч.

– Усԥырцқьа наҟ, узажәӡа, мамзар!.. – Иҿрыцәгьаны аҷкәын днаижәлеит арԥыс.

– Пхашьароуп, ҳаиҳабацәа ас ҟашәҭауа шәалагар, нас ҳара ҳазҿыԥшрыда, акрызҿаҳҭаарыда, – аӡҕаб хәыҷы иҵегь даасьан, ихәыҭыҩрыз арԥыс днеиҿагылеит.

– Ее, баргьы… – иԥаҵа ҟаԥшь анаӡара иабџьар-хаԥыцқәа инырбжьакны, шьаҿак ныҟаиҭауаны, ихы анҩышьҭих, амацәаз аиԥш ауаа даарыгәҭыларкхьан.

– Ҳа, ҳа, ҳа, шаҟа бҟәышузеи быԥсынҭры духааит… – арԥыс икьатеиах ԥҵәауа, аӡҕаб хәыҷы лхы инапы ныкәишьит.

– Башоуп шәыччара!

– Шәакә сакәзар сҵәуан, – дкылкааны ихәаԥшуа ахҿа иаҩызаз ажәақәа изынарышьҭуан рҩыцьагьы.

– Сыццакуеит, адәыгба сагхауеит, аа иахьыҵәааз, – адырҩегьых дрыцәцарц иаԥхьаҟа днеихеит.

– Мап ус уаҳзышьҭуам.

– Аҭак ҳауҳәароуп! – иарсушәа, аҷыртә шьаҟақәа реиԥш нақәацарак рымамкәа иҿагылан рҩыцьагьы.

– Аа аштраф аума? Уи акәзар уажәраанӡа ишәымҳәауаз, мышрак иақәшәаша. Аа, шәысҭеит, – иҟаԥшьӡа қьаад ԥарак ааҭиган аӡҕаб хәыҷы лышҟа аҿынеирхеит уи.

– Ҳара аԥара аагаӡом! – инапы днахеит аӡҕаб хәыҷы.

– Абар ассир, абгасса срыламхеи уара, ҳа-ҳа… – адырҩагьых ихы ҩышьҭхны зхыԥхьаӡара есааира иацлауаз ауаа деиҭанарылаԥшыхт арԥыс. Аха урҭ аӡәгьы дыччауамызт, уи акәым рыблақәа ырлашьцаны акәын хаҵагьы пҳәысгьы шихәаԥшуаз.

– Ҳара аԥаракәым иахҭаху, ажәоуп, – ҿааиҭит аҷкәын.

– Уаҳа аԥҟара шеилажәымгауала ажәа, – наҭалкит аӡҕабгьы.

– Ҭоуба, ҭоуба!

– Ихы аҭыԥаҿы иаагатәуп, ихы.

– Ибла хттәуп, ибла! – аԥхныга еиԥш есааира зҿеилазырҵәауаз ауаа ирылуаа рҿаархеит ажәақәа.

Уажәраанӡа арԥыс ихы-иҿы иқәыз аԥагьареи атәамбареи асапын шәах аиԥш иныҟәба ицеит. Иџьыхӡа еилагылаз иԥаҵа лхьышьшьын, иҵыс-ҵысуаз иԥышә хыԥсаақәа нхырԥеит. Адгьыл ааимҟьаны днахәлабга дцар цәгьа имбауа ԥыҭрак дгылан, нас ихы ԥышьҭихын:

– Саҭашәымҵан, уаҳа иҟасҵауам, – иҳәан, агәашә еиԥш изаатыз ажәлар реимҟьара дналсны иҿынеихеит.

АХԤАТӘИ АЕТАЖ

Сара Гьаргь санихәаԥшуа енагь сыбла иаахгылоит сан рыцҳа шықәсык зны ацалаҟьа иқәҵаны илымаз аҟабақ. Сыздыруам уи аҟабақ ауаԥсхара аҿазазнакыз. Џьоукы, уи ашш-аанда икылахан азҳашьа еицанакт рҳәауан, даҿа џьоукыхгьы ус ҟабақ жәлан иҟоуп ҳәа агәра ҳхадырҵауан. Амала, уи ҳара ахәыҷқәа ҳакәым, адуцәаҵәҟьа иџьашьаны иахәаԥшуан: алада имгәалыҿӡа, нас ишԥеиуа, ахәда хәыҷы ххацаа, ахпаз ахаргыланы омашәаҵәҟьа еиҿартәан. Аа, маҷ ҵуама уажәшьҭа уи аҟабақ ҳан илмырбаӡакәа сашьеи сареи ахәда аҳәызба аҵҳшьиижьҭеи, аха иахьагьы Гьаргь снаихәаԥшыр, ҳҟабақ аҟыԥҳәа иаасгәалашәауеит…

Уажәы ааигәа амшын аҿықәаҟны идыргылаз аԥнеихагыла ду аҟны дынхауеит уи. Есышьыжь имгәацәа ду ныҟәҵа-аақәҵауа ахԥатәи аетаж аҟнытә дылбааны, усура дцоит, ахәылԥаз данааиуа, еидарак афатә иманы, дкьалыкьаҿуа, ишша игәы икылачны уахь дхалоуеит. Нас, иашәырҭаҭаха адиван иқәтәоу иԥҳәыс дналхагыланы, лнапы ҟәымшәышә аашьҭыхны дагәӡуеит, иааигаз афатәқәа ааиҵыртланы илирбауеит, рыхәқәа леиҳәауеит.

Абар уажәшьҭа жәохә шықәса ҵуеит Гьаргь иԥҳәыс Инга абас лымаҵ иуеижьҭеи. Зегь реиҳа ҳаҭыр зқәиҵауа шәҟәык еиԥш иԥхьаӡаны, иармарахь игәы иадҵаны иҵәахуп Инга бзиа илбауа афатәқәа зну аблокнот хәыҷы. Есышьыжь уи аблокнот иану афатәқәа шьоукы ирхьишьуеит, шьоукы ирыҵишьуеит, ианым аниҵауеит. Инга лыԥсҭазаара иаҵашьыцуа, агәыла ҳәсақәа џьоукы-џьоукы ишырҳәало еиԥш, уи «аӡы шыцәаз илбеит».

– Сара исхароуп, сара амри! – илаҕырӡқәа игәы иҩалаҵәауа ахара ихы иадиҵоит Гьаргь, Ингеи иареи хылҵ дахьрымам аӡбахә анаацәырыргалак. Лара рыхшарадара разҟ дуны илыҧхьаӡоит.

– Сара абри ҧшь-шьапык зҵоу сҩыза гәакьа сымамзар, сышҿарҳасуа сҿы ҩеихҧа ицар ҟаларын, – лҳәауеит Инга, лгәы зҽкыджьланы, ахыршгәыршы ахьызшәа, ахәырхәыр ахга ицәоу рыцгәажә ду Васка лнапы ахьшьуа.

Васиа изааӡаз уамашәаҵәҟьа илеиҧшуп. Уи енагь абла камкамқәа ҵырҟәаҿны, ахәы ацәызфаз иара иакәушәа Гьаргь ихәаҧшуеит. Инга дыҟамкәа Гьаргь данааилак, аҧшәма ҧҳәыс ишыҟалҵало еиҧш, аҽырҧагьаны иааигаз афатәқәа рышҟа ицәыҵҧшны иҧшуа, ашьыргәыҵ ҟәымшәышә ааимҵанакуеит. Гьаргь иаашьҭыхны дагәӡуеит, игәыдҳәҳәала иику афатәқәа ааиҵыртланы иаирбоит, рыхәқәагьы азеиҭеиҳәоит.

Абас игәырҕьахәха, ҟыҟда-ҿыҟда еицынхауеит Ингеи, уи лҩыза гәакьа Васка цәаҭаззеи, ацәа еиҧш иракьҭо, арасамахә еиҧш ихырхәо раҧхьа игылоу Гьаргьи.

Ҽнак аусурахьтә Гьаргь дааит игәы-илахь еиқәышьшьы.

– Иамуит, – иҳәеит уи, Инга лшьапахьшәа адиван иҽаақәкны, – даара сҽысҟьеит, адиректори сареи еиҿаҳарццеиааит. Аха имуит, имуҵәҟьеит. Иара ихаҭагьы дцоит, – ацәажәара даҿын уи, ахәарҭа иҭаркыз ацгәы еиҧш, иблақәа ҧхашьа-ҧхаҵо, их гарҭа амамкәа.

Инга уи ииҳәауаз лмаҳаӡауашәа, лхы шьҭкәыцәаа наҟ аҧенҵьыр ахь дыҧшуан, лҧышә ҟаҧшьқәа есааира ихаланы ичуан, агәаара азааиуан лхы-лҿы. Аха иҭгәырҕьаауан лгәы, иҭгәырҕьаауан уи зыҿҳәара ааиаанӡа иаурышьҭуа абаандаҩы игәы шымгәырҕьара. Васкагьы «анцәа усимырбан, уца иахьуҭаху», – аҳәашашәа, Инга лгәы аимҿаҧара ибжьаианы, аблақәа ҟәысҟәысуа, аҵыхәа ҩыз-ду еиларҵәины лкалҭ ианқшало аҧенҵьыр ахь иҧшуан.

– Иахьуҭаху уца, амала, уҭаацәа ҳҿы шырҟьоу ухоумырштын, – лҳәеит аҵыхәтәаншәа Инга, аарла лҿы ҩеихылхын.

Гьаргь дышьқьырит, дшаҵәеит. Иҭаацәа ҩымш ракәым, мчыбжьык акәзар ирызхашаз афатә рыдгаланы, ишәҟәыҭра ҟаҧшь ду ыргьалауа, дҳашҳашуа амардуан дылбаан, машьынак иҽҭажьны ақалақь далапҟа дцеит. Ингагьы иҵауланы даақәыҧсычҳан, аҧышәырчча лҿықәыҳәҳә, аҧенҵьыр даадҵит.

– Алло, Котик?! – минуҭқәак рышьҭахь уи абас ҵьара ателефон дасуан. – Котик уоума? Аҳауа иалаҵаны иузынасышьҭуеит!

– лҧышәқәа неидыҵьгәаланы, инҭлырқәацәаан аҵәаххәа абжьы лыргеит. – Сыбзамыҟә адәыҕба дықәнагеит. Васкеи сареи... Сузыҧшуп! – лтрубка нықәылҵан астол архиара далагеит.

«Ꙩымш маҷцәоуп... Ҳаи, даҽа мчыбжьык аҟара ирҭар, зынҵәара ҟалаша, – дхәыцуан Инга. – Сгәы ҧҵәеит, инкыдкыланы иҧҵәаҵәҟьеит. Сабанӡа идтәалазаауеи, иабанӡа сыхәмарлои сара абри ароль», – ауалыр еиҧш дымгәалыҿӡа, иҟыҧсцәа кылшьшь, ифатәқәа игәыҵакны, ихы-иҿы ихаччауа лаҧхьа даагылт Гьаргь. Фꙩы-бааҧсык лҧынҵа инҭасызшәа, лхылҿы адырдырхәа ацәа нахыҧеит, дагьаацәгәыркҵит Инга. Аха ишҧаҟахҵари уи акыр зхашәалауа уаꙩуп, инапы сықәыргыланы сибауеит... Аҧхәыс лзы иҟоу ныҟәгароуп: афатә, ашәҵа, аҽырбара. Ацәа лхазароуп аҧхәыс, ацәа. Ацәа зхам аҧхәыс иқьаҧҭажәхаз абыцаҟь-ꙩныжә даꙩызоуп, аӡәгьы диҭахым. Сара ацәа схоуп, исыхәаҧшуа рацәоуп. Нас дабасҧырхагоу Гьаргь ҭынхада, ҳаҟаз ҳшыҟац, егьирахь...»

Абри аамҭазы, ашә асбжьы геит. Инга ашырхәа раҧхьа асаркьа днадххылан лҽаалырҽеин ашәаахь лҿыналхеит.

Дааꙩнашылт арҧыс еихиаа аукы, еиқәакы, ижәꙩахырқәа ҟьаҟьаӡа.

– Ах, Котик! – лҳәан Инга, ашә аҿеꙩхәа ацаҧха наркны иара ишҟа лҿаалхеит. Инга ҟармаҵас дикәҵәашеит уи, иҧынҵа зҽаҵарч иҿаз иҧаҵа еиқәаҵәа жәпақәа инарылаӡ ицеит лҧышәқәа.

Ех, Гьаргь ҭынхада, Гьаргь, изблак ала акәзаргьы абыржәы ихаара иҧхәыс Инга дибазшәа дыҟандаз! Шаҟа ахаацәа лхоузеи, шаҟа длакьҭауазеи.Иабацеи, мшәан, нас уажәраанӡа иаадыруаз Инга лхы-лҿы ҧагьа, лыблақәа ирхыз агәаара, агәынамӡара? Илхалашауеит лхы-лҿы, агәырҕьеи алаҕырӡи рыла ихыхәхәаауа иҭәуп лыблақәа. Есааира еилаҵәауеит урҭ, аа, абар ꙩыҵьа адуӡӡақәа, егьрыгӡам, иҟалахьеит иаӡәны.

Гьаргь хлаҳәаада иахьа уажәраанӡагьы издыруам ишимоу ꙩыҵьа аҳәсақәа, ҟазшьала еиҧшым, ахаҳәи абымбеи еидукылозар аҳа, иузеидымкылауа, Ингараа ꙩыҵьа. Урҭ рꙩыҵьагьы инапы иқәыргыланы иныҟәигоит Гьаргь, иара изы аӡәзаҵәыкгьы дыҟам акәымзар.

Ус аамҭа акыр цеит. Еизгәышьуаз, ршьамхқәа рыҵамгыло, ирзыҧшыз астол ашҟа рҿынархеит. Котик ишьҭихит афырџьан, Инга лхы ихәда иҵаҵаны даагылеит.

– Ҳаигымзааит, – ацәажәара дналагеит Котик. Абри аамҭазы ашә аҟәыгә-ҟәыгәҳәа асыбжь геит. Инга дшәаны дааҭрысуеит, Котик дмыццакӡакәа ифырҵьан ныҟәиргылеит.

– Гьаргь… – аарла лҿы ҩеихылхит Инга. Иаҟәырццакны аҟыгәбжьы еиҭагеит. Адыд рысызшәа, ихантаҩынтаха, иҟарҵара рзымдырyа иааилахеит. «Уабазгари, уабазгари?», – дгьежьгьежьуан Инга. Ашәыки ԥенҵьырки рыда зҿам уада заҵәык иҩноуп. Ашәахь амҩа куп, аԥенҵьыр ахьҿоуи адгьыли амбатә рыбжьоуп. «Сыбзабаа аҵыхәа ԥҵәеит, – дыгәжәажәауеит Инга. Сыԥсы ҭаны саанхаргьы, сҭаацәа сцәыӡт», – игәы ҭыблаауеит Котик. Ашә асыбжь есааира иҕәҕәахауеит. Котик аԥенҵьыр дылаххын, иааимԥааны, аҵьыҟәреирҭа иаларкыз алажә еиԥш иҽынхирҩрын, адәахьала аҭӡамц днаваӡ дцеит. Инга лҽырԥагьаны, лылацәаҟәа ҭырчаа ашәахь лҿыналхеит.

Гьаргь, ашә ирҕәҕәаацәаны дахьасыз акәхап, ахара ихы иадҵауа, ганла дааҩнашылан, уажәраанӡа иԥхаҵәыԥхаҵәуа Котик ибҕа иакәыршаз лнапы аашьҭихын, ихьшәашәаӡа иԥышә инадикылт.

– Цәаблаҟ уирчааит, угәам-самуа ҵхыбжьон узышьҭоузеи, – лҳәан, дҽырхәа-ҽырҵәиуа лнапы ааимылхын, адиван лыҽныҟәлыжьт Инга.

«Хымԥада дыцәан, зҿахы ԥжәаша сара, ацәа далсхит убоу!» – ааигәахәт Гьаргь.

– Закәытә ԥхыӡ хаази сызлаз!.. – лылацәаҟәа неиҟәылԥсеит Инга, лгәы ҭыҵны ицо.

– Ҟоҳ, астолгьы рхианы ибымазаап, – иҿыҵа аӡы налжжит Гьаргь.

– Астол смырхиакәа, уара иахьа узбама, уандәыҟәла нахысгьы, абас угәгәаӡа ушааyаз здыруан, – Инга аԥенҵьыр днадгылан даахашәа инкыдылҵеит.

– Ҳаигымзааит! – Котик иҟәиргылаз афырҵьан аашьҭихт Гьаргь. Инга днаскьан, лыцгәы ахы шьышьуа адиван дныҟәтәеит.

Аԥенҵьыр адәахьала иамҳәаҳәааyаз ахышәваз иалаԥсны изкыз, Котик инапҟәа есааира имчыдахауан, акарниз аарла иаҿаркьакьаз ишьапҟәа рымч рылӡаан аҵыс-ҵысра иалагеит. Аа, абар уажәы-уашьҭан днамҟьаны, дыббаӡа дынҭалашт уи, шә-ԥсык ихазар, ԥсыкгьы изаанхашам. Иҵаҟа лахьхьи афымца лашара зынҷҷалауа аулица чаԥа ду еибарҩуа иануп амашьынаҟәа, еилысуеит ауаа, ахәымпал еиԥш ишшәыр-шшәырӡа иҵганы инагоуп аҭелҟәа.

«Сыҧсит, сыҧсит?» – дыгәжәажәоит уи, агыртә ихьызшәа, аҟырҿ-ҟырҿҳәа дацҳауеит иҧышә. Абар изнапык зынӡагьы иниҟәыҧсаан, аҽазымдыруа инеихьынҳалт, иқыцьқыцьуеит, дышьҭдырҧауеит ишьапқәа. «Адунеи аҿы зегьы сцәыӡит, уаҳа избараны сыҟам схәыцқәа. Илыласхызи атәым ҧҳәыс, ахызаҵә згәыҵашәаша сара!» – абас игәы дҭацәажәауеит Котик, алада дыҧшыцҧхьаӡа илҧсаауеит дак. Ихы дѡахар, инықәкны ихырсашашәа, аҭӡамц иавакны икуп, есааира дхьшьшьуеит…

Котик аҕьеѡҳәа аҧенцьыркәа ааимиҧаан, дыҧаны адашьма длықәҧалт. Гьаргь дшәан ашырҳәа дѡаҵҟьеит, иикыз ичқьыҧ наимпыҵшәан, ахьеѡҳәа ачанах инаншәалт. Инга дахьтәаз дхаҳәха, ҧштәык лхамкәа, дцәышшӡа даанхеит… Васка иҟалаз ахы иархәаны астол иныкәҧалан, ах пату ақәҵаны акрыфара напы анаркит.

– Уарбан уара? – аарла иҿы ѡеихихын, дҵааит Гьаргь.

– Ухаҵами, абааҧсы, сыҧсы еиқәырха, гәаҟрак азы суднагалеит, – ҭынч дналагоит Котик.

– Иарбану , уалга иҳәа! – ухаҵами аниҳәа, иҽааирхаҵеит Гьаргьгьы.

– Абра хыхь аҧшьбатәи аетаж аҟны ҧҳәыск слыҿцаауан, сшыҟаз лхаҵа дааит, аҧенцьыр скылсны цәгьала сыҧсы згеит. Аҭӡамц сахьынҳалан сахьнеиуаз абри уара ууада сақәшәан, сҽыѡнасыжьт. Хаҵа дызнымиац ыҟам, сусасуп, ишуҭаху усызныҟәа, – уажәрааанӡа Инга илыкәыршаз, инапқәа еиҵҳәа даагылеит Котик.

– Ҳа, ҳа, ҳа! – иҿы ахьынӡацоз еиххәаны, имгәацәа ҵысҵысуа, игәарҧхаҵәҟьаны дыччеит Гьаргь. Нас, агәара-чараҳәа аҟәардәқәа днарыха-аарыхауа, астол даахыцын иара ишҟа иҿынеихеит. Инга иҟало сыбла иасырбарым ҳәа, еимлагәа илкыз лыблақәа аaулышьҭын, лхы-лҿы лхаччауа лхацәа днарзыҧшит.

– Егьаурым, ҳа, ҳа, ҳа! – икьатеих ҧҵәаны дыччауеит Гьаргь, – саргьы егьараан сақәшәахьан ус, – Инга лгәы нхазарҳәагьы днахьаҧшит. – Уааи, арахь, уанхәа лыҧсы ҭамкәа дыҟам, – астол ашҟа дааихеит Гьаргь.

Котик, иҧсы анига, стәом, сцоит ҳәа далаган, аха Гьаргьи Ингеи «рысас» ус дрышьҭуама! Гьаргь ахаангьы иҧҳәыс лхы-лҿы иқәимбаацыз агәырҕьа аныкәибаа, зынӡагьы даҿаапкит.

– Мап, узҭааз уара ишуҳәауа, ибзамыҟәу уаам, – иҳәан Гьаргь, аҿеѡҳәа ашә ацаҧха наиркит. – Зыҧҳәыс ишакәым илыниаз ахаҵа итәы цәгьоуп. Уаҕаимшхара, ларгьы уаргьы шәышьны

ахыԥхәа шәнеиваижьыр ҟалоит. Умццакын, иааҭынчрахап, сара сҟны уахьынӡаҟоу, мгәарҭа уҟоушәа иԥхьаӡаны, угәы рҭынчны уҟаз, – иҳәан Гьаргь, аҟәардә даахан Котик днаиртәеит.

Инга лгәырҕьара иамам ҵыхәаԥҵәара, уажәы Котик иаҳагьы лгәы ҿикааит. Гьаргь аҟдыжә еиԥш дрыбжьахеит акәымзар, днаилаҵәа дцон.

– Уныҳәаз, – афырџьан аашьҭихт Гьаргь, – саҭамзааит, аха иухьӡузеи ҳәагьы ҳаумазҵаацт, – иҳәан днаизԥшит.

– Ерныг-иԥа Кәабзач ҳәа исыԥхьауеит сара, – аҭак ныҟаиҵеит Котик.

Инга аччара лызнымкылазт, лҿы лнапы наԥыралкит, аха Гьаргь дышлыхәаԥшуаз ангәалҭа инхҵаны аҟырҟырҳәа дааччеит:

– Саҭамзааит, аха шаҟа ибзамыҟә жәлоузеи! – Инга, иналарԥашьашәа, Котик есааира дизаагәаахауан.

– Ишԥаҟаҳҵари, ҳабацәа аӡәы дарныгзаарын, ҳаргьы уи жәлас иҳаххалеит. Иахьа еиԥш усҟангьы арныгцәа зны-зынла ииуазар акәхарын, – дԥышәырччауа даацәажәеит Котик.

– Ажәлеи ахьӡи ракәым аус злоу, аус злоу урҭ рыла ихьадырԥшуа ауаԥ иоуп, – иҳәеит Гьаргь, ихы-иҿы аҟәышра аҭаны, ибжьы ларҟәшәа. – Уахьыҟазаалак уманшәалахааит! – ифырџьан иҵегьгьы иԥаҳареикит Гьаргь.

– Уныҳәаз, – афырџьан аашьҭылхит Ингагьы, – ҳаԥны уԥнанамгалар, зхы бзиа избауа ԥҳәыск леиԥш суацәҳауан, абас ухы ахьымԥаԥугаз азы. Аха асас дҕазаргьы, дсасуп…

– Оо, афырԥҳәыс Инга, абри ҟәышроуп, – иҿаҵа иҿы иштаз дааҟрым-ҿрымит Гьаргь.

– Инга енагь дҟәышуп, – лҳәан ларгьы, Котик иахь маӡала длацәҟәысны, лфырџьан нҭалырпҟеит.

– Сара, – иҭаҷкәымҟәа раҵәаны астол иныҟәкны, Котик ишҟа иенарнаашәа, ацәажәара дналагеит Гьаргь, – исфауа схаҳауа, сахьыҟазаалак сгәы ҭынчны сҟазҵаз, аа, абри иубо аԥҳәыс лоуп, – Гьаргь ибла-гәыразҟәа ихаччауа, иԥҳәыс дналзыԥшит. – Иаҭахызар, хәба-фба шыҟәса ҳаибамбауа ҳаҟазааит, сыԥныҟа сгәы ҭынчуп, сахьыҟазаалак сҿа ҕәҕәоуп, аӡә сышьҭахь дгыланы, длацәҟәысны дшысхымччауа здыру-еит… Уԥҳәыс лыгәра узымгауа аԥны дыԥназар аҵкыс, акьыба чымазара ухьны уҵҟаҟаа уафауазар иаҳа еиҕьуп, – Гьаргь, дышцәажәауаз, дԥагылан афырџьанҟәа ирҭәит.

«Уԥҳәыс иузлылоу аҳа, ларгьы-уаргьы хыла шәеисааит, уаха сыԥсҭазаара салшәхырц акгьы аасыгымхеит», – иԥсы илӡааны, ишьапҟәа ҵысҵысуа дахьтәаз ахәыцра даҿын Котик.

Инга лшьапкәа пшааура астол аҵаӄа ихәыҵан.

«Еибганы уаҳа ахпатәи аетаж ихамлаша сыҟдыжә, – лыпсы еиӄәыҷҷаауан уи, – закәытә ҵхузеи иаҳцәурӡыз, ҳашпатәазаарыз абыржәы, – ауатка иархәмаруаз лшьа есааира еилашуан, лпышәкәа ҵысҵысуан, лшьапкәа ирыбжьарҕәҕәа илкын Котик ишьапы.

– Иҭабуп исзыжәуз, – иҳәан Котик, ифырҵьан аакәхны днахыхәан иныкәиргылт. Нас дцаразы дҩагылт.

– Ҳа, ҳа, ҳа! – иҿы ахьынӡацоз еихыхны дыччоит Гьаргь, – ушәеит ҳәа сыӄоуп арпыс. Умшәан Гьаргь иҩны уӄан, Гьаргь унаскьеигауеит, – иҳәан, иаргьы дицны дҩагылт.

Котик днаскьаганы Гьаргь данааи, ипҳәыс дцәыҵаланы диахьан. Уаха иӄаиҵаз ахаҵареи иижәыз афырҵьанкәеи игәы дырҕәҕәан, лапхьа дныкәтәашәа длахәмаррац иҿыназикт. Аха Инга, ала-гәамҵ еипш, лхапыцкәа хырҵьаҵьаны ианилырба, деиҵаҕәҕәа иҿеилихын, лывараҿы инханы иӄаз аҭып хәыҷы иҿалагӡаны днышьҭалеит.

Аҵхыбжьон Гьаргь, дцәырҳазшәа, аҭҳарцәҳәа ииарҭа даалатәеит. Иҩнапыкгьы рыла ихы еимгәарҕәҕәа икны акыраамҭа дхәыцуа иирарҭа дылатәан. Нас имыркан-еиқәа ашькылқәа ааишьклаҳауа ашә ааимпааны адәахьы дцан, изҩназ рыҩны ихы раҳаны даҵапшуа ахы-аҵыхәа зегьы еимданы, азаара изаазшәа, дтәырҿаҿо амардуан даҿалт.

– Бҿыха, апхамшьа, бҿыха! – ипҳәыс даалхаххын ишилшауаз дхәааны, адыжә-адыжәҳәа лызқәа аӄьаӄьара ҩкыдиршааит. Инга дцәырҳаны данҩаҵӄьа, алаапк зыцҳаз ажә еипш, иблақәа цәыркшапаны, лыхәцә есааира иазааигәахауаз инапкәа қыҵьқыҵьуа дылхагылан Гьаргь.

– Иҳәа иазҭада ҳаҩны пшь-етажк, х-етажк роуп иамоу, х-етажк, бара бӄны акәын дахьыӄаз, алапс, бысшьуеит, быхәцә ҵкааны бысшьуеит! – ишәаны есааира акәакь акҿалара иаҿыз Инга иҿыналхажьны лыхәцәа нҵикааит Гьаргь.

– Шәсыцхраа! – арҵәаа нхылҵеит Инга. Лцәа ашыра даблызшәа, дшынахьысҵәӄьаз инхьышьшьит Гьаргь инап-қәа. Ашырҳәагьы ишьҭахьӄа дааиҭапан, ихы неимлагәа иааникылт.

– Сеилагеит, саҭабымҵан, сеилагеит, сбыҳәауеит абаапсы, уаҳа уаҩ дсымаӡам! – Гьаргь агәызҳәа адашьмаӄны ишьамхқәа наирст.

– Абзамыӄә! – лҳәеит зыпсы ҭалаз Инга, лыблақәа рыцәгьаны лхаҵа дихәапшуа.

АЛЫМ, АӘАДА АХЫ ЗХАГЫЛОУ

Мазлоу дани хә-кьылак икапануан. Иҵапан ҟаԥшь хәхәаӡа аӡырҟәанда данынӡаартә, зны арҵәааҳәа ибжьы ныхҵаны дыҳәҳәеит, нас иԥышә хәыҷҟәа неидырӷәӷәаланы, ираҵәаны иикыз иҭаҷкәымҟәа мꙩаниҵан, аӡы нҭиҟьеит.

Алиаа дзауз рхы амыргәырӷьа ҭан. Асаби иан Миназ ԥҳәыс еихиаа ԥшьагьаҭҳа дук, ахшара данлоу, сааҭкгьы аиарҭа дыламхеит. Даабауеит ҳәа иааиз агәыла ҳәсаҟәа аҵыҟә-ҵыҟәҳәа дыччауа дырԥылан, ахшара дзауз дара ракәушәа, игәыдкыла-ихыдкыла аꙩныҟа илалгеит. Базала иꙩнаҭа шылашаз иазҳәаз еиҟәырццак аҵыкь-ҵыкьҳәа игаз ахысбжьҟәа роуп. Иҟалаз ахҭыс ду аҳаҭыр азы, ҿааихак ҟамҵакәа енагь иҵәыруаз Базала излагара уи аәны иҟәызгаӡа иааникылт. Нас днышьҭасын, макәанк еиԥш иԥхьаӡаны, хә-ԥуҭк иреиҵамкәа ашыла зҭаз казен ааҵәа дук изҟәа иаакыджьланы, ахы зыҟәшәаз ахра-мшә еиԥш, дтәырҿаҿаны амарда даҿалт.

Базала, аԥхӡы наԥхьаҳәаауа аꙩны данааи, дыцәаны иԥхыӡ иаламшәауаз ала иҭаацәа дрыниеит: ꙩажәа шыҟәса раахыс дзызԥшыз аҵеи «соушәыжь, митә ҟасҵауеит» иҳәашашәа, иҭаҷкәымҟәа раҵәаны аԥыр-ԥырҳәа имꙩанҵауа, иан лшьапаҟны дыҟәыршәын. Ангьы лхылҿ-ду лхылашааура, лиарҭа дыҟәтәаны лхаҵа диԥылт.

Базала аидара дшаҵаз иԥа дааихаххын, ашыла ихнаршлааз иҵьымшь жәпа дуҟәа ҭарссы, акыраамҭа дихәаԥшуан. Иҵых-ҵыхӡа еилагылаз иԥаҵа шьаҭаҟәа инарывакәараҵа-аарывакәараҵауа, изамꙩа иаҿаланы ихәда иавеибаҳәа инеиуан аԥхӡы.

«Хмыҷ, Мшәыгә, Рашьыҭ, Беслан, Баҭаҟәа, – ахьӡҟәа еилырхуа дгәырӷьаҵәа ахәыцра даҿын уи. – Мап, урҭ зегьы ианраамҭаз ифырхацәан аха иԥсхьеит, аԥсра ҳҟәыблаауп ҳара. Иҿыцу, агәамч змоу ахьӡ, – ихшыꙩ еилаирꙩынтуан, дазҵааауан игәы, – Мазлоу? – аҳаҷаҳәа иааигәалашәеит абри ахьӡ, – уи хьыӡ бзиоуп. Омазлоуны дҟалааит ҳара ҳҵеи!»

– Бара, – иҳәан, ашырҳәа даахьаҳәт Базала иԥҳәыс лахь, – абри Мазлоу ихьӡзааит, – ихы-иҿы ихаччауа днализыԥшит.

– Ибзиоуп! – лҳәеит Миназ, лыбжьы мырдуцәакәа дгәыкыҵәыкуа.

Алакә аҟны ишырҳәало еиԥш, Мазлоу мшызҳа изҳауан. Азныказ уи ашәшьыраҟны арҵәыра илиааз арасамахә еиԥш,

дхыцәӡа, дҟато иҿыԥеихеит. Иаби иареи ааидгылар, рхы аҵәаҟьа ныҟәушьратәы аҟынӡа анизҳа, «уажәшьҭа иазхоуп», иҳәауазшәа, иҽааникылан, аҭәра далагеит.

Базала иԥнаҭа анылаша инаркны уахык иадамхаргьы дзышьцылаз аӡлагара абжьы хаа игәы иқәыԥуа аҵәа иҽеимҭеит. Амра аӡы ишылӡаагылалак, иӡлагара ашә наркны дҳақь-ԥсыкьуа амарда даҿалауан. Анкьатәи Миназ дубар дудыруазма! Аҵәы иахаҵаны амца иҽҳәаку акәты еиԥш, иахьа хәлаанӡа аҵәиҵәира, аикәшара даҿын. Илыгхеит, дпахеит, лоура иацлеит, аха ижьыдахаз лхы-лҿы ианагь илхылашауан, ԥаса аиҳа иҟәазхаз лыблақәа агәырҕьа рхын.

«Дҳааӡап ҳаҷкәынзаҵә аӡә ихшара дшимааӡац!» – абарҭ ажәақәа анбан дула иҭарҿҿа рԥыцьагьы ргәы ианын.

Драаӡауан рыҷкәын абымба дылаҳәаны, аҵысхшы иҿархәхәауа. Иаргьы, илацәа анаахитыз аахысижьҭеи, х-уск ракәын дызҿӡаз: акрыфара, ацәара, ақәԥара. Мазлоу иахьа хәлаанӡа ихы шьҭацаланы, ибҕа ҭарсҳаԥны дықәԥауан. Дақәԥауан ихырааӡалаз рыцә Буиан. Буиан атәыԥақәа быҟә-быҟәӡа ианаалҵуаз, Мазлоу имахәҿа ажьышәқәа рҽыдраҵәауа иалагеит. Буиан ах-гдыць шьҭацаланы, аԥынҵа афақь кылҟьауа, ацәа аҽҭарпаҕә акшара аҽаназнакуаз, «шәаҟәыҵ, мамзар шәынсырҵәауеит», ҳәа имч дақәгәыҕны иҭаацәа дрықәмақарратәы дҟалахьан Мазлоу.

Мазлоуи Буиани, еидшыланы ишеиқәԥауаз, еицрызҳаит. Буиан аԥса еиԥш, атәыԥақәа цҳафыруа инахагылт. Мазлоу ижәԥахырқәа ҟьаҟьаӡа, ирыҭәа напқәа рыла инҭарсны иааникылаз, иара ианигәампҳа, инҭаԥҟаны иаамумхуазар, иузамымхуа иҕәҕәахеит.

Буиан ахәда шәпаха-цыԥхьаӡа есааира аҽарчуан, ажәзхь ахьызшәа, аблақәа цәырқшаԥаны ирзыҭрысуан згьы. Изхааӡалоу даныҟам, ицәгәыршуан. Нас иаақәҵәиааны, азаара азаазшәа, агага иазыҭрысуан, ашьапқәа ыҵарбаҕьа атәыԥа ҿыԥсақәа наланаршьшьуан анышә. Буиан атәыԥақәа реиҳа иҵарын Мазлоу ибз. Уи, ицә агага ишазыҭрысуаз еиԥш, дырзыҭрысуан акәтаҕьцәа дылкәкәааны дзааӡаз иҭаацәа. Ибз аҭыԥқәа шәыташәытаӡа есааира рыгәқәа ирнылауан: «Шәаҟәыҵ, мамзар абри снапаҿы шәыԥсра ҟалоит!» – Буиан атәыԥақәа амса зҵарҵаз инап ҟьаҟьа дуқәа ааиртуеит, иаиркуеит.

Аӡә иҿаԥхьа зхы лазырҟәрацы зҭахымыз адауаԥшь Базалеи уи иԥҳәыс гәыраз Минази, рыҷкәын дшеилашәаз анырбалак, аҭшәара икҿарцалаз ажьақәа реиԥш, иҟәиҭ-ҟәиҭӡа

иааидтәаланы, ахарара рхы иадҵауа, рыблақәа ҟәысҟәысуа изԥшуеит.

Ҳаԥхьаҟа иҟалаша ҳаздыруам, аха Мазлоу макьаназ инапыҵәҟьа мѡанимҵацт. Уеизгьы иҭаацәа еиларӡыӡан имоуп. Зны-зынлагьы изыхирҟьаз узымдырӡо: «шәымш аабзиахааит, ишышәҭаху шәынха, сара схы ахьынахауа снылаѡр сцоит», ҳәа иаб изааихәаз ичамадан ҟаԥшь аашьҭхны дындәылҟьан иҿынеихауеит. «Сара снызжьны усшьҭуам!» – аҳәашашәа ашақә иасны, ахы аԥырԥырҳәа иҟьауа иааидгылоит Буиан. Буиан иаҭахуп ақәԥара, Мазлоу ахаангьы уи мап ацәимкыцт, нас аҳаиуан аҿаԥхьа ихы шԥалаирҟәуеи! Еизыҭрысуеит, евагьыжьуеит, нас иааидххыланы махцәы-махцәы еибакуеит. Ргәы ҭӡыӡаауеит иани иаби, еивагьежьуеит, ицхраар рҭахуп, «Наҟ шәца!» ишилшауа дыҳәҳәауеит. Сааҭк, ѡ-сааҭк, еидшылт, еибарԥсуеит, рыблақәа амца хылан, ѡаршәа аԥхӡы рылѡр икаҭәоит. Буиан шьҭҟьаны ганха икаҳауеит, аха уи алаӡам… Агәышҭа ҟәашӡа ажәѡан ахь ирханы, атәыѡақәа налаиршьшьуеит анышә. Нас агәы ишьапы ныққәыргыланы, иӡара нҭарс икны, ихы шьҭкәыцә ашьха ԥагьақәа дырзыԥшуеит. Игәаара ихашҭуеит. Ичамадан ларгауеит аѡныҟа, ахьымӡҕ згаз Буиангьы ахы ақәыжьны аборахь ицоит.

Абас дҭыгга изҳауан Мазлоу, Буиан ианалымша, зықәха аҽекажьны аԥшьшьапыкгьы шьҭнахт. Нас аиааира згаз Мазлоу, агәашә дынҭыҵын, агәарбжьара дыбжьаланы иақәԥашаз рыԥшаара далагеит. Аха Мазлоу адгьыл аҟынӡа длазгашаз рҳаблаҿы аӡәы дҟамлеит, уи иара зынӡа дарԥагьеит, дарчит. Деиҳабыз, деиҵбыз, иааидсылалак зегьы идыҟьҟьаны зықәха ицон. «Ҳаи зыԥсынҵры духаша, уама злоу иакәны дышԥагылеи», – рҳәауан азнык азы дызбауаз. «Наҟ шәшиҟәаҵра, ари дуаѡума, алым аҽадахы зхагылоу дахьгылоу жәымбаӡои!» – рҳәахуан уи ибзианы дыздыруаз даҽа џьоукых.

Аха «Мазлоу уама злоу уаѡуп» ҳәа избахә араион аҟынӡа инаӡазаап. Ҿнак зны уахьынтә шәҟәык кылхх изааит. Уи абас анын: «Иҳаҳаит Ҭасраҟәа ақыҭан, дгьыл аҿы иларымгац адауаԥшь дшынхауа. Аҳәара уаҳҭауеит имѡаԥысраны иҟоу араион аҿтәи ақәԥаѡцәа реицлабра уҽалаурхәырц. Ақәԥара иалагоит уаҵәы, асааҭ жәаба рзы, ашьыжь. Адрес: Ақәԥацәа рулица №10».

Мазлоу, абри ашәҟәы-бҕьыц ианыз анбанқәа еицҵауа, ииулак џьабаала даԥхьеит. Игәы ҭыԥаны ицон, идақәа илхәааны акы иакәдыршауазшәа иххахеит. Нас иблақәа ихаччауа ихы ѡышьҭихын, аԥсабара дныққәԥш-аақәԥшит. Иааикәыршаны зе-

гьы еишьылӡа акәын ишибауаз, есааира илаҟәуан ашьхақәа, дышьҭыҵуан иара. Иҭахын абыржәы абарҭ ашьха цаҕьцаҕьқәа ракәзаргьы, днаргәыдззаланы дрaқәԥар, ахәыҷқәа рқьалеиԥш, инеиларххәаша игар, аха иабаҟоу ашьхақәа ицәыхароуп. Аа, абар иблақәа рцәа иҭарҳәы, аҽырхианы иахьгылоу Буиан. Аха узмаҭәада...

Адырҩаҽены шьыжьымҭан Мазлоу иаби иани амашьына дарҭарц аусҳәарҭашҟа дкылыргеит. Иаб ачамадан ҟаԥшь даҵан, иан деиҵьыԥ-еиҵьыԥуа лыҷкәын ишьҭахь дгыланы днеиуан. Дныҳәа-ныԥхьа имҩа данықәырҵа ашьҭахь, Базала аӡлагарашҟа дцеит, Миназ лкаcы амҳацә ала лылаҕырӡқәа рыцқьауа аҩныҟа дхынҳәит.

Амашьына ҭагәҭас-цыԥхьаӡа Мазлоу ихагылаз аҭакәажә дыхбкьны ишьамхы днықәҳауан.

– Уҩагыланы днаурҭәаар, уҷкәынами, абаак, – иҳәеит иззымчҳаз аҭаҳмада. Мазлоу уи ииҳәаз ақәҿимҭит, аха ибла ашкәакәаарақәа цәырганы днаизԥшит.

– Шәшаҟәыҵра, шәарамоу, Мазлоу макьаназ иҭаацәа шихаҵгылац ихаҵгылоуп, – длацәҟәысшәа ҟаиҵан, аҵәы налаиҵеит даҽаӡәых. Мазлоу уи ииҳәаз игәы ҟанаҵан, бзамыҟә ԥышәрҷчарак ихаҿ ԥагьа инықәлеит. Аха иаразнак иԥсы аччаҳәа инеилашын, ихәцә иҩыҵаҵәеит: «Абыржә снарылагьежьны, акәҷарақәа реиԥш рыхқәа хыҵәҵәаны наҟ икасԥсап!» – игәы ааҵкапит азныказы уи, аха инаихԥсаан, иҽааникылт.

Ус, амашьына, ақалақь иахьналагылаз, ҩнеихагыла дук аҿаԥхьа иаагылт. Мазлоу ичамадан кны амашьына дааҭыҵын, ивибаҳәа инеиуаз ауаа дырхыԥшны ақалақь далаԥшуа ԥыҭрак дгылан.

– Арԥыс, арԥыс уаагылшь зны, – иҳәан Мазлоу, ивараҟны инеиуаз аҷкәын ижәҩа нҭарсны даақәирҵәиит. Уи афы дакызшәа, зны иҽааиреиҵьын, ибла ҭырхаха Мазлоу днеиҿаԥшит.

– Иаасаҳәшь уара Ақәԥаҩцәа рулица ахьыҟоу, – инаидиҵеит, Мазлоу ижәҩа шикыц икны, есааира дидхалуа.

– Уи арахь акәӡам, акыр инахароуп, – аарла даацәажәеит аҷкәын Мазлоу цәгьала импыҵихыз ижәҩа инапала ишьышьуа. Мазлоу ибҕа аҿаққәа иааԥҵәеит. «Ҳаи, баба даазгар, счамадан наисмыркуази», – дназхәыцт уи. Аҷкәын данцагьы, ашьапеихыгара дацәаашьаны дыззаӡа акыраамҭа амҩа дангылан Мазлоу.

Ссирк игәалашәазшәа, ихы-иҿы нықәлашаан, иҵьыба иааҭигаз ақьаад ишьамхы иныққәкны ихы ырнааны анбанқәа

дрыцклаԥшуа, ибз аганахь икылырҳәҳәа аҩра дналагеит. Х-ҳәоук рҩра акыраамҭа дадхалеит, ицә еихиаа ду данақәԥауаз аиҳа аԥхӡы илҵит: «Абри аҩра зхәыцыз абыржәы абра дыскындаз, аԥсман исырҳәарын», – абас дышхәыцуаз, аа, акьаад ианиҵаз: «Абри ачамадан зтәу адунеи аҿы зегьы ириааиуа Мазлоу-Уамазлоу ҳәа изышьҭоу соуп. Уи иакьысыз ибаҩқәа еилаԥысҵәҵәауеит, нас абри аихатәы шьаҟа данҟьаны иԥсгьы ааихысхуеит. Зхы зҭаху уакьымсын.

Мазлоу-Уамазлоу».

Мазлоу, ичамадан уа ааигәа игылаз ашьаҟа инаваргыланы, иқьаад длақәыжьцәаны ахы инадирҷаблеит. Нас игәы рҭынчны қәԥара дцеит.

Амра лаҟәӡаны, ақалақь ладахьала иаҿыкәыршаз ахәқәа ирываланы аҽыҵәахра иаҿын, Мазлоу деиҵакы-еиҵакуа архәара данаавшәауаз. «Ҳаи, иаргьы саргьы аԥсра ҳагандаз, ажәлар рыгәҭаны ахьымӡҕ шԥасиргеи», – игәы амца ҭоуп, иқьышә жәпақәа аҟырҿҟырҿҳәа дрыцҳауеит, иахьа Буиан еиԥш игәышҭа аарҳәны зықәха агәабан тата днылазгәаз аҷкәын еиқәа кьаҿ данигәалашәалак. «Егьаурым, – ашырҳәа игәы ааиԥсахуеит Мазлоу, – аӡәы скаижьзар, жәаҩык сыԥсы иаҵасҵеит», – агәгәаҳәа анапеинҟьабжьқәа иаҳауеит. «Брау, Мазлоу, Брау!« – абарҭ ажәақәа дышьҭырхуеит, есааира иҽирчуеит. Ус ичамадан ахьиргылаз ашьаҟа даадгылеит, аха иубар иаашьҭых! Мазлоу дныҵакка дцеит, иԥсы ҩеин ихәлымшәа иҩыҵагылт. «Шәынсырҵәауеит!» – дыҩныхәааит уи. Нас днышьҭасын ичамадан аҭыԥаҿ икаршәыз ақьаад бҕьыц аашьҭихит. Уи абас аҳәон: «Акыр иаԥсоу Мазлоу-Уамазлоу! Учамадан ҟаԥшь хәыцҳы аԥшәымадаха амҩа иангылазшәа ианызба, имгакәа сзавымсит. Уи згаз адунеи аҟны зегьы ираԥысуа, Ҭарашь-Арашь ҳәа изышьҭоу соуп, усышьҭамлан, уҽумыраапсан.

Ҭарашь-Арашь».

ПЕТРЕ ИБЗЫЦӘАШЬА МОСЕ

Арҵәаа, арҵәааҳәа иаахәыҵырҟьаны игаз аҳәҳәабжь Абаажә аҳабла зегьы ааиланарӡыӡеит.

– Диида блааҭых, иаланҵәада?! – иҩеибарҕызыҕызит аҳәсақәа.

– Сишьт, ҳаи, аӡырҩыха ҳашәымҭауа, шәҿахы ԥжәааит, шәарҭ, – ршьацәхыԥқәа ирықәгыланы, иӡыӷә-ӡыӷәӡа рлымҳақәа нкыдырҵеит ахацәа.

Аҳәҳәабжь шгац игауан, есааира иааскьауан.

– Петре, Петре, о уара, Петре сымҳәеи, уалаԥсма ихәылаукааит, – аҩы зҽаҭаны аҽнышьыбжьон ицәаз Петре, иԥҳәыс ажәжәаҳәа днеихалеит.

– Ыы, – иҳәан Петре дааҟрым-ҿрымын, днаҳәны ашьҭалара иҽыназикит.

– О уара, Мосераа шыҟоу аҳәҳәабжь гауеит, кaамеҭк ҟамлакәа иҟам, уҿыха, – лчамгәыр арахәыцқәа лырххауазшәа илымҳақәа рҿарҵәира даҿын иԥҳәыс. Петре ибла ҭыҟаԥшьаақәа шҳазӡа ииарҭа даалатәеит.

– Аҳәҳәабжь гауеит, аҳәҳәабжь, Мосераа шыҟоу, – илымҳақәа есааира илырххауан…

Минуҭқәак рышьҭахь Петре иԥҳәыси иареи еишьҭаԥало Мосераа рашҭа инҭалеит.

Уаӷеимшхаран, ашҭаҟны иҟаз. Аҳәсақәа ҵәааҵәааауан, ахацәа ӷзыӷызуан. Петре ибзыцәашьа Мосе иуапа дылаҳәаны, арaду ашәшьыраҿы деиҵхәаа ацәарҭаӷәы дықәын. Мосе аӷацәа рацәаны иман, руа дызшьыз здырхуада. Иаха илахаз рыжә снашьҭаԥшуеит ҳәа ашьыжь дахьынҭыҵыз, абас иҵагыланы даакылыргеит. Дыршьит, аха дызшьыда, иара иҿы акы аҳәауа дзыҟамлеит…

– Мосе, уанаҵьалбеит, Мосе, узшьыда, узфада? Уҿы ааихырԥхьаны ажәа заҵәык саҳәа, нас сара избап! – ишьамхқәа рыҩбагьы нарс, ихы аԥсы иҿажьны, иҽишьуеит, иԥсы ааҭихуеит Петре.

– Мосе, о Мосе, ажәа заҵәык, уаҳа сҭахым, Мосе, – ихьаа бааԥс мчыла иҵәахырц иҭахушәа, зқьышә хыԥсаақәа еидрыӷәӷәала иқәу Мосе ҭаха ииҭауам Петре. Инапқәа еиҵҳәа аԥсы игәы дықәжьуп. Аԥсы дызҵәуарц иааиуа нырхагыланы рҩыцьагьы алаӷырӡ ҟәанда рықәрыԥсауеит.

Аҵх агәҭахьы инеихьеит, ажәлар ашҭа иакуам. Агәакьацәаҵәҟьа шҵәуаз игәыӷьны рҽааныркылт. Аха Петре аанкылашьа имам.

– Мосе, о Мосе, ус усышьҭуам, схы знысҟьауа дсумырбакәа усшьҭуам, сгәы иҭашәаз ахы цәаҳәацаҳәа алсхып, нас ҳаиццауеит! – адызҳәа игәы дахькыдсыло аулыр ҭацәы аиԥш агәаҩ-агәаҩ ҭгауеит.

– Ҳаи унихьӡааит, аҽадҳәысажә, ажәлар рхы шԥаҭуҟьеи! – ргәы ԥыжәжәауа изԥшуеит зегьы. Ашҭа аҵыхәахь длеин дгьежьны адырҩагьх аԥсы дахьыҟәыз ашҟа иҿыцәеихеит Петре.

Згәы наӡаз арԥыск ажәлар даарылҵын, ашырҳәа Петре днеиԥылан, илымҳа ихы надкыланы, ҿааиҭит: «Уара мцацәа, Мосе дызшьыз деиҟәныхдаа ин абра араҵаҟа дгылоуп, «иҿы еихеикааит, мамзар ибзыцәашьа дивасҵауеит ҳәа узааицҳаит, уҽынкыл», – иҳәеит арԥыс. Петре иҿы ахьыцәеихихыз азныказ еихыкка ииаанхеит, ибла ҟәбарҟәагьы рцәа иҩҭаҳәын, ашәаԥшь ыҵыргазшәа ажьаӡа ҟаԥшь аарҿыкәшеит. Арԥыс ашырҳәа днаидҟьеит. Ԥыҭрак дшанханы дгылан Петре.

– Мосе, о Мосе, зегь уара уоуп изхароу, Мосе, иуҟәнагаҵәҟьаны иухьит, Мосе, – Мосе ибзыцәашьа Петре дааҳәын агәашә шыҟаз ихы рханы иҿылеихеит.

«АҨСҬАА ИԤСШЬАРҬА»

Ҭаибург автобус даалбаан, еицырхашьшьы аҽыкәабарҭа ашҟа инеиуаз аԥсшьаҩцәа дрылагыланы иҿынеихеит.

Ажә иарбзазшәа ицырцыруа иҟәҳәаны ихагылаз ишамыхьажь-хы кәацәӡа зегьы иҩрылҳәҳәауан. Иԥаҵа еиҟәаҵәа азганк иабџьар-хаԥыц ала ихыҟаҟааура, иматаз-матазӡа ивибаҳәа инеиуаз аҳәсаҟәа ибла млашьҟәа рышьклаpгьежьуа дрыхәаԥшуан.

– Ееи, мадам, шаҟа бссирузеи акы багааит… ҳаи, зыԥсынҵры духаша, уара ахәыҷы, уан сыԥсы налылашәкәа сышԥацеи, – инцәыҵакшәа ажәаҟәа нарылаҵауа аплиаж агәашә дынҭалеит.

Амра ахьышәахәаҟәа џьуџьуа изхылҵны иҩеиуаз амшын аҟәара шьапыргыларҭа умоуа уаала иҭәын. Ҭаибург дааҭгылан акыраамҭа илахь инапы адкыланы ауаа дрылаԥшуан. Нас амра зҽаҭаны еилаиаз днарылс-аарылсуа, ҿыцха ацәарҭаӷәы иҟәианы ашәҟәы иаԥхьауаз аԥҳәыс дналхагылеит.

«Дааижьҭеи рацәак ҵуам», – ааигәахәт Ҭаибург ашәаӡа еиԥш ипашәӡа иҟаз лцәа-лжьы даннахәаԥш.

– Ҳаҭамзааит, аха абра шәыварарҿы ҳиакор лаҳашьҭыр ҟалауама? – дҵааит Ҭаибург длеиҳәҭҟәыҟәлан, – иҽыргызмалӡаны длыхәаԥшуа. Аԥҳәыс лхы ҩышьҭылхын, лыбласар-

кьа цхаԥшҭәалақәа аамхны уи днаизыԥшит. Иаразнакгьы ихааӡа ԥышәырччак налҿысит. Аҩада ихаршаланы иҟаз лыбла ԥыцьқәа аалыртаԥтаԥын ҩынтәҟа илеиқәыжьны ашәҟәыԥхьара деиҭаналагеит.

«Аҵәгәыр ибзианы иаҿасуеит, иҟалап Анцәа исиҭазар», – игәы нҭгәырҕьааит Ҭаибург. Нас алеи-ԥси рыла иҽеилыхны, дааигәааӡаны аԥҳәыс дналываиеит.

«Ҳаибамдырыр ҟалауам, аха цәыргашьас иасҭарызеи?», – дхәыцуан уи лаԥшыла лхаҟынтә-лшьапаҟынӡа деиԥхьышьшьаауа дахьлзыԥшуаз.

Аԥҳәысгьы уажәшьҭа лывараҿы еисуаз арԥыс игәы ашьҭыбжь акәын еиҳа илаҳауаз, лышәҟәы иаҳәауаз аҵкьыс. Уи иаартны илкыз адаҟьа даԥхьауан, деиҭаԥхьауан, аха аԥшатлакә нҭасны лхы иҭаз агазшәа, изаҟаразаалак акы аалзынхауамызт.

«Сышԥалагари? – дгәаҭеиуан Ҭаибурггьы, – иакәым акы сҳәар аусқәа зегьы лыҵарбга изгауеит. Арахьгьы саамҭа кьаҿуп. Исҳәап!» – еиҳагьы игәы ырццакны аисра иалагеит. Иҿы ҩеихихуаны, аԥҭақәа иҩрывҵшәаз амза ашәахәақәа реиԥш адырҩегьых аԥышәырчча аҽыртбааны инылҿысын, лыбласаркьа аамхны, – «саргьы сузыԥшуп», – лҳәауазшәа иара ишҟа лҿы рханы даақәтәеит аԥҳәыс.

– Иахьа амш цәгьалаҵәҟьа иссируп, – дналагеит Ҭаибург.

– Цәгьалаҵәҟьа! – аҭак ныҟалҵеит аԥҳәыс.

– Москвантә шәааазар акәхап?

– Мап, Ленинграднтә.

– Иаразнак издырт.

– Излажәдырзеи?

– Шәҟазшьала.

– Шаҟа шәуаҩы гызмалузеи! – лыбжьы ныхҵаны аҟырҟырҳәа дыччан, дагьаазқәыршәашәеит аԥҳәыс.

«Иаҿасуеит!» – игәы нҭгәырҕьааит Ҭаибург. – Саҭамзааит, аха ҳаибадыруаз, – инапгьы наирххеит.

– Генриетта, – лҳәаан, баҩ лылаӡамшәа дхьати-ԥатиуа лнапы ҟәымшәышә Ҭаибург инапы инанылҵеит.

Абас еибадырт амра ашәахәақәеи Амшын еиқәа ацәқәырԥақәеи ираа ӡаз Ҭаибурги аԥҳәыс ҟәымшәышә «гәыраз» Генриеттеи.

Уи ашьҭахь, Ҭаибурги Генриеттеи наџьнатә аахысгьы еибадыруазшәа амшын иҭаланы рҽеицыркәабеит. Ҭаибург Генриетта аӡсашьа «лирҵауан», лара лцәа ԥшқа арԥыс дазрыцҳатәны зны-

зынла инеихьырсуа игәы ҟалҵауан. Аамҭа акыр цеит, аҩызцәа ҿыццәа аӡыхь рылырсны, аԥслымӡ ашыра ргәыҵаҳәҳәа, амра ицәиалт, нас ацәқәырԥақәа рҿыргәыдыжьлауа аԥслымӡ рымыӡәӡәаа, аҟәара иқәтәаны рыҽдырбеит. Ус амра жәҩангәы ихалан адгьыл ахь икашит. Аҟәара узанымгылауа еиҳагьы иан- шы, иахыкәыршаз аҵиаақәа ирзымчҳазаап рыԥштәы нырхаҳан, рбыӷьқәа ааилаҳәит.

Абри аамҭазы Ҭаибурги Генриеттеи аԥсшьарҭа ҩны «Ҵабал» аԥхьа ианнеи иааицрыҵит. Гентиетта крыфара дцеит. Ҭаибург сааҭк ашьҭахь еиқәшәараны иахьыҟаз автобусқәа раанҿасырҭа ашҟа иҿылеихеит.

«Дабазгари? – дхәыцуан Ҭаибург. – Иахьак аӡы ҳшеицҭаз аҩны иаараҳар, нас мызкгьы аӷьалпал ҳаҩны иҩныӡаашам… амлагьы сакит, аха уажәы аҩны снеир сыҵәгәыр иаҿашәаз аԥсыӡ нсымпыҵцәрааны ицоит. Ҳаи, шаҟа дааӡоузеи акы дагааит, ацгәы-ԥсыцәгьа ашәаӡа еиҩсраҳа узлеиҩсрым, – иаакәеицеиз иблақәа даарыхгылеит Генриетта, лыгәчамқәа ҟьаҟьаӡа, лгәы ԥшӡа ҵыс-ҵысуа. – Сара стәы ахәылак лгәы кыдҩааны, уи лызуаҭәаак иақәу акәац аҟара лықәым. Нас исхарагәышьоузеи сара, аԥсҭазаара иара атәы агауеит». Уи абас дышхәыцуаз аанҿасырҭаҟны днеин, афымца аихатәы шьаҟа иҽнадиҵан, ишьап хәахәацә дуқәа еихыршьны, Генриетта лымҩа даԥшуа даагылеит.

Генриетта лхәы лҟырҟы цқьа илыбаанӡа акрыфарҭа дааҩнҟьан, дыҩны ахԥатәи аетаж ашҟа дхалеит. Рацәак ҵаанӡа лымаҭәақәа иреиӷьыз лышәҵаны, адухь фҩы лыхҟьауа, дналбаан ашацаҳәа амҩа дныкәлеит.

Уи илымҩатәны аԥошьҭаҟны дынкыдгылан лхаҵа илзааишьҭыз ашәҟәы ҿылхит. Нас уа ааигәа иҟаз апарк дынҭашылан, иаахлыртын абас аԥхьара дналагеит: «Сҳәыҳә-ԥшқа, быгәхьааганы схагахоит! Амҩа баныкәлауаз ауха иҟәандаӡа сыхәда иныҵабыԥсаз алаӷырӡ сарцәом, сартәауам… Амҽышаҽны ҳ-Вовка иҟны сыҟан, дыббар дыбдыруама, ицлеит, иӡамҩақәа аҵәахаҳа еиԥш иҟаԥшьҟаԥшьӡа иҟалеит. Асалам биҭауеит, быргәӷәангьы бгәыдикылауеит… Аусураҟны омашәаҵәҟьа ишоуроуп, ҳуадақәа схы сызрҩнакуам. Исыгхеит… Иаха ԥхызла бызбауан. Алаҳәа зҿаҟырша, мшәы еиқәаҵәа дук быԥхаҵа ибышьҭазшәа збеит… Генриетта спашәышә, бхы хьчала, амарџьа. Амала, избац с-Генриетта бакәзар егьаҩы блакыҵ аҭарлашьцара иацәшәаны хыла абна иасп… ха, ха, ха, убра сшәыдгылоушәа ауп ишызбауа урҭ быдҟьҟьаны ианцо.

Аԥара бҭахызар иаразнак адырра сыҭ, арахь ҳагәхьааганы ибыгымхаавит, спашәышә…

Бара б-Николаи».

Генриетта дцәыҭаччауа илкыз асалам шәҟәы аарԥены лԥараҭра аҵьыба ҷыда инҭалыцьгәан, Ҭаибург ишҟа лҿыналхеит.

Генриетта архәара данаавшәа, Ҭаибург иԥсы леиқәаҳан, иҭаулангьы даақәыԥсычҳаит, ианааидгыла иахьатәиала еи-бамбацызшәа рнапқәагьы ааибадыркит.

«Иахьысҳәауа дымцар исыԥсыхәоузеи», – дхәыцуан Ҭаибург. Илҟазшьоу лхы-лҿы ианихыр иҭахызшәа иблақәа ааихмырсыгьӡакәа дылҿаԥшуан. Ларгьы лхы раҳаны лԥышәқәа ҭысҭысуа, ацалаҟьа иқәԥалар зҭаху арбаӷь-ҷышь еиԥш Ҭаибург диҭаԥшуа дгылан.

– Нас ҳхы абахоу? – дҭааит Генриетта.

– Ахьтәы ҟәара ашҟа, ижәымбацт ҳәа сыҟоуп уи?!

– Мап.

– Џьанаҭ! Уи зымбац мгәаҭа дыҟоуп, – заанаҭцы иалиххьаз аҭыԥ арԥехәара дналагеит Ҭаибург.

Саатбжак ашьҭахь Ҭаибург «Ахьтәы ҟәара», ҳәа ахьыӡ ҿыц зиҭаз «Аԥсҭаа иԥсшьарҭа» аҟны инеиины иҟан аԥыџьагьы. Сыздыруам уи аҭыԥ «Аԥсҭаа иԥсшьарҭа» ҳәа захьӡыртәыз ианахьӡыртәыз, насгьы иахьӡызтәыз. Уи акәым аус злоу, амала «Аԥсҭаа иԥсшьарҭа» иахьа цәгьалаҭцәҟьа иԥшӡоуп. Аԥса иаҭцәа зкыдышьшьыла илашьҭу ахәы акалҭ амшын ахьнадсылаҭцәҟьоз, аԥеимаа еиԥш иҭыфааӡа иҟанаҭцеит. Уи шеисуа ианкарахалак, ахы ныкәҭцаны абраҟа аԥсы ашьауеит. Убрахь ԥсшьара инеиуеит Ҭаибурги Генриеттеи реиԥш зыԥсы «еиҿҳәароу» џьоукы. Урҭ араҟа иҭынчуп, еидырҭцаз рыгәқәа акны еисуеит, зегьы ззеиԥшу аԥсабара иахьчауеит рразҟы, иахьнагӡауеит ргәахәтәы.

– Шаҟа игәыҿкаагоузеи, шаҟа иблахкыгоузеи! – иџьалшьауеит Генриетта.

«Сара стәы иакит!» – игәы иҭԥраауеит Ҭаибург. Зыжәԥа инапы аҭху аԥҳәыс есааира длылаҭцәауеит, ихы ларханы дыкнаҳаушәа иԥсы зегьы еизаны ихәцәа иҭачит, иҭысҭысуеит инапқәа. Аха Генриетта арҭ «гәалҭауа» дыҟоума, уажәы-уажәы алаӷырӡ аархыжжылап уҳәаратәы ижьаржьалеиуа иҟалаз лыблақәа шаҟьшаҟьо «Аԥсҭаа иԥсшьарҭа» еимырдауеит.

Ус, рԥыџьагьы еибакы-еибашьҭуа иналбаан, иныԥеԥынгылеит аиаҭцәара зыԥехәыҭак иҭынчӡа иҭатәааз амшын. Генриетта Ҭаибург днаимпыҭцәрааны, леимаақәа лышьхыршәшәа, шьым-

хахьы аӡы дналагылт. «Оҳ шаҟа ибзиоузеи!» – лыбжьы ҭганы аҟырҟырҳәа дыччан, аӡыкәт еиҵш адаԥ-адаԥҳәа лнапқәа лган инанылҟьеит. Ҭаибург ажәжәаҳәа аҿеилыхра даҿын.

Минуҭқәак рышьҭахь Ҭаибурги Генриеттеи ацаҟьа дуқәа рыбжьара ихәхәа-хәхәаӡа еиваианы рыхҭысқәа еибырҳәауан.

– Сара сшыхәҷыз исцәыӡит сразҟы, – лылахь еиқәыршьшьы ацәажәара дналагеит Генриетта. Ҭаибурггьы дааскьан дааигәаӡаны дналываиеит. – Жәаф шықәса ракәын исхыҵуаз усҟан. Аус ахьызуаз агоспиталь аҟны дааганы дышьҭарҵеит Николаи. Уаҟа ҳаибадырт. Уажәы сшыҟоу сыҟамызт усҟан… Дысҿынҵәаауа бзиа сибеит. Саргьы схәыҷымзи, абзиабара ашоура сынҭанаршәт. Дангыла ҳаибагеит. – Генриетта ԥыҭк лҽаанкыланы дынкахәыцт, – жәамш ааҵуаны адырҩегьых афронт ахь дцеит сара с-Николаи, – ахәхәаҳәа даақәыԥсычҳаит уи.

– Нас уаҳа дыхнымҳәӡеи? – даалҟьаны дҵааит, аҵыхәтәантәи ажәақәа аарла злымҳа инҭасыз Ҭаибург.

– Маԥ! Николаи дԥырҩын, уаҳа ибаҩҷацгьы ҳамбеит…

– Рыцҳа… – иҳәеит ибжьы ныҵакшәа Ҭаибург. Генриетта лажәа налыгӡауан, аха урҭ Ҭаибург илымҳа иавшәашәаны аҳауа иазцауан. «Аус напы алактәуп», – игәы иҵасуан Ҭаибург. «Аамҭа цеит, аҩныҟа исзыԥшуп», – даҽа хәыцракгьы хьухьууа иаацәырҵуан игәаҿы. Ҭаибург иблақәа ааихмырсыҕьӡакәа Генриетта дылҿаԥшуан. Аха уи илҳәауаз дшазымӡырҩуаз ангәалҭа, лхаҭагьы лгәы ахшәан, лҽаанкыланы Ҭаибург днеизыԥшит.

– Уара? – дҵааит Генриетта.

– Сара зхы иақәиҭны аҳауа иалоу ԥсаатәуп, – иҳәан, иналарҩашьашәа инапы наироун лызқәа иныкәҵаны, дааигәыҵаиҳәҳәеит. Генриетта днакәымпылшәа ҟалҵан, лгәы ҩарханы днышьҭалт.

– Нас ус уабанӡаҟазаауеи? – деиҭаҵаахт Генриетта.

– Џьара аӡәы бзиа дызбаанӡа, – аҭак ныҟаиҵеит Ҭаибург еиҳа ибжьы хәаҽены. Иԥаҵа џьаџьақәа лӡамҩа инахьысын, лоуразоуроу днеилнашьааит, иԥсыԥгьы ҟәандаӡа лыхәда иныҵашәшәеит…

Уи ашьҭахь Генриетта, аҵыҭәа тата зықәшьшьы аӡы иҩалыҳәҳәауаз ахаҳә дықәтәаны ԥыҭрак дыҽхырҵәуан. Нас Ҭаибург лышьҭахьала ԥшьшьаала даалыдтәалан ажәа хаала лгәы ҟаиҵеит, аминауаҭра шьҭеиҵеит, дибазар аахыс, ахаан даҽаӡәы лҿы ихы иадимбалацыз ацәанырра шизцәырҵызгьы леиҳәеит.

Урҭ рҭакс Генриетта хрыжь-хрыжь дқәыпсычҳауа, зтәыӡақәа ылзгауа аҕаацеиԥш Ҭаибург лхы игәыдылшьылауан.

«Аӡсҭаа иԥсшьарҭа» аладахьтәи ахәы илавалаз амра ашәахәақәа Ҭаибурги Генриеттеи наскьа аԥсақәа рыцҳаҟа ашьацраҿы ииаанықьны, ԥшьшьала рҿыӡархеит. Ҭаибург ацара иҭахуижьҭеи акраацуан, аха Генриетта лгәы нирхар ҳәа дшәаны ҿиҭуамызт.

– Уажәшьҭа ҳцалар цәгьамызт, – иҳәеит Ҭаибург «Аӡсҭаа иԥсшьарҭа» ашәшьыра шахыцәаз ангәеиҭа. Генриетта уаҳа акгьы мҳәакәа деиси-еисиуа дӡагылан, рымаҭәақәа ахьышьҭаз ашҟа лҿыналхеит. Ҭаибурггьы дналышьҭалеит.

Генриетта рҽахьеилырхаз аҭыԥ аҟны днеины акыраамҭа деимдауан, аха иршәырхыз рымаҭәақәа ахьыҟаз лымбеит. Нас, аӡы назхьыршаны, уа ааигәа ахаҳә иавагыланы зымаҭәақәа зырӡауаз Ҭаибург ишҟа лыбжьы лыргеит. Уигьы ашырҳәа дааин аимдара далагеит. Аха иубар иаашьҭых, рӡыцьагьы рымаҭәақәа, адгьыл илбаанадазшәа, инкаба ицахьан. Ҭаибург игәы нҭыԥсааит. Генриетта иҟалаз закәу лзымдырӡо уи диҿаԥшуан. Нас Ҭаибург дхыԥхыԥуа аҟәара даваланы ахыаҵыхәа еимидеит. Генриетта амшын дӡааԥшылауа давалеит, аха иубар иаашьҭых...

– Аҕычцәа! – ибжьы ҭганы ҿааиҭит Ҭаибург.

– Аа, иабаҟоу?! – лнапқәа рхахаӡа лҽынеигәыдлыжьлеит.

– Бзырҟаауазеи, урҭ уажәыгьы ара иҟоума, ҳамаҭәақәа рыманы иахьца бымбаӡои! – Ҭаибург Генриетта дналыгәҭасын, дыԥаны аԥаӡ дыӡхаԥалан, аԥсара дӡыцалеит. Адыххәа даагылеит уи, Генриетта лӡара-рпага лмаҟа ҟьаҟьа ахькаршәыз данынахагыла, рӡыцьагьы агәра ргеит рымаҭәақәа шырӡаз.

Амра ҭашәеит. Алашьцара гәгәаӡа аԥсабара иақәлан, ҭыԥкгьы аанмыжькәа зегьы инахатәеит. Иккаӡа еилганы иҟаз ажәӡан ҵырҟьеит аеҵәа кәеицеиқәа. Амза ахабар ҳәа акгьы ыҟамызт. Аԥсаатәқәа ҭынчхеит, аха нырцә аԥсарахьтә иааӡуан хрыжьхрыжь еиқәаҿызҭуаз ашьапызаҵәқәа ӡба рыбжьы.

– Иҟаҳҵарызеи? – дҭаршәны дызмаз ахәыцра даалҵны дҵааит Генриетта.

– Иалыздыраауеи иҟабцараны иҟоу! – иԥсы шеибакуаз удырратәы ихаԥыцқәа еихарҕәҕәа дналықәцәҟьеит Ҭаибург. Генриетта деиҵақьуа аҵәуара дналагеит. Иахьа данҽхарҵәуаз ибахӡа илыртаԥтаԥуаз лыбла аԥыцькәа, уажәы аӡыршы иҭыршьыз акәты ахәыцқәа реиԥш еидбаала иҟалахьан. Лӡамӡа

иаҿибаҳәа инеиуан алаӷырӡқәа. Дахьгәынқьуаз, иҭрыс-ҭрысуан лыжәҩахыр ṗшӡақәа.

– Ыы, шәара аҳәса, ишәхымҟьо акы ыҟамҭгьы, аршра шәылалалааит! – ицәа ахьылкьысуаз изымычҳазт, наҟ иҵегь днаскьеит Ҭаибург.

«Ахьымӡӷ, ахаан исхымҵуа ахьымӡӷ… ишṗаҟасҵари, уажәшьҭа аҩны неишьас исымоузеи?» – дхәыцуан Ҭаибург. Ибла иаахгылеит имҩа иаṗшны итәоу иṗҳәыс ҳалали, иахьа ашьыжь дандәылҵуаз ахцәы змоу акьанҵьа ааигарц идызҵаз иṗха хымбыбыл хәҷи.

– Ари хьтәы ҟәарам, аха аҵьнышцәа ирҭыṗуп, баша сужьеит!.. – мыткәмаҵас лҵәуара иалаҵаны агәрымра даҿын Генриетта.

– Шымцыз аныбдыр бмаандаз, бырҳәҳәауа аӡәгьы баaимгеит, – иажәа мкьыкьқәа дырмеигӡаӡакәа илгәыдиҵауан Ҭаибург.

Ус аҵх акыр цеит, ақалақь аҟны ауаа ṗхьатәазаргьы иṗхьатәеит анигәахә, Ҭаибург ṗшьшьала дҩагылан аṗсара дыҵаланы иҿыҩеихеит. Генриеттагьы дҩаҵҟьан, аṗшәма ṗҳәыс лчах еиṗш дхысхысуа днаишьҭалеит.

– Ҳабацои? – днеихьӡан ижәҩа еимлагәа иаанылкылт Генриетта.

– Цьаҳаным! – амаҭ еиṗш ихьшәашәаӡа инеихысыз лцәалжьы днеилнашьаан, наҟгьы дналыгәҭасит Ҭаибург. Аха лара амыркҵьы еиṗш уи дилаҳәны дылкын. Ус инапыршьшьуа аṗсара иҩыҵшәан амҩаду инангылт. «Шәзымцеит!» – аӷьеҩҳәа инарықәиргеит аӡәы ибжьы. Генриетта арҵәаа нхылҵан Ҭаибург днаилаṗсит зынӡагьы. Иаргьы дшәаны ишьҭахьҟа деиҭаṗеит.

– Шәҽеилышәх шәласны! – рышьҭахьҵәҟьа игеит даҽа бжьык.

– Шәласы, шәласы! – даҽаӡәых ибжьы ааигәаӡаны рываpaҿыҵәҟьа игеит.

– Ҳаилыхуп ҳара, – аарла иҿы ҩеихихит Ҭаибург.

– Ишәықәнагоуп! – ихәанчаӡа еиҭаагахт раṗхьатәи абжьы. Уи иашьҭарххны ажәҩан ахьтә илеизшәа абық-чыкҳәа раṗхьаҵәҟьа инкаҳаит ҩ-еилаҳәарак. Азнык азы инырхнаҟьаӡеит ирзынхаз рыṗсы. Генриетта аларҟача лыхьызшәа деиҵасуа дқыцьқыцьуан. Ҭаибург ṗштәык ҳәа ихамкәа дцәышӡа даанхеит…

Ақалақь ккаӡа иҭацәхьан Ҭаибург иматәақәа еиқәкыҷы ишәҵаны, агәашә аартны ашҭа данынҭалоз. Иуадаҿы алашара каҷҷа иаркын.

«Издыруаз бжьуп, сыҵсӡамзар Уасили Матыгәи роуп, – дхәыцуан уи. – Ҭоуба сдырухьан, аха уахеиҵшҵәҟьа срымбжьацт... Мап, иазхоуп уажәшьҭа...» – дыццакы-ццакуа изыҵшны итәаз иҵҳәыси ихәыҷи рышҟа иҿынеихеит.

ДШЬАЦӘХНЫСЛЕИТ, АХА...

Кәасҭа дындәылҵын, дыццакы-ццакуа, аулица даныланы иҿынеихеит. Амра мысҭхәаг шәара аиҳа аҽышьҭнамхыцызт, аха ашәахәақәа уанаарҧыхьашәалак, ицаҳә-цаҳәо узқәа иналдырҟьауан.

– Шьыри, Кәасҭа, уашәа зшьаҿақәа неиххәа-неиххәауа адәы иқәу ибаргәузеи, – рҳәауазшәа иаҳауан ихаҿы аҧша еихьнашьуаз абӷьыцқәа.

– Алакә аҟны ишырҳәало еиҧш ауп, сусқәа маншәалахо сшаауа, – игәы дҭацәажәон Кәасҭа. – Жәацоуп Иван Иван-иҧа снапы рӷәӷәаны иаанкылауа аинститут салгара ансыдиныҳәалоз. Иахьа Мақьҭаҭ Кадыр-иҧагьы ашәаҟынӡа сааскьагауа, аусураҟны ақәҿиарақәа сзеиӷьеишьеит. Ҳаи, шаҟа дуаҩы хаауазеи уи...

Кәасҭа иахьа аиҳабыраҟны дыздызкылаз ауаҩы даагәаӡаны, деихаччо ибла даахгылеит: уаҩы аукы, аҧшькы, ижәҩахырқәа ҟьаҟьаӡа. Сан лгәы еиҧшҵәҟьа иҧхан исиркыз инапқәа, саб ибла хаақәа сгәаладыршәон иразӡа исыхәаҧшуаз уи иблақәа. Нас угәы-уҧсы иҭаны аус зицумурызеи абас иҟоу ауаҩы...

... Сара сеиҳабы?! Уи дшыҟоу здырхуада...

Кәасҭа иарзаҳал аацәыриган днахәаҧшит: «...Арсен Банџьа-иҧа!..» Арсен – ақьиареи аиашареи злоу хьӡуп уҳәаратәа иҟоуп... Ҳара ҳ-Арсен ус акәын дшыҟаз. Банџьа?! Уигьы цәгьарак зҵоу хьӡым... Ҳаи, аф рылахь зауша, саргьы сҟәыдырҧаҩхеит убауоу. Ахьӡ хьарҧшгоуп, ауаҩра уаҩроуп. Сеиҳаб џьара дцааӡа, сихьӡапшь, – иҳәан, иҵегьгьы иаарццакны иҿынеихеит. Ҩбаҟа шьаҿа ныҟаиҵахьаны, атахҳәа днышьацәхыслан, дцәыҵахх-цәыҵаххуа иҿынеихеит Кәасҭа.

– Изакәызеи амҩа агәҭаҿы шьапҿаршә сзызуз, – иҳәан, ашырҳәа даақәгьежьит. Амра ашәахәа хьҩежьқәа шьқьыруа изныз акаҭран мҩа ҭбаа ду аганаҿы ҧсатәы ҵәыгәыгәк хаҟәаҟәаӡа аарла адгьыл иаалхәҳәауан.

– Ара уабаанагеи, иҵабааша? – Кәасҭа наҟ магәшьхәала днасны иҵахижәарц днахаххын, аха «иудыруеи, акы иазкны

иҵарҵазар!» – ааигәахәын, давсны ашыр-шырҳәа имҩа днанылеит.

Уи ашҭа еиужь ду агәҭа ааиҩҵәаны дназыдгылаз, аҩнеихагыла ашырҳәа дныҩналеит. Зҳамҩа еиқәаҵәа дуқәа ҭырчаа еиҿажьыз ашә ҳаракқәа ирылаҟаца икыдыз аҩырақәа дрыԥхьауа, ԥшьшьала днеиуан. Ахьшь иԥханаҵаз ардәынақәа рыбжьеиԥш, анахь-арахь ауадақәа ирыҩныҩны иаҳауан амашьынақәа рҟыгәбжьы.

– Аа, абар сара сзышьҭоугьы ахьыҟоу, – ааигәахәт Кәасҭа, иусҳәарҭа ҿыц ашә даннылагыла. Игәы нҭыԥсаан, гәырҕьарак ԥшьшьала аҽыртлауа ицәа-ижьы зегьы неимнадеит. Ашә аартны дныҩнашылеит.

Кәасҭа Арсен Банџьа-иԥа санидикылауа ҳәа, дыԥшын акыраамҭа. Амашинистка-маӡаныҟәгаҩ Паша аҵларкәыкә еиԥш лҽырхәаны амашьынка даҿатәан.

Уи, ахҭҟьареиԥш, еикәырццак аԥҟҟаҳәа днаҿасны, лыбласаркьақәа дырцәыҵыԥшуа, лыбла гәыразқәа хааӡа русуҩ ҿыц ишҟа иналырԥшит. Ус аиҳабы икабинет ахьтә аккаҳәа аҵәҵәабжьы геит. Аԥҳәыс бырг Паша дҩагылан, ашә днадххылоны, ашә ааимҟьан, хаҵаки ԥҳәыски агәырҕьа иакны иаго, еиваԥало ииадәылҵит. Ахаҵа кьаҿ палтыҟсак, иоурагьы иҭбаарагьы рацәак еиҩыргоз егьыҟамызт, ихәамц ахьанҭара еиҵанацалазшәа акәын ишыҟаз иҵагылаз икәата-шьап ԥаҟьақәа. Гыларыла аԥҳәыс илыцыз ахаҵа иаҵкыс лара деиҳан, аха абаакы, лхы пазӡа, лыблақәа лҭынхаха акәын дшыҟаз.

Рҩыџьагьы дара рыда ԥсы зхоу аӡәгьы адунеи дықәымшәа рхы бауа, индәылҵын, ицәыҵаччауа абарҵа ибжьаланы рҿынархеит.

– Сузыӡырҩуеит аҩыза! – иҳәеит акабинет ҭбаа ду ахаҩаӡара дтәоу дгылоу узымдырӡо, ишаҟь-шаҟьауа ақьаадқәа реидкылара иаҿыз, Кәасҭа ашә дшынхыҵҵәҟьаз.

– Мшыбзиақәа! – иҳәеит Кәасҭа днахырхәан, аха аҭак имаҳаит.

«Уигьы сыԥхасҭақәа иреиуоуп», – ааигәахәт Кәасҭа. Нас, иџьыба дынҭаԥшын, иааҭигаз ақьаад ааиҵыхны ԥшьшьала аиҳабы иаԥхьа иныкәиҵеит. Уи Кәасҭа иарзаҳал аақәихын, дахәамԥшӡакәа астол ахахьшәа иныкәыршәны аҟыгәҳәа ирбага лакәиҵеит. Нас, абас дҩаны дҟазҵаз игәы мыжда иамузар акәхап, надаада иакәҩыз аҩыра анҵәамҭахьшәа иблақәа цәыҵырԥшны днаԥшит. Иҵару акы наилакшазшәа, дааҭрысын, ашырҳәа ақьаад аақәиԥааит. Зымҩа икәыз ибласаркьақәа

иҵынҵа жьыда ахәдыра инаҿаркьакьаны арзаҳал иақәԥыз аттаҳәа илаԥш нахигеит.

Илаԥш аак̇әиган, Кәасҭагьы ԥырак инны инихыр иҭахызшәа, ихак̇ынтә-ишьапак̇ынӡа лаԥшыла дааимидеит.

– Аа, бзиара убааит, бзиара, утәа, узгылоузеи! – даацәажәеит аиҳабы, ҵышәырччашәагьы акы гагаӡа ихы-иҿы инаҿыст. – Шәкы ҳхы рылоуп, аԥсшәа аҳәахагьы ҳауандаз, – иҳәан, ашш-аанда икылахаз амк̇әыба еиԥш, еидк̇ьак̇ьала ихагылаз ихы инапы ныҟәшьны, еиларҳәны иқәԥсаз ихахәыц заҵәамаҵәқәа ҏеиуа днатәеит.

«Агараҭашьа ззымдыруаз анык димазаарын, ихы дамак̇ьаӡа длааӡеит», – ааигәахәт Кәасҭа, илаԥш ааихмырсыҕьӡакәа аиҳаб ихы дахәаԥшуа.

«Изакәытә хәыцра маҵьанақәоузеи иахьа сахьцалакь исышьҭоу, уи аума уажәы изызхәыцтәыз,» – Кәасҭа ихы гәыбҕан аҭауа ак̇әардә тата даахан, ҵшьшьала азбжак иҽаақәикт.

Аиҳабы, Кәасҭа иарзаҳал илаԥш анахига ашьҭахь, даҽа ԥынтәк̇а-хынтәк̇а иацыз аԥыра даԥхьеит, ибласаркьақәа амихын, астол анаӡара иганы иқәиҵеит, уахьынтә иаԥхьак̇а даахеит, нас акы игәалашәазшәа ашырҳәа ибла инеиҭан, карандашь иаҵәа шәпа дук аацәырганы, иҵышә хԥсаақәа ирыдыргьежьло деиҭаԥхьеит, иаарҳәны дахәаԥшт.

– Ааи, Мақьҭаҭ Кадыр-иԥа, Мақьҭаҭ Кадыр-иԥа! – ибласаркьақәа аамхны астол иныҟәиршәын, ихы рҵысуа даацәажәеит аиҳабы.

«Ҳаи, мап сцәикра дык̇оуп, ҿаҵахәы змоуша!» – ааигәахәт Кәасҭа.

– Дзакәытә уаԥузеи уҳәар иауазеи. Зегьы иара дрыхьӡауеит, зегьы рҭыԥ иқәиҵауеит. Ааи, уи абас дааӡаны даҳзаазышьҭыз, рхаҵкы ҳцароуп џьоукы, – иҵауламкәа даақәыԥсычҳан, дцәыҵыԥшшәа Кәасҭа ишк̇агьы днаԥшит, нас, ибласаркьақәа еиҭах илакыҵа агәаԥара инҭарҕәҕәаны, арзаҳал егьи аган ак̇ны карандашь иаҵәала абас наниҵеит: «Аԥ. П. И. Панченко! Иаарласӡаны аԥ. К. Х. инспектор иаҳасабала аусурахь дышҳададаҳкылаз ала ишәк̇әқәа рхиа».

Анбан еиларша дуқәак рыла ақьаад инапы зегьы ахыгӡаны иланиҵан, «иаарласӡаны...» ҳәа иахьаныз аҵак̇а ашыԥшыԥҳәа дамеигӡаӡакәа ԥынтә илаҵшьны, истол амгәа инацәа надирҕәҕәалт.

Паша Кәасҭа иарзаҳал анылга ашьҭахьгьы, Арсен Банџьа-иԥа иблақәа ааихмырсыҕьӡакәа акыраамҭа Кәасҭа дихәаԥшуан.

– Еҳ, ҳцеицәа, ҳцеицәа, – ибҕа аӄәардә-тата инадиҵан, ихы ааирҭцысит аиҳабы.

– Шәара шәанызбауа, саӄара сыцлоит, иканӡахьоу абарҭ снапы мчыдақәа, алым амаха-шьаха аӄара амч рыланы, афрангь еиҧш сгәы цҳафыруа иӄалауеит… Амала сшәыҵашьыцуеит, дад, ҳаҷкәынцәа, сшәыҵашьыц… Аа, ҳамшьыцлааит нас ҳара, ашықәсқәа рыхьанҭара есааира изқәыҕәҕәо шәабацәа, уҧшишь арахь, – иҳәан аиҳабы дꙩагылан, ишьҭахь аҧенџьыр иадыршәылаз аҧарда дааханы, иӄьаӄьаӡа иааиртит. Аҧенџьыр ааиртындаз ҳәа иҧшны иадтәалазшәа, игәыӄаҵагаха ауада ишьқьыруа иааꙩналаз, аҧша иалꙩны иуаҳауан аусура ашыкьбжьы.

Кәасҭагьы дꙩагылан,дзықәтәаз аӄәардә ахы кны,дыҧшуа даагылеит. Рацәак набжьамкәа аулица нымꙩахыҵ ашьҭыҵра иаҿын адәы абжа зымпыҵазкуаз аꙩнеихагыла ду. Зыстол иацклаҧшны архиара иаҿу аҧшәма ҧҳәыс леиҧш акәын урҭ аихатәы жираф дуқәа рыхәда ҭҳәа иқәгьежьаауа амаҵ шыруаз. «Рхаҧыц» ибжьакны иркәлаауа ихаргалоз аидара хьанҭақәа ҧшьшьала иааныжьны, еибарҿыжмыжуа еивасны рышьҭахьӄа ихынҳәуан.

– Абасоуп аҧсҭазаара ашьҭыҵра ишаҿу, – иҳәеит аиҳабы, нас аҧарда лоуишьҭын, ҧшьшьала иҭыҧахь даахынҳәит.

– Ҳара ҳусгьы аргылаꙩцәа рус аҵкьыс излахьысҳау егьыӄам… – ҧыҭрак ашьҭахь аҭынчра ааилеигеит уи, – амала, иуадаꙩуп, афаст, иуадаꙩ. Енагь арахәыц уқәгыланы уныӄәалозароуп. Ууазазар, ҕәҕәалаҵәӄьа укаҳауеит, убҕах ҕәҕәамзар, агыларагьы уадаꙩуп.

Арсен Банџьа-иҧа дцәыҵыҧшны Кәасҭа днаизҧшит. Кәасҭа, Анцәа исахьа аҿаҧхьа дшьамхнышлауашәа,иҿеидҧсаланы,иблагәыраз ҭбаа дуқәа агәырҕьа рхыҳәҳәыла, иеиҳабы дизҧшуан.

– Ҳара ҳус раҧхьаӡа уаннадгыло, зыбжьара хыҧаны ауахьад ирылоу аҿ-ура иаꙩызоуп. Ишудыруа еиҧш, уи зны ҭшәарак ибжьацаланы иктәуп. Акразы аҧышәа змоу алымқәа ҳамоуп, икагәа икны, иқыџьқыџьуа уаҧхьа иаадыргылап, аҕәра узаҿарҵап, акәадыр узақәырҵап, уҿышькыл кны ахьшәҭҳәагьы уҿыжәырҵап – усоуп ҳара хыҧхьаӡарала ҳмаҷзаргьы, ауаꙩы дшыҳааӡауа, нас знызаҵәык уи абҕаӄны уаннеи, уаҕәра ырманшәаланы уӄамчы узымꙩанҵар, иара уагауеит… – Ҧыҭрак дхәыцуа Кәасҭа дизҧшуан аиҳабы.

– Аӄамчы анысҳәа, иудыруаз сыҷкәын, аӄамчы амꙩанҵашьа шакәу ҳара ҳусаӄны зегьы реиҳа уадаꙩрас иӄоу. Ҳара зусура

ҳацклаԥшуа, зусура гәахҭауа ауаа рацәаҩуп. Иҟамлакәа, иҟалашт урҭ рыҩнуҵҟа знапхы ҽеим џьоукгьы. Аха, ҳара урҭ аҳәаҭыхла рыжәлара акәым ҳнапы иану… Иумдырыуеи, акритика бзиа алитература шааӡауа?! Убасҵәҟьа напы рыдкыланы иҳааӡароуп ҳара зус хылаԥшцәас ҳамоу ауаа… Ауаҩы иԥхасҭатәра ладароуп, уи зегь реиҳа имариоу усуп, амала ауаҩы иааӡароуп ҩадарас иҟоу…

– Ауаҩра мыжда, ауаҩра, – игәы дҭацәажәауан Кәсҭагьы. Сара избахьоу, шамахамзар, зегьы уԥсы иузалымхша уаауп. Аха иџьоушьаша, урҭ зегьы дара ртәала ауп ишыбзиоу. Иахьа ашьыжь зҿы сыҟаз ажәамцхә имҳәаӡеит, аха, уаӷоу дыбзамыҟәхеит, уаҩы ссирк шиакәу ззеилымкаауада. Ари?! Аригьы ҳәашьа зқәым аӡәы иакәымкәа дыҟам… Еи баба, Кәасҭа, аразҟы уман, аразҟы! – зҽыԥхьак ицәыҵатәаны ахаҷаҳәа ацәажәара иаҿыз Кәасҭа игәыҳалал уажәы-уажәы инҭгәырӷьаауан. Иблақәа ааихмырсыӷьӡакәа дызхәаԥшуаз иеиҳабы, ихы ԥаса идамаҟьаӡа акәын ишибауаз, уажәы игьежьыхәҵәаӡа, алаҳәахӡ еиԥш еиқәаҵәоу ахахәыжәпа еиқәырҽы иқәушәа акәын дшахәаԥшуаз.

– Уус бзиаз, Кәасҭа Ҳаџьым-иԥа, уажәшьҭа ус ҳиԥхьалап, иузеилымкаауа акыр ҟалар, уԥхамшьан, уҳазҵаала, ҳара ари аус аҿы иажәыз уааура, – иҳәеит аиҳабы аҵыхәтәаны, Кәасҭа инапы рыӷәӷәаны иаанкылауа.

– Аа, абри астол ауп уара утәы. Уи ԥаса абансшәа инаскьаганы игылан, аха абрахь иаахеит. Иахьуҭаху иргыл… Мап, дара анааилак шәеицәажәаны ишәыргылар, иаҳа еиӷьхап… Урҭ ахьы иаҩызоу уааура, аха… – Паша, даҽак лҳәар шылҭахыз удырратә, даалакҩакын, лхы ҩышьҭхны Кәасҭа днеиҿаԥшит. Ллакыҵа агәаҩараҿы зхы ыҵызгауаз акҷыра хәасҭа хәыҷқәа рҽааидырхалан, лыблақәа ҵыркшәа ԥыҭрак Кәасҭа диҵаԥшуа дгылан. Нас ахы быжьшәаӡа астол иқәгылаз амсатә чернилаҭра еиқәаҵәа дынҭаԥшит. Аӡлагара-жәытә аиаҳәа еиԥш, иҭабаны абб ҭыҩҩы иқәгылан.

– Уажәыҵәҟьа ачарнила узаазгап сара, – лҳәан Паша, дындәылҵны дцеит. Кәасҭа ашә дахьаахыҵҵәҟьаз даатгылан, лаԥшыла акабинет зегьы ааимидеит. Акабинет ҭбаа ду амрагыларахьтәи аԥенџьырқәа рзааигәара наҟ-ааҟ еиҿаԥ-шуа игылан ачоуҳа иаҵәа згәы иҭаршәу астол ҿыцқәа ҩба.

«Арҭ аус сыцзураны иҟоу сҩызцәа ракәхап изтәу», – дназхәыцит Кәасҭа.

Ус, аамҭа акыр цеит, Кәасҭа иҽыззикрыз изымдыруа, акабинет длеиҩеиуа дшыҩназ, ателефон абжьы геит.

– Сӡырҩуеит!.. Уажәыҵәҟьа!

Кәасҭа, реиҳабы икабинет аҟны даннеи, иимбацыз ҩыџьа аҷкәынцәа илаҧш нарыҟәшәеит. Руаӡәы иҽераҧшәымаӡаны, инапқәа еиҵҳәа адиван иҽкыдҵаны дтәан, егьи ҧаса Кәасҭа дахьтәаз иҭыҧаҿыҵәҟьа дтәаны, иеиҳабы акы изеиҭеиҳәауан.

– Шәеибадыруаз, арҭ аус зцуураны уҟоу уҩызцәа роуп, – аҷкәынцәа рышҟа инапы наирххеит аиҳабы, Кәасҭа ашә дшаахыҵҵәҟьаз. Кәасҭа иҩнапыкгьы рыла урҭ рнапқәа рыԥәԥәаны иааникылан, дразӡа днарылаҧш-аарылаҧшит. Аҭакс иара ихәаҧшуан арацәа-ххыра иаҩызоу абла камкамқәа, аӡыжь-иаҵәеиҧш уҽызнубаало абла ҵаулақәа. Урҭ зегьы дырхыҧшылоит, урҭ зегьы ибауеит...

Аха агәқәа? Изеиҧшроузеи уажәы Кәасҭа иааикәыршаны иеисуа агәқәа хҧа?! Еҳ, агәы, агәы, аблақәа реиҧш иаразнак ауаҩы уибарҭаны уҟазар иамази!..

Аусура амш нҵәаанӡа, урҭ реиҳабы ишиҳәало еиҧш, «иааинырслашәа еилацәажәарак» мҩаҧыргеит. Нас Кәасҭа иҩызцәа ҿыцқәеи иареи еицәажәауа инылбаан, ақалақь иналалеит.

– Угәы иаанагои, Мкан, ҳҩыза ҿыц ихьӡала аҵәыцақәак неидаҳҳшалар, рымгәацәақәа кылжәжәа ицап угәахәоу? – днаҵааит Кәасҭа ижәҩа знапы кылданы инеиуаз руаӡәы. Егьи ажәакгьы мҳәакәа инапқәа рыҩбагьы шьҭыхны даагылеит.

Аҩызцәа акрыфарҭа иныҩналеит. Абуфеҭ иҵагылаз игәы нҭыҧсааит, амацәыс еиҧш иаразнак зегьы блала еибадырт.

– Абла ҭыҧхаа аиуа шәкы-шәкы, – иҳәеит Кәасҭа ижәҩа знапы аҵданы инеиуаз абуфеҭ даннадгыла. Абуфеҭчик мгәылыҿ ду арасамахә аҟара длақьҭеит, дышьқьырит.

Ҳаи, аф зысша уи, уаҩы идибалаша ҵыхәак имазар, шаҟа ирҵәирыз, аха иҵыхәа ацымхәрас акәхап, иҧаҵа еиқәаҵәақәа, ажьы иамадаӡамшәа, изыҵысҵысуаз.

– Ҳҩыза ҿыц иаҧхьаҟатәи иқәҿиаракәа рзы, – иҳәан Мкан, афырџьан аақәихт. Аҷах-саххәа афырџьанқәа еинҟьеит, урҭ рышьҭыбжь акрыфарҭа иҩнылҵаанӡа, дара икка-ккаӡа иҭарцәны инеивадыргылт. Кәасҭа ииҳәара иҿамшәо ҧытрак дрыхәаҧшуан, нас, – иҭабуп, – иҳәан, ихы-иҿы ацәа ахыҧаны ишцоз иааиҿеикит.

Уи ашьҭахь акырынтә афырџьанқәа еинҟьеит, акыр ажәа ҟәанда еибырҳәеит аиҩызцәа. Неиҩымсрада зегьы рхы-рҿқәа рхылашауан, зегьы рхақәцәанӡа аҽхәаԥхьыӡ иалагылан…

«Сшьапы ахьынеихызгалак, ассирқәа срықәшәауеит… аӡә иаҵкьыс аӡә деиҕьуп… дара абарҭгьы шаҟа ауаҩра рылоузеи, гәаартыла рцәажәашьа уҳәару, рчеиџьыка уҳәару… Аҩызцәа ҿыцқәа! Мап, урҭ уажәшьҭа иҿыцым, иаразнак ҳаизааигәахт…» – гәаныла ацәажәара даҿын Кәасҭа.

«Есымза хәышә мааҭ! Џара маҷызма нас уи, акы иалаҳәаӡамкәа еиларҽы сџьыба ишԥаҭалоз, сишьит, сишьы, иаргьы саргьы иааҳақәшәаны ҳаԥсындаз», – хәыцра шәкы деимаркуан Мкан, иблақәа кыдхаланы Кәасҭа иџьыбахь дыԥшуа дахьгылаз.

– Мкан, ҳаузыӡырҩуеит, уфырџьан нкыл, уфырџьан, – ибжьы наиқәиргеит иҩыза Бачо.

– Ыы… аа, инысымкылои, – аҭҳарцәҳәа даалҵт Мкан. – Уныҳәазааит, сара уара ушызбауашәа, ажәлар сырбааит…

–Ус Анцәа уибааит! – ааигәахәт Бочо.

– Ҳаигымзааит, иҭабуп, – иҳәеит Кәасҭагьы.

– Сара ҩ-гәык сымам, иара убас ҩ-бзыкгьы… – иажәа наигӡауан Мкан.

«…Ари даҽа мызкы-ҩымз рышьҭахь сҭыԥаҿ еиҳабыс дҟарҵоит, нас ишԥа, адиплом имоуп, адиплом, иблыша адиплом, сара уи сымаӡам, уажәшьҭа исоурангьы сыҟаӡам… Аа Бочо, иахьа нахыс абри аҷкәын хәмаа-жьымаа иматџ ула. Уи деиҳабхауеит, уара! Абри Мкан иеиԥш башак уакәхауеит… Иара уа ушынхогьы удыруанда…»

– Бочо, ҳаузыӡырҩуеит, – ибжьы геит Мкан.

– Изжәуеит, изжәы, – аарла ихы дҩахан, иблақәа ааирхааит Бочо. – Ҳҩыза ҿыц Кәасҭа уныҳәаз! Унапы злоукыз аус аҟны ақәҿиарақәа умазааит, убри иаҵашьыцуа аӡәыр дыҟазар, абри сфырџьан иахыҵра аҳа ихымҵааит, – Бочо ифырџьан ааҭаирцәит.

Иаармарианы ҳәа ргәы ишҭаз, аиҩызцәа, инамханагалан, рқьафқәа ҟарҵеит. Нас ақалаҿ иалсны инеиуаз аӡымҩас ахықәаахь ицан, акыраамҭа иныҟәон. Асааҭ жәаба рзеиԥш, аиԥырҵра рцәуадаҩны, аԥсшәа еибырҳәан, доусы рыҩныҟақәа рахь ицеит.

Аацәылашауан, Кәасҭа ихы иҭачны иҟаз ахыхь бааԥс иархьанҭаз илацәақәа аарла ианаахитуаз. Уи игәы ҩарханы дышьҭан. Иблақәа кыдхаланы ԥыҭрак ихаҿы икнаҳаз алиу-

стра дахәаԥшуан. Нас акәатакәатаҳәа здақәа еисуаз ихи еилахынҳәуаз игәи ирзааиуа иалагеит ахәыцра хаақәа.

Ихьаақәа ихазырштәыз агәалашәаракәа еилырхуа дышрылаз, аамҭа акыр цеит. Зыҟны дыҟаз иаб иаҳәшьа Мадина илырхиахьаз ихәы днахатәан, днамҵклас-аамҵкласт, аха рацәак иифа егыҟам, нас дӷагылан, аамҭа акыр шыҟазгьы, дыццакы-ццакуа иусурахь иҿынеихеит.

Кәасҭа иусхәартәаҟны данааи, аԥссаӷ лыда ԥсы зхаз аӡәгьы дмааицызт. Аусура алагарагьы даҽа саатк аҟара агын.

– Иуҭахыдаз сыҷкәын? – днаҵааит, ааҵәа дук алаба иахарԥаны ашыӷ-шыӷҳәа адашьма иқәшьуа игылаз аҭакәажә, Кәасҭа икабинет ашә данаалагыла.

– Ҟаҳ, аӡәгьы, баша амала саахалан, – дԥышәырччауа ҿааиҭит Кәасҭа.

– Даҽа саатк ашьҭахь уааир, зегьы рҭыԥқәа рҟны иҟалоит, – лҳәан, аԥссаӷ лус дналагеит.

Арсен Банцьа-иԥа Кәасҭа иахьагьы даара дилабжьаны, иусурахь ддәықәиҵеит. Аиҳабы, Бочо инапы изланиҵаз ала ӷымшҟа, хымшҟа Кәасҭа дицныҟәон. Нас, ихала аусура далагеит Кәасҭа. Уи иусура данналага инаркны, шамахамзар икабинет аҟны дубаӡомызт. Шьыжьы инаркны хәлаанӡа инапы ианырҵаз аус даашьҭымҵӡакәа дазныҟәауан. Аусура амш анҵәара саатк аҟара шагу, дкара-уараха дааины, Арсен Банцьа-иԥа икабинет ашә аартны дыӷналон. Ԥыҭрак ашьҭахь иблақәа ихаччауа, даатәаны уи аҽны ихҭысыз зегьы рзеиҭаиҳәауан, урҭ аныҟам, икалам аашьҭхны аффаҳәа аӷра днлагон.

Иахьа ауалафахәы аиура иамшын. Бочо заанаҵы иуалафахәы амихын, иӷыза иааира дазԥшны дыштәаз, уигьы ақәабшәыра иҿатәаны ашә даахыҵит.

– Иугәыдҳалт ҳәа сыҟоуп?! – ҿааиҭит Бочо, ганха дыԥшуа.

– Зашәа иугәыдҳалаша! – Мкан ишәҟәҭра ыршәны астол иныҟәижьын, аԥенцьыр днадгылеит.

– Макьана уабаҟоу!

– Уаҳа, исзуушеи, схы алада ирханы сцьыбақәа умыршәшәозар.

– Ҳаи, аԥсра иқәшәандаз, акы иалаҳәаӡамкәа хәышә мааҭ лаумҳәа ишԥеигеи! – амцабз зықәҵәиаашо абылра иаҿыз иӷыза игәы аҽыӷҳәа абензин нақәиҭәеит. Аха Мкан, уи акгьы ахымҳәаакәа, даақәыԥсычҳаит.

– Сара схәышә маат ртәы шуҳәо, уеиҳабыра атрышә иаирсыр, изеиԥшроу убап, – Бочо иаҳа иахьихьуаз аҭыԥаҿыҵәҟьа аӡаӡ налеиқшеит Мкангьы.

– Усҟан Бочо дыҟамзааит!

– Узыҟамлозаргьы, иааины ушә ихгылоуп. Иара ҳаиҳаб аҿабырҳацәшәа иҟоугьы уи изы акы ааауҿыҵшәар, аларқача ихьызшәа дшәаны ақыцьқыцьра далагоит. «Аиҳабыра даарышьҭит, срыцҳауп, амарџьа», – ҳәа уҿы инапы аԥыракны икуеит.

– Уи анасыԥда, Кәасҭа иҭынхак аиҳабыраҿы дтәоу џьишьауеит. Уахьтәиала бҕа шимам иасҳәахьеит, аха ас зыгага иацәшәауа, аӡә игәра игауа дыҟоума, – Бочо дꙩагылан, Мкан аԥенџьыр дахьылагылаз дааидгылеит.

– Ҳара ҳаизибархауан, аꙩсҭаа дҳазкашәеит акәымзар.

– Аꙩсҭаа дҳазкамшәакәа, ҭыԥк ҭацәны иҳамоуп, амарџьа, ауаꙩы даҳҭахуп ҳәа ауаа урылаҟаар, аӡә иакәым, жәаꙩыкгьы узаарышьҭып.

– Ишԥаҟаҳҭари? – иблақәа амца рхыҳәҳәыла дҵааит Мкан.

– Седру, уара угәы ишԥаанагои?

– Даҳԥыраагароуп!..

– Мураҭ иакҭ риҭахьоума?

– Иахьа дыҟаӡам, мап.

– Уа бзиа шәҳәеит, – иҳәан Кәасҭа ашә ааимԥааны дааꙩнашылт. Уи иблақәа ихаччауа истол ашҟа иҿынеихеит.

> – Ҟоҳ, уаа бзиала иаабаша, ҳара ҳ-Кәасҭа!
> Имшәа имырҳа иҭалаз ҳашҭа.
> Иааг, исыҭишь унапы,
> Ианысԥсалашт аҿырпы...

– Ҟоҳ, афырхаҵа Бачо, дпоетзаап ари ҳара даҳзымдырӡакәа, – ашырҳәа даақәгьежьт Мкангьы.

– Аҵакы иаҷыдахаз, акы узахҳәааyам, – даахыхәмарит Кәасҭагьы.

– Ажәеинраала аҵакы заҭахузеи, абас арифмеи аритмеи анаиу, – иҳәеит Бочо.

– Уара, аҿырпы анышәҳәа, исгәалашәт, Кәасҭа, уꙩ, уꙩ, акасса ашә адыркаанӡа уԥарақәа шьҭых, – дааирццакит Мкан.

Кәасҭа, рацәак ҵаанӡа, иԥарақәа амхны дааꙩнашылт.

– Уа сақәныҳәоит, раԥхьатәи ууалафахәы, зқьы-зқьыла ирҽны уџьыба иҭауҵо, агәабзиареи ахьӡ-аԥшеи узацны, ушҳалагылоу

уҳалагылазааит, – Бочо дԙатҵҟьан, Кәастәа инапы рыӷәӷәаны ииааникылт.

– Уи гәыкала иҳәоу ныҳәаҿаны испхьаӡом сара, – днаҿапҵеит Мкан.

– Иауазеи уара, гәыкала иҳәамкәа?

– Гәыкала иумҳәакәа, уаҵәца ааимхәыц хыҳәҳәала иукуп.

– Уа уара уиашоуп, сыԙнапыкгьы шьҭысхуеит…

Саатыбжак ашьҭахь аресторан «Амра» аҟны астол гьежь рыгәҭылакны итәан рыхԙыкгьы. Ажьҵаа ӡны ирзааргаанӡа, хьшәашәа-мшәашәак инацҳауа, рфырҵьанқәа неидкшало «абла ҭыпхаа» ажәра иаҿын. Ус, рацәак ҵаанӡа, ажьҵаа ашша алхәаҭа иӡны, абысҭа алԙаҵә ахылзза ииааганы рапхьа иаақәдыргылеит. Нас аԙыжәрахь ииасит.

Аҵх ықәҳа ацара иаҿын. Абаҭликақәа ҭарцәны акатаҳәа еивадыргылон аиԙызцәа.

– Еи, Валиа, Валичка, сҳәыҳә-пшқа капа-ҷапа бааишь ара, бааишь, – ибжьы гауан Бочо. – Абнахьхьи итәоу иржәуа арбану? – дҵаауан уи, ахәыҭаԙ лмахәар ататара аанкыланы ихы налҿакшәа.

– Ажәабатәи.

– Сара сыхьӡ ала хәба наганы иқәыргыл.

Ахәыҭаԙ Валиа аҳәыҳә еизада даԙызан, ажәамцхә лҳәомызт, аха апшӡа еипш дшаҵә-шаҵәо зегьы дрыхьӡауан.

– Иаҳҳәо заҳҿашәырбозеи, ларгьы уаргьы еибамбаша, – иҳәан, Мкан иаҵәца аҟыгәҳәа илықәиргылеит.

Кәастәа хәыцрак дҭаршәны даман. Ԙ-гәаанагарак игәаҿы ишеиқәпауаз удырратәы, аӷырӷ еипш иуҿапхо иҟалахьаз ихыиҿы уажәы-уажәы аҽеапсахуан. – Еи, ушаҟәыҵра уара, сԙыза! – бжьык ҵәыҵәӡа аарла иаҳауан, – ифала, ижәла, нас иарбану уи иацызгауа узыҳәараны иҟоу. Мап, мап сыпшәма, иухамшҭааит ухы, ушҳамац уҳамаз, уазымӡԙрын уи абжьы, – игәаԙаӡа илымҳа аҿыҵәҟьа игауан игәы абжьы.

«Абар мызкоуп иҵуа аусура салагеижьҭеи, абыржәы хынтәны абас иаасылжжуа ижәны сгылахьеит… Ҳы, есымша иҽеаҭаны ижәуеит захьӡугьы абри ауми! Ишпасцәымӷыз сара ус иҟаз ауаа… Аха ишпаҟасҵари, абарҭ реипш аԙызцәа бзиақәа, ауаа гәыразқәа мап рцәыскыр, сымкьыкьхап, дкаҷбеиуп сзырҳәап… Ԙынтә дара рхарҵь ала ҳтәаахьеит, рԙынтәгьы – сара саҳаҭыр азы. Нас иахьа спарақәа сҵыба инҭаҵьгәаны, сызқәа нареирханы сцар, иашазма?» Абас ахәыцрақәа деимаркуан Кәастәа,

абас арбаҕьҷаркәа реиҧш ҩ-гәаанагарак еиҿагыланы, рыблакәа аатибахуан уи игәаҿы.

– Кәасҭа, уангьы уабгьы ныҳәазааит! – Мкан ибжьы иҵегь иаарҕәҕәаны, дҩеихан, Кәасҭа иаҧхьа икәгылаз аҵәца-ҵаҕа мгәылыҿ аҷаққәа иаҵәца наниҟьеит, Кәасҭа аҭҳарцәҳәа ихәыцрақәа даарылҵит.

– Убри аҟара сгәы иақәшәо ныҳәаҿа шьҭумхыцт уаха ҳаатәеижьҭеи, – иҳәан, Бочогьы иаҵәца аақәаҧааны раҵәцақәа инарниҟьеит.

Кәасҭагьы иани иаби зныҳәаз иҭабуп ҳәа реиҳәеит, ргәы нхар ҳәа дшәан, дара рҭаацәа иныҳәеит, нас ихала Арсен Банҵьа-иҧа иныҳәаҿа шьҭихын, акыраамҭа дцәажәон, иҩызцәагьы ааҭыркәкәа идиржәит.

Аресторан аладахьтәи акәакь ахьтә иааҩуан џьоукы руубжьы.

– Сҧаҭлыкақәа алаапк рыцҳазаап, аура иалагеит, – иҳәеит Бочо.

– Уҧаҭлыкақәа хымҳа-џьымшьа атрышә иадырст, рқәақәра згаант! – иҽыргызмалны уи днаизҧшит Мкан.

– Карло дымҧсҿазар!..

– Имп аҧацәа аҵакны иузааиҭиип!

Кәасҭа, иҩызцәа абарҭ ажәақәа анеибырҳәауаз, иблақәа рыдхаланы дрыхәаҧшуан, аха «абла акгьы абаҿом, агәоуп акрызбо», шырҳәаҵәҟьо иҟазаап. Усҟан Кәасҭа шә-гәалашәарак изааиуан. Ихәыҷра амшқәа еилырхуа дрылан.

Аҵыхәтәаны иахьатәи имшқәа рҟны иҽааникылт Кәасҭа. «Мап, сара исҭахымызт аҿәы игәы нсырхарц, иара убас саргьы аҿә сгәы нирхарц. Аха ҳара ҳус аҿы уаҳа иамуазаап... Аа, абар иахьа акҭ зқәыҟасҵаз ауаҩы бла ҵахәыла дышсыхәаҧшуаз, – дааигәаҿаны ибла даахгылеит ауаҩы кьаҿ-шәпа, иџьымшь-хәқәа ҭарссы. Уи азнык азы игәы даарыцҳанашьан, цәаныррак ҟәандаҿа ибылбылуа игәы инҭалеит. Аха иҟаиҵаз ахәымгара анааигәалашәа, ихаҧыцқәа аҿҿа аарыҵиргеит.

– Узырхәыцуеи, Кәасҭа, уаха «Амра» аҧшәымас иамоу уара уоуп. Адгьыл ахьтә иааз асасцәа ҳузҧшуп аҵәыцақәак ҳуркуазар, – ҿааиҭит, дырҟацаны дкыдушәа, знапқәа еиҵҳәа аҭҿамц зҽадыжьланы итәаз Бочо.

– Иахьа амагазин иатәымыз тауарқәак аҿәы ишиҭиуаз збан, акҭ иқәҟасҵеит. Убри иакәын сзызхәыцуаз, – иҳәеит Кәасҭа, зымҩа иқәыз ишәҟәыҭра наидхало.

– Дызустҭада, ҳара даадыруоу? – дҵааит Мкан. Бочогьы иҽаариашаны даатәеит.

– Седроу, шәара шәзы акгьы сеимҳәеит. Амала, аҟҭ шыҟасҵаҵәҟьаз анидыр, аӡы сазымыӡәӡәо дсацәҳаит, – Кәасҭа ишәҟәҭра ааиртын, қьаадқәак еидырҷабланы иааҭигеит. – Каҷабаа Мураҭ Наҳар-иԥа.

– Ҟоҳ! – дҩышьҭԥеит Бочо.

– Аллаҳ, аллаҳ! – дааҕьаҵәыҕьаҵәит Мкан.

– Иҟасҵазеи, ыы, иакәымыз акыр ҟасҵама? – зыфҭил шабаз акәаҷаб еиԥш, есааира иҭаауаз иблақәа нырхига-аархигеит иҩызцәа. Урҭгьы неихәаԥшы-ааихәаԥшит.

– Ҳаи, Анцәа сишьында, шаҟа дуаҩ рыцҳаузеи иаҿашәаз!..

– Быжьҩык ахымхәаацәа дрылатәоуп, иԥҳәыс акьыба лыхьын, уажәы-уашьҭан ҳәа дықәуп, – иҿы наҟ инархашәа даақәыԥсычҳаит Бочо.

– Мамзар ахаан цәгьарак ҟазҵахьоу уаҩума, ҩажәижәаба шықәса ҵуеит уи амагазин дыҵагылоуижьҭеи.

– Аӡәы дымҩахиҟьеит, иаргьы саргьы аԥсра ҳақәшәандаз, – дмақаруан Бочо.

– Нас уи шәара ибзиаӡаны дыжәдыруазаап? – дҵааит Кәасҭа.

– Ҳаи, уара бзиак иақәшәааша, – ашырҳәа даақәҵәиит Мкан, – Бочо зда димам ианшьа иауми! – Кәасҭа дааҭрысит.

– Ахәыҭаҩы, ахәыҭаҩы! – ибжьы наиргеит Бочо. Валиа ашырҳәа даарыдгылеит.

– Иԥхьаӡа! – иҳәеит Бочо, лара лахь дымԥшӡакәа. Валиа ирхианы илымаз ақьаад наилыркит. Рҩыцьагьы рҵьыба иазыҭрыст, аха Мкан имшәар имуит. – Иааузеи, уаншьагьы дҳарӡуа, аԥарагьы уҳаршәо, – дцәыҵԥшны Кәасҭа днеиҿаԥшит.

Кәасҭа дзықәшәаз зегьы мацәыс еимҟьарак ихнатызшәа акәын ишибоз. «Сҩызцәа срыԥхьаны иаазган, исыргәааит, ирҿасҵаз ахәгьы дсыршәеит. Арҭ ишырҳәо еиԥш, уи дуаҩ қьиазар, залымдарала дақәшәазар?!» – аҩы ҵьбара еиланаргьежьуаз ихы дазҵаауан Кәасҭа.

Иҩызцәа царазы иҩагылеит.

– Ҳаиҩызара пату ақәышәҵозар, исзыжәымун, – дҩаҵҟьеит Кәасҭа, – иҟашәҵаз збеит, аха сара исымҭаны даҽа акака ҳамкыкәа шәсышьҭуам.

Мап-чап рҳәазшәа ҟарҵеит, аха, алашә иитахy ҩ-блакы шырҳәо еиҧш, ирҭахыз ианақәшәа, инатәан даара ҽәҽәалаӡа рқьафқәа ҟарҵеит. Кәасҭа иҵагыланы дҩадыргылт.

Аҵх акыр инеихьан. Ибылгьа-чылгьо ажәҩан есааира иҵыз-ҟьауаз аҧҭа еиқәаҵәа дуқәа ирылҷҷон амза кьатагәа. Ақалақь аӡә даламкәа, икказа иҭацәын. Кәасҭа ижәҩа инапы аҭданы ҧшьшьала днеиуан Мкан.

– Сароу? Сара ауаҩы дрыцҳасымшьакәа... Сара ахаан ацәгьа аӡәгьы изыҟасымҵацт, Бочо дианшьоуп, ыы? Ҳаи, иабагәасҭоз... Нас иҟасцарызеи, сымацара сакәындаз, жәаҩык ауаа рнапы аҵаҩуп...

– Знапы аҵаҩу ҳара иаабап, уара акгьы уацәымшәакәа иҧыжәжәаны икаҧса... – диҿагьежьуа даҿын Мкан. – Ауаҩы дуаҩуп, ақьаад қьаадуп, егьа бзиа ҟаҵаны аӡы иузаҭонда, џьара ишуҧыларыз...

– Иаажәга сышәҟәҭра! – ибжьы ҩҭицан, деишьклас уа даагы-леит Кәасҭа.

– Аа, абар ушәҟәҭра ахьуҩыҵраку, – инеиирбеит Мкан.

Кәасҭа ишәҟәҭра ааиртын, иааҭигаз ақьаадқәа ҧшьыџьа-раны иаарҽны, еиҩжәжәа-еихыжәжәа иаҧхьа игылаз аиашьык ь илҭеиҧсан, дцәыҵахх-цәыҵаххуа иҿынеихеит.

Аҵх агәы ааҩнашахьан Кәасҭа дцәырҳаны ииарҭа данаақә-тәоз. Алашьцара иалҩны иааҩуаз асааҭ абжьы иаҷыдаз, уаҳа шьҭыбжьык гауамызт. Ихьанҭыџьӡа ихагылаз ихы днамҵасын, еидырҽәҽәала иааникылт. Уи иаргәҵысҭа аҿыҵәҟьа аҟырҵә-аҟырҵәҳәа аӡаӡ еиҧш иаланаҵауан, ибзгьы кәалааҵас иҩаны иҿы иҭан.«Сабаҟаз? Сабаҟоу? Иҟасҵа закәызеи?.. – ихахь ина-пы наиргӡан, алашара наиркит. Зҿы дыҟаз иаб иаҳәшьа луадаҿы дышьҭан.

– Саазгада?.. Иабаҟоу сышәҟәҭра? – уи ахьиҵәахлоз ашҟа дбырбыруа иҿынеихеит.

Минуҭқәак рышьҭахь Кәасҭа дыццакы-ццакуа иҭацәыз ақа-лақь далҟьа-алҟьо днеиуан. Ажәҩан казказ знапаҿы иаазгахьаз аҧҭа еиқәарақәа ркалҭ уажәы-уажәы амацәыс еиҩнаҟьон, нас агәыргәырҳәа идыдуа, илаго иаахалон.

Ҽаҩраҭагалантәи аҧша ҷыхь адыхәмарлауан блуз заҵәы инеиуаз Кәасҭа ицәа-ижьы, аха уи дысӡа акы адыруа ҳәа иҟамызт. Раӡын ҧароушәа, еилаарцыруа алашара иадубалауаз ақәа цыра-ҧаҟьақәа апыҟҟаҳәа инеигәыдҧсалеит. Иаҳагьы иаа-ирццакын, атротуар иаваршәны иҿынеихеит.

– Ҳабагылазишь? – даатҕылан днаԥшы-ааԥшит Кәастҕа, ҧытк даныласкьа. Аҟәа есааира аҽарҕәҕәауан. Данхәыцӡалак, аԥхыӡ еиԥш акәын ишигәалашәоз иқьаадқәа зҭаижьыз аиашьыкь шьаҟак ишадгылаз. Ашьаҟа иадгылаз аиашьыкь ашҟа днаҭрысит, аха уи, ахаангьы қьаадк нҭамшәацызшәа, ицқьакәакәараӡа игылан. Кәастҕа игәы нҭыԥсаан, аҽыꙍҳәа ихаҟнытә ишьапаҟынӡа амцабз неихҟьеит. Нас дааҳәын иааиԥыхьашәауаз аиашьыкькқәа зегьы дырҭаԥшуа, дыꙍны аресторан «Амра» шыҟаз ддәықәлеит, аха умԥсит, аԥссацәа дара ртәы ҟарҵахьан…

Уаҳа дахьцарыз анизымдыр, аулица нымꙍахыҵ игылаз аꙍнеихагыла ду абарҵа дныҵаххит.

– Узышьҭоузеи сыҷкәын? – игеит Кәастҕа ивараҿыҵәҟьа бжьык. Уи ашырҳәа данаақәҵәи, ԥҳәыс шәпа дук, лыꙍмсаг ахәҵәы ꙍызӡа икны дгылан.

– Саҭамзааит, шәара шәыԥссаꙍызар акәхап? – Кәастҕа уи лышҟа днеихеит.

– Ꙍажәеи хәба шықәса раахыс!

– Нас аиашьыкькқәа ахьышәрыцқьоз қьаад шәымбаӡеи?

– Изымбакәа!

– Иабаҟоу нас урҭ? – дааҕьаҵәыҕәаҵәит Кәастҕа.

– Ақалақь налҵ адәеиужь агәҭаны. Амашьына иагеижьҭеигьы акрааҵуеит, иҟалап уажәшьҭа иццышәхахьазар…

Кәастҕа дааҭрысит.

– Уара изуҭахузеи урҭ ақьаадқәа, сыҷкәын? – ацәажәара даҿын аԥссаꙍ.

Кәастҕа дыхшәааны абарҵа дныҵҵит. Уаҳа лацәааихьшь ауизыҟаҵахуаз, дыгәжәажәо ауада дшыꙍназ, иккаӡа иааиршеит.

«Исҳәап, акгьы мӡаӡакәа иаацәырганы Арсен Банҵьа-иԥа иасҳәап»… – дхәыцуа амардуан даҿаланы дꙍеиуан уи. Ркабинет ашә днылагылоны, ахыгәҳәа Бочои иареи ааиҿаҳаит. Уи, Кәастҕа димбаӡазшәа, днаивсын, иармарахь ала ашә аартны дныꙍналеит.

– Кәастҕа, Арсен Банҵьа-иԥа дуԥхьауеит, – лыбжьы наиқәлыргеит Паша.

Уи, игәы ҭыԥаны ицо, иеиҳаб икабинет ашә ааиртын дныꙍналеит.

– Шьыжьбзиақәа! – аарла ҿааиҭит. Аха Арсен Банҵьа-иԥа аҭак ҟаимҵеит, изнапык ихы иаҵаргәаны аԥенҵьыр ашҟа дыԥшуа дтәан. Кәастҕа дааскьан, иҵегьгьы астол дазааигәаны даахагылт.

Азныказы амца ԥеихҟьеит, нас ҭаа-ԥҽехак ҭәырҭәыруа изқәа илықәлазшәа, ихәы-ижьы қақаӡа иԥеилагылт. Иаха иԥыжәжәаны икеиԥсаз иқҭқәа қьаадк иадырҷабланы астол иқәын…

АЖЬИ ГЫД, УНЫҲӘАЗААИТ!

Ашыцламшә иаҭәа зкыдшьшьыла игылоу абахә еиԥхаа дуқәа дрыбжьаланы днеиуеит Ҳаӷьым. Уи иан дшаалыхшаз дыҟоуп. Аиԥхаа ибжьҟьа иааиуа аԥша хьшәашәа гәыҟаҭага, ицәа-ижьы иадыхәмарлауеит. Ана-ара абахәқәа ирылҟьа, аччаҳәа еилашуа иааиуеит акаҷычԥы. Акаҷычԥы! Еҳ, адунеи, шаҟа укаӷьбеиузеи уара, шаҟа ссир ауаԥы ицәӡаны ицәыҭаҭәах иумоузеи!.. Аԥы, асамсал иаԥызоу аԥы! Ацԥхьқәа хыддыла, еилашуа абахә иалхәраа иааиуеит…

Иԥыза ибжьы наҟ абахәқәа рыбжьарахьынтә игауеит: «Аҭәацақәа, аҳаҭақәа, ауалырқәа, иааг, узԥшузеи! Еҳ, Анцәа ду, зхаҭцкы сцаша, Анцәа ду… Ҳаӷьым зны-зынла каҭаҭцас еиқәаҭәаӡа акы иблақәа иаарҭаҳауеит, аха уи анааим-ҟьалакь, нахьхьи ацԥхьқәа зхыддыла абахә иалхәраа иле-иуа аԥы зҿы раҳаны иаҭагылоу иԥыза днаихәаԥшуеит. Уи-гьы акы ицәа иадым. Аха иабарҭаху, мшәан, урҭ, амаҭәа…. Абарақьаҭра, абарақьаҭра! Уаԥы иҟырҟы злаирхәыхәшаз ҿамԥак анимауаз – кәыбры лаҳәын аҭхаӷьра ишԥақәшәеи! Ҳаӷьымгьы, ашәарах иазыҭрысыз алым еиԥш, дыԥаны абахә иенадижьлан, иҿы ахьынӡацоз ирҳаны аԥы еиқәаҭәа, аԥы ссир инаҭаикуеит.

Ҳаӷьым аҟәырқьҳәа даханы илбааидауеит иԥсы злоу аԥы, иҿы иамкыз ицәа иахьыӡсаны икаҭәоит асаара, аха иабаҟоу, дҿажәкуеит, Ҳаӷьым, ибз акәылаа еиԥш иԥаны иҭоуп иҿы, ма иқьаф ҟаландаз, аха иқьафгьы ҟалом…

– Ҳаӷьым, Ҳаӷьым сымҳәеи!– Лагәсҭан дзықәтәаз арымӡ иенықәырҳәазшәа днаскьан, иварaҿы ашшы зхырга ицәаз иԥыза днеигәҭаст, Ҳаӷьым дҭаҳәахаа дыцәан. Иҳашҳашуа ахәышҭаара иеҳәагылоу аҟәӷьал ахԥеиԥш, иҿырҟьара анаӡара иҿы ԥеихԥо, иԥсыԥгьы иԥаҭа кәацә ыркәашо иалахәмаруан.

– Ҳаӷьым, Ҳаӷьым сымҳәеи!..

Ҳаӷьым ацәа алҭра шицәымґыз удырратәа дааҳәцымцит.

– Угыл, уара угыл, адәныҟа уркыма, алахьышәшә, уахьын-каҳалакь ушԥацәауеи. – Лагәсҭан иԥыза иԥаҭа қәацә аанкылан

дҩахеит. Ҳаҵым, уаҩы еибгак иеиԥш, ахьшәҭҳәа аџәарҭаҕәы дныҟәтәеит.

– Ҳаи, уара умсит, утапанча ушамыхара! – иҩыза дихыччауа дҿааиҭит Лагәсҭан.

– Атапанчагьы уаргьы џьаҳаным шәҭыԥхааит, закәытә ԥхыӡузеи сызлаз, ишԥасцәурӡи, – игәы нханы даацәажәеит Ҳаҵым.

– Сара узбеижьҭеи уара ԥхыӡуп узлоу, уаха мацара ауакәху.

– Афы асааит, ацәгьеи абзиеи еиҟараны закәытә ԥхыӡузеи, – изхара изымжәыз «иҩы» игәы иаланы дцәажәон Ҳаҵым.

– Аԥхыӡ злаҳахәарҭоу егьыҟам, аха лабҿаба ҳхы ҳахәапи, уласы, – Лагәсҭан арымӡ дыкәтәаны ишьапы аилаҳәара даҿын.

«Абриаҟара сызлагылаз аҩы бзиоуп, аха, ҳҩыџьагьы ҳаилыхны иахьызбаз ҿеим,» – дазхәыцуан Ҳаҵым.

Пыҭрак ашьҭахь Лагәсҭан иҕәтәы ҩны аҭаҟатәи ашә ԥшьшьала иныдҵаны, амза ашәахәақәа зҵахәмаруаз арасара иҵаланы рҿынархеит.

Аҵх агәҭа ааиҩнашахьан. Алаҳашхә ақыҭа зегьы ҭаҳәахаа аԥхын-цәа иалан. Изыхҟьаз иарбану ҳәа ишәасҳәара сыздыруам, амала, ԥасақәа реиԥш уажәы Алаҳашхә ақыҭан алақәа шуам. Иҟалап урҭ ирхьчауа анхаҩы имазара ԥа-сеиԥш ишәарҭамзар, ма иаҳа иаашьауа иалагазар, алақәа дара рхатә закәан рымоуп, уи ҳалацәажәарым...

– Уара Лагәсҭан, – иҳәеит Ҳаҵым ибжьы ныҵакны, – абри ҳамза аҟазшьақәа сгәаԥхом уаха....

– Нас уҩхаланы акы наԥыраауршәыр, – аҭак ныҟаиҵеит Лагәсҭан.

Пҭацк зҵаршәымыз ажәҩанӡыжь иаҵәа ду, ишаԥшаԥуа иаҵаланы инеиуан амза. Аҵьаус иашәазшәа, икараха ацәа акәа иҭаршәыз Алаҳашхә иалҩны иуаҳауан, уи иагәылҟьа инеиуа, ашьха ӡымҩас Ааԥсы абжьы. Зыԥсы ӡаны, амза ашәахәа хьҩежь зҿацәхьакны еиваԥало инеиуаз Лагәсҭани Ҳаҵыми, акәылкәаҷаҳәа еицәажәауа, аиаҵәара иалатәоу аҟармаҵаракәа ианынрывалалак, ашәарыцаҩ дгәазҭаз акаԥкаԥ еиԥш, иҟәиҭӡа рҿааныркылауан. Нас, иакәым фҩы-бааԥсык рԥынҵа иҭасызшәа, рымҵәыжәҩа хәыцқәа абҕьы иаҵәа иналакшаны, икәкәаӡа даҿа баҳчак ахь шәаҳәара ицон.

– Уара, ҳшьапқәа еилаҳхуама? – дҵааит Ҳаҵым, аиҩызцәа Ааԥсы ианныҿԥынгыла.

– Маԥ, сҟәаҟәа уқәыртәаны урзгауеит, уааԥшы зны, – аҭак ныҟаиҵеит Лагәсҭан.

– Аф рылахь уоуааит, ажәа хаак уҿшәар, убз адоу алҵыр ҳәа ушәауама, – наиатҟаикит Ҳџьымгьы.

– Ажәахаа уасымҳәакәа, сқьаф ҟауҵан, сыблақәа камкамуа судтәалоуп.

– Ах, сара хәаша, – ааигәахәт Ҳаџьым, уахатәи иԥхыӡ анааигәалашәа.

– Уалга, уалга, – Лагәсҭан ажәжәаҳәа ашьапеилыхра даҿын. Ҳаџьымгьы зымҩа икажьыз ахаҳә шкәакәа ду дныкәтәан, ишьацҳәақәа рԥыртра дналагеит.

– Ах, уҭабааит, ӡынгьы-ԥхынгьы уеиԥшны ушԥахьшәа-шәоу, – ишьапы шынӡааслаз, акәуа еиԥш, ицәа дыҩҭашьшьы дцеит Ҳаџьым. Лагәсҭан аслан еиԥш еиқәырҿы иқәыз ицәа-ижьы иалсаанӡа, еиҩырҿҿо днырын, аҟәара днангылеит. Амзагьы, цас иауазшәа, есааира ажәҩан агәахьы аҿыҳаранакуан. Уи уахьынтә џьықәреи-жәлаҵас аҳәиҵәҳәа иканаԥсауаз ашәахәақәа ақыҭа есааира идырлашон.

Аиҩызцәа уажәшьҭа амҩаду имҩахыҵын, абаҳчақәеи аҳәсҭақәеи инырҭыс-аарҭысуа, Ажьи Гыд дахьынхоз иазааигәахон. Гыд Ааԥсы аԥшаҳәа нырцә амарда ашьапаҟны деихбаала дынхауеит. Еихҳәа-еиҵҳәа аԥшаҳәа иавоу ибаҳча ду иалубааауеит цинк шкәакәала ихыбу иахьатә кәасқьа ссир. Гыд ачеиџьыказы дыԥсуп рҳәауеит џьоукы, аха даҿа џьоукых, – Гыд итәы уақәшәар, иеиԥш чеиџьыка змоу дубашам ҳәа иалацәажәоит. Амала, уаха алашьцара зҿалак Гыд ишҟа инеиуа ауаа зныкымкәа еишьклассуа абри ашҭа иҭыҵны ицахьеит.

Адырԥара иҩхәнан, Гыд ибаҳча аҩаӡара аанда рҿааваркит Лагәсҭани Ҳаџьыми. Урҭ ԥыҭрак рыԥсы ӡаны иӡырҩуа итәан. Нас ашшаанда илаха-ҩаханы инкылсын, еиқәыӡырҩуа, аҭынчра зхашьшьы игылаз абаҳча ихәхәа-хәхәаӡа иныҵаиеит.

Ааԥсы ахахьы инҭыҵны, ахәхәа-хәхәаҳәа иасуан аԥша. Уи Лагәсҭан изқәа ҟьаҟьа ду анапы ныкәшь, алабыҵә-ҩеиԥш иваршәыз Ҳаџьым иԥаҵақәа инарылашәшәаны, Гыд «асасцәа» шиҭаз ианаҳәар аҭахушәа, ԥшьшьала абаҳча иҭаланы уахь аҿыҩанахауан. Аха Гыд аԥшагьы дазмырҿыхеит, ила ду Мурагьы, аҿаҳа ахәлалазшәа, аҟытбжьы мгаӡо аҩны ашьҭахь аҿҭра иаваианы ицәан.

Лагәсҭанраа ирԥырхагоу акгьы шыҟамыз анеилыркаа, ициҟәациҟәуа абаҳча агәҭаны ижыз аҳаԥшьақәа рышҟа рҿынархеит. Раԥхьа иназдыххылаз аҳаԥшьа, ихәхәа-хәхәаӡа инаваиан, ахҩа иамаз аҷараҳәа иаахдыршәеит.

– Аҳаҭа уааха, зда ҟамлац ҩуп, – иҧсы игәы икылаханы, иҧышәқәа рбзауа даацәажәеит Ҳаҵьым.

– Агьама гәамҭакәагьы иугауам, ус уара умсааит, – иҳәеит Лагәсҭан, иҩыза иҟаиҵаз даҵашьыцны.

Аҳаҭақәа ахьынӡадырҭәуаз, инабжьаршәшәа даҽа хәбаҟафбаҟа кәапеи ҭадырцәит Гыд иҭаз «исасцәа». Иаарласны аҳаҭақәа рҭәны иҟасҟасауа, рыхқәа еиларҟаца иҿаҳәаны, зымҩа инышьҭарҵеит.

– Аа ижә, уҧсаҭа кыдҵа, ари аҧхынра ас меигӡарахда уаҳа иужәып ҳәа уҟоу, – иҳәан Лагәсҭан, иааиҿихыз икәапеи инапы ларгӡаны аҳаҧшьа иааҭиҳәан, аҩы ахьыкәкәо Ҳаҵьым инеиирктит.

– Ҳҿаҵахәы еилыхымзааит, Лагәсҭан, сара уара ушызбо, сҭаацәа Анцәа ибааит, уаха…

– Уу, уашьызаап уара ашәикка, уалга, аҩны ҳнеир, ҳаибаныҳәалап, – иҳәеит Лагәсҭан ибжьы ныҵакны. Ҳаҵьымгьы иҩыза иажәа ҩбамтәкәа икәапеи иҭаз лҭаирпҟан, иҧаҵа иалкәкәаны илеиуаз аҩы ибз ала иааирыцқьеит. Уи ашәак аацәыригаргьы цәгьа имбауа аҟынӡа днеихьан. Ибла ҭыҟаҧшьаа ҟәаз дуқәа есааира иҭаауан. Ада иаҵәақәа зынпыҟҟалаз ихпаш зынӡагьы иласхеит, ииаҵәажьышә канӡақәа адау имч рзааизшәагьы ихы ибауан.

Лагәсҭан иқьаф ҟалахьан, аха иҧсы мҭәыцызт. Еиқәырццакны даҽа ҩ-кәапеик рызна анижә, игәы ҭбаа ду иҩыза дрыцҳанашьазар акәхап, даҽа кәапеик рҭәны инеиирктит.

– Уҭаацәа Анцәа иныҳәааит, Лагәсҭан, – иҳәан Ҳаҵьым, агылара иҽыназикит.

– Уа утәа, ҳаурарггамоит, Анцәа ииныҳәаша, – Лагәсҭан дгәыбзыҕӡа, Ҳаҵьым днаимҵасын, мчыла диртәарц иҽыназикит.

– Ҳаҧсцәа ирымаҿоуп, сшымтәо, иууазеи, Лагәсҭанхеит, ҭаацәак шәныҳәаҿа кны, сҟәазӡа сышҧатәауеи, ҳаҕоу дламысдахеит, – аҧаҟьҧаҟьра даҿын Ҳаҵьым.

– Утәа сымҳәеи, узмыртәара уҕралааит, ахьымӡҕ ҳургома, – Лагәсҭан мачк дҩеихан, Ҳаҵьым мчыла днаиртәеит.

– Искыз аныҳәаҿа схоумырштҭи… Уу, уара сҩыза гәлымҵәах, уааи сызхара узыгәӡышт, – Ҳаҵьым дҩыҵыззан иқьышәқәа ҭырқәацәааауа Лагәсҭан ишҟа иҿынеихеит.

– Ҳаи, аф рылахь зауша, ҳдамыҕаха ҳақәирхауеит убауоу, – дуарчаруа Ҳаҵьым деиларҟәыҿны ахыгәҳәа длаиртәеит.

– Сара уара узы гәыкала сшыҟоу удыруазар сҭахуп, Лагәсҭан… Сара саб Баҵьгәа рыцҳа сиҧам уара узы сыҧ… ссы… ыыҟ… иҟ, – аицәкьысра ҭаха имҭауа дакӡеит Ҳаҵьым.

Лагәсҭан дҩаҵҟьан аҳаҭақәа рышҟа иҿынеихеит.

– Анцәа иныс уштәара, Лагәсҭан, ус ииҟ… иҟалом, ушгылоу изжәуам, саб иҟ… иԥсаныс…

Лагәсҭан аҳаҭақәа акы аашьҭихын, деишькласуа, абаҳча дныҵалеит.

– Ҳазҭоу ыыҟ, Ажьи Гыд Анцәа уиныҳәааит! – икәапеи ырҟьаш-ҟьашуа дҩеихеит Ҳаџьым, аха ишьамхқәа наиҵаҟәалан дынцәыҵыххит. – Саҭамзааит аԥшәмаԥҳәы… ыыҟ… изжәуеит изжәы Г… ыыҟ, Гыд ухаҵкы, – Ҳаџьым аҩы игәыдхәхәала икәапеи ааҭаирцәын, – бзиала иукааит Быҭә Лагәсҭан, – иҳәан, аҟыгәҳәа илаиргылт.

– Еи, бара аԥшәмаԥҳәыс, сиарҭа ҟаҵа… Хымпач дабаҟоу, Хымпач, уа рааида, ссииҟ, раидаа, – ибжьы анааҭицауаз аамҭазы Лагәсҭан дааидххылан имшә-нап ҟьаҟьа дуқәа рыла длеихәлагәа дикын, дырҳәазауа дима абаҳча длыҵалеит. Ҳаџьым акыр дԥаҟь-ԥаҟьит, дыҳәҳәарцаз иҽазикит, аха Лагәсҭан инапаҟны егьилымшеит. Лагәсҭан аҳаҭа ахьышьҭеиҵаз, Ҳаџьым диманы данааи, аҳаҭа ыҟаӡамызт.

– Аҩсҭаа уихәхааит, уҽуӡама, – иҳәан Лагәсҭан, иҩыҵракны ияаигауаз, Ҳаџьыми аҳаҭеи ахәараҳәа инкажьны, дқамс-қамсуа аанда длавалеит.

Аҭашәара зҽазызкуаз амза ашәахәақәа абаҳча ныжьны, уи иахыкәыршаз ахәы икыдеибаҳәала инеиуан.

– Уажәшьҭа ишоит, шәарҭ аԥсы хьшәашәақәа, шәхы шәахәа, шәзыԥшузеи, – рҳәауазшәа, арбаӷьқәа рыбжьгьы аку-суҳәа ияаиларԥсеит.

– Лагәсҭан уаб Хәымпыџь рыцҳа Анцәа диныҳәааит, ҳаи, ашьа сҿашәааит ииҟ… исҳәауа закәызеи. Бара, аԥшәмаԥҳәыс, тсс, џьара акы бҿы иҭыбымхааит, – Ҳаџьым инацәкьыс иҿы инаԥыреикт. – Оо, Схымпач уабаҟоу, схымпач… Уа рааида, сиуа-раидаа, уаа…

– Уаха уаргьы саргьы ашәа акәмызт, амыткәма акәын иаҳхырҳәаашаз, – днапыршьшьуа иаҳаҭа дахьашьҭаз дыгәрым-уан Лагәсҭан.

– Сара, сара изжәызааит, Анцәа ҳалалс исиҭаит, Гыд иҭеиҭәауа, сара изжәуа, бара аԥшәмаԥҳәыс быԥсрада ԥсра ҟамлауа иҟалааит. Бца иахьыбҭаху, баб Саҳаҭқьари зха-рамфагьы бцаны бивал бҭахызар… Ҳаџьым дшеихәласуаз, иҽреицьны, деихан, зхы хҵәаны инышьҭарҵаз аҳаиуан еиԥш атрым-трымҳәа ашьацәҟьара далагеит. – Ҭфу, аах сара хәаша,

– даагзын иҿихыз зықәтатаз аҳаҭа ихы ныҟәижьын ихааӡа ацәа дынҭанагалеит.

Абаҳча есааира алашара азааиуан. Ҳаҵьыми Лагәсҭани шәцымхәрас сара сыԥхашьауеит аҳәауазшәа, ашарԥиеҵәа бла ҭыԥхаа ҩаскьан илацәҟәыс-лацәҟәысуа Гыд ибаҳчахь иԥшуан.

– Уҵьаҳанымхааит, ара уабаанагеи, – даауарчарт Лагәсҭан, иаҳаҭа аашьҭиԥаан, деишьклассуа абаҳча дныҵалеит. Пыҭрак днаскьахьаны дааҭгылан днаԥшы-ааԥшит, аха абаҳча ааҟәараҟәанҽан, иаразнак аладеи аҩадеи рҭыԥқәа аарыԥсахт. Лагәсҭан иҩызеи иаҳаҭеи ахьышьҭеиҵаз изымдырӡауа инбжьаӡ ицеит.

Ауама иақәшәаз Лагәсҭан иакәын. Иҩыҵраку иаҳаҭа иманы дцар, Ҳаҵьыми ҳаҭаки ицәынхауеит, урҭ нкажьны, Ҳа-ҵьым дима ддәықәлар, иаҳаҭақәа нхауеит.

– Ишԥаҟасҵари? – ҳәа Гыд иҩы еиланаргьежьуаз ихи иҭыԥани ицоз игәи дразҵаауа данаақәгьежь, амрагылара ахьҩежь аҵдыршазшәа ацәыҵлашара иаҿын. Игәы нҭыԥсааит, ихәы-ижьгьы қақаӡа инеилагылеит.

– Схаҵкы ицаша уакәхааит Ҳаҵьым, – иҳәан Лагәсҭан иаҳаҭа шиҩыҵракыз, дыҩны Гыд иашшаанда леиларҟәыҿны дылхыҩрын, ахы зықәшәаз амшә еиԥш аҕдара иҽеиҭеит.

Нахьхьи, ажәҩан иаҵәа зхы аҵаргәаны игылоу ашьха ӡышқәа зыбз аарывҵызгаз амра ашәахәақәа рҽыртланы аԥсабара рыҽныҟәрыԥсеит. Аԥша иаҩызоуп амра ашәахәақәагьы, ахәынгашьара захьӡу зынӡагьы ирыздыруазаарым. Ахьҩежь иаҩызоу ашәахәақәа угәы ирыцҳанашьарын, игәырхынҳәыгаха икажьыз Ҳаҵьым ианиҿахәмаруаз убар. Иаб иҩны даҵаиоушәа игәы рҭынчны, иаҳаҭа ихчынҵа дҭахәхәа дыцәан Ҳаҵьым.

Уи иахьа «дызҭоу» аԥшәма Ажьи Гыд ичалаа кны ԥшьшьала ибаҳча дыҵаланы дааиуеит. Ҭәак ирхырц игәы иҭазар акәхап.

ААНДА АХЬЫЛАҞӘУ АУП АУАҨЫ ДАХЬХЫҴУА...

– Иҟалаз шәмаҳаӡеи бара, иҟалаз?

– Иҟалеи, банаҵьалбеит?!

– Иҟалеи закәи, акаамеҭ, ахлымӡаах дкылсзаап.

– Ус бара сҳәап!

– Мамагьы папагьы ԥсааит, ихабымҵаӡои, ҭаацәала ҳанҵәааит!

– Абни Тӷаарчалынтә иаҳзаало лаԥкысгьы деиӷьну?
– Уи арыцҳа ари дабалыдбкыло, изларҳәауала иара Анцәа ихаҭа дааишьҭзаап.
– Диида, ахлымӡаах сҳәауеит ҳәа баҿуп. Дахьынхо бзымдырӡои?
– Ишԥасзымдыруеи!
– Ҳдәықәҵа, Анцәа дсыманы сбыҳәоит.
– Зеиԥшыӷам.
Аҿхышә аӷьараҳәа хыхьтәи илеит. Иадгылазгьы шәаны инадыбӷьыжәааит.
– Иӷабҵои, аӡӷаб, ианаамҭаӡам ашә аркны? – аууы ааилдыргеит иԥшны игылаз.
– Схәыцәы дычмазаҩуп, схәыцәы, ишәмаҳауеи, – днарықәцәӷьеит Лида.
– Тақси, абааԥсы, тақси, – аҳәсақәа рҩыџьагьы иааиуаз атақси инаԥынххылеит.
Абарҭ, аԥшҩы дахьыӷаз аҩны аӷны ианнеи, рҩызцәа маҷҩымкәа еизахьан. Лара Анцәа ицҳаражәҳәааҩгьы ауаа лыдылкылауа далагахьан.
Аҩны лаӷә хәыцәы ауада идәылибаҳәа иааиуаз џьоукы рхырҿқәа рхылашауан – аразӷ ду шырзыԥшу ралҳәазаап, даҽа џьоукых ақәабшәшәыра рҿысны иаадәылҵуан – шәаџьҳәара рзылуазаап.
Лидагьы луачарад анааи лшьамхқәа лыцамгылауа ауада дныҩналт.
– Хыхь иқәтәоу ҳанцәа ду, угәы аартны уцәажәа аԥҳәыс ӷәыбҷа лзы, – лҳәан, акәакь иааӷҿыҵыз аԥҳәыс еиқәа ду Лида даалыдгылан, лхы лнапы ныкәылкит.
Ашьҭахь иаацәырылгаз ашәӷәы дахәаԥшны дӷәынд-шәындуа акыраамҭа дтәан.
– Еҳ, аллаҳ, ухьшьаргәыҵа сакәыхшоуп, исурбауа закәызи, – иҵауламкәа даақәыԥсычҳаит аԥшҩы, нас дышҳазӡа, еиқәыԥсы лаԥхьа игылаз аԥҳәыс дналзыԥшит.
Лида даазаза-мазеит.
– Бтәа, сыԥҳа, бтәа, – аԥшҩы лгәы-лылахь еиқәыршьшьы Лида дналыртәеит.
– Схәыцқәа ракәымхааит, срыцҳауп, схәыцқәа, – дааӷзыӷзит Лида. Пыҭрак ҭынчран.
– Еицәааӡауа егьыӷам, сыԥҳа, – дналагеит аԥшҩы, – сара сышӷа иааиуа ауаа аиаша иашьҭоу роуп, саргьы аиашоуп ԥсыс

исхоу, сышәҟәгьы исанаҳәауа уи ауп. Бара сыԥҳа, агәаҟра ду ззыԥшу ԥҳәысуп. Раԥхьа бхәыҷқәа мызкгьы аарыбжьымскәа рыԥсҭазаара иалҵуеит. Нас ишнеиуа, рацәак мырҵыкәа баргьы иаабықәшәаны быԥсуеит. Абарҭқәа зегьы ааха ҕәҕәа ирҭауеит бхаҵа, уи агәыраз рыцҳагьы дышнеиуа ихы еилагауеит… Ааҳ, шьашәы бҭарблааит, быблақәа камкамуа шаҟа аҵьныш-цәа бхарԥоузеи! – аԥшәы лнапхыц еихиаақәа ашәҟәы иналалырҟацеит. Иҵааршҕәаха итәаз Лида дӡеихан уахь днаԥшит.

– Ари бхаҵа бихырҟьаны азӡа былазҵаз аԥҳәыс лоуп. Бымбои уи шаҟа быҵҟаҟааны бафауа. Бхәыҷқәагьы баргьы убри азӡа ауп шәеицәзырӡуа… Ҳаи, шаҟа ибылаҿны иҟоузеи! Бабаҟаз уажәраанӡа, бара анасыԥда, – ацәажәара даҿын аԥшӡы.

Лида лгәы ҭыԥаны ицоит, маӡала лжьышәақәа ҭылжәжәауеит, аԥшӡы ажәылара дшаҿыц даҿуп.

– Шаҟа ихшара хьӡежьқәоузеи лҿы иҭаԥсаны илфауа, шаҟа шәуаа разқәоузеи шәарҭ анасыԥдақәа. Аа, абар, бымбои акәыба хәыҷқәа рыӡбагьы ахьеивагылоу, абан насҭхашәа иахьгылоу бара бҭәгьы, ҳы, нарцә шәеицәлырӡрацгьы даҿызаап. Ҳаи, Анцәа сишьында, бара иахьа бысзымааиӡакәа. Иҟасҵарызеи, даара иуадаӡуп, даара… Улыцхраа, зхьышьыргәыҵа сакәхшоу, ԥҳәыс қьиак лоуп, – дматанеит, лхы-лҿы еиқәлашьца уажәыуажәы аҿаԥсахуеит аԥшӡы.

Лида ахәыцра дҭаршәны дамоуп. «Абнигьы бзиа сылбауан, аха дсымгеит» ҳәа лхаҵа ибадақь дасуа, илирбахьоу аҳәсақәа еишьҭагыла лылаԥхьа ииасны ицоит. Аха руа дарбану лыздыруам азӡа лылазҵаз.

– Бҳацхраа, ҳаиқәырха, бара бзы ҳаԥсы ҭазаап!.. – лҳәеит аҵыхәҭәаны Лида, лыԥсы лгәы икылаханы.

– Иуадаӡуп, даара иуадаӡуп, – илцәыӡыз лымбошәа ашәҟәы еилырттаауа аимдара даҿын аԥшӡы. – Ҳақәԥап, иахьынӡаҳалшауа ҳақәԥап, уи азӡа знык иҳазбылцар, нас акы сацәшәауамызт, – ашырҳәа дӡагылт уи. – Ирласны ибышьх бқлаԥад, – ҿаалҭит аԥшӡы. Нас аҵәца азна аӡы цқьакәакәараӡа иаалган, ҿамӡак аҟара ллыржәит. Иаанхаз мпахьшьык еилагәаны инахылӡан, хыхь Лида лықлаԥад лақәылҵеит. Уи ашьҭахь илҳәауаз здырхуада, лышәҟәы дахәаԥшны акыраамҭа дпарпаруан.

– Ҳаи, шьашәы бырблааит ҭаацәак рнырҵәара злабгәыҕьзеи! – лҳәеит аԥшӡы аҵәца анаахылт, зыԥсы ҭаз акы шьқьыруа аҵәца иӡаан.

– Бымбои, ибылалҵаз азԥа заҟароу, – иқьыҵьқыҵьуа лаԥхьа итәаз аԥҳәыс аҵәца налымҵалкит. – Уи былаҳҳит, аха ожәшьҭоуп аус аныҟоу. Абри азԥа шәҟәыла ишьымзар, игьежьны еиҭабылалар алшауеит. Убри азы жәаԥа цәымза сырхаԥхьаны изблыроуп. Ацәымзақәа сара иаасхәанда бгәахәуазар, иахьырҭиуа басҳәап. Аха аху мыцхә бцәыргашт. Акы, жәаба еиҵаны ибырҭауам. Бҭахызар, 36 мааҭ рыда ақәмырӡкәа сара ибзыҟасҵап, аамҭагьы сымам, аха шәрыцҳасшьауеит, – еишьҭаԥса ацәажәара даҿын аԥшԥы.

Лида 36 мааҭ ааҭыганы аԥшԥы иналлыркит.

– Ари ацәымзақәа рыхәоуп, аҳаҳаи, бгәы иаанамгааит сҵьабаазы акы бцәызгауа ҵьышьа, – аԥарақәа еиларҽны лыкәа инҭалыршьшьит аԥшԥы.

– Ҭаацәала згьы шаҟа ҳәа шәыхә бшьауазеи? – иаалырҟьаны дҵааит уи.

– Седроу, сара сзы сҭаацәа хәы рымаӡам, – уаҳа илҳәара лзымдыруа даацәажәеит Лида.

– Уеизгьы-уеизгьы?

– Сеидроу, бара зылԥха ҳауша, иаҳа ибымдыршеи.

– Ԥышә ҳәа шәыхә сшьауеит, – иааҿахылҵәеит аԥшԥы. – Уаҵәы шьыжьымҭан банааура ԥышә мааҭ аԥареи кьылак ашоколади неидкыланы иаага. Уаха усгьы соузыцәахуа, шаанӡа абри азԥа сахаԥхьалароуп, исырҭынчроуп. Ҳы, шьашәы уҭарблааит, шаҟа уеырыцәгьаны уҟоузеи! Иахьааз ицар аҭахымкәа иҟам, бымбои, шаҟа аҽаҟьо, – аҵәца Лида лышҟа даахеит. Игәыҭҟьаԥсыҭҟьаха иҟаз аԥҳәыс дшәаны днеиҭаԥеит.

Абри азԥа ажәала иансырҭынчлак ашьҭахь, ԥышә мааҭ аԥара надкыланы аҵәца ишҭоу бнапала ҵьара ибжыроуп. Уи ашьҭахь сара даҽа ԥшьымш ашәҟәы сахаԥхьалароуп. Аԥшьымш албаашаразы уи аԥсы нахшәа ицоит. Нас бымшәабмырҳа бԥарақәа ааҵхны аԥныҟа ибгауеит. Уа иахьнабгауа ишаны ҭаацәала шәиарҭақәа ирыцабҵауеит. Уи ашьҭахь даҽа ԥшьымш сара ашәҟәы ахаԥхьара сшаҿыц саҿызароуп. Ӡыбнаҟа шәынзырҵәааранны иҟоу азԥа амҭа-ашьҭа ыҟамкәа ҳаналгалак, аԥарақәа ааҵхны ҵьара иԥсах, аҳаҳаи, ус ишыҟоу шәхы иашәмырхәааит, – лиԥка гәааԥа ду лыцарҽыла деиҳәҭҟәыҟәла Лида лаԥхьа дтәаны ацәажәара даҿын аԥшԥы.

Лида абри ауада хәыцы дааԥнытҵит дахьыҟоу-дахьану лзымдыруа деилууа. Уи ашырҳәа автобус дынҭалан, аԥны дышнеиҵәҟьаз аԥара аԥсахра дашьҭалеит. Ауха ус гәаҟла иаа-

лыршеит. Аҽны шьыжьымҭан деикәаҳәа-еикәаԥса, лыԥсы знапы ианыз аԥшәы дахьыҟаз ашҭа дааҭалеит. Лида лӡызцәа ауу рхыргo еизаны ашә илагылан. Аха Лида аԥшәы уачарадда длалышьҭит.

– Ҳаи, шаҟа изӡа мыждоузеи ибзылԥшааз, лхы шӡоу илсааит, бызхлырҟьауазеи, – ауарчарра днала геит аԥшәы. Лида лԥаракәеи лшоколади лгәыдырҕәҕәала икны, исаҳарызеишь ҳәа, дӡыӡа дгыланы дыԥшуан.

– Уаха асааҭ 12 рзы аҟалаҟьуаа шәыԥсыжра агәҭаны инаганы ибжыроуп ибылҳхыз азӡеи урҭ аԥаракәеи, – лара лышҟа дымԥшӡакәа ацәажәара днала геит аԥшәы, – амала ахаҵагә бымазароуп, сыԥҳа, ахаҵагә. Уа бышнеилак: аԥсцәа, аӡсҭаацәа, аџьнышцәа зегьы ӡаҵибаҳәаны бааргәҭылак быркуеит. Урҭ амыхьтәқәа, ибдмырбараны иҟоузеи: аԥсцәа рхаԥыцқәа хырџьаџьаны ибзыҭрысшт, аӡсҭаацәа хәнаны бхы иқәтәап, аџьнышцәа ракәзар ибывагьежьны икәашауа, бҭырбыгҷаауа омашәа бдыргәаҟшт. Баашәаны баныҟала, иара уаҵәҟьа бынкаҳаны быԥсыр алшауеит, ма бызварак леимгәааӡа ицоит, бҿаҳахауеит, ӡыбнаҟа, бхы еилагаргьы алшауеит, – аԥшәы лышәҟәы еихыршәшәауа ацәажәара даҿын. Абар-абар Лида дкаҳауеит. Ишԥалури, уи ажьа шкәакәа зкыз диӡызахеит. Аԥсыжрақәа рахь дымцар – ҭаацәала илеиқәынҵәа ицоит, уахь дцар – шә-ԥсык лхазар акгьы шылзаамгауа лдыруеит…

– Бҽырҕәҕәа, ибуеи, сыԥҳа, ахәыҷқәа рыцҳами, абааԥсы, – аԥшәы Лида лыжәӡа данкны днлыртәауеит.

– Сызцом, сшәауеит, бсыцхраа, – лыбжьы аарла игауан Лида.

– Ҳаи, бара ашәаргәында рыцҳа, уаҳа акгьы банаԥсамыз, хаҵагьы бымцандаз. Иаарԥшы арахь, – лҳәан аԥшәы лҽыргәааны Лида илгәыдкылаз зегьы аалымылхит, – исыхьлак, абарҭ ахәыҷқәа рзы исыхьааит, аԥсыжрахь сара сцоит. Бара уаҵәы ашьыжь, ҭаацәала зегьы шәқлаԥадқәа быманы бысзаа. Бԥарақәа ахьызжуагьы бсырбап, иаабгогьы сырхаԥхьаны ибысҭап, – лҳәеит аԥшәы.

– Иҭабуп, ҳаԥс бара бзы иҭазаап, – дыгәкуа лыбжьы гауан Лида.

– Абри ашоколад сахаԥхьеит, шьыжьымҭан, уаха акакала бхәыҷқәеи бареи ишәфала. – Лида лшоколад напык аҟара аахыхны иналылҭан ашә аҟынӡагьы днаскьалгеит.

Адырӡаҽны сабшан. Лида дырӡегьых шьыжьшааанӡа лыԥшӡы дахьыҟаз ашҭа дааҭалеит. Аиашаз, иацы еиԥш иахьа араҟа

Лида лҩызцәа рацәамызт. «Раҧхьа сааит убауоу», – аалгәаахәын, дыццакны ашә днылаххит.

– Аҧшҩы дыҟаӡам, уи иацы дықәҵны дцеит, – аҭак ныҟалҵеит зыбла ацәа хтатала ашә аазыртыз аҩны аҧшәмаҧҳәыс.

– Ыы, сҧарақәа? – лҿы аарла иҩеихылхит Лида.

– Бҧарақәа нлыжьуазма, бара абзамыҟә, ианлыбҭа, илымгози!.. – лыбжьы ҭганы аҟырҟырҳәа дыччеит аҧшәмаҧҳәыс, ашәгьы аҕьеҩҳәа иҩкыджьланы иалыркит.

А П О В Е С Т Қ Ә А

АԤХӘЫС ЛГӘЫ

Даар ҳаицаԥхьап

Ница луаҭах анаалырт, амшын ахь ала иамаз ахышә икылшәашәоз аԥша хьшәашәа гәыӄаҵагаӡа иналгәыдшәашәалт. Лышәӄәҭра зымҩа игылаз адиван инықәҵаны, асаркьа днадгылан ԥыҭрак дахәаԥшуан: зны лыбла налхаччон, даҿазныхгьы лыбла нҭархәлакны агәаара лнаалауазар гәалҭон, аха Ница еиҳа дыԥшӡахауан, агәыкра зыххәҳәылаз лыблақәеи, амза еиԥш игьежьыхәҵәаӡа, игәылҭәаа иԥхоз лхы-лҿи анылхаччоз.

Асаркьа дахьынӡадгылаз, лыхцәқәа лаԥхьаӄа иааиалган, руак азбжарак неилыршьқьрааны иԥлыртын, еиларӄаца иԥаны, лхы иакәыргәаша иҿалхәеит. Днаҳәы-ааҳәны леиҿартәышьа зеиԥшраз гәалҭан, лҿылԥсахырц егьи ауаҭах дныҩналеит.

Ница лӡара па аҵәаӄьа еиԥш иадыршәлаз лхалаҭ акалҭ адашьма инықәс-ныкәсуа илышәҵаны, лмачалкатә еимаа ҵырԥалақәа шьҭарҳәазо дшааиуаз, астол аҿы асаркьа иадыршәылаз ақьаад ангәалҭа, иаақәхны лылаԥш нахылгеит.

«Ница сылашара!

Ҳаиқәымшәеит ажәала ибасҳәаратәы, сыццакуеит. Иахьа ашьыжь аусураҿы саннеи адҵа соуит, уск аҵыхәала Қарҭӄа сцаразы. Хымшӄа сынхоит. Бара бахьыӄоу сынкыдгылар сҭаххан, аха адәыԥба сыцәцар ҳәа сшәоит. Сбыҳәоит агәҿыӷь бҿабымҭарацы. Абилеҭқәа астолқәыршә иаҵоуп, атеатр ахь бца.

Уажәазы бзиала! Бара б-Кан».

Ница зназы лгәы нҭыхьшәашәан, ахышә аҿы аԥша иарҵысуаз аԥарда еиԥш, иааԥаҭԥаҭеит. Ақьаад нарҳәы-аарҳәуа ԥыҭрак илкын.

«Хымшӄа сынхоит...» деиҭанаԥхьеит Ница, амшгьы цас иауазшәа иазҳаит, – аалгәахәын, амшын ахь ихаз ахышә лыҽнадылҵеит. Амшын шьыжьымҭан еиҳа аҿрыцәгьаны иӄан. Аҭәархырсҭа

еиԥш, ацәқәырԥақәа рҿеивҵаԥсаны, атаз-чазҳәа хыгәха Ница-раа зыҩназ аҩн ду иадҟьацылоз ацәқәырԥақәа рыцԥхь ҿыпны, абӷьыжәҳәа аҭӡамци нырцә атротуари рҿықәырԥсауан. Зны-зынлагьы аԥша рҿаларӡны амсахәыр еиԥш иԥхоз Ница лӡамҩа гәылҭәаа аарла илдырратәы, игәыҟаҵагаха инадԥсалон. Ам-шын ауарҳал еиԥш еилаԥсан. Аҟәара иахьазааигәаз аҳашеи аҵырмақьеи еиларӡҩама угәахәратәы, ацәқәырԥақәа ахәашьра аархыҩуа иҟан. Агәахьы, ауадабаабӷь ҭиааны рыҽхырԥсалазшәа, ацәқәырԥа хышқәа ҽыҭ-ҽыҭ аччаҳәа еилашуан.

Ница Кан дзықәлаз амҩахь лхы рханы дыԥшуан, лыбжьы ихьыгӡаны акы иалҳәар лҭахызшәа. Ахышә иаԥыраршәу аԥарда икылҷҷаны, уажәраанӡа ауаҭах аҿы ихәмаруаз ашәахәақәа иныҵаба-ааҵаба ицахьан.

Ница дызлаз хәыцра жәпак инарылҵәраан аккаҳәа ашәаҿы аҵәҵәабжьы игаз ллымҳа инҭасит. Ларгьы даақәгьежьын уахь лҿыналхеит. Аԥошьҭамҩангаҩ Мосе ибласаркьақәа ырцырцы-руа, ишәҟәҭра еимгәамӡо ихәда ихшьны ашә дыхгылан.

– Мшыбзиа сыԥҳа! – днахырхәаан, аԥсшәа неиҳәеит Мосе, Ница ашә анаалырт. Илакыҵа агәаҩарақәа ирҭаԥсаз ибла ҭҟәашаақәа агәыразра рхыҳәҳәыла иааччеит. Илацәа ана-ӡарақәа илымҳа ашьаҭаҟынӡа инеимакҷит. Ихәда жьыда, алоуҟьанта еиԥш, иҩацәӡа, еиқәҷаб еибаркыз иблуз ахәда иҭагылан. – Ари Кан ихьӡала иҟоуп, сыԥҳа, заказла иаарышьҭыз акоуп, абраҟагьы бнапы анҵа, – иҳәан, иаахиртыз ажурнал ина-пы нақәикит.

Аконверт ахыхь иақәыз адреси уажәада илмаҳацыз аԥҳәыс жәлеи џьашьаны кыраамҭа дрыхәаԥшуан Ница. Аха Кан ды-ҟамкәа, асалам шәҟәы ахыртра зынӡагьы лхахьы иаалымгеит.

– Кан сара исцәиҵәахрым, даар ҳаицаԥхьап, – лҳәан, аконверт зымҩа инаҵәахны, шәҟәык шьҭыхны, ахышә аҵаҟа игылаз ади-ван дныҟәтәаан аԥхьара дналагеит. Иаразнак ашәҟәы датәнатәит. Ацәаҳәақәа ирхибаҳәа, аттаҳәа лаԥхьа ииасны ицон аурыс ԥсабара. Абар-абар аӷа инапдаш шьаарҵәыракәа афырхаҵа иахьизааигәауа! – Ница лыԥсы еижәыланы лыхәцә иҩыҵачуан, ҵаҟатәи лԥышә наҟ инҭарҽылан, лхаԥыцқәа ахьналалҵаз ицәыш-цәышӡа аҭыԥқәа нанхалеит. Ница зынӡагьы илхашҭит луаҭах аҿы дыштәаз. Ахышә асаркьа уажәы-уажәы адыррыҳәа иааҵысуан, аҿыв-сывҳәа амашьынақәа аннаҵыслакь. Аха, Ница уигьы лаҳауамызт, лхы-лҿы шьхынԥсыланы, лыблақәа

шаҟьшаҟьо ацәаҳәақәеи адаҟьақәеи еихыршәшәо ирылан.

Ус аамҭа кыр цеит. Амра кәлаауа иҭаланы хыгәҵәы амшын иазцон.

Ашәахь аккаҳәа аҵәҵәабжьы игаз иақәырццакны иаргьы ааимҟьеит.

– Ои, мама, избо закәызеи Ница, – лҳәан, аӡмах инҭыԥраз аӡыкәт еиԥш, луаҭәақәа аҟьаԥ-аҟьаԥҳәа днарысны, лӡамҩа ҭҭәаақәагьы лнапхыц ҟаԥшьқәа нарылалырҟацеит иааҩнаххыз аӡҕаб. Ница лылаԥш ашьшьыҳәа ашәҟәы иааҟәылган, аӡҕаб дналзыԥшит. – Уажәыгьы бҽеилабымҳәаӡацт!? – лыбҕа нҭарсны икны, лыхгьы аалырҵысит аӡҕаб. – Кан дабаҟоу, шәыззыԥшыда? Ашәҟәы баԥхьоит, бахәаԥшишь аамҭа ахьнеихьоу, – лҳәан, арасац еиԥш лнапы ашәпара иалапаны иахаз лсааҭ хәыҷы днахәаԥшит. Ажәжәаҳәагьы иаразнак ллымҳа инадылкылеит. Аха, лсааҭ ҭәахьан. – Ои, мамачка, – лҳәан аӡҕаб, аԥарԥалыкь еиԥш даақәҵәиаан, аҭӡамц иадкнаҳалаз асааҭ днахәаԥшит. Асааҭ фба ҟалахьан. Ница лышәҟәы неикәаԥсаны дҩагылан, асааҭ архиара иаҿыз аӡҕаб лышьҭахьала дааиасын, даалгәыдылхәҳәалеит.

– Бмыццакын Маиа, макьана аамҭа ҳамоуп, – лҳәан Ница, Маиа ирчны илхагылаз лхахәгьы лнапы налылшьит, ирҽеиуа. Маиа хәыҷҵас лҽыҟаҵаны лԥышәгьы нҭлырқәацәааит.

Маиа дхәыҷыҵәҟьангьы дыҟаӡам. Уи ҩажәа шықәса лышьҭахьҟа инлыжьхьеит, аха уеизгьы лааӡашьа еиҿымкаа ҳамҭас илнаҭаз лхәыҷ хшыҩи, лыхԥарацәареи лыжәҩа рнапы кылданы, иахьагьы днарга-ааргауеит.

– Маиа-а, – ԥҳәыс бжьык абарҵаҟнытә ацәқәырԥа агәрымра иалҩны иааҩуан.

– Уажәыҵәҟьа, мама, уажәыҵәҟьа, – Маиа ахышә днылаххын, лыбжьы налыргеит. Асаркьа аҿаԥхьа адарды еиԥш дхаҵәиуа, дзеиԥшраз ангәалҭа, лхы-лгәы ақәыбзиахан, аӡыжь иҩхәыҵҵәраaз аԥсаатә еиԥш дызқәыршәшәаны, – бласы, Ница, сеиҭаaихуеит, – лҳәан, ашәқәа еинҟьаны руаҭах дныҩнапҟа дцеит.

Аҵх џьашьахәыла иссирын. Амра ҟәыбаса иԥҽены ҽыҭ-ҽыҭ ақалақь иалаԥсазшәа, афымцалашара џьуџьуа еилыԥхон. Аиаҵәара хәыҵлашон. Агаҿахьтә иҳалалӡа иӡхыҵуаз аԥша, иарҵысуаз аҵиаақәа рыгагақәа адгьыл аҿы ишьқьыруан. Аиаҵәа ԥштәыдақәа рхы ԥхаршьазшәа илацәҟәыс-лацәҟәысуа, адгьылаҿы аиааира згаз афымца иазԥшуан. Ақалақь иалырцаз аҵх, акаҭран еиԥш аҽрыжәпаны инаскьан, амшын инхтәалт –

ишәсырбап сара адунеи иақәланы, аԥсабараҿы аҳра зуаз исымчу, – аҳәозшәа, ахьтәы шәахәа зқәыԥсаз аҟәарахьы ацәқәырԥақәа дәықәнаҵауан. Аха ауаҩы инапымҭаҿы, аҵх еиԥшҵәҟьа имчыдан ацәқәырԥақәагьы. Ачхьарԥхәа ахаҳәчаԥа агәы рнапы ныҟәшьны, ихьагәгәа, иқәырҳәазаны мчыла иргозшәа абӷанчсса ргәыҵаҳәҳәа инагьежьуан.

Ницеи Маиеи ажәлар рҟәыҵәа иалаланы ашьхаҟа рхы рханы рҿыҩархеит. Амшын ахь, наскьа, икәеицеиуа лашарақәак есааира иааскьон. Нас ахәцә ныҵыркаазшәа арҵәаа ныхнаҵан, аҳауа ацәқәырԥақәа еинҟьаны, ауухәа ашьҭыбжь ашьха инаҿыҩит. Ӷба дук зазо асқьала агәыҵакны иаадгылеит.

– Оҳ, шаҟа игәыхтыгоузеи!.. Џьанаҭ акәаакьқәа ируакуп. – Ницараа назвалаз аԥҳәыс – гәчама кәымпыл, уахынлатәи ақалақь аԥшӡара лызхара илбаанӡа илыцәцар ҳәа дшәозшәа, лышьхәа дықәҵәиааны зегьы лаԥшыла еимылдон.

– Ҳәара ақәым, иџьашьахәуп. Уахынлагьы ҽынлагьы азеиԥшны аԥшӡара угәы ҭҟәаны иагоит, – даацәажәеит аԥҳәыс шәпа-жәпа илыцыз лҩыза.

Арҭ реицәажәабжь заҳаз Ница, Маиа лыжәҩа лнапы наҵылдан, дырзааигәаны даагылеит. Урҭ, бзиа илбоз лықалақь рҽхәаны, ирҳәоз ажәақәа ҟәандаӡа лгәы инҭалон.

Урҭ ахьынӡеицәажәоз аамҭа кыр цеит. Ница ҭынч дгыланы дырзыӡырҩуан. Маиа аҭыџь-ршы дақәдыргылазшәа дҵәиҵәиуан. Зны амшын ахықә ахь днеиуан, уахьынтә дангьежьлакь, Ница дахьгылоу лҽынлыдырӷәӷәаланы, напхыцла акәымкәа, лнацәа ҟәымшәышәқәа инарыбжьакны Ница лжьы нҭлырпҵаауан, нас арыцҳара иампыҵашәаз аӡәы леиԥш, иҵауламкәа хыхьла даақәыԥсычҳаны, ампыл еиԥш лҿы ҟаҵаны аԥсыԥ нҭлыршәшәауан.

Еицәажәоз, излацәажәоз, еибырҳәоз лызнапхыцк ашәыга иамаз аҟара иаԥсаны, ихәарҭаны илыԥхьаӡомызт Маиа.

Ница лсааҭ днахәаԥшны, аспектакль алагара минуҭқәак рыда шагмыз анылба, Маиа длыманы атеатр ахь лҿыҩалхеит.

Агәырҩа

Ница дзышьцылахьаз аамҭа анааи, дыҭрысны дааԥшит, луаҭах аҿы зынӡа илашахьан. Дҟатаӡа лҽеиҵыхны, лгәы аҩада ирханы дахьиаз, лыҽлырххан, лнапсыргәыҵақәа рҟьаҟьаны наҟ-ааҟ лхы инаҵалҵеит.

– Кан дабаԥхьеишь иаха, дманшәалахоушь? – дназхәыцит Ница. Аҟарма аракәа еиԥш илыкәыршаз лхаҵа ибзиабара, лцәалжьы иалсны днеимнадеит. Ллакыҵа ҭҭәаақәа рҿы зхы ыҵызгаз аԥышәырчча гәыбзыӷ, зыгәҭа ахаҳә ҭаҳаз аӡҭачы ацәқәырԥақәа реиԥш, ладагьы-ҩадагьы лхы-лҿы инаҿысит. Лыблақәагьы аакәеицеит. Аҭуан аҿы кәаԥк алхны кыраамҭа дахәаԥшуан. Иаалыкәыршаны ҭынчран. Ахышәҭ згәыҵатата зыҭра иазааиуа ашьхыцқәа реиԥш, агәалашәара хаақәа лхы инҭапапон Ница дахьиаз. Аттаҳәа еихышәшәа лыблақәа раԥхьа ииасны ицон илхылгахьаз лаамҭақәа. Акы аҵкыс акы иаҳа илзааигәан. Зназы дааҭрысын, нас лнапы ҩалыргӡан лхаҿы икыдыз акалендар абӷьыц нанылжәааит, – ҩажәижәаба маи, – лыбжьгьы хәыҷык иҩҭыганы даацәажәеит Ница. Ашырҳәагьы лиарҭа днылатәеит. Зқәыршә иаҵәа шьҭассы лхаҿы игылаз астол гьежь хәыҷы дныкәсны иаақәылхыз апатреҭ лгәы инадлырӷәӷәалеит. Нас инадылхын, иахьада илымбацызшәа агәыкра зхыҳәҳәыла иҟаз лыблақәа адырхаланы днахәаԥшит. Апатреҭ аҵаҟа абас анын: «Хашҭра зқәым ҳамш иамҭануп».

Апатреҭ аҿы Ница лыхьӡ уҳәар дааныҵп угәахәратәы, лыхцәы қамыз шәапақәа лаԥхьаҟа иааиаганы, дыхәҵышӡа данын. Кан, Ница леиҳа дҩаҳаракны, иарӷьанапала аҳәыҳә еиԥш Ница дигәыҵакны дтәан. Ница краамҭа дахәаԥшуан Кани лареи рыԥсҭазаара акны ианыҟарҵоз аҽны иҭырхыз апатреҭ.

Уи аахыс шәытара змоу минуҭкгьы аламкәа, иахьа шықәсык аҵыхәтәантәи амш акәны ицон. Ари даҽа гәырӷьарак алагьы иԥшьан, – Кан даниз амшгьы иахьа акәын. Здаҟам ныҳәа дуун рҩыџьагьы рхатәы ԥсҭазаараҿы. Ница илӡбеит, Кан иаара иазмырԥшыкәа, рҩыџьагьы рҩызцәа ақәыршәаны, ари амш азгәалҭарацы.

Абри аамҭазы ашәахь инеимазакны аккаҳәа аҵәҵәабжьы геит. Ница дҩаҵҟьан ажәжәаҳәа лхалаҭа лшәылҵан, лиарҭа неиқәырԥшӡаны ашәахь лҿыналхеит.

– Шьыжьбзиа сыԥҳа! – днахырхәеит Мосе, – Кан ихьӡала иҟоуп абри ателеграмма, – иҳәан, қьаад бӷьыцк Ница иналиркит.

Ница, Мосе данца, дыццакны ателеграмма лылаԥш нахылгеит. Уи абасгьы аҳәон: «Кыр иаҳзаԥсоу Кан! Иудаҳныҳәалоит уира амш. Ҳаргьы ҳаҵәацақәа шьҭыхны иаххәоит даҽа шәынтә уира амш угәырӷьаҵәа уаԥыларазы. Уԥҳа Кама, уԥҳәыс Наташа».

Ница дахьгылаз дышьхынԥсылт. Аҵаа ԥеха ҵәырҵәырyа лгәаҵәа инақәлазшәа инҭыхьшәашәан, лхәы-лжьы қақаӡа инеилагылт.

– Сыбла сажьоу, мамзар ԥхыӡу сызлоу? – дааҟәынд-шәындит Ница. Ақьаад лылаԥш еиҭанахылгеит... «Уԥҳа Кама, уԥҳәыс Наташа».

Аҵыр-ҵырҳәа имацәысызшәа, ацәаҳәақәа рыбжьара еишьылӡа инеимҟьеит. Ница лхы аѡнуҵҟа инҭаддит. Еихьыр-еивыр иѡыз анбанқәа, аҵәца иҭахаз амҵқәа реиԥш, еибарԥо ақьаад инанылеит. Ница зназы даазазан, аха лҿаанкыланы, ахьаацагәы еиднарӷәӷәалоз лгәаҵа дынҭаҳәҳәеит: – усхыҵ агәырѡа! О, Кан, узтәыда, сызусҭада сара? – лыжәѡахыр иқәгылаз аирыӡ хышәҭызшәа, аҿырҳәа икьасо лылаӷырӡқәа рҿылархеит.

Нас илҭаххеит, хагәха ашә дасны дышзахәо адәахьы дыѡрац, аха дабацои, иззакәи?! Уи лара лзы зегь акакәын. Дыѡрац лҭахын руаҭах ныжьны. Абар-абар аҭӡамцқәа лзааигәоит, дрыбжьархаֹны дыршьрацы. – Аѡра аҭахуп, аѡра, ахыԥҳәа снеиқәаҳаанӡа аѡра... – Ашәахь днеихеит Ница. – Аха мап, мап, – лҿаанылкылт, – сҵаѡцәа хәыҷқәа сырбар ргәы ҭысҟьап, ауаа схагахаз џьшьа игыланы исызԥшлап, еиӷьымхари скаууа амшын аҵа сазцар, сызбода, ашәах еиԥш сыхбалап. Ница аԥхьа илӡбыз ааԥсахны, амшын еиархаз ахышә ахь лҿыналхеит. Ахышә даннылахх иԥсаагагаха ашьыжьтәи аԥша хьшәашәа налҿахәмарт, Ница лгәы иҭамкәа, лхы иҭамкәа илзааиз агәырѡа, ааԥынразы ашьыжь амра анцәырҵлакь ихтәало анаҟәа икаууа адгьыл ныжьны ишцо еиԥш, илхыҵны ацара иаҿын. Зназы иҭҟьаз лыгәгьы есааира аҭыԥаҿы иааиуан.

– Иҟамлари ажәак иадамхаргьы абри иаҳәо мцызтәаша акы, – дназхәыцт Ница. Еиларҟәыҷны лнапсыргәыҵа ианџьгәалаз ақьаадгьы аҷҷаҳәа инеиҵылхит. Аха уи ианыз уаҳа лылаԥш иҵамшәар лҭахны, лылацәақәа неиқәылԥсан, лыхгьы нкыдылҵеит. Аҳаҷаҳәа иаалгәалашәеит Кан ихьӡала илоуз иацтәи асалам шәҟәы. Дыццакны иахьыҵәахыз ахь лҿыналхеит.

Ԥҳәыс напыла иѡыз асалам шәҟәы ѡ-бӷьыц дуқәак нарҳәыаарҳәны иҟан. Ница аԥхьара далагаанӡа ишаахлыртлаз асалам шәҟәы анҵәамҭа днахәаԥшит. Дырѡегь лыблахаҵ неилагьежьит. Ақьаад, аҭаҭын лѡа нақәдырчызшәа: «Уԥҳәыс Наташа Суркова, уԥҳа Кама Акаба» ҳәа ианыз, игагаӡа акәын лыблақәа ишырбоз.

Ателеграмма, саргьы сшаҳаҭуп аҳәозшәа, инҭкааны изусҭқәази рыхьыӡқәеи аҳәон. Ница лшьамхқәа дрызнымкылауа, иҵысуа иаҥалага, лаԥхьа игылаз адиван дныҟәтәан, абас аԥхьара дналагеит:

«Мшыбзиа Кан! Иџьашьаны уахәамԥшын ари асалам шәҟәы. Насгьы иудыруазааит, зыбзиабара зцәыӡыз аԥҳәыс, ԥсраҿынӡа лгәы аԥшаара ишаҟәымҵуа. Аурыс жәаԥҟа ишаҳәо еиԥш, «Еимдо дзышьҭоу иԥшаауеит». Сушьҭан, еилыскааит уахьыҟаз.

Уажәшьҭа иудкыл иумбац уԥҳа Камеи иухауршҭыз Наташеи ҳаҟнытә асалам. Ҳара уҳазҵаауазар иҳабаргузеи. Кама аҵара лҵоит, сара азауад аҿы астанок садгылоуп.

Ҵәа змам ӡырацәа мҩасны ицахьеит, ҳара ҳаицәыӡижьҭеи. Абри аамҭа аҩнуҵҟала амбатәгьы ҳхысит. Уи азы иҳәатәугьы рацәаӡоуп. Аха урҭ зегьы рҳәара сҿазыскуам. Издырхуада ԥасатәи Кан уакәны уи азыӡырҩра уҭаххауоу?..

Аха, усзыӡырҩ, урҭ рҟнытә акык-ҩбак раҟара уасҳәоит: хашҭра зқәым 22 ииун, аҵхыбжьон асааҭ акы азы адәыӷба астанциаҿы ҳаиԥырҵит. Уара мраҭашәарахь уцеит, сара, скасы аҿацә аасыҿшьуа аҩныҟа схынҳәит... Иудыруеит уанцоз сшыҟаз... Ахшара дансоу, уара уанцоз инужьыз аԥсуа хьӡы – Кама лыхьӡыстәит, ужәлалагьы дҭазҩит.

...Адгьыл амца акуан, ажәҩангьы иааҟәымҵӡакәан игәыргәыруан. Уара уанца мызқәак рышьҭахь, излаҳадырҵаз ала, ҳақалақь ныжьны Мрагыларахь ҳдәықәлеит. Уахык, ԥхьараҳәа ҳахьтәаз абомбақәа нҳаларыжьын, аӡәырҩы ҭа-дырхеит. Уажәшьҭа уиаҟара ахәыцра аҭахызма, иаҳаӡбаз нагӡатәын. Сыхәда иахысхит иҭаӡны иахаз ақьаад еицарса. Уаҟа ианын Кама лыхьӡи лыжәлеи. Нас уи Кама лыхәда инахаҵаны, длызназгеит зхәыҷы дышьны заԥхьа дышьҭаз аԥҳәыс бырг. Уиакәхеит, Кама Мрагыларахь ицоз дыргеит, сара партизанра ицоз ауаа срылаланы, Бриансктәи абна сазцеит. Ажәакала ҳшьауцәахеит, ҳаԥсадгьыл аҿаԥхьа адҵа иҳадыз наҳагӡон... Шаҟаҩгьы ҭахада! Иҟан ҳҩызцәа, зыдҵа нагӡаны, зыԥсгьы ақәызҵаз, ҳнапала анышә инаҭаны рҳаҭгәынқәа ҳанзырԥырымҵуаз. Усҟан уакәзаргьы угәы иаанагарын, уара угәаҵәагьы урҭ ирыдкыланы иржызшәа. Аха ишубо еиԥш, аиааира ҳахәҭан, аиааира аагеит.

Сара схынҳәит аҩныҟа, аха бзиала баабеит Наташа ҳәа, қьырмыт ԥҿыхамзар акгьы сԥымлеит. Аргылара ҳалагеит. Кама Абжьаратәи Азиаҿы ҟазахк диааӡон, ианиаҳа дысзааигеит. Уаргьы уахьыҟаз еилыскааит.

Уԥсы ҭаны уанынха, абырсҟаамҭа сҭаацәа ҳәа ҳагәхьаа зымкыз, иуасҳәап уламыс шкьаҿу, иҟалап уи аламыс ззырҳәо зынӡагьы иумамзар. Кама сынтәа аԥбатәи акласс ахь диасит. Зны-зынлагьы ашкол аҟнытә деиҭацәкьуа дышҭәуо даауеит: уи, «аб дызмам, абыда ииз» ҳәа ахәыҷқәа иларҳәозаап. Кама дҟәышхеит уажәшьҭа. Арҭ зегьы лгәы иасуеит, дзааӡаз аҟазах иоуп абыс илдыруа, дсымпыҭҭәрааны уахь ддәыкәлоит. Уара иузымдыруазаап ахшара дшыблахтыгоу иаԥсоу ани аби рзы. Кама хаҿылеи еиҿартәышьалеи уара духсаалоуп, уцәа лхазбоит, аха сгәы ҭнарӡыӡаауеит, уара уеиԥш, ауаԥреи агәабылреи лыцәмаҷхару ҳәа санaзхәыцлакь. Мап, макьаназ уара уеиҳа урҭқәа лылоуп... Абарҭ исҳәо сажәақәа урызгәаарц угәы иҭазар, зны уара ухы уазгәаа. Кама, изыԥуа дахәаԥшыр цәгьа илымбо, абра дсыдтәалоуп. Уи уажәшьҭа хәыҷык агәра халҵо далагеит, абыда аӡәгьы дшымиц, ларгьы зыԥсы ҭоу абык дышлымоу.

Сара усыԥшааит, еилыскааит уԥсы шҭаз, аха угәы иаанамгааит, надаада умԥа ҳаԥырагылап ҳәа. Сара узлаздыруа ала, даԑа разҟык ухы иамҭакәа иузычҳауамызт. Убас анакәха, суҳәоит, сԥыза аԥҳәыс схы дадскылоит, абарҭқәа ллымҳаҿынӡа иноумгаразы. Иԥхасҭоумтәын аԥбатәи уҭаацәара. Иумхәын ухы иадукылаз аԥҳәыс лгәы, ихәыз аԥҳәыс лгәы аҕьара цәгьахоит. Ишысҳәо иҟазар, ари ашәҟәы уанаԥхьалакь наҟ иԥырх.

Кама уара дышуԥҳау даанхоит. Лааӡара сылсыршоит.

Уажәазы бзиала! Наташа Суркова, Кама Акаба».

Ница амацәыс лхьысызшәа, дҟәазгаӡа краамҭа ақьаад дахәаԥшуан. «Сԥыза аԥҳәыс схы дадыскылоит...» гәаныла инеиҭалҳәеит Ница. Лхы ԥышьҭыхны, зыԥсы маҷханы иқәыз ачымазаԥ данаалҵуа еиԥш, ауаҭах лаԥшыла инеимылдеит. Аха аҭӡамц шкәакәақәа аԥар рхьызсозшәа, есааира ихәашьуан. Уажәрааӡа илзааигәаз ауаҭах аҭӡамцқәа, ишәаны ихьаҵуазшәа есааира инаскьон. Аӡы иҭганы аҟәара иқәдыршәыз аԥсыӡ еиԥш, лгәы ҭыԥаны лгәабыцаҟь аԑаннаҟьон. Уажәраанӡа иԥганы акәара-кәараҳәа еисуаз лдақәа, уажәы илылхәааны аԥхьарца амҳацә иакәдыршазшәа иххахон. Ахаан лхы иадлымбалацыз мчыкгьы лымаха-шьаха ирзааиуан.

– Аԥхамшьа, – илҳәаз лзымдыруа лыбжьы ҭганы ҿаалҭит Ница. Ихшәаахьаз лԥышәқәа неидлырҕәҕәалан, ацәышра нархыԥит.

Уԑылцәыхьча ԥба злам аԥҳәыс, уи лҿаԥхьа ушыламысдоу удыруазар.Мап анакәха, ашьха ӡымԥас егьа икәеикәеиуа иц-

қьазаргьы, амҩа ҧызкрац иаҧгылаз абахә, алым еиҧш агыгцәа ргыланы иажәымларц залшом.

Ница дарсушәа дгылан ҧыҭрак, нас ауаҭах ахашәара-ҵашәара даалеи-ҩеит ҩынтәҟа.

– Шаҟа уламысдоузеи Кан, убзиабара сыблақәа шҧахнаҩеи. Изсызгәамҭазеи уара зны-зынла ушеиҭашәалоз. Ҳаицны ҳашнеиуа, ахәыҷқәа анубалакь ублақәа рыдхалон, уҟазшьа аҽаҧсахуан... Хәыҷы хьыӡқәакгьы зны-зынла иуҳәалон, аха уи ҳара макьана уаҩы дахьҳамам иахҟьоз џьысшьон. Аха уара уҭаацәаразаарын: уҧҳәыс, уҧҳа, – еицырхыргахьаз раамҭа кьаҿ иалууаа илзааиуан агәалашәарақәа, – дзужьазеи умҩа иаҧшыз аҧҳәыс!

Абас гәаныла ацәажәара даҿын Ница. Нас лылаӷырӡқәа лӡамҩа инахьибаҳәан, икәыркәыруа лыхәда иныҵалеит. «Ҳаиқәымшәар иамази уи аҽны», – лгәы дҭацәажәо дышнеиуаз, астол аҧхьа даангылт лара. Зныказ еижәхысланы зҿаазхаз лылаӷырӡқәа, амца зҵоу аҭуџь еиҧш, лцәа-лжьы инақәба ицеит, лгәы ҭыҵны ицар аҭахызшәа, лгәабыцаҟь есааира ишьҭыҵуан: «Иҟалап уара узы Наташа лгәаҿы ииз абзиабара раҧхьаӡатәи акәызҭгьы. Нас сара сызусҭада?! – аӡәы диазҵаауазшәа лыбжьы нҭылгеит Ница. Агаз зхьыршоу амҿҩа амцабз еишьылӡа ишақәҵәиашо еиҧш, лгәы есааира еибакуан. «О, усхыҵ, абзиабара хыда! Ианаҭаху уаргьы саргьы ауаҩы изы иҳалшароуп аџьашьахә». Ница иаақәылҧааз апатреҭ ахышә ахь илыршәразы лҽыназылкын, аха илзымгәаӷьызт, ишлымчыз иҭыҧаны ицоз лгәы инадлырӷәӷәалеит. Аҷеҩҳәа зыҧебжьы газ асаркьа лцәа дынҭнарҧсааит, ахәаҧшра лзымгәаӷьуа, ҧыҭрак лгәы иадкылан илкын. Иадхны данахәаҧш, апатреҭ зныз асаркьа, Кани лареи рыбжьараҵәҟьа еиҟараны инеиҟәшәаахьан.

Ница зыҽхыршәааны илзааиз агәырҩеи лареи еиқәҧо ауада ишыҩназ, хымш нҭакәкәа ицеит. Аҵыхәтәаны зда дызхымсуаз, лара луаҩратә ламыс иланаҳәауаз, илабжьнагауаз аус аҿы даннеи, лгәы еиқәырхха иҿалҳәеит, уи дахысны аҧсразгьы даҽакы лҽазылымкырц ӡбны. Асалам шәҟәгьы ателеграммагьы нхәыҵаршәны аӡәы илаҧш иахьыҵамшәашаз илҵәахит.

Лыламыс лыхоит

Амра уи аҽны ахәқәа руакы ахагәҭа аҵыхәтәантәи ашәахәақәа нықәшьны, иаҩыҵракны иагахьан. Алашьцара аҧса-

бара есааира иахыҵәон. Аиҩхаараҟәа ирыбжьҟьаны иааиуаз ахәылбыеҳатәи аԥша хьшәашәа, Кан ихылԥа ихкәыцәааны иагар аҭахызшәа, аҿывҳәа инеиҳасуан. Еиҟәыԥшьыхаа иҳәаны ихагылаз ихахәы еиҟәаҵәа шьыҵәрак налԥааны ибла инҭанажьт. Заа ихиххьаз ихылԥа агәаҩара инапы ҭаршәны, агәыргәыл еиԥш игьежьыхәҵәааӡа, имаҟа ҟьаҟьа зкәыршаз иӡара па иадкыланы икын. Аӡыжь иаҵәа аԥштәы змоу ибла иаҵәаҟәеи иаазоуны иҟоу ихиҿы гәки иахьынеибыҭоу уамашәа иԥшӡоуп. Ԥыҭрак ашә дылагылан. Ашьха ӡымҩас иеҭишьызшәа, дыхьшәашәаӡа дҟалеит, нас илаԥш зыдхалауаз акгьы анимба, акупе ахь даахынҳәит.

Акупе аҿы Кан дандәылҵуаз иҟамыз ҩыцьаҟагьы ацлахьан. Ҭынчран. Зегьы хәыцырҭак-хәыцырҭак рыман, уара узусҭада, сара сызусҭада, уабацо, сабацо ҳәа лаԥшыла еибырҳәар рҭахызшәа, рылаԥшҟәа неиҟәшәауан.

– Саҭамзааит шәахьсыргәамҵуа, аха сҭыԥ ахь снашәышьҭындаз, – иҳәан Кан, наҟ-ааҟ зеиеиҩшаны итәаз днарыбжьысын, ахышәҵәҟьа днадтәалеит, адәыҕба ахьцоз ашҟа иҿы рханы.

Ишшарыз ишахьан, Кан дызҭаз адәыҕба алҩа ахылҟьа, арҵәааҳәа иҳәҳәауа, ахә ду амгәацәа инкылҵәраан аҟалаҟь ианналалоз. Акупе аҿы зегьы еибадырхьан. Иааркьаҿны рҭоурыхҟәа еибырҳәаахьан. Ацәажәара мыцхәы бзиа избоз ашлагьы игра алахитхьан. Аҟәа цыраҟәа асаркьа еиҩдырффар рҭахызшәа, рҿырнааны ахышә адәахьала рҿнадырҵеит. Ажәҩангьы гәалак амоуп уҳәаратәы, алакыҵа ыҵыршәаа иҟан.

Авагонҟәа, аҭыҕьҟәа реиԥш, атаз-чазҳәа инеидыслан, шьҭахьҟа инеидыҵт, нас рыхҟәа неидырҕәҕәаланы, рымчҟәа шәаны еинаалар рҭахызшәа, аиха иныҟәҳәазан иааидгылеит. Ауаа аӡәи-аӡәи еишьҭагыланы, абарҵа ҭшәаҟәа ирыбжьысны адәыҕба аҭыҵра иаҿын. Амш аҟазшьа уаҩ даргәырҕьомызт. Аҟәа цыраҟәа иасааира ижәпахон, иссахон.

Кан адәыҕба данҭыҵ, ажәлар рыжәпара днылс-аалсуа, дыццакны автобусҟәа раанҿасырҭахь иҿынеихеит.

Ҩымш раахыс Ница дҵызҟаҟаауаз агәырҩа анапҭыԥ ҿаҿаӡа лхы-лҿы ианнаҵахьан. Лыблагәҟәа иасааира инаскьауан, ллакыҵа ҭыгга иҟан. Аҵх агәҭаны дцәырҳаны данааԥш инаркны, уаҳа машәыршаҟәгьы лылацәаҟәа неихьымшьҟәа, иккаӡа иаалыршеит. Ацәыҵлашара ауада иҩналахьан. Афырҭын бааԥсы амшын ацәҟәырԥаҟәа шеиннаҟьауа еиԥш,лхәыцраҟәа деиныргҟьон Ница. Урҭ зны хыхь дхаргалон, нас ахаҳә лыцраҳәоушәа дкауа

аҵан дыргауан. Ианакәзаалакь акы даназхәыцуа ҵасс ишлымаз еиԥш, уажәгьы лгәы аӷада ирханы дышьҭан. Абахә ашьапаҟны ҿыц зхы ыҵызгаз аӡыхь еиԥш, лыбла анаӡаракәа ирыҵкьасон алаӷырӡ. Урҭ ацәыкәбар пҟышкәа ллымҳа ашьаҭала рымӷа ылхны, лыхәда ԥшқа аҟны еиԥылон. Ахәыцра зынӡагьы дагаӡазаап, агәырӷа иардысзаап лцәа-лжьы, илҿыкьасоз алаӷырӡқәа амалахазгьы илызгәаҭомызт. Мап, иҟасцарызеи, схы зқәыскрызеи ҳәа лызбомызт Ница. Уи ӡбан, лакьысра зқәым акы акәны лгәаҵан иҵәахын. Аха, ишԥалури, абамба аиҳа иԥшқаны лгәы злаҳәаз абзиабара, амацәыс еиԥш илызцәырҟьаз агәырӷа насны ицҟьа-шәҟьа иагеит. Нас уи агәырӷа, алаӷырӡ еиланарӷынтын, лцәа-лжьы иахьнагӡеит. Абзиабара хәмаргам, уаҵаҟьаргьы ишәаны ихьаҵуам. Уи аԥсҭазаара иахышәҭуп. Џьара ипытуеит – игәазырҳагоуп, даҽаџьара иҿшәауеит – игәыҭшьаагоуп. Аха, Ница лҿы иуадаӷхеит уи ашәҭыц аҿшәара, избан акәзар, уи раԥхьаӡа лгәааҿы иизбзиабаран.

Аҵх дуӡӡаҿ дахьгәаҟуаз еилшьқьраазаап лыхцәы, еиларшаны ларҕьарахь ала илыван. Уи аамҭазы аҵәҵәабжьы хрыжь-хрыжь игеит. Ница дшәаны ахьшәҭҳәа лиарҭа днылатәеит. Иаразнакгьы илдырт Кан шиакәыз. Избан акәзар, Кан ианакәзаалакгьы аҵәҵәа аныҟаиҵо, «Ни-ца» ҳәа лыхьӡ шаҟа нбан цыра амоу аҟара, аҵәҵәа абжьы иргауан, уи лыхьӡ аҳәашашәа игәы иарбаны. Ари дашьцылахьан Ницагьы. Дыццакны лылаӷырӡқәа лрыцқьан, лхалаҭ лшәылҵеит, асаркьа днадгылан лҽеиҿкаара далагеит. Ианакәзаалакгьы Ница ишахәҭам лхаҵа дибар лҭахымызт, маҷкгьы дицәыԥхашьон.

Кан игәы ццакны аисра иалагеит. Игәхьааигоз, дызҿыгәкаауаз иԥҳәыс ԥшӡа уажәы ашә аалыртышт. Уи усҟан дигәыдиҳәҳәалап, лыхцәы қамызқәа ихәда иакәыршаны, аҳәыҳә ԥшқа еиԥш дигәыҵакны илеиҳәашт, дахьыҟаз иибаз, иаҳаз. Иаргьы дазыӡырӷышт дыҟамижьҭеи лара аамҭа шылхылгаз атәы, лыбжьы рхәыҷны, игәы лыҽнадҵаны, ҭынч ианиалҳәауа. Кан абас дхәыцуа дышгылаз Ница ашә аалыртит, гәала змаӡам аӡә леиԥш, лыблақәа лхаччауа. Аха лгәы амца ҭагьежьуа аҭыблаара иаҿын. Лылагәқәа рыӷнуҵҟала уажәы-уажәы алаӷырӡ нарыжәлауан, аха лхы-лҿы акгьы анлырԥшуамызт. Кан инапы рҵаҵаӡа Ница дааигәыҵиҳәҳәаан, лыблақәагьы дныртагәӡит. Раԥхьаӡатәи аминуҭ азы еиԥш, рӷыцьагьы рыԥсы ӡаны, краамҭа еидгылан. Нас Ница илыкәыршаз анапқәа днарыхан, ихааӡамкәа лхаҵа ибла дынҭаԥшит. Ишәҟәыҭра ааимхны егьи ауадахь лҿыналхеит.

Ница агәала шлымаз Кан изгәамҭеит. Игәеиҭаӡаргьы агәра игозма, уи гәалск лоуны ахаангьы блаҵархәыла дихәаԥшып ҳәа.

Кан иҽеиҭакны дааҩнашылан ихы аххәа алшьуа, Ница ашәҟәы даԥхьауа адиван дахьықәтәаз даалыдтәалеит.

– Ибыхьи, бгәы еиқәшәами, бҟәиҭшәа бызбауеит? – иҳәан, лыжәҩахыр инапы накәыршаны дааидихалеит.

Хымш раахыс амаҷар ҿа еиԥш агәараҳәа ишуа лгәы иҭажьыз агәырҩа хыҽҽаны ицар аҭахызшәа, лыҩнуҵҟа иааилагьежьит. Нас хрыжь-хрыжь иҵаулаӡаны даақәыԥсычҳан, аҿарҳасрахь иниаганы, лҿы лнапы наԥыралкит. Лышәҟәы неикәаԥсаны дахьтәаз инықәылҵан, дҩагылт.

– Сызхара ацәара ҟалом ари абжьарак, исыхьыз сыздыруам, – лҳәан, ахышә днадгылан иаалыртит.

– Достоевски иҩымҭа: «Иларҟәуи зцәа ԥеуи»! – ҳы, иаана-гозеи ари, – Кан игәы дҭацәажәауа, ԥыҭрак Ница дзыԥхьауаз ашәҟәы нарҳәы-аарҳәуа икын. Ус Ницагьы дааин, лнапқәа еи-хыршьны изқәа инкыдылҵан, лыхгьы наидылҵеит.

– Аказы суазҵаарц сҭахижьҭеи акрааҵуеит, аха еснагь исхашҭуеит, – лҳәан Ница, лхы Кан иаԥхьаҟа иааиаганы иҵегьгьы дааскьаны днаидтәалеит.

Кан уи аҭак аҟаҵара дшазхиаз лырдыруа, иҽаариашаны днатәеит.

– Уара адунеи уахьӡахьеит, милаҭс иҟоу, шамахамзар, узны-миац, иумбац аӡәгьы дыҟам, нас абри раԥхьатәи абзиабара ҳәа ҳазлацәажәауа џьаргьы ицәырымгакәа, сара сҟынӡа аагара злаулшеи? – иара иахь дымԥшӡакәа днаҵааит Ница.

Кан дызқәымгәыӷуаз азҵаара аҭак аҟаҵара зынӡак иааи-цәуадаҩхан, иҵарыз акы наилакшазшәа дааҳәцымцит. Нас иб-жьы ҭганы аҟырҟырҳәа даачан, Ница лхы ааигәыдырӷәӷәааланы лыблақәа неимда-ааимдо дныртагәӡит. Ашырҳәагьы дҩагылан, имаҟа рҽеиуа, ԥыҭк даалеиҩеит.

– Ари азҵаара бамырҭынчуеижьҭеи акыр ҵуоу Ница? – дԥышәырччауа днаҵааит Кан.

– Мап, ус акәым, аха иумдыруеи аԥҳәыс гәы шаҟа иԥшааауа, шаҟаџьара икыдҵаало, – наҭалкит ларгьы.

– Еҳ, аԥҳәыс гәы, аԥҳәыс гәы, шаҟа урыцҳаузеи! – иҳәан, иныҵакшәагьы даақәыԥсычҳаит Кан. – Ибгәаламшәои Ница, Есенин абас џьара имоуп:

Зны абзиабара зоухьоу, уи уаҳа изцәырҵуам,
Зны иццышәха ибылхьоу амца узаркуам…

– Нас иауазеи уи?

– Иаухуеи, уигьы ауаҩы игәы акәхарын иззиҳәауаз, – ҭынч даацәажәеит Кан.

– Нас уиала, даҽазәы бзиа дызбахьазҭгьы бара бзиа бызлазбарызеи ҳәа аума иуҳәарц иуҭаху? – наиаҭалкит Ница.

– Седроу бара бышсыхәаԥшуа, аха сара ҩ-гәык сызҭам, акы акәын исымаз, иара уигьы бара исцәыбгеит, – Кан иҽырқьиаӡаны Ница дахьтәаз даалыдтәалеит.

– Абарҭ уажәақәа џьаргьы ишумҳәац ала агәра узсыргару?

– Раԥхьатәи сыбзиабара саныкәны агәра бсыргауеит.

– Цәгьалаҵәҟьа урыцҳасшьауеит.

– Изуеи?

– Афронт ахь уанцоз аӡәгьы уахьынаскьалымгаз азы, – лыбжьы ларҟәны, ҿыцха дыԥшуа инацылҵеит Ница.

Иԥҳәыс лнапы рҟьаҟьаны иӡамҩа инажәылҵазшәа, знызы дҟәызгаӡа даанхеит уи.

– Сара сыҷкәынан, ҷкәынак дшыҟаз сыҟан. Егьаҩы наскьазгахьан, егьаҩы снаскьаргахьан. Аха уажәы зыӡбахә ҳалацәажәо раԥхьатәи абзиабара акәзар ҳәа сыҟоуп, – иаразнакгьы иҽааиԥсахт Кан.

– Седроу, уареи сареи ҳаиԥш бзиа еибабауа ирхыргахьоу зегьы еибырҳәалар, рыбзиабара иаҳагьы иарҕәҕәауеит ҳәа сгәы иаанагоит, – лҳәеит Ница, Кан ибла дхыԥшыло.

– Схәыцуеит, сеиҭахәыцуеит, аха бара ибцәызӡаз ҳәа акгьы сыздыруам. Иашоуп, афронт ахь ҳандәықәырҵоз рыцҳа, ӡҕабк снаскьалгеит. Надиа акәу, Катиа акәу, лыхьӡгьы цқьа исгәалашәауам, – инацәкьыс илахь иаларкьакьауа дынкахәыцт Кан.

– Нас уи дызрыцҳаузеи?

– Уи лрыцҳара атәы аҭоурых дууп, иазыбуазеи.

– Уеизгьы.

– Уи аӡҕаб лыԥсы еиԥшҵәҟьа бзиа сылбауан. Ҿнак сыблa дынҭамԥшыр дхагахауан, сахьцалакгьы агага еиԥш дсышьҭан… – Ница лыблақәа ааихмырсыҕьӡакәа дышихәаԥшуаз ангәеиҭа, ихы-иҿы акы анылхыр ҳәа дшәан, наҟ днахьаҳәит. – Афронт ахь сышдәықәырҵауаз анлаҳа, ларгьы днеит. Аха рыцҳа зысҳәаауа, уи уа дахьзахымсыз ауп: ҳара адәыҕба ҳанҭалауаны, абомбақәа ркажьра иалагеит, адгьыл аадырҳәит. Ианааҭынчраха, снаскьазгаз аӡҕаб дахьгылаз снеизар, дыцҟьашәҟьа, алҩа лхылббы дышьҭан. Уи лыбзиабара сгәы ҿкааны саман ҳәа басҳәар бызжьеит, аха иа-

хьагьы данысгәалашәалакь цәгьалатцәӄьа дрыцҳасшьауеит, – даақәыԥсычҳашәа иун, иажәа даалгеит Кан.

Ница Кан уаҳа акгьы азы димазтцаакәа, дҩагылан егьи ауадахь лҿыналхеит.

Кан аусура данца, Ницагьы авокзал ахь ицоз автобус дынҭалан џьаранӡа дцеит, аха рацәак тцаанӡа дхынҳәит. Шьыбжь анхытц, ажәҩангьы кказа еилгеит. Аԥҭақәа рызбжак еиҳа рыҽрыцәгьаны илаӄәын, амшын иаҿыкәшаны инхгылт. Егьыртҭ цәышцәышӡа ашьхаӄа ихалан, рыҽшаны ахрақәеи ашьха катцәарақәеи инарыдтәалеит. Амра хааӡа аԥсабара аҽаларттцәаны иԥхон.

Ница лымаҭәа-лҩыҭәа лҽеиқәыршәаны Кан иааира дазыԥшны дтәан. Асааҭ фба ӄалахьан Кан данхынҳәы. Дааԥса-дкара дыӄан, аха уеизгьы иччауан ихы-иҿы. Ибла иатцәақәа агәырҕьа рхыҳәҳәыла иӄалон, Ница аҩны дшыӄоу уи данааилакь. Иҿыинапы илырӡәӡәан, заа ихәы илырхиахьаз наимтцаргыланы, днаскьаны днатәеит Ница.

– Изакәызеи, гәынхарак бымоушәа збоит, – иҳәан Кан дшааиуаз, ихәы дахамтәакәа, Ница дналыдтәалеит, лыжәҩахыр инапы ныкәкны.

– Иарбан гәынхароу, – лҳәан Ница, лыбжьы ҭганы акыркырҳәа даачеит, аха лгәы шымччауаз лыблақәа ирхубаалон. Кан зназы ииҳәара изымдыруа даалак-ҩакит. Лыжәҩахыр иқәкыз инапы ашьшьыҳәа длахан, лнаргәытц инантцаны, егьи лнапала ашьшьра дналагеит.

– Акы уасҳәон угәы сызнымхозар, – асаараӄа дыԥшуа даацәажәеит Ница.

– Иарбан гәынхароу, сыбзыӡырҩуеит, – Кан итцегьгьы дааскьаны дналыдтәалеит.

– Абар уажәшьҭа быжьба-ааба мза тцуеит аҩны сҭаацәа снарыламԥшиижьҭеи. Ари абжьарак исыхҭашәан, ахагахара саҿуп. Ахәыцҟәагьы ауҳашьҭит, аҩныӄа сцаны мызкаӄара снарылатәаар сҭахын, – ацәажәара даҿын Ница.

– Мызкы! – дааҭрысит Кан, амшқәа наитцасызшәа дагьыҩагылан даалеи-ҩеит. – Маԥ, маԥ, мызкы рацәацәоуп, сымацара мызкы абра аума сахьаагылауа, – иҳәауазшәа, ауадагьы дныҩнаԥшы-ааҩнаԥшит. Изнапык имаӄа иавтцатцаны, егьи изнапык иџьыба инҭеикын, амшын ахь ихаз аԥенџьыр дныլагылеит. Ница дҩагылан ишьҭахь ала изқәа лҽынкыдтцашәа даагылт.

– Абжа, – аӡәы иаҳар ҳәа дшәауазшәа илымҳа инҭалҳәеит.

– Ианамух уи сақәшаҳаҭхоит, – иҳәан Кан, даақәҵәиааны Ница дааигәыҵаиҳәҳәан, ихианы астол иқәгылаз ихәы ахь диманы иҿааихеит.

Амра аҭашәара рацәак агмызт Кан аусурахьтә данхынҳәы. Уажәраанӡа иҟәандаӡа иасуаз аԥшагьы акыр иааҿыхьшәашәахьан.

Кан иԥҳәыс ацара лҽазыҟаҵаны дыҟазшәа аниба:

– Нас уаха бымцар аныбымух бнаскьазгоит, – иҳәан, даалыдгылт.

– Уааԥсаны уҟоуп, ухы ныҟәҵаны уԥсы шьа, макьана цәыкьоуп, саатк ашьҭахь аҩны сҟалоит, – лҳәан, днеин Кан иикыз лчамадан ааимхны, лызнапык иӡара инакәыршаны, лхгьы ихәда иныҵалҵеит. Аха иаразнак дааҭрысит, лцәа-лжьы зблышаз акы инадсылазшәа. Аԥсыӡ еиԥш днеимпыҵҵәраан, лыблақәа дырҭамырԥшӡакәа, – уҟаз, уҟаз, – ашә ааимԥааны дындәылҟьан, аддыҳәа амардуан длаҿалеит. Кан, Ница лҟазшьақәа џьашьаны, ииҳәарыз иҿамшәо дгыланы дылзыԥшуан. Ница илыкәыршаз инапқәа ус иахьикыз ииаанхеит. Ашьыжьтәи анаҟә еиԥш агәынамӡара гагаҵас ихы-иҿы иазааиуан. Аха иаразнак урҭ аҵарӡны, аԥышәырчча гәыбзыӷ неиҿысит, иблақәагьы аакәеицеит, – ҳаиԥырҵра ауп илцәыхьанҭахаз, жәохә мшгьы дзаагылом, – иҳәан, гәаныла даацәажәеит. Нас дыццакны аԥенџьыр днадххылеит. Ница акыр дҩаскьахьан. Архәара даҵәахааӈӡа дгыланы дылзыԥшуан. Нас деиси-еисиуа наӡаӡа дицәыӡызшәа ихы хьшьшьы ахышә даадҵит.

Ница акасса днадххылан абилеҭ анаалхәа, дыццакны авокзал аҩнуҵҟа иамаз аԥошьҭахь лҿыналхеит.

– Ателеграммазы абланк сышәҭару? – ахышә хәыцҷы лхы надылкылт Ница. Абланк лыманы астол днадтәалан, акалам кны, дхәыцуа ԥыҭрак дтәан. Нас дыццакны аҩра дналагеит:

«Шәысԥыл, ииун 7 рзы уа сҟалоит. Адәыӷба №34, авагон №8. Банхәыԥҳа Ница Акаба».

Ница ари ателеграмма андәықәылҵоз ауаа адәыӷба аҭалара иалагахьан. Ларгьы лвагон ахь лҿыналхеит. Зегьы рҭыԥқәа ылхны итәаахьан. Анаскьагаҩцәагьы еихьышәашәа-еиԥышәашәа авагонқәа рныжьра иаҿын. Ница иахьылҭыԥыз акупе аҿы данааи, арԥыс заманак, «анцәа иситеит» иҳәауазшәа, иҽыртланы акупе дыҩнан. Иблақәа шаҟьшаҟьауа акупе иҩнагьежьуан.

– Аа, бзиала иаабаша аҭыԥҳа, арахь бышлеира, аҭыԥқәа мачхәума, ана ибҭахума, ара ибҭахума, иаҳа бахьыманшәалахауа,

иаҳа иахьыбҭаху, – арҧыс Ница даниба иҭырбӷьыжәааны иоурысбызшәа хыбжа-ҿыбжақәа неишьҭеиҵеит, еиҧхьытта икнаҳаз имаҭәақәагьы аттаҳәа икныхны инеиꙩыҵреикит.

– Иҭабуп, иҭабуп, уиаҟара агәырꙩа шәҽалашәымҵан, – лҳәан, Ница илывагьежьуаз ахаҵа дихәамҧшӡакәа, лчама-дан лаҧхьа инаргыланы, лчабра аалҿшьуа днатәеит.

Ахаҵа акы иҳәар шиҭахыз удырратәы, иҧынҵа зҽаҵарч иҿаз иҧаҵа еиқәаҵәақәа иҧышә аҟны иҵысҵысуан. Аха Ница уаҳа иқәҿылымҭуашәа аниба, «бара беиҧшгьы аӡәы даабахьеит, ибмуӡахтеи» иҳәауазшәа, иқьышәқәа нҭырқәацәааны Ница дныққәиҵан, наҟ адәахьы аҧшра далагеит.

Ница уажәы-уажәы Кан адәахьала аҧенџьыр дааҵагылашашәа лгәы иабон. Адәыӷба адәықәларагьы рацәак агмызт. Авокзал ахьынтә арадио уажәы-уажәы аур-ур ахырга, ишнаҵҟьара игылаз адәыӷбақәа амꙩа иқәнаҵон.

Аҽыꙩ-сыꙩҳәа инхәыҵҟьаны аꙩнуҵҟа алашарақәа акит. Ашәгьы ашьҭыбжь мыргаӡакәа иныққәшьқьраан, иааиуа сышәҧырхагам аҳәозшәа, аҭӡамц инавагылт. Иааꙩнашылаз ауаꙩы ау иеидарақәа наргыланы, аҭыҧ аҧшаара дналагеит. Ишьҭаланы иааиуаз аҳәсақәа аꙩыџьагьы ашә иахьаахыҵҵәҟьаз наҟ-ааҟ еиҿаҧшуа инатәеит.

Аҵх акыр инаскьахьан. Адәыӷбагьы Амшын еиқәа аҟәара ннажьрацы рацәак агмызт. Хымш раахыс зыхәда агәырꙩа ахажьыз Ница абжьаратәи ацәарҭаӷәы дықәианы дыцәан. Аҿы аартны лгәы иқәын Достоевски ироманқәа руакы. Акупе аҿы зегьы змараз рхы анрааланы, џьоукы ҭанагаланы ицәан, даҽа џьоукыхгьы ицәа-ааҧшуашәа иҟан.

Адәыӷба аҿынанахеит, ицон уи аҵх иалуууаа…

Агәырӷьара

Амш ахәларахь инеихьан. Ақалақь аулицақәа руак аҿы, ашьабсҭа еиҧш, ажәлар рыжәпара далҟьа-алҟьо ҧҳәыс хыцәк, игьежьыхәҵәаӡа лхы ҵырффаны днеиуан.

– Саҭамзааит, аꙩыза, саҭамзааит, – лҳәан, ганла днызцәхасны ибырбыруа зҿыналырхаз ахаҵа фархь иахь даахьаҳәын, лыбла агәырӷьа хыҳәҳәыла, аминауаҭра нышьҭалҵан, дырꙩегь ажәлар дрылҵәраа атроллеибус ааҥҿасырҭахь лҿыналхеит. Аҧҳәыс дышнеиуаз деиҵамхаӡакәа атроллеибус амардуан днаҿаҧалт,

илышьҭарххны ашәқәагьы рҽынеиҿарыжьт. Атроллеибус иҭаз зегьы аԥҳәыс еиламгыла дџьашьаны иналыхәаԥшит. Уи лгәы ҭыԥаны ицон, илашон лхы-лҿы. Дыҭҟәаны дызмаз агәырҕьара лыблақәа хнакын, раԥхьа дназыдгылаз аԥҳәыс лахь иналырххеит абилеҭ ахә. Аԥҳәыс дԥышәырччо иаалыдгылаз лхаҟнытә лшьапаҟынӡа лаԥшыла днеиԥхьылшьшьаан, уаҳа акгьы мҳәакәа, лԥарақәа аалымхны, абилеҭқәа ҭиуа иааиуаз акондуқтор инаплыркит. Аԥҳәыс абилеҭ анлырҭа аԥхьаҟа дааиасын, лџьыба иааҭылгаз қьаадк акыраамҭа лылаԥш адырхаланы дахәаԥшуан, наслгәы инадырҕәҕәаланы,дылбаараны дахьыҟаз ааҥҿасырҭаҿы данааи, атроллеибус дынҭҟьан, лаԥхьаҵәҟьа игылаз аԝнеихагыла дныԝнапҟа дцеит. Апарпанта еиԥш еихарҵәины хыхь ихагалаз амардуан даҿаҵәиуа, али-ԥси рыбжьара ахԥатәи аетаж дхалан, дҳашԥышуа ашәык лыҽнадлыжьлеит.

– Кама-а, аа Кама, сыԥҳа, – ацаԥха аҭыԥ кылҵәаны иахьыҟаз лԥышә надылкылан, аҿыҭра далагеит агәақь-агәақьҳәа ашә дахьасуазгьы азмырхакәа. Ари Кан Акаба ихеиршҭыз ԥыхьатәи иԥҳәыс Наташа Суркова лакәын.

– Уажәыҵәҟьа мама, уажәыҵәҟьа, – ауаҭах аԝнуҵҟа илахҿыхӡа Кама хәыцы лыбжьы геит, инашьҭарххны ашәгьы аатит.

– Кама, сыхаара, – Наташа лыԥҳа даамҵарсны дналгәыдлыҳәҳәалт. Кама хәыцы иҟалаз закәу лзымдырыуа, лыбла ҭырхаха лан дналыҵаԥшит. Лыблагәы аҿы икәеицеиуан агәырҕьаратәы лаҕырӡқәа.

– Баԥхьа, баб иаҳәшьа иаҳзаалышьҭит, – ателеграмма Кама иналлыркын, уаҳа лгәы акгьы лнамырҳәазт, дышнеи-шнеиуаз ахыԥҳәа адиван дныкәаҳаит, Кама хәыцы лҟәаҟәа икәыркәыруа ахьҭшьра нықәлан, нас лхәы-лжьгьы қақаӡа инеилагылт.

– Саб иаҳәшьа?! Абгьы дсымаҵәҟьазаап нас сара, – гәаныла даацәажәеит Кама. Лгәы иаҳагьы ирццакны аисра иналагеит, лԥышә хәыцқәагьы неидлырҕәҕәалт. – Уажәшьҭа ишәсырбап сара аб дсымамзар, уажәраанӡа абыда ииз Кама ҳәа скыдцаланы сызмаз, – аалгәахәт. Нас дшеибакәу деицрашәауа, аԥсуа шьа илылазгьы аччаҳәа иеилашит. Нас анбанқәа еицҵаны ателеграмма аҵыхәанӡа даԥхьеит. Уи ашьҭахьгьы аҵыхәтәан ианыз лылаԥш адырхаланы дахәаԥшуан, – мама, саб иаҳәшьа Ница аума илыхьӡу, – лҳәан, лан дналҿаԥшит Кама.

– Ница ауп баб иаҳәшьа илыхьӡу, сыхаара, – Наташа лхы ларҟәны лылахь днагәӡит.

– Шаҟа ихьӡ бзиоузеи Ница, – лыбжьы ныҵакшәа даацәажәан Кама, ақьаад лԥышә инадлырӷәӷәалеит. – Мама, уи дыԥхәыс бзиами? – деиҭанаҵааит Кама.

– Ницагьы дыбзиоуп, бабгьы дыбзиоуп, – аҭак ныҟалҵеит Наташа.

– Аха сара, – аалгәахәын, лхы лнапы алшьуа асаркьа днанԥшылт. Икәрыцәӡа иҟаз лхы-лҿы ԥшӡа, илыциз шьанақәоушәа ҷьарак-ҩыҷьарак раҟара иақәԥсан ахәшәблы иаҵәа ҭыԥқәа. Уи Наташа лхы-лҿы иаҳа агәкыра-цәа аханаҭҵауан. Амацәаз акәшап угәахәаратә лӡара пан, аха аамҭала зны цәа-жьыла иҵегь дышбеиаз удырратә лыгәчамақәа ҟьаҟьаӡа иҟан. Аибашьра ҟалаанӡа Наташа дыздыруаз иахьа дибар, дааицәымҩашьар залшомызт. Усҟан анацәаҭыԥ лынхаларатәы лцәа-лжьы ԥшқан. Аӡәы ажәак аалымеикыргьы, аҵәахаҳа еиԥш иҟаԥшьӡа, игәылҭәаа иҟаз лӡамҩақәа икәыркәыруа инарҿалауан алаӷырӡ. Дзықәгылаз адгьыл ажьы алырхьыр ҳәа дшәауазшәа, ԥшьшьала дныҟәон, иара убасҵәҟьа ҭынч-ҭынч лажәа раӡаны акәын дышцәажәоз. Аха амцеи аӡи аиха шырӡрыжәуа еиԥш, аибашьра даӡрыжәит Наташа. Лцәа-лжьы ԥшқа илхаз, иԥшӡоу, ирҭәу цәа-жьыла ишыԥсаххаз еиԥш ауп егьырҭ лҟазшьақәа зегьгьы шыԥсаххаз. Дласхеит, дҵархеит. Уи акәым, уажәраанӡа ԥхыӡла дԥыруашәа лбар, ҩымш-хымш згәы аҭыԥаҿы имаaиуаз Наташа, уажәы апарашиутистцәа рсеқциахь дныҟәон, мчыбжьык ала зныкҩынтә аԥҭа цәышқәа дрылҵәраа, хланҵы адгьыл ахь дҭалалон. Кани лареи анеиразҟымха инаркны, егьа ҷьабааи гәырҩацәгьеи рыцәқәырԥақәа лгәы икыдсыланы иҿырӡәӡәаазаргьы, уи ибзиабара акгьы иазҭгомызт. Аха, Наташа Кан иԥсы ҭаны аибашьра дшалҵыз еилылкааижьҭеи, илымаз ибзиабара иаҟараны инавагылт, илызцәырҵыз ицәымӷхарагьы.

Наташа иахьада асаркьа лымбаӡацызшәа краамҭа данԥшылон, лхахәы хьыԥштәыла ахәыц шла заҵә иаларшәыз ашьаҭа ианкны иналылԥаан, еиҵыхны днахәаԥшит, нас лнацәа иакәыршауа аттаҳәа инеиҩылҵәҵәаан, Кани лареи рпатреҭ дуны иҭыхны иахькыдыз ахь лҿыналхеит.

Уи аамҭазы, Кама Ница лтелеграмма кны, адәаҿы гәарҭак ахәыҷқәа дрылагыланы, лнапқәа нарха-аархо ацәажәара даҿын.

– Нас, абацәа шаҟаҩ бымада бара? – днаҵааит ахәыҷқәа иҩрылҳәҳәaауа ирылагылаз аҷкәын.

Кама зназы илҳәара лҿамшәо даaихәлахан, аха нас, – саб Кан ихьӡуп, аа абар, шәахәаԥш ихашәымҵозар, – лҳәан, илкыз

ателеграмма налырххеит, лыԥсгьы шынеибакыз удырратә лхылҿы аԥштәы ааԥсахит.

– Егьи, ашоурадгьыл аҿы инхауа ҳәа зыӡбахә ҳабҳәалоз? – днаҵаахт аҷкәынцәа руаӡәы зымҩа дахьгылаз. Кама лыблақәа ҭраа днарылаԥш-аарылаԥшит игылаз ахәыҷқәа, уажәыгьы сыгәра жәымгаӡои лҳәауазшәа.

– Уи, уи… сабду иоуп, ихашәымҵауазар мама ҳлазҵаап, – ахәыҷқәа днарылҟьан лҿыналхеит Кама.

– Шәылҟәамҵуеи уара, дыхҭакны дзышәкзеи? – лҩызцәа аӡҕабцәа хәыҷқәа налԥыххылан дааныркылт.

– Дабахҭаҳамкуеи, ԥҳәыск телеграммак аалышьҭын, лаб иакәу џьылшьоит, – иҳәеит аҷкәын қәацә. Кама деиҵақьуа аҵәуара дналагеит, лҩызцәа хәыҷқәа дрыгәҭылак дахьгылаз.

– Кама, аа Кама! – Наташа абарҵа даақәгылан лыбжьы налыргеит.

Кама ҿымҭӡакәа лҩызцәа днарылҟьан, лхы ҵарҟәыланы дыццакуа аҩныҟа лҿыналхеит.

Ашәахьа ашьыжь амш акәӡамкәа иааԥшит. Ааԥын аԥхьатәи амшқәа руакы ҟьаланы аԥхын мшқәа ирыланагалама угәахәратәа, ганха иасуаз аԥша хьшәашәа уӡамҩақәа хнаршәааuан. Амш цәгьан, ашылагәӡа еиԥш анаатә Наташараа рԥенџьыр асаркьақәа ирхьызсаны инеиуан. Адәахьы ишшарыз ишахьан. Камеи Наташеи агәырҕьара иатәнатәны иҟан. Аҵх абжак имыцәаӡакәа ирхыргеит. Уажәы ишшарыз ианша, рцара аамҭа шымааицызгьы, рыҩны ашә наркны индәылҵын, аҳаргь рҿыҵакны атроллеибус аанҿасырҭахь рҿынархеит. Аҩар аҿырҵаҕаны акаҭран зқәырҭәаз аулицақәа ирықәкьасуа ажрақәа ирызцон, уи еиҩырффаны амҩа иқәҟьа аҿывсывҳәа амашьынақәа лиаҟьа-ҩиаҟьон. Атроллеибусқәа, ахырҵәыжәгақәа реиԥш, ртәыҩақәа рхарззала, аулица аганқәа рыҿрывҵакуа инеиуан. Ақалақь ҿыхахьан, аха аҿынтәи аусура ахы рымкыцызт аҟнытә, адәахьы ԥаса еиҳа ҭынчран.

Наташеи Камеи авокзал аҿы ианааи, Ница даазгараны иҟаз адәыҕба аaира саатбжак агын. Амшгьы ахкәара агәы ишҭаз удырратәа аҿеиҿанакуа иалагеит.

– Уажәыгьы саатбжак агуп, – лҳәан, лхаҿы икыдыз асааҭ днахәаԥшын, даақәыԥсычҳаит Кама. Ақәа зыхьшы илшәыз лымшьамба хәыҷы ахҭырԥагьы днахан лышьҭахьҟа инхлыршәҭит. Наташа лыԥҳа илҳәааз ақәҿылымҭӡеит, аха лнапы иҵегьгьы ирҕәҕәаны иаанылкылан, лыбла еиқәаҵәақәа дныpхыԥшылт:

«Кама дсымхны дылгаразы даауазар?» – лгәаҵа инҭалҳәеит хымш раахыс гәырҩас иҟаҵаны дызмырҭынчуаз ажәақәа.

– Ница аҩныҟа баала лҳәар блыццауоу Кама? – днаҵааит Наташа.

– Бара?

– Сара исылалхузеи Аԥсныҟа сганы?!

– Нас саргьы сцаӡом, – наҭалкит Кама, лыбжьы иҵегь иларҟәны. Ани аԥхаи еицәажәо адәыӷба ааираны иахьыҟаз ахь рҿынархеит.

Рацәак ҵаанӡа адәыӷбагьы, аҽура еиԥш ашақә иасуа, архәарҭа иаавшәан, аныҟәашәа еиҵакуа, астанциа инавалт. Иԥшны игылаз ауааи адәыӷба иҭыҵызи ааилаҩҩит. Наташеи Камеи авагонқәа лаԥшыла еимдауа, рнапқәа еибаркны, ажәлар рыжәпара иналсаалсуа инеиуан. 8-тәи авагон аԥхьа ианнеи, авагон иҭыҵны зҿаазхауаз зегьы ахраӡага икылырхуазшәа лаԥшыла ираӡаны иоушьҭуа иааҭгылеит. Авагон аҭацәра иаҿын. Аҵааршәы ицәдыргылаз аӡырҟәанда еиԥш, Наташа лгәырӷьа есааира ихьшәашәауан, лхы-лҿы аҽеаԥсахуан. Кама дахьԥшрыз лыздыруамызт. Илывсуаз зегьы лаб иаҳәшьцәа ракәны, дгәамҭакәа ицозшәа лгәы иабауа дырзыԥшуан. Аҵыхәтәанӡа хаҵаки ԥҳәыски рчамадан дуқәа ирыхауа иааҭыҵит, ирышьҭарххны ашәгьы нкыдҳалт. Наташа лгәы хьаауа данаахьаҳә, лыԥхаи лареи рылаԥшқәа неиқәшәеит.

– Саҭамзааит сахьазҵаауа, аха шәыззыԥшу дсашәымҳәари? – лҳәан, игыланы иԥшуаз ԥҳәыск Наташараа даарыдгылт. Кама лылаӷырӡқәа ак намшәан икәыруа лӡамҩа инаҿалт.

– Ҳара Аԥснытәи сасык даҳзаараны дыҟан, ҳалзыԥшуп, – налаҭалкит Наташа длакҩакуа.

– Илыхьӡузеи уеизгьы?

– Ница Акаба.

– Сара соуп Ница, – лҳәан, лнапқәа рхахо рҩыцьегьы аалгәыдлыҳәҳәалеит Ница. Аҳәсақәа еилаҵәаны аԥсшәа еибырҳәеит. Ница, Кама лызхара дылзымбауа, лыбла дҭагәӡны, днаскьаганы длыхәаԥшуа, нас деиҭагәыдкылауа краамҭа дылкын. Нас рыхҩыкгьы еицны атакси инҭалан аҩныҟа рҿынархеит.

Наташеи Ницеи ишырҭахыз изымеицәажәеит, аха уеизгьы Наташа еилылкааит, Кан уажәыгь разҟык ихы «ишеимҭацыз», лара дышлызхәыцуаз. Аҩны ианааи, Камеи Ницеи ааизныжьны лара усура дцеит. Кама зназы дыԥхашьаны Ница илылҭауаз

азҵаарақәа лхы шьҭымхӡакәа акәын рҭак шыҟалҵауаз, аха рацәак ҵаанӡа урҭ наҷьнатә еибадыруазшәа еинаалт. Уи акәым, Кама аҷҷаҳәа дцәажәо адиван аҿы Ница дахьлыдтәалаз, лаб иӡбахәгьы зны-зынла иналалыршәуан, усҟан Кама лхы-лҿы ҟапшьхауан, лыблақәа ԥхашьон. Ница ахәыҷы дахьлыхәаԥшуаз лгәы ҭыблаауан, аха лхы-лҿы ианлырԥшуамызт. Кама дзааӡаз аҟазах ипатреҭ дуны иҭыхны аҭӡамцаҿ иахькыдыз ахь Ница дырԥшуа ацәажәара даҿын.

– Сабду Кирим ашәҟәы сзиҩит, ирласны снеиуеит ҳәа, даар, мамагьы саргьы ҳиццауеит...Уа ахәыҷқәа рацәаҩуп, аӡәгьы духыччаӡом... – Кама иҵегьгьы днаскьан Ница иналыдылҵеит лхы. Ница Кама лажәа ахы ахьцоз иаразнак илдырт.

– Уажәшьҭа акгьы хьаабымган, сара сыбзиахә, аб дбымам ҳәа аӡәгьы аеԥныҳәа избыҭом, баб иԥсы ҭаны Аԥсны дыҟоуп, сыԥҳа хәыҷы Кама дысзаага ҳәа саашьҭит, – лҳәан, Ница Кама даалгәыдҳәҳәаланы, лылахьгьы днагәӡит.

– Мама? – лыбжьы – ныҵакны днаҵаагит Кама.

– Мамагьы даагоит – наҭалкит Ница.

– Нас уантә сабду Киримраа рахь ҳазцо? – Кама Ница дналыҵаԥшит.

– Устәи иаҳагьы иааигәами.

– Ус акәзар ҳцап, – Кама лхы дырҩегь Ница лыхәда иныҵалҵан лнап хәыҷқәа налыкәлыршеит.

Аусурахьтә Наташа аҩныҟа даныхынҳәы, Ницеи лареи еидтәаланы даара акраамҭа еицәажәон. Аҵх ахьцаз рыбмаӡакәа иҭакәкәа ацара иаҿын. Кама ҩынтәҟа дааԥшхьан, аха ацәа деиҭанҭанагалауан.

– Нас шәҟәыбӷьыцк аҩрагьы илымшози, сара снеира уиаҟара даргәаҟуа дыҟазҭгьы? – дназҵаагит Наташа.

– Ашәҟәы аҩра заҭахузеи Наташа, сара исҳәо хабымҵои, амҩа даԥшны дтәоуп. Инабышьҭыз ашәҟәи ателеграммеи иқәшәеижьҭеи ҭынчрак имам, быӡбахә ада ӡбахә далацәажәом, – ацәажәара даҿын Ница. Наташа лшьамхы лнапы ықәкны, изаҟаразаалакь еицакрак лхы-лҿы ианмырԥшыкәа, Ница лыбла дхыԥшылауан.

– Бҳәатәы шԥахасымҵои, ихасҵоит, аха...

– Нас «аха» зацузеи, уаҵәыҵәҟьа арзаҳал алагала, бусураҿынтә бхы бақәиҭыртәразы. Уаҟа ианыбҵоит бзышьҭаз бхаҵеи бареи шәшеибаԥшааз, уи бара бгаразы ауаҩы дшааишьҭыз уҳәа зегьы. Маҷк сыгәрамгара бымоушәа бызбо-

ит, аха уа ҳнеир ибдырп сара исҳәауа зегьы шиашоу, бара бзы абзиа сшашьҭоу, – лҳәан, дҩагыланы даалеиҩеит Ница. Наташа хрыжь-хрыжь даақәыпсычҳан, «ланхәыпҳа» дналыдгылан дырҕәҕәаны даагәыдылкылт. Нас дышьҭалҵарц егьи ауадахь длыманы лҿыналхеит.

Аҵх абжеиҳарак цахьан. Ница дышнышьҭалаз лгәы ҩарханы дышьҭан. Лыблақәа зны инеиқәылпсауан, аха алашьцара иалууаа илзааиуаз ахәыцрақәа лбарц лҭахызшәа ашырҳәа инхылтуан. Афырҭын баапс азы аокеан агәеисра ихыршәлоу афлыка еипш, агәырҩеи ахәыцреи рыцәқәырпақәа деинҟьо дрыман.

– Ахаангьы схы иадсымбалацыз аҟазшьақәа мчыбжьык ала ишпашьҭысхи, – лхы уамашәа ибаны дазхәыцуан Ница. – Сымцҳәаҩхеит, сгәыжәла цәгьахеит, сычҳара бзиахеит, зегьы реиҳагьы, сыбзиабара мап ацәкрагьы сылсыршоит ҳәа саҿуп, – лгәаҵа дҭацәажәауа, лцәа-лжьы аҽазымдырӡо идысны аиарҭа даҕран. Иара ус агәаанагаракәа дышдырҵысуаз ацәа дынҭанагалт.

Ница дызгаз ацәа Наташа лахь зынӡагьы имааицызт. Уи дшеилаҳәаз адиван дныкәиан, лхы лнапы аҵыргәаны дхәыцуа дышьҭан. Ҩажәа шықәса наҟ шьҭахьҟа дцан, лыпсҭазаараҿы илхылгақәахьаз зегьы еилырттаауа дрылаланы, уахатәи лҭагылазаашьа азааира даҿын. Лгәы ҭзыргәырҕьаауаз шықәсқәак анылгәалашәалак, аԥышәырчча хааӡа иналҿысуан, аха иаразнак, ицәыҵпхаз амырхәага апҭа апырачызшәа, агәынамӡара апштәы гаганы иналҿықәлауан.

– Иҟасҵарызеи, абарҭ зегьы ныжьны сцап Кан ишҟа, аха уигьы избац Кан иакәымзар, ишьақәсыргылаз сыпсҭазаара, ахәыԥқәа ркәаскьа еипш, исцәыбгап, схы зқәыскуа сзымдыруа сҟалап... – Наташа лхәыцрақәа даамҵадырсын, дрыманы инҭакәкәа ицеит. Уи, лыблақәаҵәҟьагьы еихамҟәысуа, краамҭа дшанханы дышьҭан.

– Иара Ницагьы сара сжьара акәзар дызҿу? – егьырҭ лхәыцрақәа даарымпыҵҵын, Ницеи лареи уахатәи реицәажәараҿы лҽаанылкылт. – Мап, мап, уи ҩба злоу аӡә лакәым, лцәажәашьа злазбаз ала, уи ацәгьа сақәшәар зҭаху пҳәысым, – уажәраанӡа инҭыхьшәашәаауаз Наташа лгәы Ница данышьҭалауаз илзынлыжьыз алапш хаа ҟәандаӡа инҭалеит.

– Уамашәа уаҩы иибаша Кани Ницеи лакҭала ишеипшу ауп. Еишьеи еиҳәшьеи ракәым узҳәарым... – Наташа абас шәгәааанагарак дшеимаркуаз, лхаҿы астол гьежь хәыцы иқәгылаз

арадио аахәарчарын, Кремльтәи акурантқәа рыбжьы хаа нҭыԥит. Дԥагылан, сааҭк иадамхаргьы лҳәан, лҽеилымхӡакәа Кама лаԥхьа дныкәиан, лылацәақәа неиқәылԥсеит.

«Исцәалаӡуазеи…»

– Аԥыза акапитан Кан, еиҭаугәаласыршәахуеит асовет еибашьԥы иусқәа ԥсыс ирхоу аԥҟаԥҵәа ҕәҕәа шакәу, – иҳәан, ашә иаахыҵыз амаиор игәыбжьынацәала аҟыгә-ҟыгәҳәа Кан дызхатәаз астол днас-насит.

– Уажәыҵәҟьа, амаиор Иура, ари сызҿу саалгар, нас шәыграммк наухәлаҭәаны агаҿа уавазгалоит, иудыруеи уразҟы узԥшны уаҟа итәазаргьы, – иҳәан даацәажәеит Кангьы, ихы шьҭымхӡакәа, аттаҳәа дыԥуа дахьтәаз.

Еҳ сразҟы, сразҟы,

Цәгьала иԥызҵәаз сҟарҟы…

Амаиор даақәыԥсычҳан, инапы ишьҭахь иҟаҵаны даалеиԥеит.

Амаиор Иура Орлов гыларала рацәак дыҟамызт, аха ицәа дҭаҟаца, еинаалак иакәын. Қәралагьы дмаҷмызт, иара ишиҳәало еиԥш, «зынзаҵәыкгьы игәарԥханы» ԥҳәыс дааимгацызт акәымзар. Кани иареи ҟазшьала еиқәшәон азы, ҽнак еибамбар рзычҳауамызт.

– Сыхиоуп Иура амаиор, сыззуклакь акаҿы шьҭахьла сгьежьуам! – Кан дԥагылан атаххәа имагә ашьхәақәа неидыкшаланы, ихгьы инапы надикылеит.

– Шьҭахьҟа умгьежьуазар уажәы агаҿа ҳнавалар узбахп, – ибжьы ларҟәны даацәажәан амаиор, афронт аҿы ишыҟаиҵалацыз еиԥш, «ԥхьаҟа ажәылара» иҳәозшәа, инапы наиҟьан ашәахь иҿынеихеит. Кангьы иаԥхьа иқәыз ақьаадқәа астол амгәа инҭеиҵан, имаҟа аарҽеины ицоз днаишьҭалеит.

Асааҭ фба инархысхьан, аха амра ҵлак ашәара еиҳа аҽԥышьҭхны идәықәнаҵоз ашәахәа цаҳә-цаҳәқәа ашәшьыра уҵарцалон. Ашоура зыкәа аԥхӡы ҭанаршыз ауаа рыԥсы саԥшәамахап аҳәозшәа, ԥшакгьы агаҿахьтә иасуан. Иуреи Кани, иматазматазӡа рмаҕрақәа ҿыҵәҵәаны, ирывсуаз аҳәсақәа рылаԥш рыдырхаланы ирыхәаԥшуа, рызбахә иалацәажәо, ԥшьшьала агаҿа иаваланы инеиуан. Агаҿа иаваршәыз абаҳча уаала иҭәын. Џьоукы ана-ара ашәшьырқәа ирыцагылаз атәарҭақәа ирықәтәаны

ашәҟәқәеи агазетқәеи ирыԥхьон. Даҿа џьоукыхгьы еицәажәо илеиԥеиуан. Амшын ҭынчын. Зҿеихмыршәшәаӡакәа еикәаҿуаз ацәқәырԥақәа еиԥырффо, уажәы-уашьҭан инышьҭԥраап угәахәаратәы, инеиуан аглиссерқәа. Ҿыц ажәла зхырҟьаз амхы ихтәалоу аҟәрааанқәа реиԥш, зны-зынла рымҵәыжәԥақәа ԥышьҭхны аӡы иналакшо, амшын рҿахьыгӡаны, каканцәаҵас иҵысҵысуа ихԥсалан анышьқәагьы.

– Абанҭ итәоу рымала иҟоуп, урзыԥши, ҳара ҳахь ишыԥшуа убап, – иҳәан, Иура Кан иҿынаидырґәґәаланы, мышьхәылҵла имгәацәа дынҭас-нҭасит. Кан иҭахӡамызшәа ҟаҵаны ганха дцәыҵԥшны данынаԥшы, итәаз аӡґабцәа дара рахь иԥшуазшәа иаргьы игәы иабеит.

– Урҭ аибадырра зҭаху џьоук роуп, рызнеишьас иҟаҳҵарызеи, – иҳәан, Кан ибжьы ныҵакны иԥыза иахь даацәажәеит.

– Урҭ аибадырра рҭахымзар иалҵны итәап угәахәуазма. Уаагыл, цыҭк ҳласкьаны ҳанығьежьлак ҳшааиуа ҳрыдтәалап, знык аҿалагалара улырша, нас ирасҳәаша сара избап, – заанаҵы ахырҿхәара дналагеит Иура.

– Ҳаҭамзааит, шәҭыԥ ахьҳарҭшәо, аха абра ҳшәыдтәалар ҟалару? – иҳәан Кан, аҟәарасақәа реиԥш, иҟәбаҟәшәо асқам иқәтәаны аицәажәара иаҿыз аӡґабцәа даархыкәшан атәара иҿыназикит.

– Шәтәа, – рҳәан, аӡґабцәа ласкьан асқам аҵыхәахь еизааигәаны инеидтәалеит. Иурагьы дааиасын Кан днаидтәалеит. Цыҭраамҭак згьы ҿымҭӡакәа итәан.

– Абра еиԥш гәҿыґь ахьырацәоу сара макьана дгьыл сықәнамгалацт, – Иура даақәыԥсычҳаны ибґа асқам инадиҵан, ишьамхқәагьы неиқәиршәит.

– Ҳара ҳамацара ҳакәым, ҳара ҳадагьы агәҿыґь иаго ауаа рацәоуп, – наҭеикит Кан, дцәыҵԥшны аӡґабцәа рахьгьы днаԥшит. Аӡґабцәа руаӡәы лхы ақәырԥсны ашәҟәы аԥхьара даҿын. Егьи лылаԥш ааихмырсыґьӡакәа еивасны амшын ихыз анышьқәеи аглиссерқәеи дырзыԥшуан.

– Нас узыԥшузеи, ҳара ҳаиԥш згәы ҿыґьуа аԥызцәа ахьыҟоу удыруазар амԥа ҳақәумҵои, – Иура инацәа Кан инаилаиркьакьеит. Ари иаанагоз узыԥшузеи, ҳаззааиз аус напы алак ҳәа акәын.

– Саҭамзааит, аха дҳашәымҳәари уиаҟара ишәгәарԥханы шәзыԥхьауа ашәҟәы зкалам иҵыҵыз, – атәарҭа иҿныкәырҳәазаны, аӡґабцәа дырзааигәахо днаҵаалт Кан.

– Уи уиаҟара интересс ишәымазар... – лҳәан аӡӷаб, ашәҟәы дахьаԥхьоз лнацәа шыбжьакыз инеиҵалыԥсан, ацәа наимҵалкит.

– Ах, Толстои, сыԥсы сыԥсынҵры, убас бзиа дызбоит, – Кан иблақәа ԥхеиԥхеиуа аӡӷабцәа днарзыԥшит.

Аӡӷаб уаҳа дрыламцәажәакәа лхы лаларҟәын аԥхьара деиҭаналагеит.

– Шәахьҭаҳҵаауа ҳаҭамзааит, аха шә-Москватәқәаахап шәара, – ԥыҭрак ашьҭахь деиҭанаҵаауит Кан.

Кан ииҳәаз аӡәгьы ақәҿылымҭит. Аӡӷабцәа лаԥшыла иааибадырын ицарц азы иҩагылт.

– Шәзырццакуазеи, шәаатәа зны, ҳнеицәажәап, – игәы ааԥсахны аӡӷабцәа днарыдхалт Кан. Иурагьы акы иҳәарц азы иҽыназикын, аха – мап ҳаццакуеит, – лҳәан, уажәраанӡа ҿызымҭуаз аӡӷаб лҩыза лыжәҩа лнапы наҵылдан, ԥшьшьала аҟәара инавалеит. Иура иҿы ахьыҩеихихыз асаԥыҵь наҵадыргылазшәа уа иаанхеит.

– Ҳла ажьа амкит уаргьы саргьы, – иҳәеит Кан, инеиуаз аӡӷабцәа дрышьклаԥшуа.

– Ҳла ажьа злакуазеи, саатк уҿы аӡы ҭаҭәаны утәан, ацәажәара уаналагагьы равтобиографиақәа ушразҵаауаз иҳацәцеит, – игәы нырханы даацәажәеит Иура.

– Ҳаи, аԥсра рықәшәаанда, рӡарақәа еиҩыҳаҳа, изакәытә ӡӷабцәа шьахәқәоузеи иҳацәцаз, – Кан ибла млашьқәа еихмырсыӷьӡакәа дрызԥшуан аӡӷабцәа.

– Уажәшьҭа уаха уԥҳәысгьы дыҟам, угәжәажәо аҟәара уваз, – иҳәан, Иура дҩагылт, имаҟа инацәкьарақәа авҵаҵан, икьаҿ ишьҭахьҟа иԥхьаҳәҳәо.

– Умшәан Иура, ахаҵа дахьыҟазаалакгьы ихәы шоуп. Џьоукы хԥарацәахазаргьы «зҟазшьа бзиоу» аӡәы дышԥаҳамбари, – наҭеикын Кангьы дҩагылт, дыззыԥшуаз аӡӷабцәа абаҳча аиаҵәара ианаҵәах.

Уи ауха акәын. Асааҭ 12 рышҟа аусура иаҿын. Шьҭыбжьы рацәала иҭәыз ақалақь иасааира аҭынчра азааиуан. Абри аамҭазы ақалақь иналҵшәа, алашьцара ицәыҵагыланы ҩыџьа еицәажәон.

– Нас уара излауҳәауала, ауаҩы игәы иаҭаху ада аԥсҭазаараҿы даҽакгьы ыҟазаарым, – игон аԥҳәыс бжьы. Ана-ара иаҿҟьаны иааиуаз аԥша, аҵиаа иаҵәа рбыӷьқәа арҵысуан. Наскьа ашьаҟа иадкнаҳалаз афымца лашара ашәахәақәа налгәыдыԥсалон уи.

Аҧҳəыс қəралагьы дмаҷмызт, аха абзиааӡара шлымаз удырратəы, лыгəчамақəа ықəчаҧаны, аус бзианы изыдулаз лхы-лҿы шеишеиуа иҟан.

– Нас ишҧа, бхалагьы базхəыц сыхаара, заҟа шықəса наҳҭып зыбгəахəуазеи ҳара? Ҩынҩажəа, хынҩажəагьы наҳҭааит аҭахызаргьы, нас ҳара ари аамҭа кьаҿ иалагӡаны ҳгəы иаҭаху зегьы аҧсҭазаара иалцəацəааны иҳамгар, ҳгаганы адунеи ҳшықəу иара ус ҳанкаба ҳцоит.

– Оҳ, шаҟа уҟəышны уцəажəозеи сыхаара, сара схы здыруа сҟалеижьҭеи абас ажəа ҟəышла аӡəгьы дысмацəажəацт, – лҳəан аҧҳəыс, Кан ибҕа лнапы накəыршаны, лҽырҧшқаӡаны лхгьы ихəда иныҵалҵеит. Кангьы аҧҳəыс тата лызқəа аҟьаҟьара инапы наҵидан даагəыдирҕəҕəалт.

– Нас бшазхəыцра сыхаара, сыҧҳəыс дыҟам, схəыцы дыҟам, иахьа аусура саналга, аҩныҟа сныкəлан сцар, схы ныкəҵаны сыцəар, наӡаӡа иӡымзи абри уахатəи аҵх гəырҕьахə сара сзы… Мап, мап, аҧсҭазаара ахьырхьын иаркны бзиарас, хаарас иалоу зегьы алырцəацəааны игатəуп, мап анакəха, иҭацəу ауалыр еиҧш акеҩ-акеҩ ахго иҟалоит ҳаҧсҭазаара. Уи ашьхымза бзиа асаранҵь еиҧш игəылҭəаа иҟазароуп, – ацəажəара даҿын Кан. Ибҕа знапы акəыршаз аҧҳəыс иасааира дилаҵəон, иаргьы игəы еиҳа ирццакны аисра иалагеит, ииҳəоз иажəақəа хəанчахеит. Нас ишнеиуаз, изнапык азмырхакəа, инапқəа рыҩбагьы налыкəиршеит…

Аҵх агəҭа ааиҩнашахьан Кан иуаҭах аҿы данааи. Дыццакны иидрҭа ныҟаиҵеит. Нас, оҳ, гəышьа иҳəан, дааҧсаны дшыҟаз удырратəы, иҵауланы даақəыҧсычҳан, дҟатаӡа иҽеиҵыхны иидрҭа днылаиеит.

– Фу, шаҟа цəа ихарҧоузеи ауаҩытəыҩса ҟадыҵь, – уахатəи ихымҩаҧгашьа ахəшьара дналагеит Кан. – Сгəы иҭамкəа, схы иҭамкəа, уахада исымбацыз аҧҳəыс лҿаҧхьа шаҟа спатҟалеизеи. Уи акəым, бзиа бызбоит ҳəагьы ласҳəеит. Иарбан бзиабароу иаахəыҵҟьаны сгəы ҿызкааз… Садызцалада сгəы иамҳəоз сыбз арҳəара… – Пыҭраамҭак ихы-иҿы аҧышəырҷча аҿықəхəҳəы ахəыцра даҿын Кан. – Мап, ахаҵа зегь рыла дхаҵазароуп, исцəагазеи сара уахатəи аҵх, – иҳəан, гəаныла даацəажəеит, ихымҩаҧгашьа игəы ақəыбзиаханы. – Иура илҵшəақəа зеиҧшроу саҳандаз. Аҧсыхəа дыргагьы уи исцəигаз аӡҕаб дзеиҧшразишь, – дааҳəын Кан варала днаиеит. Уи аамҭазы лыхцəқəа шьқьыруа ибла даахгылеит иҧҳəыс ҧшӡа Ница. Аха – уи сара дыстəыми,

дысцәызгода, – иҳәан, ихы-игәы дынҭигеит. Иҩыза Иура иигаз аӡҕаб иаԥхьа дааиган дышлызхәыцуаз, ԥшьшьала ацәа дынҭанагалт.

Ауаҩи ауаҩреи

Ари ауха акәын. Урыстәылатәи акаршәрақәа ирықәуаа инеиуаз адәыҕба, Кавказ ашьхақәа рыбҕа ааиҩҵәаны, ахҿеиԥш икахәхәа амшын аҟәара аҽаваршәны, Аԥсныҟа ахы рханы аҿаанахеит.

Ишшарыз икказа ишахьан. Ахш ԥштәы змаз ажәҩан аҳаргь еиԥш изхагылаз амшын иаҵәа, ацәа иалахазшәа, ишьшьылаҳаӡа иҭатәан. Кама хәыцы адәыҕба аԥенџьыр асаркьа лыԥсыԥ адырчыланы,лнапала «лаб иаҳәшьеи» лани рыхьӡқәа лыҩуан. Нас иа679ныхны,лаб ихьӡ анҵо дшаҿыз,лхаан илымбацыз амшын гәеиужь иаҵәҟаҟараӡа лаԥхьа иаацәырҵит. Аҷныш жәҩаҿыԥсақәа адәыҕба аԥенџьыр икылԥшуа, ауаа салам рырҭар рҭахызшәа, хланҵы ишнеиуа амшын инӡаасланы, нас ибырбыруа адәыҕба иаваланы идәықәлон. Адәыҕба хрыжь-хрыжь абжьы ргауа, иахылҵуаз афақь-лҩа аҽеиднакылаанӡа иаҵҵәраа инеиуан.

– Шаҟа иссирузеи арҭ аҭыԥқәа, Аԥсны ҵиаала иаҳагьы ибеиахашт, – дахьԥшра лзымдыруа, лылаԥш кыдхаланы, ацәажәара даҿын Наташа ахышә дахьадгылаз.

– Аԥсынгьы ари ацәа ауп иахоу, амала еиҳа ҵиаала ибеиазар ҟалап, – наҭалкит Ницагьы лхы ҳәо, ани ԥҳаи рышьҭахь дахьгылаз.

Адәыҕба авагонқәа ирҭаз згьы ҿыхан, илахҿыхӡа, рхы-рҿқәа рхаччо иааҟалеит. Амшын аҿықә уажәада изымбацыз ауаа рыџьшьара ҵыхәаԥҵәарак амамызт. Ирызгәамҭакәа ҭыԥ ԥшӡарак рцәынхар ҳәа ишәаны иҩуа ахышәқәа ирыбжьан.

– Шәаагылшь, макьана шәабаҟоу, шәыџьшьарақәа ус иахьабалак инышәымхын шьҭа, иҵегь иблахкыгоу аҭыԥқәа ҳрызнеираны ҳаҟоуп, – рҳәон ари агаҿа збахьаз џьоукы, иара иалааӡоушәа рҽыҟаҵаны. Адәыҕба аццакра ицәырнагон архақәа, ахәқәа, абаҳчақәа. Урҭ есааира иааскьон, нас иӡуан, еиҭаацәырҵуан. Адәыҕбагьы ҵәаауа, астанциа хәыҷқәа агәыҵак иааҭгылауа, ашьыжьтәи аҳауа иалҵәраа инеиуан.

Шьыбжьы хыҵны иҭалахьан, адәыҕба аҳалақь астанциа аҽеиҵҳәа ианаадгылауаз. Шьыжьымҭан згәы цқьа ихтымыз

ажәꙭан кеикеиуа еилган. Амрагьы уахьынтә ҧымкрада идәықәнаҵауаз ашәахәақәа аиаҵәара иналаӡ ицон.

Ницагьы Наташагьы Кама лнапқәа наҟ-ааҟ икны, автобусқәа раангыларҭаҿы иааин, рчамаданқәа наргыланы, автобус ааира иаазҧшит.

– Кан уажәшьҭа иусурахьтә дхынҳәхьазар акәхап, – лҳәан, днаҵааит Наташа.

– Дыхнымҳәыцкәа, џьара командировка ддәықәрымҵазар, уажәы аꙭны дыҟоуп, – наҭалкит Ница. Нас ашырҳәа даақәҵәиаан зымꙭа днавалеит. – Ҳаи, ажәла нҵәааит, ахықәахь санааи, хьымӡӷ снаргон сгәы лахьыцәгьа, – лҳәан гәаныла, зхахьы иҧжәаз шьха ӡыхьк еиҧш, еижәхысланы зҿаазхаз лылаӷырӡқәа лыбла агәы иаахыҵәалаанӡа иаанылкылт.

Наташагьы Ница иҟалҵаз уамашәа ибаны дшылзыҧшуаз, автобус ааин, аҿывҳәа иаахаҵәины иаангылт.

– Шәааи, шәааи, – Ница акы змыхьӡаз аӡәы иеиҧш, лхы-лҿы лхачча, ачемоданқәа руак аамҵарсны, Кама лнапы данкны уахь длыманы лҿыналхеит.

Ница мчыбжьык ашьҭахьҟа дызбахьаз аӡәы иахьа длықәшәар дааизымдырратәы лҽылҧсаххьан. Уажәраанӡа иҭҭәаа иҟаз ллакыҵақәа ҭаҳан. Уажәы-уажәы хрыжь-хрыжь, маӡала дқәыҧсычҳауан. Лыблақәа ахьнеиуаз икыдхалон, аха еиҭашәара зқәымыз лгәы иаҳәацыз акы акәны иаҳәон.

Наташа дзакәыз ларгьы илыздыруамызт. Зны иаахәыҵырҟьаны ахәмарра-аччара хлырҟьон. Нас, абнаршәыра иаҵаҵәаху аӡҭач еиҧш, дҟәызгаӡа дымҵысуа, лхәыцрақәа рыгәҭа дналатәон. Уажәы ақалақь аҟны ианааи лхәыцрақәагьы лгәырӷьагьы еиҳагьы рҽыҧхьаркит. Аха лгәы ирццакны аисра иалагеит, лыҧсыҧ рацәахеит. Автобус аттаҳәа лылаҧш иҵнаршәшәоз ауаа гаганы акәын ишылбауаз.

– Шәгыл, шәгыл, ҳааит, – лҳәан Ница, Наташа лыжәꙭахыр лнапы нықәкны дꙭагылт, автобус аиаҵәара аҽхәыҵак ианаангыла.

– Уажәы, – лҳәеит Ница, амардуан иꙭхаланы руада аҧхьа ианаагыла, – аҵәҵәа ҟаҵаны сара сҽынаҧхьаскуеит, ашә анааиртлакь, иҧҳәыс Наташа, иимбаӡац иҧха Кама… Ари лакәхоит, усҟан иҟаиҵо аабап, шәыешәырхиа! – лҳәан Ница, иҵысҵысуаз лнацәа акнопка инақәырӷәӷәаны, ашырҳәа даиасны ашә днавагылт.

– Уажәыҵәӄьа! – ауада аҩнуҵӄахь бжьык геит. Наташа лшьамхқәа аҭысра иалагеит. Кама лан лҽынлыдырҕәҕәаланы ашәаахь дыԥшуа даагылеит. Иақәырццакны аҷараҳәа иаатит.

– Ишәҭ... – Кан иҿы ахьыҩеихихыз иаанхеит. Ибла иаҵәақәа ааҳәыма угәаахәаратәы, ашкәакәаара нархыҩт. Иикыз агазеҭ наимпыҵшәан, зымҩа инкашәеит. Наташа, ахаҳә еиԥш дымҵысӡауа, дгыланы дихәаԥшуан.

– Наташа боума бара?! – днаҵааит Кан, аарла ибжьы уаҳаратәы, ашырҳәагьы лара лахь иҿынеихеит.

– Кан, сыхаара! Зынӡагьы уҽумԥсахӡеит! – Наташа дҕьаҵәыҕьаҵәуа Кан ихәда лыҽнакәлыршеит. Уи аамҭазы Ница ашә даавҵын дԥышәырччо, знапы еикәыршаны игылаз хаҵеи ԥҳәыси даарыдгылт.

– Бара бзырҵәуеи, сыбзиахә?! – лҳәан, зылаҕырӡқәа зҿибаҳәаауа, зан лкалҭ иалаҳәны игылаз Кама даалгәыдлыхәҳәалан, лчабрала лылаҕырӡқәа аалрыцқьеит.

Ахы цаҳә-цаҳә игәаҵа иналӄьазшәа дааҭрысит Кан. Еиҵақьуа иҵәуа знапы икәыршаны дызкыз Наташа ашырҳәа иҽаалымжәааны днаԥшызар, ихы аахҵәаны изхагылаз иԥҳа, изхара иимбацыз иԥҳәыс Ница дылгәыдырҕәҕәала дгылан. Кан зназы иӄаиҵара изымдыруа дгачамкханы даақәхеит. Нас дааҳәны ашырҳәа хланҵы амардуан днаҿалт.

– Уабацои, уҭаацәа зегьы ҳааины ҳшыӄоу ҳкажьны?! – лҳәан Ница, Кан ихыжәҩабжь данкны даақәлыргьежьит.

Наташа иӄалаз ҳәа макьана акгьы еилкааны илыздыруамызт. – Была иабо џьабымшьан Наташа, уи закәу еилкааны уажәшьҭа ибасҳәоит. Ҳлашәышьҭ аҩныӄа, – лҳәан Ница, зегьы еидкыланы илыма ауада дныҩналт.

– Ажәла нҵәеит, ԥхыӡу лабҿабоу ас имыхьтәха сызлахаз, – игәахәуан Кан, игылаз днарылаԥш-аарылаԥшит. Иарбан ԥхыӡыз, лабҿабаҵәӄьа Кан иаԥхьа игылан ихеирштыз иԥҳәыси иԥҳаи, аҳәыҳә еизада иаҩызаны уажәраанӡа ииҳәалакгьы хазҵоз аҩбатәи иԥҳәыс Ницеи. Кан акы иҳәарц азы иҿы ҩеихихын, аха Ница хыгәха дышихәаԥшуаз ангәеиҭа, изымгәыҕьыкәа даaикәҵәашан, абжьас еиԥш дшаӄь-шаӄьо ауада дааҩнахеит. Нас амшын ахь ихаз ахышә ахь иҿынеихеит, аха иаразнак даақәҵәиаан ашәаахь днаҭрыст.

– Ҳкажьны уцахуама, саб, – лҳәозшәа, ашәҵәӄьа илагылаз Кама хәыцҷы, лыблақәа ҭырхаха, лаб днаиҵаԥшит. Уи ахыгәҳәа уа даангылеит. Нас сахьԥсыз сыԥсит иҳәозшәа, днеин ихы кны адиван дныкәтәеит.

Наташа лгәы аалыԥсахын, акы лҳәарц азы лҽыназылкуан, Ница ԥшьшьала даалыдгылан, – саҭабымҵан Наташа, бзыҟәшәаз закәу бзымдырӡо зназы бахьыҟасҵаз. Аха, иуаҩроуп, иҟаҵа ҳәа сгәы исабжьанагаз ала сныҟәеит. Сара Кан иаҳәшьа сакәӡам, иԥҳәыс ҳәа иҟаз сакәын, аха… – Наташа агәыр лыблагәы инхыслазшәа дааҭрысын, Ница днальгәҭасны лышьҭахьҟа днеиҭаԥеит.

– Нас араҟа усс исымоузеи сара? – лҳәан Наташа, Кама дахьгылаз ашәахь лҿыналхеит.

– Араҟа уажәшьҭа ус змам сара соуп, – лҳәан Ница, Наташа дынлыхьӡаны, лнапы лыкәыршаны даанылкылт.

Нат

Кан дахьтәаз инаиҵабганы анышә хьшәашәа дазцар иҭахны дыҟан. Кама, ҳаилибамкаакәа аӡәгьы шәдәылсыжьуам лҳәозшәа, дшәаны ашә лҽадырԥәԥәала дгылан. Ница Наташа лҟнытә илоуз ашәҟәи ателеграммеи аацәырганы Кан иаԥхьа иныҟәылҵеит .

…Ус аамҭа кыр цеит. Кан иҭаацәа, ажәлар рыбз хәшәуп, иалацәажәар акы шԥалымҵра рҳәан, иадыргалт. Уи ҽнак акәымхеит, ҩымш ракәымхеит. Ница лфырԥҳәысра зегьы ираҳаит. Аха урҭ ргәы ишаанагауаз еиԥш ауснәа ҟамлеит. Наташа, «иҵегь саныхәаҷыз, саныӡгабыз, сыҟәра амаҷреи сыбзиабареи ирыхҟьаны иахәҭамыз шьаҿак ҟасҵазар, иахьа исыгхаз сыла ахәаԥшуа, сызхазыршҭыз, ауаҩра злам ахаҵа иҟны сзаангылом», – лҳәан, Кама даашьҭхны дныҟәлан дцеит. Ницеи Кани уажәшьҭа усгьы хаҵареи ԥҳәысреи рзеиламызт. Ницагьы, Наташа илышьҭарххыҵәҟьаны, наӡаӡа Кан иҩны дындәылҵны дцеит.

Кан?..

Кан изы абри ауп ҳәа ишәасҳәо акгьы сыздырам. Амала жәаха зны аԥошьҭа аҿы сышгылаз дааҩнашылеит. Азнык азы сфырхаҵа дысзымдырраны акгьы аасыгымхеит. Убас игхеит: ихы-иҿы еидаҳалт, иԥынҵа ихаанхеит, абар уажәы-уашьҭан иблаҟәа рцәа иагәылшәашәаап угәахәратә, ицәышӡа илакыҵа агәаҩара иҭагьежьуан. Уи иикыз аконверт иаҵәа аиашьык инҭаиршәын, аласацҟьага еиԥш, дхәаны ашьшьыҳәа дындәылҵт.

«Аԥсҭазаара ахьырхьын иарктәуп шиҳәауаз, иара ихаҭа уи даҿашәазаап», – аасгәахәын, сишьҭалангьы сындәылҵт… Акыр аамҭа сгыланы сихәаԥшуан архәара даҵәахаанӡа.

АШӘȚҚӘА КӘАҲАТӘЫМ

1

Абри азалымдара салаԥшиижьҭеи иахьа хәлаанӡа жьаҳәала зхы иқәсуа аԥсынгьари аиԥш сдысӡа, сцәа-сжьы аҽазымдыруа ауп сшыҟоу. Ауаҩы иԥсҭазаараҟны иҟамло иҟоузеи. «Ацәгьеи абзиеи рышьхәа еивҵоуп», – рҳәоит ажәлар. Иҟалоит амашәыр, ауаҩы изалымдара иахҟьаны арыцҳара, агәырҩа. Иаҳҳәап, уаргьы саргьы иаадыруаз уаҩ бзиаӡак шьыжьымҭан, иҿыинапы ӡәӡәаны, какалк икын, иусурахь дцарц ԥшьшьала амҩа даныланы днеиуеит. Уи дрызхәыцуеит зыблақәа дныртагәӡны абыржәыҵәкьа даздыҵыз иԥҳәыс, ихәыҷқәа, раԥхьаҟатәи рԥеиԥш, иҭгәырҕьаауеит игәы, илбааидауеит ашьыжьтәи аҳауа. Абри аамҭазы агараж инҭҟьеит машьынак. Уи ныҟәызцозгьы ихатәхәыцрақәа акабина ицҭатәоуп. Дрызхәыцуеит иусқәа, иҭаацәа. Амашьына неиуеит амҩақәа еихҵәҵәо, аха... игәыҭшьааганы амашьына аҿыжбжьы геит, адгьыл ааҳәит, еилабгеит, ажәлар ааизыҩҩит.

– Сышәшьы, сышәшьы, шәанаџьалбеит, сышәшьы, – ихахәы иркәкәауеит, иблақәа инапала икны иҭихуеит амашьынаныҟәцаҩ. Минуҭқәак раԥхьаҟа ихылашоз иблақәа ашьа рхыжжыла, деидырҟьаҟьала дышьҭоуп уаргьы саргьы иаадыруаз ауаҩ бзиа. Уи имҩа абраҟа инҵәеит. Иааурызеи, амашәыр дақәшәеит, абас акәхап амашәыр ҳәа изышьҭоугьы шыҟало.

Амашәыр машәыруп, аха ауаҩ изалымдара иахҟьаны иҟало арыцҳара ахара зыдҵатәыда?! «Уахь умцан, дад, уахь» – ҳәа иеиҳабацәа шихьысеиԥысуаз ахра зҽанызшәаз, – днаҿҟьан, деилаҟәыбаса дцеит. «Аа, нан, срыцҳауп, ус умун, ус», – аԥҳәысеиба лыҷкәын заҵә дышивагьежьуаз апатрона имҟәыҵаԥжәан, даалымхны дагеит. Абас азалымдара иахҟьаны шаҟа рыцҳара ҟалахьоузеи!

Аха абраҟа исҳәарц истахы амашәыр иақәшәази, ма ахра иагази, апатрона зымҟәыҵапҗәази ртәы акәым. Сара салацәажәарц стахуп зыбзиабара зымҟәыҵапҗәаз аҷкәыни аӡгаби рҭоурых.

2

Шәырзыпшишь, нахьхьи, Мзахәа ақыҭа иалсны илакьлакьуа инеиуа аӡымҩас Ҩпсҭа ихыкәгылоу аҷкәыни аӡгаби. Урҭ еиҿыгәкаауа, бзиа еибабо Ахьи-пҳа Хьыблеи Аншба Адгәыри роуп.

– Хьыбла, – даатгылеит Адгәыр иҟәымшәышәӡа инап ианыз Хьыбла лнапы пхақәа аауҗьны, дылҿапшуа, – уажәы сыпаны хланҵы абри аӡы сазцар, уаҳа сбымбо, аҵәкәырпақәа схырҩар иҟабҵои? – дҵааит Адгәыр есааира ахықә дазааигәахо.

– Иҟасҵахуеи, сымпшӡакәа саргы снаушьҭалоит, – аҭак ныҟалҵеит Хьыбла.

Адгәыр иблақәа ааихмырсыгьӡакәа Хьыбла лыблақәа дырхпшыло акраамҭа дгылан. Ҿыц адалақь зхьысыз ихы-иҿы пшқа иқәхәмаруаз агәкырагы ныкәбеит, ипахә-пахәӡа зҽырчны иҟаз ипышә ҟапшьқәа неидырҕәҕәалан, ацәышра нырхыҩит. Амзаҿа лбазшәа, лыбла ҭырхаха Адгәыр иҵапшуа игылаз Хьыблагы илзымчҳазт, лыблақәа ниҟәганы асаараҟа дыпшуа даагылеит. Адгәыр иҩнуҵҟа зегьы еилырхуа агәараҳәа акы деиланаршуан. Уи уажәы-уажәы ихыҵны ихәцә иҩыҵаҵәо, аха апсы иалакны ишылбааидоз унарбон аџьуа аипш ишаҟь-шаҟьо алеиҩеира иаҿыз ихәда абаҩ. Нас Адгәыр иблақәа аалҟәиган пшьшьала иҿынеихеит. Хьыбла днаихьӡан иҗәҩа лнапы наҵданы лхгьы наидылҵеит. Дызблышаз акы ицәа инахьысызшәа дааҭрысит Адгәыр. Хьыблагьы лгәы ҭыҵны ицон. Избан акәзар, исабицәаны еицзызҳаз Хьыблеи Адгәыри иахьада абас еизааигәаны иҟамлацызт.

Ҩымш роуп иҵуа абжьаратәи ашкол иалгеижьҭеи. Абри агәырҕьара ду иақәныҳәарц изааӡаз рышкол аҟны иаха иахьааидибагалаз икказа иаадыршеит. Уажәы Хьыблеи Адгәыри рҩызцәеи рырҵаҩцәеи зегьы иҭахәхәа ацәа хаа иалоуп, рыпсы ршьоит. Дара ацәа аиҳа ихаау, ацәа аиҳа иҵаулоу абзиабара рымоуп. Уи иаҷыдахаз уажәы хәыцырҭа рымам, иапынгылаша еиҳау мчгьы џьара ирбом.

Уажәраанӡа гәалашәарак еилшьаауа иамаз Адгәыр, амца иныҽеҧныркылаз ацәа аипш драқьҭауа даaҟалеит. Хьыбла лӡамҩа

ꝁəымшəышə здыз имахəар ҿыблааны ицон. Уи ааирҵысыр наӡаӡа лԥхара ицəыӡыр ҳəа дшəозшəа, раԥхьа ижəꝏа лнапы аннаҵылхуаз инапы ахьаанхаз, имҵысӡо икын.

Инеиуан урҭ ԥыҭрак ҿымҭӡакəа. Аԥхынтəи ацəа-хаа иҭахəхəа иаланы, ԥхыӡла иԥыруашəа рхы рбон. Изаꝁаразаалакгьы хəыцрак зҭамыз рыгəқəа есааира ишьҭыҵуан.

«Хьыбла сара дыстəуп, уи бзиа дызбоит, уаҳа даҽаӡəгьы...» –Иꝁəызгаӡа, аԥхара зҽаҭаны ицəыҵатəаз Адгəыр игəы ааҳəцы-мцын, ацəажəара иналагеит. – Ларгьы бзиа сылбоит, аа, лыблақəа шаҳаҭуп уи азы, абар лӡамꝏа ԥхаҵəы-ԥхаҵəуа иахьаду сыжəꝏахыр, исҭаххаргьы уи днадсырӷəӷəалоит сгəы... Сара дыстəыми дшеибаку... – Ԥыҭрак дынкахəыцт Адгəыр. – Иаха Асҭамыри сареи дҳабжьатəан» – ԥыхьатəи игəалашəара ааизцəырҵын, ихаꝁнытə ишьапаꝁынӡа днеилнашьаан, иԥсгьы ачҷаҳəа еиҭанеилашыхт Адгəыр. Ашырҳəа иҽаалымхны дааҳəын, дналҿагылт. Хьыбла ихааӡа дназлалаз лхəыцрақəа налхꝁьан, лхы ꝏышьҭыхны днаиҿаԥшит. Адгəыр акы иҳəарц шиҭахыз удырратə иԥышəқəа ҵысҵысуан.

– Иаха Асҭамыри сареи бҳабжьатəан, – игəы инамырҳəо аарла ҿааиҭит Адгəыр.

– Ааи, сшəыбжьатəан, – лыбжьы ныҵакны аҭак ныꝁалҵеит Хьыблагьы. Иҵауланы ахəхəаҳəа даақəыԥсычҳаит Адгəыр.

– Уи ихəы иҿы иҭыхны уажəи-уажəи ибымҵаиҵон, бааꝁəымҵӡакəа бихəлачҷон баргьы, аҵыхəтəаны шəеицыкəашеит зны, ꝏынтə... Нас изымдырӡои сара сзакəу, сшыꝁоу... баргьы бсылахəмаруан, аха ибзиоуп, иаабап, – уаҳа игəы инамырҳəазт, апырпыл еиԥш дꝁаԥшьӡа деицрашəан, аӡы ахықəахь иҿынеихеит Адгəыр.

– Адгəыр, – ашырҳəа днеихьӡан дгьаҵəыӷьаҵəуа дааилаҳəит Хьыбла. Азныказ Адгəыр мчыла иҽлымижəарц иҽыназикит, аха иԥхаӡа инеикьысыз лцəа-лжьы дыԥнарган, агəараҳəа ишеилашуаз амца аазҵырхыз ахьурӡы аиԥш, ԥшьшьала днеиқəтəеит, игəгьы ꝁəандаӡа еиҭааꝁалеит.

Хьыбла згəы иҭоу ааҭыӷьӷьааны изҳəар зылшоз ӡӷабмызт. Уаҵəы ашкол аꝁны снеир Адгəыр иасҳəаша ҳəа уаха шаанӡа еиқəлыршəоз ажəақəа зқьы рꝁнытə акзаҵəыкгьы налыхəлымшəо иналҿаба ицон ибла дшынхԥшылалак. Уажəы Адгəыр ҽԥныҳəас илҭоз акагьы шиашам злаалырԥшыша ажəақəа еизганы, ашəақь амгəа иҭоу апатронақəа реиԥш еиварԥшьыхаа лгəаҵа иҭаҵəахуп, аха иабаꝁоу, илнарҳəауам лгəы...

Лыжәҩахырқәа ҵысҵысуа ианалага, ашырҳәа дналыхан дналҿапшит Адгәыр. Лыбла гәыҭбаа иаҵәақәа ирывҵкьаса иааиуаз алаӷырӡ, амыҵмыҵь аиҧш иҟапшьы-уаркалеиуа иҟаз лӡамҩақәа ирҿибаҳәа, лыцламҳәаҿы рҿеиҧыргалон.

– Баҟәыҵ аҵәуара, ибаҳауоу Хьыбла, баҟәыҵ, нас сгәы иазымчҳакәа ак сҳәазар уома ҟалама, ҳгәы иҭоу еибаҳҳәап, иҵегьгьы ҳаилибакаап, – ииура изымдыруа длывагьежьуан Адгәыр. Уажәы иҭыблааны ицо игәы днадырӷәӷәаланы, дшырҭагәӡуа ирбар иҭахуп лаӷырӡыла ихыхәхәо иҭәу лыблақәа, аха ԥхызла акәымзар, лабҿаба иимгәаӷьыц игәаӷьыр Хьыбла дицәгәаар ҳәа дшәоит. Нас лызнапык ԥшьшьала иаанкыланы дима иҿынеихеит.

Хьыблеи Адгәыри гьежьны ашкол ашҭаҟны ианааи, ԥсы зхаз аӡәызаҵәыкгьы дыҟамызт. Усҟан урҭ ԥаса ирымаз аимак рхашҭхьан. Рыхшыҩқәа еилаҵаны раԥхьаҟатәи рыԥсҭазаара шыҟалаша иалацәажәон.

Рыбзиабара ахьиз, иахьеицрызҳаз ашкол ашҭа илеиҩеиуа акыраамҭа иҭан. Урҭ рнапала еицеиҭарҳаз аԥсаҵла ашҟа инеин, ахаҳә шкәакәақәа еизганы ашьапы иакәыршаны ишьҭарҵеит. Ашьыжьтәи аӡаӡа зхьынҳәҳәа, зхы лархәны икнаҳаз ашәҭқәа алабақәа рывадырсын, ишьҭыхны ирыдҿарҳәалеит. Уажәраанӡа рыбзиабара атәы иалацәажәозшәа зыхқәа еиҿакны икнаҳаз агәил шәҭқәа анышьҭырх, еицәыхарахан, аиниара иақәиҭым џьоук реиҧш, наҟ-ааҟ еиҿаԥшуа ииаанхеит. Хьыбла лгәы амца был-былуа инҭалан,днарыдххылеит,нас лхы ҩышьҭыхны Адгәыр днаиҵаԥшын, дааҟаԥшьхеит. – Ирыцҳауп, – лҳәан, рҿаҳәагақәа ааԥлыртит. Ахақәиҭра зауз ашәҭқәа азныказ еизыгәшьуазшәа иааиҿаҳан, аха инеихьыҩрын рымахәқәа еихыршьны рхы ашьац иныларкит. Адгәыргьы, Хьыбла иҟалҵоз закәыз иды-рын, лықәҿымҭӡакәа дԥышәырччо дылзԥшуан. Хьыбла ашәҭқәа рыҩбагьы мчыла инеидылҵан,адырҩегьх лхы ҩышьҭхны Адгәыр днаизԥшит. Уи иԥшышьа ангәалҭа, дыԥхашьан, азныказ лыбжьы ныхҵаны аҟырҟырҳәа дыччеит, лхы гарҭа лмоузт, лыҩнапыкгьы имахәар иакәыршаны, асаараҟа дыԥшуа лхы наидылҵеит. Ԥыҭ-рак рҩыџьагьы ашәҭқәа ирыхәаԥшуа игылан. Нас ашкол ашә аадыртын иныҩналеит.

Ашкол амрагыларахь ала иамаз акласс хәыцы ашә илагы-ланы акыраамҭа иҩнаԥшуан. Адгәыр илаԥхьа аттаҳәа ииас-ны рҿынархеит абраҟа ихигахьаз ихәыҷра амшқәа. Уи игәа-лашәоит раԥхьаӡа иеиқәа кьаҿ хәыцы ахырхақәа еихыршьны,

иблуз шкәакәа хыхь иақәҵаны абри акласс ашә ишьапы анхигаз, иан дныжьны дандәықәла длыхьҵәуа дшалагаз, «шаҟа ухыҵуазеи?», – ҳәа арҵаҩы даниазҵаа, «бжьымыз схыҵуеит», – ҳәа шлеиҳәаз. Нас ииҳәаз ҧхашьаны апарта ихы ықәыжьны дышхәыцуаз, данаапш, Хьыбла хәыцы ҳәынҵәараҧшьк даҟараны ивараҿы дыштәаз шгәеиҭаз… Абри аамҭазы Хьыбла аҧшаара даҿын Адгәыри лареи раҧхьаӡа арҵаҩы ианеидлыртәалоз изықәлыртәаз апарта ахьгылаз.

– Абрами, Адгәыр, раҧхьаӡа алаӷырӡ зқәуҧсаз апарта ахьгылоу? – Хьыбла наскьа аҧенџьыр иадгылаз апарта ашҟа лҿыналхеит.

– Уи баргьы ибгәалашәома? – иара уажәгьы дыҧхашьо длыхәамҧшӡакәа дҵааит Адгәыр.

– Ишҧасгәаламшәои, усҟан уара бжьымз ракәын иухыҵуаз, аха сара бжьышықәса сырҭагылан, – аҵәы наилаҵо аҟырҟырҳәа дааччан, аамҭала лыцламҳәа хәҷы иҩаҵасуа дназхатәаз апарта, уажәы лшьамхқәа наҵакшаны амаа нхьалырҽын, лҽеидҧсаланы дныҟәтәеит. Адгәыргьы ииулак ахәыҷқәа рпарта иҽаақәикит. Уажәшьҭа араҟакәым ҳара иахьаҳҭыҧу, рҳәан иҩеибаргылеит рҩыџьагьы. Нас класс инзыҩнатәаахьаз зегь еимдо, ажәеизатәи акласс ҳәа иахьаныз инеин, ашә аартны иныҩныс-ааҩнысны, уигьы рызхара ирбеит…

Амра ҵлакашәара аҽҩышьҭнахын, аҧсабара аҽаларҵәаны ицаҳәацаҳәо иҧхон Хьыблеи Адгәыри ашкол аҧхьа адәаҟны иааиҧырҵны досу рыҩныҟақәа рҿанынархоз.

Адгәыр, Хьыбла архәаара даҵәахаанӡа, дгыланы длыхәаҧшуан, нас иҵауланы даақәҧсычҳан, ҧшьшьала иҿынеихеит. Иахьа Хьыблеи иареи леи-ҩеиуа изваз Ҩҧсҭа ацҳа дныҟәсны, инҭыхәа-ааҭыхәаауа амарда иаҿганы ихагалаз амҩахәасҭа даныҩаҿала ауп дааҧсаны дшыҟаз анидыр, илацәақәа еидҷаблауан, иахатәи ашьҭыбжьқәа аууҳәа ихы иҭан.

Агәашә аартны ашҭа данааҭала, ишьаҿақәа иаҳагьы иааирццакит. Рахьатә кәаскьа амардуан дыҩхаҧаланы, ашьаҟа иҽнадиҵан, Хьыблараа рашҭа дықәҧшуа даагылеит уи.

Адгәырраа зқәынхо ахәы аҟнытә уанҧшуа, унапсыргәыҵа иангылоушәа ауп ишубо Хьыблараа рынхарҭа. Ирықәҵаазшәа зхыбқәа ҟәаш-ҟәашӡа еивагылоу мзахәаа рышколи, рыхәшәтәырҭеи, русҳәарҭеи рнаҩс ҵиаа иаҵәала иҭалаҳау адәы ҧшӡа иқәгылоуп ақыҭаҟны унеишь-уааишь ҳәа зарҳәо анхаҩ бзиа Ахьи Даҭа иҩнқәа.

Аныҳәаҩ ихы здиныҳәалаша ҭаацәоуп Даҭа иҭаацәара. Шәышықәса инареиҳаны изхыҵуаз Даҭа иаб Ламшьаҵәи иан Мкыди ршьапы иқәгыланы абаҩ шхырҟаҟаауаз , рыжәҩа рнапы наҵибадан, ԥшьшьала рынарцәымҩа инеицықәлеит. Даҭеи уи иԥҳәыс Маҵисеи игәырҕьахәха излатәоу рыхәҩԥацәеи рыԥҳа еиҵбы Хьыблеи иҭәыцны убла ихызар ихумхша уаауп.

Уажәы Адгәыр, игәыдӡалозар игәыдҳәҳәала игәыдикылар моу имамкәа, дызхәаԥшуа Хьыблараа рыҩнқәеи, еихашьшьы игылоу рбаҳчеи – зегьы еиқәгәырҕьо еицыҟазҵаз Даҭа ихшареи иареи роуп.

«Хьыбла дабацеи?» – ацәа иархьанҭаз Адгәыр иблақәа ыршаҟь-шаҟьо дшыԥшуаз, Даҭараа рыҩны еихагыла ду ашьҭахьтәи ауада хәычҷы аԥенџьырқәа аатын, аӡәы лхы аакылалкит. «Аа, абан дахьыҟоу», – игәы нҭыԥсааит Адгәыр. Сгәалҭозар игәахәын, ԥыҭрак абарҵаҟны даалеи-ҩеит, аха енагь иԥсахы еибазырклоз, рашҭа зымпыҵак иқәгылоу араҵла, иахьагьы цас иауазшәа, аҽырҕаҕаны инеиԥырагылт. Нас Адгәыр ашьаҟа инапы накәыршаны, иӡамҩа надҵаны уахь дыԥшуа даагылеит. Акраамҭа, Ҩԥсҭа аԥшаҳәаҟнытә аԥенџьыр илагыланы иааԥшуаз Хьыбла илаԥш дыҵмыршәо дылзыԥшуан Адгәыргьы.

Хьыбла Адгәыр дылбарҭамзар акәхарын. Лгәы хьухьууа аԥарда лоулышьҭын, даахынҳәит. Лгәы аҩада ирханы, аҭуан даҵаԥшуа днышьҭалан, агәалашәаракәа лыҽрылҭеит. Аҳәиҵәҳәа зҿаазхаз агәалашәаракәа, аԥслымӡ илаԥсоу хьҟәырҷахақәоушәа иргәылҷҷауа илбон Адгәыри лареи еицырхыргақәахьоу рымшқәа. Урҭ амшқәа ракәын лыԥсҭазаара зегьы гәыцәс иамаз, урҭ ракәын уажәы гәаныла зыргылара даҿу Адгәыри лареи раԥхьатәи рразҟы ахан маҭәахәыс иадылгалоз.

Ԥыҭрак ус дықәиан. Нас лхәыцрақәа даарылҟьаны ашырҳәа дҩагылан, жәеиза шықәса дзыдтәалаз лыстол ашҟа лҿыналхеит. Уи, апатреҭқәа згәылаз альбоми Адгәыр илзиҩхьаз асалам шәҟәқәеи аацәырганы, лиарҭа деиҭаныкәиан, реилырхра дналагеит....

Адгәыр илацәақәа еидҷабло ианалага даагьежьын, ашьхаҟа иҿы рханы, акәасқьа абарҵа аладахьтәи ацәарҭаҕәы днықәиеит. Дахьԥшуаз ибарҭан Алаҳаш ахәы ашьапаны, ашҭа иаҵәа ԥшӡа иқәгылаз Ҳасан Лыцәба иҩн хәыҷқәа.

«Ҳасан дыҟаӡам. Ашәқәа ыҵарбаҟа иаркуп...» – игәы былбылуа амца нҭалан, азныказ ацәагьы неихнацеит Адгәыр. Нас, урҭ аҩн хәыҷқәа илаԥш рыдырхаланы дшырзыԥшуаз ԥшьшьала ацәа дынҭаҳәаахаа дагеит.

Аԥсы зханы адунеи иқәу ауаӡытәыӡса дарбанзаалак иара итәала аразҟы имоуп, данразҟыдахагьы итәала дразҟыдоуп. Ҳповест иалоу афырхацәа зегьгьы иара убасҵәҟьа ауп ишыҟоу.

Мзахәаа рԥошьҭамӡангаӡ Ҳасан Лыцәба дыжәлазаҵәуп, дагьхаҭазаҵәуп. Алаҳаш зықәгылоу ахәы ашьапы ираҵәаны инадрыжьлазшәа ауп инышәтә ӡны аҿкыдырҟәыҟәла амарда ишаҿагылоу. Иахьа абри анышәтә ӡны зынӡагьы иқьаԥҭажәым, аха амӡасӡы дымӡахызгаша, ма дхьазыр-ԥшыша гәырҕьабжьык ӡныӡуам.

Мап, Ҳасан иӡны енагь абас иҟәиҭӡа, еиқәышьшьы игыламызт. Уи зны акеӡҳәа ашәабжьы ӡныӡит, ҭаца бысҭак ҳфароуп ҳәа аҿцәа аддыҳәа иҿыжәҵит, ашьҭахь асаби дкьаасуа иҵәуабжь геит. Ҳасан иԥҳәыс Минази иареи аҵеимш драаӡон. Убасҟан анышәтә ӡны акәым, ашҭа зегьгьы гәырҕьабжьыла иҭәын.

Аха, аибацәа рхыԥхьаӡара ԥаса аиҳа иаззырҳаз, ашьа иаҟараны алаҕырӡгьы ӡаршәа иказыршыз аибашьра ҿаасҭа ашәахсҭа ҿаҿаӡа Алаҳаш ахәы иаӡыҵраку, анышәтә ӡны хәыцҳы аӡамӡагьы инанылеит.

Ҳасан иҷкәын заҵәы Мирод арра данцоз, иаби иани ишьхәа иқәԥало днаскьарымгеит. Уи аԥсуа хаҵа изы ихьӡымызт, аибашьра ицоз изгьы игәырҕәҕәагамызт. Мирод инапала иааӡаз иҿыхәа-иаҵәа даласоушәа, дԥаҵьԥаҵьуа ашҭа данынҭыҵуаз, зылаҕырӡ зызнымкылаз ан даалԥырагылан, Ҳасан абас ибжьы наиргеит.

– Убзиаз, дад, ушәаны ухьамҵын. Убзиахар, ажәлар зегьы уртәуп, уцәгьахар, сара усзынхоит, сара сымала истәхаз аҵеи дыхшароуп ҳәа дысҭахым.

Мирод ҵьоукы-ҵьоукы реиԥш, иани иаби ахаангьы дырҿа-гыланы, апыҟҟаҳәа дырмацәажәацызт, иара убасҟангьы даахьаҳәны, аҳәызба цқьа изхьымсцыз ихы-иҿы гәкы неихы-лашеит, аҟамчы кәлааура изхьынҳалаз инапы наҟьаны, иҿы ишь-хуа наирбан, дкәаруа, иаԥхьа инеиуаз иӡызцәа днарыхьӡеит. Мирод иԥсадгьыл ихьчаразы дцеит. Ҳасангьы иԥҳәыс илцәӡаны ԥыҭк днашьҭаныҟәа-аашьҭаныҟәеит, аха – уара ара уҿаанкыл, араҟагьы ауаа аҭахуп, – рҳәан, дмышьҭыкәа дааныркылт.

Аа, убри аҿноуп, Ҳасан иахьагьы ичаҟәаӡа дызҵоу аԥошь-ҭамӡангаӡ ишәыра аашьҭыхны ихәда ианаахишьыз.

Иазԥшымдаз усҟан асолдаҭ исалам шәҟәы еицарса хәыцҳы. Асалам шәҟәы! Чеиқәаҵәала еидырҷаблаз, амҳәыр ԥшьыр-кцақәа рыла иқәҵаз. Зегь радрес ак акәын: Еибашьуа ар, адәаҟны иҟоу аԥошьҭа аномер абри-абри...

Ҳасан абарҭ асалам шәҟәқәа дрыцԥан, игон, иааигон. Иабаҟаз амашьына, иабаҟаз аҽы. Уи есымша ҩажәижәаба верс шьапыла иҟаицон. Раԥхьа, аҽгыла еиԥш дгылауан, ишьапқәа дысӡа, рҽырзымдырыуа иҟалон. Нас, дышнеиуаз, далашьцылеит, ажәлар ргәаҟреи ргәыӷреи, аԥсынгьарии ажьаҳәеи реиԥш дҭцырхеит, дыӡрыжәхеит.

«Оо, Ҳасан, Ҳасан уахь днеизар, бара, Ҳасан?» – зыбла ҭраа имҩа иаԥшыз аҳәсақәа рыбжьы еиқәдыргон.

«Аа, снеиуеит, абаақәа, иаашәычҳа. Гәырӷьаҿҳәаша, гәырӷьаҿҳәаша!» – Ҽнак шәынтә Ҳасан иқыҭа абас ибжьы ахьӡон. Зны-зынлагьы ихәда икәаҽ илаӷырӡ иԥаҭца иалкәкәаауа, ашәҟәы еиқәаҭцәақәа ргәы кылблаа иманы дырзаалон.

Абас, хәылбыҽхак зны, Ҳасан деиҭцакы-еиҭцакуа, иҵкәын заҭцә изы иауз ашәҟәы еиқәаҭцәа иманы, ашҭа дааҭалеит. Ҳасан џара лаӷырӡык неиҿшәомызт, уи акәым: – «Еи, бара, амла сынҭцәоит, џьара акы снабырцҳандаз», – иҳәан, дааԥышәырччашәагьы ҟаиҭцеит. Аха ан лгәы аиҳа иҭцару абла зхада! Лхаҭца ихы-иҿы иныкәылбааит лымра заҭцәы шҭашәаз.

Миназ абри аҽны ԥсы лхаӡамкәа лиарҭа дахьнылаҳаз, уаҳа дзалымҭцӡакәа днышьҭаԥсы дцеит. Ҳасангьы дыжәлазаҭцәны, дхаҭазаҭцәны иашҭа дааҭахеит.

Уи ашьҭахь Ҳасан дызҭахыз даара кыр рҽыршәеит даҽа разҟык ирҭарц, аха иара илаҿаршәны мап икын, дыԥсразгьы имуит. «Шәысҟәаҭц, дад, сара уажәшьҭа схәыцым. Ахатәы разҟы ада даҽа разҟык ыҟамкәа иауҟаху. Убраҟа сразҟы сзыԥшаар жәбап, – иҳәон ианидхалаӡалак. Нас ишәыра аашьҭыхны: «Еи, гәырӷьаҿҳәаша, гәырӷьаҿҳәаша, шәаадәылҭц бара, шәаадәылҭц!» – имҩа иаԥшу ауаа акеҩҳәа рықәаҿыҭуа дныбжьалауан.

«Еҳ, уара хәыларцәа, абри ашәыра разҟыс иадубалазеи? – рҳәауан дызҭахыз џьоукы-џьоукы. Аха, Ҳасан ишәыра есааира бзиа ибон. Уи дынҭаԥшны, асалам шәҟәы еицарса хәыцы асолдаҭ иԥҳәыс, ма иан лнапы ианынаниҭцо, лразҟы шаны иналиркызшәа игәы иабон, иаргьы иаҟара ицланы, игәаҟрақәа зегьы ихашҭны, игәы ҭгәырӷьаауа, имыргәыр-ӷьац иргәырӷьарц ԥхьаҟа деихон.

Аибашьра иалгеит. Ауаа рабџьар шьҭарҭцеит, аха Ҳасан ишәыра нышьҭеимҭцеит. Иҵкәын, дшынаскьеимгаз еиԥш, дагьиԥымлеит. Аха хәышықәса зқьаад еицарсақәа дрыцԥаз аибашьцәа иԥазаҭцә иеиԥш иԥхьаӡаны, инапы рџацӡа дырԥыланы, игәыдикылон. Урҭ рҭаацәеи дареи реицгәырӷьара иаргьы далахәын. Нас ишԥа, ҳаӷоу иџьабаа зегь рыла иԥымлааит! Иара Ҳасан ихаҭа иҳәалоит

еиҧш, ҵьара изамузар, даҽаҵьа-ра изауит, ҵьара дразҟыдахар, даҽак аҟны иразҟы иакит.

Ҳасан уажәы ааигәа ашәыра ҿыц ирҭеит. Аха быжьба-вааба шықәса ҩызара изызуаз, аибашьра хлымӡаах ажәар «цәас» иахҟьаз ишәыра жәытә ацәарҭаҕәы аҵаҟа иҵеимыжьит. Уи кнаҳауп Мзахәатәи ашколхәыҷқәа еиҿыркааз аибашьра амузеи аҟны. Ҳаҭыр ақәуп ахҭыҧ зынпыҟҟала авараҿы ихшьу аибашьҩы фырхаҵа икаска аиҧш.

Мироди, Адгәыр иашьеиҳаб Адамыри хысбжьык алоуп рира злеицгәарҭаз. Ашьҭахь еибамбар имаҭәамкәа еицрызҳауан, ҽнакала ашкол ашә ршьапы еицхыргеит, ҽнакала рқыҭа еицааныжьны ртәыла рыхьчарц еицеит. Урҭ рышәҟәымҭа ахьынӡаауаз еицын, ианбжьаӡгьы еицыбжьаӡит.

– Ашьҭахь, Ҳасан, «Уҷкәын дҭахеит, иҧсадгьыл азыҳәа», – ҳәа ашәҟәы иоуит, Адамыр иӡбахә гәрыӡ-шашәаӡ инкылаӡ ицеит.

«Ҳаи сара алахьынҵада, акыр сықәзар ма руаӡәк дыссзымаауази», – иҳәалон Ҳасан зны-зынла, анышәтә ҩны хәыҷи иареи рымацара иуауа-уауаӡа ианааизынхалак. Иҧҳәыс илыцәӡаны иҭаҵәах имаз илаҕырӡқәа, иҧаҵа иалкәкәа, ахәа инылаҧсон.

Ҳасан урҭ рҩыџьагьы рцәа ихеибон Адгәыр. Мышкы-ҩымш димбар дуар-чаруа, изҽыҵигалак рашҭа дааҭаланы, аҩныҟагьы дымлеикәа араҵаҟа даатәалон. «Дабаҟоу ари Пата, (Пата ҳәа иеиҳәон уи) сара егьсурым, аха мазарак ахчаҭ ҧхасҭахоитеи», – иҳәон уи.

Адгәыргьы, Ҳасан ихәыцреи иареи шамахамзар рымала еизынижьуамызт, ашҭа дшаақәибааз дыкәлаауа уахь иҿыҩеихон. Зны-зынлагьы, Ҳасан аӡәгьы инапаҿы иимырклоз ишәыра ааимҧааны, Адгәыр дыкәлаауа ақыҭа даарылалон. Усҟан Ҳасан ибҕа ҵла шьапык инадҵа, адунеиаҿ зегьы иреиҕьаишьоз аҷкәын иҿыҭбжьы дазыӡырҩуан…

3

Есышьыжьы еизгәакуа еиҧыланы, ахәылбыҽха зыгәқәа хьухьууа еиҧырҵлоз Хьыблеи Адгәыри, уажәы хымш-ҧшьымш инеихәамҧшӡакәа ианынхалоз ыҟан.

Рҩыџьагьы аҵарахь ицарц рҽазыҟарҵон. Ихаҭазаҵәыз Хьыбла леиҧш, цхыраауаҩ дызмамыз Адгәыр ихала аҽеиқәыршәара даҿын. Уи аколнхара амашьынала ҩынтә ақалаҟь аҟны аҵьықәреи ганы иҭиит. Иан Ҳауидагьы ҽнак шьыжьы, аӡаӡа наҧхьаҳәо аконтораҿы дцан, аконхараҿы ироураны

иҟаз аҟәрышьқәа амхны изаалгеит. Адгәыр ибон еиқәиршәаз аԥарақәа шизымхоз, аха иҟарҵоз иангьы иаргьы – ажә ианаамз, аҿа ианаамз...

Хәылԥазык Адгәыр иԥсы ааиҭеикырц ара ашьапы иадҟаҵалаз аҟәардә игәы ҩарханы дхәыцуа дшықәиаз, агәашә аҷыжьжьыҳәа абжьы аагеит. Ашырҳәа даақәтәаны днаԥшызар, Ҳасан ихы иқәыжьны, асаараҟа дышьҭаԥшуа дааиуан. Адгәыр игәы ҟәандаӡа ииааҟалеит уи данынихәаԥш.

– Мшыбзиа, Тата! – иҳәеит Ҳасан рацәакгьы дихәамԥшцәакәа.

«Иакәымыз акыр иаҳама?» – дхәыцуа Адгәыргьы Ҳасан инапы ааимихит.

– Иҟоузеи, узеиқәшәама? – дҵааит Ҳасан ҭынч ианаатәақәа.

– Мап, хар сымам, исызхоит – ниаҭеикит Адгәыргьы.

Ҳасан иарҕьа шьапы неиҵыхшәа, иџьыбахь инапы ндәықәиҵан, ичаҟәаӡа ԥара гәарҭак ааҭигеит.

– Аа, абри ухы иархәа. Адамыри Мироди рыцә уара учараз исшьып ҳәа иақәкны исыман. Аха, аҵарахьы уандәықәла, уи ԥыҭк набжьахоит, уанӡа даҽак узысааӡоит... Иԥарақәа Адгәыр иахь ирханы, ацәажәара даҿын Ҳасан.

Адгәыр мап-чап иҳәеит, аха «усҭыҳә, дад, уаҳа изызнысхуа исымада», – иҳәан, иҷкәын ичаразы ииаӡаны имаз ацә иаҭнихыз аԥарақәа Адгәыр инаиҭаны дцеит Ҳасан.

Абас Адгәыр капеи-капеи дызлацашаз ахьынӡеидиҟәшәалоз иахьцаз ибмаӡакәа ҩажәамш нҭыкәкәа ицеит. Абарҭ амшқәа рзы Хьыбла луада хәыҷы аԥенџьыр днылатәаны, Адгәырраа рышҟа дҩаԥшуа, аинтститут аҟны илҭираны иҟаз амаҭәарқәа лҽырзыҟалҵон. Ишылҭахӡамыз Сааид зны имашьынала рҭынхацәақәак рышҟа диган илырбаны дааигеит. Даҽа зныкгьы, лара лгәаԥхарала, Сааид диманы ақалақь ашҟа дцеит. Уаҟа илҭахыз ахәыҷымыҷқәа аахәауа, аџьармыкьа иахыкәыршаз амагазинқәа шеимылдоз,Адгәыр имахәар ҵыркәакәа,аҳаҳаиҳәа аџьықәреи шиҭиуаз дылбеит. Усҟан Хьыбла азныказ лхаҟнытә лшьапаҟынӡа амца аԥырқьҳәа иналыхҟьан, аҩы иашьыз аӡә иеиԥш лхы ҭуаа дааҟалеит.

– Аҭыԥҳа, ҳаҭамзааит, аха... – абас аҭиҩы ибжьы лгәы ианаақәс ауп аҭҳарацәҳәа данаалҵ Хьыбла. Усҟан уи илгәалашәеит аҭиҩы иаалиркыз абырфын касы еицарса хәыҷы, ахә мшәаӡакәа, лсумка ишҭалҵахьаз анылдыр. Хьыбла илыхьыз ԥхалшьан, дҟаԥшьӡа деибакит, даабалыбаҭан лԥараҭрахь

лнапы ндәықәылҵоны, ахьарчҳәа қьаадԥарак аҭиаа иаԥхьа инықәшәеит. Хьыбла даахьаҳәзар, Адгәыр иблақәа ихаччауа, алым еиԥш иӡара ҭкәыцәаа длыдгылан. Лнапы рҕәҕәаны иааникылт Адгәыр.

Цқьа аицәажәаха раӡаанӡа Сааид даарыдгылеит. Сааид Адгәыр дихәамԥшӡакәа инапы ааимихын, уа дааныжьны, Хьыбла диманы амагазин индәылҵит.

– Дабаҟаз ари аԥхҭ? – иҳәеит Сааид, ԥыҭк ианынаскьа. Хьыбла даатрысын, аха ичҳаны лҽаанылкылеит.

– Дызлацаша акапеиқәа еизигозар акәхап, – ақәыцмыҕ еиԥш иԥаҵа џьаџьақәа еиларгыланы деиҭаналагеит Сааид, имашьына аннаҵирҟьа. Хьыбла ҿылҭуамызт. – Сара сықәхьеит... Уи аччиа ма иара дыҟамзароуп, ма сара... Иалсыршом, ибхабмыршҭын... – Уи ада хәыцырҭа шимамыз удырратәы алымҩаанык хрыжьхрыжь абас ажәа гәыҭшьаагақәа иҿыҵшәшәон Сааид. Ддысӡа, уналысыр шьакәарак злымшәо иватәаз Хьыбла ажәакгьы иқәылҵомызт.

«Сара зегь рыла сеиқәшәоуп, амҩа анықәларада ус сымам. Адгәыр дгәаҟуеит, капеи-капеи еидикылоит, дзаҵәуп, ицхраауа уаҩы димам... – дхәыцуан Хьыбла. – Аҩны идмырбакәа цхыраашьас исҭарызеи? – дазҵаауан лгәы, – дии сареи жәаха иԥхьаӡаны иаҳҵәахыз аԥарақәа изызгап!» – лгәы нҭгәырҕьаан, лхәыцрақәа даарылҟьеит Хьыбла. Инылхылашаз лыблақәеи амжәа-гәаԥшь аԥштәы зманы ицымцымуаз лашьа Сааид ибла хәымыҕқәеи неиқәшәеит, лгәы иаҳәоз лхы-лҿы ианихызшәа лбан лхы ларҟәны дхьычӡа днатәеит.

Хьыбла лҭаацәараҟны Адгәыр зегь реиҳа дызцәымҕыз Сааид, илшон иаҳәшьа лҿы еимлагәа икны Адгәыр диеимырцәажәарц, реиқәшәара даԥырхагахарц, аха уи изилшомызт ибарҭамыз, зыбжьы имаҳауаз агәы еиқәырхха аҿаҳәара.

«...Иахьа сара сызгьы ахарџь ҟаиҵеит, – лгәы нҭыблааит Хьыбла илзааихәаз акасы еицарса анаалгәалашәа, – снапқәа ԥҵәар акәымзи уи анаақәсхрыз», – лԥышәқәа неидлырҕәҕәаалт.

– Ҳааит, бааҿыха уажәшьҭа, – иҳәан, имашьына адыххәа иааникылан, ашә ааиртит Сааид. Хьыбла лхы ҩышьҭылхзар, ахаан гәыхь-ажәак лазымҳәацыз лашьа иҽхыршәааны дылхагылан. Уаҳа иқәҿымҭӡакәа, амашьына дааҭыҵын, аҩныҟа лҿыналхеит.

Адырхаҽны Хьыбла хәылԥазынӡа луада дааҩнымҵӡакәа аҽазыҟаҵара даҿын. Амаҭәаркәа зегьы реиҳа дызцәшәоз аҭоурых лгәы ахьыблуа, уи аӡбахә ала аӡәы днаиацәажәаргьы

цәгьа илымбо, лхы ласкәантраӡа даадәылҵын, абарҵа даақә-гылеит. Рашҭа ашәшьыра ахатәахьан, амра кьыбжытӡа Адгәырраа зқәынхоз ахәы аҽавакуа, аҽыҵәахра иаҿын.

Хьыбла акыраамҭа ашәахәақәа здыҷҷалоз ахьатә кәаскьа дазҧшуан. Аха ашҭа аӡәгьы даныҟәлымбаа, лгәы хьухьуа днал-баан, лан уаххьа ҟалҵарц амаҵурҭа дахьыҩназ ашә днылагы-леит.

– Ди, Шьашькәараа рҿынӡа снаҿыххны саауеит, – лыбжьы налыҟәлыргеит лан.

– Бан дыҧсааит, мхәлеи уажәшьҭа, – Маҵиса амажәа лнапы иахатата акҿыҩра даакҿыҵын, лыҧха лышҟа лҿаалхеит.

– Ҟаҳ, макьана уа еиҧш егьаҵьара сцап, – нлаҭалкит Хьыбла лан, амра зывҵалаз ахәахьы дыҧшуа.

– Бца, бца. Амала бнымхан, – лышьҭахьҟа днагьежьит Ма-ҵисагьы.

Хьыбла лшьапқәа адгьыл иқәсуам уҳәаратәы дласны, дкалаӡа агәашә дынҭҟьан, амраҭашәаарахь ала ирывгаз амҩаду даныланы лҿыҩалхеит. Ихьшәашәаӡа, игәыҟаҵагаха Ҩҧсҭа ахы иҭҟьаны иааиуаз аҧша лҿахәмаруа дахьнеиуаз хәыцра заҵәык акәын илыцыз: «Еҳ, уажәы адыххәа Адгәыр саҧхьа даакаҧахыр, ҳазхара ҳмеицәажәози, ҳанцо, ҳашцо, ҳахьеиқәшәаша зегьы еибаҳамҳәози... Аха иабаҟоу, уахь сара сызнеиуам, арахь иара дзаауам... Ҳагәнаҳа рымазааит... Дышҧагәхьаазгеи, хышықәса дсымбацшәоуп сгәы шыҟоу...»

– Хьыбла! – лышьҭахьҟа бжьык ныҵакны игеит.

Хьыбла лгәы нҭыҧсаан, азныказ илмаҳаӡазшәа ҟалҵеит, лшьаҿақәагьы аалырццакит.

– Хьыбла! – ҧаса еиҳа иҵегьы иаарҕәҕәаны еиҭагахт абжьы.

Данаахьаҳә, Асҭамыр длышьҭаланы дааиуан. Иаалцәымыҕхеит, аха акагьы илмырдырит.

– Иҟоуи, зынзаҵәык ҳнеимпындаз ҳәа шәыҧшызшәа ҳҩызцәа аӡәгьы шәхабар аабаӡомеи, – длак-ҩакуа, иҽырзажәны даалыд-гылан, лнапы аалымихт Асҭамыр.

– Ҳабоушьҭуеи, ара ҳаҟами, – лҳәеит Хьыблагьы, лнапы аушьҭра шиҭахӡамыз мчыла иааимхуа.

– Нас бгәы иҭоузеи, арҵаҩра акәу уажәыгьы бҽыззкны быҟоу? – аҭынчра ааилеигеит Асҭамыр ҧыҭк ианынаскьа.

– Сҽыззыскуа ҳәа макьаназ акагьы сыздыруам, – наиаҭалкит Хьыбла, аӡәы еидибалар ҳәа дшәаны днаҧшҟьа-ааҧшьҟьо.

– Ростовҟа шәцоит ҳәа акәын исаҳаз.

– Сеидроу, макьана аҩны сыҟоуп.

– Шәца, сынтәа сызшәыхьӡом, аха ҳаԥхьаҟа «Волга» сақә-тәаны сшәызнеиуеит.

Хьыбла уи ииҳәаз ақәҿылымҭит. Шьашькәараа рышҟа излаб-жьало амҩаҿынӡа ианнеи, Хьыбла, «бзиала» лҳәан, иаарццакны уахь лҿыналхеит.

– Хьыбла! – адырҩагьых ибжьы налхыгӡаны, дналывах-хын, даақәирҵәиит Асҭамыр. Хьыбла, лышьҭахьҟа ҩ-шьаҿак ныҟалҵан, илура лзымдырыуа даагылеит. Асҭамыр иблақәа ҭыҵны ицо, иԥышәқәа ҵысҵысуа, аарла ҿааҭит:

– Бзиа бызбоит! Уажәадагьы ибасҳәаахьеит...

– Уажәада саргьы иуасҳәаахьеит, Асҭамыр, – наҭалкит уи лшьапқәа лыҵамгыло.

– Нас бзиа сбымбаӡои?

– Мап!

Аҽыԥҳәа амца ҩеихҟьеит Асҭамыр.

– Нас, бычҷиа иакәхап бгәы ҿкааны измоу?! – лара лышҟа иҿынеихеит Асҭамыр.

Хьыбла дҩаидҟьан аанда иаваршәны ашацаҳәа ддәықәлеит. Иаргьы дналышьҭалан, аха ишьҭахьҟа игоз ацәажәабжьқәа аниаҳа иҽаанкыланы амҩаду инахьхьи аганахь дниасит.

Асҭамыр Хьыблараа ашкол дышрыцалгазгьы қәрала дара раҵкыс деиҳабын. Уи фба рҿы дантәаз, аҳасабреи сареи ҳаимаҭәам иҳәан, ҩышықәса акагьы иалаҳәаӡамкәан ирӡит. Убасҟан ауп иахьа аиҳарак занааҭс имоу абжьахәҳахәҭра анышьҭихыз. Ашьҭахь дҭалан, аха иааихәаз амашьынажә дшаҵаиаз аҵара ашықәс нҭакәкәа ицеит. Абри ашықәсаноуп Хьыблеи Асҭамыри анеихьӡаз. Уи ашьҭахьгьы акласс ашҟа данааиуази данымааиуази еиҟаран. Шәагаала рацәак дыҟа-мызт, аҩар еизнаҳәҳәаз агәам-сам еиԥш ихьынааӡа, асаара-ҟа ишьҭаԥшуа иҿаз иԥаҵа даҵаҽырбо акласс данааҩналалак, рҵаҩык дааиз џьушьарын.

Џьоукы, рҵаҩцәақәакгьы, араион аиҳабыраҿы аус зуаз ианшьа илахь иаԥшны иара ихәы ршон, даҽаџьоукыхгьы – имашьынажә азы. Уи иаҿагылоз арҵаҩцәагьы ыҟан, аха идгылаҩцәа ирулак далдыргеит.

Уи ашьҭахь амшқәа акыр цеит. Иааит Хьыблеи Адгәыри Урыстәылаҟа рцара. Хьыбла ашкол илыцалгаз лҩыза ӡгаб Шьашькәа лыла Адгәыр изылшьҭыз ашәҟәы бӷьыц хәыцы аҟны абас аҳәауан:

«Адгәыр, мшыбзиа! Игәоутәауоу уара, абри абжьарактәи ҳамшқәеи ҳаҵхқәеи шаҟа идухаз?! Уи егьаурым, уажәшьҭа рҵыхәтәы нҵәоит! Амала, сара сызмырҭынчуа уара уеиқәшәашьа ахьсзымдыруа ауп. Акагьы хьаас иҟамҵаӡакәа амҩа уқәыл, ҳҩыџьагьы ҳазхара сара исымоуп. Сааид иацы абилеҭ амхны исзааигеит. Уаҵәаауха асааҭ жәаҩа рзы иқәҵуа адәыҕба сҭалоит. Авагон хԥа, акупе хәба. Уаргьы убраҟоуп иахьамухша. Сара абри ҳмашьына мыжда ала сцозар акәхап. Иудыруанда уи ақәтәаара шаҟа исцәымҕу. Авокзал аҟны сузыԥшуп. Хьыбла».

Адгәыр, ааҵәа дук азна ашыла лаганы иан илзынижьрац иманы дшаауаз ауп Шьашькәа Хьыбла лышәҟәы бҕьыц ихьыгӡаны ишилҭаз. Уи, азныказ уиаҟара агәхьаа имкӡазшәа ҟаҵаны, иџьыба инҭеиџьгәеит. Аха, Шьашькәа ибла дышныҵшәаҵәҟьаз, ииааҵәа нкажьны ахы дныкәтәаан, игәы ҭыҵны ицо ииаахыртны даԥхьеит. Уи аҭак аҩыха иоуаанӡа рцарагьы ааит.

Адәыҕба ацара сааҭк аиҳа шагыз, Хьыбла деиқәыршәшәа Сааид машьынала авокзал аҟны днеигеит. Хьыбла амашьына дшааҭыҵҵәҟьаз лаԥшыла игылаз зегьы ааимылдеит, ашьҭахь лхы аԥшнымҵацәакәа, авокзал аҩнуҵҟа дныҩныс-ааҩны-сит, аха Адгәыр ихабар лымбеит.

«Дабацеи, иҟалап дзеиқәымшәазар», – илхәыцра лзымдыруа днеин, лчамадан ахы дҟәыҟәӡа дныкәтәеит. Аамҭа ықәҳа ацара иаҿын. Адәыҕбақәа ҳақь-ԥсықьуа, рҿеиҵҳәа авокзал ииаадгылаӈы, иҭибаҳәа адәы иныкәло ауаа рцымхәра аашьҭыхны рымҩа еиҭаныкәлон. Зыблақәа ыршаҟь-шаҟьо, ашҭа иахыкәшаны иаагылоз, автобусқәеи атаҟсиқәеи ирҭыҵуаз ауаа, ахраӡага икылылхуазшәа, лаԥшыла еимданы иаулыжьуан Хьыбла. Аха Адгәыр дыҟамызт.

Хьыбла лсааҭ деиҭанахәаԥшит. Адәыҕба адәықәлара ҩажәа минуҭ ракәын иагыз...

– Хьыбла, Хьыбла! – абри аамҭаз даалыдгылт Сааид, – былзԥши ани аӡҕаб, шаҟа деилаҳәоу ббап, – иҳәан, ажанглиор иеиԥш, наҟ-ааҟ знапы абраслетқәа ахарыԥхны, зыхьтәы лымҳарикәа гьалгьало игылаз аӡҕаб лышҟа днаирԥшит. – Амал змоу џьоукы дырмааӡакәа дыҟам, ҳаибадырыргьы цәгьамызт. Еи, аҭыԥҳа, амашьына бақәсыртәап, амашьына, – ашәишәирбаҕь еиԥш зҿырчны, изыргәаԥуа игылаз, Сааид ашыҩ-шыҩҳәа иԥышә ибз ықәишьуан. Хьыбла уи ибжьы аарла акәын ишлаҳауаз, аха ӡаӡҵас аҟырҵә-аҟырҵәҳәа лгәы иалнарҟьон.

Дааит Хьыбла илыццараны иҟаз лꙩыза Шьашькәагьы, аха Адгәыр ихабар ҳәа акагьы ыҟамызт. Егьа лҳәаргьы, Адгәыр Шьашькәа длыцны дышԥамаари ҳәа дгәыӷуан Хьыбла.

– Бара, Адгәыр дабаҟоу, дызбаӡомеи? – Шьашькәа Хьыбла лхы налыдылкылан дҵааит.

– Сыздыруам дахькылаӡыз, – дааҟәԥсычҳаит Хьыбла.

– Бара амꙩахь ихабар џьаргьы ибымбаӡеи?

– Дабазбоз, арахь шәеицны шәаааит ҳәа акәын сшыҟаз.

– Ҳаицны ҳаазышьҭуада, – лыԥсахы еибакуа лашьа дахьгылаз ашҟа днаԥшит Хьыбла.

Абри аамҭазы акеꙩ-акеꙩҳәа асаркьал абжьы геит, еилагылаз ауаагьы агәырҟьҳәа адәыӷба ааҿасырҭахь рҿынархеит. Арадиогьы аахәарчарын бжьык ҵәыҵәӡа инҭыꙩит. Абарҭқәа зегьы цәымӷла дрыхәаԥшуа, есааира ихаланы ачра иаҿыз лгәы хьанҭыџьӡа, лчамадан шьҭкәыцәаа инеиуаз лашьа днаишьҭалт Хьыбла.

Сааид иаразнак аӡӷабцәа рҭыԥ ылхны иртәеит. Амꙩаԥгаꙩ ԥҳәыс дналыдыххылан, иурысшәа хыбжа-ҿыбжақәа дырмеигӡаӡакәа, иҭырбӷьыжәаа акыраамҭа длацәажәон. Нас ԥарақәак еилаџьгәаны лџьыба инҭеиҵеит, лхааӡага лиҭазшәа иҽыҟаҭаны дналыдҟьеит.

– Уи уажәшьҭа шәара дышәтәуп, шәымшәан, – иҳәеит Сааид аӡӷабцәа данаарыдгыла. Аха аӡәгьы аҟәҿырымҭӡеит. Еижәхысланы зҿаазхаз лылаӷырӡқәа лашьа ибар ҳәа дшәаны, лыблақәа рҿы иааиаанӡа наҟ ицәыҵагәаны илҵәахуан Хьыбла. Адгәыр иара уажәгьы дышԥамааири ҳәа лыбла ҭраа ашәахьа дшыԥшуаз, авагонқәа ааҿыж-мыжын, адәахьы иаркыз ацәашьқәа аттаҳәа илывҟьаны аҽхьакра иалагеит.

Сааид данца, ахышә иадҟаҵалаз астол хәҷы лхы ныҟәжьны деиҵақьуа аҵәуара дналагеит Хьыбла. Шьашькәа иҟалҵара лзымдыруа лꙩыза дышлывагьежьуаз, акупе ашә даалагылт Адгәыр дҳашҳашуа. Еицраланы иҟаԥшьӡа иҟаз иӡамꙩа иаҿибаҳәа инеиуаз аԥхӡы ԥҟышқәа икәа иҭаланы, иблуз шкәакәа ана-ара ицәа иаддырҷаблон. Иихәара иҿамшәауа ԥшьшьала ичамадан наиргылеит.

Ԥыҭрак ашьҭахь Адгәыр дтәаны ахаҷаҳәа аӡӷабцәа ирзеиҭеиҳәон аҽынтәи амшаз ихигаз зегьы.

– Ԥшь-сааҭкамꙩа сангыланы амашьына сазыԥшын, – ацәажәара даҿын Адгәыр, – арахь адәыӷба адәықәлара сааҭк аҟны иааит, амца скит, аха иааг. Нас сыꙩны ҳколнхара амашьынаҟны сцеит.

Сиҳәеит Хьыцкәыр, сиашьапкит, аха дааҳәынгьы дсыхәамԥшит. «Ашьхәа ҵꝁәаꝁәан, ахҭәасаара иаҿуп, шьаҿакгьы изнеиуам», – иҳәеит уи аҵыхәтәан дысхыччо. – Иꝁасҵахуаз, адырꝏегьых, сыꝏны счамадан ахьгылаз сааит. Нас исгәыстәшаз сгәыстәит. Абар уажәы-уашьҭан счамадан аашьҭхны аꝏныꝁа сҿынасхауеит ҳәа сышгылаз, машьынак ԥырны архәара иаавшәан, ичаразны саԥхьа иаагылеит. – Уааи, уааи, – издыруаз бжьык саҳаит. Снадххылазар – Мышьа дҭатәоуп. Ахыԥҳәа сҿынаивасыжьит. Саргьы сахьцо ҳәа акгьы сҳәауам, иаргьы дсазҵаауам. – Шаꝁа узаанхеи? – дсазҵаауит уи ԥыҭк ҳанынаскьа. Ꝏажәа минуҭ, – сҳәеит, сыԥсы сгәы икылаханы. – Ҳахьӡауеит, – иҳәан Мышьа, агазгьы нациҵан акәырқәа адгьыл иқәгылаӡамзшәа аҿынанахеит.

Сшьамхышланы Хьыцкәыр саниҳәоз Мышьа иаҳауазаарын, сгәаꝁра аниба, дыꝏны аꝏны дцан, имашьына има дысзааит… Ҳанааи ҳдәыҕба ҳәазо адҵра иаҿын. Счамадан шьҭкәыцәаа, изулак сыꝏны аҵыхәтәтәи авагон сахьынҳалт…

– Блала ибаны, шьамхыла саанӡа Анцәа уимшьааит, – лҳәан Шьашьука аꝁырꝁырҳәа даачча еит, Хьыблагьы лыбла ҭыꝁаԥшьаақәа аалхаччеит.

Аҵх акыр инеихьан. Адгәырраа зҭаз акупе аꝁны ҭынчран. Ҵаꝁатәи ацәарҭаҕәқәа рꝁны зиарҭақәа ꝁаҵаны, наꝁ-ааꝁ еиҿаԥшуа ишьҭаз Хьыблеи Шьашьукеи ианышьҭала ашьҭахьгьы, рыбжьқәа ыҵакны, акыраамҭа еицәажәон. Нас Шьашькәа ишылҭахымыз дынҭаҳәахаа ацәа дагеит. Хьыблагьы дызҿыз лажәа налгӡаанӡа лꝏыза ацәа шылиааиз гәалҭеит, нас лҿы аҭӡамц ахь ирханы лылацәақәа неиқәылԥсеит.

Аӡҕабцәа ахьынӡеицәажәоз, икараха иꝁаз Адгәыр цәамҭахаак аꝁара ꝁаиҵан, дыҭрысны дааԥшит. Уи игәы ꝏарханы дахьышьҭаз, дӡырꝏуа ԥыҭрак иҿааникылт. Аҭынчра иалꝏны хрыжь-хрыжь цәашьҭабжьык иаҳауан. Нас ԥшьшьала дааҳәын, еидꝁьаԥсла ихы зқәыз ахч хәыцꝼы иꝏнапыкгьы рыла иааигәыҵиҳәҳәан, асаараꝁа дыԥшуа ҿыцха днышьҭалеит.

«Дыцәоуп, – иҭыԥан ицоз игәы нҭыблааит Адгәыр. – Ахаангьы абас дыцәаны дсымбацызт… Иаҳагьы дыԥшӡоуп… – аӡәы димꝁәыҵкәкәааны дигар ҳәа дшәозшәа, афымца лашара зҿахәмаруа ишьҭаз Хьыбла лаԥшыла деимидон. – Дыԥшӡазааит, иҵегьгьы дыԥшӡахааит, адунеи иқәу зегьы дреиҕьхааит, иахьцалакгьы Хьыбла сара дыстәуп. Дыԥсыхыргьы аӡәы ажәак леиҳәондаз, – иԥсы ꝏеины ихәцә иꝏыҵачит. Мап, Хьыбла сара дыстәуп! Уажәшьҭа ҳазхара ҳаицәажәап, аӡәгьы даҳԥырхагам,

ҳхала ҳаизынхеит... Ахаангьы абас дыцәаны дсымбацызт. Абасоума, мшәан, аӡӷабцәагьы шыцәо: лылацәақәа еиқәыԥсоуп, сара сеиԥш, ларгьы лнапсыргәыҵа рҟьаҟьаны лхы иаҵоуп, лԥышәақәа ҭырқәацәаа, иԥахә-ԥахәӡа рҿырчы иҟоуп. Аха аӡӷабцәа ҳара ҳаиҳа иԥшӡоуп, Хьыбла урҭ зегьы дреиӷьуп... Уахатәи ала уаҳа сыцәом, Хьыбла лыцәа сыхьчалоит», – Адгәыр аҟарулра иҿазкны, хыхьтәи ацәарҭаӷәы аҟнытә дылбааԥшуа, игәы рҭынчны иҿанааникылоз, Хьыбла лыблақәа чча-ччо Адгәыр дҩаиҵаԥшит. Адгәыр дахьақәылкыз ԥхеишьан, ашырҳәа илацәақәа неиқәиԥсеит, игәы иаҳагьы ирццакны аисра иалагеит.

– Уажәыгьы умыцәаӡаци, Адгәыр! – ҿаалҭит Хьыбла иныҵакны.

– Сыцәан, уажәоуп санааԥш, – иҳәеит Адгәыр. – Бара? – ԥыҭрак ашьҭахь дҵааит Адгәыргьы.

– Саргьы уахак сыцәами, уажәоуп санааԥш, – амц лҳәеит.

4

Адырҩаҽны шьыжьымҭан амра чча-ччо абз ашьха ианҩавҵнагоз аамҭазы, рыхҩыкгьы рчамаданқәа кны атрамваиқәа раангыларҭаҿы еилагылаз ажәлар иаарыдгылеит.

– Арҵаҩратә институт аҟынӡа ҳцар ҳҭахын, иҳашәымҳәари иарбан трамваиу изҭалатәу?– иаԥхьа игылаз ауаҩ кьаҿ-шәпа иҿынаидхало дҵааит Адгәыр.

– «Ахәбатәи», – иҳәеит уи, иахьуасҳәо иснаҭауазеи иҳәозшәа, ихәда хчаа мырҵысӡакәа, иҿы аарла иҩеихихын.

«Ахәбатәи» инеихҵәашазшәа абӷа еихытаруа архәара иаавшәан, амзаатә азааны аҵәҵәа иасуа иаарыдгылеит.

Ԥыҭрак ашьҭахь, Хьыблеи Шьашькәеи, абызшәеи алитературеи рфакультет ашҟа рышәҟәқәа алагаланы, Адгәыр абаҳчаҟны ачамаданқәа дахьрыдтәалаз иааигылеит.

– Шәалганы шәаауама? – дҵааит Адгәыр аԥышәырччареи маҷк агәынхареи ихы-иҿы иқәҵаны.

– Ҳашԥалымгоз, абар иахьыҟоу ҳдипломқәа, – рҩыцьагьы еибарччо инеидыркит рышәҟәқәа злаларгалаз абӷьыцқәа.

– Арысҟаамҭа шәанынха шәалганы шәаауаз џьысшьон, – ираҭеикит Адгәыргьы.

Урҭ азеиԥшнхарҭаҟны инеины рҭыԥқәа анылырх ашьҭахь, Адгәыр ииҭахыз аинститут ашҟа ашәҟәқәа алеигаларазы дцеит. Хьыблеи Шьашькәеи акомендант ириҭаз ацәарҭақәа ныкәҵа-

аақәҵаны ркаруатқәа еилдыргеит, рҿырыԥсахит. Икылԥшкылӡырҩуа, ишәаԥырҳаԥуа аӡы ахьыҟаз рыԥшаан, рыҿқәа рыӡәӡәеит, нас ԥыҭрак ҳаԥсы ҳшьап ҳәа рызбан, рыгәқәа ҩарханы наҟ-ааҟ инышьҭалеит. Азныказы аҩыџьагьы агәырҕьа зхыз рыблақәа мчыла инеиқәырԥсеит.

– Уу-уу, сан, – Шьашькәа дыҭрысны лиарҭа дныҟәтәаан, лӡамҩа лнапхыцқәа налалырҟацеит.

– Иҟалеи?! – ашырҳәа даалҟьеит Хьыблагьы.

– Арзаҳал аҟны «допустить» «т» арԥшқага амҭаӡакәа изымҩи, зан илымлхша сара.

– «Не» авабмыргылазааит, арԥшқага агзаргьы уадаҩым, – азныказы илгәарԥхаҵәҟьаны дыччеит Хьыбла.

– Уи хьаагатәым, баала, ҳаалеи-ҩеип, – Шьашькәа лыжәҩа кны даахеит Хьыбла.

Адгәыр Акыҭанхамҩатә институт ахьыҟаз иԥшаан, дхьаԥшкәаԥшуа ашҭа дынҭалеит. Ухы раҳаны урыцаԥшыр, улаԥш зхьымӡоз аҩны еихагыла дуқәа ршьапаҟны, ауарҳал иаҵәа аиԥш, икаршәу абаҳча иҵатәаз џьоукы рхы ақәырԥс ашәҟәқәа ирыԥхьон, даҽа џьоукых рыгәқәа раҳаҭӡа, аҕды-сыдыҳәа итәаны ицәажәон.

Адгәыр иибоз зегьы аԥшәымацәаны, иара дсасны, ԥаԥсаҵас акәын ихы шиԥхьаӡоз. «Сабаанагеи, изгәаҕьызеи, абарҭ итәоу сырииааины, абри аинститут дуӡӡа сҭалоит ҳәа аума сшааз?», – дхәыцуа дааҭгылеит Адгәыр, ашә аԥхьа даннеи, «Ных, ных, Мзахәааҟа сцаны ҩышықәса аҭәараҳәа аус зур, нас сызҭалар збап… Изаҟароузеи, Хьыблараа ринститут аиҳагьы еиҳауп. Ҳаи, сызлымҳак ҿамхгьы, мзахәаа абас ҩнык рызгыландаз», – дхәыцуан Адгәыр, акеҩ-акеҩ зыҩнго игылаз аҩны еихагыла дуқәа илаԥш рыцаргьежьуа.

– Ҳаҭамзааит, ахa иҳашәымҳәаари абраҟа аҭалара зҭаху рышәҟәқәа ахьаларгало? – иҵааит Адгәыр иааидгылаз аҷкәыни аӡҕаби.

Адгәыр ихәыцра ашырҳәа даалҟьеит: «исхыччарц иаҿума абарҭ» – игәахәын, азныказ илакыҵа рыцәгьаны, рхаҟнытә ршьапаҿынӡа лаԥшыла иааимидеит. Аха иҳаиҳәарызеишь ҳәа рҩыџьагьы рыблақәа ҭырхаха ишихәаԥшуаз ангәеиҭа, дааԥышәырччан: «ишԥасзымдыруеи, шәааи, шәааи», – иҳәан, аԥшәмара кны ашә ишьапы нхигеит.

Шьыбжь хыҵхьан Адгәыр дгьежьны астудентцәа рықалақь хәыцы аҟны данааи. Ҭаалым руашәа еивҵарыԥхаа игылаз

акорпускәа акакала иԥхьаӡо, ажәабатәи аҟны даннеи, дыццакны амардуан дыҩхалан, Хьыбларaa зыҩналаз ауада ашә днадгылеит. Ауада ашә ыҵарбаҟа иаркын. «Иабацеи арҭ?», – игәы дынҭахәыцит Адгәыр. Нас ҵаҟатәи ашәала дындәылҵын, еихашьшьы инашьҭыз абаҳча дныҵалеит.

– Иуҭахузеи, уҳацрыҵ наҟ, уаҳԥырхагамхан! – быжьқәак илымҳа инҭасит Адгәыр, ԥыҭк дахьынаскьаз. Игәы нҭԥсааит. Даацәин, иаарццакны абжьқәа ахьгоз ашҟа иҿынеихеит. Хьыблагьы Шьашькәагьы рышәҟәқәа ргәыдкыланы, еихьысеиԥысуа, рхы иқәкны иааиуан. Адгәыр данырба, ргәы аарԥсахит, аха ршьаҿақәа иаҳагьы иаадырццакит.

Адгәыр дышнеиуаз, аӡҕабцәа имбаӡазшәа днарывҟьан, зымаҭәа ҭшәа кьаҿҕәыҕәқәа зыҿрылаҳәаны иааиуаз аҷкәын хыш днаидххылт.

– Усԥырцқьа наҟ! – аҷкәын хыш игәышԥы ҭарсҳакьаны Адгәыр днаигәыдхахалан, имгәацәа наидырҕәҕәаланы дсыршәап игәахәын, даахамчамт. Аха Адгәыр дыхшәааны, дымҵысуа уи иаԥхьа дгылан.

– Узышьҭада? – дҵааит Адгәыр, аҷкәын иҵегьгьы иҿынаидырҕәҕәаланы.

– Абни игылоу аӡҕаб ԥшӡа, ахцә ду, – иԥышәқәа нҭырқәацәааны аҵәаххәа абжьы иргеит аҷкәын.

– Уи уара егьузлылам!..

– Ҳа, ҳа, ҳа, уара абзамыҟә, абнауаҩ рыцҳа, аӡҕаб ԥшӡа уара умацара дшутәым узымдырӡои? Аԥшӡа зегьы даҳзеиԥшуп, ҳа, ҳа...» – аҷкәын дыччарц иҿы аныҩеихихҵәҟьа, апҟеиҩҳәа, аҟамчы аԥҵаҵеиԥш, Адгәыр инапсыргәыҵа абжьы геит. Аҷкәын, игәарԥхаҵәҟьаны цыгәхыршәҭ ҟаиҵазшәа, дхышәҭны, акәыкәымдыр днаваҳаит. Адгәыр адырҩегьых уи ишҟа днаҭрысуаны, Хьыбла днарбжьаххит.

– Иусырбап сара абнауаҩы, ашәаргәында, – Адгәыр инацәкьарақәа рҕҕаны изныз аҷкәын хыш иӡамҩа ҿыҟаԥшьаа инапала еимлагәа икны, абаҳча дыҵҟьа дахьнеиуаз ибжьы гон...

Адгәырраа аԥышәара иалагаразы мышқәак ракәын ирзаанханы иҟаз. Дара раԥхьа уахь инеины аԥшәмара зкхьаз рҩызцәа злацәажәоз, ицәырыргаз апрограммақәеи анырба, азныказ зынӡагьы ргәы ҭҟьеит.

– Ных, ных, сара сцеит. Аҩныҟа акыр шәыцҳар шәҭахызар... – иҳәан Адгәыр, иикыз апрограмма ныкәҵаны, дҩагылеит.

Шьашькәагьы лкаруаҭ аҵаҟа иҵагылаз ачамадан даахеит.

– Исаҳахьоума, избахьоума абраҟа излацәажәо азҵаарақәа рҭак... Акыр хдырҵоз џьышьа рҿаԥхьа ҳхырхәон ҳарҵаҩцәа. Зегь сҭииргьы, Ладикәа Ҳаҭхәыжә-иԥа исирҵаз ала химиа сзыҭиуам, – ишьҭахь инапы ҟаҵаны, игәахы ԥыжәжәо длеиҩеиуан Адгәыр. Хьыбла лгәы иаанагоз еиликаарц шиҭахыз удырратәы, дцәыҵԥшшәагьы зны-зынла лышҟа днаԥшуан.

Ахьӡы алыршоушәа, афымцалашара ашәахәақәа еилаарцырууа излаԥсаз лыхцәы қамызқәа еиларшаны, лывараҿы наҟааҟ астол иқәҵа, лыцламҳәа лнапы аҵаргәаны, згәы каҳаны ицәажәоз дырзыԥшуан Хьыбла. Уаҳа назлымшахуа иааԥса-ны иҟаз лыбла гәыҭбаақәа ачча рхыҳәҳәыла Шьашькәа иналхьырсны, ишнеиуа, Адгәыр иҟынӡа ианынаӡалакь изықәшаз амза аиԥш, ицәышӡа иаашанхон.

– Химиа ҳасабрак ацуп, физика ԥышәарак аҭахуп ҳәа згәы иаанагодаз, иаҳзырбахьадаз. Абжьбатәи акласс инаркны ажәабатәи акласс аҟынӡа абарҭ амаҭәаркәа ҳазҭоз аҭоурых афакультет иалгахьаз ауаҩ иакәын. Ас зҳахьзи ҳәа ҳаныкәгыла: «аа амарџьа, ҳшәымшьын, уи ҳдиреқтор иаҳәшьаԥа иоуп, иуроккәа маҷуп», – рҳәан, егьырҭ ҳарҵаҩцәа шәаргәындақәа ҳҿы еихагәа иркит. Убасҟан илеихаргәаз ҳаҿқәа уаҳа иаҳзааихымхӡакәа, аӡымҩас-ҕьы аԥсҭа иҭнагаз ақыдқәа реиԥш, ҳхәахәа-чахәаны, ҳхыфа-ҿыфаны ашкол ҳалдыргеит. – Аҟәардә дааханы астол днахатәан, иҭаҷкәым раҵәаны аҟыгәҳәагьы илықәикшан, ихгьы ныкәижьит Адгәыр.

Ихы анҩышьҭих, Хьыбла лыблақәа лхаччо дышихәаԥшыц дихәаԥшуан.

– Бзымччои, дад, бара, Шьашькәагьы баргьы аӡы ацарҭа шәҽеашәҭан, шәнапы шәымҟьаӡаргьы, иара шәагоит. Сара?! Абри ҭацәны ишаазгаз мдырӡакәа, – игәыбжьынацәа ырхәаны илахь атыгә-тыгәҳәа днас-насит Адгәыр, – хаха аӡҕьы сахеит, – ашырҳәагьы дҩаҵҟьеит уи, – аӡсашьа сыздыруам, исзырҵараны иҟаз, исыдмырҵеит... – ишьҭахь реирханы адәахьы дыԥшуа ахышә днылагылеит.

Адгәыр иихәаз маҷк лгәы арҕәҕәан, уаанӡа наҟ зымҩа иқәлыжьхьаз лышәҟәи лыбҕьыцқәеи ааидылкылеит Шьашькәагьы. Хьыбла дҩагылан ԥшьшьала Адгәыр днаидгылеит. Ихәаԥӡа иеиқәа иахажьыз иблуз аалырҽеит, лнапы ҩаргӡаны ижәҩахыр ҟьаҟьа иныкәҵаны, даахьалырԥшит.

– Уаала, ҳандәылҵп, шьыжьымҭан аахыс аԥхьара ҳаҿыми, ҳкарахеит, – лҳәеит Хьыбла, ишьқьыруа асаараҟа инашьҭыз

лыхцәы шәпа дуқәа ɷышьҭхны лхы иакәыршо. Зыԥсахы ԥыжәжәо, зԥышәқәа аҟырҿ-ҟырҿҳәа ирыцҳауа игылаз, Адгәыр игәы ҟәандаӡа иааҟалеит. Уажәрааӡа агәаара иҭырлашьцаа иамаз, иблақәа ааҭшашахан, Хьыбла днапҿаԥшит, нас дцәыҵԥшшәа, зшьапқәа зыҵаԥса акаруаҭ иқәтәаз Шьашькәа дналыхәаԥшит. Уи деиҵьыԥӡа дтәан лыбла ҭраа дышрыхәаԥшуаз ангәеиҭа, игәы амца былбылуа инҭалан, ихаҟынтә-ишьапаҟынӡа днеилнашьааит. «Афы асааит, ҳара ҳаиԥш абригьы разҟык лымазар иамазеи», – игәы дышҭахәыцуаз, Хьыбла длышьҭагыланы дындәылҵит.

Адгәыр иакәын измаз раԥхьатәи аԥышәаара. Ауха ҵхагәҭанынӡа, Хьыбларааа руадаҟны дтәаны даԥхьон. Аӡгабцәа шьҭалар цәгьа ишырымбоз аҟара анидырдыр, иара иуадаҿы даины алашара наиркын, ашамҭанӡа ихы ɷнапыкла икны, илахь акарандашь ахы аларкьакьо, ишәҟәы дадтәалан. Уаҳа наилымшо данкараха, иҽеилымхӡакәа акаруаҭ ихы ахьнықәиҵаз, ацәа даамҵарсны дагеит.

Агәақь-агәақьҳәа игәы иныкәсыз ашьҭыбжь ауп аҭҳарцәҳәа ацәа даалзхыз Адгәыр. Ашә аддыҳәа ишҵысыцыз иҵысуан. Игәы нҭԥсааит, ахьшәҭҳәа ииарҭа дныламәеит. Аԥенҵьыр асаркьа иалҷҷаны иааиуаз амра ашәахәақәа надхәмарлеит, аҳазырҭра иҭоу акаламқәа реиԥш, анацәҭыԥқәа ҟаԥшь-ҟаԥшьӡа изҿаԥсаз изамɷа ҟәымшәышә. Ихы иаҵаз инапгьы дысӡа, аҭыҵь ацраҳәоушәа ихьынҳалан. Ашә адырɷагьых ирҕәҕәаны асбжьы геит, днадххылан ианааирт, Хьыбла дгылан.

– Уагхеит, умбаӡои, ирласны уҽеилаҳәа, – Хьыбла Адгәыр днаивсны ауада дныɷналан, иҟәашәӡа изәӡәаны еиқәҟата иуанҭаны иаалгоз иблуз аҟәардә ахы инхылшьит.

Хьыбла данца, Адгәыр иблуз аашьҭихын, инарҳәы-аарҳәуа акыраамҭа дахәаԥшуан. «Ҳа, ҳа, ҳа, уара абзамыҟә, абнауаɷ рыцҳа, аӡҕаб ԥшӡа уара умацара дшутәым узымдырӡои...» – исас ахьынӡацоз еихҳәаны, иԥаҵаҟаԥшь ҵыхқәа иԥынҵа ҵәаҳә иаҵарч, адырɷегь ибла даахгылеит уажәааигәа амца зҿеиҵаз арԥыс. «Нас Хьыбла зегьы даҳзеиԥшну, даҽаӡә иблузгьы абас илкрацу? – иҭыԥан ицоз игәы дазҵаауан Адгәыр. – Мап! Уи алсыршом». – Иԥышәқәа неидирҕәҕәалт. – «Иахьа уахьнеиуа, ɷба узанҵаны уноурыжьыр, Хьыбла дааныжьны аɷныҟа умцар ада ԥсыхәа умамкәа уҟалар?» – игәаҵантә бжьык ҵәыҵәӡа иаҳауан. Уи абжьы дшеилнашьааауаз, ихы иҭагьежьуа ишҭаз, иҽеилеиҳәан, иныкәыршәны аинститут ашҟа дцеит.

Уи аҽны дшымгәыҕӡоз ала деиқәшәеит Адгәыр.

– Уаԥсуоума уара? – дҵааит, Адгәыр иԥышәаратә бӷьыц нарҳәы-аарҳәуа икны астол иадтәалаз, алеқтор шәпа-жәпа ду.

– Ааи, саԥсуоуп, – иҳәеит Адгәыр, игәы аҭыԥ иҭамгыло.

– Еҳ, Аԥсны, Аԥсны! Шаҟа хкы рыла ибзиоузеи, – даақәыԥсычҳаит алеқтор. – Абилеҭ угазар, абнахьхьи ашьҭахьтәи апартаҿ утәа, – алеқтор иблақәа ихаччо, ихы ҩышьҭихын, инацәа нархханы Адгәыр дахьтәашаз иирбеит.

Адгәыр, иаԥхьа иҩналахьаз аӡӷаб данца, иара цқьа ахәыцхагьы иамраӡакәа, алеқтор истол ашҟа дааиԥхьеит.

– Нас уара у-Аԥснытәуп? Саргьы ҩымшҟа роуп иҵуа уахьынтәи саарижьҭеи. Сыԥсы сшьон. Амшын еиқәа ацәқәыр-ԥақәеи сареи акыр ҳеинаҳшәеит. Шәымра ашәахәа хаақәа акагьы аанмыжькәа, санааuаз иаазгеит, – алеқтор ицламҳәа инапы аҵаргәаны Адгәыр дихәаԥшуа ацәажәара даҿын. – Нас ухиоума? – аҵықә-ҵықәҳәа, игәарԥхаҵәҟьаны дыччеит уи. Дааҳәцымцит Адгәыр.

– Аа, усҭ, даҽа цхыраарак уҭаххозаргьы, ара сыҟоуп, – иҳәан алеқтор, Адгәыр иԥышәаратә бӷьыц акы нанҵаны, иаԥхьа иныкәиршәт.

Адгәыр иҟаиҵара изымдыруа, длак-ҩакуа даақәхеит.

– Узԥшузеи, ига, абар ахәшьара ахьанысҵаз, – алеқтор дызлаҭҳаҵьыз Аԥснытәи аҳауеи аԥсабара аԥшӡареи рыхә убриала ишәарц иҭахызшәа иҽыҟаҵаны, Адгәыр ибӷьыц мчыла идигалон.

Адгәыр деиси-еисиуа, ишицәымӷыз, ашә аартны дын-дәылҵит.

– Иузаниҵеи, иузаниҵеи? – дахьындәылҵҵәҟьаз гәыԥҩык аӡӷабцәа ааикәшеит, ҷкәынцәақәакгьы аарыдгылт. Адгәыр ибӷьыц димырбарцаз иҽыназикын, аха иамраӡакәа, ӡӷаб хыцә хәыҷык днаимҵасын, иааимпыҵылԥааит.

– Диида, «хәба!», шәанаҵьалбеит, «хәба!» – аӡӷаб хыцә лӡамҩа нҭылбӷычаан, лыбла еиқәаҵәа хәыҷқәа ирҳәаҭҳәаҭуа Адгәыр дҩаиҵаԥшит.

Адгәыр дҩеицрашәеит. Ибӷьыц аалымжәаан, икәшаны игылаз днарылсны, ихы иқәыжьны абарҵа дыбжьаланы иҿылеихеит.

– Бара ари арԥыс «фба» иҭахын ҳәа сыҟоуп, ҳа, ҳа, ҳа, – аӡӷабцәа рыччабжь ишьҭахьҟа игон.

«Сҿы еихыхны ажәак мҳәаӡакәа, «хәба» сзықәиргылеит. Абригьы идырзаап срыцҳахәны ашкол сшалдыргаз, – игәы

дҭахәыцуан Адгәыр дахьцоз. – Ахьымӡҕ, ахьымӡҕ! Сыԥсаанӡа сыгага сыцрыҭраҳа , исыцрымҭша ахьымӡҕ. Срыцҳашьаны «хәба» сзықәиргылеит! Идырзаап сҿыззыскыз аҟны сшымчыдоу, сышҿаҟәоу. Дсыцхраама, мшәан, абри? – илахь инацәа адкыланы дхәыцуа дааҭгылеит Адгәыр. – Мап, сижьеит, дысхыччеит!» – Ашырҳәа даагьежьын аинститут ашҟа иҿааихеит. «Цқьа ухәыц, Адгәыр! Уажәы «ҩба» узықәыргыланы уааuижьыр, нас Хьыблеи уареи шәеицәыӡт, лара ара дааныжьны аҩныҟа ацара уқәшәоит, – игәаҵантә ихәаҽӡа бжьык ааҩуеит. Аха Адгәыр, уигьы дазнымкылакәа, ашыршырҳәа днеиуан. «Ҳа, ҳа, ҳа, уара абзамыҟә, абнауаҩ рыцҳа, аӡҕаб ԥшӡа уара умацара дшутәым, зегьы дшаҳзеиԥшу узымдырӡои?» – Игәыҭшьаагоу абарҭ ажәақәа адырҩагьых еилаҳанто иара ишҟа рҿаархеит. Адыхҳәа даагылеит. Ԥхыӡу, лабҿабоу изымдыруа, дадырсызшәа, акыраамҭа дӡыҩӡа дгылан. Нас, даагьежьын, азеиԥшнхарҭахь иҿынеихеит.

Абар уажәшьҭа ҩымш ҵуеит Хьыблараа аԥыхәҭәантәи аԥышәаара ҭины иалгеижьҭеи. Адгәыр изаанхаз амаҭәар иҭиразы, шьыжьымҭанҵәҟьа дгыланы аинститут ашҟа дцеит. Амра ақалақь иахыкәыршоу ахәқәа иҩарывшәан, мысҭхәагшәарак аҟара аҽыҳаракны, ашәахәақәа цаҳә-цаҳәо аԥсабара аҽаларԥс иԥхон. Хьыбла Шьашькәа лырҿыхара лҽазылкит, аха умԥсит. Уи дааҟрым-ҿрымын, лыхч кәамҟьа хәыцҷы, лыҩнапык аакәыршаны иаалгәыҵалхәҳәан, лҽеиҵых ҿыцха днаиан, ацәа лҽалҭеит.

Хьыбла лиарҭа еиллыргеит, ааҵәажәк ырцәаакны адашьма иқәшьны илрыцқьеит, еиқәкҷы рчамадан иҭаз рҩыцьагьы рымаҭәақәа ҭыганы илуанҭеит. Амрагьы, аҭыԥҳацәа руада сныҩнаԥшында аҳәозшәа, иааҩнаҷҷеит. Шьашькәа дыцәоуп. Уи дыцәоуп, абри абжьарак илыгхаз лыцәа зегьы халырҭәаарц лҭахызшәа. Асаркьа иалҷҷаны иааиуа ашәахәақәа, ишиашоу, лӡамҩа ҟәымшәышәқәа ирызнеиуеит. Урҭ, аҭыԥҳа дырчыхәчыхәны ддырҿыхарц рҭахызшәа, зны лыхәда инаҵахәмаруеит, нас абгахәыҷы гызмал аиԥш илҿагәыбзыҕны, лхы-лҿы рбзо, лхахәы еиқәаҵәа ажәпара иналаӡ ицоит. Шьашькәа дыцәоуп. Дыцәоуп, аинститут баднакылт ҳәа ларҳәазшәа, лгәы рҭынчны. Ашьыжьтәи аӡаӡа аиԥш, иԥҟыш-ԥҟышӡа лылахь иаақәнаԥсаз аԥхӡы, илҿаԥсоу лхахәы шьыҵәрақәа лӡамҩа иаднарҷаблоит.

Хьыбла, Шьашькәа дҿыхар, Адгәыр аекзамен ахьиҭиуа ашҟа ҳцап ҳәа лызбан, лҽеилаҳәа-лҽеилаца дыԥшуп. Усс илымаз зе-

гьы ҟалҵеит. Нас, шәҟәык шьҭыхны астол днахатәан, аԥхьара далагеит. Дцо — дааува, даҟьак ҩынтә-хынтә даԥхьахьеит, аха акагьы лзеилкаауам. Лыблақәа ахәаԥшуеит акәымзар, лхы-лгәы зегьы даҽаџьара иҟоуп, хәыцрак дҭаршәны дамоуп: «Уи иахьа «хәба» ҳәа иҭиргьы, уажәшьҭа иаанахәара уадаҩуп. Ҭыԥк ааҩык еимаркуеит, – дизхәыцуеит Адгәыр. – Ишԥаҟасҵари, иара дызҭамлакәа, сара саднакыланы сҟалар, ԥсыхәас иҳаурызеи, еицрыҵшьас иҳамоузеи?! Сара исоуз ахәшьарақәа цәгьам, нас уаҟа ауаа иаҳа имаҷуп, срыдыркылозар акәхап, – лгәы нҭыԥсаан, лхәылжьы қақаӡа иҩеилагылт Хьыбла. – Шьашькәагьы дшәарҭоуп», – ашәҟәы лыбла ааҟәганы уи днализыԥшит. Шьашькәа дҭахәхәа дыцәан.

«Еҳ, бгәы згәызаалак, ибаргузеи. Адунеи ба бзыҳәа имардуануп», – Хьыбла дҩагылан, аԥенџьыр аԥардақәа даарыханы иааималдеит. Шьашькәа илҿахәмаруаз ашәахәақәагьы нықәба ицеит.

Шьашькәеи Хьыблеи, Адгәыр аԥышәарақәа ахьиҭиуаз аинститут аҟны ианнеи, ишәаны изыҩнамлоз аӡәык-ҩыџьак рыԥштәқәа рхыгга, агаз-хьчԥаԥырқәа реиԥш еилауаҭыруа, инцәыҵагыла-аацәыҵагыло абарҵа ибжьан. Егьырҭ зегьы еимпхьан.

– Зегь шәнеихьоума? – дҵааит Хьыбла, аудиториа ашә иавҵаӷәӷәа иавҵагылаз аӡӷаб дналыдгылан.

– Уиаҟара быццакуазар, амҩа бымоуп, блеи, – наҭалкит аӡӷаб, лыҽхыршәааны.

– Сара араҟа ус сымаӡам, амала… – лҿы ҩеихылхуаны, аудиториа аҩнуҵҟахьтәи шьҭыбжьқәак геит, иақәырццакнгьы ашә ааимҟьеит. Ахьшьыцба зласыз абаӷырқәа реиԥш, зегь ныҵабааҭаба ицеит. Хьыблараа зацәажәоз аӡӷаб дахьавагылаз лыҽлырԥсит.

– Аа, шәара шәоума химиа иацәыбналаны иҟоу? – иҳәан, ашә иаалагылаз алеқтор, Хьыблагьы Шьашькәагьы рыжәҩақәа нҭарсны, ишырымуаз дрыханы аудиториа илыҩнаирԥалан, аӷьеҩҳәа ашә нкыдижьлеит.

– Шәааи, ижәга ибилеҭқәа, шәымшәан, сшәыцхраауеит, – иӡыцәа шьапы хәахәацәқәа дырхакьакьа, астол ашҟа иҿынеихеит алеқтор.

– Ҳара араҟа ус ҳамаӡам… Ҳтәымуаауп, – иӷьаҵәыӷьаҵәуан аӡӷабцәа.

– Ижәга, ижәга, химиа еиӷьу иарбан маҭәару иҟоу. Уи ԥсҭазаароуп. Аа, шәахәаԥши, шәхы инаркны шәшьапаҟынӡа

шәызҩычаз иароуп. Абри ахан зыргылаз, абарҭ аблақәа схазҵаз, шәарҭ абранӡа шәызлааз, адунеи амаҟа зламҕахҭцаз иароуп, – химиа ауп, – алеқтор, ибласаркьақәа дырцәыҵҧшны, аӡҕабцәа дрызҧшуа, иҧсы злаз амаҭәар арҽхәара даҿын.

– Ҳара даҽаӡьароуп аҧышәарақәа ахьаҳҭиуа...

– Ҳара арҵаҩратә институт ауп ҳазҭало, – аимҟьара инақәыршәаны аӡҕабцәа дырҩегьых инеибарҕзит.

Алеқтор дныхшәааан, иҧышә ҵаҕа хәыҷқәа аақәац-қәацеит. Ихәда иаҧхьаҟа инҭҳәаны, дырзыҵҟьарц иҭахушәа акыраамҭа дрыхәаҧшуан.

– Арҵаҩратә институт? Арҵаҩцәа? Нас шәаазцазеи арахь? – дыҩныхәааит уи. – Шәыӡ наҟ, – акеҩ-акеҩ ҩнгауан аудиториа.

Хьыблеи Шьашькәеи иарбан ашәу изладәылҵыз ҳәа акгьы ргәалашәом. Аулицаҿы ианкылс, раҧхьа иаарыдгылаз атролеибус иҩҭеибаҳәан, ринститут иавсынгьы акыр иласкьеит. Атроллеибус ианылбаагьы, рыҧштәқәа рхыгга, инеихәаҧшыаaихәаҧшуа, ҧыҭрак игылан, нас рыбжьқәа нхәыҵакны аҟырҟырҳәа иааибарччеит. Иаагьежьын, ринститут рхы ақәкны, шьапыла рҿыҩархеит.

Ари аҽны ахәылҧаз Адгәыргьы, Хьыблагьы, Шьашькәагьы Адгәыр иуадаҟны итәаны аицәажәара иаҿын. Урҭ мызкы аахыс имыцәа-имтәа рҽызнырша͏әоз аус алҵшәақәа уажәшьҭа ирдыруан. Адгәыр аҵәымҕ еиҧш игәы иалакьакьон Хьыблараа мчыла химиа дзырҭиуаз алеқтор изықәиргылаз «ҩба». Шьашькәа, лхы лнапы аҵаргәа акаруаҭ дахьықәтәаз, дазхәыцуан, аҩны днеир, иарбан усу лҽыззылкшаз, Хьыбла хрыжь-хрыжь иҵаулаӡаны дгәыҧсычҳауан. Алаҕырӡ иарӡыфахьаз лыбла ҭыҟаҧшьаақәа неиқәылҧсар, лаҧхьа иаацәырҵуан лыжәла ҿаҿаӡа изынны аинститут абарҵаҿы икыду асиа.

«Ҳаиқәшәараны ҳаҟамзар акәхап сара сзаднакылаз, – дгәынқьуеит уи. – Сымацара исзымдыруа ақалақь аҟны, саангыланы, иара аҩныҟа ддәықәысҵону?! Мап, мап! Саргьы аинститут изҭамлаз аӡәы сылҩызоуп. Ҳазегь ҳшеицааз еиҧш ҳаиццоит».

– Сызҭалозшәа, баша сан дсыргәаҟит, уи лоуп ирыцҳасшьо, – аҭынчра ааилеигеит Адгәыр.

– Сара сҭыҧ хиоуп, сышнеилак ҳклуб аҟны аусура салагоит, – лҳәеит Шьашьукагьы, илгәылтәшаз лгәытәны.

– Аҭыҧқәа мачхума, – дҩагылан даалеи-ҩеит Адгәыр. – Саб иҽага аҿы ҟьаҟьаӡа игҿагылоуп, – ацәа рыгхазшәа, иҭыгга иҟаз иблақәагьы аацәыҵлашеит.

Абарҭ ажәақәа зегьы неины, ахҿақәа реиԥш аттаҳәа изҭаԥсоз Хьыбла лгәы есааира ичуан. «Умшәан, уахьцалак сара суцуп. Аҽагагьы уцыскуеит, нас наҟ-наҟ џьара ҳазцар аабап», – абас лгәы дҭацәажәон, лыблақәа еихмырсыҕьӡакәа, Адгәыр лаԥшыла дгәыдкыло дахьизԥшуаз.

Хьыбла лҿымҭра Адгәыр есааира имцаԥшьха аԥыр-ԥырҳәа игәы иҭаланы ицәа-ижьы аҽахьнагӡауан. Дахыкәшо, днавсаавсуа дцәажәон. Иҭахын уи лгәы иҭоугьы лирҳәарацы. Аха, Хьыбла лгәы дахьацәажәоз иаҷыданы, лҿы ҩеихыхны ажәакгьы лҳәомызт. «Лгәы иҭоу зылымҳәозеи? – дхәыцуан уи, аԥенџьыр аҟнытә адәахьы дыԥшуа дахьгылаз. – Сара саднакылт, дара зҭамлазар, исхароузеи ҳәа дхәыцуазар акәхап. Ибзиоуп! Быҟаз ара бымацара. Уажәшьҭа бареи сареи ҳаиԥшым, ҳхазуааупБара бынстудентккоуп, сара сколнхаҩуп. Бара Урыстәыла агәҭаҿы бҭыԥ быԥшааит, сара уахаҵәҟьа аҩныҟа амҩа сықәлоит... Ҳаицрыҵп! Аҩызцәа ҿыцҟәа боуп... Абзиабара ҿыцгьы... Нас сыԥсрым саргьы», – ахаан ихы иадимбалацыз алаҕырӡқәа аҽырҳәа ибла иаахыҵәалоит.

Амца иахакнаҳау ахьыруачуан еиԥш, агәараҳәа деилашуан Адгәыр. Аха Хьыбла, ҿымҭ, деиқәаԥсы, дыштәацыз дтәан.

– Нас, Шьашькәа, ҳаимҩалацәоуп ҳәа сыҟоуп бареи сареи, бгыл, ишьҭых бчамадан, – ашырҳәа даақәҵәиит Адгәыр. Илжжуаз агәырҩа алеиҵәахрацы, ԥышәырччарашәа акгьы ихы-иҿы иныкәиҵеит. Аха аӡхыҵра акаҭа аԥыражьны иоурзынкылахуа!

Хьыбла ашьшьыҳәа дҩагылан, акаруаҭ аҵаҟа иҵагылаз лчамадан ааҵганы, лымаҭәақәа реидкылара дналагеит. Адгәыри Шьашькәеи шанханы илзыԥшуан.

– Шәызԥшузеи, шәымаҭәақәа еидышәкыл, – ҿаалҭит Хьыбла, – ростовтәи ала ҳцозар, сааҭкоуп иаҳзаанхаз.

– Бара бабацои, мшәан, бцара-баара иаԥсам уажәшьҭа, багхоит, – даацәажәеит Шьашькәа.

– Сара сымацара сакәым, сынтәа ҳазынтәык ҳаицагхеит. Ҳаԥхьаҟа адырҩегьых ҳҽазаҳкып. Иҳразҟу аабап, – днаскьан, гәалак лымаӡамшәа, Адгәыр днаидгылеит лара.

Амцабз зықәҵәашо абылра иаҿыз арԥыс игәы аҭыԥҳа лнапы ԥшқақәа нахьысызшәа, иаразнак иҟәандаӡа иааҟалеит. Иихәара иҿамшәо длыхәаԥшуан. Апырпыл еиԥш еицраланы, иҟаԥшьӡа, ихы-иҿы ацәаԥштәхәы аԥсахуан.

– Умаҭәақәа еидкыл. Сынтәа аус ааупп аколнхараҟны. Иҵегьгьы ҳҽазыҟахҵап. Нас ҳаԥхьаҟа даҽацьара ҳжәылахп. –

Илӡбыз мап ацәикыр ҳәа дшәаны, дихәамԥшӡакәа ацәажәара даҿын Хьыбла.

– Мап, бара џьаргьы бцаӡом. Бахьаднакылаз быҟоуп. Аҭалара ус имариандаз, ҳаргьы ҳҭамлози, – Шьашькәа акаруаҭ дахьыкәтәаз ашҟа днаԥшит Адгәыр.

«Мап лимыркындаз, аф зысша. Хьыбла даднакылеит, сара сызҭамлеит ҳәа схьагәгәа снеир, аҵәы сахарҵап, аҵәаӷәа схьыршьып, ҳаҭыр сымаӡамкәа сҟалап», – дхәыцуан Шьашькәагьы.

Ашьҭахьгьы Хьыбла лцареи лаанхареи акыраамҭа еимаркуан; «Сымцар ҟалом, ара сымацара сзаангылом, ҳаицызар сҭахуп», – ҳәа дгьаҵәыӷьаҵәуа дцәажәа-цыԥхьаӡа, Адгәыр даҿаапкны мап икуан. Урҭ ажәақәа Хьыбла лышҟа имаз агәрагара иаздырҳауан, ибзиабара иацырҵон.

«Мап, мап ҳуаӡәыкгьы даднакылазааит. Уигьы разҟуп. Саргьы ҳаԥхьаҟа сҭамлари. Нас рацәаӡакгьы ҳаицәыхарахом. Ашәҟәыабыӷьшәы, ҳцап, ҳаап», – абарҭ ажәақәа рыла, иара игәы еиԥш, Хьыблагьы лгәы ирҭынчуан Адгәыр.

Изеидымҵуа ишеидгылаз, ростовтәи акәым, москватәигьы рыцәцеит. Аҵыхәтәаны Шьашькәа зынӡагьы лҽанылрыцәгьа, Хьыбла лылаӷырӡ лҿашы аперрон дшықәгылаз, имҩасны ицоз дәыӷбак иҭаланы, Шьашькәагьы Адгәыргьы Аԥсныҟа амҩа иқәлеит.

5

Мчыбжьыкгьы цқьа иҵуамызт Адгәыр Урысҭәылантә дхынҳәны дааижьҭеи. Ҩымш раахыс, есышьыбжьон аԥошьҭаҿы дцаны даауан акәымзар, аҩны дындәылшәаны аӡәгьы димбацызт. Мызкы аахыс инхамҩа иагхаз-иаԥхаз зегьы ажәжәаҳәа дшырҿу, илеихашәы ихәлон.

Иахьагьы ашацкыраз дгыланы рымх кьаса днаҵалан, иан ианылрашәоз ирыцҳашьаны инлыжьыз ажәпара иԥит. Аанда ихырҩрны арахә инарылаижьын, урҭ азгәышьны ишырфоз дахәаԥшуа, акыраамҭа дгылан. Нас, ргәашә аԥхьа аҽыҩ-ҽыҩҳәа иааиуаз аӡымҵар днаҵагылан, иӡара ҩахыс аӡыхь илырсны, иҽикәабеит. Иҽеилеиҳәеит. Ихахәы жәпа еиқәаҵәа цырцыруа иқәҳәаны, иан иналаҳәаны, дыццыкы-ццакуа амарда даҿаланы, аусҳәарҭа шыҟаз иҿынеихеит.

– Бара, абри Ҳауида лԥа иҽырзажәра акәымзар, башак иакәзаап ббауоу, – бжьык игәы иқәҩит Адгәыр, амарда-ашьап ӡҽадырӷәӷәала игылаз аҭаҭын казарма даннавала. Адыххәагьы даагылеит.

– Башак иакәымзар, Ахьи-ԥҳа леиԥш иаргьы дҭамлози, – нацылҵеит даҿа ԥҳәыскгьы. Адгәыр дырбар ҳәа дшәаны, амра згәыҵаршуа ицәыз аҭаҭын машьынақәа даарыбжьагылеит.

– Уи Ахьи-ԥҳа диццаргьы цәгьа ибомызт ҳәа сыҟоуп.

– Цәгьа изимбарызеи, аҳәынҭқар иԥа сигондаз, мап шысымкрыз.

– Иашьа мыждакгьы длымоуп уи. Адгәыр рыцҳа ихы хҵәаны ацалаҟьа ишықәыршәу иан илирбашт, дзышьҭақәоу сыздыруам, аха, – игон раԥхьатәи аԥҳәыс лыбжьы.

– Аӡәы иакәу џьыбшьоу, уи хәҩык аишьцәа драҳәшьоуп. Аханиԥацәа раҳәшьа леиԥш, баҩлашалоуп дышдырчо.

– Ус ирқьынцыцны ираазо даҿакгьы лдырхуеит.

– Нас, уи Урыстәыланҟа данца, дышцаз еиԥш дкаԥа-чаԥо дышзымаауа зыбзымдырхуеи.

– Аиеи, мшәан, лан длыцым, лаб длыцым.

– Уи ара даныҟазгьы, лыбла акакаҷқәа хыҳәҳәала иҟалахьан.

– Дымбылуази, мшәан, дыблы.

Аҵыхәтәантәи ажәақәа хыцаҳәцаҳәны акәын аттаҳәа инеины Адгәыр игәы иштаԥсоз. Ихы аҩнуҵҟа ауухәа ашьҭыбжьқәа гон, иблақәа ацыԥхь рыҵыдды иҩеиуан. Азныказ даазеит, аха иҿаанкыланы, амашьынақәа днарбжьысын, лабала ихәдаџьал иасызшәа, деиҵакы-еиҵакуа, аҭаҭынырҭа иагәылгаз амҩахәастала иҿынеихеит.

«Дышцаз еиԥш дышзымаауа зыбзымдырхуеи...» Аиеи, мшәан, лан длыцым, лаб длыцым», – дахьцалак илымҳа иҭыҩуеит аҳәсақәа рыбжьы. Уи деилнашьаауан, иԥсы иҿанаҵон.

«Лхала дааныжьны сааит. Сара исеиԥшума, алым иаҩызоу арԥарцәа аалыкәыршаны иҟоуп», – ибла иаахгылеит аԥышәара ахьиҭиуаз ақалақь аҟны иԥылоз аҷкәынцәа рыԥшра-рсахьа, рҟазшьақәа.

«Ҳа, ҳа, ҳа, уара абзамыҟә, абнауаҩы рыцҳа, аӡҕаб ԥшӡа уара умацара дшутәым, зегьы дшаҳзеиԥшу узымдырӡои?» – дахьцалак агагеиԥш ишьҭоу абжьы адырҩегьых игәы иқәыҩуа иалагеит.

Абас ахәыцра дҭагаланы дшамаз, аху-хуҳәа илаго аӡлагара ҷышә хәыҷы зҭагылоу акәара днырын, аусҳәарҭа ашҭа дынҭалеит.

– Сыхьӡала шәҟәы ыҟазар? – дҵааит Адгәыр, аԥошьҭа аиҳабы дзыҩнатәаз акабинет хәыҷы ахышә ихы нылакны.

Уи ҿылҭуамызт. Зыхәҵәы ҩызӡа илкыз амҳәыр гьежь хәыцы, ачернила иарӡыфахьаз ахчы илақәырӷәӷәаны, атах-атаххәа аконвертқәа ираархаиы еиқәылԥсон.

«Уажәы исалҳәарызеишь?», – игәы ҭыԥаны ицо, иԥсы ҩеины ихәцә иҵач, ибла ҭраа асалам шәҟәқәа зҭалҵоз аишьыкь ашҟа дыԥшуан Адгәыр. Аԥошьҭа аиҳабы, лара лыда ԥсы зхоу аӡәы ауада дыҩнамшәа, лҿырҭынчны, амҳәыр заалырхаз асалам шәҟәқәа еиқәырхха иҿалхәеит, нас кәытанциақәак халырҭәааит, урҭгьы амҳәыр раалырхеит. Адгәыр есааира деицрашәон, ахаҳә зҭаҳаз аӡы аҵаҟантә ашәахқәа еишьҭаххы-еишьҭаххы ишҩеиуа еиԥш, игәаҵантә ажәа бааԥсқәа еишьҭаԥало ихалон, аха, иԥышә ианаақәыххлак, изызку лҿынӡа инаӡаанӡа, атах-чаххәа иԥжәон, иԥышәқәагьы ҵыс-ҵысуан. Аԥошьҭа аиҳабы, астол аҟны лусқәа данрылга, дҩагылан, лывараҿы ишьҭаз агазеҭқәа ааԥыртланы реизшара дналагеит. Адгәыргьы дныхшәааит.

– Сыбжьы бмаҳауоу, мамзар уаҩыс сбымшьоу? – иааҭирҟьеит Адгәыр.

– Иуҭаху уҳәар, хшыҳәара уааизшәа, ууауаӡа узгылоузеи, – ллакыҵа рыцәгьаны днаизыԥшит аԥошьҭа аиҳабгьы.

– Исҭахузеи, салам шәҟәы ыҟоума ҳәа сҵааит санааҩнашылаҵәҟьа.

– Иҟам ҳәа уасҳәеит убасҟанҵәҟьа.

Игәы нҭыԥсааит Адгәыр. Деилшша акыраамҭа дгылан.

– Уаҳа акыр уазҵаауама!? – аҵәы илхуа ҿаалҭит аиҳабы.

Адгәыр деиси-еисиуа аԥошьҭа даадәылҵын, ашҭа дықәланы иҿынеихеит. Уи днеиуан, дахьыҟоу-дахьану изымдырӡо, иқәлашьцаны, амца иҵоушәа, агәарахәа деилашуа: «Сылжьеит, лыбла санааԥырҵ нахыс, сылхашҭит. Уи даҿаӡәы длыԥшааит. Лҩыза студентк длыԥшааит», – ихаԥыцқәа аҿҿа аарыҵган, илаԥхьагьы иаалашьцеит: Абар, Хьыблараа ринститут еихачаԥа ду ахьгылоу. Акеҩ-акеҩхәа асыркьал абжьы геит. Ашәқәа ааимҟьан, аӡхыҵреиԥш, астудентцәа еижәыланы ашҭа иаақәлеит. Абар Хьыблагьы дахьааиуа. Уи ҷкәынак ижәҩа лнапы аҵданы, лхы нарнаашәа идуп. Иаргьы ихы ларҟәны ажәақәак лыхәлеиԥхьаӡоит, илашоит лара лыблақәа, дышиқәшаҳаҭу ала лхы лырҵысуеит. Адгәыр деиҵаӷәӷәа агәашә давагыланы дырзԥшуеит. Дгәамҭаӡакәа инаивсын, ааигәа иҟаз апарк инҭалеит, аҷкәын инапы ҩышьҭихын, Хьыбла дааигәыҵеиҳәҳәеит.

Адгәыр дааҭрысын, иҵьыбахь инапы ндәықәиҵеит.

– Еи, Пата, уа уаагыли, уа, – ишьҭахьцәҟьа бжьык геит. Адгәыр ихәыцрақәа даарылҟьаны даақәҵәизар, дхымс-хымсуа дишьҭаланы дааиуан Ҳасан.

– Уара, Ҷымеи уареи акы еимашәкуазшәа саҳауан, усалам шәҟәы улымҭаӡеи? – дҵааит Ҳасан, иԥсы игәы икылаханы.

– Иарбан шәҟәу, акагьы сылымҭаӡеит, акрыҟоума? – Адгәыргьы уи ишҟа днаҭрыст. Ҳасан даақәҵәин, уаҳа ажәакгьы мҳәаӡакәа, аԥошьҭа длыҩнаԥҟа дцеит... Ауҳәа аԥошьҭа аҩнуҵҟа шьҭыбжьыққәак геит. Адгәыргьы уахь иҿынеихеит, аха ашә аҟынӡа днаӡаанӡа, Ҳасан конвертк кны даадәылҟьан, Адгәыр инаииркит.

Аконверт иаҵаҩыз адрес аттаҳәа илаԥш нахигеит Адгәыр. «Хьыбла лоуп», – инҭгәырҕьааит игәы. Азныказ длахан ахы ҩахижәааит, ихы анҩышьҭих, Ҳасан иблақәа ихаччо иаԥхьа дгылан, дыԥхашьан иҵьыбахь аҿынеирхеит.

– Уаԥхьа, уаԥхьа, сара суԥырхагахом, – Ҳасан, аиаш еиԥш, адырҩегьых аԥошьҭа длыҩнаԥҟа дцеит.

Адгәыр даақәгьежьын, дыццакы-ццакуа ашҭа дныққәсын, еихашьшьы игылаз аҵәара дныҵалеит. Ихы ҩышьҭхны днаԥшы-ааԥшын, аконверт аацәыригеит. «Маԥ, ара ҭынч сзаԥхьом, наҟ абаҳча агәҭахьы сцаны саԥхьап», – иҳәан амҩахәасҭа дныҩахыҵны, иқашәқашәо игылаз ашьац иаҵәа дылаланы иҿынеихеит.

«Мшыбзиа, Адгәыр! – Дналагеит уи асалам шәҟәы аԥхьара, амҩахәасҭа дшынымҩахыҵҵәҟьаз. – Уара уцеит, сымала саанyжьны. Шыққәсык ҵуашәа сгәы иабоит ҳаиԥырҵиижьҭеи. Ех, шаҟа шәыгәхьаазгозеи: уара, ҳқыҭа, ҳашкол. Адгәыр, аиашами, исызхымгар ҟалап. Диида, санхәыцлак схагахоит, даҽа хәымз абас изычҳауада. Актәи асеместр ианвар азы инҵәоит. Уаанӡа сзымнеиуазар акәхап, – иааигәа игылаз аҵәа аимҿаԥара иеынбжьажьны алада аԥхьара далагеит. – Аныҳәазы снеир сҭахуп, аха Сааид бмааин, сара снеиуеит ҳәа ашәҟәы иҩит. Урҭ амшқәа ракәын гәыҕырҭа дус исымаз. Убасҟанҵәҟьа ҳашԥеиқәымшәари ҳәа сыҟан, аха ишубо, аҩсҭаа дҳабжьалеит. – Адгәыр ақьаад ибла ааҟәиган еилахәашь, игагаӡа иибоз аԥсабара дныққәԥш-ааққәԥшит. Иҵауланы даақәыԥсычҳаит. – Иудыруандаз Адгәыр, ара ауаа шаҟа ибзиоу. Ахәыцха, алахьеиқәҵаха минуҭкгьы иуадра-ӡом. Амала, аҵара цәгьоуп. Алеқторцәа бзиоуп.

Уара узҿузеи? Шьашькәа џьаракыр аусура далагахьоума? Адгәыр, џьара акы уеазкы. Амала, суҳәоит ҳара ҳабригадаҟны ау-

сура уаламган. Сааид уҿилоумгалан, иумдыруеи уи иҟазшьақәа зеиԥшроу...»

Адгәыр Хьыбла лысалам шәҟәы лагӡаны данаԥхьа ашьҭахь инарҳәы-аарҳәны дахәаԥшит, иналак-аалакны ҭыԥқәак деиҭарыԥхьеит, аконверт ианыз амҳәырқәаҵәҟьагьы илаԥш рыдырхаланы дрыхәаԥшуа акырaамҭа дгылан. Нас иҵьыба инҭеиҵан, аҵәа аимҿаԥара даабжьыҵны, ашьац тата днылатәеит. Еидара дук ихәда иаақәхны агәараҳәа инкаижьызшәа дласкәантраӡа, игәы ҭԥраауа акәын дшыҟаз. Зымҵаны дтәаз аҵәа ақәцәаҿыҵәҟьа иҿаз аҵәа ҟаԥшь илаԥш нақәшәеит: «Абрантә сыԥаны абни аҵәа наҟ инҿысԥаап, – игәы иааҵаххит Адгәыр. – Мап, мап, уаанӡа сзыԥаӡарым. Иара ашьапы снапқәа аакәыршаны, исгәыдҳәҳәала игәыдскылар иамоузеи?! – азныказ дааҭрысит уи. – Сеилагама, мшәан», – ишгәыдикыло аӡәы дибазшәагьы игәы иабан, ихы шьҭкәыцәаа абаҳча дныҵаԥш-ааҵаԥшит. Нас дԥагылан аԥныҟа иҿынеихеит.

6

Абар уажәшьҭа ԥымчыбжьа ирзынаԥшуа иҵуан қәа цырак лкамшәацижьҭеи. Ацәыббылфԥы зхышәшәо ишьҭаз адгьыл, иҷҷазшәа акәын еиҟәышьшьа-еиҟәышьшьа ишыҟаз. Аԥсабара зегьы аҿеикәарҳә ацәа иҭаланы, ажәԥан иаҵаԥшуа игылан.

«Еҳ, ҳазшаз уанаҵьалбеит, ҳақәублаарц уҿазукма? – инеидашшылон анхацәа. Рыԥхӡы зхьыршаз рҿаԥра гәалак амоушәа ихьшьшьы иахьҭагылаз, игәаҕьны изалаԥшуамызт. Ишабаны, иҟәазгаӡа ирхагылаз ажәԥан иаҵәа рыблақәа ҭраа иазԥшуан. Ажәԥангьы ламыск амаӡамшәа, анхаԥ изы ахаангьы бзиарак ҟанамҵаӡацшәа, ишаҳәшаҳәуа амца ахылҟьа хыхьтә иааԥшуан.

Ԥымш раахыс, хәылԥазыла ажәԥан акалҭахьшәа ԥҭақәак аацәырҵлон, аха аҭыҵь-ршы инадкьыслаз абамба ныкәблаа ишцо еиԥш, алеи-ԥси рыбжьара иныҵаба ицон.

Даҭа иахагьы акыраамҭа дышьҭамлеит. Ишьапы ӡәӡәаны амардуан днаҿатәаан, миллион бла ҭыҵьҵьаауа изхоу ажәԥан даҵаԥшуа ахәыцрақәа иҿериҭеит. Уи игәалашәеит иаб диҿыҵны уажәы дахьынхауа аҭыԥ аҟны данааизтәи ашықәс. Усҟан абри аҕдараҟны акарлақәыц акәымзар зхы ԥахоу ҵиаак ықәгылaмызт. Иԥҳәыс хәыҷы Маҵисеи иареи иахьа хәлаанӡа бларҭа-бларҭа икылырхaауа, аҭауад Мырзаҟан хәмариала имырхыз адгьыл ахтра иаҿын.

«Уанаӡьалбеит, уара усгьы ухы уҭахымызт, аха ӡьоук рыӡӷабгьы дадушьылт, иадубалази абри аӷдара, аҟәараш каамеҭ», – рҳәон уи дызҭахыз.

«Шәыԥшишь нахьхьи, – Даҭа инапы рхханы идирбон ахаҳә дуқәа зыҿрыларԥс имадыхӡа игылаз абгыӡра, – абни ауп сара абрахь нхара аара сгәазырԥхаз. Уи адацқәа рыда гәыӷырҭа шамамгьы имшәа-мырҳа ахаҳә иалиааит. Сынтәа ибзианы ишәҭит, шәҭыцкгьы нхымшәакәа ихьырхәаны иҿаҳаит. Сара избоижьҭеи убасоуп ишыҟоу. Адацқәа иныҟәыргоит. Нас уи сзаҿымԥшрызеи сара. Абгыӡра – ҵиааууп, сара – суаҩуп. Саргьы исымоуп адацқәа – сызхылҵыз, сзааӡаз, сҭынхацәа. Сара исымоуп аҩызцәа, ақәлацәа, амч-алша. Сара суаҩуп, срылоуп ауаа. Нас абгыӡра ахьӷьацаз сзымӷьацону?! Маԥ, сӷьацоит! Ҩышықәса аҿҳәара ҳашәҭ, нас бзиала шәаабеит! – абас деихаччо аҭак риҭон Даҭа. Уи иԥҳәыс Маҵиса ашьа зыбжьыхьхьо иҟаз лнапқәа ԥхашьаны лԥыраҳәа иҵакуа, ҿымҭ гәаныла лхаҵа ииҳәоз деигәырӷьон.

Ахаҳә иалиааз абгыӡра аиҳа иҵауланы, ирҭбааны рдацқәа аурыжьит абраҟа Даҭеи Маҵисеи. Зхаԥыцқәа хны аҟаҿыҳәа ицҳауа игылаз акарла-қәыц аҭыԥ аҿы еихашьшьы игылоуп зуа-хкы уҭаххалак ашәырҵлақәа. Уажәы ицаӷьцаӷьуа игылоу аҩни, рынхарҭа зегьы иакәыршоу абаагәареи злыху, аамҭала зны Даҭеи Маҵисеи напхыцла адгьыл иҵкәыкәааны еизыргаз ахаҳә шкәакәа ауп. Даҭа инхамҩа иабжакны иԥхьаӡоит анхашьа «зҿиҵааз», раԥхьаӡа зышәшьыра днамҵатәаз, зшәыр цыра ааҿыхны иҿы инҭеиҟаҟаз абгыӡра шьапы. Уи иахьагьы ишгылац, ахаҳә шкәакәақәа ашьапхыцқәа аларԥс, баҟак еиԥш игылоуп абаҳча агәҭаны.

Даҭа дыҿиеит – ихәыҩԥацәа, иԥҳа. Амала, абгыӡра шьапы ахала игылоуп, машәыршәа ӡьара вҵиаакгьы навамгылт. «Ҳаи, афы асааит, ишԥазаҵәхеи!» – рҩыза гәакьа рыцҳашьаны иавагьежьуеит Даҭеи Маҵисеи. «Иазыжәуазеи, наҟ ихырԥаны икасыжьуеит. Уи аҭыԥ аҿы инеиҭаҳарсша шәырк зҿало ҵлакы ҳзеиҭаҳазар иаҳа еиӷьуп», – иеиха ырцырцыруа знықымкәа абгыӡра дазыҵҟьахьеит Сааид. Убасҟан, ахаан цҭәыбжьык назҭымҩыц ашҭа ауаҟьан-чаҟьан бжьы нҭыҩуеит. Сааид иеиха абгыӡра инамҵаршәны, алақәа иԥхадырсыз абгахәыҵы еиԥш абаҳча дныцапҟа дцоит. Аҭаацәа зегьы абгыӡра иакәшаны ахаҟынтә ашьапаҟынӡа лаԥшыла еимырдоит: аб дуаруаруеит, ан даӷьуеит, еициз, уажә арра иҟоу Мези Ниази абаҳа ҿҟьаҟьақәа рыла анышә ԥсыла ааганы, зшьапы харгьежьны иҭашшу абгыӡра

иавҵарԥсоит. Хьыблагьы рыбгыӡра Сааид ицәылхьчрац, лышәҟәы кны днамҵатәалон.

Ажәҩан иаҵәа ду екранны, иара ихҭигахьоу зегьы убри ианҵаны идырбозшәа, Даҭа иблақәа ааихмырсыгьӡакәа ажәҩан даҵаԥшуа ахәыцрақәа дышрылаз, аҵых кыр инаскьеит. Ԥшакгьы хьшәашәаӡа икәа-имаґра инҭахәмарын, ихәыцрақәа даарылнахт. Убасҟан ԥҭа еиқәаҵәа дуқәак агаҿа инаркны ажәҩан ҵҟьауа ишааиуаз илаԥш нарықәшәеит. Даҭа ашырҳәа дҩаҵҟьан, аԥҭақәа аҩныҟа имҩахигарц иҭахушәа, амза ашәахәа зҭаҷҷоз ашҭа дныҟәлеит. Ашҭа агәҭа ааиҩишааҥӡа амза ашәахәақәагьы нкаба ицан, иаалашьцеит. Агаҿахь ажәҩан неимҟьан, аҵыр-ҵырҳәа имацәысуа, иҭагәыргәыруа аԥҭақәа ирыцхраан, уажәрааҥӡа иаҵәа ԥштәыла ишәыз ажәҩан алеи-аԥси рыбжьара еиқәаҵәала иааҵҟьахеит.

– Еҳ, сукәырбануп ҳазшаз, ианааиуҭаххалак зегь шԥааурҳәауеи, – дгьежь-гьежьуа ашҭа дҭоуп Даҭа. Маҵисагьы лхарԥ шкәакәаӡа абарҵа даақәгылеит. Адырҩегьых зынӡагьы аҽырҭбааны имацәысын, адунеи еишьылӡа иаалашеит, аҵықьҳәа иааигәаӡаны ихысын, аԥсабара ахәшәбылфҩы ныҟәнаршәшәаит. Ҟәрышьк иаҟараны иԥаҟьа-ԥаҟьаӡа зҿаазхаз аҟәацырақәа апыҟҟаҳәа аҩны ахыб инақәыԥсан, ҩбаҟагьы Даҭа иӡамҩа инадҟьацыла ицеит. Арԥыс еилҟьак иеиԥш амардуан дыҩхаԥалан, абарҵа дааҵаххит. Маҵисагьы дҟәындҟәындуа ажәақәак лҳәауан, аха икыдхаҽа илеиуаз аҟәа ашьҭыбжь иунарҳауамызт.

Еикәаҳәны игылаз аҵиаақәа рҽыртланы аҟәа инаҵагылеит, иҿажәкуаз адгьыл аԥышә аҵаршә иаҵашьшьы иаханы илбаанадоит. Аҵырҵырҳәа имацәысуеит, аҵьықәреи зымҵәаз аӡлагара еиԥш. Ажәҩан аґру-ґруҳәа илагоит. Ԥша-шәшәык џьара иасуам, аҟәа цырақәа аԥҭа ишналашәаз икахәхәакахәхәа илеины алҩаҵә зхылзз ишьҭоу адгьыл дырԥсаҳәоит. Аххаҳәа иааҟәымҵӡакәа иго аҟәа ашьҭыбжь, зеиԥш рмаҳац музыка бжьык еиԥш рлымҳақәа азкыдҵа, рыԥсы аларҵәа игыланы иазыӡырҩуеит Даҭеи Маҵисеи.

Дгыланы дааит Сааид иаҵкыс ҩышықәса рыла еиҳабу, Даҭа инхамҩа иахьа ҵәа-шьаҟас иаҵагылоу Ладгьы. Аҭаацәа зегьы ҿыхеит аԥсабара зегьы шҿыхаз еиԥш. Дҿыхеит Сааидгьы.

– Еи, Лад, – ихы ҩышьҭхны иашьа дахьышьҭаз ашҟа днаԥшит Сааид. Лад икаруаҭ ҭацәын.

– Иуҭахузеи? – абарҵахьтә иааҩит Лад ибжьы.

– Уара зыбжьы го закәи, ҳажәҩан аҟәа кылымсзааит, – аҟәа алеира Сааидгьы игәы иахәаны ибжьы наиргеит.

– Аӡаӡи аачеи уманы умцо, иқәуршәп, – иҳәеит Ладгьы ибжьы ныҵакшәа. Ақәа аххаҳәа алеира ишаҿыц иҿын. Уи абжьы дшазыӡырҩуаз Сааид ацәа дынҭаҳәаахаа дагеит.

Мзахәаа зегь реиԥш, ақәа шырҷаԥшьоз икқаӡа иаадыршеит Даҭеи, Маҵисеи, Лади. Ашамҭаз иааихсыҕьын, зыԑезырдаз аԥҭақәа ааиҟәышьшьа-ааиҟәышьшьан, ажәҩан иаҵәагьы аацәыҭԥшит.

– Еҳ, сукәырбануп ҳазшаз, ааӡага шԥаҳауҭеи, – иеиқәа анапқәа ҩахьхьынӡа иҵыркәакәа, ишьыргәацә хьаԥсса амхы даалҵын, иааигоз аҵҳәа агәараҳәа ажәгәар инҭаижьит Даҭа. Маҵисагьы лныга лыманы дааидгылеит.

– О, Шьаҳан, Бадра, Хьыкәа, шәнеи абаақәа, шәнеи, ахәша ахьҳазлеи жәымбаӡои, – ахәахьынтә иааҩуан абригадир Лад ибжьы.

Ашамҭаз ацәа инҭанагалаз Адгәыргьы игәы иныкәсит абри абжьы. Аҭҳарцәҳәа ацәа даалҵын, ииарҭа днылатәеит.

«Ҳаи, закәытә ԥхыӡуеи сызлаз, сыгәнаҳа узымгааит, – игәы аахьухьуит Адгәыр. – Лабҿаба усгьы ҳаицәыӡт, нас ԥхыӡла дызбаргьы жәымуеи?», – дызлаз иԥхыӡ хаа имшьҭрацы адырҩегьых илацәақәа неиқәиԥсеит Адгәыр, аха улацәақәа еиқәыԥсеит ҳәа, умыцәаӡакәа ԥхыӡ аеубахуа. Хьыбла уаҳа данимба, игәы хьшьшьы дҩагылан аԑеилаҳәара дналагеит.

Ақәаршыҩ иаӡәӡәаз, иарыцқьаз аԥсабара цәаакырак зымбаӡац аҩьтә уалыр ҿыц еиԥш акәын шьҭыбжьыс иаагалак зегьы акеҩ-акеҩҳәа ишаныҩуаз. Ҵиаас иҟаз зегьы рыԥсы ҭалан, рԑеиҵыртла, уажәы-уашьҭан ачарашәа аaҭдырҟьап уҳәаратәы, илах-ҿыхӡа игылан. Зшьап инанагоз зегьы хымаԥсыма ажәжәааҳәа акака ирҿын. Адгәыр иԑеилаҳәаны абарҵа данаақәгыла, Лад дҵыхӡа, ашьабсҭа аиԥш дныкәԥа_ла-аақәԥало агәарбжьара дыбжьаланы длеиуан.

– Уа шьыжьбзиа, Ҳауида! – иҳәарԥсаруа ашҭа иқәыз Ҳауида ибжьы налықәиргеит Лад.

– Бзиара убааит, нан, умҩахыҵ арахь, – агәашә ахь лҿыналхеит Ҳауида. Адгәыр азныказ иԑеиҵәахырц иԑыназикын, аха Лад дышгәеиҭаз аниба, игәы ҭыԥаны ишцоз, амардуан дналбаан, ашҭа дықәланы иҿааихеит.

– Ааӡага ҳзауит, Ҳауида, ааӡага, – агәашә даавалт Лад.

– Зхьышьыргәыҵ сакәыхшаша, ҳашрыцҳаз ибеит, – Ҳауида Лад агәашә изаалыртит. Аха уи ашҭа дҭамлеит.

– Иҟоуи Адгәыр, усымбеижьҭеи, уаҳцәыӡӡеит, – иҳәан, Адгәыр инапы аaимихит Лад.

– Уажәшьҭа ара сыҟами, макьана ухәыҷцәоуп, аинститут аҭалара уқәра аҵанакуам рҳәан, саарышьҭит, – наҭеикит Адгәыргьы. Иҽирхаҵазшәа ҟаиҵан, аха дҟаԥшьӡагьы дҩеибакит.

– Егьаурым, сынтәа узҭамлазар, ҳаԥхьаҟа уҭалап, аус злоу аҭахроуп, ауаҩы ианиҭахха иҟаимҵо егьыҟам, – игәы ирӷәӷәон Лад.

– Ус ауп нас, уажәшьҭа уаҳа искузеи.

– Усда умтәан, акы уҽазкы, – Адгәыр изқәа днас-насын, дцарц иҽыназикит Лад.

– Лад, умццакӡозар, – ижәҩа днахьынԥашалеит Адгәыр, – нан, бфырҵьанқәа бшаарыхара.

– Ҟаҳ, изжәуам, изжәуам, аус сымоуп, – иҽимихырц иҽыназикит Лад.

– Иаҳцәыԥсхьоу ирымаҿоуп... Ус ануҳәа, сгәы иалсуеит, ҳчеиҵьыка агьама умбеижьҭеи иҵуазеи, – ачеиҵьыка ԥҳәыс Ҳауида лгәы нҭгәырӷьаан, илкыз аҭәырӷәы наҟ инкыдыргылаһы, дбыжәгәаламуа амаҵурҭахь ддәықәлеит. Адгәыр Лад ижәҩа ахьикыз иауишьҭуамызт. Ԥаса аиҳа деицраланы дҟаԥшьхеит, игәы ҭыԥаны ицоит, иблақәа ԥхашьаны Лад дызихәаԥшуам. Адгәыр иҟазшьақәа аниба, игәы дрыцҳанашьан, иҽааникылеит Ладгьы.

– Ҳаи, мышрак уақәшәааит, уабасызкашәеи, – иҳәан, Адгәыр ижәҩа инапы наҵидан, еиманы ашҭа иааҭалеит. Ҳауида лфырҵьанқәа чанахк ианыргыла, лграфин ахәцә ыҵарбаҟа икны даарыдгылеит.

– Умццакӡозар, уаатәа, сыԥсы уфааит, еилаҵькгьы узызуеит, – дааӷьаҵәыӷьаҵәит Ҳауида. Адгәыргьы, Лад иахиҳәаарызеишь игәахәын, иблақәа ҭырхаха днаихәаԥшит.

– Ус шԥабҳәои, Ҳауида, стәо сыҟоума, аусмшха, – Лад ашырҳәа днеин ишылымуаз Ҳауида лграфин аалымихит. Ари збаз Адгәыргьы афырҵьанқәа зынгылаз ачанах аалымԥааны аграфин инаҵеикит. Афырҵьанқәа ахьынӡадырҭәуаз, Ҳауида деиҭацан, чанахк азна ашәаӡа ххны иаалгеит.

– Адгәыр, уара ухәыҷуп, аха уаԥшәымоуп, уаԥшәымара уагымхааит, иаанкыл, – инаидиҵеит Лад.

– Ус шԥауҳәауеи, нан, Лад, уи уаԥхьа афырҵьан икратәы... Угылоуп, сара анышәахә... нас уфырҵьан ааныхи, уфырҵьан, – Ҳауида днаскьан, иҵегь Лад дизааигәаны днагылеит. Адгәыргьы иан илҳәаз азырханы, уаҳа ҿымҭӡакәа Лад инаимҵеикит.

– Ажәпак аӡьа ббахьеит, Ҳауида. Иббахьоу бӡьабаақәа зегьы ибзынханы ибымоу абри аӠәк ила ибхаштәаит!.. – Гәык-ԥсыкала ишиҳәауаз иблақәа ирхубаало, афырӡьан аашьҭхны аныҳәара дналагеит Лад.

Адгәыр иблақәа ааихмырсыӷьӠакәа Лад дихәаԥшуан: «Иӡьымшьқәа, иблақәа, иԥынҵа, ицламҳәа – зегьы дахьынеимоу, Хьыбла лхаҭа. Гылаҏалагьы еиҟароуп. Цәажәашьала! Уи зынӠагьы ҭынч-ҭынч иажәақәа раӠаны ихааҷкәакәараӠа...» Адгәыр, иабхәындахарц иҟаз ауаҩ иԥсы иларҵәаны дихәаԥшуа, абас гәаныла ацәажәара даҿын. Лад иныҳәаҿа наигӠон.

– Еи, сара неиҭамҳәа, саӠәзаҵәык дызлакым... Ари ахәыларцәа иԥсы анҭаз шәареи ҳареи ҳашԥеибабалоз... с-Адамыр дынхыӠлеит, уаргьы аҩны ааира уаҟәыҵит, – Ҳауида, Лад дахьцәажәоз лажәақәа ныбжьаԥсо, лхы лдыруа дааҟалеижьҭеи лнапы иангылоу лчеиӡьыка имҵак дидгылан.

Лад ишимуаз хԥаҟа-ԥшьбаҟа фырӡьан идыржәит. Адгәыргьы иижәыз иаҳа игәы ԥшaaуа дҟанаҵан, инапқәа Лад инаикәыршаны дааигәыдиҳәҳәалар цәгьа имбо дгылан.

– Сынтәа узҭамлазар уадаҩым, ҽааны уҭалап. Амала акы уҽазкы, усда умтәан, – иҳәеит Лад, Адгәыр ижәҩахыр инапы нықәкшәа дивагыланы дахьнеиуаз.

– Иарбан усзаалак акы сацәаашьом, амала сҽыззыскра абри-абри ауп ҳәа акагьы сыздыруам, – иҳәеит Адгәыргьы.

– Уҽыззукша ҵҩа рымаӠам ҳколнхараҿы. Ахәылԥаз аконтора ашҟа уныкәыл, аправление аилатәаара ҳамоуп. Зегь уа иҟалоит, – иҳәан Лад, Адгәыр инапы ааимхны, аддыҳәа амарда даҿаланы иҿынеихеит. Лад аҭаҭын казармақәа днарывалааанӠа, Адгәыр дгыланы, игәы ҭыблаауа дизԥшуан, нас ахәхәаҳәа даақәыԥсычҳан, аҩныҟа даахынҳәит.

7

Хьыбла, ашьыжь Адгәыр иҟнытә илоуз асалам шәҟәы дшаԥхьоз, ишыналырҳә-аалырҳәуаз илырҵәаит, зегь реиҳа иԥшқаз, игәыҟаҵагаз напык акьысызшәа, ақьаадгьы «ахәыажьы» хаххала иҟалеит. Уи ианыз ажәакгьы аабжьамыжькәа лхы иҭагьежьуа иштазгьы, алеқциаҟны дахьынӠатәаз ицәыҵагәаны хынтә ракәу даԥхьеит, аҩныҟа данааауаз лгәы иазымчҳазт, атрамваи дахьҭазгьы лылаԥш нахылгеит.

Уажәы аҵх акыр инеихьеит. Хьыбла ауадаҟны илыцҩноу лҩызцәа ацәа хаа иалахәхәа иалоуп. Ларгьы лҽеилыхны

днышьҭалан, иацы абиблиотека ахьтә иаалгаз лышәҟәы аԥхьара лҽазылкит. Илулак ҩбаҟа даҟьа дрыԥхьеит, аха иаҳәаз абри абри ауми ҳәа акагьы лхаҟны ииаанымхеит. Иҿаҿаӡа лаԥхьа ианыз анбанқәеи лыбла ихгылаз Адгәыр инапҩымҭеи еилаҩынтуан, ашәҟәыҩҩ иажәақәа рхаҭыԥан Адгәыр иажәақәа ракәын шьҭыбжьыс илаҳауаз. Нас лышәҟәы ааиҵаԥсаны, лаԥхьа игылаз аҟәардә инықәылҵан, Адгәыр илзааишьҭыз асалам шәҟәы, лыхчы ииааҵхны, уажәыҵәҟьа иаахлыртызшәа, лгәы ҭыԥаны ицо, аԥхьара деиҭаналагеит:

«Хәылбзиа, Хьыбла! (хәылбзиа зысҳәауа аҵх акыр инеихьеит азы ауп). Сан дышьҭаланы дыцәахьеит. Сымацара ауадаҿы стәаны абри асалам шәҟәы аҩра саҿуп. Иаасыкәыршаны ҭынчроуп. Абра саԥхьа иқәгылоу алампа газхьчԥаԥырк адхәмарлоит акәымзар, ԥсы зхоу акы сааигәаара иҟам. Еҳ, наҟ-ааҟ ҳнеиҿаԥшы-ааиҿаԥшуа ҳаидтәаландаз уажәы, уаҳа акагьы саҳәауамызт. Бареи сареи ҳааидыҵиижьҭеи сгәы иарҳахьоу зегьы ааҭыгьҕьааны ишԥабасҳәарыз. Исыдыбныҳәалар былшоит – бригадирс сҟарҵеит. Амала зегьы реиҳа иахьысҭахымыз, шәара шәыбригадаҟны. Зыҽны сшьапы неихызгаз аҽны Сааиди сареи аидыслара ҳаман. Уи иҿы иҭашәаз зегьы сеиҳәеит, сара ҳабзиабара акәхап сҿазҳәаз, «маҳәра» уа сгыланы сизыӡырҩуан. Аҭаҭын машьынақәа рыцәҵараҿы урыцхраа ҳәа ахьиасҳәаз ауп сзыхирҟьазгьы. Сыздыруам, Хьыбла, уии сареи ҳаԥхьаҟа ҳшыҟалаша.

Уи акәым аус злоу. Аус злоу ҳара ҳагәқәа роуп. Еҳ, агәы, агәы! Иааҟалалак иара изахьуазеи, мшәан?! Абзиабара акәзар аҟарма еиԥш иароуп изкәҵәашо; иухараӡамкәа аӡәы дуацәҳар ихьухьуа иухьуеит угәы; иуҭахуи уареи абас шәеицәыӡыр, уи лшьапы ҕәҕәаны икыдҟьар, умацара уцәҩҩажәӡа ауада уҩнахар, иухьуа арбану? Агәоуп, агәы! Иахьеиԥш сгәы чны, иҿыблааны исыхьуа ахаангьы сҟамлацт…

Шьыжьы инаркны алашьцара иаасымнахааӡа ақыҭа срылоуп. Уи сгәы аланыскылоит… Ҳқыҭа иахьа уамашәаҵәҟьа иԥшӡоуп. Аҵлақәа рықәцәахьтә рыбла еиқәаҵәа-цырцырқәа ҭыԥхаауа, ҳанбалбааргауеи ҳәа иҳазԥшуп ажьымжәақәа. Зҽеихәыдхышь иҿоу алапҟьақәа ҳанынрывалалак, рхаԥыц ҟәашқәа аарԥшуа иҳахәлаччоит, – урҭгьы ирҭахуп хьҭак «рылалааӡа» рҭыԥ ахь ихынҳәыр. Шаҟа хкы рыцҳаушьарызеи, шаҟа напы урыҳәарызеи. Сынтәа ҳқыҭа зегь рыла ибарақьаҭуп.

Сышәҟәыҩзар, шаҟа басҳәар сҭаху аҟара скалам иаҿаӡозар, ҳқыҭа асахьа иҵегьгьы ибызҭысхуан, абригадир ҷкәын Адгәыр Аншба игәы шыҟаҵәҟьоугьы цқьа инҭкааны ибасҳәауан, аха уи абаҩхатәра сара аԥсабара ҳамҭас иснамҭеит.

Ԥасатәи асалам шәҟәы ибзанысҵаз адрес ала иаашьҭла... Уахьынтә сара Ҳасан исзааигалоит. Мап анакәха, башьа Сааиди баншьа иԥҳа Ҷымеи даараӡа рыжәҩа еибыҭаны иҟоуп, ргәы иҭоуп ҳаицәдырӡрацы. Уи жәаха Сааид дансацәҳауазгьы: «Саргьы арыцҳа, азхарамфа, сгәы иҭоу сшахьимгӡозгьы» иҳәеит. Лад сахьибо пату сыҟәиҵоит, егьырҭ бҭаацәа зегьы ихааӡа аԥсшәа сарҳәауеит. Жәаха ҽенак Даҭеи сареи џьара ҳааиҿаҳан, дак сылԥсааит, убри аҟара сыԥхашьеит...

Ноиабртәи аныҳәагьы ааигәахоит. Ишбасҳәаахьоу еиԥш, анеира сгәы иҭоуп. Аха уажәыҵәҟьа ҳшеилахоу акәзар соурышьҭшам, соурышьҭӡаргьы сусқәа неилажьны ацара ԥхасшьоит. Сан лаҳәшьа Баҭым ирымоу дычмазаҩуп, сымцар ҟалом ҳәа ҽыҵгас иҟасҵарацы ӡыбны исымоуп. Аха ҳшыҟало аабап...

Уажәшьҭа бысалам шәҟәы аҟны иқәбыргылаз азҵаарақәа рҭак: Шьашьука аклуб аҟны аусура далагеит. Иахьа хәлаанӡа дтәаны аҭырҷҷара даҿуп. Излалҳәауала илгәылтәшаз лгәылтәит, уаҳа аинститут амԥахь дықәларц лгәы иҭам. Жәаха уахык ҷкәынцәақәак рҭан, аҭыԥҳа лразҟазы цәажәарақәакгьы рымоуп ҳәа сыҟоуп. Ҳашкол аҟны сынтәа акыр аиҭакрақәа ҟалеит: Христо Гьаргь-иԥа дцан, ихаҭыԥаҿы аматематик ҿыц даарышьҭит. «Ҿарҵәи» Кәынта-иԥҳа аиҵбыратәи аклассқәа рышҟа диарган, аԥсшәа зҭишаз рҵаҩ бзиак даарышьҭит, ҳдиректор ииулак игәаҕьит – дымшәа-дмырҳа ԥҳәыс диҳәеит. Уаҳа ибасҳәарызеи? Аа. Шәгәыла Ҟазауҭ ижә ҩ-хык змаз аҳәыс ариин, ҩ-нызқь мааҭ ахҭынҵаны ирхәҳан, ацәыргақәҵашҟа иргеит. Уажә х-хык змоу анбариуа, х-нызқь мааҭ анбаснаҭауеи ҳәа дыԥшуп.

Сара хьаас сҟабымҵан. Уаҟатәи аинститут сызҭамлеит, аха ақыҭа ԥсҭазаара аинститут сҭалеит. Уи школ бзиоуп. Есааира сатәнатәуеит... Амала, рыцҳарас иҟалаз: сынтәатәи амшқәеи, амчыбжьқәеи, амзақәеи ахьеиҵыҵыз, иахьрызҳаз ауп. Актәи асеместр ҳәа зыӡбахә балацәажәо изаҟара семеструзеи, иҟамлахааит. Бара, Хьыбла, семестрк ада ыҟаӡами, цас ибымуазар ирееиҵоу акы албхыр. Уи сҳәеит ҳәа, арааҵкьыс уа иауеиҕьхым, аҩызцәа, ақәлацәа уҳәа убас егьырҭгьы... Сгәы ҭыблаауеит, сгәы. Шаҟа иҭшәоузеи суада. Амза халан, аблақәа

ҭшаша ахышә икылԥшны исыхәаԥшуеит. Ҩызара сзызуаз ахьчԥаԥыргьы сыннажьит. Иҿыцәаауеит слампа. Исыкәдыргоит ҳарбаҕьқәа рыбжьы... Бзиала! Адгәыр».

Хьыбла акьаад бҕьыцкәа лыбла аарҟәылган, ԥшьшьала лгәы иныкәылҵеит. Лыбла ԥшӡакәа рынаӡара иаавҵшәшәаз алаҕырӡ ԥҟышкәа руакы ллымҳа ашьаҭа инаҵагьежьны лхахәы бырфын иналаӡ ицеит, егьи аҽазнымкылакәа, икәыр-кәыруа лыхәда ныҵалеит. Лгәы ҩарханы аҭуан даҵаԥшуа дышьҭан. «Сгәы ҭыблаауеит, сгәы! Шаҟа иҭшәоузеи суада...» Адгәыр ибжьы хәаҽӡа, аарлаҳәа илаҳауан. Ус ахәыцра дҭанагаланы дшышьҭаз, ацәа дахьагазгьы лымбеит.

8

Ҽаҩраҭагалантәи амшқәагьы сынтәа, икаххаа еилганы, аколнхацәа ишырҭаху русқәа ирхьыгӡо акатаҳәа ииасны ацара иаҿын. Аколнхараҟны зегь раԥхьа игылан инеиуаз Адгәыр ибригада, сынтәатәи аҽаҩра ахы еиднакылон. Заа иҭарҭәо амаҷар ачараҳәа ишеилашуа еиԥш акәын, урҭ русурагьы шеилашуаз. Иҭацәуан амхурсҭақәа, аҭаҭынрҭақәа; ипахәӡа иҭәуан ацақәа, аказармақәа, ашьҭаҵарҭақәа. Рычыргәқәа ргәыҵамӡо, еибарҟаауа ахкаара еиужь-кәазақәа рахьтә хәылԥазыла игәаарлон арахә, аџьықәреи жәытә рхаԥсоушәа еихәламхаӡакәа ашылаҿа афҩы хаа рҿышәшәон аӡлагаракәа, «О, зҿамаҿа ԥшӡала изфаша! Еибашьрада, машәырда, ҟыҟда-ҿыҟда!» – ҩнаҭа-цыԥхьаӡа игон абжькәа. «Зхаҵкы сцаша аамҭахеит, сынтәа иаҳнаҭа закәызеи!..» – рԥышәқәа рбзо раҵәацақәа аарҿырхуан амаҷар-ҿа ацԥхь хыддыла изҿаку. Аҵәаԥшь еиԥш иуҿаԥхо иденгьны, аказармақәа ирыҵга инаргон ахааӡага аҭаҭын.

Иааигәахон Адгәыр ибла ҭраа дыззыԥшыз Ноиабртәи аныҳәа. Уи Хьыбла лышҟа сцару сымцару ҳәа уажәшьҭа длакҩакуамызт. Русқәа есааира иҭынчхон. Иахьа, Ҩԥсҭа архан ирзылаз аҵыхәтәантәи рымх кьаса капанны ириҭан, руардынқәа еибарҿыж-мыжуа ирыманы, азеиԥш цақәа рышҟа иргеит. Иаргьы уажәы дкара-уараха, хәыцра хаак далахәхәа амарда даҿаланы дҩеиуеит.

«Хьыблараа уажәшьҭа алекциақәа ирылгахьеит, – дхәыцуеит уи. – Азеиԥшнхарҭаҟны дааины какалак анылк, днатәан, жәаха илзысшьҭыз асалам шәҟәы аҭак аҩра дналагеит: «Сыхаара Адгәыр!..» Адгәыр ихы-иҿы ныкәлашан, ԥыҭракгьы дааҭгылеит. Мап, зегьы башоуп, сгәы сажьоит, Хьыбла уажәшьҭа

сылхаштхьеит. Уа саныҟаз изымбеи закәытә ҷкәынцәоу иаалыкәыршаны иҟоу... Дызбода, дзаҳауада. Алеҵиаҟәа ианрылга ԥшьшьала аӡә ижәҩа лнапы наҵданы акино ахь, ма театрк ашҟа диццазар?! Урҭ уажәы рхҟәа еидкыланы, рнапы еикәырша, ргәеисбжьҟәа рлымҳа иҭыҩуа, ланарԥшырак иахәаԥшуеит... Сара араҟа аҳәынҵәа сымпыҵатата аџьыкәреи ҭазгалоит, лара слызхәыцуеит». – Адгәыр ихаԥыц аҿҿа ааҵган, иҭаҷкәымҟәагы ааираҵәеит.

«Сышнеиуа адырра лымҭаӡакәа, ноиабр хәба азы шьыжь амҩа сыҟәлап». – Адгәыр игәы ааиҭашәан, Хьыбла лышҟа ицара аплан даҽакала ашьаҟәыргылара дналагеит:

«Уаҵә ныҳәазар еиԥш, уаха амра лҭашәаны, аайлашәшәаразы уаҟа адәыӷба сҭыҵп. Сџьыба снапы ҭакны, схылԥа сылахь иҭаршьшьы, алашьцара сҽалак азеиԥшнхарҭа агәашә сынҭалап. Сыздыруада? Аӡәгьы! Ажәабатәи акорпус, аҩбатәи аетаж сыҩхаланы, ахәбатәи ауада ашә снас-насып. Саайасны ашырҳәа ашәҵымхыр саавагылап».

– Хәылбзиа, Адгәыр! – Адгәыр ивараҿыҵәҟьа аӡәы ибжьы аагеит. Ихәыцраҟәа даарылҟьан, ашырҳәа ихы анҩышьҭих, Лад ахҵысҭаҿ дыҟәтәаны дԥышәырччо Адгәыр дизыԥшуан. Адгәыр абыржәы дзызхәыцуаз зегьы ҟаҵаны дшааиуаз, Лад дааиҿаҳазшәа аҟара ицәымӷхан, дҟаԥшьшьӡагьы дҩеибакит.

– Бзиара убааит, – аарлаҳәа иҿы ҩеихихт Адгәыр. Нас днеин, ибла ахԥшылара дацәыԥхашьо, инапгьы аимихит.

– Уџьыҟәреи ахы еидкыланы уаауеит? – дҵаат Лад.

– Ааи, усоуп. Амш бзиаҟәа рхы иархәаны ҫәҫәалаҵәҟьа аус руит.

– Ҳаргьы абас даҽа ԥшьымш аӡара ҳнаҭар, акеҩҳәа ашәа ҳәо аҵыхәтәантәи ҳлаԥҟьа ыршәны аца инҭаҳаршәуеит, – Лад ихы ҩышьҭыхны ажәҩан днаҵаԥш-ааҵаԥшит. Ажәҩан иаҵәа ккаӡа еилганы иҟан. Иӷарԥшарӡа зыҽнаҵазԥсаз иаҵәаҟәакгьы макьаназ ицәыш-цәышӡа акәын ишубоз.

– Сынтәа зегьы аҽада ҳаҟәауртәеит, аха ҳаԥхьаҟа иҳаибарбап, – иблаҟәа ихаччо ацәажәара даҿын Лад.

– Сара исылшагәышьази, аха уи бригада бзиоуп: ауаа рҳәоу еиҟәшәаны аус еицыруеит, даҽаӡә днеиргьы дҭыргоит, – аанда ишьапы кыдыргыланы Ҩԥса аԥшаҳәаҟны ишьҭоу ибригада далаԥшуа аҭак ҟаиҵон Адгәыр.

– Афы асааит, анапхгара бзиа ыҟаҭгьы. Ҟазауҭгьы зны бригадирс дҳаман. Уи ашыҟәсан ҳабригада зегьы ҩ-тоннак аџьыкәреи, хәышә

кьыла аҭаҭыни, жәа-ԥҳалк аҩи роуп иаиуӡаз. Сынтәа уиаҟара аԥҳәысеиба Кәакәала лымацарагьы иаалрыхит. – Ԥыҭк дынкахәыцт Лад, – афы асааит анапхгара бзиа ыҟаҭгьы. Уара умаашьар, умыцәар, умтәар, уцаҳәцаҳәо уус ушашьҭоу рбар, ажәларгьы удырԥхашьом, – Лад ахҵысҭа дахьыҟәтәаз дҩагылан, ацара иҽыназикит.

–Лад, умҩахыҵ, ишубо, ҳеаҩра ахы иахьа еидаҳкылт, ҳнеидтәалап, – мап ицәикыр ҳәа дшәаны, игәы ҭыԥаны ицо, Лад дааилаҳәны дикит Адгәыр.

– Иҭабуп, шәҿамаҿа ԥшӡала ишәфааит! Саргьы абас, уара укалаӡа уусҟәа урылганы ушаауа еиԥш, саныхынҳәуа ауха, ма уара уҟны, ма сара сҟны – џьара ҳаидтәалап. Усҟан ҳҩыџьагьы еиҳа ҳаилибакаауеит. Уажәы уара уҭынчны, сара сҟәардә сыҵысуа ҳаидтәалар, ҭәи-млашьи ирыхьыз ҳахьып, – иҳәан Лад ибжьы ҭыганы дыччо, ахҵысҭа аҵәҩанҟәа наҟ-ааҟ иаанкыланы днырбжьыԥан, амҩахәасҭа даныланы иҿынеихеит.

«...Ма уара уҟны, ма сара сҟны – џьара ҳааидтәалап», – иҳәазу мшәан? – Адгәыр иаҳаз ажәаҟәа рыгәра изымго, дӡыҩӡа ԥыҭрак дгылан.

«О, Адгәыр уҟоума, Адгәыр! – архахьтә Лад ибжьы ааҩхуеит,» – ахәыцра хаа адырҩагьых даамҵарс дагеит Адгәыр. «Сара театрк ашҟа сцошәа, сҽеилаҳәа-сҽеилаца, Лад сицны ашҭа сынҭалоит. «Уа бзиала уаабеит, дад, бзиала иаабаша, нан, Адгәыр», Хьыбла лаби лани рхы-рҿҟәа рхаччо исԥылоит. Аб снапы рҕәҕәаны иааникылоит, ан сылгәыдҳәҳәала сгәыдылкылоит... аха Сааид?! Сааид, снеиуашәа аниба, амаҵурҭа ҵаҟатәи ашә ала дындәылҵны, абаҳча длыҵашьшьы дцоит. Дцааит иҭахызар... Астол хиоуп. Ана_пызәӡәарахь ҳнеиуеит. Раԥхьа Даҭа, нас Лад, аҭыхәтәаны сара. Усоуп ишахәҭоу. Ирымургьы, изурым. Аҵәцаҟәагьы иара убасҵәҟьоуп ишаанкылатәу... Аныҳәаҿаҟәа? Аныҳәаҿаҟәа ркроуп аус злоу. Дара, аԥсуараҟны ишаԥу еиԥш, сара сырныҳәашт, сан дырныҳәашт, саб дыргәаладыршәашт. Саргьы сшьапы сыҟәгыланы дара зегь сныҳәап: аҩны иҟоу, Сааидгьы днарылаҵаны, арра иҟоу Мези Ниази... Хьыбла?! Мап, мап, уи лныҳәаҿа цәырзгар, зынӡагьы саргамахоит. Уа снеиааанӡа, уаҳа сзыжәуам ҳәа иаҿаршәны сгылароуп. Амцхә зжәыргьы ԥхашьарами. Ргәы иаанаго иудыруазеи... Аухаҵәҟьа снатәаны абарҭҟәа зегьы Хьыбла илзызҩуеит... Иззызҩуа дабаҟоу, мшәан дсымшьхьеи?!» – Игәы амца аԥырҟьҳәа инҭалан, ихәыцра даалнахит Адгәыр.

«Аф сысааит, изакәытә хәыцра бзамыҟәроузеи сызлоу», – дааҟәындҟәындын аҩныҟа иҿынеихеит.

Уи ашьҭахь ԥымш Адгәыр иани иареи рнаԥс аҿаҟьаҟны илаҵаны ирымаз рџьыҟәреии рбаҳчаҟны икыдхаланы иҟаз ажьи рҭагалара иаҿын. Адгәыр имахәар хьашьшьаа аџьыҟәреи ҿацәырҳәны , акатаҳәа иганы аца иҭаиԥсон. Ҳауида лԥыраҳәа гәаԥа ду ахҟәа ырҵәины лмаҟа иавҵаҵан, дҳәарԥсаруа аҟәыд ҿылхуан. Ҳауида лыҵкәын заҵәы дихәаԥшны, дааҟәымҵӡакәа дҟәындҟәындуа дныҳәон. Адгәыр иан илцәӡаны уажәы-уажәы лоунытә дкәыԥсычҳауан. Уи игәаламшәоз иҟоузеи: актәи акласс аҟны иантәаз Хьыбла лкәафҭа шкәакәа ачернила аҟәызҭәаз аҵкәын инапы аперо шалаиҵаз, «чавракаршә» ишыхәмаруаз, Хьыбла дкаҳаны лыԥсы анмаҵха, иара зегь раԥхьа дгыланы, дкауа дцаны аҳаҟьым дшааигаз, инапы ҟыџьҟыџьуа, игәы ҭыԥаны ицо, Хьыбла лзы раԥхьаӡа ҟьаад бҕьыц хәыҵык ԥны лышәҟәы ишагәылеиҵаз, ашьҭахь иахьеиҟәшәаз, усҟан акәалааиԥш ибз ԥаны изынамырҳә-аамырҳәуа иҿы иштахаз, ашкол ралгара, аҵарахьы реиццара уҳәа иаархыргахьоу зегьы.

Абарҭ агәалашәара хааҟәеи ахәыцраҟәеи дрылахәхәа дышрылаз, ашыҟәсантәи раарыхрагьы ҭеигалт Адгәыр. Амшгьы есышьыжь абла иаҵәаҟәа чча-ччо ишааԥшыц иааԥшуан. Уи неилыхк дҟамҵакәа, зегьы ргәахәтәы иахьнагӡон.

– Сан, – иҳәеит Адгәыр ҽнак шьыбжьон, аԥы еиҵыхны еихша ауалырҟәа ирҭаҭәаны ашәшьыра данааҵатәа.

– Исаҳауеит, уан дукәыхшоуп, – Ҳауида дԥагылан, лкалҭ илаԥсаз аҟәыд ахәхәаҳәа аҭанаҟьы илҭалԥсеит.

– Аныҳәазы Баҭымҟа Мкыдраа рышҟа сцар сҭахуп, бгәы иаанаго сыздыруам. Аколнхарахь ирасҳәар, хымшҟа сышԥоурмыжьри, арахь усгьы ҳҭышәынтәалт, – ацәажәара даҿын Адгәыр, аԥы иашәыз инапҟәа дрыхәаԥшуа.

– Уи зынӡаскгьы самеигәырҕьауеи, уан дукәыхшоуп. Еи, иԥсыша лаҳәшьа илԥсҭазаашьоугьы здырхуада. Лыҵкәын заҵә арра дыргеит, лыԥҳа дԥагылан аҭырҟәцәа – агьааурҟәа дрыццеит. Деибакәеибаха лыԥны дааԥнахеит, – Ҳауида адырԥагьых днеин игәыллымхыцкәа еиҟәчаҟәа ишьҭаз лҟәыд днадтәалт. Адгәыр иан лаҳәшьа игәы даарыцҳанашьан, азныказы, иахьаҟәыскыз сааҟәыҵны уахь сцандаз иҳәо дааҟалеит. Аха усҟанҵәҟьа игәҭакы дахьзырхәышаз аԥсабараҿы џьара мчык ыҟамызт. «Хьыбла лахьтә саахынҳәыр, химԥада сцап, сыгәгьы аасхасырштып», – иааҭеикит игәы.

– Агәабзиарагьы аулымаху, ҵыԥх саныҟаз алаба лҽанҵаны дныҟәон. Лутра ҭазгалада, лыжь хәыцы кыдзхыда... Уан

дукәыхшоуп, иахьугәалашәаз, улбар лыԥсы ааҭамлари, нан, Ҳауида лыҷкәын дазыҟалҵон.

– Сан, шаҟа ԥҳал аԝы ҳауз бдыруоу? Ԝажәихәба-ԝажәихәба зкуаз аулырқәа рыԝбагьы сырҭәит, иааиуа-инеиуа рзы ҳаԥшьакгьы сырҭәын ихтны иаансыжьит, – иан лцәажәара даҽаҵьара ииаигарцаз иҽыназикит.

– Ԥшӡала изжәыша, нан. Саҳәшьазаҵә лыжь кыдӡылозар акәхап, илымада, илҭынхада…

– Снапқәа цәгьалаҵәҟьа иҟалеит, ӡык ршны исыӡәӡәароуп, – иҳәан Адгәыр дԝагылан, иан илҳәоз ажәа гәырхьгақәа иимырҳарцаз амаҵурҭа ашҟа дцеит.

Адгәыр Хьыбла лышҟа амԝа аныкәларада ус имамкәа иҽазыҟаиҵеит. Уи жәа-ԥҳалк аԝы ачара аура зҽазыҟазҵоз ргәыла Ҳақы иирхәҳаит, сан лаҳәшьа Баҭым ирымоу лҿынӡа сымцар ҟалом ҳәа аколнхара ахантәаԝы Хынтрыгә ианиеиҳәа, уара уеиԥш иҟоу абригадир изы иҳамоу акагьы ҳаигӡом иҳәан, аванс ҳасабла хәышә мааҭ ииҭеит, аԝнгьы ҟәрышьқәак рыман зҳәаз еиԥш, ԝ-нызқь мааҭ аԥара еиқәырҽы иҵьыба илҭаҵаны, дандәықәлашаз амш дазԥшуа даатәеит.

Уаҵәы ашьыжь, ноиабр хәба азы амԝа дықәларааны еиԥш иахьа ахәылԥазшәа аконтора аҟынӡа сцап игәахәын, иҽеилаҳәаиҽеилаца аԝны дындәылҵит.

«Снеиуеит бысԥыл», – ҳәа ателеграмма лысҭару илысымҭару, – дхәыцуан Адгәыр, амԝа дықәланы дахьнеиуаз. – Ателеграмма лысҭар заа дсыргәырҕьауеит, нас ҳанеиԥыло лгәырҕьа иаҳа имаҷхоит. Уиаҵкьыс лгәы лҽанӡамкәа дшыҟоу, ахәбатәи ауада ашә аартны, ԥшьшьала снылагылап, схылԥа аасхыхны, зны апиесаҿы ҳанеицыхәмаруаз ишыҟасҵаз еиԥш, схы адашьмаҿы ишьҭасуа уҳәаратәы, скьатаӡаны слеихырхәап. Уи азныказы слыздыршам, дшанханы дсыхәаԥшуеит. – Адгәыр! – Дныԝныҵәаауеит Хьыбла. Сара снапқәа еиҵҳәа саагылап. Аҳәыҳә ԥшқа еиԥш лҽынкыдлыршәлап сгәы. Сгәыдылкылоит, сылгәӡуеит, агәырҕьа-лаҕырӡы салыргоит. Аԝызцәа зегьы ҳаҵашьыцуа, игыланы иҳазԥшуеит. Урҭ сыдлырдыруеит. Сара дааразa схы пату ақәҵаны аԥсшәа расҳәоит…» Адгәыр ихәыцра абраҟа ииаанкылан, иаԥхьа илеиуаз акәараҷҷа ахаҳәқәа днарықәԥала-аарықәԥало днырын, еихашьшьы игылаз ақәаҵа дныҵалеит.

– «Маанаа Ҷыжә дрывасуан» – ззырҳәауагьы абри ауми. Сара Аԥсны шьхақыҭак аҟны сцәыҵатәа, изхарамкәа ирԥҟаз

ахәыҵ иеиԥш, хрыжь-хрыжь сгәынқьуеит, лара слызхәыцуеит. Лара Урыстәыла еиҭҳәа ду ақалақьқәа руак длеи-ҩеиуа далоуп. Акьлантар иаҩызоу, ашьеи-ахши еилазҭәо, абла гыз-малқәа зхоу арԥарцәа аҟанҭаруаз еиԥш иаалыкәыршаны иҟоуп. Ҽнак шәҩык лыхәлацәажәап, шәҩык лалацәҟәып. Нас аԥҳәыс дыԥҳәысуп. Ацәа амца иҽԥнукылар иԥсасиуеит, иракьҭоит…» Абраҟа зынӡагьы ихы аилагьежьит Адгәыр, нас днеин, еиҿыгәҳәааауа бзиа еибабаны, зҽеикәырҵәаша игылаз аҵлеи аӡахәеи иҽынрыдиҵеит. Урҭ рыҩбагьы дрыҵашьыцны дрыхәаԥшуа акыраамҭа дгылан.

«Сцоит, хымԥада сцоит, шьапыла акәзаргьы сцоит…» – ибжь-гьы маҷк иҩҭганы даацәажәан, аконтора шыҟаз иҿыҩеихеит.

Адгәыр аконтора амардуан дҩаҿаԥалан ашә анааирт, аколн-хара ахантәаҩы икабинет аҟнытә ҩыџьа ахацәа реицәҳабжь илымҳа иааҭасит.

– Иарбан оркестру иқәгылоу? – дҵааит Адгәыр ибжьы ныҵакшәа, иҿаԥхьаҵәҟьа итәаз аҳасабеилыргаҩ ԥҳәызба ихы налықәкны.

– Тсс, – аԥҳәызба лнацәа ркәаҩны, иааҭлырқәацәааз лԥышәқәа инарыдылкылеит. – Хынтрыгә далашыҩкҵәҟьаны Ахьиаа рмырзакан аирҳәоит. Уӡырҩлеи, шаҟа абжьы хаау убап.

– Сароу?! Сара уара уеиԥш егьаҩы сырцәынхахьеит. Схаан быжьҩык ахантәаҩцәа сыԥсаххьеит, уаргьы усыԥсахуеит, – аху-хуҳәа Сааид ибжьы гон.

– Урҭ зыԥсахуа абжьахәҳахәҭыҩцәа ракәӡам, ажәлар роуп. Уи аҵкьыс уара иахьа иухарԥоу уцәа уԥсахыр, аиаша мҩа ашҟа укылсыр, иаҳа иузеиҕьуп, – ибжьы ларҟәны, ҭынч-ҭынч дцәажәон Хынтрыгә.

– Ассир абри ауми, уара, арыцҳара. Абар уажәшьҭа ԥшьымзуп ӡҕабк лымацара Урыстәыла агәҭаҟны дкаршәижьҭеи. Ныҳәак азы инабжьаршәны даабаргьы азин ҳамам. Ҳара ҳҿаҳәоуп, ҳара ҳажәа ҳақәиҭым, ҳшьапы ҳақәиҭым, – Сааид, дхагаха дахьылеиҩеиуаз, ишьҭыбжьқәагьы гон. Адгәыр ицәа дынҭԥсаан, илаԥхьа зегьы аайлахәашьит. Ддысӡа дгылан.

– Сцоит, уи азы ҳмал иҳамоу зегьы ақәӡыргьы, сцоит. Сышне-иуала аӡҕаб адырра лысҭахьеит, сымҩа даԥшуп, – даҟәыҵуамызт Сааид.

– Уца, Хьыбла лахь акәзар уахьцо, уца. Амала, уус кажьны абарҭ аҵәа баақәеи адаԥа быҕьқәеи рырттара уаҟәыҵ. Ила-мысым, ҳаамҭа иатәым, – ҭынч-ҭынч дышцәажәацыз дцәажәон

ахантәаҩы. Акабинет аҟны уаҳа шьҭыбжь мго иааҭынчрахеит. Ашәқәа ааимҧааны Сааид даадәылҟьан, аҧша еиҧш абарҭа дныбжьаӡ дцеит.

– Уи иаҳәшьа аинститут дахьҭоу ашҟа дцоит. Уахьгьы мчыбжьык аҟара дабап. Даагьежьыр, Анцәа иџьшьарала сынтәа аҵәааша, аҳаша бзианы иҟалеит, адаҧа шьапқәа абҕьы рҿалеит, имашьынажә, ахырш-гәырш ахьызшәа, еимҳәа-еимсо ашҭа иқәгылоуп, адырҩагьх даманы илыҵабга ицап, – ацәажәара даҿын аҳасабеилыргаҩы ҧҳәызба, аха уи лажәақәа, верск дылцәыхараны дгылоушәа акәын Адгәыр аарла-аарла ишиаҳауаз. Еилахәаашь дзыҩнаҧшуаз ауада акәакь аҿы нахьхьи, ахәыцқәа ркәасқьеиҧш аилабгара иаҿын хымз раахыс ихыигәы аҟны иргылоз ипланқәа.

«Башоуп ҳара ҳҭәы. Иумҟәыҵамӡо шьҭысхуеит ҳәа уалагар, абасоуп инаумҟәыҵҟьаны иҧыхха ишцо. Иабыкәу сара Урыстәыла сцаны Хьыбла дахьызбоз. Убри акәым, абра ҳшеидтәалазгьы аицәажәаха ҳарҭомызт», – деицрашәы дахьгылаз гәаныла дцәажәон Адгәыр. Нас уаҳа ажәакгьы мҳәакәа, ҧшьшьала даагьежьын, амардуан дналбааит.

9

Адгәыри Хьыблеи гәыҕырҭас ирымаз, рыблақәа ҭраа изызҧшыз аныҳәа дуӡӡагьы, дара рзы хаарак алаӡамкәа иниасны ицеит. Адгәыр, аусҳәарҭа аҧхьа ашҭаҟны аколнхацәа рпарад ианалга, ҧшьшьала ажәлар даарылҵны, ихы шхаз аҩныҟа дааит. Хьыбла аҽынтәи амшцәгьа ҿыҵгас иныҟалҵан, руада дныҩныҵны џьара шьаҿакгьы ҟалымҵеит.

Лҩызцәа зегьы Сааид иманы апарад ашҟа данца, лара днатәаны илҩыз асалам шәҟәы аҟны џьара абас лҳәоит: «… Адгәыр, уажәы сылаҕырӡ ҩеины схы иажәлан, исҿыкьаса инеины исымҵоу ақьаад иақәҭәоит. Цәгьалаҵәҟьа схы рыцҳасшьоит саргьы. Шаҟа агәыҕра ду сыманы сазҧшызи иахьатәи амш. Изакәытә планқәази заа иҟасҵахьаз… Сааид снеиуеит ҳәа ателеграмма аныҟаиҵа нахыс, уара ушымааиуаз здырт. Иҟалеи, Адгәыр, иареи уареи шәеихәаҧшны шәзаанымхозеи? Уаҳа еинаалашьак шәзыҟамҵаӡеи? Сара салацәажәар сшәоит. Иумдыруеи иҟазшьа зеиҧшроу, уи ҳҭаацәа рҿы аӡәгьы дҳаиҧшӡам… Абра дтәаны Нарҭаа ртәы далацәажәон, саргьы уара уӡбахә џьара иалеиршәрушь ҳәа сыбла ҭраа сизыҧшуан, аха уаҳа умҧсит. Уи акәым, дааижьҭеи сышәҟәқәа зегьы хыла-гәыла еилеиҵахьеит,

ҵьара уԥымҭак збозар ҳәа акәхап. Урҭ изырбахуада, дшааиуаз аныздыр, сԥыза ӡӷаб лчамадан иҭаҵаны исҵәахит...

Уажәшьҭа ҳанбеибабо? Аԥсшьара аҟынӡа хымз бжьоуп. Изаҟара мышқәоузеи, изаҟара мызқәоузеи...»

Хьыбла абри аҿны илԥыз асалам шәҟәы ахы инаркны аҵыхәаҟынӡа игәырхьган. Уи аҵкыс излагәыҟаҵагаз, излагәышьҭыхгаз егьыҟамызт, Адгәыр нахьхьи адәеиужь зҿахьыгӡа игәырӷьоз, ихәмаруаз ажәлар дрылаԥшуа, рраду аҵаҟа дтәаны иидԥыз асалам шәҟәгьы, уигьы хаҵак иузиаҭәамшьашаз, абасеиԥш иҟоу ажәа гәкылҵәагақәа алаиҵон: «Инасымҟәыҵҟьан иԥыхха ицеит, исгәыдырҟәыҟәла исымаз сгәырӷьа... Иахьа сара сзы зегьы лашьцоуп. Ҳара ҳаицәыӡуеит, аха ма Сааид, ма сара... Еҳ, шаҟа дрыцҳасшьозеи, уажәы, абалерина леиԥш, зшьацәхыԥқәа ирықәгыланы, дысԥырхагахар ҳәа дшәаны, инсывс-аасывсуа сан... Бара бгәырӷьала Хьыбла, сцымхәрас бшәаҳәала, сцымхәрасгьы бкәашала. Ишьҭых аныҳәаҿа, заҵәца ианыбҟьаша арԥарцәа аабыкәыршаны игылоуп... Дбызнеит башьа афырхаҵа, ибыбаргузеи... Сара? Сара егьсурым, «сыччиоуп, зхарамфоуп...» Схаан исымҳәацыз амцгьы сҳәеит. Сан лаҳәшьа, Баҭым ирымоу лышҟа сцоит ҳәа зегьы зжьеит. Уахьгьы сцазшәа сыҟандаз, иаҳа сгәы схашҭыргьы ҟаларын. Уажәшьҭа февральнӡа бзиала. Усҟангьы ҳаибадырбоу здырхуада...»

Абасеиԥш иҟаз асалам шәҟәқәа анеимырда ашьҭахь, рԥыҵьагьы мызкы цқьа ршьра изықәломызт. Хьыбла, Адгәыр исалам шәҟәы анаахлыртлалак нахыс, аҿырҳәа инеималҭәон. Ауадаҟны илыцыԥназ лԥызцәа даараӡа рҿазыршәеит уи асалам шәҟәы иану еилыркаарц, аха уи аԥсышәала иԥын, дара замыԥхьеит, Хьыбла акгьы ралымҳәеит. Аҵыхәтәаны, рԥыза алаӷырӡ дагошәа анырба, илцәӡаны аинхәыҵаршә ирҵәахит, иабаҟаз, иҳамбаӡеит ҳәа иаҿаршәны мапгьы ркит. Хьыбла акыргьы лҿылҟьеит, аха илырымҭеит. Зны ҿыргәаа ҟалҵеит, ҿнак аҟарагьы дырмацәажәеит, аха зԥыза агәырԥа далзгарц иаҿыз аӡӷабцәа ахәаԥшьахьгьы дықәдмыргылеит.

Уи ашьҭахь Адгәыр иидԥыз асалам шәҟәы гәыҟаҵагақәа, Хьыбла днатәаны лԥызцәа дырзаԥхьон. Урҭ лара леиԥш даргьы еигәырӷьон.

– Агәырԥа мԥсындаз ҳәа абамба иагәылаҳәан, укәа иҭаумыршәроуп, Хьыбла, – ацәажәара дналагеит еицԥназ аӡӷабцәа раҵкьыс қәрала еиҳабыз, Ленинградтәи аблокада иалахәыз, аҵьамыӷәацәгьа анап-ҭыԥ ҿаҿаӡа зхы-зҿы гәкы

ианыз Лена. – Агәырҩа ианагь излауԥыруцаша, излаухауршҭыша уашьҭазароуп. Уи ауаҩы иԥсҭазаараҟны шаҟа иԥырхагоу, шаҟа ишьаҳагоу, шаҟа имыждоу аҟара, ирласны адацқәа аҳауеит, иплоит, акьыба чымазара иаҩызоуп. Сара исхызгахьоу схасыршҭрым ҳәа салагар, анкьа-бынкьагьы анышә сафахьазаарын, – абраанӡа данааилак, Лена лҽаанылкылон, лхы-лҿы хәхәа цәышрак нахыҩуан, аԥырҳәа лхы наҟьашәа, Хьыбла лызқәа днас-насны дындәылҵуан.

10

Ицеит абри ашықәс мшыбзиала. Ашықәс ҿыц абла ҭыҟаԥшьаа хәыҷқәа аахтны адунеи ианнықәԥшуаз ауха еихатәаны иналагаз асы, иааҟәыҵуа-иналаго, мчыбжьы наҟьак алеира иаҿын. Уи асы уиаҟара ишыхьанҭамызгьы, ргәы рҽанылаанӡа зыбӷа уашәшәыраз хыбрақәак рызқәа иныкәыӷәӷәан, ахы зықәшәаз ауарбажә еиԥш, рымҵәыжәҩақәа еиҵҳәа асы иныланартәеит. Ахацәа рсақәхга ҵәыз дуқәа разқәынҵа, акеҩ-сеҩҳәа рыбжьқәа еиқәырго, шьыжьы инаркны уаха ҵхыбжьонынӡа ақыҭа иалан, ахыбрақәа рыԥсы еиқәдырхон, аибашьра еибакәеибаха иартәаз аҳәсақәа рылҩаҵәгьы хәхәаӡа иҩарышьҭуан.

Мзахәаа ишырҳәало еиԥш, Адгәыр ибригадаҟны ҭаҭын казармак «ақьыбжьы» уаҩы имаҳаит. Уи ашкол ицалгаз иҩызцәеи иареи Шьашькәа лыҩны ашықәс ҿыц ианеицаԥылоз, – асы алеишьа сгәаԥхом, сангьы лымацара лоуп иҟоу, – иҳәан, астол рацәак иҽахамырхакәа аҩныҟа дгьежьит. Аҩны дахьааиз заа ирхиахьаз исақәхга иманы рыҩнқәа днарықәлан, акыргьы дрыдхалеит, аха иҕьӷьаҵәҟьаны иаарықәихит.

Асы ҿааихак ауҟанаҵахуаз, ибажә-бажәӡа икыдшьшьы алеира ишаҿыц иаҿын. Адгәыр еиқәыцәаак ишәыз иматәақәа ааԥсахны, еихәылшаауа амца зҭаз ауаҵьаҟ игәышԥы амҵакны дныҽҳәатәеит. Иан заа илырхиахьаз аӡырҟәанда ишьапы анынӡаaикыла, игәыҟаҵагаха ицәа-ижьы инахьӡеит. «Еҳ, ан рыцҳа, дзыԥсахуа иҟада, мшәан», – дназхәыцит Адгәыр. Ихы ҩышьҭыхны данынаԥш, лыҷкәын игәыҵашуаз амца аԥхара ицәылгар ҳәа дшәауазшәа, деиҵьыԥӡа ауаҵьаҟ аган даватәаны дизԥшуан Ҳауида. Ан лрыцҳашьара игәы ибылбылуа инҭалеит Адгәыр.

– Сан, бызтәоуи, мшәан? Бцаны бышьҭал. Саргьы сҽаасырԥхар, сышьҭалоит, – иҳәеит Адгәыр.

– Иҟасҵарызеи, сышьҭалт ҳәа, сзыцәом, гәаҟ. Уара умыццакыкәа уҽырԥха. Акы унацҳар уҭахызар, нан? – Ҳауида

дԥагылан, зхы хжәаны, алԥа зхылшәшәа ауаҵьаӄ аԥхьаӄа инхыԥрыз акәастҳа аашьҭыхны наӄ иныҽҳәалыршьшьит.

– Аурычра сыҵоушәа, уажәы акрыфара сызлалагарызеи, сан. Насгьы сгәы иаҭахым. Бара бышьҭал. Саргьы уажәыҵәӄьа сышьҭалоит.

– Ибзиоуп, нан, ибзиа. Цӄьа уҽырԥха, – Ҳауида амаҵурҭаҿы игылаз амҿҭәы каруаҭ аӄны днышьҭалеит. Адгәыр ивараҿы игылаз аӄәардә даахан, амцахь иҿы рханы ихы ныҟәиҵеит. Ашьа зылԥхаауа иӄаз ихы-иҿы гәыкы амцабз шыҟәхәмаруаз, илацәаҟәа ԥшьшьала инеиҟәиԥсеит. Аха, ацәа аиҳа амч змаз ахәыцра ҭаула адырԥагьх дынҭанагалт. «Аӡә дагуп ҳаԥны, аӡәзаҵәык, – ирццакны аисра иналагаз игәы ашьҭыбжь илымҳа иҭыԥуа, дхәыцуан Адгәыр. Сан, сара, Хьыбла… Мап! Сан, Хьыбла, сара. Абарҭ ҳахԥыкгьы уаха аԥны ҳаицыӄазар… Хьыблеи сареи ҳаивагьежьуа иҳагу-иҳабзоу зегьы ӄаҳҵалар, сан дшахәӡа ауаҵьаӄ дадтәаланы, лгәы ҭгәырҕьаауа даҳзыԥшларын… Сан цәгьалаҵәӄьа дрыцҳауп. Амбатә лхылгахьеит. Зны-зынла илҳәалоит еиԥш, шьыбжьаанӡа, оҳ гәышьа ҳәа лыбҕа неиҵыхны адәы дыҟәымлацт, – Адгәыр иблаҟәа аахитын, ицәыҵырԥшшәа иан дахьышьҭаз ашӄа инаирԥшит. Ҳауида дыцәамзаргьы ӄаларын, аха лылацәаҟәа еиҟәыԥсан. – Бымшәан, сан, Хьыблеи сареи ҳаивагыланы ҳӄалар, ан лҳаҟ аӡәыр ишәаахьазар, ҳара иаҳшәоит…». «Хьыблеи сареи ҳаивагыланы ҳӄалар…» – дгьежьны деиҭаназхәыцт Адгәыр, игәгьы аԥырҟьҳәа амца наҟәҵәашеит. «Ҳа, ҳа, ҳа, уара абзамыӄә, абнауаԥ рыцҳа, аӡҕаб ԥшӡа уара умацара дшутәым… узымдырӡои?..» – дахьцалак игәы иҟәыԥуаз ашьҭыбжь адырԥагьх аҵх лашьца иалууаа иаҳауа далагеит. «Схы еилагома, мшәан, абас ԥыҭк саанхар, химԥада сеилагоит…» – Адгәыр изааиз ахәыцра еиҟәаҵәа ихицарц дааҳәцымцит, ихы иршәшәеит, иблаҟәа хитит, аха абызкаҭаҳара иалашәаз амҵ даԥызан, уи ахәыцра шаӄа даунамыжьрыз…

Арԥыс, абри агәалашәара бзамыӄә аҵкьыс данзымиааи, – сыда ухамшәалааит, иахьуҭаху сга, – иҳәауазшәа, адерԥагьых илацәаҟәа неиҟәаԥсаны иҽеиҭеит: «Сара сԥызцәа аҵьҵьаҳәа еидтәаланы ашыҟәс ҿыц иахьаԥылауаз сызрыламтәеит, сгыланы сааит. Аԥсҭазаараҿы зегьы мап рцәыскуеит. Лара?! Уажәы дахьыӄоу, дызҿу сыблала избазшәа сыӄандаз, нас сыԥсыргьы, ԥсы сыхьӡымызт…» – ибла иаахгылеит Хьыбла дахьынхауа астудентцәа рыҟалаҟь хәыҷы: «шәҵа шкәа-кәала зыеҭаҳәҳәа еивагылоу акорпусҟәа зегьы рыблаҟәа ҭыҵьҵьаауа иааԥшуеит.

Уада-цыԥхьаӡаана-араагәырӷьашьҭыбжьқәаҩныҩныиуаҳауеит. Аа, абарҭ ауадақәа руак аҟнытә ииааҩуеит Хьыбла лыччабжьгәы. Уи ҩыџьа аҷкәынцәа рыгәҭа дыбжьатәоуп. Руаӡәы лҟәардә ахы инапы ныҟәҵашәа днаигәыҵак, ихы лҿакны ак леиҳәоит, ларгьы лыбжьы ҭыганы акыр-кырҳәа дыччеит... Аҵәцақәа еинҟьаны иржәуеит, акы, ҩба... Аҷкәынцәагьы аӡӷабцәагьы хыԥхьаӡарала еиҟароуп. Рызегь аӡәаӡәа ирыдтәалоуп. Рхәы рзанырҵоит, аҵәцақәа рыздырҭәуеит, ирыдцаланы иддыржәуеит. Хьыбла илыдтәалоугьы убасҵәҟьа. Аҵх ықәҳа ицоит. Зегьынџьара гәырӷьароуп. Дгәырӷьоит Хьыблагьы. Дзымгәырӷьарызеи, мшәан, аҵара ду дҭалеит, лышьҭахьҟа Анцәа ишиҳәара дыҟоуп. Ашықәс ҿыц даԥылоит. Ашықәс ҿыц! Шаҟа иажәа хаауазеи! Абри еиӷьасшьо иарбан ныҳәоу иҟаз. Аха сынтәа акәӡамкәа игылеит. Еҳ, издыруандаз абри ашықәс ҿыц исзаанагаран иҟоу!..

«Хьыбла даҽа мызкы ашьҭахь абра дҟалоит, – ихәыцра даҽаџьара иниеигеит Адгәыр. – Уаҳа сылшом. Дсыцымныҟәар шыҟамлауа иаахтны иласҳәап. Знызаҵәык ҳаҩны ашә лшьапы хылгааит. Адгәыри Хьыблеи еиразҟхеит ҳәа ақыҭа инарылаҩааит. Нас Сааид иакәым, Анцәа ҳәа аӡәыр дыҟазаргьы дзаҳԥырхагахомызт... Исылшо ала слыцхраап, сымшәа-смырҳа сцап, саап. Лара дангьежьуагьы сыҩны ҳәа, Сааид днаивсны абрахь дхалап...»

– Адгәыр, нан, Адгәыр, – игәы иныҟәсыз иан лыбжьы ихәыцрақәа даарылнахит. Ԥшьшьала ихы ҩышьҭихит. Ауаџьаҟ аҟны амца аҿыцәаара иаҿын, астол иқәгылаз алампагьы, агаз ҭанҵәазаап, абла ҭаауан.

– Уцаны ушьҭал, нан, уажәшьҭа ишоит. Ҳаи, сумухааит, ацәа сышԥагеи, аӷәы уқәымԥси...

Адгәыр дҩагылан, алампа авараҿы иқәыршәыз асԥычка аашьҭыхны дындәылҵит. Асы, ахәылԥаз ишналагаз, уаҳа ҿааихак ҟамҵаӡакәа, алеира иаҿын. Асы зқәихыз иҩнқәа макьанатәгьы х-мацә аҿыгҳара рыманы ирықәнаухьеит. Адгәыр акәасқьа абарҵа дыҩхалан, ибригада аҭаҭын казармақәа ахьгылоу лбаа аӡы аԥшаҳәахьы дыԥшуа даагылеит. Аха иналкааны, абри-абри ауп ҳәа акгьы ибауамызт. Ахыбрақәа, ашәаԥыџьаԥ, амхурсҭақәа, адәқәа – зегьы неибынеиԥшны шәҵа шкәакәала еилаҳәаан.

«Сара сыҩнқәа сшырҿыз, абригада аказармақәа еилаҳазар, ахьымӡӷ згеит, убауоу, уаҵәы блас иаасырԥшуазеи», – игәы хыҭхыҭуа ахәыцра даҿын Адгәыр. Нас аҩны дныҩнаххын, ирезинатә галош дуқәа ҩаишьаҵаны, ишьаргәацә аҿы-

ҵәӄьа илҭарс шашәала иҿеиҳәеит. Хыхьгьы дзырҧхашаз акы ааишәҵаны, дыԥдәылҵын, аԥны аҵаӄа иҵаз асақәхга ду аашьҭҧаа, ашьыршьаф шкәакәа зҿаршәыз амарда дԥаҿалт. Дызлаҧалауаз асы, ажьы аҵаны ахаҧыцқәа еихьнашьуазшәа акәын, аӷәырџ-ӷәырџҳәа абжьы шгауаз. Адгәыр асы ҧжәаны, аграпара алҳәа дԥеиуан. Есааира дышуан, дшыцыҧхьаӡа иаҳа имч иацлазшәа ибауан.

– О, Бата, Ахра, Матыгә, шәгыл, уара, шәгыл! Асы ҳахьагауа жәымбои абаақәа. – Алашарақәа ана-ара инхәыҵӄьааахәыҵӄьаны иакуан.

– Ҳаи, ҳаи, иаауазеи ҳамгылакәа, – џьоукы аԥны аԥнуҵӄахьтәи рыбжьы гауан, егьырҭ абарҵа иааҵаххны ҿырҭуан. Адгәыр ибригада дагәылсны акеԥ ҳәа ибжьы рықәыргауа, аҭаҭын казармақәа шыӄаз ихы рханы днеиуан.

Ԥҧсҭа ахықәан ишьҭоу арха ду абжак зымпыҵак игылоу аҭаҭын казармақәа днарыҵалеит Адгәыр. Урҭ уажәы-уашьҭан инеизӄәыҿны, мгәацәха асы инылатәап уҳәаратәы, ана-ара аҿақ-сақҳәа «рда-шәпақәа» рылаҧыҵәҵәон. Адгәыр аказарма дныҵӄьан, исақәхга роуны имԥанҵауа, агәгәаҳәа асы алырԥрны икажьуа иҿынеихеит.

Али-ҧси рыбжьара абригадаӄны зшьапы инанагоз ахацәа, шамахамзар, зегьы еизеит. Агәгәаҳәа асы алԥрны аказармақәа ирҿыкәыршоу ажрақәа ицаны ирҭаҳауан. Аидара хьанҭа иқьуа иаҵаз аказармақәа есааира рҿыж-мыжра еиқәтәон, рыбӷа еиҵырхуан.

Ианааҵәылашоз аказармақәа рцәамаҭәа шкәакәа рышьклажьны, идырӄәдыз ауасақәа реиҧш, игдыць-гдыцьӡа инеиладыргылахьан. Асгьы ҧаса еиҧш еихатәаны илеиуамызт, зыҿезырдаз аҧҭақәа неиӄәашьшьа-ааиӄәышьшьан, џьара-џьара ажәԥан иаҵәагьы ааҵәыҵыҧшит.

Асы ақәызхуаз ахацәа, адыҧ-дыҧҳәа ршьапқәа кыдӄьаны, рҿыршәшәаауа аказармақәа руак аӄны аизара иаҿын.

– Ҿаанбзиала инеиша! Ишәыдҳныҳәалоит ашықәс ҿыц! – аусура иаршыз рнапы ҧхақәа еибадыркуан аколнхацәа.

– Иабаӄоу, мшәан, Расҭа, Банџьа, Ҳаџьараҭ? Урҭ аҷытбжьы раҳаны иаангылаӡомызт, ирыхьи уаха? – икәымзцәа хылҧа кәамӄьа иган ианӄьауа, иааиуаз аколнхацәа днарылаҧшны дҵааит Даҭа.

– Алтә-ныха рҧырхагахазар акәхап!

– Урҭ рыхԥыкгьы еиқәшәазар, уажә уалырк рыхчынҵаны ицәоуп.

– Ауалыр абарҭаху, џьушьҭ, жьымжәак рҿаурҩар, рыхҩыкгьы ашьуеит. – Абас ажәақәа неиларҧсауан, аказарма даацалеит Адгәыр.

– Аа, урҭ ауалырқәа ӡык аарҭшәырша ҳәа абригадир анариад риҭазар акәхап, – иажәа налеицеит уажәраанӡа ҿымҭ абандрықә ахы иқәтәаны, аҭаҭын иахауаз Бата.

– Расҭараа ракәзар шәызҿу, урҭ аиҩызцәа ахҩыкгьы ара иҟан, Самҧалгьы днарыдкыланы, – шәца, абригадаҟны иуашәшәырааны ижәдырауа ауаа рҩнқәа асы рықәшәх, – сҳәан, идәықәысҵеит, – наҭеикит Адгәыр.

– Џьоукы аҿаҵахәы рымоуп уара.

– Ааи, мшәан, урҭ аниуаз, еилаҳәа-еилаца, раҵәацақәа рҿыцакны имии.

– Уахагьы аҟырҿ-мырҿ ахьыҟаз аусура шрықәшәаз умбауеи.

– Урҭ аҟырҿ-мырҿ акәӡам ирҭаху, ахәырп-шырп ауп.

Инеибарччауа, абас афара-ажәра маҷк бзиа избоз рҩызцәа ртәы иалацәажәон иааизаз.

– Шәымшәан, абааҧсы, шәҿы зырҟьаз баша имырҟьеит. Ашықәс дуӡӡа ҳанҭало акәым, абжьааҧынгьы џьара акы ҭаижьхьеит, – ргәы ирҭынчуан Даҭа.

– Даҭа ичеиџьыка ззымдыруада мшәан.

– Уи ауми, иааҵраҿы ҳанааи акәым, ақыҭа анаӡара ҳаныҟаз ҳакны ҳааигонеи.

– Ахаҵкы сцароуп абри сҟарҟы, ишҧадыруеи.

– Аршәааҳәа ашақә иасуазма иахантәарак?

– Иасҳәа, слымҳа ыцыхны иамгози.

Џьара аӡәгьы ччаҧшьк ибла иҵамыршәӡакәа, инеимхдааимхдо абас Даҭа алаф илаҳхуеит ҳәа иаҿын.

– Сара уажәы сцаны џьара акы снаха-аахап, шәхәы анхиахалак, атыршә сасуеит, ууанӡа ара шәаатәа, – иҳәан Даҭа дҩагыланы, ихылҧа кәамҟьа ихы иаақәыршәны, аказарма ашә шыҟаз иҿынеихеит.

– Мап, Даҭа, исҭоубоуп акы уеалоугалар шызымуа, – Бата дҩаҵҟьан Даҭа днаишьҭалеит.

– Шәаала, уара, Даҭа иаҳзишьуа ацә шьацәҟьаны исыргьы, даҳцәашьуеит, ҳааицхраап.

– Аиашаҵәҟьа уҳәеит…

– Аҳра-тәра анықаӡам тәыс дҟаҳҵома, мшәан.

Зегь рлафқәа Даҭа ишьклаҵо, еицырхәхәа, иаха раҧхьаӡа Адгәыр ирзаниҵаз аграпара ианыланы инеиуан. Уажәы

Адгәыр рышьҭахь дгыланы абас дхәыцуан: «Даҭа арҭ аҩныҟа имҩахимгар иушам, сара сырцрыҵны сдәықәлар, ргәы ииаанаго здырхуада. Арахь уамашәа сеибыҭоуп: сгалош дуқәа, сеиқәажә, сыблуз акәзар, ахәда ххаахьеит. Лҭаацәагьы ҽызымдыр ҟарҵоит акәымзар, уажәыгьы рлымҳа акы ҭамсыцкәа иҟам. Сымӡанраха сҽеибыҭашьа ицәыҵԥшны иахәаԥшлашт. Ргәы сыхшәап. Рызегь еицҿакны Сааид ииҳәауа ицырҳәар, Хьыблагьы рнапаҿы дааргозар акәхап…»

– Ус жәымун, ус, уажә сыҽкажьны сшәыҳәо џьышәшьома?

– Абааԥсы, уажәыҵәҟьа ацәарада акы сҭахым.

– Схы нықәыжьны сыԥсындаз ҳәа сыҟоуп.

– Уара, ҳахәмарны акы ҳҳәоит ҳәа…

– Ахәмарра Анцәа иҳагумыжьын. Арахь шәлеи, арахь!..

Даҭа игәашә аԥхьа ианааи, аҩныҟа имҩахигарц иҽыназзикыз аколнхацәеи иареи реицәажәара Адгәыр ихәыцрақәа неихырцеит. Џьоукы, аиашазы, ирҭахыҵәҟьамызт, даҽа џьоукых, илеир цәгьа ишырымбоз удырратәы, илак-ҩакуа агәашә аҭалара иаҿын. Адгәыр игәи-игәи еилаԥшуа, иҟаиҵара изымдыруа аҵыхәтәанынӡа иҽааникылеит.

– Абригадир амхурсҭақәеи аказармақәеи рҟны дшаԥшәымоу еиԥш, ҳаҩнқәа рҟынгьы аԥшәмара икуазароуп, – ҿааиҭит Даҭа, Адгәыр ихы наиқәкны.

– Ҳаи, иабахәа, џьара снеиуа сыҟоума, цәгьала сеибыҭоупеи, – Адгәыр уаҳа иамамккәа, дҟаԥшьӡа деибакны Хьыбларааа рашҭа дынҭалеит.

11

Хьыбла актәи асеместр азы амаҭәарқәа зегьы лықәманшәалаханы илҭиит. Уи акәым, ажәытә аурыс литература аҭоурых аҭиразы аҿҳәара хәымш шагыз, «агәымшәацәа» ҳәа зхы зыԥхьаӡоз хҩык астудентцәа дрыднаҟьаланы дахьнеиз, дара «ԥшьбақәа» роуит, лара «хәба» – ажәалагьы цифралагьы иҿаҿаӡа лматрыкәыл ианҵаны даадәылҵит.

Лара дахьыҟаз азеиԥшнхарҭаҟны макьаназы аӡәгьы аԥышәарақәа ҭины далымгаӡацызт. Зегьы цәыҵаланы аусура иаҿын: џьоукы аԥхьарҭатә залқәа ирыҩнатәаны, акарандашь ахы рылахь иналаркьакьо, адаҟьақәа еихдыршәшәон, ақьаадқәа акы рнырҵон, даҽа џьоукых, руадақәа иаардәылымҵӡакәа, ршьапқәа рыцаԥса акаруаҭ иқәтәаны аҽазыҟаҵара иаҿын.

Хьыбла аҵыхәтәантәи аԥышәара ҭины аинститут дшаадәылҵҵәҟьаз, атролеибус дынҭалан, абилеҭ аалхәарц авокзал ашҟа дцеит. Ажәҩан цқьаӡа еилганы ишыҟазгы, еиҟәыччҷа аҵаара иаҿын. Аԥснытәи аҳауа ҟәанда ииаӡаз аҭыԥҳа аарла иаакылҳәҳәоз лԥынҵа ахықәцә уажәы-уажәы аҽазымдыруа ихшәааауан, лыԥсыԥ алага-ҩагара лцәуадаҩхон. Еихарԥаны илшәыз аԥха маҭәақәа ирылҵәраа лцәа ԥшқа иазнеиуаз ахьҭа, ӡаӡык лылакьакьозшәа акәын дшеилнашьаауаз.

Хьыбла азԥшырҭа зал ашә аалыртын, еилауаҭыруа еилаз ауаа днарылс-аарылсуа акасса днадгылеит.

– Аҟәанӡа блеҭк сышәҭондаз, – Хьыбла лыԥсы лгәы икылаханы акасса ахышә хәычы иамҳәҳәауаз аҕәы лыцламҳәа нықәҵаны дынкылԥшит.

«Аҟәанӡа! Иааит уи амшгьы», – иҭгәырҕьаауаз лгәы дынҭацәажәан, цәанырра ҟәандакгьы дшьышьуа лхаҟнытә лшьапаҟынӡа инлыхьӡеит.

Аблеҭ анамылх ашьҭахь, уа авокзал аҩнуҵҟа иҟаз аԥошьҭаҟны днеин абас ателеграмма дәықәылҵеит:

«Адгәыр, февраль акы ашьыжь асааҭ фба рзы усԥыл. Ленинградтәи адәыҕба, авагон ааба. Хьыбла».

Хьыбла ауадаҟны илыцыҩназ лҩызцәа, рхы амца акызар арцәахаҵәҟьа рымамкәа, еилаханы ишыҟазгы авокзал аҟынӡа дааскьаганы адәыҕба дарҭеит.

– Хьыбла, бсыхәаԥш арахь, шәҩыцьегьы шәхәычра шәхымӡааит, бгәы ԥшаашәа хаҵа бымцан. Макьана заацәоуп... Нас шәахьӡап... – Лена лхы нарнаашәа Хьыбла илҿакны, лнацәа ырҵыс-ҵысуа длылабжьон.

– Хьыбла, б-Адгәыр ҳасалам иҭ. Зынӡагьы бихымԥсаауазар ҳцымхәрасгьы даагәыдкыл. Уи ҳара иахьҳахәауа егьыҟам, аха бара бзы инарцәгатәуп, – адәыҕба амардуан иаҵагылаиы рыбжьқәа дыргауан егьырҭ лҩызцәагьы.

«Аԥхын аԥышәаракәа ҳанрылгалак, хымԥада рыхҩыкгьы аҩныҟа изгоит, – дхәыцуан Хьыбла. – Рыԥсы ршьап, ҳ-Аԥсны ԥшӡа зеиԥшроу рбап. Амшын рымбаӡацт, зынӡагьы исызҭымгозар акәхап...» Аперрон аҟны иаркыз алашарақәеи анаскьагаҩцәеи ԥшьшьала иргәылсны инеиуан адәыҕба...

Ақыҭсовет аԥхьа игылоу араду аҵаҟа амашьына аангылт. Ҳасан даатыҵын, аԥошьҭаҿ инижьшаз ашәҟәқәа зегь ааныжьны, ашҭа иқәганы инагаз аграпара даныланы иҿынеихеит.

Уажә зҿы еихамло иртәны дызтҵоу ашәыра ҿыц итоуп Хьыбла Адгәыр изаалышьтыз ателеграммагьы.

«Ҳы, агызмалқәа, – иблақәа ихаччо дхәыцуан Ҳасан, – дшааауаз лтаацәа ираҳар, реиқәшәаара ишаҧырхагахоз рдырын, иқартҵаз умбауеи! Уи бзианы ирхәыцт. Уаҭәы ашьыжь еиҧылап, рызхара еицәажәап, еибабап... Еҳ, ҳаҧсуара, ҳаҧсуара шақа убзиоузеи, аха џьара-џьара агәнаҳақәагьы шҧақауҵауеи... Нас иамоузеи, мшәан, абарҭ еизыгәкуа бзиа еибабо ахәыҷқәа имшәаимырҳа инеидтәаланы еицәажәар, еиҭанаиааир, еиразқхар... Агәқәа уҳәеит ҳәа, шақа гәы-ҳарам ықоузеи, абызқәа ракәзар, рҭыҧ иҭамгыло шақа иҳәаҭ-ҳәаҭуазеи!.. Еҳ, с-Мирод иакәындаз, шақа дысмырҧхашьарыз, қьаҕьариара изутәхар, изызурын... Иара аригьы қьаҕьариарами. Аха, ари маӡа-қьаҕьариароуп. Уи иаҧырхагоу ауаа рҿы акгьы сылымшеитеи. Намыс рмоуааит Сааиди Ҷымеи, закәытә ӡыхьузеи иҳархәашьуеит ҳәа изҿу..» – Аграпара ианыршәаланы днеиуеит Ҳасан.

Зҿырданы ицәыш-цәышӡа еишьҭеибаҳәа ашьхақа зҿыԥазхаз, аҧҭақәа иаарывҵаҷҷеит амра. Ахәылбыҽхатәи аҵааҧшагьы ҵәыҵәматаҕьӡа аҿаанахеит. Ҳасан амԥа даршын, ичавра ааиҿшьуа, Адгәырраа рашҭа дшынҭалаҵәқьаз:

– Тата уқоума, Тата? – ибжьы наиргеит.

– Ҳаи, сықамкәа, – иеимаа ҵырқьаҧқәа ишьапы нарҭакны, амаҵурҭа ашәхымс даақәҧалеит Адгәыргьы. Уи Ҳасан данынаихәаҧш, игәы нҭыблаан, азныказгьы даашанхеит. Нас ихы аамхны, ашәарыцаԥ дгәазҭаз ацаблыкь еиҧш, дцәыҵакьакьацәыҵакьакьауа аграпара ианыршәаланы Ҳасан ишқа иҿынеихеит.

– Бзиала уаабеит, бзиара убааит, – Адгәыр Ҳасан инапы аанкыланы аԥнықа длаихеит.

– Мап, мап, дад, сыццакуеит, – Ҳасан иџьыба иааҭигаз ателеграмма ирмаӡашәа Адгәыр инапсыргәыҵа инаницьгәалеит. – Бзиала, бзиала, – ишьҭахьқа днеихеит. Аха Адгәыр дааихьынҧашалан дикын, дауимышьҭит.

– Ҳасан уоума, мшәан? Унан гәақ, сыблақәа зынӡагьы ицама, – Ҳауидагьы амаҵурҭа даадәылҵын, дара рышқа лҿаалхеит. – Иаҳцәыҧсхьоу ирымаҿуп, убас аныкоуҵа, сшузыразым. Иууазеи абаак, макьана лԥаҵәык наҳашьҭуеит, уҳавсны уцашама, – ларгьы днеин, ани ҧеи Ҳасан дрыманы аԥнықа рҿаархеит.

– Иԥашәышьҭуа шәылԥаҵә нагӡахааит, Анцәа ишиҳәаара быкоуп, Ҳауида, аха сыццакуеит, сзаҵәыми, баашәт. – Ҳасан егьа дҧақь-чақьзаргьы, деимырхәакәа аԥнықа дларгеит.

– Тата, уеиԥш сыԥкәынзар, сеидаратцәҟьа амҿы ааганы ауаџьаҟ иҿҳәасыжьуан, аллаҳ-аллаҳ слаҳәит убауоу, – Ҳасан Адгәыр иахь длатцәҟәысшәа иун, игәы амца иатаны днатәеит. Адгәыргьы Ҳасан иажәа ахы ахьцоз идырын, дԥышәырҷҷо ихы лаирҟәын, амца ҩеитцханы дындәылтцит.

«Уатцәы асааҭ фба рзы адәыҕба дҭытцуеит, – иҭыблааны ицоз игәы дҭацәажәауа, ателеграмма кны, аҿаԥара дыҩнагылан Адгәыр. – Цашьас иҟастцарызеи, тцхыбжьон амашьына сызҭауада... Шьапыла сдәықәлап. Ҳасан дышцалак, амҩа сықәлап, акы сықәшәар, – абзиа, исықәымшәаргьы уадаҩым, Хьыбла сылԥылоит уатцәы асааҭ фба рзы! Ҳҩыџьагьы ҳамацара – Хьыблеи сареи, уаҳа аӡәгьы». – Абраҟа ихәыцра ааникылан, ителеграмма адырҩегьых деитҳанаԥхьеит. Адгәыр, ицәагьы нихыбзааит. «Адгәыр ҳәа иахьану аҭыԥан Сааид ҳәа ихьӡ наргылан даҽа телеграммак иара ишҟа идәықәылтцазар?» – ихәыцра ааиԥсахит. Иаԥхьа иаацәыртцит абри асахьагьы: Иара атцаа иҿашәы, ицәаижьы аҽазымдыруа, ддысӡа, асааҭ фба ҟаларазы рацәак шагмыз адәыҕба астанциаҿы днеит. Ибла ҭраа адәыҕба аацәыртцраны излаҟаз амҩа даԥшуа дгылоуп. Даҽа минуҭқәак рышьҭахь Хьыбла адәыҕба дааҭытцуеит, Адгәыр уахь днаҭрысуеит, лнапы ԥхақәа рҕәҕәаны иааникылоит... Мшәан, дааигәыдиҳәҳәалар иамоуи, избауада, иара дитәыми, иара иоуми ателеграмма ззыҟалтцаз... Мап, абри аамҭазы машьынак аҿывҳәа иаахатцәины илагылоит. Дааҭытцуеит уахьтәи, атцааршә аиҳа згәы хьшәашәоу, зхы-зҿы тцашәшәалоу Сааид... Уи иаҳәшьа дылԥылоит, лчамадан аалымхны, лыжәҩа аанкылан имашьына дынҭаиртәоит, амашьына лас алҩа нагәытцҟьан, Адгәыр Хьыбла дааимхны дагеит. Иара ибла ҭраа, днаԥшы-ааԥшуа аперрон даақәхеит. Абарҭ асахьақәа аттаҳәа илаԥхьа ианниаҟьа, мчыла ихәыцра хьшәашәақәа иҽаарымҟәытцижәааит уи. «Мап, устцәҟьа шԥаҟалтцарыз, Сааид ҳара дшаҳзыҟоу лдырыуеит, – игәы еиҭааирҕәҕәеит Адгәыр. – Ҳасан сиазтцаап, уахь акраалышьҭызар уи имдырыуеи», – абас иӡбын, игәыд азна амҿы иманы аматцурҭахь иҿааихоит Адгәыр.

...Атцх агәы ааҩнашахьан. Адгәыр ида ԥсы зхоу аӡәгьы адәы дықәым уҳәаратәы иҭынчран. Уи имагәшьхәа аҷҷаҳәа иатцаԥҽеуаз атцаа ашьҭыбжь дазыӡырҩуа, аулица ианыршәланы агаҿаҟа ихы рханы длеиуан. Ашьхытцә ран ахьцо ишашьҭоу еиԥш акәын, Адгәыр дахьцалакгьы хәыцра шәкы ихагьежьуа ишишьҭаз.

«Аиашазы, ауаҩы уамашәаҵәҟьа деибаркуп, – егьырҭ ихәыцрақәа рыгәҭаны абас иҟаз хәыцракгьы налашәеит, – уи шаҟа дхәыцуа, гәаныла шаҟа дцәажәо аҟара, иаартны, ибжьы ҭганы зегьы ираҳауа ацәажәара далагар, аԥсҭазаара шԥаҟаларызшь? Еиҕьхарызу, еицәахарызу? Иҟаларын еиҕьхаргьы. Зегьы раԥхьаӡагьы адунеи аҿы маӡак ыҟамкәа аҵыхәа ԥҵәон. Ауаҩи ауаҩи еиҳа еилибакаауан, еизааигәахон. Аа, абыржәы Хьыбла сара сзы дшыҟоу, даҽеаӡәы лгәы дҭоу дҭаму здыруазар, абас сыҽесырааԥсауазма. Нас Џьмеи Сааиди сара сшырҭахым здыруеит, аха ажра ахьсзыржуа здыруазар, наҟ зымҩа снавымсуази. Мап, мап, агәгьы абжьы ахазар бзиоуп, уи иаӡбо акгьы мӡаӡакәа апыҟҟаҳәа иаҳәозар, аԥсҭазаара иаҳа иласхоит, уи сақәшаҳаҭуп сара...» – Адгәыр асԥычка ааихьишьын асааҭ днахәаԥшит. Асааҭ хәба ҟалахьан, иаарццакынгьы иҿынеихеит.

Адгәыр адәыҕба астанциаҿы даннеи, арадио иаҳәаша ҳәаны иалгахьан, асемафоргьы аадыртхьан. Ихәда иҭакәкәа инеиуаз аԥхӡы ичаврала иаарыцқьаны, азал дныҩналеит. Адәыҕба ааирагьы амааирагьы иара изы еиԥшушәа иҽыҟаҵаны ҧыҭк даалеиҩеит, аха игәы ашьҭыбжь данамыргыла, аҳауа аницәмаҷха адырҩагьых ашырҳәа дындәылҟьеит. Арҵәааҳәа иааҭҟьаз адәыҕба абжьы ицәа дынҭанарӡыӡааит. Уи афақь агәыҵҟьа, иҳақь-ԥсықьуа, иқәызза ааигәахара иаҿын... Актәи, аҩбатәи, ахԥатәи авагонқәа аттаҳәа иҩеивибаҳәеит. Зны дхыԥ-хыԥуа адәыҕба ахьцоз ддәықәлеит, абыжьбатәи авагон аныҩаивҟьа, дааҳәын уи дҩашьҭалеит. «Хьыбла сылбаргьы ԥхашьароуп, дабагои зысгәаахәуа, сара рыцҳа», – игәы иааҭашәан иҽааникылт, аабатәигьы ԥшьшьала иҩаивсит.

Хьыбла илԥырахаз ахаҵа шәпа цәгьалаҵәҟьа лыԥсы еибаиркуан. Уи наҟ-ааҟ ихьынҳалаз амҿҭәы чамаданқәа рҳәазо, дтәаа-маауа инеишьа уахәаԥшыр, аӡмах аҭыҵра зҭахым акәата ааугәалаиршәон.

– Иҟалозар ҳаушәыжь, адәыҕба ҳара иаҳзыԥшны игылам, – лыԥси-лыԥси еихьымӡо дишьклагьежьуан Хьыбла.

– Бымццакын аӡҕаб, адәыҕбагьы ҳзыԥшуеит, аӡәыр бзыԥшызаргьы хара дбыцәҵом, – ацәажәараҵәҟьагьы дацәаашьо, атәарҭақәа рыбжьара бжьырҭәаа дышнеиц днеиуан ахаҵа.

– Хьыбла, – бжьык лгәы инықәсит лара. Ашырҳәа даахьаҳәзар, ауаа еимгәҳәауа, авагон дҭаланы дааиуан Адгәыр.

– Шаҟа унапқәа хьшәашәоузеи... узлааи? Ди дышԥаҟоу?... – илҳәара лҿамшәо, лыбла-гәыҭбаақәа гәырҕьарала ихыхәхәа

Адгәыр диҵаԥшуан Хьыбла.

– Шьапыла, дигьы хар лымам... Баала, баала, ауаа ҳарԥырхагоуп, – иҳәан Адгәыр, Хьыбла лчамадан аашьҭхны ашәахь иҿынеихеит.

Ашара макьана акрагын. Хьыбла Адгәыр маҷӡак иадамхаргьы инеихьҳәазара амбатә илзаԥсаны, диварԥало азԥшырҭатә зал иныҩналеит. Рчамадан раԥхьа иааргыланы акәакь аҿы игылаз атәарҭа хьшәашәақәа руакы икәаԥ-кәаԥӡа рҿаақәыркит. Пыҭрак ҿырҭуамызт рҩыцьагьы. Нас рыхқәа ҩышьҭыхны ианааихәаԥш, Хьыбла даақаԥшьхан лхы лалырҟәит. Адгәыр уи ихы иархәаны игәы ааирҕәҕәан, иаҳа дааскьаны даалыдтәалт, дызлалагарыз изымдыруа, иԥышәқәа ҵыс-ҵысуа длыхәаԥшуан.

– Нас бцәажәала, аԥышәара шԥабҭии, иқоузеи бахьықаз?.. – аарла иҿы ҩеихихит Адгәыр.

– Аԥышәарақәагьы цәгьамкәа исҭиит, иқахузеи, аҵаа, ахьҭа, асы, аҩызцәа бзиақәа, – лыблақәа хааӡа иҩышьҭылхын днаихәаԥшит.

«Аҩызцәа бзиақәа», – ихы-иҿгьы иаразнак аҽааԥсахит Адгәыр. Дарбан ҩыза бзиоу, аҷкәын хыш иоума? Слазҵаап, слазҵаап», – иҿы иҩанххылеит абарҭ ажәақәа.

– Сара аҩызцәа бзиақәа сымоуп: Лена, Лида... – Адгәыр игәы иаанагаз лдырызшәа, лҩызцәа аӡҕабцәа рыхьӡқәа аттаҳәа инеиқәылԥхьаӡеит Хьыбла.

– Ҷкәына ҩызак дбымазаргьы ҟалоит, иамоузеи, быстуденткоуп, – аҵәы налеиҵеит Адгәыр.

– Ҷкәына ҩызакгьы дсымоуп, уи бзиа дызбоит, цәгьалаҵәҟьагьы дысзааигәоуп, – Хьыбла днаскьаны Адгәыр лхы наидылҵеит. Адгәыр аҭыцьырш днадсылазшәа дааҭрысын, наҟ днаскьеит. Идақәа уажәы-уашьҭан илаԥыҵәҵәап уҳәаратәы иххахеит, иблақәа шәазшәа, инаскьан ацәымҕхара аархыжжылеит.

– Уара усымоуп, Адгәыр уаҳа аӡәгьы дысҭахӡам, – ишьамхы иқәыз инапы хьшәашәақәа руакы аашьҭылхын, лнапы ҟәымшәышә ԥхақәа иаарыбжьалкит.

«Аԥҳәыс дгьангьашуп рҳәауеит, уара, абри сылжьауазар?», – иблақәа еихмырсыҕьӡакәа акыраамҭа хыгәха Хьыбла дылҿаԥшуан. Ус игәы есааира иҟәандахо, еимархха иқаз идақәа кәадахо, дааҭынчхеит.

«Знызаҵәык ҳаиқәшәаар лгәы нзырхаша ажәак шласымҳәара ҳәа ҭоуба зухьан, аха иалымҵит, сара исхароуп, сара...» – даахәыцит Адгәыр, аха иҿы иауаирҳәахуаз.

– Макьана ашарагьы акрагуп. Уажәоуп сшааԥсаз аныздыр, – Адгәыр иҵауланы даақәԥсычҳан, адырҩагьых Хьыбла лышҟа днаскьеит.

– Стелеграмма анбоуқәшәеи, уаха зынӡагьы умыцәацзар акәхап, ухы ықәҵа, ухы, аа спалта сшәыхны иаҵасҵоит, – Хьыбла лпалта хәбаба аҳәынҵәрақәа рԥыртлара дналагеит.

– Ахьҭа былабҵоит, ахьҭа, санааuаз, аҵәа Мзахәаҟа иныжьны сааит, – иҳәеит Адгәыр иблақәа ихаччо, Хьыбла лҳәынҵәрақәа рԥыртлара дааҟәихит.

«Мшәан, сшьамхы ихы ныкәҵаны, ихахәы ҟәымшәышә снапы налшьуа дсырцәаар иамоузеи», – лгәы хыҭхыҭуа дазхәыцуан Хьыбла.

«Апалта абасҭаху, лшьамхы схы ныкәсҵар, лнап ԥхақәа хҳәаҵас схы иналшьуа слырцәаар, зынӡагьы сааԥшуазма, џьанаҭ ҳәа акрыҟазар сымцози», – абас ианаҳәон Адгәыр игәгьы. Аха ирзыгәаҕьуамызт: иара иҳәар лара дицәгәаар ҳәа дшәон, лара илҳәар иара игәы иабоз лыздыруамызт.

Адгәыри Хьыблеи еидшыланы ишеицәажәоз, ианшозгьы рымбеит. Даҽа дәыҕбак иаанагаз ауаа ҕьал-палҳәа азал ианааҩналоуп ишшазгьы анырба, иахьыҟазгьы анырдыр. Хьыбла дҩеихан, аха лшьапқәа налыҵаҟәрылан ахыԥҳәа адырҩагьых днатәеит. Уи лыбжьы ҭыганы дыччон. Адгәыр уи леиҳа деисины дшыҟазгьы, илмырдырӡакәа, ахьшәҭҳәа дҩаҵҟьан, лнапы кны дҩалыхеит. Хьыбла дҩагылан, Адгәыр лҽынигәыдыжьланы даанылкылт. Ԥыҭрак ус игылан, нас рчамадан аашьҭыхны азал индәылҵит.

– Мзахәаҟа ҳнеир усгьы аицәажәарҭа ҳауам, иҳазкылԥшуа рацәаҩхап, бара баамҭагьы кьаҿуп, – иблақәа амца рхыланы, хәымыз раахыс уахгьы-ҽынгьы дзызхәыцуаз ажәақәа реиқәыԥхьаӡара даҿын Адгәыр, – уажә иаҳзымҳәаз уашьҭан иҳазҳәом, сангьы дшазыразу аҟара саҳахьеит, бҭаацәагьы азныказ иҳазгәаашт, аха зынӡагьы ҳкармыжьуазар акәхап…

Хьыбла ҿылҭуамызт. Адгәыр ижәҩа лнапы наҵылдан, лхы наидҵашәа, асаараҟа дышьҭаԥшуа днеиуан. Адгәыр иажәақәа рҭак иԥсы ӡаны дазыԥшын. Аамҭа цацыԥхьаӡа иаҳа-иаҳа деилашәон, енагь ҭыԥ изымҭоз агәрамгарагьы ашьапхыцқәа ааиҵыртланы игәы иналанаҵон…

– Иуҭаху бзиоуп, иуҭахызар иахьагьы иахьуҳәо суцны сцоит, – лхы ҩышьҭылхын, агәырҕьа лабжышқәа кәаԥ-кәаԥӡа иаазхылаз лыблақәа хааӡа инаихәалырԥшит Хьыбла.

Адгәыр иаҳауаз ԥхыӡулабҿабоу изымдырӡо, деилшша дышнеиуаз, ԥшьшьала ичамадан наиргылан, ахы днықәтәеит, Хьыблагьы ихылԥа ааихылхын, ихы лнапы алшьуа дааихагылеит. Иҟалап абасҟан бзиа еибабоз аҷкәыни аӡӷаби иаарыкәыршаны ишьҭаз аҵааршәы леиқәыӡҭ ицазар, иҟалап мызк аахыс зыбла цқьа иаахтны адгьыл иныкәымԥшыцыз амрагьы аарызцәыҵыԥхазар, аха урҭ адунеи аҿы даҽакы рбо иҟамызт, Адгәыр Хьыбла дибон, Хьыблагьы – Адгәыр.

Усҟан рҩыџьагьы Мзахәаҟа ицоз автобус еицҭалеит. Убасҟан рыҿҳәара ԥҵәан – уажә иааиуа асабша ауха.

12

Адгәыри Хьыблеи рус егьа идырмаӡарц рҽазыркзаргьы, рҩыџьа ианынархыс нахыс ипланы аракәа аужьуа аҿынанахеит. Хьыбла днатәан, зегь реиҳа илзааигәаз лҩыза гәакьа Шьашькәа илалҳәеит, Адгәыр иакәзар, ишԥеиурыз, ԥҳәыс даазгоит ҳәа иан дналыдтәаланы изламҳәеит. Сажәа еиҭеигап иҳәан иҩыза абригадир Кәынҵал иеиҳәеит. Нас Хьыбла лҩыза Шьашькәа, лҩыза дҟалеит. Кәынҵал иакәзар Адгәыр иеиҳа изааигәаз иҩызак даацәырҵит, урҭ аҩызцәа рҩызцәа ҟалеит. Ажәакала амаӡа саргамамхар ҟалом ҳәа аҽырхханы иаақәгылт.

Хьыбла уаҵәуха ддәылҵраны дыҟазар еиԥш, шьыбжьон Даҭараа рашҭа дааҭалеит, «ауа иуа касыжә маҟа» ҳәа ширҳәо еиԥш, Даҭараа дырҭынха ааигәаӡамкәа, мчыла зыҽрыдызҳәалоз анымха-хымҵәа Ҭакәына. Сааидгьы уажәы акәын даапсадкараха, дааины, сыԥсы сшьоит ҳәа ауаџьаҟ аҿаԥхьа игылаз ацәарҭаӷәы ихы анныкәиҵаз. Аха, Ҭакәына дыҭраҟә-ҭраҟәуа ашҭа дшааҭалаз аниба, «уабаҟахыз ахьҭаха, адгьыл уҵабгааит», – ааигәахәын, дҩеихан дзықәиаз амшә-цәа даақәтәеит.

–Угыларызар абра сшубо сыԥсааит, сара ссасума, – Сааид ижәҩахыр инапы ныкәкны, дмыргылакәа днаиртәеит. Иаргьы деизҟәыҿны ивараҿы амшәцәа иҽныкәижьит.

– Уара умацара уоума аҩны ззынрыжьыз, дабацеи сашьа ду, сҭаца, Ладгьы, – амаҵурҭа илаԥш ҩнаргьежьуа ҿааиҭит Ҭакәына.

– Бабеи нани Лад дрыманы абрахь Анԥсыҟа ҳауак ацәымза шьҭихуан, ицеит, – наҭеикит Сааид.

– Дарбану уара ҳара ҳауас Анԥсыҟа ацәымза шьҭызхуа? – илымҳақәа аакьацәхеит Ҭакәына.

– Алхас иакәгәышьоуп, Лакәаҭаа Алхас, дышԥаузымдырхуеи, – Сааид дҩагылан аҟәардә даахан амца дныҽҳәатәеит. Ҭакәына дызцәнымхара ааха дук иаузшәа дааиԥанарҕәҕәеит ииҳәаз…

– Ҳаи, Алхас иҷкәын заԥәы иашәа иаргьы днымҩасааит, сара дышԥасывси, сакәмалк нхысымԥози, – Ҭакәына Алхас изы игәы ԥыжәжәо ацәажәара даҿын.

– Даҭеи Маԥисеи збар сҭахын, аха исыҟәымшәеит, – дызааиз иажәа дналагеит ԥыҭрак ашьҭахь Ҭакәына, – аха азамана, уаргьы иуасҳәап, – аԥкыртҳәа амца дныҽҳәаҕьцәан, илабашьа аԥарралагьы атах-атаххәа днахәласит. – Аӡҕаб дуааӡар аԥкьыс думааӡар еиҳа еиҕьзаап, – иԥаулангьы даақәыԥсычҳазшәа ҟаиԥеит Ҭакәына.

– Шәара баҩлашала дшәааӡон, аԥысхшы лыгшәыжьуамызт, ҭынхас аӡәыр ҳшәымазар зегьы ҳлеигәырҕьон, ҳлыхӡыӡаауан… Ҳы, хәҩык адауаԥшьқәа раҳәшьазаԥә илҭахызи уаҳа…

Сааид Ҭакәына дызлацәажәоз изеилымкаауа, дшанханы диҿаԥшуан.

– Узсыхәаԥшуеи, ҳ-Хьыбла ҳахәда хылҽрацы даҿуп, аԥҳәыс еиба ҭынхада Ҳауида лыҷкәын гьалдыз диццауеит. Акьафурҭа дазцоит, аҭхаџьра дақәшәоит… Ҳы, ҳанцәа дуӡӡа ихьышьаргәыԥа сакәыхшоуп, ажәлар ега рҳәозаргьы мцызаарым: «Аҽы ақьар иахыԥны аԥ иахалоит рымҳәои», – есааира иҽиргәааауан, иҽхиршәааауан Ҭакәына.

– Иуазҳәада, Ҭакәына, уи ажәабжь? – дԥаaит Сааид.

– Исарымҳәакәа, ҳара дызтәу ҳәа иҟоу ҳлымҳақәа џьгәоуп акагьы ҳаҳаӡом акәымзар, ари мызкы аахыс ажәлар еимыркәкәаауа ирҳәозаап. Сара снеиуашәа анырбалак иааҟәыԥуеит. Аха ԥыҭк еилукаауашәа уҟазар, ак шу_цәырԥәаахуа аҟара умдыркәа. Аусқәа ас ианызба ари аҩны иҟоу дазыскит. Уи аслеидауԥел диҩызоуп, иаразнак еилылкааит. Саргьы ишаасаҳаз абрахь сҿаасхеит…

Ԥыҭраамҭак ҭынчран. Сааид ихы ларҟәны амца дыҽҳәаԥшуа, хәыцрак дҭанагаланы дтәан. Ҭакәына иакәзар, Сааид дҩныхәааны Хьыбла дишьразы дандәықәло дызланыскылары-зеи, уахьгьы схы абзиара зласыргарызеи ҳәа дхәыцуан, зны-зынлагьы адулаԥ ашҟа днаԥшуан.

– Иҟоу удыруоу, Ҭакәына, – аҭынчра аалеигеит Сааид, – иҭабуп уахьҳзааԥсаз, ауа, аҭынха дышныҟәашаз уныҟәеит, амала уаҳа даҽаџьара уҿы иҭыхны иумҳәан, сара иҟасԥо убааӡа…

– Ҳаи џьушьҭ. Мыцьга иԥсныс, зхы ацәгьа зҳәо дубахьоу, –

иҽааириашеит Ҭакәына, – амала уҷкәынра ухьӡаны гаӡарак умыхьааит. Иара ҭынхадак иоуп, аха иҩызцәа гаӡақәак ааишьҭуазар акәхап, шәеиламҳааит, заа наӄ дыԥхьак, сара акыр схәарҭазаргьы ара сыӄоуп, – дцарц дҩеихеит Ҭакәына.

– Умыццакын, арааҥза уанааԥсах хпыҿк аанкыл, ахьҭагьы улнацап, – иҳәан Сааид дҩагылан, Ҭакәына иԥсы кәыруа изҭаз адулаԥ ашаӄа иҿынеихеит.

– Ҳа, анцәеиныс, Мыцьга иԥсаныс… уажәоуп акрыфа-акрыжә сҿанаасха, – дахьтәаз аӡәыр мчыла дышьҭагәаны дикушәа даахам-чамит Ҭакәына.

Ҭакәына иҭарпыҿны акрыфара дшаҿызгьы ацәажәара даӄәыҵуамызт:

– Аа, усоуп, зегьы ҳнапы даныкәҳаргыла, ибҭахузеи ҳәа лаԥхьа ҳшьамхы арсны ҳлазҵаауа ҳаналага, лкалҭ ҳҿалымӄьакәа. Уара уиаӄара игәырҩаумган, макьана унапаҿы дыӄоуп дабацо… Ԥффы, – ихпыҿ лҭарпӄаны иҽеимарџыхә, аӡы иҩалҵны изкәыршәашәаз аҽеиԥш ихы иӄьеит, иҿыддуаз ацԥхьқәагьы ихәы инақәыԥсеит. Нас ҿаҵа дук аамхны аҿынеирхан, деиҭаналагахт.

Ҭакәына, иихәоз, амра ашәахәа иадубало амҵқәа реиԥш акәын Сааид ившәашәаны ишцоз. Иара иҩнуҵӄа агәаҕ пеипеиуа ашра иаҿын: «Ибсырбап аиашьа иҳәатәхамҵара зеиԥшроу, иахьзымҩаӡо икыдыззалаз уара аччиа рыцҳагьы убҕашшара ылаԥысҵәап… Ҳы, рацәа исхыччарц иаҿуп убоу! Исҳәоз зегьы аӡы иаманы ицозаа-рын, исхыччозаап иаасыкәыршаны иӄоу ауаа зегьы… Асҭамыри Џымеи исарҳәаз хасҵомызт… Хаҵашьасгьы иамоузеи мшәан, икәмеиҙа зыҩнапык згәыҵаԥса адәызәӡәа иқәтәоу аԥҳәысеиба лыҷкәын ҳара дҳамаҳәхарцу?! Мап, мап, иалсыршом!» – ашырҳәа дҩаҵӄьан, Ҭакәына дыштәаз ихашҭны ддәылҵрац иҽыназикын, аха ҩнапыкла «аусура» иаҿыз исас данынихәаԥш, иҽааникылт.

Нас ихы зқәикыз изымдыруа дхәыцуа акыраамҭа длеи-ҩеиуан. «Силгап уи аԥхҭ, уаҳа сыбла дхымкьакьало, силгап!» – Аха, адаԥабҕьы иманы бжьахәҳахәҭра Урыстәыла данца, дзыҩнадырԥалаз акамера хьшәашәа анааигәалашәа, ицәа дааҭрыхьҭшьаан, изааиз ахәцра ихицарц инапы неиӄьеит. Уеиз-гьы Ҭакәына акрыфаны далгааҥза Сааид иизбышаз избеит.

Ҭакәына деишькласуа агәашә дшынҭыҵҵәӄьаз, Сааид дша-ҵәо Хьыбла даалышьҭалан, агәылара дахьыӄаз еилкааны аҩны дааигеит.

– Бласны бҽеилаҳәа, бласы! – ибжьы налықәиргеит Сааид иаҳәшьа ашҭа дшааҭалаҵәӄьаз.

– Иҟалеи, – лшьамхқәа ҟәарҟәаруа, лыбжьы лызҭымкаауа дшәаны ҿаалҭит Хьыбла.

– Иҟалахи, ди дычмазаҩхан, Гәдоуҭаҟа ахәшәтәырҭахь дыргеит, бласы, бласы, – дылбаанадар аҭахызшәа зҿы раҳаны игылаз имашьына аматор дҭыхон Сааид.

– Диида, бара рыцҳа! – Аҽырҳәа лылаҕырӡ нылҿашын, иарццакны акәасқьахь лҿыналхеит уи.

Зпакрышкақәа цәҳәхьаз Сааид имашьына аҵаа ихҵәраалахҵәраало, ақыҭа иагәылгаз аулицаҿы ишынкылсҵәҟьаз, агаз ишьапы нақәиргәҕәан, агаҿахь ихы рханы иҿылеихеит.

– Иуазҳәаада? – дҵаалт Хьыбла амашьына аҭыгәҭасра ианааҟәыҵ.

– Исазҳәаада, Лажә-ипа Ҭакәына даарышьҭит.

– Ахьҭа лылалазар акәхап?

– Акәхап, – Сааид уаҳа ихы-иҿы акагьы анмырԥшӡакәа имашьына аҭаҟәаҭасраҟәа инрывга-аарывго дышнеиуаз, Ҷымараа рашҭа даннавала иааникылт.

– Иҟалаз арҭгьы рлымҳа инҭысшьып, – иҳәан, ашҭа дынҭапҟа дцеит.

«Сан рыцҳа. Аӡәгьы ҳабзиарак лымбаӡацтеи, мшәан, макьана, – алаҕырӡ ҩазҵаҵәо-ҩазҵаҵәоз лгәы дҭахәыцуа даатәеит Хьыбла. – Сусқәа зегьы хыбганы ишԥеилаҳаи: сан лчымазара, уаҵәухатәи ҳус, аҵарахьы сцара… диида, диида…» – Лыҩнапыкгьы рыла лхы еимлагәа иаанылкылан, лаԥхьа амашьына аиха хьшәашәа иныкәлыжьит. Ахаан аурокқәа рҵареи аԥышәаракәа рыҭиреи рыда зхатә уск ӡбатәыс зҿаԥхьа икәымгылацыз Хьыбла, уажәы иааины иаалыдгылаз лхатә ускәа халашьа змам, высшьагьы зкәым хра цаҕь-цаҕьқәаны акәын лаԥхьа ишгылаз.

«Макьана бабаҟоу, иҵегьгьы бгәырҩараны быҟоуп…» – иблақәа ҭарлашьцаны иаҳәшьа дынлызԥшит Сааид, дааины данаалыдтәала.

Ахәылԥазтәи аҵаа-ԥша ҵәыҵәыматаҕь иалҵәраа, хара зыдӡам ҩыцьа рыбзиабара аманы инеиуан Сааид имашьына.

Абри аамҭазы Адгәыргьы Ҳасангьы Гыц Ламшьаҵә имырхәҳаз аҵә-ҟата раԥцаны ашҭа иааҭалаон, инаганы иҿаԥараҿы инҿархәеит. Адгәыр иан дылцәыԥхашьан, аҩныҟа дымнеит. Ашә аартны Ҳасан длыҩнеиҵан, иара акәасқьахь дцеит.

– Ҳаи, сумухааит, Ҳасан, уаргьы ухәыҷушәа узлахҵақәа закәызеи, – ашырҳәа дҩаҵҟьеит ихәыцуа, ауаҵьаҟ иеҳәатәаз Ҳауида. – Уааи, арахь амцахь уааи, сумухааит, сумух!

– Бааи, бааи, сгәыдкылшь! – инапҟәа рҵаҵаӡа иҿааихеит Ҳасан. – Брылагәырҕьо, срылагәырҕьо, изҭаху зегьы рылагәырҕьо, имшны-иҵхны иаҳцәыӡыз ирызнымҵыз дара инырҵуа, ирзымфаз-ирзымжәыз дара ирҿаҵахәны Анцәа иҟаиҵааит! – иааигәыдибаҳәҳәалеит аидашшыларада макьаназ акагьы зымбацыз аигәылацәа, аибацәа.

– Сшәоит, Ҳасан, сшәа, – лыбжьы ныҵакны дцәажәо, лкасы амҳацә аалҿшьны лылаҕырӡ аалрыцҟьан, аҽҳәа дныҽҳәатәеит Ҳауидагьы.

– Иарбан бзыцәшәо, бхы злаҟәныбшьара акыр балаҟоума, Ҳауида?

– Иашьа мыждак длымоуп, сицәшәоит.

– Аиашьа иакәым, урҭ ррзҟы Анцәагьы дзаԥырхагахом. Ажәытә акылаара ҳкылԥшны ԥҳәыс данаҳҳәоз, данааргоз еиԥш акәу џьыбшьома?! Урҭ рхәычра аахыс аҵара еицырҵон, еилибакаахьеит, бзиа иеибабоит, рызхара иеицәажәахьеит, ражәа акуп, – Ҳасан ихы лаирҟәын амца ааҽҳәишьшьааит.

– Иухьша сымгози, цҭәык, ҕьал-палк шәаламыжькәа, саргьы саҵьал ааиаанӡа сымшьыкәа ҳаилдыргар, – рымаӡа аӡәы иаҳар ҳәа дшәозшәа лыбжьы рмаҷ-рмаҷ дцәажәо Ҳауида дҩагылан акҿыҩра дныкҿалеит.

– Убра уахьтәоу иусҭоит, астол ахь уааи сҳәар ахьҭа уакып, – лҳәан Ҳауида, аишәа-хьча гьежь хәыҷы Ҳасан иаԥхьа иналыргылан, ихәы аҟәыргылара днлагеит.

–Уажә акрысфом сҳәар ҽырԥшӡарахоит, ашьыжь хьшәаашәа-мшәашәак снацҳан, шьыбжьон бысҭахьык зуеит ҳәа сшаҿыз, Адгәыр днеин, ҳагәҭыха еибаҳҳәагәышьеит, ас-ас аниҳәа, акрыфара акәым, азныказы сахьыҟаз схаирштҭит, – Ҳасан инапы ӡәӡааны, дааиасын ихәы даахатәеит. – Сгәырҕьеит Ҳауида. Сгәырҕьеит, агәырҕьашьа схамштҳьази, сзышьцылаз аҵәуарахьгьы сымҩахнагеит.

– Узыргәырҕьара Анцәа иузыҟаиҵалааит! – Ҳауида, ахпыҿ азна ажьаҕь уатка аимхәыц хыҳәҳәыла иҭаҭәаны, аишәа иқәмыргылаӡакәа инаидылкылеит, – унапы аурҟаанӡа иаразнак абри ыжәи, ахьҭа улнацоит, акрыфарагьы угәанарԥхоит, – лҳәеит уи.

– Сашьуеит Ҳауида!

– Иаҳцәыԥсхьоу ирымаҿоуп!

– Ҳаи абаа, бзиа избо изы, абла ҭыԥхааyа уамак акәымкәа иҟам, – иаалымихын ихәҳарц дааизшәа, ишьҭыхны инарҳәыаарҳәуа акыраамҭа дахәаԥшуан.

– Ижәи, ижәи, аимхәыц хуп, аха уиаҟара иџьбарам.

– Иџьбарахашам ааи, – дныҳәа-ныҧхьаны абжеиҳарак ижәын, иныҟәиргылеит.

– Абас ӷажәа литр ҳамоуп, – лҳәеит Ҳауида, иахиҳәааулазеишь ҳәа дихәаҧшуа.

– Ҳаи, мышрак бақәшәааит, аспиртҵәҟьа быршит, уф, сгәатҵәа акит! – Ҳасан даацәгәыркҵын, жьҵаа ҽыҭк иҿы инҭаиршәит. – Аӷы цәыршәымгаӡаргьы иара амацара ишәызхоит, – даацәажәеит ҧыҭрак иҧсы анаaивига ашьҭахь.

– Аӷгьы хынӷажәа ҧҳал ҳазгылоуп. Уигьы унаҿыхәеи. Амала, акрыф, акрыф, – Ҳауида астол ду иқәгылаз аграфинқәеи аҵәцеи лыманы деиҭааихагылеит.

– Адгәыр амӷахь ак сеиҳәақәеит. Ауа-аҭынха, ишәҳәарц шәгәы иабанӡаҭоу? – дҵааит Ҳасан Ҳауида лаҵәца аалымхны, иаҧхьа иныкәыргыло.

– Убри азгьы цкьа ҳнеицәажәар сҭахуп, Ҳасан, – Ҳауида лҟәардә даахан иаҧхьа днатәеит. – Сара абарҭ хәыҷык ишынеиқәыҧшуаз атәы хәылҟьа-ҿылҟьаны исаҳақәаахьан, аха ари агаӡажә ас ҳгәы ҳеанӡамкәа акы ҳалаижьуеит ҳәа сыҟамызт. Саргьы иацуха ауп иансаҳа, иуҳәои, дара рус дара еиқәдырҽаҽеит, уажәшьҭа аӷба амызгәыҭ зкыз сиӷызахеит, – ҧыҭк лҽаанкыланы лыцлымҳәа лнапы аҵыргәа дынкахәыцит Ҳауида, – ишубо уажәы ас иаалырҟьаны, инеиҵыхны чара дук ҳазуам: акы, иара маӡоуп, имаӡангьы, сукәымхшози, ас амцажәла ааимаадо ҳаидтәаламындаз. Ауацәа ираҳҳәоит ҳәа аҟьҟьаҳәа аҽцәа узҽыжәҵом, ишуҭаху ушьапы неиҵыхны, агәыла-азла уцырхырааны ачара уҽуазазыҟаҵом – зегь рыла ҳҿаҳәахеит. Ус анакәха, иманшәаланы дрыздәылгозар, иаажәгаз ацә-ҟата ахәда аахаҳҵәап, аҭаца даазгои, усҟанҵәҟьа рлымҳа инҭшьны иааго ҳгәылацәеи аaидтәаланы аҵәыцақәак ркып. Уара уда макьана ҳҿы иҭыхны аӡәгьы иаҳамҳәацт. Сашьцәаҵәҟьа, дара ҧсааит, ахәынган акы рдыруазар, урҭгьы иара ауханӡа ирасҳәап ҳәа сгәы иҭам... Иманшәалахар, нас абарҭ зегьы шәымчала инеиҵыхны чарак ааyп, сымгәаҟхьеи Ҳасан, уаҳа иззызуада!..

– Анцәа бахьигӡааит, Ҳауида, агәаҟреи алаӷырӡи енагь аӡәы иимҭаӡеит, ауаӷы шаҟа дҵәуахьоу аиҳа дычҷарц, дгәырӷьарц ихәҭоуп, – иаҵәца ааидхало ацәажәара дналагеит Ҳасан, – баҧхьаҟа ибҧыбкылаз уаӷ деигәырӷьартә иҟоуп: Адгәыр бара бакәым, иара саргьы сиқәгәыӷноуп сшыхандеиуа, Мирод иҭыҧ аҿы дсыргылахьеит, ибдыруеит. Хьыбла лакәзар, абырфын

даҩызоуп, аҭаацәа бзиа драаӡеит, дыхԥарам, убла дҭәыцны дхыршәлазар дхухуа дыҟам. Нас ачара ду заамурызеи, сара исымоу ахәыҷгьы дара рзоуп изсымоу. Амала, ишыбҳәаз, ишыбӡбыз хшыҩуп – ачара ду – уашьҭан, уажәы – абас иаарҡьаҿны.

Ҳасани Ҳауидеи абас иахьынӡеицәажәоз, Адгәыр иуадаҿы ауаҵьаҟ амца агәгәаҳәа иҭеиҵан, игәашԥы амҵакны дныҩҳәатәеит. Уи ҩымш раахыс деиҭеизшәа акәын ихы шиԥхьаӡоз. Хьыбла лдәылгара, иааинырсланы чара хԥыҿк аҟаҵара, нас ачара ду, лара адырҩегьх аҵарахьы лышьҭра уҳәа иаалырҟьаны ихәда илықәыгәӷәаз аидарақәа дырԥсаҟьеит. Уажәрааӡа минуҭк иадамхаргьы ихала дынзмыжьуаз абзиабарагьы уажәы аамҭала – сиԥырхагахарым аҳәозшәа маҷк зымҩа инаԥхьаҵны акәын ишыҟаз.

Макьаназ, ҭацаагара ҳәа аӡәгьы иеимҳәацызт, аха илеишьҭшаз ауаа рсиа ҟаҵаны иҵьыба иҭан. Уи ааҭиган аԥхьара дналагеит. Асиа абжак илаԥш аахигааӡа хәыцрак даамҵанарсын, дынҭаҳәаахаа дама ицеит: «асааҭ жәааҩа ианынархыслак, – ихааӡа игәыҟаҵагаха иаҳауан Хьыбла лыбжьы, – акәасқьа ашьҭахьтәи ашәала сдәылҵуеит, абаҳча алаӡара иҿоу агәашә аҿы усзыԥшыз... Амашьына аҭахӡам, тәымҵьарагьы ҳцаӡом!..» Акәасқьа ашьҭахьтәи ашәала ддәылҵуеит, – иаразнак гәанылa иааимидеит Адгәыр Хьыблараа рашҭа, – Кәынҵали сареи иахьылҳәаз агәашә аҿы ҳаалзыԥшып, – Кәынҵал Палба асиа дахьаныз инапхыц наларҟацаны адырга неиҭеит Адгәыр, – егьырҭ аҭаҭын казармақәа рышьҭахь аҭаҳараҿы иҳартәап... Аа абар аҵх лашьца далҷҷаауа, абаҳча дыҵҟьа-ҵҟьа дахьааиуа Хьыбла! Адгәыр алым еиԥш уахь днаҭрысит. Лара ҟармаҵыс ихәда даақәҵәиаашан дылкит, дышьҭиԥаaит, адгьыл дықәмыркьысӡакәа дигәыдкыла аандақәа дырхууаа еибарганы дима днеиуеит...»

– Тата, Тата! – адәахьы игаз Ҳасан ибжьы Адгәыр ихәыцрақәа даарылнахит. Ашә ааимԥааны данындәылҵ, Ҳасан дцарц ашҭа агәҭа ааиҩишахьан. Ипалта ижәҩахыр иааҭарԥаны, иаргьы днаишьҭалеит.

13

Ахәаша ауха, асааҭ ҩба рахь инықәлахьан, Сааид имашьына нҭаҳа-ааҭаҳауа Абжьаҟәа ақыҭа ианналалоз. Ҵьара ҷытбжьыкгьы умаҳауа ақыҭа еиқәышьшьы ацәа иалан. Ахьчԥаԥырқәа реиԥш еибархәмаруа, иуапажә-уапажәуа илеи-уаз асы цырқәа амашьына абла иҭаҵәаҵәаны, есааира аныҟәашәа дырмаҷуан.

Сааид иԥышәқәа дрыцҳауа, ибла амца хыланы, асаркьа ихы адгәала ԥхьаӄа дыԥшуа имашьына неигон. Хьыбла лцәа-лжьы аҿазымдыруа идысӡа, алаҕырӡ иарӡыфахьаз лылацәақәа ҭчаа, иарҕьарахь ала диватәан.

Урҭ ажәа аимакра иаӄәыҵижьҭеи акраатцуан. «Сыԥсы ҭаны уи аԥхҭи бареи шәеибасырбом, мап анакәха, ҳахꙩыкгьы ҳамꙩа акоуп!..» иҳәеит Сааид аҵыхәтәаны. Хьыбла убасӄан лгәы иааҭашәаз идырызшәа имашьына ааникылан, дааиасны лара дызлаҭатәаз ала ашә аҿеꙩҳәа ацаԥха наиркит.

«Сыбзиабара сақәиҭумтәит, аха сахьыӄазаалак сыԥсы сара сақәиҭуп!» – иҵааршәахахьаз лгәы дҭахәыцуан лара.

Амашьына шнеиуаз амꙩа лымꙩахыҵ, зхыбқәа ӄәаш-ӄәашӡа, зыблақәа ҭиқәаҵәаа аҭаҳара иҭагылаз аꙩнқәа иаарыдгылеит. Сааид ицаԥха аарҵәины имашьына ақыҵьқыҵьра иааӄәихын, дыꙩҭыҵит. Азныказы еиқәылашьца иааӄалан, егьааҭынчрахеит.

– «Еҳ, скәыба аша иаркны икәлаауа иларышьҭуашәа иӄандаз!» – деилаҳаҵәӄьаны дназхәыцын, лылацәақәа неиқәылԥсеит Хьыбла.

– Капитон, о, Капитон! – аҭынчра ааиланагеит Сааид ибжьы. Аху-хуҳәа ишуа амаҵурҭа абарҵа иааҵибаҳәан рҿаархеит алақәа.

– Капитон, о Капитон, Капитон сымҳәеи! – аҿыҭра даӄәыҵуамызт Сааид.

– Ҳее, уарбан уа ҿызҭуа! – хаҵа бжьык еилырххаа акәасқьа абарҵахьтә игеит ԥыҭрак ашьҭахь.

Хьыбла илдырт, ҵыԥх аԥхынраз ирҭаз, Сааид Абжьаӄәатәи иꙩыза ишӄа дшааигаз.

Ишьҭаз изымхозшәа ауха илеихатәаны ас ду ауит. Ианааи иахо-иагәо ашҭа иҭаргалаз Сааид «Ипобеда», иҵаԥырҿыз атанкажә аиԥш сыла иҭалаҳаны, иҵкыҿӡа ашҭа иқәгылан.

Ауха уаҳа лацәааихьшьык ӄазымцаз Хьыбла, лҿы аҭӡамц ахь ирханы дышьҭан, Капитон иаҳәшьеиҵбы Мзиа дшьапҵыркьакьо ауада данааꙩналоз. Уи Хьыбла дшыцәамыз анылдыр, лаԥхьа дныҟәтәан лҿаалхалыжьын дгәыдылкылеит, дхыдылкылеит. Хьыблагьы иҭчаа иӄаз лыблақәа лырччазшәа ӄалҵеит, аха аꙩхаа иҭажьу асыршәы амра наҟәыҷҷеит ҳәа иауӡҭыхуа.

– Шаӄа ихааузеи бнапы! – лҳәеит Хьыбла Мзиа лнапы лылахь ианнақәылк.

– Ӄоҳ, бхы шԥашу, ибыхьуазар ӄалап! – дааҭрысит Мзиа.

– Ма, мап, исыхьӡом, – лыбжьы ныҵакшәа мап лкит Хьыбла.

– Ҟаи, шаҟа ишу ала хымԥада ибыхьуеит, уажәыҵәҟьа, – дҩаҵҟьеит Мзиа.

Маҷк акәым, Хьыбла лылаӷырӡ рацәаны иахьцаз акәхап изыхҟьаз, ларгәҭыстақәа наҟ-ааҟ аӡаӡ аларыкшозшәа акәын лхы ҭҟәацны ишлыхьуаз. Усҟанҵәҟьа адунеи аҿы аԥсра еиҳа дзызԥшыз даҽакы ыҟамызт. Илҭахын лгәы ҩарханы дызҵаиаз атәым хаҳәтә ҩны неилабганы, дама адгьыл инахәлабга ицар, илҭахын дахьца-дахьаа уаҩы изымдыруа, рқыҭа дышналшәаз аиԥш, лызбахәгьы уаҳа ирымҳәо инышьҭацәа ицар... Аха иабаҟоу, ауаҩ игәы иаҭаху зегьы шзыҟамло еиԥш, ианаҭахугьы дыԥсуам...

«Ус шҳахьуаз сцәа иалашәахьан, – ахәыцра даашьҭнахит адырҩегьых, – урыцҳасшьоит ҷкәын мыжда! – арҭ аҩымшк рыла иҭашәашәа, иҵиаҵәааӡа иҟалахьаз ллакыҵақәа ихыхәхәо лаӷырӡыла иааҭәит. – Иҳабыргызеи ашкол ҳахьынӡаҭаз – ҳазхара ҳаицәажәон, ҳазхара ҳаибабон, ҽенак ҳаибамбаргьы ҳзычҳауамызт, ҳгәыкуан... Уажәы?! Наӡаӡа ҳаицәирӡырц даҿуп Сааид. «Бара ибзеиӷьу сашьҭоуп, бара бразҟы азоуп иҟасҵо зыҟасҵо», – иҳәеит уи... Изахьӡузеи мшәан аразҟы? Ԥшроума, сахьоума, малума, ԥароума?! Исыздыруам... Схы еилагеит... Адгәыр бзиа дызбоит, уаҳа акагьы...»

– Аа абар иахьаазгаз: аскофен, аспирин, руа ибҭаху, – ашә ааимԥааны аԥшатлакә еиԥш, дааҩнаԥалт Мзиа, лызнапык ала ҵәыцак азна аӡы лкын, егьи лнапала – ахәшәқәа зҭаз кәалаԥк.

Хьыбла лхәыцрақәа даарылҵы, лҭаҷкәым ала лылаӷырӡқәа аалрыцқьеит. Мзиагьы уи дышҵәуоз анылба иаалцәымыӷхан, длыхәамԥшӡакәа аҟәардә даахан лаԥхьа инаргыланы ил-кыз ныкәылҵеит.

– Бызлазбо ала иаха бызмыцәаӡеит. Ари арцәагахәшә ауп – ижә, ԥыҭрак быцәар бзеиӷьуп, – ацәажәара даҿын Мзиа, Хьыбла ахыхьхәшә иашьҭалҵаз аӡы ҿамҩақәа злыбаауаз лыхәда ҵҟәашәаа дахәаԥшуа.

– Мап, уажәшьҭа сгылоит, – лҳәеит Хьыблагьы иахьада илымбацыз аӡӷаб гәыраз лнапы аалшьышьын.

«Иҟалеи, рыцҳарас бзықәшәазеи? – Мзиа уажәа-уажәа абри азҵаара лԥышә иаақәыхх-аақәыххуан, аха илзыгәаӷьуамызт. – Лыгәҭыха салҳәартәы цқьа ҳаибаздыруам. Иҟалап уаҩ иимҳәаша рыцҳара дук дақәшәаны дыҟазаргьы... Аха лашьа излеиҳәоз ала уаҩ бжьыск димҟәыҵкәкәааны даагеит... Нас ус аразҟыдара дацәынирхазар дзырҵәуазеи, мшәан?.. Аха мап, абзиабара

акəзар дызцəитцəахуа лашьа, сара Гиго бзиа дшызбо аипш бзиа дылбозар уи?!»

– Мзиа, бхаан аӡə бзиа дыббахьоу? – алаӷырӡ адырҩагьых иаазывҵыжжыз лылацəақəа ҩеиқəылхын, дҵааит Хьыбла.

– Мап… Аха, нас изхыбҳəааи? – азныказ илҳəаара лҿамшəо дыҳəацымцуа даақəхеит Мзиа, дҟапшьӡагьы дҩеибакит.

– Сара аӡə бзиа дызбоит! – ҭынч-ҭынч даацəажəеит Хьыбла, лапхьа иқəтəаз аӡӷаб лакəӡамызшəа изалҳəоз лыблақəа ҵаакəкəала наҟ зымҩа дыпшуан.

– Нас иҟалеи?

– Иҟалахи, схы са сақəиҭым, аҩны архиаразы иаархəаз ҩнымаҭəак саҩызоуп – иахьырҭаху сдыргылоит, иахьырҭаху сырҭиуеит, – аҽырхҳəа адырҩагь инеималҭəахт Хьыбла.

– Бымҵəуан, сбыҳəоит, бымҵəуан! – Мзиа длывагьежьуа Хьыбла лылаӷырӡқəа лырбон.

Аӡӷабцəа ауада иҩнатəаны ишеицəажəоз амш шьыбжьон ааит. Хьыбла илхылгахьаз зегьы акакала Мзиа илзеиҭалҳəеит. Мзиагьы лгəаҵа иҭаршə иҵəахны илымаз лыбзиабара атəы Хьыбла илалҳəеит.

– Мзиа, сыпҳа, акы шəнацҳа, нан! – Мзиа лан Кьеҭеуана уажəы-уажəы ашə амыртӡакəа даадгыланы ҿылҭуан.

– Уажəыҵəҟьа сан, ҳлеиуеит, ҳлеи, – дыргьежьны ддəықəылҵон Мзиа лан.

Хьыблагьы дгыланы лҽеилалҳəеит.

– Бымшəан, Сааид иҳəашьҭыбжьқəа зласаҳауала уаха аҩныҟа дгьежьуеит, – Хьыбла лыхцəы қамыз ду акны ипо лыбжьы ларҟəны ацəажəара даҿын Мзиа, – Капитонгьы уаҵəы ашьыжь дгыланы Гəылрыпшьынӡа дымцар ҟалаӡом – араинагӡком ипхьоит. Нас сара иҟасҵо ббап: аҩны ашьҭахь ала пшьшьаала былдəылганы, ара ашкол исыцалгаз сҩызак си-ҳəынҵəеи акы иннамкылаӡо амашьына имоуп, блақəыртəаны иахьыбҭаху баагоит, бымшəан, амала акагьы бгəы иалаӡамшəа быҽдырба, зных дара ахьцаша ицап… – длабжьон лара.

Хьыблагьы, лгəырҩақəа даарымпыҵажьны, ихьагəгəа илпырҵхьаз лгəыӷрақəа еихьышəшəа-еипышəшəа акакала илзааиуан, амч ҿыц лыларҵон. Ицəышхаз лхы-лҿи агəырҩа иаршанхаз лыбла гəыҭбаақəеи, акны ипаны лых иакəлыршаз лыхцəы шəпеи дахьынеибыҭаз ауахəама аҭӡамц иаласоу Мадонна лсахьа акəын илымаз.

Адәахьы цәажәабжьқәак геит. Мзиа аԥенџьыр днадгыланы аԥарда ааҩцылраан днаԥшит. Капитони Сааиди аматәурҭа иаадәылҵны акәасқьа рхы ақәкны иааиуан.

– Арахь иааиуеит, ажәакгьы рымабымкын, ибыхьыз бхы аныбраалазшәа бҽыҟаҵа. Урҭ ҳара иаҳзыбжьом, аха иаажьар ҳалшоит, – Мзиа Хьыбла днадыдххылан лыжәҩахыркәа наҟ-ааҟ иаанкыланы лыбла дынхыԥшылеит.

Хьыбла адырҩегьых лгәы аԥыркьҳәа амца нҭалан, лхы-лҿгьы ныхшәааит, лшьамхқәа аҵысра иалагеит. Лашьа дниҿаԥшыр аиҳа адгьыл ааимҟьаны днахәлаԥҟа дцар иаҳа иеиҕьалшьон.

Сааид ашә ааимиԥаан, иџьымшь-хәқәа ҭарссы, акыраамҭа иблақәа рыцәгьаны иаҳәшьа длыхәаԥшуа дгылан.

– Еиҭабасҳәаахуеит, ибхабмырштҭын, уи Базалажә иԥа ччиа иаштҭа бҭасҵом сыԥсы ҭанаҵы, – дналагеит Сааид ҩбаҟа шьаҿа иаԥхьаҟа иааҟеиҵан.

Капитонгьы иԥышә ибз иаақәшьуа дааҩналеит.

– Аҩбатәи сыҩны аҟноуп бахьаазгаз. Абри сарҕьажәҩа сашьа иоуп. – Сааид инапы наирххан Капитон дааидиҳәҳәалт. Капитонгьы зынӡа игәы ԥшқахан, Сааид иӡамҩа аҵәах аахиргеит. – Схы аиҳа игәра згоит, ҳаҩны аиҳа абри аҩнаҭа бахьчоит.

– Абри сыҩныжә шәара ишәтәуп, схаҭагьы шәхы сакәыхшоуп, шәыхьымӡҕ сыхьмыӡҕуп, шәшьа сшьоуп! – Капитон Хьыбла даалыдгылеит. Иҵәыҵәӡа иҿыҵҟьаны иааиуаз аҕьфҩы лԥынҵа инҭасын, лхы ааиланаргьежьит.

– Аҩныҟагьы изықәшәаз рзымдырyа еилазар акәхап. Сцоит. Иаарҭынчқәаны сааyеит. Сашьеи саҳәшьеи рнапы бануп, сан дыбхылаԥшуеит… – Сааид адәылҵра иҽаныназик даабҕаҕан, аха иҽааникылеит.

– Умшәан Сааид, сара схы иадскыло Хьыблагьы илыдыскылоит. Дабалҭаху зеиқәа жәаџьара иқәыршәу аччиа, аҷкәынцәа ссирқәа ааҳакәыршаны ишыҟоу, – Сааид ибҕа лызнаԥык накәыршаны, диҿагәыбзыҕуа длыманы дындәылҵит Мзиа.

Ахәылԥаз аҵаа-ԥша ҵысхьан. Амра ашәахәа хьшәашәақәа зынҷҷалоз асы-шәырҭаҭа убла хнакуан. Сааиди Капитони иааидаҳало, рыжәҩақәа еибаркны, Абжьаҟәа ақыҭа уахьналшәо акьырблырҭаҿы ианнеи иаагылеит:

– Уаҳа иуасҳәаои, Капитон, сыԥсы унапы иануп, – есааира икәаахьчхоз ибз аарла иааирҳәаҭмаҭит Сааид.

– Сыгәра умгаӡои?! – ҩынтәҟа деицәкьысын, ихы дакапануа даагылеит Капитон.

– Ҟаҳ, усҟан ахыкәлаа абра иҭашәааит! – игәы инапы надикылеит Сааид.

– Ус акәзар угәы рҭынчны уца, уаҳәшьа мгәаҭа дыҟоуп.

Аиҩызцәа аагәыдибаҳәҳәалан, аҵәах-саххәа еибагәӡны иааиҧырҵит.

14

Асабша шьыжьымҭан Ҳасан аԥошьҭа аҟны данааи ашәқәа ыҵарбаҟа зегьынҵьара иаркын. Иџьыбаҭаҵа исааҭ ааҭиган, еиҩхырԥаны днахәаԥшит – аԥошьҭа аиҳабы Џьыма лааира хәбаҟа минуҭ иахыԥахьан.

«Днызкылазеи амӡышәа. Ҟаи, шаҟа сыццакуазеи, асааҭ жәаҩа рҟынӡа иҟасҵалак сцаны саароуп. Арахь омашәа ҳаилахоуп. Дзаҵәыми рыцҳа!!!» – абас дхәыцуа абарҵаҿ алеиҩеира дшаҿыз, Џьымагьы аҵаардәына аиԥш дхәаԥхәаԥуа ашҭа дааҭалеит.

– Ахылаԥшыҩ дауагхахуа, акы дыннакылар ҟалоит акәымзар, – ибжьы лахҿыхӡа иналықәиргеит Ҳасан.

Џьыма ақәҿылымҭит.

– Шьыжьбзиа, дад, – адырҩагьых ҿааиҭит Ҳасан, аӡҕаб абарҵа данааҵала.

– Изакәызеи шьыжьы шаанӡа уҵзырҟьаз Ҳасан, гәырҕьара дук умамкәа уҟам иахьа? – даацәажәеит Џьыма, лцаԥхақәа ырхәархәаруа ашә дахьадгылаз.

Ҳасан иааицәымыҕхеит Џьыма лцәажәашьа.

– Бара бзыргәамҵзи, дад, уиаҟара? – Ҳасан ишәыра аԥошьҭа уахьынҩнало игылаз астол инықәҵо дҵааит.

– Сара сшымгәамҵрыз, шәара ахәықәаа уаҳа гәамҵра шәзыҟамлааит.

– Сеидру, ахәықәаа иҳамбац иарбан гәамҵроу иаабараны иҟоу?!

– Аҭацаагара, ачара, амшцәгьаха, урҭгьы гәамҵрами, – лымҳәыр, ахәҵәы ҩызӡа апҟеҩҳәа имҩанҵо, ахәеиқәаҵәа аазықәшәшәоз лԥышә ҵаҕа хыԥсаақәа ачча аарықәххуа дцәажәон Џьыма.

Ҳасан дҩеилԥсаа дцеит.

– Иарбан чароу, макьаназ ауараҳәа аӡәгьы дысзымнеицт, – Ҳасан ихы аԥшнымҵаӡакәа, Џьыма амҳәыр заалырхоз аконвертқәа еидкыланы рҿаҳәара далагеит.

– Ауаразы иуарымҳәазаргьы, агәылаpазы иуарымҳәеи.

– Ибҳәо сзеилкаауам, дад.

– Иузеилкаарым, аа. Машьынала акәу, ҽыла акәу уаха шәҭаца дызлаажәго?

– Дызҭацада, дызԥҳәысда?! – омашәа ибазшәа ҟаҵаны даагылеит Ҳасан, аус шаргамахаз дацәымҩашьо ишеиликаазгьы.

– Базалажә иԥа уаха ачара имоуп, Ахьи Даҭа бзиахә иԥҳа дигоит… Ус инажәреигаамт. Радеда Мафа! Дшигаз сгәы иахәеит! – лхы-лҿы рыцәгьаны дмақаруан Џьыма.

– Абыржәы бҳәарадагьы исмаҳацт. Иаргамахт акәу, нас?

– Аргамахара аҿгьы иҟам, аӡӷаб дзықәнагоз диразҟхахьеит…

– Бзиа илбоз ауаҩы дигымхааит, дад! Аа, сыццакуеит сдәықәҵеи, – Ҳасан ақалақь ашҟа иигараны иҟаз зегьы ишәыра илҭеиҵан, дындәылҟьеит.

Ҳасан аҩны дынкыдххылан ишәыра ааныжьны, ихәда икәаҽы Адгәырра рашҭа дааҭалеит. Адгәыр ашацкара даҵагыланы иҩызак ишҟа дцан дыҟаӡамызт. Ҳауида лведра азна ахш ашәах хаччыла абоура илыманы дшаадәылҵҵәҟьаз Ҳасан лылаԥш наиқәшәеит. Иааишьа анылба лгәы нҭԥсаан, лведра шылкыз ус дшанханы даанхеит.

– Аусқәа хәарҭам, Ҳауида, – иҳәеит уи деиқәыԥсы даалыдгылан.

– Саланҵәахма, нас иабасықәшәеи, иумҳәо абааԥсы?! – дааӷьаҵәыӷьаҵәит Ҳауида.

– Аҩныҟа ҳлашьҭы! Макьана иҟалаҵәҟьаз закәу цқьа саргьы исыздыруам, – наҭеикын Ҳасан, амаҵурҭахь иҿынеихеит.

– Џьыма ҳәа абна аԥошьҭаҟны иқәыршәу ачхәаԥ лоуп исазҳәаз – дналагеит Ҳасан, еихәылшаауа ауаҵьаҟ иҭаз амца ашҟагьы дымнеикәа астол аҵыхәаншәа игылаз аҟәардә иҽаақәкуа. – Ацәгьа зҳәаз дыздырхуада, иаргамахт. Уаха ддәылҵраны дшыҟаз зегьы аҷҷаҳәа иаасалҳәеит.

– Нас, исыԥсыхәоузеи Ҳасан? Ари еиԥш иҟоу аус анаргамаха, сара аҭынхада рыцҳа акыр сылшараны сыҟоума! – ауеимадаҳәа инеималҭәеит Ҳауида азхаз дахьықәгылаз.

Ҳасан ақәҿимҭит: «Иахьаргамахаз ҳхы иаақәаҳкрын, аха даҽаӡәы дирҭеит ҳәа иацылҵаз ауп сызшьуа», – дхәыцуан уи.

– Ҳасан, ишԥаҟасҵо, Ҳасан, сыҷкәын заҵәы даасымхны дагоит! – дқьызқьызуа Ҳасан дзыдтәалаз астол даадгылан лхы нықәлыжьит Ҳауида.

– Ыы, – ихәыцра аарла далҵит Ҳасан, – бысҭыҳәи, Ҳауида ишыддуа аиҧш аҟәа ауам рҳәоит…

– Аҟәа акәым Ҳасан, сааиижьҭеи сара сзы хаҳәымзар акагьы млеицызт, – алаҕырӡ лҿыкәкәа лхы ҩышьҭылхит Ҳауида, – уажәшьҭа аҭакәажә лхаҧыц еиҧш аӡә заҵәык сихәаҧшуан, уи иҟынгьы иамуит!..

– Адгәыр дабацеи? – дҵааит Ҳасан ҧыҭрак ашьҭахь.

– Сҩызак иҿынӡа сцоит иҳәан, ашацкыраз ддәылҵит. Иаҳаны уамак иҽалеижьхыргьы! Диида, дида, сыҧхыӡҟәагьы омашәа иҟоуп! – ашырҳәа ашә ахь лҿыналхеит Ҳауида.

– Баанҿас, Ҳауида, уи сара сишьҭалоит, – иҳәан Ҳасан, Ҳауида ашә аҿы даанкыланы иара дындәылҵит.

Адгәыр иаха шаанӡа лацәааихьшьы ҟамҵаӡакәа иахьихигаз акәхап – ихы аҭыџь аиҧш ихьанҭаӡа, дзеиуоу изымдырӡо, деилашьшьы, зыгәра игоз иҩызцәа рлымҳа инҭшьны, амарда иаҿгаз аграпара даныланы дааиуан.

Ишьҭахь ала Ерцахә хьшәашәа иҩавҵыззаз амра ашәахәаҟәа ихааӡа изҟәа инкыдҧхалан, игәыҟаҵагаха ицәа-ижьы зегьы ааимырдеит. Ихы ҩышьҭыхны Ҩҧсҭа аҧшаҳәа акаршәра шкәакәа лаҧшыла иааимидеит. Ицәҳәны еиҟәаҵәа-еиҟәаҵәаӡа игылаз абаҳчаҟәеи аџьаҧраз змоу ахеиҧш икылҕьашҭаа-мылҕьашҭаа иааҧшуаз аҩнҟәа рхыби иаарыҟәҧсахьан ихибаҳәа инеиуаз амра ашәахәаҟәа.

Даатгылеит. Алҩа еиҵыхәхәа изхылҵны иҩеиуаз аҩнҟәа рыгәҭаны илаҧш наҟәшәеит Хьыблараа рбааш. Аха аҩны еиҟәыхьшәашәа игылан, лҩаҵәкгьы ахылҵуамызт.

Уи ладатәирахьала иавагылаз амаҵурҭа егьырҭ алҩаҵәаҟәа зегь реиҳа ипаны, апарпанта аиҧш еихаҵәи-еихаҵәиуа иахылҵны инеиуан алҩа.

«Хьыбла луаџьаҟ амца зҭарымҵеишь? – дназхәыцит Адгәыр, – иаха амаҵурҭаҿ дышьҭалама, мамзар аҩны дыҟаму… Уаха сара сыҩны дҟалоит, суадаҿы, суаџьаҟ аҿаҧхьа…» – Игәы нҭгәырҕьаан, изҟәа иадҧхалоз амра ашәахәаҟәа реиҳа даадырҧхеит урҭ агәалашәараҟәа.

Дласкәантраӡа дааҟалан, дцарц ишьапы неихигоны, абылра иалахаз амаҭ аиҧш иҿыжуа лак аҵарбжьы иааигәаны иаҳаит. Аҵыҟь-аҵыҟь ҳәагьы ҩынтә ахысыбжь ган, аҿыв-сывҳәа иҩивҟьан ашьацмаҟәа иханшәа асы ҩышьҭдырббит.

– Ҳаи, сишьуама! – днеиҭаҧаны, иаҧхьа ашьацмаҟәа ахьнеиз адырҧарахь даныҩаҧш, агәыҵ шкәакәаӡа жьак атрымҳәа ишьацәҟьо еиҵыхәхәа асы иларшәын.

– О, удырҩатә еиҕьхааит! – ибжьы наирган Адгәыр, ҩынтә рыда дмыԥаӡакәа ажьа днахаххын, иҩышьҭиԥааит.

Лаҟаԥшьыкгьы алымҳақәа хьышьшьы, афақь аҿыцҟьо иааидԥалан, имнахрацы иҩеигәыдззалеит.

– Уаагыл, уаагыл, уи уажәшьҭа ҳара иаҳҭәуп! – есааира иҳареикуан Адгәыр.

Дҳашҳашуа аҩадара дыҩхәыншәан, даарыдгылт Асҭамыргьы.

– Ҟоҳ, Асҭамыр уоума ашьыжь изиҭаз, удырҩатә еиҕьхааит! – инаидиныҳәалеит Адгәыр.

– Иҭабуп, уабаҟаз ас шьыжь шаанӡа аӡаӡа уҿаҳәҳәы? – ижьа ицәигар ҳәа дшәозшәа инапы ҩаргӡаны иааимхуа, дцааит Асҭамыр.

– Ашьыжь ас ушхиоз здырын, аҭамҳа уцҟасцарц сааит, – наҭеикит Адгәыргьы деицамхаӡкәа.

– Сара сахьцалак сыхиоит, аха абри уара уахьымхио сгәы иалоуп.

Адгәыр днеилууа дцеит.

– Аиқәа зшьам, аиқәа кылцәа дихыччоит ҳәа баша ирҳәозаарым – сара сцаны сызҭамлазаргьы акы саҿын, санаагьы акы сҽазыскит, аха абри уара узызку ҳәа макьана акагьы збом, – даагәаны днеиҿагылт Адгәыр.

Асҭамыр ишәақь иаԥхьаҟа даахеит.

– Сара сҿакәым аҽырхацара ахьаҭаху, уԥши лбааҟа, – Ҩԥсҭа аԥшаҳәахьы инапы наирххеит Асҭамыр, – Ахьи Даҭа иԥацәа рҿоуп афырхацара ахьаҭаху.

– Иаҳзеилоузеи Даҭа иԥацәеи сареи?

– Иааурызеи, акагьы шышәзеилам уаҳҳәан, аха ихоуцом! – ибжьы ларҟәшәа, ижәҩахырқәа аaидирҕәҕәалан, уажәы-уашьҭан сыхәдацьал ианбақәшәошь ҳәа дыԥшны, дидцны иҿынеихеит Асҭамыр.

– Убз уҿы иҭакны уҟаз Асҭамыр, иаҳа еиҕьушәа збоит! – ибжьы лаиқәиргеит Адгәыр.

– Сыбз шьшьааит иаҳәо ииашамзар! Уажәраанӡа иуаҳҳәоз хоуцар иахьа узықәшәазгьы уақәшәаӡомызт, – Асҭамыр аграпара аҿынӡа данлеи, дааҳәын ахҿеиԥш ицаҳәцаҳәо рҿыҩаирхеит абарҭ ажәақәа.

Адгәыр апҟеҩҳәа илакыц аӡәы дҩыцасызшәа иааиқәлашьцан, ацԥхьгьы ҩыцыддит.

– …Саид ахәажәҵәы уиркит, Хьыбла ҭацара уа уажәы џьара дықәҿагылоуп, ачара уҽазыҟаҵала, ачара, аҭаца дузаамгеит, аха амаҳә дааупхьар улшоит… – Ахы зықәшәаз абжьас аԥылара зҽазыҟазҵо иеиԥш ипатронақәа аттаҳәа иԥсахуа, агәкылҵәага ажәақәа ҩаишьҭуан Асҭамыр.

Аҽнышьыбжьон ишылашьцарыз еимаҳаны илашьцеит, адгьыл ҟәараҟәанҽеит, игьежьит. Аԥхыӡ бааԥсы далоушәа акәын Адгәыр Асҭамыр иҿышәшәоз ажәақәа аарла ишизнеиуаз.

Асҭамыр бџьарла иишьыз ижьа иазқәынҵа има аҩныҟа дцеит, аха бызла иишьыз аҷкәын дагьԥсымкәа-дагьбзамкәа асы даалахеит.

Акырааамҭа анаҟә еиқәаара «зҭатәаз« арха дҭаԥшуа дгылан Адгәыр. Минуҭқәак раԥхьаҟа зымҵәыжәҩа еиҵҳәа иԥырҳуа ақыҭа инахалар зҭахны, згәы зыҵԥраауа ахәы иқәгылаз аҷкәын, уажәы ашьаӡа згәыҵаш, зымҵәыжәҩақәа еикәаԥса, аԥсра иазԥшны асы иларшәу аҳәыҳә даҩызан.

Ҳасани Адгәыри еивнагеит. Адгәыр ихәда икәаҽ уажәы-уажәы аграпара дацәхҟьаны, асы ԥжәаны днылало, аҩны данааи, ашә ихаркны иуада дааҩнатәеит.

Ҳасан дахьынгәарлаз иара ада ҳәатә рымамкәа еимкәкәааауа иалацәажәон:

«Уахьыҩамӡо укыдыззалар усоуп ишыҟало!»

«Шәшаҟәыҵра, аҳәаҟьаҳәа рхагәҭа иқәсааит, уи иаҵкыс еиҕьу дирымҭарызар!», – иамаркуан егьырҭ.

«Ас бзиа еибабоз реиҟәкәкәаара гәнаҳауп, рыгәнаҳа рзымгааит!» – аус иаԥырхагахаз ирықәшәиуан даҽа џьоукых.

Ажәакала, аӡын жәҩанха агәҿыҕь иаганы иҟаз мзахәаа иахьа излацәажәашаз рыман. Рлымҳақәа кьацәхеит ақәын-шаха еиԥш шәынтә ажәа еикәазырҵәиуаз аҳәса: «Дида хаас, урҭ уанӡагьы еиман рҳәеит, нас рыԥсы дҵәахны илылырхуазеи».

«Аиеи мшәан, арагьы иазмырхакәа, Урыстәыла, Қырҭтәыла дима дгәарамзи!», – иацдырҕызуан егьырҭ.

«Амал змаз уаҩ дук длышьҭазаарын, даабжькәыцәаа дигеит», – ирдырӡозшәа иалацәажәон даҽа џьоукых.

Ҳасан дынкыдгыла-аакыдгыло, ацәажәара ахы ԥзыртлашаз ажәақәа ныбжьаршәауа, еиликааит: абри аус аԥшьаша аҽны ишаргамахаз, усҟан Сааиди Хьыблеи рыда аҩны уаҩ дшыҟамыз, абри ихы иархәаны иаҳәшьа дыбжьыганы дшиҵәахыз, дахьигаз

уаҩы ишизымдыруа, иара иаха дышгәарлаз, иҭаацәеи иареи ацҭәа ду шрымоу уҳәа убас иҵегьгьы.

Аус шаргамахаз, ишцҭәахаз заҳаз Адгәыр иҩызцәа, руацәа, рҭынхацәа зегьы еизеит. Еимҵаркит, иқәырҵеит, иқәырхит.

– Аиҳабцәа рнаҳҭцап, – рҳәеит абыргцәа.

– Ҳрышьҭаӡам, рхы данырҟьааит рызҕаб, аҳәынҭқар иԥа дирҭозаргьы аабахп! – иҿхыршәааӡаны дықәгылеит Ҳауида лашьа Хьизан.

«Срыҳәоит иаҟәыҵааит, сара стәы сара издыруеит» – ҳәа ауаҩы дырниҵеит, – «уаҳа акагьы сылымшаргьы Сааид сыԥсы даҵасҵап!» – ҳәа абџьарқәа ирызхәыцуа зуада иҩнатәаз Адгәыр.

Аха, ас еиԥш иҟаз аус иахьа ирбазма уаҟа еизаны иҟаз абыргцәа. Хәҩык-фҩык раҟара аиҳабацәа аалхны Ахьиаа ирзынарышьҭит.

Ҩымш раахыс хыла-гәыла акәын ишеилаз Даҭа иҭаацәагьы. Урҭ аԥсхәрахьтә ишаахынҳәыҵәҟьаз Џыма днарылатәаан, анапы аҵаҵа, ашьапы аҵаҵа иҟалаз ажәабжь рзеиҭалҳәеит. Усҟан ҭаацәала адыд рысызшәа, ирҳәо-ируа иақәымшәо, инеихәаԥшыааихәаԥшуа иааилахеит. Ашьҭахь Маҵиса дыҩныҵәаан лылахь дахьынахаз цәаҳәак налылдеит, Даҭа уаҳа иҟаиҵарыз анизымдыр, иахарагәышьаз, аха илабашьа ыркаланы рла Мура ду даасын, ишыҵәаауаз ашҭа иҭыҵны ицеит.

– Дахьигаз бзымдырӡои? – дҵааит Лад ԥыҭрак ашьҭахь ибжьы ихәлашәаны.

– Мап, уи сеимҳәеит, – наҭалкит Џыма, ала иақәшәаз алаба дахәаԥшуа.

– Деибганы дыхнымҳәааит, ацәарӡга! – иҳәан, дҩагыланы ипалта ааишәиҵан, агәылара днеиуазаргьы зани заби ирам_ҳәакәа ашҭа иҭымҵлоз Лад, уажәы аӡәгьы иқәҿымҭӡакәа ашҭа дылҭыҵны дцеит.

Диҵәахызар абра диҵәахит ахьигәахәуаз руа-рҭынха аӡәгьы даанмыжькәа еимидеит, аха дауибахуаз. Сааид Абжьаҟәатәи иҩыза амалахазгьы ихахьы дмааит Лад. Ируам-ирҭынхам, адаԥа бҕьы ала ирҳаз иҩызак иҿы раҳәшьазаҵә дынижьт ҳәа дагьазымхәыцит.

Анша инарышьҭыз аиҳабацәа ашҭа ианынҭалоз аламҭалазоуп Ладгьы дкара-уараха аҩны данааи. Усҟан рла абҕа иақәшәаз алабашьа ишьклаҵаны Даҭа Сааид ашҭа дҭицахьан.

– Шәыззегь шәеиҳа сара сцьабаа лыдуп, дахьыҟоугьы шәасҳәом. Аншаа ачча иакәагьы шәаргьы уаҳа лыбла аҭапшра шәысҭом! – иҳәеит уи дхьапш-кәапшуа ашҭа данынҭицоз.

Даҭа инеиз аиҳабцәа идикылеит аԥсуа нхаҩык ишихәҭоу ала.

– Дад, – иҳәеит Даҭа реицәажәара аҭыхәҭәаны, – сара шәсазҵаауазар макьана хаҵа исышьҭуа аԥҳа дсымам. Амала шәара ишышәҳәо ала урҭ еицәынхарц згәы иҭоу џьоук ракәзаарым. Ус анакәха, иахьа думышьҭыргьы уаҵәы дцоит... Сара Анш Базала иҷкәын дсаҭәасымшьо сыҟам. Аха, сызқәшәааз ижәбо ауп – мӡышәак дҳазгылан, ахьшь акәҷышь анаго аиԥш дымҵарсны дигеит, дахьигаз шәара ижәдыруазар ҳаргьы иаадыруеит, иҳаимҳәеит. Абра шәара шәанааишаз аламҭалаз алаба ишьклаҵаны ашҭа дҭысцеит... – Даҭа ҭынч-ҭынч дцәажәон.

Маҵиса лылаҕырӡ ахьырбогьы ԥхашьаны, маӡала инкаркәкәо акәыҩра дыкәагыланы дҵәуон. Лад ажәакгьы рықәиҵомызт, ихы иқәыжьны дтәан.

Уаҳа ҳәатәыс ирымази инеизгьы. Даҭа Аншаа руара мап шацәимкуаз еилкаан. Иара ианиҭахха Сааид ахәымҕ ида егьырҭ аҭаацәа зегьгьы ишацдырҕызуаз уигьы рдыруан. Аха дабаҟоу Хьыбла? Сааид ида издыруада уи дахьыҵәаху? Абри ада хәыцырҭа рымамкәа иааидыҵит ауха еидибагалаз.

15

Аиҳабацәа иааргаз ажәабжь Адгәыр азныказы акыр даарлахәыхит. Хьыбла лҭаацәа рзы иҵааршәырахахьаз игәы аахьаԥссан: «Сыԥсы ҭазар знымзар-зны Сааид иџьабразгьы бзиак шԥасзыҟамлари», – ҳәа дхәыцуа шьҭалара акәасқьахь дхаларц дыҩдәылҵит. Ахьҭа аҟырҿ-ҟырҿҳәа ицҳауан. Иҵәцаны еилгаз ажәҩан иадҵаалазшәа акәын иаҵаԥсаз аеҵәа ҕарԥшарқәагьы хьшәашәа-хьшәашәаӡа ишааԥшуаз. Амза иатәымзт, аха ахәырд-хәырдҳәа ушьапы иаҵахыхуаз асы шкәакәеи еилыџьџьаауа иаркыз афымца лашареи ақыҭа дырлашон.

Адгәыр лбааҟа аԥшра иҭахымкәа, инапы илахь иаԥыракны акәасқьа дыҩхалеит. Ашә аҟынӡагьы днаӡеит, аха изымгәаҕкәа даахьаҳәит. Ҩԥсҭа аӡиас иахылҵуаз алашара иара аԥшаҳәагьы ҭырлашаауа иԥхон. Аха Адгәыр изы амамиқәаара ахатәан...

– Еҳ, абыржәы издыруанда Хьыбла дахьыҵәаху – дхәыцуа дагьежьын, еиқәыхьшәашәа иҟаз иуада ашә аартны дныҩналеит. Алашарагьы амыркыкәа акаруаҭ дныќәтәан, ишаҟәаны иҟаз ихы,

иҩнапыкгьы нацәаиргәеит, – уацәы иаашар зегьы лыԥшаараны идәықәларц ҳәаны еиԥырҵит. Аҩныҟа ицеит. Иҭаҳаны ицәоит. Сара ишԥаҟасҵо, схы зныскьарыда! Сааид?! Ауада иԥсы ҩнамҙазт аԥенџьыр ҟьаҟьаҙа иаартны, алашарагьы аҷаққәа инаиркит. Знапала знышәынҭра здыржыз ауаҩ иеиԥш акәын машацәас иҭылашьцаа иуада дшыҩнаԥшуаз. Изаҟаразаалак гәыблрак зду рахәыцк иадамхаргьы иара изыҳәа ауада акы ҩнаршәымызт. Уи акәым, хымш раахыс цқьа ихы згәылеимцацыз ииарҭеи, Хьыбла лысалам шәҟәқәа еиқәырчаҟәа изҭоу астол амгәеи, ирхибаҳәа, рыбзқәа ҭхәаа-ҭхәааура, амаҭаԥшьқәа изааиуазшәагьы игәы иабон. – Уаха абри аҩны ҩнырлашаауа дыҩнагылараны дыҟан Хьыбла!.. Иудыруеи даҽаҙәы дииҭазар Сааид, даҽаҙәы иҩны лырлашазар, даҽаҙәы иблақәа лырчҷазар! Аԥенџьыр днадыххылеит Адгәыр. Ацх агәҭа ааҩнашахьан. Амза агәы ҭыфааҙа ажәҩан иацәаланы изса-ҙсо инеиуан. – Мап, мап уи сызхацом, Хьыбла ус сзылуамызт! Ларгьы уаха дахьыҟазаалак дыгәжәажәоит сара сзы, сара сеиԥш ларгьы абри амза дахәаԥшуеит.

Амза ҩеин Хьыбла дхьаԥиҙа дахьышьҭаз ауада аԥенџьыр икылҷҷаны ашәахәақәа налықәнаԥсеит. «Уажәшьҭа Аҟәа ҳалсхьазаарын. Мзиа зегьы лырхиахьан... Сабацари, ишԥаҟасцари, дәылцшьас исымоузеи, дааины ақды аиԥш ашә иҽаԥыраижьит». – Лҙамҩа збылуаз алаӷырҙқәа чабрала иаалрыцқьеит Хьыбла. «Шәарбанзаалак аҙәгьы шәыгәра згом, сашьа снапы ианиҵз – сыԥсыроуп, ма инасыгҙароуп!..» – лгәы иқәыҩуа иалагеит уаха Хьыбла дҙаны дыргарцаз еизаз Мзиа лҩызцәа Капитон ианԥхеицоз иихәоз ажәақәа.

Ацх ашарахь инеихон. Арбаӷьқәагьы ҩынтәҟа иааилаԥсахьан. Амза кьатагәацәҟьагьы мап лцәнакызшәа ашәахәа хьшәашәақәа ауада идәылкәкәаны, иҿырпны аҩны ахыб иқәыԥсон. Хьыбла лылацәақәа еиқәыԥсаны, дыцҟаҟааны дызфоз ахәыцрақәа дҟәызгаҙа дрылаиан...

Аҷараҳәа ашә ацаԥха абжьы геит. Лгәы нҭыԥсаан, лхаҟынтәлшьапаҿынҙа дҩеилшаит Хьыбла, аха лҽылмырцысит. Ҟыт бжьык ыҟамкәа азныказ иааҭынчрахеит. Аҷараҳәа ацаԥха абжьы еиҭагахт. «Мзиа, Мзиа лоуп!» – ахьшәҭҳәа лиарҭа даақәтәаан, лымаҭәақәа ахьыҟаз ашҟа лнапы аҿыналырхеит.

Ашә ԥшьшьаала иааҵрааны аҙә дааҩналеит. Уи ашә дахьаахыцыз дуауаҙа ԥыҭрак дгылан.

– Мзиа боума! – лыбжьы лызҭымкаауа ҿаалҭит Хьыбла.

– Хьыбла! – хаҵабжьык гәаҩаӡа игеит. Уи ҩ-шьаҿак рылагьы даалыдԥалан, ашьха уарбажә аҿаҵахәы аҽшаханажьуа еиԥш, имҵәыжәҩақәа еиҵҳәа иҽаалхажьны, аиарҭа днагәылеигәеит.

– Саан! – знызаҵәык игеит Хьыбла лыбжьы, аха аӷьфҩи Капитон иԥаҵа џьаџьақәеи инарылаӡ ицеит.

Ашәареи иаалхаҳаз ахаҵа ицәа-ижьы хьанҭеи мычкәарак лыламкәан иаалылырхын, дҟәатаӡа лиарҭа днагәылаҳаит. Уи акәын Капитонгьы ииҭахыз, ахыза инапы нцәыҵаҵаны иаалықәижәан, абзиабара иабылуаз ацәеижь ԥшқа инахьыст амаҳагьа ицәеижь џьаџьа. Убри акәхеит – ихынҳәит аҭыԥҳа лахь-ауаҩы дзырҕәҕәо амчқәа зегьы: абзиабара, аламыс, ақьабз, ахпатуақәҵара... Лҽеиҵархәач аԥҟеҩҳәа игәы данкыдсыла, акаруаҭ далбганы, адызҳәа адашьма дныкәҳаит.

– Шәсыцхраа! – ишлылшоз дыҳәҳәеит Хьыбла. Аха знык ада лыҿмырҭыкәа иҽылхажьны дикит еиҭа. Амаркыџьы ацәамаҭәа ишналаԥо аиԥш иԥышәқәа лӡамҩа иналаԥсы ицеит.

Еиқәԥарахеит, ҟаарахеит, ҳәҳәарахеит, Капитон уажәы-уажәы длыхҟьаны, дцаны акәакь дыкҿаҳауан. Ахы зықәшәаз абжьас аиԥш адырҩагьх игыгцәа ргыланы длыжәлон.

Ашә ааимԥааны иааҩнаххит Мзиа лани лареи.

16

Амҽышаҽны асааҭ хәба рзы Ҳасан ақалаҷь ахьтә дхынҳәны Адгәырраа рҟны дааит. Адгәыргьы убри аламҭалазшәа акәын данааиз, акы снацҳауеит ҳәа днатәан, игәы икылымсуа, дыхәцәырххо дшаҿыз ауп егьигьы дшааҩнашылаз. Ҳасан иаб дышьны ихәда дыхшьушәа деиқәпата дыҟан. Илабашьа акәакь инкҿаргыланы, дааиасын амца дааҽҳәатәеит. Адгәыргьы Ҳауидагьы ҩеихаҵгылеит. Ҳауида лыбла ҭырхаха, иааиҿшәарызеишь ҳәа дизыԥшуан, Адгәыр ихы аԥшнымҵашәа ҟаҵаны асаараҟа дыԥшуан, ҭынчран. Амаҵурҭа аҟауар иацрыҵәҵәаны аҵәаԥ-аҵәаԥҳәа икаҭәоз асырӡ ашьҭыбжь иаҷыдахаз уаҳа шьҭыбжь ыҟамызт.

– Лыгәнаҳа изымгааит уи амри! – ибжьы хәаҽӡа аҭынчра аилеигеит Ҳасан.

– Иҟалеи, нан, срыцҳауп абаақәа!.. – дыӷзыӷызуа иара ишҟа лҿаалхеит Ҳауида.

Адгәыр дхаҳәха дгылан.

– Иҟалахи, – ахәхәаҳәа даақәыԥсычҳан, иара ишиҵасу ала ахы инаркны дналагеит Ҳасан: – иахьа абра слықәҵзар аа-

хыс шәи-шәи сынкыдгыло, ақалақь аҟны руа-рыҵкар аӡәыр ыҟазар зегьы еимыздеит. Аха умҧсит. Иҟалаз џьоукы зынӡагьы ирыздырӡом, ахәынгақәа хәылҟьа-ҿылҟьаны изаҳақәаахьоугьы цқьа аилкааразы сара исазҵаауан… Уи акәым аус злоу. Иҟасҵахуаз. Уаҳа сахьцарыз ансзымдыр, арахь иаауаз машьынак сыҽҩақәсыжьын сдәықәлеит… – Џьҭк иҽааникылт Ҳасан.

«Абри акәызма мшәан иҳаиҳәоз», – аалгәахәын аҟәаҿыҳәа днатәеит Ҳауида.

Адгәыр, ичанахқәа ааидкыло, ихәы шьҭихрацы даҿын.

– Сааит аштаҿы, – деиҭаналагеит Ҳасан, – аха, смааӡакәа саазгаз амашьына нхышәҭны, сеилаҧыххаа сагар иаҳа еиҕьын. Сызлаҧшызи: Даҭа иҧҳәыс Маҵиса деимацәыххаа дыркуп. Иара иакәзар, ихы икәаҽ, руа-рҭынха араҟа аӡәыр рымазар рыкәшаны ишгылаз саарылагылеит. Иҟалаз сзымдырит. Сшанханы сышрыхәаҧшуаз сара сызлаҩеиз амашьына иҩҭеибаҳәан, илықәпҟа ицеит.

– Иҟалеи, абааҧсы, иумҳәо нас! – деиҭаҩаҵҟьеит Ҳауида.

Адгәыр адулаҧ дахьадгылаз дышшаӡа даанхеит.

– Иҟалахи, ашьҭахь уа еизаз изларҳәаз ала, шәыӡҕаб лыҧсы шәахьымӡар ҟалап, ирласны шәааи, Аҟәа ахәшәтәырҭаҟны дышьҭоуп ҳәа ауаҩы дкылхх даазаап.

– Унан, хаас, унан, блааҭых!.. – Ҳауида дыҕзыҕызуа, леиҵәжьышәақәа ҭыжәжәаауа аҩны дааҩналт.

Адгәыр дызқәгылаз адгьыл хышәҭуашәа ибо даналага, ииулак ашә ахьҿаз иҧшаан, дындәылҵит.

Хьыбла макьаназ уаҩ длықәгәыҕуа дыҟамызт. Ҧсык иеиҧш дахьнықәырҵаз деиҵхәхәа, лылацәақәа еиқәыҧсаны дықәын. Ахәшәтәырҭаҟны дшааргаҵәҟьаз арезина лыхәлаҵаны дыдрыцқьеит, агәырқәа лзыҟарҵеит. Мзиа агәыҭҟьеи алаҕырӡи дырганы, илуа, илҳәо дақәымшәо, дгьежь-гьежьуа дылхагылан.

Лан Ҟеҭеуанеи длыцаазгаз Мзиа лҩызцәеи иҳарҳәарызеишь ҳәа рлымҳақәа кыдҵаны иӡырҩуа ахәшәтәырҭа аҿаҧхьа еиқәышьшьы еилагылан.

Амра ҵлакашәара аҽҩышьҭнаххьан, аха иахьа иаҭахӡамкәа, ицәышә-цәышәшәӡа ихыз аҧҭақәа аҽынарывак-аарывакуа иҧхон. Уажәы-уажәы ахәшәтәырҭа армарахьтәи ала иҟаз аҳәаша иҭҟьан зҿаазхоз аҧша, ахәаҿы еилагылаз ауаа иаарылагьежьны нас ақалақь ахагәҭа анапы ықәшьуа, амшын инхызла ицон.

– Ҳамш еиҭалагахоит.

– Акыргьы иачҳаит.

– Сынтәа аиԥшԥәӄьа Аԥсны ӡынра сымбацт.
– Уажәшьҭа ҳгәы ааԥнаԥәаԥәӄьеит.
Иалацәажәон зегь рыла еиқәшәшәа иӄаз ақалақьуаагьы.
Апалата ашә аартны иааҩналеит ахалаҭ шкәакәақәа зшәыз ҩыџьа ахацәеи ԥҳәыски. Руаӡәы иахьа ашьыжь Хьыбла дыздызкылаз аҳақьым иакәын. Егьырҭ Мзиа уажәаада илымбацызт. Ашырҳәа дҩагылеит. Аҳақьым ицыз ахаҵа ау ихалаҭ иаԥыџьџьаауа иубон ижәҩахыр иқәыз ачынқәа.
– Ианбаӄалеи? – дԥааит ачынқәа змаз, Хьыбла ианаалхагыла.
– Изларҳәо ала иаха ашамҭаз, – иҳәеит аҳақьым, Хьыбла дирҿыхар ҳәа дшәозшәа, ибжьы ныԥакны.
– Асааҭ фба ӄалахьазар акәхарын, – наҭалкит Мзиагьы лыԥсы лгәы икылахо.
Уи ашьҭахь ачынқәа змаз акыраамҭа Хьыбла длыхәаԥшуан. Ԥшьаала инаҳәы-ааҳәуаз ибла ааԥса еиқәаԥәақәа есааира агәаара рхылон, илахь ацәақәа зны иџьымшь шла рыманы аҩада рҿеизыргон, нас илбааны илакыҵа рҿынахарыжьуан.
– Анна Иван-иԥҳа, – даахьаҳәит уи ивараҿы игылаз аԥҳәыс лышӄа, – ибзианы шәлыхәаԥш, – адҵа налиҭан, ахацәа рҩыџьегьы ндәылԥит.
– Аҭыԥҳа, минуҭӡак баҳзааиуандаз, – ашә ихы аавԥырҳәҳәаны ҿааҭит аҳақьым.
Мзиа аԥҳәыс дҩалҿаԥшын, аха, «бца» ҳәа лхы шылӄьаз ангәалҭа, лыцхраара дааӄәыԥны дындәылԥит.
Ахәшәтәырҭа аҳақьым хада икабинет аӄны ахалаҭ шкәакәақәа зшәыз рацәаҩын. Џьоук тәан, егьырҭ гыланы рыбжьқәа рмаҷны еицәажәон. Ачынқәа змази уи ицыз аҳақьыми журнал дук рымԥаԥаны иахәаԥшуа зымҩа игылаз астол иахатәан.
– Бааи, арахь бтәа, – иҳәан аҳақьым, раԥхьа игылаз аӄәардә налирбеит Мзиа.
– Шәызлеизыӄоузеи уи аӡгаби бареи? – дԥааит ачынқәа змаз ихы ҩышьҭыхны.
– Акагьы, – наҭалкит Мзиа дӄаԥшьӡа деибакны.
– Нас дабашәыднагалеи?
– Лашьеи сашьеи ҳаиҩызцәоуп ҳәа еибабон, днаганы диԥәахит.
– Дызцәиԥәахуадаз?
– Абзиабара!

Ахацәа неиҿапшы-ааиҿапшит.

– Исзеилкаауам…

– Уи шыҟалаз абасоуп, – дналагеит Мзиа, лҟәардә дааха-ны иҵегьы дааигәаны даарыдтәало…

Хьыбла лашьа дара рыҟны даннеиз ауха инаркны иахьанӡа лара илдыруаз акы аанмыжькәа ирзеиҭалхәеит Мзиа.

– Сара ишәасҳәо аиҳа абри абҕьыц иаҳәоит, – лҳәан аҭыхәтәаны Мзиа, еилаҵьгәаны илкыз абҕьыц ааиҭыртланы раԥхьа иныҟәылҵеит. Шыҟәсы рацәа лгәы иҭаҵәах илымаӡа цәырылгазшәа ахәхәаҳәа даакәыԥсычҳан, лхы ҩышьҭылхит. Аха ахацәа рхы зынгәаланы изыԥхьоз абҕьыц даннахәаԥш адырҩегьых аҽырҳәа инеималҭәеит.

Карандашьла еихьыр-еиԥырӡа иҩыз атетрад бҕьыц хәыҷы абас аҳәон: «Абзиараз Адгәыр! Абзиараз сҭаацәа! Сан, ибымдыруеи шаҟа аԥсра сацәшәоз? Аха абыржәы шәызегь шәаҵкьыс иара еиҕьасшьоит, аа, абан иааины иахьыҟоу. Исҭаху зегьы ара исымоуп. Амала исҭахымызт абри аҩна-ҭаҿы аԥсра. Сааид имуит. Ди, сбыҳәоит, сыбҭахызар, дысхабмыргылан уи. Сыԥсаҭа цқьоуп. Сылаҕырӡ иауам, сыхәшәқәа ԥшуп…»

Абриаҟароуп атом дуқәа зыгәҭыха рнымӡалоз аҭыԥҳа, амаша ахықә данныҟәдыргыла дзыхьӡаны илхәаӡаз.

– Дабацеи нас ацәгьара ҟазҵаз ауаҩы? – ихы ҩышьҭыхны дҵааит ачынҟәа змаз.

– Издыргәышьои, ишшәасҳәаз аиԥш, сани сареи ҳакәын иҟаз, иара ддәылганы ҳанаагьежь, ашә аҩнуҵҟала иалыркхьан, иҟалҵашаз ҟалҵаанӡа ҳзыҩнамлеит… Иаргьы дныҵаба дцеит, – наиаҭалкит Мзиа.

– Шаҟа таблетка лжәызеи? – деиҭаҵаахт уи.

– Ахыхьхәшәы зеижә, арцәагахәшәы ҩажәа, – Мзиа лхалаҭ аҵьыба иааҭылхын инеилыркит урҭ зҭаз.

Анбанла иқәҵаз ақьаад кәалаԥ хәыцқәа нарҳәы-аарҳәуа дышрыхәаԥшуаз, Анна Иван-иԥҳагьы дааҩнашылт.

– Иҭабуп! Бца ачымазаҩ лахь, – иҳәан ачынҟәа змаз дҩагылан, Мзиа лнапы аалымхны дноуижьит.

Хьыбла лҭаацәа рҽеидкыланы Аҟәаҟа амҩа ишыҟәлаз аиԥш иҟәлараҭәы изыҟамлеит Адгәырраа.

Адгәыр амаҵурҭа дшаадәылҵҵәҟьаз, уаҳа иҟасҵарызеи ҳәа дымхәыцӡакәа, акәасҟьа дыҩналан, ажәжәаҳәа иҽеилаҳәаны,

амҩа дныҟәлеит. Уи ашьҭахь аҭынха, аҩыза, иаазаҳалак рхы шхоу Аҟәаҟа еихон.

Хәылҧазыла афымцалашара уиаҟара иласны Мзахәа аҟыҭа изахьӡарым, уи ажәабжь шаҟа иласны иахьӡаз аҟара. Џьоукы ишуам-иштынхамгьы ҁәҁәалаҵәҟьа ргәы иалсуан – аҽны хәлаанӡа иахьнеилак ирымҳәац џьышьа иааиҭархәон, даҽа џьоукых азныказы, ҟоҳ, чоҳ, рҳәон, аха кәтыҿырҳасракгьы ахымҭкәа иаархашҭуан, егьырҭ дара рзыҳәа зегьы акакәын:

«Иҟалазар иҟалеит, ҳара ҳзыҳәа цәгьара ҟамлеит, шәысҭыҳәшь иахькылсуа аабап» – рҳәон, уи акәым абри ажәабжь гәыҭшьаага иаарлахҿыхуазгьы џьоукы ыҟан.

Усоуп ааи, аӡәы игәырҩа ауаа зегьы еицеиҩыршо иҟазар, аҧсҭазаара иҵегьгьы иласхозар акәхарын.

Адгәыр сааҭбжак аҟара шьапыла дныҟәаахьан аиҧш, ихьӡаз еидарашьҭыхга машьынак ала, Гәдоуҭа адәыҕба станциаҿы дааит. Адәыҕбагьы ҩынтәҟа иҩныҵәаа-ааиҩныҵәаан, иаазҟәыршәшәаны, абҕа неиҵнахуаны днахьынҧашан, абарҵа дныҟәҧалеит.

– Аразҟы змоу ҷкәыноуп, нан, уара, – лҳәеит зеидаракәа акәакь аҿы еидыҳәҳәала ирыдтәалаз аҧҳәыс бырг, лхы ҩышьҭыхны Адгәыр диҵаҧшуа.

«Сашәа баргьы ибымазааит, аҟырҩаџажә!» – абас слыҟәцәҟьап ҳәа ӡбаны Адгәыр ашырҳәа даахьаҳәит. Еиџьыҧӡа зааҵәа ахы иҟәтәаз аҧҳәыс бырг аҿыцәаара иаҿыз лыбла ҟәышкәа ҭаа дихәаҧшуан.

Адгәыр иҽааникылт.

– Иумоуп, нан, иумоуп! Уҷкәыноп, уласуп, уҧшӡоуп. Уӡыхь абыржәоуп ахы аныҵнаго. Сара стәы ахы ыҵнагаанӡа иҭабеит... – Еиҟәыҧхьаӡо ацәажәара даҿын аҧҳәыс бырг. Уи уажәы Адгәыр дихәаҧшӡомызт, Лыҧсы зыдкыланы иржыз аӡә иҳаҭгәын лнапы ыҟәылшьуазшәа акәакь икҿагылаз леидаракәа рхы лнапы ыҟәылшьуан.

– Иҭабуп! – иҳәан Адгәыр, авагон ашҟа иҿынеихеит.

Адгәыр аҟалаҿь агәҭаҿы дааины автобус дааҭыҵаанӡа, дахьцоз цҟьа иеилкааны имаӡазшәа акәын иҟаиҵоз зегьы шыҟаиҵоз.

«Сааит, аха уажәшьҭа сабацо, руа иарбан хәшәтәырҭоу?» – дназхәыцит уи, даазгаз автобус ааҿыж-мыжны ишынидҵҵәҟьаз.

– Мап, уи леиҧш иҟоу ара дышьҭаӡам, – рҳәеит аҟалаҿь хәшәтәырҭаҟны.

«Иҟалап дыԥсхьазаргы… Ма Ҳасан дыржьазар?» – дхәыцуан Адгәыр ареспубликатә хәшәтәыртахь узлахало амардуан даҿаланы дахьнеиуаз.

Адгәыр азныказы адыххәа даагылеит, ргәыла-рызла зегьы еилаӷәӷәаа ишгылаз данынарылаԥш. «Иазхоуп уажәшьҭа» – иҿааԥсахны, урҭ зегьы гагаӡа ишибоз, днарывсны, ахәшәтәырҭа ашә днылаххит. Бзиашәа ашәгьы аартын, наҟ дныҩнаԥалеит.

– Ҳеи, ҳеи, арԥыс, уабацо уамк-амшьҭӡо?! – днеихьынԥашалеит ажьакца алатата иҟаз ахалаҭ шкәакәа зшәыз аԥҳәыс бырг.

– Сшәыҳәоит, иҟалозар ҩ-минуҭ заҵәык!..

– Узышьҭада?

– Хьыбла, Хьыбла Ахьиба!

– Аа исумырҳан, исумырҳан, уи лзы иахьа уаа шәҩык аусыжьхьеит. Шәабаҟаз арысҟатәи амаҵақәа реиԥш, – Адгәыр дихьынкәакәала ашә ахь дихон аԥҳәыс бырг.

– Лыԥсы ҭоушь, нас лара? – дыгәкы-ҵәыкуа дҵааит Адгәыр.

– Уи сара снапы ианым.

– Сшәыҳәоит, иҟалозар!..

– Узлалзыҟоуи уара? – дҵааит уи даалҟьаны, Адгәыр дрыцҳалшьазар акәхап.

– Адунеи иқәу зегьы реиҳа сылзыҟоуп!

– Иушәысҵо ахалаҭ сымаӡам, – лҳәеит аԥҳәыс, ижәҩа ааушьҭуа.

Аҟыргә-аҟыргәҳәа амардуан абжьы геит. Адгәыр данаахьаҳә, Лад даҿаланы длеиуан. Ақәабшәшәыра иҿысны дшааиуаз дааидгылан, ишәыз ихалаҭ ааишәыхны, Адгәыр ижәҩахыр инҭаирԥеит. Уаҳа иқәҿымҭӡакәагьы днаивсит.

– Еи, арԥыс, афбатәи апалатоуп, афбатәи! – нарцәынтә иааҩуазшәа иҭааӡа акәын ишиаҳауаз Адгәыр аԥҳәыс лыбжьы, амардуан даҿаланы дахьнеиуаз.

Апалата ашә ааимԥааны длыҩнаххит. Анаҟәа зҵачны ицәҳәы-ҟьантазӡа игылоу абаҳча аиԥш игагаӡа апалата дныҩнаԥшит Адгәыр. Еиқәаҵәа-еиқәаҵәаӡа аԥенџьыр алашара иадибалоз ауаа ааимҟьан, иҟатаӡа акаруаҭ иқәыз Хьыбла илаԥш налықәшәеит. Ҩбаҟа шьаҿа иаԥхьаҟа иааҟаиҵеит, аха аҩны даманы игьежьуа ианалага иҿааникылт.

Аӷкәын иаашьа збаз аӡәгьы иқәҿырҭуамызт. Хьыбла илхагылазгьы нылхыҵ-аалхыҵқәеит. Иблақәа есааира алашара рзааиуан, шьаҿа-шьаҿа лара дылзааигәахон. Абар дааины даалхагылеит иԥсы-иԥсынҵры. Уи дықәуп ақәыцьмақәа ирымпыҵашәаз

ашьабсҭа аиԥш ахаԥыц ҭыԥ даганы. Адгәыр адырҩегьых иааиқәлашьцан даазазеит, аха иҿкамыжькәа Хьыбла дызқәыз акаруаҭ ахы днамҵасын иианикылт.

17

Ажәабжь цеит ӡынгьы-ԥхынгьы иҭылашьца уныզҭаԥшуа Ҩԥсҭа ахы иҭӄьо аԥшаҕы аиҳа иласны. Еимнадеит аҳаблақәа, инкылкәраа-аакылкәраауа ирылсит ақыҭақәа, ааҵәақәеи акалаҭқәеи ирхатәаны иалалеит аџьармыкь, еимдырӄьеит ашьха ашьапаҿы, еигәыдырҵеит иахьчаԥшьоз...

Аҵьал анапхыц хшәаақәа узрыцәцозар ҳәа дзацәымцеит Адгәыр уҳәан-сҳәан. Уи ҿнак шәынтә деиладыршәон, шәынтә арҕьарахь ддыргьежьуан. Игхеит. Енагь иԥхашьа-ԥхаҵо, ламысла ихыхәхәа иҭәны иухәаԥшлоз иблақәа наскьан, ацәгьаура ргәы иҭоушәа иџьымшь еинышәшәылақәа инарыҵагылт. Аӄанчхәац апаркь шаҿнахәаауа аиԥш мчыла иҿумхуазар ажәак узирҳәомызт.

Уи Аӄәа ахәшәтәырҭаӄны данылӄаз аҿны Мзиа изеиҭалҳәеит иӄалаз шылӄалаҵәӄьаз. Усӄан иӡбеит Хьыбла лхы лзымдыруа дшықәызгьы дааигәыдыҳәҳәала аҩныӄа диманы дцарц. Аха...

– Дииди, блааҭых! – ԥҳәыс цәажәабжьык илымҳа ин_ҭасит Адгәыр, ахәшәтәырҭа аҿаԥхьа еилагылаз ауаа дырцәыԥхашьаны, амарда иаҿашьшьы илашьҭыз абаҳча дахьныҵалаз, – дышԥеифеи, иц дышԥакылихи, иан иара изы лхы аџь-ҩа ианылӄьааит!

– Усоуп ишыӄоу, ҳаҳәшьазаҵә дызгаша ҳара ҳаахәнаҵәааит ҳәа итәамзи.

– Аиеи, Тәанаа рыҿцыс ишеигәырҕьоз иазыруз лзыруит.

– Ақәыцьма даҿарҵеит.

– Даҿарҵеит, аха дышԥаҿарҵеи, лыԥсы нхаргьы ӡҕабра лылам.

– Џьбышьҭ, баргьы, уи уажәшьҭа санду дыӡҕабзар ларгьы дыӡҕабуп.

Абас, иахьа ашьыжь, Маҵиса дҵәуар илыцҵәыо, дыҳәҳәар илыцыҳәҳәо илыцны даазгаз ргәылацәа аҳәсақәа, уажәы зымҩа ицәыҵагыланы, алаҳа-рҭы аиԥш рцәа ахәхәа-ахәхәаҳәа рхыхра иаҿын.

Абраӄа адырҩегьых иааиқәылашьцеит Адгәыр.

Уи нахыс абызҳәацәа еигәыдҵо ирыманы рҿаархеит ари аус: џьоукы Сааид игәаԥхарала иаҳәшьа дганы Капитон дииҭан, нас Лад ианиаҳа дцаны димхны дааигазшәа иалацәажәон; даҿа џьоукых, Капитон игәра ганы дахьизаанрыжьыз, даамҵарс

Цхакаиаҟа диманы дцан, хымш дима абна дылан, игәы анлыхшәа Аҟәа дааганы дынкажьны дцеит рҳәон; Анцәа диныҳәааит уи ахаҵа, рызҕаб Урыстәыла ирзаалгаз ахьӡ баапс рхихит рҳәон Даҭа иҭаацәа иаҳа цәымҕас измаз џьоукгьы.

Аха, абызҳәацәеи ацәгьаршцәеи рымацара рыла адунеи ауҭәыху:

– Дад, ауаԥы дшыцәоу ихы ԥсены ибаргьы ҟалоит, гаӡак имшала маҵьанарак шәақәшәазаргьы, шәхы аамхны, еизыгәкуа еиқәшәыршәа, – рԥыџьагьы ирабжьон иуаԥыз.

– Абааԥсы агәнаҳа ҳашәмырҟаҵан, дсыԥҳазар лыгәра шызгара лыгәра згоит!.. – дрывагьежьуан Ҳасангьы.

Ицон амшқәа. Хьыбла ахәшә анылжә адырхаҽны ахәылԥазшәа, ишабаны иҟаз лԥышәи, лӡамԥақәеи аҟаԥшьхара иналагеит. Зымахәқәа кыдышьшьы апалата аԥенџьыр илагылаз аԥсақәа асышәыб рхьыԥрны абық-ҷыкҳәа акаҳара иаҿын. Амԥа зауз амра ашәахәақәа аԥенџьыр асаркьа иналҷҷан, ихааӡа Хьыбла лхы-лҿы иныкәхәмарит. Лыбла ахәыц еиқәаҵәақәа ааҵыс-ҵысын ԥшьшьала иаахылтит.

«Сабаҟоу, саазгазеи, мшәан абра, исыхьи?!» – шәызҵаарак ықәдыргылон ихыгагааӡа аҭуан иаҵаԥшуаз лыблақәа. Нас аԥхыӡ аиԥш еихьышәшәа-еиԥышәшәа лхаҿы иааиуа иалагеит иҟалаз зегьы. Атазҳәа аӡахәа ашьапы унасыр аӡы шԥалыжжуа еиԥш игәылпыж-гәылпыж адырԥегьх лыблақәа хыхәхәо лаҕырӡыла иааҭәит. Илхагылаз аӡәгьы ҿиҭуамызт...

Ицеит мчыбжьык, ԥымчыбжьа. Хьыбла ахәшәтәырҭа дҭыганы аԥныҟа дааргеит. Уи аҭаа зыхьӡаз агәилшәҭы аиԥш дканӡаны, дхьати-ҧатиуа акәын дшыҟаз. Абра бтәа ҳәа дахьынауртәаз, иахьа хәлаанӡа думыргыларгьы, илцәыӡыз лыбзиабара лыԥшаарц лҭахушәа асаараҟа дышьҭаԥшуа дтәан.

Аԥсуа нхаԥык иеиԥш рхи-рҵыхәеи зыхьшьыз рацәан Даҭараа. Арыцҳара иҟалаз заҳаз аӡәгьы рашҭа дҭамлакәа даанымхеит.

– Иҟоузеи Хьыбла, дад, бышԥаҟоу?

– Бышԥаҟоу, нан, ибымбхыша сара?

Абас иҵаауан реиҳараԥык, Хьыбла иаалхагыланы.

Усҟан Хьыбла акагьы зымҳәаӡоз лыблақәа цәышәшәӡа иԥышьҭыхны инарыхәаларԥш-аарыхәалырԥшуан, нас ажәакгьы рықәымҵакәа дыштәац лхы шьҭацаланы днатәон.

Амцабз зҵахәмаруа адырган инануршәлаз ашшагьы уиаҟара ирласны изыӡыҭрым Хьыбла шаҟа ирласны дыӡҭыз аҟара. Иҭхәаа-ҭхәаа, еиҿаԥсаны лшьамхы иқәкыз лнапқәа

ада-иаҵәақәа рынпыҟҟала иааԥшуан. Урҭ ада иаҵәақәа рыҽцәырыргеит лылахьи лыхәда ԥшӡеи рҟынгьы.

– Ачаҕьа лҿахьы иаалгом, изымфаша лан! – лылаҕырӡ лҿыкәкәа иааилак рҟны дашшуеит Маҵиса.

– Ҳаи, уи ҳала иамбакәа ҳаԥсында – деивыргеит аӡҕаб, деивырга, – рҳәон лбацәа ашҭа ианынҭалалак.

Ҳасан иахьа ақалақь ахьтә заа дхынҳәит. Уи дԝазгоз амашьына ақыҭа иахьаалагылаҵәҟьаз иааникылан дааҭыҵит. Амра абз зхьымӡакәа џьарак-ԝыџьарак ишьҭаханы иҟаз ас-ҽыҭқәа рыкәша-мыкәша акәымзар адгьыл бахҵәаӡа, амрагьы кажжы, шьапыла иугәарԥхаҵәҟьаны уныҟәаратә иҟан. Агазеҭқәеи асалам шәҟәқәеи рыла иҭәыз ишәыра ижәԝахыр инхишьын, инаидҵыз автобус мгәалыҿ дашьҭаланы ԥыҭк дԝаскьеит. Аулица иаванхоз ҭыӡқәак рҟны инижьшаз ааныжьны, дааҵәин, мзахәаа агаҿахь излакылслоз ржәытә мԝаду даныланы иҿынеихеит. Уи иҷқәын изы иоуз ашәҟәы еиқәаҵәа анааигозгьы уи аҟара иқәлашьцаны дыҟамзар ҟаларын, иахьа шаҟа иқәлашьцо аҟара…

Иауамызт, Ҳасан абри амԝаду днанылар, аԥсынкәа ҭра аҵәы нҭеикшазшәа акәын ахәыцра бааԥсқәа цәыҵԥпаны дшыркуаз. Уи абри амԝаду аҿтәи игәалашәарақәа еснагь акы ала акәын ишалагоз: раԥхьаӡа иаб Пахәалеи иаб иашьа Михеи уардынла ақалақь ахь дшыргаз. Ауаԝы даныхәҷу иибо-иаҳауа ихашҭуам шырҳәаҵәҟьо иҟазаап. Усҟан амԝабжа ааиԝыршааӡа иаб игәы иманы,дкәаҕӡа ауардын ахәда дықәтәан. Ашьҭахь ишыҟалаҵәҟьаз игәалашәом, аха данааԥш, ауардын иақәыз аҭаҭын денгьқәа рывараҿы дыԥхаӡа ауапа дылаҳәаны дышьҭан. Иаацәылашон. Ахьшькырҭа ахәы иааины иаақәгылахьан. Ркамбашь еихиаа ду Џьарка атәыԥақәа дрыбжьыԥшны иаԥхьаҟа дахьыԥшуаз анаҟә зықәчыз дәы иаҵәа дуӡӡак дықәԥшуан. Арҕьарахь уи адәы алахырҷоушәа иаваҵаны, илацәҟәыс-шьацәҟәысуа алашарақәа рацәаӡаны иаркын.

Ҳасан хәыҷы азныказ иблахаҵ аилагьежьит, аха иаби иаб иашьеи иааигәа ишыҟаз аниба, иҽаархаҵаны даақәтәеит.

– Миа! – (Миа ҳәа иеиҳәон Ҳасан иаб иашьа), – ибжьы наиргеит Ҳасан.

– Аа, Тата! – (Михагьы уи Тата ҳәа дишьҭан), – уҿыхама?

– Абни иаабо закәызеи?

– Аа ари уажәада иумбаӡацт? – дааины дааидгылеит Миха, – абни арха дуӡӡа ҳазҭаԥшуа ҳгәыла Ҟалҭаԝыр иҭәархырсҭа ауп, егьырҭ алашарақәа ахьарку нахьхьынӡа – аахьхьынӡа Ҟалҭаԝыр иаҳҭынра ҳәа иашьҭоуп…

Икьатеих дцәаны дыччон Пахәала, ачча изынкыломызт Михагьы.

«Мшәан, Ҟалҭаҩыр абриаҟара дбеиазар, сан абысҭа анбакнылхуа ҳәа ҳаҩны дыԥшны дызтәалои?..» дхәыцуан Ҳасан, иаашаны амшынгьы шымшыныз, аҡалаҡьгьы шҡалаҡьыз ибаанӡа.

Уи ашьҭахь Ҳасан ргәылацәа хәыҷқәа рзы ашкол «ааиртит». Уаҟа маҭәарк акәын изхысуаз: «Ҳасан аҡалаҡьи амшыни шибаз атәы». Раԥхьа уи амаҭәар ҳара ҳапланета рацәак иаҟәгамызт, аӡгьы ӡын, аҩнҟәагьы ҩнҟәан, аха ишнеиуаз есааира адгьыл аҽаҟәнаҭхо, илабҿабангьы илабҿабамкәа, илакәынгьы илакәымкәа иҟалеит.

Абас ала акәын ишалагоз Ҳасан абри амҩаду изцәырнагоз агәалашәараҟәеи ахәыцраҟәеи. Настәи игәалашәараҟәа зегьы ҭыԥк-ҭыԥк ирыдҳәалан.

Амҩаду иашаӡа ишнеиуаз, амашьхәылҵ аиԥш иааҵәин, акыр еилыршьаахьаз ахьара-ҵьра иныҵалеит. Ҳасан абри ахьара-ҵьра дныҵалацыԥхьаӡа игәыҭшьаагаха иаҳауа далагон иан лыҳәҳәабжь. «Аԥҳәыси адгьыли ирхылымҿиаауа иҟоузеи», – рҳәон ажәытә ҳабацәа. Усҟангьы иҟалаз арыцҳара ԥҳәысуп изыхҟьаз. Ҳасан дыҷкәынӡан, аха иахьа еиԥш игәалашәон:

Ааԥынран. Шырԥазык ҽуаҩык ргәашә даадххылан, Пахәала ажәаҟәак наиаҳәаны, иҽы аҟамчы лагәыҵеиҵан, адырҩагьх ишьҭахьҟа днаҵҟьеит. Пахәала рыцҳа, иааиз аҽуаҩ агаз наиҟәҭәаны амца ицреиҵазшәа дгьежьгьежьуа ашҭа даараҭахеит.

– Иҟалеи, иҟалеи?! – зҭәырҕәы кны ашҭа иҟәгылаз Ҳасан иангьы дҵәаа-ҵәаауа лыԥшәма днаиԥыххылт.

Пахәала акы иҳәеит, аха Ҳасан днаскьаган дгылан имҳаит. Иан абраҟа арҵәааҳәа инҭлырҟьаз лыбжьы, уаҳа иааԥымҵәаӡакәа дыҳәҳәо, уажә Ҳасан дызҵагылоу ахьара-ҵьра дныҵалеит. Аа абан, ах ҭыԥи аҳәызба ԥынҵеи иарганы ашәахсҭа антатала уажәгьы иахьгылоу уи аҵь ԥаимбарах. Абри аҵь аҵаҟа деиҵхәаа дышьҭан Ҳасан адунеи изыҡәыз зегьы реиҳа бзиа иибоз иаб иашьа Миха. Уажәыгь Ҳасан ибла ихгылоуп Миха рыцҳа заҕәра импыҵаԥсаны иикыз аҟарач-ҽы еиҟәа нырҳара. Уи изааӡаз анапала дажырц аҭахызшәа иахьгәаҟуаз ивараҿ иҭнажааз ажра шьымхахьы иҭагылан. Миха дышьҭан иԥсы ааиҭеикырц ихы ныҟәиҵазшәа дыԥшӡаӡа. Амала иармарахь иҳазырҭра илаҵакны игәы ашьа алыжж иааиуан.

Дыршьит харада-барада – игәаҿы раԥхьаӡа зхы ыҵызгаз абзиабара дахырҟьаны, дахьыԥшӡази, амаалыҟь-цәа ахьиҟәнызи дрыхҟьаны.

Абасеиҧш егьа хлымӡаах ртәы адырует Ҳасан дызнылаиы днеиуа амҩаду. Абри амҩаду акәын Ҳасан иҧшәмеи иареи рыбла ҭраа иззыҧшыз. Аха иажьеит. Иажьахьеит урҭ реиҧш аӡәырҩгьы.

Ҳасан Даҭараа ирымариашаз ахәаҿы данааи, иааирҳәын иҿызәӡәааа архаҟа илбаагаз амҩахәасҭа длаҿалеит.

Хьыблеи Адгәыри рус абас ихыбгалеижьҭеи, Ҳасан Ахьиаа иреиуаз аӡәгьы иашҭа ишьапы ҭеимыргылацызт. Ахьиаа дырцәгәышуа акәым уи шыҟалаз – иара иусура аҵыхәала анеира иқәымшәацызт. Егьыс Даҭараа адырҩегьых аиҳабацәа рзынарышьҭырц ҩынтә-хынтә Аншаа зҭахыз еидибагалахьан, аха зны Адгәыр ианшьа ихирбгалон, даҿазныхгьы иара Адгәыр ихаҭа, нас егьаумҳәаан Ҳауида джәытә ҧҳәысми, лыҵкәын зынӡагьы дылцәыӡӡар ҳәа дшәон акәымзар, Хьыбла илхылаз афҩы лыхны лашҭа дҭалар лҭахымызт.

Абас аҿыцәаара иаҿыз ҩыџьа рыбзиабара дырласырц иааҟәымҵӡакәа аӡы ақәырҭәон абызҳәацәагьы.

«Иҟасҵахьази мшәан абри сара цәгьарас? – дхәыцуан Ҳасан амарда даҿаланы дахьнеиуаз. – Исыздыруам, исҭоубоуп ишсзымдыруа... Нас иҟалазеи, снапы назхысшьлак зегьы асапыншәах аиҧш изсымпыҵабозеи. Уажәшьҭа абри аӡәк иҿы сааины сыҟан, с-Мирод ицәа ихазбон, дҟәандан, дразын. Схы санамыхәо ӡымҳаҵәк сқьышә иқәикып ҳәа сизыҧшын... Уи дхыбгалеит... Ыых, ушьа улабааит Сааид! Ус аӡәгьы сҿы дааҭаршәны дсымшәиӡацызт, аха. Аиашьара шҧалзымҩаҧугеи уаҳәшьа маалыкь... Ужьы скызар хаҧыцла сацҳауан абыржәы! – ибжьы хәыҷык иааимпыҵыҵын, ихаҧыцқәа неихеирӷәӷәеит Ҳасан. Нас ихәыцрақәа даарылҟьан, ихы ҩышьҭихит. Даҭараа ргәашә даадгылахьан.

Иҟалаз ацәгьарақәа зегьы зымпыҵҟьаз иара иакәушәа азныказ деиҵаӷәӷәа агәашә даадхалеит.

– Арахь уҭамлои, Ҳасан? – дцырга-цырго иара ишҟа лҿаалхеит, иҳәар-ҧсаруа ашҭа иқәыз Маҵиса.

– Мап, сыццакуеит, шәбеиахааит! Аа, абра салам шәҟәык ыҟан, – инапқәа қыџьқыџьуа, уи алхны хазы ишҭеиҵахьазгьы ақьаадқәа зегьы еилырхны, ашәыра иааҭиган, Маҵиса лышҟа инаирххеит. – Аӡӷаб лыхьӡала иҟоуп, – ибжьы ихаҭагьы имаҳауа ергь ҳәа ҿааиҭит уи.

Маҵисагьы иахылҳәаара лзымдыруа иааимылхын, даҧхьашашәа днахәаҧшит. Нас, иаазышьҭыз дсоумҳәаӡои лҳәозшәа Ҳасан днаиҿаҧшит.

– Аӡӷаб дышԥаҟоу, Маҵиса, бхаҵкы сцеит? – ибжьы қыҵьқыҵьуа дҵааит Ҳасан.

– Иуқәшәира, уҷкәын заҵәы дыхнымҳәында згәахәра дшыҟазааша! – аҽырҳәа лылаӷырӡ нылҿашит Маҵиса.

«Ҳаи алахьыцәгьа, агәыӷәӷәара акәын исымаӡазгьы, уигьы сыннажьма», – ихы дазгәааны даауар-чарын, иԥаҵа иалыкәкәаны илеиуаз илаӷырӡқәа аирыцқьеит Ҳасан, ԥыҭк данынаскьа.

Маҵиса, лыԥҳа лыхьӡала иҟаз асалам шәҟәы лылҭаанӡа, аԥхьара зылшоз аӡәы илырбар лҭаххеит, дгьежьит-дхынҳәит, аха ус иманшәаланы аӡәгьы длықәымшәеит. Аиашаз, уи лыԥҳа лыԥсы ҭаны аҩны дахьлоуз акы лмыхьӡазшәа длыԥхьаӡон, илҭахымызт изаҟаразаалак лгәы иасша аӡәы ажәак иҳәар. Уажәгьы илыздыруамызт уи ашәҟәы зызкыз, иаазышьҭыз. Амала Адгәыр иакәзар ҳәа иаҳа гәҩарас иҟаҵаны илыман. Лад дхынҳәаанӡа илылымҭарц ӡбаны, лԥыраҳәа аҵьыба инҭалҵан, дызҿыз лусқәа днарылагеит. Аха илклак лымпыҵыҩрны икаҳауан, лҵьыба иҭаз лыԥҳа лысалам шәҟәы дкылблаа дагозшәа лгәы иабон.

– Нан, С-Хьыбла, – лҳәан Маҵиса, ԥсы лхаӡамкәа, еиҵьыԥӡа, зҽеидыԥсала итәаз лыԥҳа лаԥхьа днеиҳәҭҟәыҟәлеит.

Хьыбла лыхәда еидара дук ықәжьушәа аарла лхы ҩышьҭылхын, лан дналҿаԥшит.

– Аа, баԥхьеи, нан, ари, Ҳасан иааганы инижьит. – Маҵиса аконверт ааҭылган Хьыбла иналлыркит.

Хьыбла дааҭрысит. Уажәраанӡа акагьы зымҳәоз лыблақәа, агәыӷра аимхәыц аархыҳәҳәылан, лылаԥш аконверт инахылгеит. Ауатка ҵьбара акакаҷ шыхбало аиԥш агәыӷра аимхәыцқәа акакала ихбало, лыблақәа дара рзы зегьы акы акәны, иҭыгга, ԥаса ишыҟац, еиҭааҟалеит.

Маҵиса усҟан лыԥсы ӡаны, лышьи-лышьи еиқәҵо акҿаҩра дазцахьан. Хьыбла дмыццакӡакәа, лнапы ҭыԥсаақәа рыла аконверт аахлыртлан, лылаԥш нахылгеит:

«Хьыбла, ҳҩыза бзиа! – абас иалагон асалам шәҟәы. – Иныкәаҳҵоит, иаақәаҳхуеит, аха иахаҳҳәаара ҳаздыруам асҟаамҭа быҟамзаара. Иҟалеи? Ирласны адырра ҳаҭ… Ишәзымчҳазар акәхап, шәарҭ агызмалқәа. Ус акәзар ишәыдҳныҳәалоит. Адырҩегьых ҳцымхәрас дгәыдкыл ҳамаҳә Адгәыр!..»

Хьыбла уаҳа алададамыԥхьакәа ақьаад бӷьыц аилалырҟәҷын, иршәны амца еиқәҵәашо изҭаз ауаҵьаҟ инҭалыршәит. Нас, акагьы ҟамлаӡазшәа лҽеидԥсала дышьҭаԥшуа деиҭанатәеит.

19

Иаацәылашон, Цхакаиа астанциаҿы адәыӷба даатыҵит Сааид. Уажәраанӡа быбыцк иқәшәаар, ахы зықәшәааз амшә аиԥш иқәгыланы ибыбуаз ауаа, уажәы ибла ахьҭоу умбо деимашьыԥны, ахьаԥарч аиԥш иԥаҵа ҟаԥшьқәа еиларгыланы акәын дшыҟаз. Амшгьы иара илакҭа акәын иамаз – еимашәшәы, уажәы-уашьҭан исума иқәоума здырхуадаз акы шынаҿыҵҟьарыз иԥшын.

Амырзакан аиԥш еиҵакҷы ишәыз ипалта ӡырӡ ахәда дҩахан, ихылԥагьы иаҳа илахь илҭаршьшьны, еилақь инеиуаз ауаа дрылаланы иҿынеихеит. Адәыӷба станциа аҩадахьала еиҵҳәа ишьҭаз ашҭа дышныҟәгылаз, аԥша нихасын, ихылԥа ҩеихнакәыцәааит, еилаҳәашьа агәамԥхазшәа ихаҟынтә ишьапаҿынӡагьы днеиланажәжәеит.

«Амцаԥшь уқәхысааит», – иҳәан гәаныла дуар-чаруа изқәа амҵакны, нахьхьи ацәыҵлашара иадибалоз аҩны еиқәаҵәақәа ихы рыкәкны иҿынеихеит.

– Амашьына астанциа ахьыҟоу удыруазар? – дҵааит Сааид, аԥша аԥхьа иргыланы иркәаскәасуа иаанацоз ауаҩ хыцә данааивала.

Уи изнапык ала ипалта ахәда еимлагәа икны, егьи инапы алада иҟьо дҩаивҟьеит. Сааид иааицәымӷхеит аԥша ааирҭала ацара ахьиқәшәаз. Ԥшьшьаала дааҳәын зынӡа акьа еиԥш иҿеикәаԥса, аԥша еимгәҳәо иҿылеихеит. Иӡамҩа наддыршшааит афырҭын еикәарҵәиуа иаанагоз ақәабаа-сабаа цыраҟәа, иныҟәашәа маҷхеит, иԥсыԥ алагаҩагарагьы ааицәуадаҩхеит. Шаҟа иуадаҩузеи афырҭын иаҿагыланы аныҟәара! Аиҳаракгьы аӡын – уи ақәабаа-сабаа еилаӡҩаны аҳәиҵәҳәа ианаанашьҭуа аамҭазы.

«Иабасҭахыз сара абри, – дхәыцуан Сааид, амшцәгьа бааԥсы азы амшын ацәқәырԥақәа ирақәԥо аканџьа еиԥш дықәԥақәсуа ашҭа дықәланы дахьнеиуаз. – Аӡәгьы сизеилымкааит: иҟасҵоз ззыҟасҵоз саҳәшьа, зыхьмыӡӷ зхысхырц саҿыз сашьцәа, саб... Ҳахәда хиҿт рҳәеит ҳаиашьара, дсымбааит ҳәа дықәгыланы дыҳәҳәон рҳәеит сан сзыхшаз... Дысҭахым уи аԥхҭ, дысҭахым! – дыҳәҳәарц аԥсык ааигхеит Сааид... Сеилагама мшәан, дыззысҭахымда, дыззысҭахым, дзаҭәасымшәо аӡәыр дсымоума! Ҳаилгеит!.. Ахьымӡӷ, ԥсра зқәым ахьымӡӷ, ашьа!.. «Сааид, ихьшәашәаӡа иарӷьарахь ала иџьыба иҭаз итапанча неидирӷәӷәаалт. Ақәабаа-сабаагьы есааира аҿарӷәӷәо, ахырҳәа

инампытᴉкьан, аҩаркәа акаҭран еиқәацәа ықәызәзәа, еивасны рҿынархеит.

Сааид дкәытрабааха дааидаҳало амашьына астанциа иеааҩнаижьт. Икәлаауа аҭуан аᴉны икнаҳаз афымца лампа хәыҵы аарла ауада арлашон. Ицәҩажәза иᴉаз ауада алаӡара, акәакь икҿаᴉәыᴉәны итәаз ахаҵеи аԥхәыси рыда ԥсы зхоу аӡәгьы дыҩнамызт. Сааид ихылԥа ааихыхны агәаԥ-агәаԥхәа иган инаниᴉьан, ауада лаԥшыла иааимидеит. «Арахьоуп аус ахьыᴉоу, арахь», – иԥхьон аҭзамц кылᴉааны, зылашара бла хәҵы ҭхәыхәза иааԥшуаз ахышә. Уахь иҿынеихеит Сааид. Ахышә ихы надикылаанза игәыᴉаҵагаха аҳауа ԥхаҵәы-ԥхаҵәуа иааиҿашәшәеит. «Шьыри, иҩнатәазаалак!» – ааигәахәт уи.

– Еки ақыҭахь ицо автобус ааира акыр агума? – дцаит Сааид акартош-жәы аҵәеиԥш еиᴉәышьшьа иᴉаз иқьышәқәа аарла иҩеихихын.

Зᴉаԥцә ҳаҭ-ҳаҭо, ихыгьагьааза аᴉәардә иқәтәаз аԥхәыс шәпа ҿылымҭит. Илмаҳазар акәхап игәахәын, ахышә зынзагьы ихы нкылакны деиҭаҵааит Сааид. Зыблақәа ҭымшаша иҿаԥшуаз аԥхәыс лхаҿы икыдыз асааҭ аᴉыгәбжьы ада шьҭыбжьы ыᴉамызт.

«Усгьы сыԥсҭазаара башоуп, наᴉ илҿарпᴉазар иамоуи абри леиԥш иᴉоу аԥхәыс!» – иԥсы ҩеины ихәлымшәа ааннакылеит Сааид.

– Даеа ҩ-сааҭк рышьҭахь, – амаша аҵахьынтә иааҩуазшәа иаҳаит аҵыхәтәаншәа уи лыбжьы.

Сааид иаҳаз дҩеилнашьаан, ихы имахьха деиԥхьхәыцуа акыраамҭа дгылан. Нас, ашьамҭлаҳә ишьоушәа ишьапы хьынҭыҵьқәа шьҭарҳәазо ашә ахь иҿынеихеит. Адырҩегьых еилаҳантоз ақәабаа-сабааи афырҭыни даамҵадырсын, деилажәжәа-еилаԥҵы дрыманы рҿынархеит уи. Ихылԥа кәамᴉьеи алашәарыца алымҳацәқәа реиԥш аᴉьаԥ-аᴉьаԥхәа аԥша изамҩа ианнаᴉьоз ипалта ахәдеи иаурзыхьчахуаз анаатә зҿанаҳәалоз ихы-иҿы. Аԥсуамца дахатәоушәа зны днаҳәны ивара амҵеикуан, нас дааҳәны – изқәа, аха иахьабалак иазеиԥшны анаатә икыднаршааун.

«Усоуп ишыᴉоу, – ихы дацәҳауан уи, – зыгәра умгаша игәра угар, уахьымтәаша утәар, абра укылнагоит... Ҳы, абра укылнагоит?.. Ара иабаргәызеи! Ашьа, абахҭа, агәаᴉра, аиҭагәаᴉра..» – Сааид иԥсы изеивымго деихәларчны дызмаз амшцәгьа иналибааит зны дызҭашәаахьаз абахҭа акамера хьшәашәа. Ицәа

дынҭыхьҭшьааит, аха ауарҟьмца зҵоу ар рчуан еиҧш ахәараҳәа игәы шеилашыц еилашуан.

Аҧша ацарҭа иҽанеиҭа, иныҟәашәа еиҳагьы иааирласын, иҧаҵа аӡыҧсы алыкәкәо, адәыӷба станциа аладахьала абарҵа иҽааҵаижьт. Абарҵа лахьхьынӡа-ҩахьхьынӡа иҭацәын. Ахәа илаҧхьаз аҟәарҭ еиҧш иҽааиршәшәан, ихылҧагьы аaихыхны ашиҵә-шиҵәҳәа иварахьшәа иааиҟьан иааихеиҵеит.

Сгылар, уаӷеимшхара, сҵаауазар акәхап, игәахәын, иҽаарҿеишәа, аҧша зҵагьежьуаз абарҵа дыҵаланы иҿыҩеихеит: «Еки аҟыҭаҿы ианшьцәа нхоит ҳәа сарҳәеит, – адырҩегьых, иаха шаанӡа дызмырҭынчуаз ахәыцра ааизцәырҵит, – уа даныҟамла, нас анышә дыҵалт ауп, уаҳа сыздыруам... Анышә дыҵалазаргьы, дыҵысхуеит. Сгәы иалеиҵаз аҵәымӷ алсымхкәа иссом сҧаҵа, иахаскуам снапы мца-ҧха!.. Даҽа ҩ-сааҭк агуп уахь ицо амашьына аaира. Сабацари ҩ-сааҭ дуӡӡак..» Абас дхәыцуа ихы ҩышьҭихын икыдыз аҩыраҟәа дрыҧхьо иҿыҩеихеит. «Ахашфарҭа» ҳәа ианын авокзал еихҳәа-еиҵҳәа ду агәҭаншәа. Меигӡарахда икылҳәа-кылҳәа иҩыз анбанҟәа алҩаҵә рхылззуа иҩеиуашәа игәы иабо, дышрыхәаҧшуаз, ашә ааимҟьан, аӷьал-пал рыма гәыҧҩык ахацәа аадәылҵит. Иҧхаҵәы-ҧхаҵәуа ирышьҭаланы иааиуаз аҳауеи ахаш афҩи анааиҿашәшәа, иҿыҵа аӡы ҟәандаӡа иналжжит.

«Макьана аамҭа сымоуп, акгьы снацҳап,» – иҳәан гәаныла, аӷьеҩҳәа апружина икыднакшалаз ашә аартны, ахашфарҭа дныҩналеит. Уҧсы уздәылымго иҧхан акрыфарҭа аҩнуҵҟа. Ауаагьы рацәамызт. Ашә дахьаахыҵыз иарӷьарахь ала акәакь икәагылаз астол ҭацә днахатәеит Сааид. Мчыбжьык аахыс чысҧхак иахамтәацыз арҧыс, уажәы иҧынҵа инҭашәшәаз афатәҟәа рыфҩы ихы ааиланаргьежьит... Ихылҧа ивараҿы игылаз аҟәардә ҭацә иныҟәҵаны, еилажәжәа иҟаз ихахәы рҽеиуа, ахәыҭаҩ дааип злеигәахәуаз ашә ахь днаҧшит. Абуфеҭ аҧхьаҵәҟьа астолҟәа еиҧшьны, иаханы ауатка ажәра иаҿын џьоукы. Сааид, изӷраҧшьӡа абуфеҭ иҵагылаз арҧыс еихиаа илаҧш неихьырҳәазашәа, зыбжьы зхыҟәынҵа аныҳәаҿаҟәа аҧызҵоз ахацәа инарылеиҵеит. Иаразнакгьы ихаҟынтә-ишьапаҟынӡа аҽыҧҳәа амца леихҟьеит, ишанхаз ибла аҷыцҟәа есааира рыҽдырҭбаауан, идаҟәа ххахон. Иџьыба иҭаз итапанча ааҭиган имаҟа инавҵеиҵеит.

Сааид икылкааны дызхәаҧшуаз арҧыс иаргьы дгәеиҭан, иҟыбз-ҟыбзуа уаткала ирҭәны иикыз ахпыҿ хыҟьашҟьашо астол иныҟәиргылеит. Сааидгьы ихылҧа длаханы илеихаиршь-

шьын абзырбзан агәыцә инҭарҵаз апатрона аиԥш иҽырхианы даатәеит.

– Сӡырҩуеит! – датәамбакәа варала дыԥшуа дааихагылт ахәыҭаҩ.

– Ахаш, – иҳәеит Сааид, илаԥш ааихмырсыҕьӡакәа дахыԥшыц дыԥшуа.

– Иҩбаны?

– Аиеи!

Аԥсԥштәы змаз Капитон ивараҿы итәаз ихы неиҿеикын, жәақәак иеиҳәеит. Уи ԥыҭрак анааҵ, иҽаԥшнымҵаӡакәа ԥшьшьала дҩагылан, ҵаӄатәи ашәала дындәылҵит.

Ахәыҭаҩ рацәакгьы мырҵыкәа саан дук азна ахаш алҩаҵә ахылызз иааганы Сааид иаԥхьа иаақәлыргылеит.

– Ашкәакәа шәкы, – иҳәеит Сааид ибжьы мырдуцәакәа.

Ахәыҭаҩ уи еиҳа ишылгәаԥхаз удырратәы лхы-лҿы аҽаа_ ӄанаҵан, ашырҳәа абуфеҭ ашӄа лҿыналхеит. Наӄ-ааӄ еиҿаԥшуеит еидымслар ада ԥсыхәа змам аиҕацәа ҩыџьа. Сааид ахәыҭаҩ иаақәлыргылаз ахпыҿ аӄыԥҳәа ҿамҩак ала илбаадаа ны иныкәиргылеит. Нас, икәалкәаџьо иқәгылаз ахаш амҳаҵә ааҵишьын иҿахьы аҿыҩеирхеит.

– Аҩыза! – атыгә-тыгәҳәа ишьҭахьала изқәа аӡәы днаснасит.

Сааид уи инапы даблызшәа дааҭрысын ихы анҩышьҭих, рҽеидыԥсала ихагылан ҩыџьа амилиционерцәа.

– Ухәы уаххарӄьоит, аха акомендатураҿынӡа уҳацнеироуп, – иҳәеит руаӡәы.

Сааид иааиқәлашьцеит, аха имчыз, уаҳа ирымамккәа имҳаҵә акараҳәа астол иныкәиршәын, дрыцны дындәылҵит.

20

Аӡынра мцацызт, аха аԥсабара ааԥын афҩы хаа ахылахьан. Иҿыхеит абра аӡынра бааԥсы зыԥсы ацәынхаз зегьы: ицәҳәны игылаз аҵлақәа алса еиԥш ирықәпапа, акәылкәаҷыҳәа ишәаҳәон аҵаракәа, амырхәага хаа рывара аҭа, рҵыхәақәа ашиҵә-шиҵәҳәа инымҩанҵо, ицәырҵны игылан арахә. Дҭыҵит анхаҩгьы: ицҳафыруа иҩыҵракыз иеигәышә рхьысит абыца, аҵәҩан; ихәхәа-хәхәаӡа алҩаҵә ноуижьт афидарҭақәа рӄны; алагәамҵ еиԥш аҿаԥ-аҿаԥҳәа ацқәа еихакшоит ачаи хзырӄәдаауа амыркатыл; макьаназ иҿыхьшәашәааӡа, ахәхәа-хәхәаҳәа иасуа аԥша иалыҩны иуаҳауеит ашәабжьы хааӡа.

Ꙩ-ҭаацәак рыда мзахәаа зегьы гәырҕьаҵәа иаԥылеит рышәхымс иаақәԥалаз ааԥын лахҿых. Ꙩ-ҭаацәак ирбомызт ианыхәлоз, ианшоз, урҭ рзы иԥхомызт амырхәага, ишәаҳәомызт аԥсаа, урҭ ираҳауамызт ааԥын афꙩыхаа; урҭ шыцәаз рхы ԥєны ирбеит, урҭ зыхӡыӡаауа ирааӡоз агәил шәҭқәа аканӡара иаҿын.

Абри аус пылхаҭ ҟалеижьҭеи Адгәыргьы уаꙩҵас чаҕьак иҟырҟы илымбаацызт. Уи иан дыгәкы-ԥсыкуа иаԥхьа иныкә-лыргылоз афатә ачымазаꙩ хымхәа иеиԥш днамцклас-аамц-класны, иҿы иҭабылгьо ианалагалак дааҟәыҵуан.

– Иумухша уан! – дналагон, иҿаҭақәа ԥхьаӡо, еиџьыԥӡа иаԥхьа итәаны изыԥшуаз иан, – саџьал ааиаанӡа сзушьуазеи, срыцҳами абааԥсы, агәаҟра аҟырҟы скылсхьеит!..

– Исымфеи мшәан, аа акрынсыжьма, инхаз бгәы иалазар... – иан дрыцҳашьаны ажәжәаҳәа ихәы амхра деиҭаналагон Адгәыр.

Игхеит. Ибла гәыҭбаақәеи иԥынҵа ԥшӡеи иҭынхаха, иӡам-ꙩақәа еидҟьаԥсла дҟалеит. Уахыкымзар-уахык изыхҟьалак-изынԥалак уи аҭызшәа рыꙩны ицәырымҵкәа изааиламтәеит. Аԥсра иақәшәаз иҭынхацәа игәы рмышьҭырц ишеизо еиԥш акәын абраҟа есуаха руа-рҭынха шеидибагалоз. Урҭ Адгәыр ичара хәыцҳы иазкны иҭеиҭәаз иꙩы шынырҿакәалак, ахуҳәа ииацәырыргон:

– Ахьиаа рыԥсгьы-рыбзагьы... – рхәы рырҭон Адгәыр ианшьа Хьизан дназлаз џьоукы.

– Сыздыруам сара, – иҳәон Адгәыр ианшьа Гыц Ҟазауҭ иԥҵа аꙩы алкәкәа дахьтәоу, – алибов ҳәа уажәы ҳаҷкәынцәа чы-мазарак рзыҟалт акәымзар, ҳара ҳхаан, уи аиԥш аҵабга-жәа заҳахьадаз, избахьадаз. Алибов уҳәа уаҟәыҵ, уцқәа ыҵихрын саб. Аа, сара ԥҳәыс дышԥаазгеи – саб чарак аҿы дибеит, абыржәы аꙩны иҟоу аҭакәажә, дигәаԥхеит, дысзиҳәеит, дысзааигеит. Ухаҵоуп мап-чап уҳәозар. Мшәан, мапгьы зысҳәарызеи саб ацәгьа сыдикылозма!?. Уи даазгаанӡа, ҵасым ргәахәзар акәхап, аарла џьара ҳнеихьдырԥшит. Исҭоубоуп, амқьаҳ аԥҵәаразы ауха срыманы ианааꙩнашыла сшылзымдырыз. Мқьаҳбақьылас илырҭаз – санду лыбзыцәашьа иԥа Татыгә рыцҳа иакәыз џьылшьозаарын даазгаз, амқьаҳ ԥҵәаны, уи иашьас дышлырҭаз лбаанӡа... Нас уажәы?!.

– Анцәа ишиҳәара! – инацдырҕзуан рыбжеиҳараꙩык.

– Аа, Анцәа иџьшьарала сашшуа сыҟам!

– Алиубовгьы ухы иаақәукрын, афꙩы змоу акы акәны иҟазар.

– Ҳаи, усҟан ухаҵкы сымцози!..

– Дара зчыс хәымганы Ахьиаа изфо, ишырҳәо ала, рыӡҕаб дызшаз дисасны дыҟазааит, аха ажәа баапсы, ахьымӡҕ, – мамоу!

– Ауаа ирҳәо!

– Афҩы, ухаҵкы сцеит, афҩы!

– Афҩи ахьымӡҕи рзоуми, мшәан, адәы ҳзықәу?!

– Урҭ рыгәхьаа ҳкымзар, шәааи абыржәы аԥхара шааҟалалак, наҟ ҳееилыхӡаны адәы ҳақәлап…

– Аҳәса рыда икажьда, Ҳауида? Аԥҳәыс дыззабго Анцәа данбиҭа.

– Иуҳәо арбану, абас сцәыххаашәа субоит, аха иаасҭаххар, уаха радеида ҳәа хәҩык узыҩназгалап.

Реирашьа ахапеиԥш абас инеимхада-ааимхадо, ауаҵьаҟ амца ргәыҵарш, раҵәацақәа неидкшало иааидтәалон Адгәыр «абзиа дақәшәар зҭахыз».

«Ус шәымҳәан, дад, залымдыррак ҟалазаргьы ажәлар рыбз хәшәуп, хәыҷқәак бзиа иеибабеит, иеицәҳарӡрым!» – зҳәозгьы рацәаҩын.

Аха «шәнаскьа, уара, ижәуазеи, ԥҳәыс еибак усгьы уаҩ длымам, лашҭа аҟьымсар ҭаҳажьып ҳәа шәаҿума» – инақәырҕәҕәаны инеиларԥсон аҵыхәтәаны хҭынхацәоуп ҳәа ишьырԥаԥаны игылаз. Уи нахыс убарҭ абри аҩнаҭаҿы есааира рхыԥхьаӡара маҷхо иалагеит.

Адгәыр дбалыбаҭо ҩ-мцак дрыбжьан. Ҩ-хәыцрак наҟ-ааҟ иадтәаланы иҭаҳаҳа ирфон игәы. Руакы, рцәашьа змоуӡазабзиабара, егьи – дахьцалак игага аиԥш иааицрымҵӡо ишьҭоу – ахьымӡҕ. Урҭ рыблақәа ҭибахуан, рхыцәкәакәынқәа ыҵибахуан, бҕарҵахьы еигәыдгыланы арԥыс игәаҿы еиқәԥон. Иара руа дыздгыларыз издыруамызт, аԥшатлакә абҕыжә шеикәанарҳәуа аиԥш.

Аҵыхәтәаны даазқәылаз, дшызаҵәхаз еиҳа-еиҳа иныруа далагеит. Уи аӡбахә шаацәырыргалак, аҽырҳәа ихаҟынтәишьапаҿынӡа аԥхӡы хьшәашәа наиқәнаҭәон. Нас, ихы ҩнапыкла икны, асаараҟа дышьҭаԥшуа днатәон. Иааиуан аҳаша ҭызгаз аӡымҩас еиԥш ажәа хәашьқәа ҳанто, дамбаҵасгьы иааицгылон. Ианизымчҳалак, ахьшәҭҳәа ихы ҩышьҭыхны, днарылаԥшаарылаԥшуан: «Уара шәаҟәыҵ, шәуаами, абаақәа!» – ҳәа дыҳәҳәарцаз акагьы шигым амца зхыҳәҳәылаз ибла гәаақәа ирхубаалон. Уи акәым, аҵыхәтәаны ҩынтәҟагьы ашә аҕьеҩҳәа икыдҟьаны ддәылҵны дцахьан.

– Ҳы, ақәыцьма! – иҳәеит Хьызан, рапхьа ус анырзиу.
– Икалт ҳҿаҟьаны дцеит, – натеикит Ҟазаут.
– Ҳазҿу башоуп, – рҳәеит џьоукгьы, ратцәцақәа нықәыргыло.
– Башаӡам, абри амчыбжь ахала-атцыхәала, Ахьиаа раатцра радеида ҳәо атаца дсыма саатцысны смаауазар, саб Рацьаб сипцам! – абри аухатцәҟьа тоуба иуит Адгәыр ианшьа Хьызан.
Адгәыр дахьаадәылтцыз, ииатцәахә ипшаарц итахызшәа играцкәынӡа иқәтцаны иҟаз ажәԥан датцапшуа акыраамта дгылан. Нас акәасқьа абартца дыԥхалан, цаса ишыҟаитцалацыз еипш агәтантәи ашьаҟа иԥнапыкгьы аакәыршаны, Ԥпста апшаҳәаахьы дыпшуа даагылеит. Ибла нахигеит амза зтаҷҷоз Датараа рашта. Еиқәыхьшәашәа, еиқәылашьца игылан есуаха зыбла тыпхаауа архахьтә изаапшлоз Хьыбла луада. Игәыблра здыз акәасқьа хыбшкәакәа илапш ааҟәиган, зҿы еирханы игылаз аматцуртахь инаиршәит. Ԥадахьала иаҿакыз ауадаҟынтә лашарак тааӡа ибон.
– Хьыбла абна дыҟоуп!» – апырпырҳәа игәы амца нтагьежьит Адгәыр. Ихы тууа дааҟалан, ашьаҟа инадтцаны, илацәақәа неиқәипсеит. Даамтцадырст ахәыцрақәа, ибла итапапеит игәалашәара хлымӡаахқәа: илымҳа итыԥуеит Хьыбла лытцәаабжьы, абжьас аипш джәылоит ахаан иимбац ауаԥы гыгшәыг, иташәарц иаҿуп абзиабара амра… Нас ахәшәтәыртa, Лад ихалат, ашәытара иаганы дназҿапшыз Хьыбла лхы-лҿы, аҳәса реицәажәара, ашьтахьтәи ахынтаԥытара… «Мап, мап!» – урт агәалашәара еиқәатцәақәа ишилшоз ибжьы тыганы дрытцаҳәҳәаарц апсык ауп иааигхаз. Иблақәа аахитит.
«Ус шәымҳәаан, дад, залымдарак ҟалазаргьы, ажәлар рыбз хәшәуп…» – илымҳа итыԥуа иалагеит абарт ажәақәа. »Шьыри, Ҳасан ибла сынтапшызшәа сыҟандаз, – ааигәахәын ихы ԥышьтыхны Ҳасан иԥн хәыҷқәа зҿаҟәыҟәыз амарда ашҟа дԥапшит. Аԥн хәыҷқәа пашә-пашәӡа, амза ашәахәа ргәытцарпхо, амарда иаҿагылан. Адгәыр урт изхара изымбо дышрыхәапшуаз, рматцурта ашә аартны, аурур рымшха, еишьтагыланы адәылтцра иналагеит, илахьынтца аӡбаразы еизахыз, ртынхацәа.
Адгәыр ашырҳәа ашьаҟа даадтцын, иуада длыԥнапҟа дцеит.
Иҳаԥсыз асабша ауха Уазганаа рчараҿы Адгәыр ианшьа Хьызани Хьыбла ланшьа ипҳа Ҷымеи ишеидпсыларыз цәгьала иааидыргеит.
– Ҳаи, ихны ишпалҿоу, ӡгаб мыжда!
– Иуқәашәира-исықәашәира дылҿанагалааит!
– Ԥпста далаҿаҳәазаргьы дазыӡәӡәом, уи ахатца.

Абас итоу-тоуны ачараҟны уи ада ҭызшәа ыҟамкәа иаарылаҩит.

Амҽышагьы чаран, аха Ҷыма дауаагылахуаз, ашара шылбаз, аҩнынӡа сымцар ҟалом, лхәан лҩызцәа ааныжьны дыҟәҵит.

Уи лыԥсы лгәы икылачны, лыхәда адақәа еибархха, Даҭараа рашҭа данааҭалоз, ақьафын шкәакәа зҿаршәыз ашьха блахкыгақәа аарла амра абыз ҩрывҵнагон.

– Аа, Закьач, уҽаанкыл уа! – Маҵиса рыжә ԥыдеи лареи еибаррхо ахьара даҿын, Ҷыма данааиуаз гәалымҭаӡеит.

– Ажә бара ибымхьар уаҳа изхьоз уаҩ дҟамлаӡеи? – дшаалхагылаз лыҽхыршәааны ҿаалҵит Ҷыма.

– Ух, сышԥашәеи сара гәаҟ, Ҷыма боума мшәан, – Маҵиса лыжә акыкмацәқәа ааулышьҭын, деиханы дҩагылеит.

Ажәгьы ари сзырбаз аҳәазшәа инарыдҟьан, иқрымҽаны ашҭа инықәлеит.

– Угәаарымлааит сушьҭалаанӡа! Акыкақәа ҷҷан исхаԥшьом, арахь еимашы игылоуп, дуаруаруан Маҵиса.

– Лад дабаҟоу? – дҵааит Ҷыма иаахҵәаны.

– Уи уажәшьҭа аҩны дыбзырбода, ашамҭаз иҿыҭбжьы абнахь ахәаахьынтә исаҳауан, – наҭалкит Маҵиса.

– Даҭа?

– Афидаҭрахь дцеит.

Ишеицәажәоз рҩыџьагьы амҵурҭа ашә инхыҵит.

Амца еихәлашаауа изҭаз ауаџьаҟ авара даадҟәыҟәлашәа, деиџьыԥӡа аԥс-ԥштәы лыманы дтәан Хьыбла. Ҷыма данылба деихан аарла дҩагылеит.

– Уа бтәа, уа Аншаажәқәа имҟаҟаӡакәа илбаардаз! – Ҷыма лҽырзажәӡаны днеин, Хьыбла лыжәҩахыр лнапы ныҟәҵашәа длалыртәеит.

Маҵиса лашьа иԥҳа илҳәаз днеилшьаа дагеит, аха илкыз, уи лыбз закәыз лдыруан лыҽлылалымгалеит.

– Ухы ахьноумгаша ухы ноугар, усоуп ишыҟало, – Ҷыма ҟәардәк даахан, ауаџьаҟ иҭшаауаз амца лгәы ашԥы амҵакны дныҽҳәатәеит. Иҟәазгаӡа иҭатәоу акәара лашәы аиҳа игьамданы урхыԥшылон лыблақәа. Урҭ наҟ-ааҟ ирцыргаз акҷыракәа кахәхәа-кахәхәа ишнеиуаз аилашлара иаҿыз лхахәы иналаӡ ицон.

– Ажәцәеимаа зҿакшаны ирыԥҟоз, атәитәыхцәа ракәын уажәшьҭа ҳазмыршәацыз! – агәамчам зԥырзҳәаз аҩар еиԥш ихашхыҵәа рҿаархеит лгәы икылачны иҟаз ажәақәа.

– Нан, нан, акыр сыҟәшәахма? – лведра амаа ахьеωҳәа ахы иныҟәыршәны, ауаҵьаҟ дааҽҳәатәеит Маҵисагьы.

– Иаҳәшьаԥа ԥҳәыс дизааигоит. Ачаразы ибеиҳәоит, саҳәшьаду, ачаразы, бҽазыҟаҵала! – лхы-лҿы ҵашәшәала ԥышәырчча ҵандашәагьы акы ныҟәылҵан, Маҵиса лызҟәа днаснасит Ҷыма.

– Дзаҳәшьаԥада, дзаншьада? Ибҳәо сзеилкаауам, нан.

– Дзаншьахда, ҳахаара Адгәыр ианшьа, Малыҳә Хәаԥала иԥа!

Хьыбла урҭ ажәаҟәа дшеилыршьааз удырратәы дааҭрысын, адырдырҳәагьы даазҟәыршәшәеит. Нас лхы ωышьҭылхын: «шәалагахма шәанаҵьалбеит!» – лҳәашашәа, лангьы Ҷымагьы лаԥшыла иааимылдеит.

– Бара быԥсит, бωеит, анышә аԥштәы бымaны, баҵкьыс еицәоу бхыччо, ахәа бааҽҳәахеит, – Хьыбла лхы лыҟәкны, амωахь илӡбыз ажәаҟәа ҭыршәшәо лҿаалхеит Ҷыма, – иара мҵык ицҳазшәагьы имԥхьаӡеит. Иацы аусҳәарҭаҿы дызбон, зҷыҟәа маҭәаҟәа ирылахәаԥсахьаз, дыббар дыбдыруама – иҽҭҳәаны иҽеилеиҳәан, ихәда хазза, аа-лак ирзымфо, аӡґабцәа дрыхәлаҟарҟаруа адәы дыҟәуп…

Хьыбла ԥшьшьала лхы ωышьҭылхит.

– Уи аҿы быҟандаз, – ажәылара дшаҿыц даҿын Ҷыма, – иԥҳәыс дҳәаны дтәоуп. Иахьшәны аухa, радеида ҳәо, абра бааҵра дныҵганы ԥҳәыс дигоит…

Лыблаҟәа шанханы Ҷыма дышлыхәаԥшуаз, аҽыωҳәа лылахь аԥхӡы хьшәашәа ааҟәнаҳәан, ишлылымшоз удырратәы лхы ауаҵьаҟ инадылҵеит Хьыбла.

… Ишҳаҭәаҳамшьоз, ҳара ҳаҵкьыс ииааит. Ҳара ҳаԥхьа дара шәаҳәарц, икәашарц иаҿуп. Ҳара ҳаԥхьа сҳәахт – иахьшәны аухa, мшәан, иахьшәны! Иаха ианшьа сцәа рҟшаны еима-ас ианиӡахуаз, ажәлар дрылагыланы имӡаӡакәа аҿҳәарагьы иҳәеит – уажә иааиуа амҽыша аухa, ашәахьа чароуп, – уажәы-уажәы аҿҳәара иаҵылшьуан Ҷыма.

Хьыбла лдаҟәа лылаԥыҵәҵәа ицап угәахәратәа есааи-ра иххахон, иҭыҵуан лгәы, инаскьон агәаара аазыхҳәҳәылоз лыблаҟәа.

–Бзыԥ нырцә Кәанҵьариаа дырҭыԥҳауп рҳәеит. Абра ашкол ишәыцалгаз лакәхап. Изларҳәо ала лҭаацәагьы ирдыруазаап. Уи ауп ианшьагьы ажәлар дрылагыланы дзыҟаауаз…

Хьыбла лаԥхьа даацәырҵит ашкол ирыцалгаз Нана Кәан-ҵьариа-ԥҳа: ӡґаб ԥшӡакы, ҵаґакы, еинаалак. Уи Адгәыр ди-ҿынҵәаауа бзиа дылбон, рҟласс аҿы зегьы ирдыруан азы лы-

лахь ꙩеиҵыхны Адгәыргьы Хьыблагьы рыбла дзыхԥшыломызт.

«Ҳы, Нана лтәы иагеит. Адгәыр ԥҳәысс дааигоит!..» – лҟәардә лыҵасызшәа ахьшәҭҳәа дꙩаҵҟьеит Хьыбла.

– Рыжәꙩақәа рнапы кылибаданы, адәыӷба инҭаланы аҵарахьы еиццап, бара бхырқәақәо абра ахәа былатәаз…

Хьыбла лхы злаҭаҳәҳәаз ашьал аалхылхын, иршәны аҟәардә инықәлыжьт. Нас, ишашаӡа икыдыз асаркьа ду днадгылан, лыхцәы ԥыртланы иқамызуа иналықәыжьны, аҳәара дналагеит.

– Ахаҵа ҳаӷоу игәра игааит, абзиабара ашәҟәыꙩꙩцәа роуп изхәыцыз… – Ҷыма дꙩагыланы Хьыбла лыхцәы лнапы алшьуа даалыдгылеит.

Маҵиса дшанханы, илҳәара лҿамшәо, рꙩыҵьегьы дрыхәаԥшуан…

Уазганаа рчараҿы ираҳәан Адгәырраагьы Ҳасангьы. Ҳасан Адгәыр аꙩны дсыздәылгозар збап игәахәын, амра ҵлакашәаара аҟара аҽанꙩышьҭнах, иҽааилеиҳәан, икәымзцәа хылԥа кәамҟьа ихы иаақәыршәны, Адгәырраа рҿы дылкыдгылеит. Адгәыр џьара ацара згәы иҭоу аӡәгьы диеиԥшмызт. Уи инапы иакуа иамкуа ркәасқьа ашьҭахь илашьҭыз аҳәсҭа дхыланы аҟәынџьқәа даарысуа рхыҟьҟьара даҿын, Ҳауида дивагьежьуа иҟәшәаны чыгәчыгә еизганы ишьҭалҵон. Ҳасан данырба рꙩыџьегьы изҿыз иааҟәыҵны, иара ишҟа рҿаархеит.

– Анхара шәалагеит, ҽаанбзиала инеиша! – Ҳасан урҭ зҿыз игәы иаахәаны ҿааиҭит.

– Ҽаанбзиала еицнеиша! – иааuеи ҳнымхакәа, џьоукгьы рџьабраҟнытә сынтәа еиҳагьы еиӷьны ҳанхароуп!.. – Ҳауида сыҷкәын иахиҳәааuазеи лгәахәын, алаӷырӡ иабылхьаз лыблақәа ҭыҟаԥшьаа дꙩаиҵаԥшит. Ҳасангьы ихы аԥшнымҵацәакәа днаизыԥшит. Адгәыр ԥышәырччарашәа акы ихы-иҿы иныкәлан, аха иаразнак иныкәба ицеит.

– Иахьа Уазганаа рчара атыршә иаҳарсроуп! Бара бымцаӡои, мшәан, Ҳауида? – даахыш-ҿышит Ҳасан.

– Ыы, сымцакәа изуеи, шәара шәꙩыџьагьы шәаҵкыс сеицәоума сара…

Ҳасангьы Ҳауидагьы адырꙩагьых Адгәыр инаизыԥшит. Аха, Адгәыр ихы-иҿы акы анухуа иҟамызт, иблақәа ҭыгга, ажәꙩан иаҵәа иаларсушәа иааԥшуаз ашьха шкәакәақәа дырзыԥшуан.

– Шәара акәасқьахь шәхал, Ҳасан, сара аҵәыцақәак зхыжәжәылаша џьара акы аасырхиап, – лҳәан Ҳауида, рꙩыџьегьы ааизныжьны, амаҵурҭахь лҿыналхеит.

Абри аус иақәшәеижьҭеи, Ҳасан ашҭа дшааҭалалак, Ҳауида изеыҵылгалак рҩыџьегьы еизныжьны дырҧырҵуан. Ҳасан иадраӡагәышьомызт акәымзар, иара ибз аҟара Адгәыр ихәра иахәашаз џьара хәырбӷьыцкгьы зыҟаломызт. Уи дшынаихәлацәажәалак, амырхәага иарҧсаҳәаз адәыкрын еиҧш дычча-ччо иблақәа аахитуан. Нас даеа бзык афрангь еиҧш ихьысаанӡа иаҳиҭқәит ыҟаны, ихьышьҭрахь дгьежьит убауоу уҳәаратәы дыҟазаауан.

Аҵәыцақәак зхыржәлашаз акәым, аҭамада далхны «ура» ҳәа узхатәашаз афатә рызлырхиан, иҧхеиҧхеиуа лҩи луаткеи наваргыланы дырзыҧшын Ҳауида. Уи дыҧшын зқьаӷьариа лымҩа иаҧшу арҧыс дшымҧшра: лееидыҧсала дӡыҩӡа дыштәоу, лгәы лыҵасны ашырҳәа дҩанаргылон, ашә днылаххны акәасқьахь днаҧшуан, аха аӡәгьы ихабар лбомызт. Нас Лшьапҧынҵақәа дрықәгыланы дҵыркьакьо, лыҧсы ӡаны, ркәасқьа ауада ду ахышә днаҵагылон.

«...Ауаа зегьы ирҳәо уазымхәыцын... Ухаҵаӡами уара... Уҭахызар иахьаҵәҟьа аныха сҩамҵагыланы сқәуеит... Арыцҳара...» – Еихьышәшәа-еиҧышәшәа, еидҳәалаӡамкәа илзааиуан Ҳасан иажәақәа. Ҳауида, иҭыҵны ицоз лгәы ллымҳақәа анардагәалак адырҩегьых ҧшьшьала амаҵурҭа ашҟа даагьежьуан.

«Дазыҟаиҵоит, – ахәыцра дналагон, лыцлымҳәа лнапы аҵаргәа астол аҵкар дадтәаланы, – ишҧаҟасҵари, сеысшьыр, акагьы сымбаӡакәа, аеада абгақәа ирфаз аиҧш слыбжьаӡ сцоит, арахь афҩы, хыҵшьа зықәӡам афҩы!.. Иара дылхыҧсааует... Ажьа шкәакәа зкыз сышҧеиҩызахеи, сара хлаҳәада... Мап, мап! – дҩаҵҟьан Ҳауида, – иара дсымазааит, иара дысцәымҧсааит, иижаху дааигааит!» – лыбжьгьы маҷк иаалымпыҵыҵны, дҟәындҟәындуа ашә ахь лҿыналхон уи.

Иабаҟоу Уазганаа рчара, амш шьыбжь хыҵит. Ҳауида лыфатәқәа хьшәашәацыҧхьаӡа илырҧхоит, еиҭалырҧхоит, дыҧшуп...

Ашҭа абжарак ашәшьыра аахыҵәахьан Ҳасангьы Адгәыргьы иуагы-бзагха ауада иаадәылҵны, абарҵа ианаақәгылоз. Ҳасан шьыжьаахыс иааихмырсыӷьӡакәа дҿамҟәозшәа ицлымҳәақәа ааҧсаны, ихы ҭууа дыҟан, аха зхымҭа камшәаз ашәарыцаҩ иеиҧш игәалаҟазаара бзиан. Адгәыр уиаҟара ихы аҧшниҵар иҭахымызт, аха ан лыбла гәыразқәа изырцәымҵәахт игәаҿы еилархәаз арахәыц аҧтлара ишаҿыз.

Адгәыр, Ҳасан иааидицалан, ҧшьбаҟа-хәбаҟа аҵәыца иаргьы ижәит, Ҳасангьы ииржәит, Ҳауидагьы даареигәырӷьан, Анцәа,

Анцәа шылхәаоз лфырҵьан ԥшьыркца шьапы хәхәала хԥа ауатка ааҭыркәкәа илжәит.

Рҩыцҵьегьы рыбзиабара рымҟәыҵшәаны асаба илашәеижьҭеи, иахьаҟара игәалаҟара бзианы дҟамлацызт Адгәыр. Ҳасан днаскьаганы данаагьежь, аҩныҟа дмааикәа, аказармаҟәа шыҟаз ахәы дыҟәланы иҿылеихеит. Инапсыргәыҵа ианушәа акәын Хьыблараа рашҭа дышҭаԥшуаз. Аԥшаҳәа зегьы ашәшьыра ахыҵәаны аураозоуроу иҭынчӡа ишьҭан.

«Зынзаҵәык лыбла сынҭаԥшызшәа сыҟандаз!» – мызкибжаки раахыс игәаҕьны имԥахь изыҟәымлоз ахәыцра, игәы иааҭагьежьит Адгәыр. Изцәырҵыз ахәыцраҟәеи иижәыз аҵәцаҟәеи ихы ааиладырҩынтын, инапала еимларҕәҕәа иаанкылны, иварачы игылаз амжәаҵла иҽнадиҵеит. Аха иблаҟәа шаҟьо, Хьыблараа рашҭа ишыҟәыц иҟәын. «Дабаҟоу, дабаҟоу?» – иҵаауан игәы, аха иблаҟәа макьана аҭак рзыҟаҵомызт. Ус амаҵурҭаҿы алашара акит, иакит ааигәа лашара зыҩнимбаацыз Хьыбла луадаҿгьы. Илашьцацыԥхьаӡа ицәырҟьацәырасуа алашара еиҳа ауаа адибалон. Џьоук акәасҟьахь ихалон, џьоукы амаҵурҭахь илбааауан.

«Ирымоузеи, мшәан, абарҭ уаха? – дхәыцуан Адгәыр, – рыцкәын «фырхаҵа» абахҭа дҭыҵны дырзаазар, – азныказ абри агәалашәара днеилнашьааит уи, – ус иҳаҟәашәаира! Иԥсы знапы ианиҵаз иашьа гәакьагьы уахь дизнаргт... Иҽааирҭынчт Адгәыр, Капитон Цхакаиа дыркын, деиҟәырхха дааганы Дранда дҭаркит ҳәа иахьа Ҳасан изеиҭеиҳәаз ажәабжь анааигәалашәа.

Урҭ аҩыцьагьы рхаҿҟәа иаԥхьа ишаацәырҵыз, еиҭах абзиабареи ахьымӡҕи дааимдырхxеит Адгәыр. Атта-ттаҳәа илаԥш иҵшәашәаны рҿынархеит, абас акәхап ишыҟалаз ҳәа уанӡа ихаҿы ишьаҟәиргылахьаз асахьаҟәа. Адиҟтор ибжьы еиԥш урҭ асахьаҟәа ирхыҩуан ианшьеи Ҳасани рыбжьҟәа. Азныказ урҭ абжьҟәа еилаӡҩуан, еибахәаҽуан, нас: «Ухаҵами абааԥсы, Хьыбла уара угәра шызымгара лыгәра згоит... Рыцҳарак ҟалазар, даҽа рыцҳарак зацаҳҵарызеи!..» – Ҳасан иажәаҟәа ҿацаӡа абри аилаҩынтра иалҵәраа рҿаархеит.

Абызкаҭаҳара еиԥш азныказ иааихаԥаз ахәыцраҟәа ԥшьшьала инеихыҵны, икказа иааимшәаны, Хьыблараа рашҭа деиҭаныҟәыԥшыхт Адгәыр.

– Адгәыр! – уи аамҭаз ишьҭахьҵәҟьа игеит бжьык.

Адгәыр данааҟәҵәи, акәҷышь хыҭҟьа еиԥш ихы ҵысҵысуа аҵәыҵалашьцара днадибалт ианшьа.

– Уабаҟаз уара ара? – инеилажәжәаны дҵааит уи. Иаԥхьаҟа шьаҿак аaҟаиҵан, аха аҵлажә еиԥш дыхбыкьны дандәықәла, Адгәыр днаиҵаххын дааникылт.

– Сқьаф ҷыгәӡа иҟасҵеит, аха сыхшыҩ сымжәит сара, – ибз иҿы иҭарбылгьо сцәажәоит ҳәа даҿын уи, Адгәыр диҵаланы дахьнеигоз. – Ахьиааждәқәа ракәызма ҳара ҳзаҭәазымшьоз. Аа уажәшьҭа имп рымоуп... Рыӷӡаб машьынала дырган, еадаиала дааргеит... Рычхәра илатәазааит уа...

Адгәыр ицәа ҩихызаа-ҩихызааит: «дыршәны наҟ аҳәынҵәа дылоужьыр иамоуи, мшәан, абри?» – иааиабжьнагеит игәы, аха иан данааигәалашәа иеааиқәикит.

– Иахьа ачараҿы ӡӷабк дызбеит, уи ихсаны икалыршәуа лнапхыц даԥсам Ахьиаа рлаԥс... Узымнеии уара?.. Абра сгәы аарҟьаны дҭасҵеит, абра... ҳара дахҭәуп, ҳара!.. Уааи угәыдыскылоит, – аӷьфҩы ихәылҟьа, Адгәыр дҩеиеххьынззалеит уи.

Адгәыр ианшьа дааиҵҟьан, днарбӷаӷаны ргәашә днадижьлеит.

– Усыгәҭасну уара, иаа?!. – ишилшоз дхәааит Хьизан.

– Еи, шәарбан, уара? – ашҭа агәҭахьы игеит Ҳауида лыбжьы.

Адгәыр ҿымҭкәа даақәҵәиин, алашьцара дналаԥҟа дцеит.

Ашәахьаены шьыжьымҭан, Адгәыр, мзахәаа реидара шьҭыхга машьына даалбаан, Гәдоуҭа ақалақь аулица данылаиы иҿынеихеит. Иццакы-ццакуа иԥылоз ауаа лаԥшыла еимдо, иаха шаанӡа дтәаны ииҩуаз атетрад бӷьыцқәа еидыцьгәала икны, аԥошьҭа ашә ааиртын дныҩналеит. Дышиашаз, нбан ҟаԥшьыла аҩыра зныз асаркьатә хышә хәҷы днадгылан, конвертк аахәаны, аҭаҩ хгәамҭа иеиԥш ачернила зҿатата игылаз астол днадтәалеит. Иикыз абӷьыцқәа ааиҵиртлан илаԥш рхыго иҿынеихеит:

«Сбыҳәоит бысзыӡырҩыц, Хьыбла!..» – абас иалагон ҩажәихәба даҟьа ирзынаԥшуа иҩыз асалам шәҟәы. Адгәыр иԥсы-иԥсынҵры змеидаз аҭыԥқәа ахьыҟоу даннеилак, дааҭгыланы даԥхьо, деиҭаԥхьо, нас акакаҷ зҵашәоз иблақәа егьырҭ ацәаҳәақәа инырхыга, аҵыхәтәантәи адаҟьа дҟәызгаӡа акыраамҭа дахәаԥшуан. Уи нҵәон: «...анкьатәи ҳабзиабара аҟнытә изаҟаразаалак акы бзынханы иҟазар, сбыҳәоит, Хьыбла, абри асалам шәҟәы Ҳасан ианбызнеигалак аены, Шьашькәа аус ахьылуа аклуб аҟны ҳаиқәыршәа. Адгәыр.»

Адгәыр дрыхӡыӡаауа, иԥсы иалхны ииҩыз ацәаҳәақәа ицәеимпыр ҳәа дшәозшәа ибӷьыцқәа ҩынтәны иааирееын, иааихәаз аконверт инҭаҵаны, иҷабит. Нас, ахәыԥсы хаххала, иажәны, икостиум аҵырҟьа џьыба иааҭигаз аконверт ҵаҟа

иаҵаԥыз адрес илаԥш лахиган, адырԥегьых наҟ инаҵәахны, аԥра дналагеит…

«Ус иаҳа еиҕьхап, – дхәыцуан Адгәыр еидара дук иааҵыҵыз аӡә иеиԥш дласкәантраӡа дахьнеиуаз, – дреск ақәымкәа, мҳәырк аархамкәа аконверт цқьакәакәараӡа ирбар, лара илырымҭаргьы ҟалон. Араҟа амҳәыргьы аадырхоит, нас аҵара ахьылҵоз Урыстәылатәи адрес ақәԥуп, – гәрамгарҭас ишԥаркри. – Иаԥхьа амшын аԥшаҳәа иаваршәны илашьҭыз абаҳча дынҭалеит. «Ҽнак хынтә иҭыргоит» ҳәа аиашьыкь амгәацәа ианын, – раԥхьа дназдгылаз аҟәардә иаҵәа дныкәтәан, инапкәа наҟ-ааҟ еиҵҳәа ибӷа нкыдиҵеит. – Ус анакәха, уи иахьа Ҳасан инапаҿы инеиуеит. Ахәылԥаз – Хьыбла!.. Игәы нҭыԥсаа-нҭыԥсааит Адгәыр. Гәаныла аттаҳәа илаԥш рыхго иҿынеихеит Хьыбла лымԥа иқәиҵаз асалам шәҟәы ацәаҳәақәа. – Уаҟа иануп аҵыхәтәантәи сажәақәа… Аӡәгьы игәхьаа скым, сгәы аартны слацәажәоит, сеилылкаар бзиоуп, сылзеилымкаар иҟасҵагәышьарызеи. Уаҳа даҽак ҭам абри сгәы, цәгьа-мыцәгьас иҟаз зегьы ҭысцеит, урҭ рҭыԥ, лара илысҭеит!..» Аҵла дуқәа реимҟьара ибжьыҷҷаны игәыдшылоз амырхәага иҽаҭаны, аҟәардә ихы надиҵан, илацәақәа неиқәиԥсеит. Адунеи аҿы ҭынчран, ахәхәа-хәхәаҳәа аԥша индо ихагылаз аҵла ду ақәцәахьтә иааԥуан ажәардәына ашәаҳәабжь. Акәылкәаҷаҳәа иааҟәымҵӡакәа игон уи абжьы. Издырхуадаз ажәардәына усҟан ашәас иаҳәоз: амала уи агәаҟ изы игәаҟашәан, аԥшқа изы игарашәан, Адгәыр изыҳәа абзиабара иазкыз ашәан.

Амра ашәахәақәа ирыланы илбаауаз ажәардәына ашәабжь игәы иҭаҷабуа акыраамҭа дӡырԥуан Адгәыр. Нас илацәақәа аахитын, аҵла дԥаҵаԥшит. Ажәардәына ашәа шаҳәацыз иаҳәон, аха ахаҭа ибарҭамызт. «Снахәаԥшызшәа сыҟандаз», – ааигәахәын, дԥагылт, ихы раҳаны аҵла дшаҵагьежьуаз, иналԥраан, икәкәаӡа абаҳча иазцеит.

«Ашәаҳәара иаҟәысхит, садызцалазеи, стәаны сазымӡырԥуаз!» – ихы гәыбӷан аҭо, абаҳча дынҭыҵит Адгәыр.

Макьана шьыжьын. Даазгаз амашьына хәылԥазынӡа ихынҳәуамызт. «Сабацари», – дхәыцуа даагылеит уи, – уаҵәынӡа аамҭа шысхызгалак исхызгароуп… Уаҵәы Хьыблеи сареи ҳаиқәшәоит, – сцалап абас амԥа саныланы, сыԥналап акасы еицарсы хәыцы ахьылзаасхәаз амагазин, избап ҳаҿҳәара ԥцәаны аҵыхәтәаны ҳахьеидыҵыз аҭыԥ, сахьылԥылаз авокзал!..» – ашацаҳәа уахь игаз амԥа днанылеит.

Амра ҵлакашәара аиҳа аҽԥышьҭнаххьан, Адгәыр иҵьыба инапы ҭакны, агәалашәарақәа дрылахәхәа, Хьыблеи иареи аша-

ра иазыԥшны иахьтәаз азал данааҩнашылоз. Азал аҿы ауаа рацәан, џьоукы гылан, џьоукы тәан, даҽа џьоукгьы акассақәа ирыдеибагәала абилеҭқәа раахәара иаҿын. Адгәыргьы мҩакы иқәгылоу аӡә иеиԥш иҽыӃаҵаны ауаа днарылс-аарылсуа Хьыблеи иареи зықәтәаз аӃәардә днадгылеит. Азныказ дџыџӡа даагылеит, нас днаскьан аҭӡамц днадгылеит. Хьыблеи иареи рҭыԥ аҿы, рыблақәа амца хыланы, аӡәгьы дрымбо, аҵлеи аӡахәеи реиԥш анеиқәҵәашарада ус рымамкәа, еиҿаԥшуа итәан ҷкәынаки ӡҕабки. Руа иаанхоз, руа ицоз дыздырхуадаз, амала, еиԥырҵуаз џьоук шракәыз ҩашьомызт, рнапқәа еиҿаршәны иркын.

Адгәыр дҭанагаланы урҭ дышрыхәаԥшуаз: «шәааӡырҩы, шәааӡырҩы!..» иаахәарчарт арадио. Иааилаҩҩит ауаа, ашә ахь зҿыназхаз дрылаланы иҿынеихеит Адгәыргьы. Ихьаҵны ицо амшын ацәқәырԥа дышьҭнахызшәа, ачамаданқәа дрыхӃьашо дышнеиуаз адыххәа даагылеит: Лад днеихьыԥшит. Уи чамадан дук даҵақь, ауаа рыжәпара еимгәҳәо, ашә дынхыҵхьан.

«Дабаанагеи уи арахь, џьаракыр дцомашь?» – ихы дазҵаауа ашацаҳәа днаишьҭалеит. Ауаа аӡәи-аӡәи еинӃьа-еиныԥо, акакеҩҳәа еиқәҿыҭуа, рвагонқәа ирыҵеибаҳәа ахалара иаҿын. Лад адәыҕба даваланы, уажәы-уажәы ихы ҩышьҭыхны аҩырақәа днарыхәаԥшуа, деиханы, есс, лада дцон. Адгәыргьы ауаа иҽынрылакуа дишьҭан.

– Иааг-иааг! – Лад дназҵаххыз авагон абарҵа даақәгылеит Хьыбла. Уи лыхцәы акны иԥаны, лаԥхьаӃа иаахыршәҭ, ихәазышьӡа лгәы ԥшӡа икыдын, лыблақәа ачча рхыҳәҳәыла икәалыкәаџьон. Адгәыр ивараҿы игылаз акиоск агәаԥхәа днадҳалт. Дырҵысны дарцәарц аҭахушәа иӃәараӃәанҽон, иӃәараӃәанҽон дзықәгылаз адгьыл, аԥхыӡ еиԥш нахьхьи алашьцара далибаауан зашьа ицхрааны ачамаданқәа хазгалоз Хьыбла.

Арҵәааҳәа иҳәҳәеит адәыҕба, аӃәақ-чаққәа авагонқәа реинӃьабжьы геит, Адгәыр дхахаӡа уахь иҿынеихеит. Аха, ухасыжьлом лҳәозшәа, Хьыбла дзықәгылаз абарҵа ашәқәа наӃ-ааӃ икны дылагылан амҩаԥгаҩ ԥҳәыс. Адәыҕба аныӃәашәа есааира иацҵо, афақь агәыҵӃьа амраҭашәарахь ахы рханы инеиуан.

«Арҵәааҳәа сыҳәҳәаны сыҩны сашьҭалап, Хьыбла дысцәызгаз авагон сзахьымӡар, аҵыхәтәантәи сҽаҵасыжьып!» – абас гәаԥхарак ааизцәырӃьеит Адгәыр азныказ. – «Мап, мап! Сгәы иҭоу ламҳәакәа сыԥсыр срыцҳауп!.. Сухьӡоит. Уара адәыҕба, сухьӡоит!..» – игәылпыж-гәылпыж иблақәа иаарыхгылаз алаҕырӡ далԥшны, игагаӡа ибон зҵыхәа иҿаӃьаны инеиуаз адәыҕба.

АХАЦӘА РАШӘА

Аиҭыртҵра иархьшәашәоит ацәанырра
ссакәа – аԥша ацәашькәа шарцәо аиԥш.
Ф. Ларошфуко

Саид амҩа даныкәгылаз аламҭалаз, ҭаҳмадак, аҵәымҕ жьакца ҩаганы игәы ахы иҩалеиҵеит:

«Ааи, ааи, ауаҩы ихала дыкәымхароуп, – иҽаҿшьааны даҿын уи аҭаҳмада, – иара иимбо, аха ихаҭа дызбо аӡәы еснагь дивагылазароуп... Дзыцәшәаша... Ӡи-мцеи ҭӡамци-баагәареи ирызнымкылаша аблакәа зхоу аӡәы?.. Ааи, ааи, дадраа – ауаҩы, сызбода, схала сыԟоуп аниҳәа, игәы ианаанага нахыс дгыгшәыгуп, иԟаимҵара алԥха ҳамазааит...Дзыцәшәаша,дызцәыԥхашьаша!.. Ацәгьа шианамхо, ибзиагьы шыбжьамӡуа идыруазароуп ауаҩы!..»

Иҳаракны итәаз аҭаҳмада, инарҭбааны зхы икыз ихатәы философиа абакылигаришь ҳәа дзазымхәыцит Саид – уи, раԥхьа зҿаазхаз ахҿакәа игәы иҩалаҕҕан, иагьизхеит, иԥсы изҭымкаауа ауп аҩнынӡа дшааӡаз. Дахьааизгьы, иԥшәма, аҭаца-ԥшқа, мызкада зыбла дҭамԥшыц, уаҵә ашьыжь изаҵәӡа иаанижьуаз длазҵааит:

– Сима, ибымдыруеи адәы-ӡәӡәа сшыкәтәоу?!.

– Еиҿԥнаҳҳәо егьыԟам, – еилыжәжәа иԟаз иџьымшькәа лнапсыргәыҵала иҩыкәылҳәан, игәкуаз иблакәа аахылтит.

– Уиами исзышьҭымхӡо...

– Иԟаҳҵарызеи, Анцәа иҳаиҭан, Анцәа иаҳцәигеит.

– Анцәа?!

– Ииуеи Анцәа?

– Уи игәра бгозар?..

– Ҳа-ҳа, ҳа-ҳа! – иҵызәӡәааа иҟаз лыҕра лнапы ҭаԥсаны, лыбла мцаԥшьқәа лаҕырӡыла иҭәаанӡа дыччон Сима.

– Инапы банысымҵози… Сан дыҟам, саб дыҟам!..

– Анцәоу?!

– Ааи, Анцәа… Уаҳа исымада?!

– Уигьы угәаҕьып уара, – ихәаԥ-хәаԥӡа илырчит лԥышә ҟаԥшьқәа рыҩбагьы. – Игәра ганы уигьы инапы сануҵап…

– Уигьы игәра аузгахуа, аха, – лыхәда ҵҟәашаа инапы ныҵишьын, лԥышәқәагьы кәаԥӡа иааҟалеит.

– Ушьҭалар уҭахызар?

Атлаз ҿыц аиԥш иааилашьқьырит Саид ииаҵәжьышәқәа…

Ашара цәаак зҭашылахьаз ашҭа ҭацәын, изаҵәын, еибан Саид ианааниӡьуаз. Аҩада – ақыҭа ахыбрақәа ԥсаҟьаны изҿаԥсаз амарда иаҵәа аԥсҭа еиқәара иныҵаӡ ианцалак, аԥсҭазаара аҵыхәтәа уаҟа иаанҵәон. Нас нахыс – ашәҵла ԥаимбарахқәа, акәара лашәқәа, ихәаршыз асы-наҟә, ашәарах згәылаԥхьо ахрақәа… Иара аладагьы уаҩы дзыргәырҕьашаз ссирк ыҟаӡамызт: адгьыли ажәҩани ирыбжьабылгьо ирыбжьажьын ашьа-гьама змаз амшын, зымгәацәа еидыз ақыҭақәа ирыбжьалахьан абызкаҭаҳа, ԥҭа мамиқәарақәакгьы ҟәызгаӡа ажәҩан алакыҵа иҵажьын.

«Ааи, ааи, ауаҩы ихала дықәымхароуп!..»

Сима Саид данынаскьалгоз, ажьыргәыц иаҩаӡо амлаҕәыр аиԥш дҩышьҭыԥашәа лун, илахь аҟьаҟьараҵәҟьа аҵәах аахлыргеит. Изакәтәы аҩысҭаа-мусхәу уара идыр, Сима дахьагәӡыз акәымкәа, раԥхьа ишьхәа алаӡаратәи адоуп иҭрысыз. Аха Саид даугаӡаху – пату зқәиҵаша идыруеит: афронтаҿы даннеигьы, мызкы, Сима лԥышәқәа ахьаныз аҭыԥ, ӡы акьмырсӡакәа иҭахкааны иман. Ашьҭахь, аҕа мыжда дыԥхарсны дшааицоз, Ҟәбина аӡы дҩалаҳан, зегьы аамӡәӡәааа ицәагеит акәымзар. Уи азы Саид аҕа ахамшҭыхә дҭаиргылеит: ихәаабжьы иарҵысыз ар ҩеибаргылан, еимдырххоз аҳабла ргеит, раԥхьатәи аорденгьы ҕьаз-ҕьазуа Саид игәы иазыркыз убри ауп.

Аибашьҩы иблала уахәаԥшуазар – амшқәа зегьы аурылагьы, ҭбаарылагьы еиҟароуп. Насгьы амшқәа рхыԥхьаӡарала ауакәху аиааира шыҟало – ауаҩы дыҵзырҟьо зеиԥшроу аиԥш – Саид дыҵзырҟьоз амчгьы ибаша-башаз мчымызт аиааира агараҿы.

Зныктәи иҵҟьаразы ҳамҭак изаԥҵәаан Саид. Нас, иԥышә еиҟәышьшьа хыжәпаақәа акарандашь ԥагәа нарыбжьакны ирцәаакуа, хаҵа маҭәала еилеиҳәарц ииҭаху иажәа ԥшқарахқәа

еидыриааланы ақьаад ианҵо иҿынеихон. Хышықәса рыԥныҵӄала иаԥиҵаз исалам шәӄәқәа зегьы абас иалагон: «Сима, баасзыӡырԥи арахь!» Иалгон: «Еҳ, сызшаз суҳәоит!..», «Сеидроу, цәгьарасгьы иӄасҵахьоузеи!!»

Ауаԥы иикуа-иишьҭуа аниқәманшәалахалак, иаалырӄьаны разра дукгьы изцәырҵуеит – Саид, анҵәарахьы зхы кыдыз икарандашь ԥагәа ақьаад иақәгәаны, инбанқәа зықәха икарианы, дыԥуа дышнеиуаз, акомандир диԥхьеит:

– Афырхаҵа Кьацәба! – иҳәеит акомандир, дцәырҳазшәа даалӄьан.

«Сима лтәы саҵанакыр, уахьынтәгьы сышԥахнымҳәри», – илақәирҕәҕәеит Саид, аха аӄаԥыҳәагьы иҽыԥеиҵихит – аибашьраҿы ианyқәыҕәҕәо иаҳа аҽеиҵыхра шаҭаху заманалаҵәӄьа идыруан.

– Уара ушынеибаку фырхаҵарала уҭәуп!

«Дкыдыбгааит ҳҭаацәеи ҳхи еихӄьа-еиԥӄьа иӄазҵаз!» – аҭуан ихы анԥаҵаҕәҕәа, маҷк иҽааиреиҵьит Саид.

– Умилаҭ рзы ухьӡырҳәагоуп!.. Иҭабуп ҳәа раҳҳәоит абас узааӡаз!

«Исымагәышьада, зегь рыла скьацәбоуп!.. Лымацара, лымацара!..» – Уи ахәашабга абжьы аӡәыр иаҳауазар, ишьапы дықәнаӄьаратәы иҕзит Саид игәы. Нас, – аԥыза акомандир, – иҳәеит Саид иԥси-иԥси еивҵахо, – сшәыҳәоит иаҳа иахьеилашуа џьара сдәықәшәҵа!.. Наӄ ҳалгап!.. Зегьы ԥнык-ԥнык ҳамоуп!..

– Удәықәаҳҵоит, иахьаҵәӄьа удәықәаҳҵоит! – аԥҭа црышқәа амра шрылымԥхаара, аразра ааилԥхаа-ааилԥхааит акомандир.

«Сима лразӄы сышԥаҵанамкри...»

– Амала, уажәазы иаҳа иахьҭынчроу.

– Мап, сшәыҳәоит, аԥыза акомандир, ҳалшәырга!.. Ҳадхалацәеит... Зегьы ԥнык-ԥнык ҳамоуп...

– Убрахьоуп уахьцо... Жәамш усҭоит – уфырхаҵареи, угәымшәареи, уԥсадгьыл азы иумоу абзиабареи рзы! – дԥагылт акомандир, хышықәса раахыс дымлахаӡакәа, амраҭашәарахь ирханы иикыз инапгьы Саид иахь аҿынаирхеит.

– Аԥыза акомандир! – азныказ дҵысхәхеит уи, дԥыр-ԥыруа анышәтә ԥны дԥдәылԥрааит, ас-цыра аиԥш аҳауа дналахәмарит, «Ураа!» – гәаныла дыҳәҳәеит... Аха иаалырӄьаны иҽиԥсахит: иҭрысны инаскьеит ԥбара зхымыз иблақәа, илахь ацәақәа рыманы илбааит иџьымшьқәа, аҽареиџьын – ампылк иаӄарахеит мыц зымҳәацыз игәы. – Аԥыза акомандир!..

– Ааи, акомандир еснагь асолдаҭ изы дҩызоуп!
– Сааӡа шәаламган, сшәыҳәоит!..

Саид адәыӷба станциаҿы даиааӡагьы иаҳауан икомандир иччабжь – еилыргашьа змамыз: агәырӷьареи ашәаӡыӡареи, агәаҟ-ҵәаҟреи, нас, ҿи-бзи рыла иузымҳәо даҽа цәанырра хлымӡаахқәаки ирылҩны. Ҽаԥара дыԥон, қдаӡак ықәҳазшәа адгьыл ацәа ҩахӡыӡаауан, иҵакәашон ахәышәбылфҩы зҭымҵыцыз апатрона ҭацәқәа... Дызџьаҳшьарызеи Саид, ҳаргьы усами ҳшыҟоу, мшәан: ҳахьнеиуа мызкы аԥшра шҳақәшәо аадыруазаргьы ҳаццакуеит – астанциа дәыӷбоу џьаҳшьоит, зыԥсы шьыжьымҭан дызжуа милаҭ дшыҟам ҳхашҭуеит – ҳаргьы усами ҳшыҟоу..

– Аҳаирплан уҭахӡами? – иҽыргызмалны дҵааит зҷыкәа блуз зшьамхқәа ҭаҵаны, астанциа ашә илатәаз аҭаҳмада заҵәы.

– Аҳаирплан?!

– Ааи, аҳаирплан, – уу-уу-уу, – наҟ-ааҟ еиԥыларц рацәак згымыз изамҩақәа ааирҳаҭҳаҭын, аҟәраан-аашьа аиԥшгьы иҟьеит аҭаҳмада ижәҩақәа.

– Алаф умҳәозааит, аҩыза? – ажәа «аҩыза», Саид хышықәса рыҩнуҵҟала ииҵаз аурыс ажәақәа зегьы реиҳа дацәԥхамшьакәа ихы иаирхәон, насгьы, иахьаҭахугьы иахьаҭахымгьы ибжьаргыло иҿанынеихалак, ақәырд иласа қалԥад аиԥш иӷраҷкәынӡа иааҟалон. Уи акәым,ҽнак «аҩыза Гитлер» ҳәа ахьиамхаҳәаз азы, даныҵҟьоз зны ирҳаз иорденқәа акы, аиха-цҳафыр зықәшәаз кәаӡ-ҽыҭшәа иамҟьаны ицарц аԥсык ауп иаагхаз.

– Алаф? – зынӡагьы иаҩысҭаахеит аҭаҳмада ихы-иҿы. – Жәаминуҭкгьы ҵуам, реидара иаҵаланы, иқьуа, амраҭашәаарахь рхы рханы ицеижьҭеи... Реидара Гитлер ихы инақәыжьны ишааиуа уаашьҭрымхри... акы уазмырҳәазозар акәхап, аха егьырҭгьы шәыцхраап – урҭ амыждақәа ашхырцәаӷь иаҩызоуп, аидгылара рдыруеит.

Абраҟоуп Саид, аҭаҳмада дысхыччозар ҟалап ҳәа, агәыҩбара ахьиоуз: игәы ҩаиҵасын, иҭаҷкәымқәа руакгьы ааираҵәеит... аҭаҳмада иауидырхуаз, Саид ҭаҷкәымла, афранцыз ҵәымӷ ахы длықәсны, акәаш-ҵла илаларшьшьы игар шилшоз:

– Аҩызаа!..

– Ахәмаршьа ухашҭма, мшәан? – иҳәеит аҭаҳмада, алаф шеибырҳәоз ргәы ԥибаҵәахьазшәа, ихагәҭа акылӷьашаарагьы зны иаачыхә-чыхәын, нас иҩалнарҟьа-ҩалнарҟьеит.

– Аҩызаа!..

– Меҳ, ахәмаршьа ихаштӡеит убауоу, – дҩаҵӄьеит аҭаҳмада, иблуз ԥаҭхалеи-гәаҩа акалҭ илшәшәаны инкаԥсеит алабаҟәа ҩба: акы – ҩежьын, егьи – ӄаԥшьын. Сара апост сыҟәгылоуп, – иҳәеит уи, Саид инапы ихьымӡаратәы аӄара иԥсы анига.

– Сара аҩыза акомандир соуишьҭит!

– Ԥшӡала. Уажәы ахәцәа зго адәыӷба ааиуеит, умцари нас.

Ԥшьшьала рҿааиҵдыртлеит ицәышхахьаз Саид инацәкьараҟәа, нас длаӄәын, алабаҟәа рыҩбагьы аашьҭыхны, аҭаҳмада ишӄа иҿынеихеит.

Изҵаз аидара закәу адыруазшәа акәын адәыӷба шааиуаз: аԥышәҟәа еихарӷәӷәа, аӷьымшь ҭарссы, инахылҵуаз аӄыгәбжьи иҩҭӄьаз алҩа ҽыҭҟәеи агәыҵа иныҵаҵәахуа.

– Ублуз аҳәынҵәараҟәа еибаркы! – Саид акоманда ииҭеит аҭаҳмада, – уареи сареи ҳаиҳа зымчу зегьынцьара иӄоуп… Зны иныскылоит, нас срацәажәоит.

Аҭаҳмадеи апаровози рыблаҟәа ааихмырсыӷьӡакәа еиҿаԥшуан, еизааигәахон, атта-ттаҳәа еицәажәон. Ус, инарыбжьачыз афаҟь дналаӡ данца, азныказы игәыӷраҟәа наилԥшшан, ахра-шәыгә иаҩызаз ишьымхҟәагьы аaиҵаӄәарӄәарит Саид. Амала, уаҩы еибга дуӡӡак, хылҩа-ԥсылҩа ҵандак дналаӡыҭы дышзымцара ауимдырхуаз уи, аха ажьа ԥшҟаҟәа ирҩызами агәыӷра мыждагьы!..

Илаба ӄаԥшьы аҿаркәаӷны ишикызгьы, вагонҟәак ивганы иҩаскьан, иҟәызза иаагылеит апаровоз цәыггара, ашара ихнатыз баӄаха даацәырҵит уи аҭаҳмадагьы.

Саид шьаҿаҟәак иаԥхьаӄа иааӄаиҵан, аха аҭаҳмада иҽыззикыз ангәеиҭа иҽааникылт. Уи, илаба-ӄаԥшьы ацәашьы аиԥш ишикыц икны, амардуан иаҿагылаз афицер диҵаԥшуа диацәажәон, иара афицер ажәҩан даҵаԥшуан.

«Лажәк еишуашәагьы иԥхьаӡом, – игәы ҩаԥаны ихәламшәа ааннакылеит Саид. – Сышҭоумҵо сымбари!» – зны, дзыҟәгылоу адгьыл дазынкылауоу гәеиҭарц даазазеит.

– Еи, асолдаҭ! – аиҭаҵха иамраӡакәа иаҳаит аҭаҳмада ибжьы. – Иааихга арахь.

Саид ибла ихаҳалаз алашьцара неимыгган, дәыӷбагьы, уаагьы зегь зыҟәгылоу адгьыл инапы акәшозар, игәыдикылар моу имамкәа иҿынеихеит.

– Аа, – илаба ӄаԥшьы Саид инаиҟәирххеит аҭаҳмада. – Шәбылтәы нҵәаргьы амҩа шәыҟәирхом…

– Сара аҩыза акомандир соуижьит.

– Удокументқәа!

«Урҭ иаҳа рыгәра жәгозар ара иҟами», – инацәкьарақәа иџьыбахь инаҭрысит Саид.

– Ҳахьнеиша ҳнеиаанӡа, ацә-цәаҕәа аиԥш аус ҳзууроуп, – иҳәеит амардуан иаҿагылаз афицер, ашәҟәқәа ыргьежьны иҭо.

«Ахәда зыҟоу ауҕә азоуми», – ааигәахәт Саид, аха уи еиҭаганы изҳәо дыҟахызма. – Сыхиоуп аҩыза!.. – иблақәа ҭырхаха дҩаиҵапшит, чынс имоу изеилкаауазар игәахәын.

– Аҩыза акапитан!

– Аҩыза акапитан! – аҕьеҩҳәа еидикшалаз Саид ишьхәақәа, игәоуҭартәы дҩышьҭдырԥеит аҭаҳмада.

– Шәбылтәы нҵәаргьы амҩа шәықәирхарым, – ибыз нақәыршәны еиҭаахиҩеит уи ишәаргәындара.

– Ацә-цәаҕәа аиԥш, иуаҳама?..

– Сыхиоуп, аҩыза акапитан!

Саид, ацә-цәаҕәа аиԥш аус иураны дахьыҟаз авагон, ашьеи ашьыҟыӡҟи зылччаны иҩеиуаз бымбалеи касышлеи иҭәын.

«Ахәда зыҟоу ауҕә азоуп... Амала, ушьапқәа срыкәыхшоуп – уҭыцљ шьапқәа, уаанымгылакәа уцала, – иарҭмаҟ нышьҭаҵаны, имахәарқәа ааԥхьеирҵәеит Саид, адәыҕба аҿанынанаха. – Иҟалахьоума, нас смаҕрақәа лашьҭны – сҩаҵшәеижьҭеи иҵыркәакәоуп... Амаҭәа зӡахуагьы иззиӡахуа дижьарц даҿуп, мап анакәха, досу иҳазшоу ҳзиӡахыр – алашьҭра иақәиҭым – акьаҿ, аԥхьарҵәара злахьынҵам – ау.. Уиакәым уажәы – сара абас сызшаз суҳәоит, уи адгьыл сшьапы ауркрацы!..

– Иудыруама, уара иҟоуҵо иаҵанакуа?» – дсазҵааит ҳкомандир, жәаха ани анемец фицар ԥсаҭацәгьа дсыманы санааи.

«Исымдыркәа, – схәеит сара, – аӡә даҳшьыр, аӡә даҳкыр, иаанхазгьы игәы ҳазҭҟьар – ирласны ҳаҩныҟақәа ҳамцози!»

«Мап, уара иҟоуҵо уиаҵкыс хараӡа еиҳауп, –дырҩегьых сгәы аҟаҵара далагахт уи, – адунеи иахьыз азҩаҿкы ухәышәтәуеит!»

«Иҭабуп!.. Ухы абзиараҟынтә иуҳәагәышьоит», – наҭаскуан сара, иара дааҟәымҵӡакәа исыхәлеиԥхьаӡон, исыхәлеиԥхьаӡон...

Адагәа егьа дҟәышзаргьы, агаӡа ихьӡуп – ашьҭахь, аҷкәынцәа иаҳа ирԥсылманшәаны иансарҳәа иауеилысымкаауаз: зуаара уаҩы имоуӡо ажәа лԥшаахқәа сеиҳәозаарын – «апатриот»

– зыԥсадгьыл азы ишоу ҳәа акәзаап иаанаго, сара, упатреҭха саԥхьа угылоуп иҳәазшәа ауп ишеилыскааз…

Сара исыбыргуи, спрофесҭарми, уи алемс фицар ԥсаҭацәгьа иаасҭа – аҿаҳа-дагәа цқьа. Арахь ашьшьыга уҭыганы уаазгаз, ашьапкәырша ныҟәызгақәо дреиуоуп ҳәа аниарҳәа – аламҵ зхаабыцуа алажә еиԥш ихаԥыцқәа еихеикшо далагеит: асолдаҭ диаҭәеишьом умбои, аинрал дикыр акәзаарын ииҭахыз.. «Аинрал иауп дзытҟәаз, ижәҩан ԥштәалоу ашьа злоу дышныҟәарыз дныҟәеит арахь даныҟаз», – ҳәа ашәҟәы ҿаҿаӡа инаицырҵар, џьанаҭ ашәқәа аҷараҳәа изаадыртуазар акәхарын, игәнаҳа сықәсҵеит…

«Аибашьраҿы изыхәҭоу дҭахароуп!» – иҳәеит, хымыжда зхагылоу ҳкомандир – «Дшәымшьын, ибла иџьа або адәы дықәзааит», – анысҳәа… Умбои, сара ԥсуаҵас схәыцит, иара ҳәынҭқарҵас… «Ажәлар ирылырцаз иауп аԥсеиҭаԥс», – ирҳәо смаҳахьази… Акомандиргьы диашоуп, аха ажәларгьы ҳаҕоу дрылырцааит – аԥсцәа урылаԥхьозар иаҳа еиҕьуп, умала ахан хьыҵәцара уҩнакызар аасҭа…

Аԥсцәа рыцҳақәа… Ишԥеилажьыз… Уаанӡа, зжьы ужәыр, зтәан еиламгылоз ауаа, ианнибарҵәа – еинааланы, икәаԥ-кәаԥӡа, зылахь аеҵәа аркыз ихы згәы аџьар кыдыз иқәҵаны «ицәан» – иҳақәшәаира дшыцәара… Иара адәы мыждагьы заҟарази!.. – Саид ихы ҩышьҭихын, еилацәашь ишьҭаз ахәцәа еиҭаархигахт, игәы нкыдыԥсааит, аԥшатлакә аиԥш гәаҕкгьы иҩнуҵҟа иааилагьежьит. – Шәара ишәхарагәышьоузеи… Ишәҟәыблаауп!.. «Аибашьраҿы изыхәҭоу дҭахароуп!»

– Саҳәшьаа! – ахәцәа рыгәҭахьтә игеит, атанк аҕрысызшәа иҟаз бжьы хәахәачахәак.

– Ҳаи! – ихәыцрақәа дҩаргәылҵәрааит Саид. – Уаҳәшьа дыҟам, аха уашьа ара сыҟами, – имаҕрақәа иҵегьгьы иҩаԥхьарҵәаны, ашацаҳәа уахь иҿынеихеит. – Ааи, гәышьа, наҟ ҳҭаԥшуа ахықә ҳаннықәгылалак – ани, аеҳәшьеи, анцәеи ааины иааҳԥырагылоит… Анцәа дсыздыруам, аха егьырҭ арыцҳақәа ухахәыс игәырҕьаны ауп иштаԥало… Сара уахьала сҭышәынтәалахьеит – сыжәла ишақәнагахара сыҟоуп… Аха Сима дсымами –анрагьы, аеҳәшьарагьы зегьы еилазыгӡо Сима!..»

– Саҳәшьаа!

– Аапт, аҳаҳаи, умшәан!..

– Уаҟәыҵ аҟаара!

Деиханы, зымҩа дықәыз ахә днаиҵагылоны, дааннакылеит Саид ихашҭхьаз аԥҳәыс бжьы: деилнашьааит, иԥгацыз идақәа

акәадахара иналаган, иблақәа уазыруа еимдонаӡы, деилышша, акагьы даԥсамкәа даақалеит.

– Амшә! – иааиқәшәеит, иага ажәҩан ҵнаԥссаауа идузаргьы шьхак шынеибакәу изыхӡаларатәы зыҽзырҭбаахьаз Саид иблақәеи есааира зыҽзырхәыҷуаз аӡҕаб лыбла ҕраҷкәынқәеи. – Амшә ҳәа ауп исҳәаз!..

– Аҩыза!.. – наҭеикит Саид, уи ар рымаҭәа лшәызшәа аниба.

– Амшәи аҷынҷеи ҩызарас ирзеилагәышьоузеи, – лҿы лнапы надылкылан, игәыбзыҕ-гәыбзыҕӡа, ицәаак-цәаакӡа иқалахьаз лыблақәа иҵаргьежьуа, аҷыхәҷыхә ҳәа дыччеит аӡҕаб.

Аиашазы, шьала ишәыз акасыш-хы ду зшьымхы илаҵаны, авагон адашьма иқәтәаз аӡҕаб, ихьшәахыхроу ҷынҷак акәын дзақараз.

– Аҩыза!.. – аарла иҿы ираҳауан Саид, аӡы зҵабаз аԥсыӡ аиԥшгьы дыԥсылмыткуан. – Асолдаҭ... Аибашьҩы!.. – ар рдаул зуҭаххи – убас абжьы геит дызкыдсылаз игәы.

– Аибашьҩы сыздыруам, аха амшә, амшә еиқәаҵәа! – Саид игәеиҭеит, уи аӡҕаб акы лыԥсы иалакны ишылбаалдоз, аха изызҳәаз изымдырит. – Амшә, му-му-му! – аҷыхә-ҷыхә, аҷыхә-ҷыхә, – рыҽдырчуеит, есааира ицәаакуеит, шәарҭак рымоушәагьы еиқәықыџь-қыџьуеит иҵаԥшуа лԥышәқәа. – Амшә, му-му! – дақәыҵуам уи.

Саид даазазамазеит.

– Аа, арахь, арахь, усықәҳауеит!

– Аҩызаа!..

– Ицәгьамызт, амшәи аҷынҷеи реиҩызара шықало гәаҭазар... – аҷыхә-ҷыхә, аҷыхә-ҷыхә...

– Еи рыцҳа, акы баршуеит! – иҳәеит Саид, аԥсышәа цқьала.

– Учеченума уара! – дҵааит аӡҕаб.

– Ачачанҵәқьа бара боуп.

– Нас узмилаҭда?

– Аԥсуа, аԥсуа! – адырҩегьх игәы дкыдсылеит Саид, – ахьи абҩеи бзеилмыргозар, бызцәажәаӡои иҳәашашәа иҽықаҵаны. – Сгәы иаҭаху сҿы исзарҳәо сықандаз, ацгәы абла басырҭәҳәарын!..

– Абри дчеченуп, – лҳәеит аӡҕаб, лшьамхы илаз акасышхы қаԥшьы лнапы нақәылҵан. – Ҩымш ҵуеит дырхәижьҭеи, – иҿыханы иқаз лхы-лҿгьы иаразнак иаашәшьит... Нас деиҭааиҭашәеит, – иаанкыли, иаанкыли! – лнацәхыԥ зықәкыз ахә инапы ахәда неилырбеит Саид.

Иаргьы ашырҳәа длаҟәын, ахәгьы, азҕабгьы рнапқәа инапсыргәыҵа иааҭахиҩеит.

– Нас? – еиҭеиҳәеит Саидгьы деилыбзаа-еилыбзаауа.

– Иауама?

– Амцхәгьы!

– Уи сара сгәоуп, иара игәы, иара игәы, амшә?

– Уигьы иауеит.

– Уиашоуп!

Аиашоуми, усҟанҵәҟьа ахә азәгьы дигәалашәомызт: Саид иаԥхьа дааины даагылеит Сима, азҕаб илцәеилаҩашьеит асолдаҭ инапы џьаџьеи афицер инапы ҟәымшәышәи.

– Иауама?

– Амцхәгьы!

Саид дыԥхашьан, зны ихы лаирҟәит, аха азҕаб лԥырҕы-бла кәымпылқәа дкылҵәаӡаны дырго иаҥалага, ихы ҩышьҭихит.

– Шәара шәынцәа иаҳа дразызар ҟалап, – лҳәеит уи, лҟазшьа амалахазгьы иузадымкылоз абжьы лхаҵаны.

– Аҩыза! – ииаидирҕәҕәалеит Саид ахәи азҕаби рнапқәа.

– Умбои дамеигӡазакәа ушишаз!

Саид азҕаб илҳәаз зегьы инҭырффааны изеилымкаазаргьы, лажәа ахы ахьцоз идырит:

– Џьоукы рынасыԥ саҵанакны сааиуеит.

– Анасыԥ?! – дқәыԥсычҳаит азҕаб. – Сара сынасыԥгьы зны, ашьыжьтәи азаза аиԥш еилԥхаа-еилԥхааууа, гәил-шәҭык аԥышә ҟаԥшь иқәтәаны, амра агылара иазыԥшуан – агәил-шәҭы иаразы иԥтызшәа, амрагьы иаразы игылозшәа агәы иабон... Аха, агәаҽанӡамкәа, зны инҿшәан, икәлаауа ишнеиуаз, акәаԥҳәа ашьа инылашәеит – ауаа ршьа...

«Ихаҵкы сцааит ахаҵара-аԥҳәысра зшаз – аԥсҭазаара еиларххa ҳәагәыжьла ишԥалаҿеиҳәеи!» – ихы днацәажәеит Саид, азҕаб лажәақәа имч анрықәымха.

Ларгьы илдырит, ацәҟьа иакыз ауарбажә аиԥш иҟәазӡа лаԥхьа итәаз ахаҵа акгьы шизеилымкааз.

– Изыцәшаз амза ишԥеиԥшу ублақәа! – инапсыргәыҵаҿы иааҳәаҭмаҭит аҵыс-хәыԥшқа иаҩызаз азҕаб лнапы. Иаргьы дныҵашәшәаан, деизҟәаҿы адашьма дықәтәарц аԥсык ааигхеит. Аха...

– Саҳәшьаа! – еиҭагеит, Саид зымҩа дықәыз ибжьы.

– Аҳахаи, умшәан, уашьа ара сыҟами! – дҩаҵҟьеит Саид. – Дрыцҳауп, – инациҵеит, иҵаԥшуаз аблақәа днархыԥшылан. – Сааҭк ҵуеит имҩа сықәиижьҭеи.

– Хышықәса ҵуеит сара урҭ рымҩа сықәуижьҭеи, сзымнаӡеит умҳәозар.

– Сара акомандир соуишьҭит, – наҭеикит Саид. – Жәамш! – инацәкьара дуқәа зегьы ааидкыланы илирбеит. – Аҩныҟа!..

– Саҳәшьаа!

– Ааит, аҳаҳаи!

– Амшә, амшә еиқәаҵәа!..

– Аӡы, аӡы усҭап! – инапқәа уазыруа дааиҧхьишьшьааит Саид, зӡара лахыс иҳәаны иқәыз ахә.

– Атапанча!..

– Иарбан тапанчоу? Иззуҭахи, амца иаларыжьша.

– Саргәҵысҭа, саргәҵысҭа... Ҩынтә заҵәык.

– Ҳаи, ушаҟәыҵра! – ахы иацәихьчарц иҭахушәа, ахә иаргәҵысҭақәа наҟ-ааҟгьы инапқәа нарҧыреикит Саид.

– Атапанча!..

– Дқәыҧшӡоуп алахьшәашә, – еинылахьаз аҷкәын иҿафақьқәа ааирҿееит. – Рацәак ҵуам ихы-иҿы арыцқьара далагеижьҭеи.

– Ҩынтә заҵәык... Аҿеиҧсра!..

– Уҿаанкыл, аҩыза..

– Сан илашәымҳәан...

– Аӡы усҭап?.. – Ма хьаартәага хәшәык... Дабацеи ари аӡгабгьы? – даақәгьежьит Саид, аха аӡҕаб дыҟамызт – уажәраанӡа згәеисра еицгәарҭоз ахаҵа, қьырсианҵас игәы инапқәа ықәҵаны, деиҵхәаа дышьҭан. – Ҳаи, алахьыцәгьа! – уи иахь днаҭрысит, ҧахьа зҿынӡа дзымнаӡаз инапы ахәдагьы ааникылеит, – ҳаи алахьыцәгьа!..

– Саҳәшьаа!

– Хаҵа уҟами, абааҧсы!

– Аӡы, аӡы!..

– Ҳаи, абаақәа, ара сыҟами! – руа дахьыҩра изымдыруа, даaикәагьежь-ааикәагьежьит Саид. – Аеҳәшьа дабаҟагәышьоу ара, хаҵарас исылоузеи саргьы, амала, аӡы сымоуп, аӡы уажәыҵәҟьа, сашьцәа! – иган иадыз ифлиага, тапанчаҵас еиларҕәҕәа икны, аӡы иазхьуаз ишҟа деихеит уи.

– Аӡы иумҭан! – Саид диқәхәааит, еимырҵәаз ран леиҧш, зыҩнапыкгьы згәыҵаҧса, наскьа аҭӡамц иадгылаз афицер.

Иқьышә аӡәы дынҭасызшәа даагылеит иаргьы.

– Уи дырхәижьҭеи рацәак ҵӡом – аӡы уажә иара изы ахы аҵкыс еицәоуп.

– Нас, ацә-цәаҕәуа зышәҭахгәышьази ара?

– Иаарласны ҳешалон аагылоит – аԥсцәа рылгара шәалагароуп.

«Исымбацыз егьыҟамызт, аха асҭәҟьа иааигәаӡаны, аԥсреи абзареи срыбжьамгылацызт, – еилыршьыз инапқәа наҟ-ааҟ иҩыҵра иҵыҳәҳәо, днеиины аҭӡамц днадгылеит Саидгьы. – Ашьа сыламԥшыцкәа, аԥсҭбарагьы сымбацкәа: еилараа, икьасо... Аха, ашьагьы ҟәандашьшьыраӡа, аԥсгьы дыԥхаҵәы-ԥхаҵәуа дшышьҭоу, аҽыҩқәа реиԥш ҳархҟьҟьаны ма ԥхьаҟа ҳцон, ма шьҭахьла ҳаауан – акы ҳаҿын... Ари закәи?!. Ацәқәа раԥхьа игылоу сиҩызахеит араҟа – зегь реиҳа исцәымғыз ацәқәа раԥхьа агылара: ацәқәа цәаҕәон, саб ацәшьхәа икын – рҩыџьагьы иҟарҵоз рыбла иабон... Сара?..Ахәылԥазы,ацәымҵ аиԥш,саргьы цәаҕәара сыҟан ҳәа сыҽхәарԥыжәуа саагәарлон... Араҟагьы?.. Игәаҟуа – гәаҟуеит, иԥсуа – ԥсуеит, адәыҕба ықәҳа ицоит, сара сыҩнапыкгьы сгәыҵаԥса аҭӡамц садгылоуп».

– Хаҵа уҟами, абааԥсы?!

– Аӡы, аӡы!..

– Ҳаи, шәымшәан, ара сыҟами! – ихәыцрақәа дрымпыҵҵәрааны днеиҭаԥоны, илаԥш еиҭанаиқәшәеит, знапқәа згәыҵаԥса, асаараҟа ишьҭаԥшуа игылаз афицер: «Сара иаҳа сгәакьоушәа, ма даҽа хаҵарак сылоушәа... – зназы, имырххацәакәа, аха уеизгьы-уеизгьы игәы ахы ааиқәиҳәалеит Саид. – Акыр дыхәшәызар уигьы ус дгыларымызт,лара аӡҕабгьы... Иара Анцәа ихаҭагьы ишьҭахь реиирхеит умбои, алахьшәшәқәа – ашацәи аԥсцәаҳаи рнапы ианиҵеит... Иузго га, иаанхогьы сара исызхоуп иҳәазар акәхап, еснагь, зшьапсыргәыҵа ҳқьышә адкыланы иаҳку ашацәгьы... Ҳазҭахыда, мшәан, ҳшьапы ҳақәгыланаҵы ауп акәымзар, нас ҳазҭахыда!..»

– Ее!..

– Абџьарк, иҭҟьо абџьарк!..

– Аат, абаақәа, шәымшәан! – игәы ахы злаҿеиҳәаахьаз ашашәа неилшьқьраан Саид, иҳаҵы-ҳаҵо еиҭааҟалеит... Аха изуҭахгәышьеи – зхала акы аҟаҵара зхашҭхьаз анхаҩи ахәцәа мҩаԥызгоз афицери рылаԥшқәа еиҭаҩеигәыдыххылеит: афицер дҵәуон, дҵәуахаҭон – ицламҳәа иаҿыкәшахьаз акҷырақәа ирыбжьаланы инеиуан, адашьма иаларҟацаз иблақәа ирыцрыҵуаз алаҕырӡ.– Ҳаи, иабахәа, ҳаи, иабахәа, хымҩаск саԥыхьашәар иабаргызеи ари саламԥшыкәа! – даагәышгәаҭеит Саид. – Сзыхәшәузеи, искузеи?? Еҳ, Насиа рыцҳа! Дахьизаанагаз уара идыр, леиԥка ду гәаҩаӡа иаԥхьа даацәырҵит ргәыла

– ахәшатәꚙы Насиа. – Бзыԥсоузеи иахьа – бмелҳам ԥсҭаӡага нарҿшьуа, ахәырбӷьыцқәа нарықәӡо баарылсыр! Сыԥсцәа ирымаҿуп, ԥсымзаргьы исымада, уаꚙ иимбац шыҟалоз!..»

– Хаӡа уҟами, ее?! – дызшьрацы иаҿыз абриаҟара бжьы злаизынижьзи уҳәартә дхәааит, дхәааӡеит, Саид уажәада зыбжьы имаҳацыз даҽеаӡәы.

– Ахаӡа дабаҟоу, аха сара ара сыҟами! – зылаӷырӡқәа еиқәҳәало иӡәуоз афицергьы дихарштны, имаӷрақәа ԥхьарӡәа, днаӡҟьахт Саид.

– Шәсыцхраа!

– Умшәан, абаак!.. Уажәыӡәҟьа! – ихы инапы нақәикит, ахҭыԥ иаганы ишьап иақәыз ишьнел ааирҽеит, нас инапы ахәда днамӡасит, – аус ауеит, – иҳәеит, ипульс ахәынган ашҟа дшыҟамзгьы.

– Шәсыцхраа!..

«Еҳ, Насиа лмелҳам!.. Иара ахәырбӷьыцгьы ҳзыхәшәхеитеи – ҳаандақәа ирыважьыз ахәырбӷьыц!.. Аҭәҳәа?! Ахәраҭәҳәа сымдырӡәҟьои, мшәан, – аҷараҳәа ихы ааимшәеит Саид. – Ахьаартәага, аԥсыхәша:

Џыр – џырҭәҳәала суҭәҳәоит,
Еха – ехаԥшаҭәҳәала суҭәҳәоит,

Афицер ишҟагьы дынцәыӡԥшны, иқьышә хәылԥшшақәа қәацқәацо дналагеит Саид:

Хәшала уӡсыржәт,
Шьақарла уҿызбааит,
Сыԥсыԥ хәшоуп,
Сажәа хааауп,
Чфф-уу, чфф-уу...

Ӡҿы раҳаны аҭуан иаӡаԥшуаз ахә имагәқәа иԥышә нарықәкны дшалагазгьы, ашьа-кәакәа сса злаҭәоз асыркәымпыл игәалазыршәаз ихаҿы дꚙаӡаанӡа изхеит Саид, иахьантәарак еизигоз иԥсыԥ.

Иуҭаху ахьыӡӡа уи: Ахәраҭәҳәа, Ақәыԥсычҳара, Агәы ахаҿы еилагьежьуаз аԥшатлакә ма Арԥҳақәа ирзышьҭымхыз аԥсыԥ хьанҭагьы акәзааит уи, аха иахьцалак, азныказ, Саид иажәақәеи, иҟаандаӡа ишьапаҿынтә ихаҟынӡа иꚙеихьиршаз иԥсыԥи дааиқәыркит ахә: ԥшьшьаала-ԥшьшьаала илеит, иӡ-

рааӡа иҟаз илацәақәа, ашьашәы еилаҟәаҟәа зҵажьыз илакыҵа ҵчаақәа, аԥсымра ашәахәақәа ирҩызаз лашара хәыцӡакгьы аарызцәырҵын, Саид ишиба-шибоз, рыбжакы – ашьа кәакәа ссақәа зықәԥсаз акасыш иҩавҵалеит, егьырҭ иаанхаз – иблуз ахәда хыцәашьаара илавҵаӡ ицеит.

«Еилкааут! – игәы нҭылашаа-нҭылашаан, лара Насиа лхаҭа иара даниҭәаҳәоз аиԥш дааласхеит Саид. – Зхаҵкы сцаша дымҩахыҵит – дыҵицеит уи афуҟары... Дыҵицеит, аха ишԥа – лажәахарԥа изуны!.. Нас, ҳазшаз ҳаиҭахымхар, ҳазҭахыда, мшәан?! Аа, ашана – илашеит: ашацәи аԥсцәаҳаи ртәарҭа – алакыҵа лашеит!.. Зегьы зҭаӡо алакыҵа рыцҳа – аԥсҭазаареи аԥсреи рҳәаа, агәи ахшыҩи рышәҟәы... Ирҳәоит, аԥсцәаҳа ашә дшаахыҵлакь, раԥхьаӡа, агәаҟ илакыҵа ҭацәу, иҭацәыму гәеиҭоит ҳәа. Ҳазшаз уи нижьхьазар – аԥсцәаҳа изы мшаԥуп... Уаҕеимышхара, усҟан иҷаԥшьацәа ражәа нарҿабоит, рлафқәа нкацәа-аакацәоит... Игәаҕьны аӡәгьы агәаҟ илакыҵа дыҵаԥшуам... Иҟалоит усҟан ублақәа хуҩар – иҩагыланы зҿаазхаз агәырҩа еиқәаҵәа думырбар, аха иузыцьгәом улымҳақәа: аҵх-лашәи ахкыдҟьара иалагахьоу аҷаԥшьацәа рыгәқәа рышьҭыбжьи ирылҩҩны аҿаанахоит агәаҟи аԥсцәаҳаи реицәажәабжьы: «Уласы, уласы!», «Уаасԥеиԥш, уаасԥеиԥш – сзыхьӡаз аиҳа сызхьымӡаз еиҳахеит!..»

Мап, мап! Уи арҭ ирҟәыблааут!.. «Аибашьраҿы изыхәҭоу дҭахароут», – имҳәеи, мшәан, ҳкомандир... Исыздыруам сара, уи ауаҩ изымдырууа џьара акы бжьаханы иҟоуп ҳәа. Ҳгәыла алыг иакәымзар уздыршам: «Ауаҩы ихала днымхароут», – иҳәахт уи, аныха асахьа иҭаны. Уиаҟара дҟәышзар – иара ижәҩахырқәа рҿгьы еҵәаџьаа ԥхаларын, рҿеидыԥсала уаа-шәҩыкгьы иаԥхьа игылазаарын... Сабагеи, мшәан?! Ҕәра зҿаӡам ахшыҩ ҟадыць – аҳаша ишықәу аҵәаша ишԥақәԥалои... Дымҩахыҵт... «Насиа анапымш, Насиа аԥсыԥхәша» ҳәа баша ирҳәозаарым, – Саид инапы џьаџьа ду ахә иԥаҵа иаҿаԥо ианалага, ирҟәымшәышәӡаны, ацарҭала илеиҿишьит, илакыҵақәа рҿы дааҭгылеит, ашьа-кәакәа ссақәа зқәыԥсаз ихы шкәакәа днахәаԥшит. – Еҳ, – деиҭаақәыԥсычҳаит Саид, – амелҳам – сынхамҩа зегьы ахә амелҳам! – ихы ҩышьҭихын, бымбалеи касышлеи иҭәыз авагон еиҭаaимидахт. – Аешалон алаӡара салагон: ҳаҕоу илахьынҵа цәгьахеит, нхамҩак ахә шԥархьымӡарыз – инарҿшьны снарыҭәҳәо, инарҿшьны снарыҭәҳәо ахацәқәаҿы сыҩкылсрын!..

Уи сҳәеит ҳәа – сара сшьапы ианыз ахәра хәыцы азыҳәа, Насиа ҽык нҭырԥа илгеит. «Шәыцкәын иԥсҭазаара ма ҽабаак»,

– лҳәазаап усҟан... аха иҟоу лымбаӡои, ланаџьалбеит иахьа?! «Шәꙍык рыԥсҭазаара иахҭынҵатәуп жәаꙍык рыԥсҭазаара», – имҳәеи ҳкомандир. Ҳгәыла апрофесҭыр иакәымзар иуздыршам...»

– Аа, хаҵа шәыҟами?!.

– Умшәан, абааԥсы, Насиа деибгазар уаргьы! – Ахәраҭәҳәа имаҕрақәа аԥырхагахар ҳәа дшәозшәа, зынӡагьы иԥхьаршәҭӡаны днаҵҟьоны:

– Шәсыцхраа! – еиҭагеит, уажәраанӡа «иихәшәтәхьаз» ахә ибжьы.

Дџыџӡа даагылеит Саид, иҟаиҵара изымдыруа даагьежьыгьежьит, ифлиага днамҭасит, абри аамҭазы аҭӡамц иадыҕәҕәала иадгылаз афицери иареи рылаԥшқәа еиҭааиқәшәеит:

«Ухьчԥаԥыруп уара! – рҳәеит, Саид дкылҵәаны дызгоз уи афицер иблақәа. –Ааԥын аареи ацареи уара уус шалам уажәыгьы иузымдырӡои!»

«Учынгьы сахәаԥшуам!» – иҳәеит Саидгьы аԥсышәала.

Афицер уи ииҳәаз изеилымкаазаргьы – адыҕаҷа ашьапқәа угәалазыршәоз Саид инацәкьара-ҟәартәрақәа аҿеикәаԥсара ишалагаз гәеиҭеит.

«Сыгага сахьӡаны саҕраԥалоит ҳәа уаҿуп, аꙍыза, – рыцҳашьарак ҵандаӡа ихы-иҿы иныќәлеит афицер. – Уи саргьы саҿын – аныҟәашьа цқьа изымҵац асаби, зыҭра ихыԥрааз ахьажь-гызмал скуеит ҳәа дшашьҭоу аиԥш... Аха уаҳа умԥсит – скарахан саагылеит, иаагылеит сыгагагьы – уажәы исыҵаԥшны исхыччо абна сывараҿы ишьҭоуп... Ааи, ааи – исхыччоит, уи иаҳа иҟәышзаарын умбои...»

«Учынгьы сахәаԥшуам!..» – ꙍ-ԥхныгак раҵәаны икуп Саидгьы наҟ-ааҟ.

Изакәтәы блақәоузеи ихоу абри афицер: зныќ инаулҟьаны уа иаагылондаз – иара уаҵәҟьа иаагьжьны ааҷа аиԥш инаулсаaулсуа уаӡахуеит...

– Шәсеихс, абаақәа, шәсеихс!..

– Шәсыцхараа, саҳәшьа, бабаҟоу, саҳәшьа!..

– Аӡы, аӡы!..

«Умч зқәымхо зегьы уаԥхьа игыланы ицоит – шьаҿак ҟауҵацыԥхьаӡа, дара ꙍба-ꙍба шьаҿа ҟарҵоит», – ихы акәу, цәҟьарас икыдҵаны имоу Саид иакәу, ма ацәашьқәа реиԥш акьаҭара иаҿу ахәцәа ракәу дзацәажәо здырхуада, афицер иԥышәқәа қәацқәацоит, рҿимырдырӡакәа ианыꙍеихԥхьалак,

ажәақәакгьы, сапыншәахҵас ибба-ббаӡа аҳауа иналалоит, аха урҭ, Саид иҿы иааӡаанӡа, ахәцәа рҿы илаӡаанӡа, раԥхьа, ирымоу ацәаҟәа аԥштәы рцәыӡуеит, нас инкабоит... Мап, урҭ раҵкьыс иабанӡеиҳау уи игәы акәша-мыкәша итҟәацуа ажәақәа... Урҭ, абомбақәа злырхуа аҭыџь аиҳа ихьанҭоуп, абзарбзанқәа рқәыԥсычҳабжьы рхоуп... Нас иалшаӡозеи агәы мыжда, иачҳаӡозеи алахьыцәгьа!.. Знымзар зны: амҵ авԥраар – аҽареиџьуа, аҭәыц ақәшәаар – иҳәҳәо, ашәабжьи аҳәҳәабжьи азеиԥшны алабжьышқәа ҭыкәкәо ишыҟалашагьы ауамдырхуа...

– Саҳәшьаа!

– Ааит абааԥсы, уашьа сыҟами, уашьа! – ҽаԥарак деиҭаԥахт Саид, аха аԥша ацарҭа ззеилымкааз ашәарах аиԥш дӡыѡӡа даагылеит, илымҳақәагьы рҽыѡеиҵырхит.

– Уиа, игеит афицер ибжьы.

Азныказ, Саидгьы иҟаиҵеит дзышьцылаз – адашьма хызҟьоз ахәцәа днарыбжьаӡ дцеит. Аха, афицер ихаҭа дахьгылазгьы дшахымҵасыз ангәеиҭа, – раԥхьа, ӡыршык изқәа иѡкыдырҭәалазшәа дѡеилыԥсааит, нас, аԥсуа бызшәа цқьала, иангьы иабгьы рхәы рыҭаны дѡагылеит.

Афицер амц имҳәеит: – уу-уу-уу-уу, – арельсқәа рхы зырҿыгәуаз адәыґба ашьҭыбжь иалыѡѡны есааира иааигәахон, ѡашьашьа зқәымз, аґа иҳаирплан еиқәаҵәақәа рыбжьы еиҵыхәхәа.

– Уиар егьа унаҭап, – иҳәеит Саид, афицер дшимжьаз анидыр, иара уигьы аԥсышәала, ибжьгьы мӡаӡакәа. «Алахьыцәгьақәа! – игәы ԥшаа-ԥшаауа илаԥш ахәцәа еиҭархигеит уи. – Шәахьцалакь аԥсра ууа ишԥашәышьҭоу... Сызлашәыхәарызеи?.. ахәраҭәҳәа агьамҳәеит, амелҳам ҳазрыцҳахеит, аԥсцәаҳа даҳхаԥыруа даҳхоуп!..»

– Уу-уу-уу.

«Иԥшьамзи ажәѡан – амаалықьцәа рҭыԥ... Ашацә иеиҳа аԥсцәаҳа даиааины ишааҭиршәалак, иҟьашьаанӡа иаамҵԥааны уахь иргон... Иабаргәузеи аԥсы – шәарҭа амамызт, иӡса-ӡсо аеҵәақәа ирылан... Уажәы??»

– Уу-уу...

«Сызлашәыхәарызеи? Ахәраҭәҳәа агьамҳәеит, амелҳам ҳзыхәшәхеит, ишыжәбо, амаалықьцәа рҭыԥгьы аԥсцәаҳа игеит... Ахәрашәа!.. – ихы ааимшәан, гәырґьаракгьы ѡаиҵасит Саид. – Иҟами, мшәан, Ахәрашәа – ԥшаатлакәҵас инеиххагьежьны, ахә ихьаа ааихызцо, аԥсцәаҳа икәадыр даҳҟьаны, аґьеѡҳәа

адгьыл ахь длазышьҭуа!.. Аԥаҵашлақәа ӡыхьшәа ирыҵхәраа, илаӷәцәамкәа, иҳаракцәамкәа... Нас иӷами, мшәан, Ахәрашәа:

Уа ахәрашәа ахаҵа иԥышәагоуп...

Иаацәыригеит Саид – илаӷәцәамкәа, иҳаракцәамкәа, аха ахрақәа ишырхылҵыз мҩашьо – еилаҭәах, иӷәӷәацаӡа, ихаангьы – ацха аиԥш ихаамкәа, иашангьы – аз аиԥш иашамкәа... ахәцәа иаархагьежьит:

Дшьуп, дхәуп – дыцәоу џьишьоит...

– Еихакы, еихакы сымҳәеи, уара арахә! – зыԥсы ахац иакыз ахәцәа ргәы аҵга ҿиҵәаратәы дхәааит афицер.

– Учынгьы сахәаԥшуам! – илахь аӷьаӷьараҿы зыҽезырхәахәаз ада иаҵәақәа акы ԥҵәазаап, илакыҵа ҩыҵԥсааит Саид. Амала, «арахә» ҳәа афицер изиҳәаз илакыҵаҿы мацара ишаанымгылазгьы – иаԥхьа иааимӷьан, ашьац иаҵәа иахьынҳаланы ашьхаӷа ахалара иаҿыз ирахә днарылаԥшит... Иашәагьы даӷәыҵуамызт:

Ашьа илҵыз ԥхӡу џьишьон...

Иара ашәагьы, укәа инҭахәмарны, агәырӷьаха уамраӡакәа иноуԥырӷьо аԥша-хага иаҩызамызт – аҳақьым бзиа иеиԥш, анапы ӷәымшәышә ахәрақәа инарҿшьуа ирылан.

– Уу-уу-уу, – иааигәаӡахеит, амаалықьцәа уахь ихаргалаз аԥсқәаҵәӷьа рыҭра иҭазмыргылоз аҳаирпланқәа рыбжьы.

«Исықәым, исықәым!.. – дхагахарц даҿуп афицер. – Сҩызцәа аӷа дыршьуеит, иаргьы дара ишьуеит – рыҩбагьы разӷуп... Сара? Сыԥҳәысны – сыԥҳәысым, сҳақьымны – сҳақьымым!.. «Араагьы ахаҵа даҭахуп», – рҳәеит... Дабаӷоу ахаҵа, иабаӷоу ахаҵара?! «Аригьы угәы инаркы, иудаҳныҳәалоит», – рҳәеит... Изҭахыда аиха ҽыҭқәа зхьынҳалоу сгәы?..Аӷацәеи ҳара ҳтәқәеи сцәеилагеит...Ахысшьа схашҭит...Ахәцәа, ахәцәа, ахәцәа... ашьа, абымба, акасыш... «исыхьчоит!..» – абомбақәа снапы рыҵакны искуп...»

Уаа ахәрашәа ахаҵа иԥышәагоуп!..

Аԥсразы даӷәыҵырц игәы иҭамызт Саид.

«Аа, ахагагьы ꙩызас дышьҭысхит, сызлаҟаз сзымхозшәа, сиԥхьаны авагон дҭазгалеит... Ари адуӡӡа ихшыбаꙩ зырҵысыз егьа иҕәҕәан. Ма абас бомбак схы ҭнаҟьаны адәы сыҟәушәа сыҟандаз», – азныказ ихгьы ааимшәан, хышыҟәса раахыс аибашьра иархаганы иибахьаз зегьы џьара еизганы днарылаԥшит уи: аӡәы инеиматәаны, дааҟәымҵӡакәа дҵәуон, егьи агәадаҳәа «агара» ирҵысуан, ахԥатәи – Саид ихаҭаҵәҟьа.

Иаалырҟьаны, уи иибозгьы, иаҳауазгьы, дзызхәыцуазгьы зегьы ааилаꙩынтит: ажьы ꙩҭыржәазшәа иҵәааит адәыҕба, аура иаҟәыҵны, аҕызыҕызрахь иасит аҳаирпланҟәа, иныҵабааҵаба ицеит афицер дызлаԥшуаз ихагацәа, аха ахәрашәа шгац игоит:

Уаа ахәрашәа ахаҵа иԥышәагоуп!..

Аӡы зҭахыз – аӡы иаӡазшәа, атапанча иаҳәоз – ииҳәоз шыбзамыҟәраз идырызшәа, зан дыгәхьаазгозгьы – дааины дааихагылазшәа рҟыт-ԥсыт ыҟамкәа еиҟәышьшьы ишьҭан ахәцәа...

«Иубама?!» – ҳәа аанарго, Саид афицер днаизыԥшит.

«Иҳәала, рыцҳа, иҳәала, уаҳа иуҳәап ҳәа уҟоу!..»

«Иумбаӡои, нас: еи шәаанҿас! – инаскьахаз ауаа абжьы шрыҟәнаргаз ари ашәа?..Аԥсра иаамҭам, аҟьра – ԥҳәыс мусхәуп, аҽшьра – шәыргәындароуп – усоуп иаҳәо ари ашәа... Шәара шәҿгьы ирымҳәо иҟам? Учынгьы азԥумкын, исыцырҕз абаапс, ухаҵами:

Дшьуп, дхәуп – дыцәоу џьишьоит...»

Абри аамҭазы, ахызаҵә зыхьӡаз аԥслаҳә аиԥш, иааиҵахәачит адәыҕба, нас, абжьала иреихсырц аҭахушәа, иꙩыҵәаа-ꙩныҵәааит, аихамꙩа аҽыҟәырбаҕьа адырꙩегьых абҕа неиҵнахит.

Ашьа илҵыз ԥхӡу џьишьон...

«Иҳәала, иҳәала!..»

– Сымшә, сымшә! – дахьаанагаз уара идыр, аҵысԥшҟа аиԥш дхахаӡа дшааиуаз, акәапаҳәа, Саид игәышԥы аҟьаҟьара лыҽнадлыршәлеит, уажәраанӡа, ахә ихы зшьымхы илаҵаны

итәаз аԥҳәызба. – Ҳгәарҭеит алаҳәақәа! – ҵәа амамызт илылыжжуаз агәаҕ. – Амала, сшәаз џьумшьан. – Илцәаӷамыз афырхаҵареи дызхьымӡацыз аҭыԥҳареи иааимаркит мҳәыр рацәа зынпыҟҟала изнылахьаз лхы-лҿы. – Аибашьра ҟалаанӡа, аҵыс мӷас агага сацәшәаны аӷ сыҵалон, уажәы абомбагьы, иҿшәаны инҭалаз аҵәа ҟаԥшьгьы сзеиԥшуп…

«Нас сӷыҵра иҵыбхуеи?» – ааигәахәт Саид, аха ихы иаҭәашьаны аӡҕаб даулазҵаахуаз.

– Ааи, ааи, – рӷбагьы сзеиԥшуп, – ихәда ҭарбаҟаҷа излеибаркыз аҳәынҵәарақәа ахы ааиҿлыршәан, лшьацәкьарақәагьы дӷарықәгылеит – лыԥсыԥ ҟәандаӡа ихәда иныҵашәшәеит, даагазҽазит абомбақәа ирызмырҵысуаз ауаӷы.

– Аӷыза! – иҳәеит Саид, ҵысхәк аҟара дласӡа. – Аустав еилаагарым, – иблуз хыхьтәи аҳәынҵәра еибаиркразы инапы аҿанынаирха, егьырҭ аҳәынҵәрақәа рԥыртлара иаҿыз аӡҕаби иареи рнапқәа ааиқәшәеит. – Аустав еилаагарым, аӷыза, – афицер ишҟагьы днаԥшит уи.

Афицер инапқәа еихыршь иӷыҵра иҵакны, ақәаҵа иҵахаз абаҟа ҭынхада аиԥш, аӷаза иҿыкәкәа дышгылац дгылан. Уашьҭа иаҳауамызт иҕызыҕызуаз аҳаирпланқәеи иҵәааҵәаауаз адәыҕбеи рыбжьы, дибомызт, уажәазы абомбақәа аҵәахаҳа иаӷзымхуаз аҭыԥҳа, дибомызт иара Саидгьы – «ахага» Саид, ашәала ахәцәа зхәышәтәуаз…

– Сымшә, му-му-му, сымшә! – аҭыԥҳа лнапы-ԥшқа Саид игәы ахәыцқәа ианырхьыслак – раԥхьа, ишьхәа алаӡара адақәа ӷеилԥсаауеит, нас ихааҷкәакәараӡа идақәа ирҭаланы, иццакынгьы – имыццакцәакәа, иԥсы хәҷы-хәҷы иҿаҵо, ихагәҭаҿы иӷкылсуеит:

– Аӷыза! – аџьуа аиԥш илеиӷеиуеит ихәда абаӷ, – аустав еилаагарым…

Аҳаирпланқәагьы адәыҕба иалахәмаруеит – ацгәы аҳәынаԥ ишаламхәмарра – зны, наҟ-ааҟ рӷыҵра иҵак, апыҟҟаҳәа иавахысуа, иушьҭада, узҭахыда, уца иахьуҭаху рҳәаарашәа, ргәышҵақәа аарҳәны ажәӷан инаҵаион. «Оҳ, гәышьа!» – аҵәаара иаҟәыҵны еихон адәыҕбагьы – иара цон амрагыларахь, аҳаирпланқәа – амраҭашәарахь, азныказ, арельсқәа реиԥшьырҭада, аҭынчра еилазго шьҭыбжьы ыҟамкәа иааиқәтәон зегьынџьара.

«Ицеит, арахь зҿы мҳәыша!»

«Уи аӷсҭаа идырп».

«Еҳ, ашәаԥшь шәгәықәҵыргьы!»

Иаакәыпсычҳауан, зыблақәа еихашәны, адәыӷбеи аҳаирпланқәеи ирзыԥшуаз ауаа кьоу-шәоуқәа. Урҭ ирыздыруамызт, алыцәҳа аазыцрыхо инеиуаз абри адәыӷба қәыршә-ҵаршә абриаҟара аԥсы изацәшәоз, изырӷызыӷызуаз, еидарас иамаз. Иҭацәызар! Ҟалашьа амам – абџьар гараҵаны ианырҵәаахуа аамҭазы! Баша еидарак? Иақәрыжьуа аҟара изықәрыжьуа аԥсамзар, аҳаирпланқәа ржьара иазкызар – усгьы ҟарҵалоит… Ма ан хәашабга лыҷкәын длывнагозар?.. Дықәзар касышла дҳәаны, дгәаҭаны иқәҳәҳәо ишьҭалаз ихәыҷра абжьы иаҳауа дыҟамзар?.. Маԥ, уаҟа инхо ауаа хыхәмыхәқәа ирыздыруам, зыхцәы еиқәара ркәыкәны зыдгьыл гәакьа иныкәԥсо, еиханы инеиуа адәыӷба иаӷроу… Аибашьра азакәанқәа рҿы ишаԥу ала – уи здыруа ԥыҭѡык роуп: аҟамч ԥцаҵа иҵхны адәыӷба назцо Амашинист, Афицер, Аӡӷаб, Саид…

Игьежьит аҳаирпланқәа. Амраҭашәаара иҭѡѡуа иалагеит, Саид енагь ауу-бжьы игәалазыршәо абыжьқәа – ақәрахьымӡа изку ауоу, ашә аҵәымӷ ахьаадырхауа ашҭа иҭыѡѡуа аҵыхәтәантәи ауоу, Ахәрашәа анамыхәалак ашьҭахь ирҳәо ауоу…

– Акы сацәшәо џьумшьан!..

– Аѡыза, аустав еилаагарым! – Саид иблуз аҳәынҵәрақәа еибаиркразы иҿазикуеит, аха аҷашә аахлыргоит инапы азқәа, – игәы ахәыцқәа ирылахәмаруа лыԥсыԥ аиҳа ихааны. – Аѡыза!..

– Илыбаргәузеи абри уара уеиԥш иҟоу аѡыза дызмоу!

– Сима дысзыԥшуп… Ҳкомандир соуишьҭит… Жәамш! – жәаба иашамкәа иҳәазар ҳәа дшәаны, хазы иѡнапыкгьы еидкыланы илирбеит Саид.

– Хыбрагьы лҭахым, – лхы раҳаны дынкыдыԥшылоит игәы, дыҵаԥшуеит ихәда, еимылдоит ихы-иҿы. – Иумбацкәа уҟам агәилшәҭ аԥышә иқәку ашьыжьтәи аӡаӡа? – Убриҵәҟьа сеиԥшын… Сыҿшәеит… Сышлеиуаз, акәапаҳәа сналашәеит ашьа… Сыхнаҵеит ашьа… Уинахыс: зхы изамыхәо ауаа, акасыш, абымба… Ишәхарагәышьоузеи шәарҭ, аха, иумҳәо, исхароузеи саргьы?!

– Игьежьыхт, – иҳәеит Саид, аӡӷаб лыԥсы иалакны ихәлалԥхьаӡоз ажәақәа згьы рҭакс.

Аха аӡӷаб уажәшьҭа аҭак ҟалҵаратәы, ма акы дазхәыцратәы дыҟамызт – еишьҭаххы-еишьҭаххы иѡеиуаз ажәақәа лгәы ахаҿы еивҵахеит, аԥша ҟәанда зхысло аӡиа аиԥш лцәа лхыбзаа ицоит… Анаҟә, анаҟәҵәҟьа – лыбла омак хаҳалт, аха иахьцалак ашьыжьтәи ашәахәа аиԥш, Саид далԥхаа-алԥхаауа дылбоит…

Ашьымхқәа, ашьымхы мыждақәа – иаалыҵӡааӡеит зынӡагьы, аха лцәа-лжьы ҭысхәк аҟара иласхеит, илыкәыршамызҭгьы Саид инапқәа, ахәылҧҵыс аиҧш дыҩнамгьежьуазҭгьы абри аҧхыӡ-ҩны, хымҧада аҳауа дналашәкәа дцон.

«Иарҭынчит... Баша ирҳәозаарымызт... Еҳ, ҳабацәа рыцҳақәа!..» – еиқәышьшьы еилаиаз ахәцәа ибла хәашьқәа аархигеит Саид, игәгьы маҷк аҟара аҽыҩеиҵнахит.

– Уу-уу, – ииаигәаӡахон, ахәцәа зырҭынчҵәҟьаз аҳаирпланқәа рыбжьы.

Иҵәааит адәыҕба, еиҭаҵәааит...

Ихәны, зтәыҩа хыжәжәарақәа зызқәа иқәҵа инеиуаз аб ҧааимбарах иахьӡеит алаҳәа еиқәаҵәақәа – иҕызыҕызуан урҭ алаҳәа еиқәаҵәақәа, арыцҳара ззыҧшыз дара ракәушәа...

Иҵәаахт... еиҭаҵәаахт – арельсқәа еилаҭәазаап – хрыжьхрыжь игоз аҟыгәбыжьқәагьы неилаӡҩан еиҵыхәхәа аҿынанахеит.

Абарҭ аҧсӡы-шьҭыбжьы хлымӡаахқәа ирылҩҩны, қәыҧсычҳара хааӡак еиҧшха игон, шьала иҭахкааз, баҩла икәыршаз агәилшәҭқәа рбаҳча иҭаз аӡҕаб лҟәындшәындбжьы. Аӡҕаб дҟәындшәындуеит, ашәҭыцқәа ҿышәшәаны, икаҳәҳәы илықәнауеит, иҷырҷыруеит аҟармаҵыс, ашьац арҽуеит лшьапы – хышықәса раахыс лшьапы зҭалмыргылац абаҳча дҭоуп уи аӡаҕб... Иҧхыӡума ма илабҿабома?!. Зегьы акакәӡами, мшәан? Мацәыс еимҟьарак иаҩызоу ҧхыӡ хаак изахҭнумҵарызеи, ашьалашьын иҵхны иршшоу амш еизадақәа зқьы?!. Изакәтәы ҧхыӡ алмасқәоузеи илбоз абри аӡҕаб аибашьра аламҭалазы!.. Аа, уажәы-уашьҭан, аа, уажәы-уашьҭан – лнапқәа рхханы илкын... Аха иара ашәҭгьы наскьон, ацҧаҟьа ҟаҧшьқәа аартны илыхәлаччон, анапы иаҵәақәа ҟьаны даднаҧхьалон – аа, уажәы-уашьҭан!.. Мап, знымзар-зны аибашьра дамеиҧхыӡит абри аӡҕаб, мап, знымзар-зны «Аибашьра» дмыхәмарит абри аӡҕаб: цәгьалаҵәҟьа ибзианы илӡахуан акьанҵьа амаҭәақәа, омашәаҵәҟьа ихааны дыччон ианаҭахугьы, ианаҭахымгьы.. Иҵауланы ақәыҧсычҳашьа анылҵоуп аибашьрагьы ианалагаз...

Аибашьра!..

Амца ҩарҿаҷҷеит – аригьы ҧхыӡын аӡҕаб лзы... Авагон мҩаннаҵеит... Уаҳа аӡәгьы акгьы игәалашәом: ахәцәа, Афицер, Аӡҕаб, Саид...

Саид дҿыхеит ҧшьшьала, иҧсы-шьа, ихы-шьа аҽынтәи амш даҧылозшәа. Раҧхьа илаҧш назықәшәаз ажәҩан, ахыбаҩ

алакыҵа аиԥш иҭацәын, иҵаулан, икылыххагьы иҟан. Ҭынчран, дацәшәеит аҭынчра, ашырҳәагьы даақәтәеит. Инапы уазырув, иблуз аԥхьа иҭаз ақьаад аагәеиҭеит – жәамш дызлоушьҭу. Нас, иаашьа-канҭҳаиуа иԥеиуаз алԥеи еилаҟәаҟәа еилажьыз авагонқәеи инарылибааит, ҭынч, гәата-бӷата, ҟыҟ-ҿыҟ рымамкәа, аибашьра ирыднаҵаз ауалԥшьа анагӡара иаҿыз ахацәеи аҳәсеи. Урҭ рҭынчра мацара акәым, омашәаҵәҟьагьы ицқьаны еилаҳәаан: арԥарцәа рыхәда иавҵыҳәҳәоз ақьафына ҟәашәӡа, аӡӷабцәа рпилоткақәа ирҭамӡаз рыхцәқәа ыршаны рышьҭахь иадҵа.

«Иҟалеи, мшәан?! – дазҵааит Саид, арашәыгақәа ашәа зҭарҳәоз ихы. Уи азҵаара иазыԥшызшәа, аҷаӷьҷаӷь быжьқәа ааиқәтәаан, акараҳәа иааимшәеит – икказагьы авагон дынҭаԥшит. Ахәрашәа иарҭынчыз ахәцәа, аԥҳәысра иахьҵәуоз аӡӷаб, злымшара згәырԥоз афицер… Нас иабаҟоу урҭ?.. Аусура иаҿын знапы аӷьар ҟаԥшьы ахаз ауаа ҭынчқәа, ауаа цқьашәқьақәа… Афы зҭааз аԥнаҭа агәылацәа ракәын изеиԥшраз дара – лаӷырӡык аӡәы иҿшәомызт, иныҵакынгьы дқәыԥсычҳауамызт, игомызт асолдаҭ ааҷа аиԥш деиҵызхуаз акоманда, ашьхәақәа реинҟьабжьы, алымҳа анапсыргәыҵа аҵахԥара, зегьы зцәа иҭаӡо адгьыл, иҟәызгаӡа аҭынчра ахатәан… Насгьы, акагьы узырныхуамызт «ацәгьеи абзиеи» еилызԥшаауаз ауаа рхаҿқәа – иҟалап, гәы зызҭаӡам зегьы абраҟа еизыргазар – урҭгьы аумаҷху, ма аӡӷьы ахаҳәқәа еихьшьны ишацәуа, ишарԥызуа аиԥш, агәырԥа згәы кыднацәаахьоу, зхызыҿқәа арԥызхьоу уаазаргьы – урҭ ауеиҳахым…

Ажәакала, знапы аӷьар ҟаԥшьқәа ахаз арԥарцәеи аҭыԥҳацәеи, еидҿырбало, еилырҟәшәон «ацәгьеи абзиеи»: асакасақәа ирықәҵаны инаргоз џьоукы, ахҭыԥ ицәнарҵәаз ажьы ҷаԥшьӡа иааԥшуа, изаҵәӡа адә иқәгылаз аԥны иԥнаргалон, егьырҭ – аӷа ибомба иармазеихьаз ажра ахықәаҿы инаганы, ржьы рцар ҳәа ишәозшәа, ԥшьшьала инышьҭарҵон.

– Дабаҟоу Лара? – аҭынчра аӷьеԥ ԥалиргеит Саид, азныказы игәгьы аадырхаҵеит адунеи аҿы зегь реиҳа мчы зманы ииԥхьаӡоз иаԥсуа ажәақәа. – Ҟалашьа амам! – дбыр-быруа, аҭәыцҵәҟьа дахҟьашо иҿынеихеит.

Мап, аус зуаз ауаа аӡӷаб лҿынӡа имааӡацызт – урҭ еибарԥшны рымаҭа еицԥаргозшәа, иԥкаауа лзааигәаахара иаҿын.

Дгәеиҭеит Саид – лахьынҵацәгьарак зызқәа икыдхәмарлауа аӡә иеиԥшгьы дызқәыршәашәеит:

– Ҟалашьа амам!.. – ԥаса хаҵаҵас иҭирҟьазар, уажәы зыхәда зыкәашәаны ишьҭоу аҿыԥ аиԥш дыӷзит уи, деихангьы днылхах-

хит: лызхара лшьапы зқәылмыргылацыз адгьылаҿ лызқәаҭыҧ ылхны дышьҭан аӡҕаб. Азныказ, иара диҵаҧшуазшәа, насгьы дихәлаччозшәа игәы иабеит Саид. «Аҩыза», «аустав» уҳәа реиҧш иҟаз ажәақәакгьы иҿы иҩанххыла-ҩанххылеит, аха иабаҟаз – ажәҩан иаҵаҧшуаз лыбла шьханҧсылақәа гәаҭеиуа ирылан, ааҧынтәи ажәҵарақәа реиҧш еилаҧыруаз аҧсқәа... Илҭахгәышьазар акәхарын рыцҳа, амаалықьцәа имҵҧаа ихаргалаз лыҧсы хкыдкыларҭас иаиуз, зааигәара иҟаз гәалҭар...

– Ҟалашьа амам!.. – деиҭаҕзит Саид.

«Ус иаҳа иеиҕьуп...»

– Мап, мап! – аҽыҩҳәа иаирсыз ишьымхқәа адгьыл лҭадырҽылеит.

«Сҭынчхеит!»

– Ибжәша аӡыхь ахы ыҵнахаанӡа!..

«Уари сареи ҳнапы иангәышьоузеи...»

– Ирыцҳами бзааӡаз?!.

Алаҕырӡ шьашә ҽыҭқәа дырхәаҽызар акәхап аӡҕаб – уаҳа аҭак илымҭеит Саид: ажәҩан ишаҵаҧшыц иаҵаҧшуан шәызҵаарак зхыҧсылаз лыбла ҵаа-ҟәырҷахақәа, иҭынчын, ихьшәашәан, агәынамӡареи ахрыцҳашьареи зқәыршаз лхы-лҿы.

– Исашәымҳәо... Нас исашәымҳәо, – имч зегьы еизыркәкәаны дхәааит Саид, – лусс иалоузеи аҧҳәыс аибашьра?! – раҧхьа ажәҵарақәа реиҧш еилагьежьуаз аҧсақәа дрызҵаарц иҭахушәа, инапқәа ирбжьыхәҳәоз ихы раҳаны ажәҩан дҩаҵаҧшит, нас агәаҕ зхыжьлаз ибла гәаақәа, «ацәгьеи абзиеи» еилызҟәашәоз рышҟа инаирхеит. – Аҵьма акыка ахш аҭырҩаара лнапқәа ирылшом ҳәа даҵарҵомызт аҧҳәыс!.. Уажәы! – Абзарбзан ахы дҭацаланы дҳамоуп; адунеи аҿы зегь реиҳа цәгьара злам ҳәа дыҧхьаӡаны илеишуамызт алақәаҵәҟьа, уажәы – аҳаирпланқәа еиндаҭланы абомбақәа лықәрыжьуеит... Нас исашәымҳәо – илзалоузеи аҧҳәыс аибашьра?! – аҩынтә рзгьы, иара иитәӡамыз бжьы мымаршәагак цәырганы дхәааӡеит Саид, уи ашьҭахь уаҳа акгьы игәалашәом...

Акыркырҳәа игаз аҧҳәыс ччабжьы даанарҧшит Саид. Игәы аҩада ирханы, деиҧхьхәаа, иарҭмаҟ ихы иаҵаҵа, амса иалхымзар узымдыруа икьакьаз, асаркьа аиҧшгьы ииашаз цәырдаҕәык дықәын. Ииулак илацәақәа аахитит, аха ихы измырҵысит – абра дааганы дышьҭазҵаз ауаа цқьашәқьақәа, имырбаӡакәа ихшыбаҩ зегьы ааҭганы, нас хаҳәла идырҭәызшәа ихьанҭан уи.

«Иабаҟоу, мшәан, схы? – инапы аҿыԥеирхан, ԥшьшьала ихы аагәеиҭеит. – Изҭахыда ари аҟәыджәыга рыцҳа... Сқьаад?! – инҭԥсааит аҕа ибомбақәаҵәҟьагьы змыхәаз Саид игәы. Ажәжәаҳәа еиҭаагәеиҭеит иблуз аџьыба иҭаз абҕьыц – уигьы аҭыԥаҿы иҟан. Маҷк аҟара ииаҟәандахеит игәы, аха, изхараӡамкәа зан згәы нлырхаз ахәыҷ иеиԥш иԥшаа-ԥшаауа еиҭааҟалеит. – Иаҳлахьынҵагәышьамзар акәхап абла анҭаԥшра, – ихы иҭажьыз ахаҳә ӡлаҵәқәа дыԥрылҵызшәа, иаԥхьа дааины даагылеит Сима. – Хышықәса дуӡӡа, сыцә Џьарма аиԥш сшьапқәа ыҵарбаҕьа, схы аҕа игәышԥы иадыргыланы сықәԥон. – Раԥхьа, Џьарма абԥԥбжьы илымҳа иааҭаԥԥит, нас, жәаба-жәаба зку-аз атәыԥаԥаҭхьқәа хаххала ахы дныкәԥшит. – Аха иалоухи, ҳашьхақәа ирԥызахеит, уазааигәахацыԥхьаӡа наҟ инаскьоит. – Дара ашьхақәагьы, икараха асакара иқәтәоу амахҿқәа реиԥш, рыбҕа цәҳәқәа еилџьыҟәааа, алада ииаҵәкаҟара-иаҵәкаҟараӡа ибла иаахгылеит. – Атәым иашҭа уаныкәгылоу акәзаап уԥны иаҳа ианубарҭоу!..»

– Акыр-кыр, акыр-кыр, – напы мыждақәак мацәысуа лԥыҵра иҵоушәа акәын хрыжь-хрыжь аҭынчра шеиланагоз уи аԥҳәыс лыччабжь.

– Еихашәааит! – иааиҿыҵҟьеит Саид, – ԥҳәыск дсымшәицт аха, – ихы ихәамц иазнымкылакәа наҟ-ааҟ ихбыкьуа ианалага, иԥнапыкгьы аҵаргәаны иааникылеит. «Ацәгьеи абзиеи» еилзыр-гоз ауаа цқьашәқьақәа, Саид зыԥсы ҭоу дырхырыԥхьаӡалазаап, даагангьы, аҕа зыԥсы зынӡагьы изҭымхыз ахәцәа ахьышьҭарҵоз ауадаҿы дышьҭарҵеит. Абомбақәа маҷк аҟара идырҵысыз Саид ихшыбаԥ азныказ ус инарбоз џьишьеит, аха иџьымшьқәа инапсыргәыҵа иныҵахԥаны данԥшы, иԥшәма нцәахшеи, ицәкша Џьарма тәыԥа-ԥаҭхьи, асакара махҿ бҕаџьыҟәқәа игәалазыршәаз ишьхақәеи инарылибааит, адунеи аҿы зегь реиҳа ишкәакәаз, ахаҳә былны иалырхыз, акьыр ала ишәыз ауада хәыцы аҭӡамцқәа. Ааи, ааи, иавгаз аԥаршьҭрақәа ашьа рҭаланы ишнеиуазгьы, уи ауада аҭӡамцқәа џьара шьакәармак ркыдҭәаламызт... Саид инапы нкыдишьылан, нас инапсыргәыҵа дныкәҭәҳәеит, асы цыра быбккәа реиԥш иааилагьежьит акьыр шкәакәа-саба... Саид иааигәалашәеит «ацәгьеи абзиеи» еил-зыргоз ауаа цқьашәқьақәа рыхәда иавҵыҳәҳәоз ақьафын шкәакәа:

«Зегьы еижьагоуп, зегьы лаԥшхырԥагоуп... мап анакәха, абри аиԥш иҟаз акьыр ԥшаах, уаԥсҵәык аџьыка аӡар, уаҭәҳәаны акәым, ԥхаҳәла иуцәуазар иузкыдымхуа иҟамлози...»

– Акыр-кыр, акыр-кыр, – еиҭагахт аԥхәыс лыччабжь.

«Иҭалази быкәа? Амца… – Мап, Саид аԥхәыс дизымшәиит, уиакәым, иара уажәыҵәҟьа дызҭагылази ишаҟәаны ихагылаз ихы иазааиуаз ахәыцра ҟьала-ԥалақәеи анааидикыла, – ҭфу! – иҳәеит ихазы, – «ꙩ-рык еибашьуан, Ҳабыџь дцәаҕәон,» – ззырҳәозгьы абри ами».

Илаԥш аҭӡамц шәаӡақәа иаарҟәиган, иааикәыршаны, еилашьшьы ишьҭаз ахәцәа днарылаԥшит: урҭ, ранацәа, раҳәшьцәа, атапанча, аӡы, уажәраанӡа изызхьаауаз зегьы раӡазшәа, амаалықьцәа ирзынрыжьыз рыԥсы иахӡыӡаауа иԥшын.

– Ҳаилдыргеит! – иҳәеит Саид, аҳаҟьа аҽадыруазар ҳәа зҽыззымдыруаз илахь аҟьаԥ аахирган. – Аԥсцәаҳаи ашацәи уажәазы ртәы-рымаа еилдыргеит… Саргьы «Ацә цәаҕәа» аиԥш аусура сықәымшәеит – смахәарқәа ԥхьарҵәаны сшыҟаз саанхеит… Ҳаилдыргеит, шәыда-чгада ҳаилдыргеит!..

– Акыр-кыр, акыр-кыр, – иамамызт ҵыхәаԥҵәарак. Дыччон зыхцәы ыршаны зхы ашьҭахь иадыз аӡҕабцәа руаӡәы, дихәлаччон ақьафын шкәакәа зыхәда иавҵыҳәҳәоз арԥыс. Хырҭәагак иааҭышәшәазшәа еиԥшын, еиҟаран еиваз ауадақәа рыꙩбагьы, амала, џьара аԥсҭазаара хыжжы икаҭәоит, даҽаџьара – уи аарла-аарла аҵаҿы иҟьатҟьатуеит…

«Ҳы, – адырꙩегьых илахь аҟьаԥ аахиргеит Саид, – ҟәыдҗәыгас шаҟа убзиоузеи… Амҟәыба аиԥш уаахырҟаланы… Ахәаҭа-хәаҭаҳәа ушуа амца уҽҳәагылазар… Сшьапқәа еимыҭхаа, стәаамаауа ацәмаа кны саннеиуа, адунеи иқәу зегьы адгьыл цәыртаҕаны ишьҭаҵо ацәаҕәара иаҿу џьысшьон; схысцыԥхьаӡа, сшәақь ашьхәа адыжәҳәа сгәы иаакыдсыло аҭаби санҭагылоу – забџьар знацәа аҵакым аӡәы адунеи дықәуп ҳәа сыҟамызт… Арахь?!.»

– Акыр-кыр, акыр-кыр, – лыԥсы ахьҭоу деигәырҕьоит аӡҕаб, лыԥсы ҭаны иааигәара дахьыҟоу деигәырҕьоит иаргьы. Аччабжь маҷ-маҷ аҽеиҭанакуеит, иалаԥсо иалагеит арахәыц кәадақәа рышьҭыбжь, урҭ зны иҳадҳадоит, нас ишнеиуа инеиԥынкыланы иқыџьқыџьуеит – иԥсасит урҭ рыбжьара ибыжьдоу ашәахәақәа…

Саид дꙩеихан, маха-шьахас имаз зегьы ацәырдаҕәы ажьы иаларҟацо дꙩагылеит. Раԥхьа уи аҟыт-бжьы ахьамыргаз џьашьаны дназыԥшит… «Аферым,, уараҵәҟьагьы узҭагылоу удыруеит! – Нас злахьынҵа еилкаамыз ахәцәа днарылаԥшит, иблақәагьы рыцҳа-рыцҳаӡа иааҟалеит. – Сыҭәҳәа аԥша иагеит,

Ахәрашәеи аччабжьи еинаалом… Насиа, икнаҳаны ишьҭәу Насиа, амелҳам аныӄалҵо, адамра дҭаланы иӄалҵоит… Иудыруазеи, уи злыҵуа ара ааигәа џьара иӄазаргыы, – дхәыцуа ӷыҭрак дгылан Саид. Нас адырҩегьых, ажәжәаҳәа иблуз аџьыба дынҭалан, жәамш дшоушьҭыз атәы зҳәоз аҟьаад ааҭигеит, дахӡыӡаауа иааиҵиртлеит, иҧсыӷ ламга-ҩамгаӡакәа илаӷш лахигеит. «Иӄаиҵаз афырхаҵареи агәымшәареи рзы… Жәамш…» Иаӷхьо иҳамада?.. Сима дамыӷхьои, мшәан… Уи леиӷш саӷхьо сыӄандаз, рахәы-шьап сашҭа иҭагыламзаргыы… Аха, схаҵа иӄаиҵаз жәбо ҳәа илыманы ауаа дызрылаларым… Уи алыг дыӄами, дамыӷхьашеи анҵәажә – апрофесҭар… «Ауаҩы ихала днымҳароуп…» – иҳәахт… иаамбари! – иҟьаад иџьыбахь аҿынаирхан, аха иааникылеит, – «узымцеит!» – рҳәар, «баша шәыӷхашьеит!» – алеиҳәарц акәхап.

Мап, аҭынчра агәы иҩалакьакьо иччоз аӡӷаб лакәзааит, уи лыччара ҧсыс иахаз иара аҷкәын цҟьашәҟьа иакәзааит, аӷа ибомба иармазеиз аишьцәа рдамра еимазыӷсоз ракәзааит, уабаӄаз, ушӷаӄоу, ухы абахоу ҳәа Саид аӡәгьы дизымҵааит. Ишьҭахьӄа иаанижьит ҩ-дунеик зыҩнаӡоз аҩын-хаӄә хәыҷы, аӷҳәыс напы ӷәӷәаҟәа идрышҳаз аш мпахьшьҟәа реиӷш еиларҵәины ишьҭаз арельсҟәа, иҿыцәаахьаз, аҿыцәаара иаҿыз ахәцәа рымцахәҟәа…

Зны, иҟьаад бӷьыц ырмазеины икны, ишьапҟәа ҭымра-ҭымра еихго,ӷыҭк днаскьеит,аха аӡәгьы аниҟәҿимҭ,ибӷьыц наӷхьеикын, ишьаҿаҟәа неихҳәа-неихҳәо, ихьынҭыџьӡа ихагылаз ихгьы нымҩанҵо иҿынеихеит. Иагьааигәалашәеит аҭаацәара даналанагала раӷхьатәи амшҟәа: абасҵәӄьа акәын, џьара дыӄаны аҩныӄа данааuаз, ишьаҿаҟәа шеихигоз. Гәхьаагарак былбылуа игәаҵа инҭалан, уа иаагыларгыы ӄамлози, аха иаанымгылакәа, али-ҧси рыла ицәа-ижьы иахьӡан, адунеи иабжаз абри акаршәра дамкуа дааӄанаҵеит: даахыӷхыӷит Саид, аха гәнырхәаа зегьы деицгәаҭаны ихыччозшәа игәы иабан, ишьаҿаҟәа ааирссеит, ихгьы ҩышьҭыхны днаӷшы-ааӷшит – гәнырхәаа абаӄагәышьаз, иабаӄагәышьаз, хышыҟәса раахыс, зҵеи заҵәы изӷшу аҭаҳмада иеиӷш, зылахь знапы аӷыракны имҩа иаӷшуаз иахьатә кәасҟьа, зышьаӄаҟәа рыӷсахха дахьымӡакәа иаанижьыз иаб иҭынха аца… Нас – Сима, зыбла анҭаӷшра изыхәшәахаз Сима…

Урҭ рхаҭыӷаҿы: аурыс икаршәра – иара игәы аӄара иҭбаау. Игәыӷраҟәа реиӷш инымҵәаӡо акаршәра, нас ачыкьҟәа, аҵлаҟәа, ажәҩан… Игәы ааҭрысит Саид, аха иибацыз, амца шакәмыз ани-

дыр, маҷкгьы даапхашьеит: инаҧгылаз зегьы ццышәха илашьҭуа, ажәҩани адгьыли рцәа-ржьы ахьеидыҵәҟьаз ибжьаларц иаҿын амра.

«Ех – игәы кыдшәома уҳәартә даақәыҧсычҳаит уи, – ша-ҟа ҧсы уманы уӡаалозеи уаргьы!..»

«Уӡаалозеи», – иҳәеит Саид, иқыҭаҿы хәычгьы-дугьы ишырҳәало аиҧш, избан акәзар, гәнырхәааа, ахаан аахысгьы, амра, дара рхатәы мҩа азалхны ирымоуп: иаацәырҵуеит ашьхақәа рышьҭахь. – Шьыжьбзиақәа! – рҳәоит гәнырхәааа, аӡәи-аӡәи неихырхәаны, нас ихало, агәаҿы ианҩеилак: – Мшыбзиақәа! – рҳәоит дырҩегьых, ашьыжь ирҳәаз азҧымккәа, ашьҭахь илеиуа, илеиуа, зны ашьап ҩеижь дуқәа нӡааннакылоит, нас – маҟҿаҳәара, аҵыхәтәаны – зынӡагьы инӡаашьшьыла ицоит. – Хәылбзиақәа! – ана-ара ацәылашәашәыра иналаҧсоит абыжьқәа. Абас, амреи адгьыли, Гәнырхәа ақыҭеи ршазар аахыс... Урҭ рыхҧагьы зныкала еицыҟалеит ҳәа ауп ишырдыруа гәнырхәааа... Ирымоукыргьы башоуп. Насгьы, Адгьыл шыкәымпылу дара раҧхьа аӡәгьы изымдырӡеит, избанзар – иахьӡаалац иӡаалоит, иахьавҵыц иавҵуеит. Адгьыл – ауа-ҧагьа иеиҧш игылоуп, амра – анаӡӡеи леиҧш анапы ыргьежьуа уи иакәшоит, гәыбҕансгьы ируҭои, нхацәами – Адгьыл ауми изқәаарыхуа амра ауакәху!..

Ргьежьышьа змамыз амреи, иахьатәи амши, иаҧхьа ишьҭаз имҩеи анааидикыла Саид, ахаан ихы иадимбалацыз ҧсыҽрак ааизцәырҵын, раҧхьа ихы ҩҭууеит, нас, зракәа хырҵәаз аҟаб абҕьы аиҧш инхьыдышьшьит игәы, аҵыхәтәаны, адгьыл дызлақәгылаз ишьамхқәа наиҵӡаан, дагьылеизҟәыҿит.

Ҭырқәаҵас ишьапқәа иҵаҧсаны акырааамҭа дтәан Саид. Издыруамызт иҟаиҵарыз, ихы зқәикрыз, зны адгьыли ажәҩани ирыбжьыхәҳәоз амра гьежь дназыҧшуан, нас, илаҧш ааҧса, аҳәҳәага аиҧш акаршәра иқәырҳәазо иманы дшааиуа, игәыҕрақәа зегьы змадоу арельсқәа рҿы данааилак, иааникылон. Дара арельсқәагьы, нахьхьи џьара, зыбҕашшара еиҩҵәаны ишьҭоу ракәӡамшәа, аҽыҩқәа реиҧш еиваҩны инеиуан, абарбалқәа ицәдырҵәахьаз рыжьгьы ҷаҧшь-ҷаҧшьӡа аилашәашәыра иалубаауан.

– Уааит, Саид, – иҳәеит уи ибжьгьы мӡаӡакәа, – арахь уҽыжәҵ! – ачча гәырҧшаага аазқәыххыз иҧышә шьшьақәагьы аақәацқәацеит. – Уахатәиала агәылацәа акгьы рабымҳәан, бара, еи?.. Ус Гитлергьы уҭаацәа урызнеиааит! – хышықәса раахыс хычра изызуа иарҭмаҟ ихы инаҵеиҵан, игәы ҩарханы, ишьапқәагьы

инапқәагьы еимытҳаа адгьыл дҩықәиеит – иагьааигәалашәеит, амра ашәахәақәа рыфҩы зхышәшәо дызгәылаиалоз иан Заҳаида рыцҳа лҵысхә-цәартақәа. – Схәычрагьы аҵыхәа сҿанаҟьеит... Зны амра ашәахәақәа срыцышьҭарҵон, ашьҭахь – алаӷырӡи аԥхыӡ еиқәаҵәақәеи... Урҭ схы иқәскрын, иахьа абас, зхац зҿыҵшәаз абызкаҭаҳа аиԥш адгьыли ажәҩани срыбжьакнаҳаны сықәымхар – сшьапы лаӡом, снапы ҩаӡом...»

Аиашазы, ажәҩан омашәаҵәҟьа иҳаракын, ииаҵәан, ахҭыԥ иаганы икылыжәжәагьы иҟан... Иаацәырҵит амра аԥсы ҩахшәандаз ҳәа иԥшыз еҵәак. Уи уажәазы, икаҳаны агәы ҭҟьазшәа ицәышын, иааҟәымҵӡакәагьы илацәҟәуан, аха, ажәҩан иара амацара иазынхар, омашәаҵәҟьа икәеикәеираны ишыҟаз ҩашьомызт. Саид уи дшахәаԥшуаз, иан лҵысхә-цәырҭақәа игәалазыршәаз адгьыл иҵышьшьы аҿынанахеит...

– Сымшә?!.

Саид дцәырҳаны иблақәа аахитит – аҭынчра агәы кыдыӷьӷьаауа зыбжьы гоз амаҵа ада ԥсы зхаз акгьы иааигәа иҟамызт.

«Бара рыцҳа, – ишынеимеиҭәарыз дааҟалеит Саид. – Бусс иалази аибашьра?!» Ауаҩи ауаҩи аҟәҟәаҳәа иларгәыдеибаҵаны еибамшьыр, инибамырҵәар анамух, ҳара ахацәа иҳанажьзар... Акәты ахәда лыхдырҵәомызт аԥҳәыс ҳара ҳҿы – игәнаҳауп ҳәа иԥхьаӡаны, аҳаиуан ашьа дыладырԥшуамызт аԥҳәыс игәаӷны... Уажәы? Уажәы абџьар еиҵарпапа еиҵаҵаны, жәымз дуӡӡа лцәа иалагӡаны иныҟәылгоз, гәаҟрыла илыхшаз, џьабаала илааӡаз ауаҩы дылҳаршьуеит... Исзеилкаауам – ахаҵеи ахаҵеи еибашьыр иазымхаӡои?» – абарҭ, иара ихаҭагьы цқьа еилганы иимбоз,зҭыԥ изықәымҵоз азҵаарақәа дышрызхәыцуаз,адырҩегьых, иааԥсарақәа иаиааин, ацәа дынҭанагалеит Саид.

– Сымшә, уцәама! – длырҿыхар аиҳа аиҭаԥсра еиӷьашьо, дааины даахагылеит иахьа аԥсра изацәымхьчаз аӡӷаб.

– Нинаа?!

– Ааи, Нина.

– Бҭыҩры ишԥабызҳаи, бара бзиак иақәшәааша!

– Аидара саҵымҵи, сымшә!

– Нас, былахь еиқәупеи, иҟалеи?

– Адырҩегьх сгәы ншәырхеит шәарҭ ахацәа.

– Избахын, Нина?!

– Быԥҳәысуп рҳәан, хазы снаганы сыржит.

– Аламысдақәа!..

– Шәра еснагь сара сзы шәламысдан, – лыбла иаахгылаз алаҕырӡ аҽарчуа, аҽарчуа, ишнеиуаз, иҿшәан, Саид аҿеҩ ааиҿыҵнаргеит, дыҭрысынгьы дааԥшит. Нина дабаҟаз – аҵх агәаахьы инеихьан, адгьыл аԥхаԥсы ацәыӡны, аҳаҟьа аиԥш иҵан, ихаҿыҵәҟьа зҽеизызгаз аԥҭақәа анеимаҭәаара иалагахьан.

– Бара рыцҳа! – иҳәеит Саид, иааикәыршаны иҟаз аҭагылазаашьа агәхьаагьы мкыкәа, – быԥсы гәаҟуа асакара ишԥақәхеи... Издыруеит аԥсы аӡы ишамырхуа, ахра ишаҿырго, аха асакара иқәхаз қәгашьас иамоузеи?.. Ари иаԥнугьы атәы рдыруазар акәхап... Шаҟагьы ықәугарызеи... Аишьцәа рнышәынҭра рҳәо ишалагаз аиԥш, аишьцәа раҳаҭа рҳәап усҟан, ҳаҭак – зқь-ԥсы. – Саид ԥыҭракы, асакара аԥсы қәгашьас иамоузеи ҳәа дазхәыцуан, аха уи азҵаара аҿаԥхьа дшымчыдаз аниба, дхьагәгәа даагьежьит. – Ҳы, омашәа иубаша, арахь мацара акәу џьысшьон, уахьгьы ҳада ихәшәызаарым арҭ алахьшәшәқәа... Сима зынӡагьы ахагахара даҿызар акәхап, – уи данихҭашәо ишыҟалалац еиԥш, ибла ихгылазгьы, игәы иҭажьызгьы зегьы ныҵацәа ицан, адырҩегьых икказа иашҭа днықәԥшыхт: ашьац иаҵәа, ахьатә кәаасқьа, ашш маҵурҭа, нас Сима!.. Уи, еибарҟаауа агәашә иадгылоу ажәқәа агәашә рзаалыртит, мап, аусурахь дхынҳәны даагәыышьазаап, аа, ашҭа дахьааҭалаз, мап, мап – амра аԥхьа дгылеит, лцәа-лжьы аԥхара гәыҟаҵага ахҟьо абарҵа даақәгылеит, ашьаҟаҿы даҽа ҵәаҕәак нанылҵеит – ари зқьи ҩышәи актәи ацәаҳәоуп – Саид ашҭа дынҭыҵижьҭеи абри аҟара мшы цахьазаап...

Иҿшәеит даҽа «лаҕырӡык», уигьы шлеиуаз, Саид илахь агәҭаҵәҟьа иҩаахан, ацаҟьа иагәыдырҵаз абырлаш-ҽыҭ аиԥш ацԥхь ҩкаддит.

– Бара рыцҳа! – иҳәеит Саид, – ибжәшаз аӡыхь ахы ыҵнахаанӡа, – дҩагылеит, апыҟҟа ааихдыргеит ақәа цырақәа. – Сцалап. Аихамҩа иаваршәны сцалап, џьара сышԥакылнамгари ари амҩа. Ашәануа ихылԥа аиԥш икәамҟьаӡа ажәҩан агәаҿы зҽеизызгаз аԥҭа есааира илаҟәуан, еилысуан. Уи аварaҿы, зцәа иҭабаҕьаҭабаҕьа иԥхоз аиаҵәақәа инарыдубалон икнаҳаз ақәа цыра хәашьқәа. Саид раԥхьа арельсқәа дрывагыланы акыр дцеит, аха урҭ рыбҕашшара шеиҩҵәаз, уажәазы шәарҭа шыҟамыз анааигәалашәа, дрыбжьагыланы, ишьаҿақәа еихҳәа-еихҳәо иҿынеихеит.

Аԥҭақәа ргәы рданы, раԥхьа иаатцысыз ԥшак рыҽнарҭан, ихаббала-хаббала иқәланы ицеит. Ҽеимаак аҟара згәы ҭыфааз амзагьы аацәырҵын, иеихсыр ҳәа ишәазшәа, ажәҩан акалҭ аҽавак-ҽавакуа ишнеиуаз, уигьы неикәаӡыҭит; акакала иҿышәшәаны аӡыжь иаҵәа инахәлаԥсо, акакала иҿышәшәаны аӡыжь иаҵәа инахәлаԥсо ишааиуаз (инымҵәаша убахьоу) аеҵәақәаагьы нҵәан, ахш аҵыршаны иаанхеит ажәҩан, аҷаӷь-ҷаӷьра иаҟәыҵит амаҵа, иааиларыԥсеит аҵарақәа... Арельс цәырҵәа ианыҷҷаланы, ибла иаахаҳалаз ашьыжьтәи амра ашәахәақәа роуп ихәыцра хьынҭақәа даарылызгаз Саид.

Ԥшьшьаала ихы ҩышьҭихын, раԥхьа игәы кыдызххьаз акаршәра дныҟәыԥшит: маԥ, иибахьаз каршәрамызт: ахәыз-қәқәа, аҭаҳарақәа, амарда иаҵәақәа, ахаҳә шкәакәақәа... Дааҭгылеит: «Избахьоу ҭыԥуп!» – инкыдыԥсааит игәы. – Ашь-хақәа?! Шәабаҟаз шәанаҵьалбеит?!» – инапқәа ҩышьҭихит, даахыԥхыԥит, деиҭааҭгылеит...

Ааи, Саид дымҩашьеит – урҭ ашьхақәа ракәын – Кавказтәи ашьхақәа: зеҩхаақәа рҿы амра бжьаԥхьо, аеҵәақәа зхы рылаҵаны ицәо, ажәҩан иаҵаргәоу, Адгьыл иақәлоу, иацы, ам-пыл аиԥш аӷа дзынԥаз Кавказтәи ашьхақәа...

Адунеи иқәу зегьы рҽырыԥсахуеит, ирҳәоит иқәымгьы рҽырыԥсахуеит ҳәа. Ахаҳә еимытта ибааузаап, аеҵәақәагьы кадды иԥсуазаап... Амала, хаҳәык бааны афҩы уқәнамыргыло, еҵәакгьы ԥаҟь-ԥаҟьуа аԥсра иаҿны ҵьара иубашам. Избан? Избахын – ауаҩы иҩызам аԥсабара: иццакуам, аҵасқәа еила-нагом, сгәы иҭоу жәбома ҳәа анапсыргәыҵа иқәҵаны игылом, зегь реиҳагьы иазеицәоу – ахаангьы ахы акы амӡбацт...

Имыццакуа, имгәаҟҵәаҟуа, абанҭ ахра нцәахшақәа рыхәда ҵкәашаара иаҵхәраа иааиуа аӡыхьқәа реиԥш зыхшыҩ цқьоу, даҽакала иуҳәозар – атса зыхшыбаҩ иақәырҭәам ауаҩы имбарц залшомызт Саид Ага ақалаҿь данаалагыла, ауаҩи аԥсабареи ртәы-рымаа аҳәаақәа шаны ишышьҭаз:

Ашьхақәа гылан, данынарԥырҵуаз амш аҽны аиԥш: анаҟә еимыггара рҽалакны, сырӡла ирыӡәӡәаз рхы-рҿқәа уҽырнубаало руапа-хәылда иаҵәақәа ирҭашьшьы. Амшын акәзар, адунеи агәы аҽықәыжьны, ианаҭаху – анапы иаҵәа дуқәа аҟәаара иаақәшьуа, ианаҭахымгьы – агәы иқәҵаны ицәырсысуа. Амшыни ашьхақәеи рымацара ракәым – дара ауаҩи аԥасбареи рыбжьара ибжьагылоу зегьгьы, иаҳҳәап: иргыланы идырбгоз аҩнқәа, еималарц иаҿыз аулицақәа,

зҧеиҧш-мҩа иаҧшуа, иҳашҳатәараха игылаз абаҟақәа, агәырҩеи ашәаӡыӡареи еилдырҩааз аҵлақәа зегьы-зыгьы избахьоу ирҩашьо иҟамызт… Саидгьы идырт иаразнак.

– Шәыҟоума шәанаџьалбеит?! – иҳәеит Саид, ашьхақәа дҩарыҵаҧшын. – Уаргьы ушызбац!.. – ицәыртаганы ишьҭоу адәаӡа иааиҧшнишьалт амшын. Нас, иблуз хыхьтәи аҳәынҵәрақәа ҩба ааиҿиршәшәеит, апилотка кәамҟьа аaихихын, имаҟа инавҵеиҵеит, лоунытә даақәыҧсычҳан, ақалақь хәыҷы ҳауа азнымхт уҳәартә иналбааидеит. Амаҷар еиҧш иҿы ҩҭнаблааит Саид уи аҳауа, нас иблақәа ацыҧхь ҩхаддылан, ишьа аҽналаӡаны ицәа-ижьы зегьы иаахьӡеит. – Ҳы, дааҭгылеит уи х-етажкны еихагылаз аҩны аҿаҧхьа. – Ҳнаскьоугеит… Арҩашқәа реиҧш ҳхышхыҵәа уашҭа ҳҭысны ҳцон… Ашәа… Алаҕырӡ… Издырхуада умшьҭа зеиҧшроу. – Игәы ҵаҕаҧсӡа иааҟалеит, илахь иадкылаз инапы наиваҳаит, – издырхуада умшьҭа зеиҧшроу.

Аиашаз, Ага араион иналыргаз аҵеицәа зегьы абри ашкол ашҭаҿы еизыргон. Асҭаршын ириҭон, афицер идикылон, аҧҳәыс ҳақьым игәалҭон… Саид иахьагьы, алинеикала инап иасыз аҧҳәыс данааигәалашәалак, аҽыҩҳәа аҧхӡы ҩаиқәнаҭәоит, дыҧхашьаны их гарҭа имоуа даақәхоит… Ҧхашьарак лыбла ихымызт уи аҳақьым ҧҳәыс, дакгьы ҧсыҽханы иааҭрысуамызт лхы-лҿаҿы – лаҧхьа ииасны инеиуан акалмаҳқәа, ҵыхәаҧҵәара рымаӡамкәа, еикәаӡыҭуа… Рыҧсы анроулак, џьаҳаными џьанаҭи рыбжьара иҟоу аҧсрыцқьарҭа уада ианыҩныслак иааикәагылон гәыҧ-гәыҧ, раҧхьа, инеиҿаҧшы-ааиҿаҧшны, цәаҟәаҵас рҽырхәаны иччон, рылабжышқәа ҿыдды инеиаанӡа, нас – алафахь ииасуан, ишнеиуа – ашәа… алаҕырӡ – ашкол ашьҭахь иҭармыжьлоз анацәа, аҳәса, ахәыҷқәа иаартны алаҕырӡ карҭәон, абацәа усгьы рыҷкәынцәа наскьаргаӡомызт, алаҕырӡгьы ҵаахәҵәаӡа, рҟырҟҷыда иҭаланы рыҩнуҵҟахь ицон.

Абарҭқәа зегьы мшаҽны аиҧш игәалашәоит Саид. Иара аӡәгьы днаскьеимгеит, лаҕырӡыкгьы ҿшәаны асаба иныламшәеит иара изы, аха ажәлар ҵәуон, џьоукы дәахьыла, егьырҭ – ҩнуҵҟала… Игылоуп, саидраа шәҩы-шәҩыла инаскьазгаз, абас аӡәаӡәала ирҧыло, абри аҩны – аӡамҩа цәышқәа ирылдоуп усҟантәи алаҕырӡ рҩашқәа рҭыҧ, аҧенџьырқәа еихыршьны ақьаад џьарқәа рнуп…

Хҩык – ҩыџьа аҳәсеи змаҕра змаҟа иавҵаз хаҵаки ашкол агәҭантәи ашә иаадәылҵын, иара ишҟа рҿаархеит. Игәы нкыдыҧсаан, иҽааирмазеит Саид, аха дара аӡәы дгылоу, дгы-

ламу ҳәа иааҳәынгьы ихәамԥшит. Аҳәсақәа ахаҵа иҿагьежьуа, иааҟәымҵӡакәа иҷырҷыруан, иара, абри аидара аҭыԥаҿы инаганы сыԥсында иҳәошәа, ибҕа ырхәаны, инапы заҵәы ыркәаталеиуа дрыбжьагылан.

«Иабаанагеи арҭ?! – идмырдырӡакәа илаԥш ииааҵигеит Саид. – Исымбацт, исмаҳацт...»

Амра, асааҭ змоу аѡн-қәацә ишнавҵалаз аниба, дааццакит уи. Аҵьармыкь днавалеит: »Ҳоҳ, Саид уоума, Анцәа иҵьшьоуп!» – бжьык иаҳазшәа игәы иабан даақәҵәиааит. Аха уаҳа умԥсит... Ѡыҵьа еицны ҵьара иубашамызт – ҽыѡраҭагалантәи ашьхыцқәа реиԥш еихьышәшәа-еиԥышәшәа агәашә иҭалон аҳәсақәа, ҭаҳмадакгьы дхәарҽӡа, ҭырасла ихѡаз калаҭ ѡазақәак дрыдтәалан.

«Исымбацт, исмаҳацт!..»

«Саид уоума, мшәан?!»

«Ааи, Саид соуми!»

«Ҳаи, Анцәа иҵьшьоуп!»

«Анцәа иҵьышәшьара шәоуааит!»

Маԥ, аӡәгьы диздыруамызт, аӡәгьы аԥсшәа иеиҳәомызт.

«Исымбацт, исмаҳацт!..»

– Уаагыл, уҽсыҭ, ма усшьит! – ахаҵарахь иҟамыз бжьык ҷахьаӡа илымҳа иааҭасит Саид, ашырҳәагьы ихы ѡышьҭихит – иаԥхьа дгылан ҷкәына фархь хәыҷык, мчыла ирыцәгьаз илакыҵа ашәишәи-кан ыҵатата.

– Сгылами, – аҵықәҵықәҳәа, игәарԥхаҵәҟьаны дыччеит Саид.

– Усаԥыс! – Имҿҭәы «автомат» ахы ааиҟьеит ахәыҷы.

– Сыццакуеит, иуҭаху ара исаҳә.

– Атапанча.

– Атапанча зуҭахи, автомат еиқәхаԥс иукупеи?

– Ари хысӡом...

– Ихысуазар?

– Ихысуазар Васка дысшьуан...

– Васкаа?..

– Ааи Васка, Васка афашист... Уԥши нахьхьи, – «иавтомат» лоуишьҭын, инапы ҭыԥсаа хәыҷы наирххеит уи, – инеилак длаишьҭуеит, инеилак длаишьҭуеит... Атапанчаҵәҟьа сымазар...

– Изуҭахузеи амца иаларыжьааит! – ахәыҷы ихы ааишьышьит Саид – омашәаҵәҟьа иԥшқан ахәыҷы ихахәы, ақашьфыѡгьы ихҟьаны иѡеиуан – «исымбацт исмаҳацт!..»

Саид аҩныҟа дыццакуан – ақалақь рацәакгьы иҽалаимырхеит, аха дахьынӡалазгьы, аҩнқәеи, аулицақәеи, абаҟақәеи ирҷыдахаз иидыруаз, дыздыруаз аӡә џьара машәыршәагьы дааиҿамҳаит. Иара ус дгәыӷуамызт: адәыӷба дышлалбаалак… ақалақь ишьапы шналаиргылалак, аа, архәара дахьааватәаиуа, аха уаҳа умԥсит…

Амреи, амшыни, ицәтәымхаз Ага ақалақь хәыҷи ишьҭахьҟа иааныжьны, ашьхарахь ихы рханы дцон. Зны, изыхҟьоз иаргьы изымдыруа, ишәаӡыӡаран, ԥшатлакәҵас игәы ахаҿы иааилагьежьуан: «Ихала днымхароуп ауаҩы…» Ишьаҿақәа неихиҳәанеихиҳәон, даахыԥхыԥуан, ԥыҭк данынаскьалак иҽааникылон: «Уиаҟара уҟәышзар, уара ужәҩахырқәа рҿгьы аеҵәақәа ԥхаларын». Маҷк игәы аарҭынчны ихы ҩышьҭихыцыԥхьаӡа, аҵармақь иаҵәа иӡса-ӡсо иалагылоу ашьхақәа дҩарыҵаԥшуан.

– Ее, сыгәнаҳа шәықәшәааит, – инапы ааиҟьон Саид, – уаҳа царҭа амазаргьы шәцалома.

Дара ашьхақәагьы цас ируазшәа: Сима, Саид иаб иҩны иқыҭа Џьгыдырхәа рыманы есааира инаскьон, арахь, нкылашьа змамыз амрагьы, уаха иаҳа ихьанҭахазшәа икәлаауа иҭаланы илеиуан.

«Саид?!.»

«Ааи, Саид, абри шәымҩаду быжьзырхаахьаз, аиаҭым Саид сами, сышәзымдырӡеи?»

«Ушԥаҳзымдыруа – Шьрын Кьацәба иԥа уоуми? Шьрын ԥсаҭашкәакәа!»

«Ееҳ, Зиза хлаҳәада, ас улбар илыбаргызеи.»

«Умҩахыҵ, дад, Саид».

«Уара ушеибгоу!..»

Уаҳа умԥсит:

Раԥхьа даазлагылаз ақыҭа агәҭа ааиҩишаанӡа, нахьхьи аҭабиа данҭатәаз ирмазеихьаз иаԥсшәа зеиҳәашаз џьара аӡәы дманшәаланы дааиԥыхьамшәеит. Иашоуп, лхырҽы агәаҩа ҭырцәажәaaуа ахәыҷқәа аҭаҭын ҿырхуан – игәы хьухьууа дрывсит, ԥҳәыскгьы ауарбажә агагеиԥш иаԥхьа дниаҟьеит – ахҭысҭа данхыҵ ауп дангәеиҭаз, аӡәгьы ажә лхьон, «аиҳа бхьеит!» – имҳәашаз, аха иабаҟоу – аҳәыси лареи ахш шеимаркуаз ангәеиҭа, сылԥырхагахарым иҳәан дрывсит…

– Уа бзиа ууит! – дманшәалахеит аҵыхәтәаны Саид, хышықәса гәҭыхас имаз ажәа иҳәеит.

Аха мҵык ивԥрааны ицазар изаҩызахеит аҭаҳмада Саид ибжьы.

– Бзиа ууит ҳәа ауп исҳәаз!

Аҭаҳмада иҿага нкылга-аакылго, иҧаҵашлақәа аҧхӡы рылкәкәа арашәара дшаҿыц даҿын.

– Уигьы сыҧхасҭақәа иреиуоуп, – иҳәеит Саид, ибжьы мӡаӡакәа. Акы дҭаршәны дамазар акәхап... Сҟыҭаҿы снеир исҳәап, уаагьы сышҧархаштри, уаҵәҟьа исҳәо шҧармаҳари:

«Саид дааит, Саид... Мап, ари дааит...» Мап, мап, Сима ус лҳәарым, даҧсуа ҧҳәысми... Ҳара усгьы уаҩ дышшам ҳшоуп... Ҳабла ҭырхаха зымҩа ҳаҧшу агәырҕьа ҳашҭа ианааҭалалак, иаҳҭахӡамызшәа, ааирагьы, ацарагьы ҳзеиҧшушәа ҳеыҟаҵаны ҳаҧылоит, иганы, шә-саҧаҭк зҿоу ашәындыҟәра иҭаҵаны иаҳҵәахуеит, агәырҩагьы иара убасҵәҟьа:

«Сыҧсра убандаз».

«Узықәшәааз сгәы иалсит».

«Анцәа шәимшьааит... Митә ҟамлеит ҷкәынак дҭахазар...»

Нас, ахчқәа баауеит, аблақәа ӡыфоит, агәқәа ҩауеит... Аҧсҭазаара омашәа еилаҧаҭоуп – аҕа дааҳашьҭуам ҳәа имҩа иаҧыраҳҳауаз аҭелқәа рхаҭаҵәҟьа... Аҧсреи абзареи реиҧш еилыхха зҳәаақәа змоу џьара акы уҧылашам... Сҭанагалахт...» – ишьаҿақәа ааирццакит, ишаҳәшаҳәо изқәа икыдтәалаз амра ашәахәақәа дшынрыжьызгьы иаразнак идырт.

Саид иагьа дыццакызаргьы, днакәараҵа-аакәараҵо акәымкәа, иеимариашаны дныҟәазаргьы, зегь акоуп, гәнырхәаа каххаа ицәан, ирылыргаз рҵеицәагьы иреиҧхыӡуан, иара иқыҭа ишьапаҿы игылоу Ҳаҿарахә данааҟәгылоз.

– Сааит! – иҳәеит уи иҧсы ааивиган. – Ас акәмызт ишысҭахгәышьаз, аха иаҳҭаху зегьы ҳазраӡода – хыхьтәи ашә ҳшашьҭоу ами ҵаҟатәи ашҟа ҳашнанаго... Ас акәмызт: сышьҭахьҟа уаҳа хьаа сымамкәа, сахьаaиуагьы:

– Саид дааит, Саид!

– Ҳаи, аллаҳ иџьшьоуп!

– Иабиҧара аҵыхәтәа ыӡраны иҟамызт убама!

– Алахьынҵашкәакәа Сима, алахьынҵашкәакәа – егьа быҧшызаргьы ибҧылеит!..

«Мап, ҵаҟатәи ашә акәгәышьазаап сара сзы иҿарҵаз!» – зхәыцқәа шьҭалахьаны инеиз аб иеиҧш игәы ҧшаа-ҧшаауа иқыҭа далаҧшуан Саид. Иара ақыҭагьы, аҧсы еиқәзырхаз ашьхақәа ахы нарыдҵа, аҵх еиқәара ақәыршә, иҭаҳәаахаа ицәан. Саид, иблақәа хьоухьоууа ихьуа иҟалаанӡа, днапыршьышьуа аҵх-лашә далан, аха иҩнгьы имбеит, игәылацәа иртәыз ҩныкгьы џьара иааизышьҭымкааит.

«Амза лаша-лашо иҧхон... Сара абарҵа сықәтәан... Ахацәа рашәабжьы ааԝуан...» – Еиҭааигәалашәахт Саид, Сима аҵыхәтәантәи лысалам шәҟәы ишалагоз. – Ус анакәха, – дназхәыцит иара, – ҳаԝнгьы гылоуп, абарҵагьы аҭыԥаҿы иҟоуп, Симагьы дысзыԥшуп» – ашацаҳәа иҿынеихеит.

Агәашә даадгылаанӡа иаб игәы иман Саид. Амала, зынызынла гәыҕрыла ихыхәхәа иҭәыз игәы, ԥшатлакәҵас шәаӡыӡарак наҵаланы иааиланарԝынтуан, инҭнашьаауан, аха уи кәтыҿырҳасрак ахирҵуамызт иара: – ееҳ! – аԥырҳәа иаамԝаниҵон инапы, амҵ гәыԥҵәагагьы иаразнак инеиԥырҟьаны ицон... Аха уажәы?.. Дааины игәашә даадгылеит – данцоз аламҭалазы иҿеиҵаз игәашә... Иахаршәыз аалымшә-сарақь ахыхра анилымша, хыхьтәи адар иҽыхшьны, иашҭа дныҟәԥшит. Абла ҭраа агәашә ахь иԥшуа игылоуп икәасқьа, иныжьны ицар ҳәа ишәошәа аҽаварҕәҕәа иавагылоуп имаҵурҭа... Нас? Уаҳа акгьы!..

«Иабаҟоу, мшәан, сца?! – игәы амца ныҵагьежьит Саид. – Скәасқьа, смаҵурҭа, – илаԥш еиҭаархигеит, – Сима, – уи дыҟоу, дыҟаму макьана ишизымдыруазгьы, – зегьы рҭыԥаҿы иҟоупеи... Сца?!. Егьоурым, ҳара ҳаибгазааит... «Сима, ееи Сима, быҟоума бара сыҵәԝаншьап?!» – дхәаарц аԥсык ауп иааигхаз Саид. Ашьҭахь агәашә шааиртыз, иашҭа дшықәсыз, аҵьтә мардуан дышхалаз уҳәа акгьы игәалашәом, – игәалашәоит, игәаҕьны изаамыртыз ашәқәаеи иареи гәышԥыла ишааиҿагылаз:

«Сима, сыҵәԝаншьап Сима!..»
«Саид?! Сгәыҕырҭа Саид!»
«Ааи, Сима, ааи, ааи, ааи!..»

Мап. Ашә ԥшьшьаала иааиртын, есуаха аҭабиаҿы иибалоз аԥхыӡ акәу ма илабҿабоу изымдыруа дааҭгылеит. Макьаназ ибла акы або дшыҟамызгьы идырт Сима аԥны дшахыз, избанзар, ауада ҭәын, аԥҳәыс лцәа-лжьы иахылҵыз аԥхара ҟәымшәышә, аԥхара гәыҟаҵага ала. Саид азныказ маҷкгьы даашәеит – аҳаирпланқәа иларышьҭуаз абомбақәа змыхәаз ихы неилууаан, даагаз-ҽазит: «Уԥсӡама, Саид! – ихы днақәҵәҟьеит уи. – Аҕа ишьшьыга уанҭагылоу уқәыцьманы, уԥны ужьаны уҟалама?!» – ииҳәаз ахаҭа шымцымызгьы, игәырҕәҕәаразы мацара ишиҳәазгьы, иҽхәара ааԥхеишьеит Саид...

– Уаама? – Саид дахьақәымгәыҕӡоз, дахьазыԥшӡамыз ауада аганахьала ԥҳәыск лыбжьы геит.

Уи данаахәыз, дшаахәыз хәа акгьы игәалашәом, амала, ағеи иареи анааиҿагылоз аминуҭаз дшыҟалац аиҧш деихыкка даақалеит.

– Уздырит! – арабҕьы иамшәаны инҭалаз ацха-мати аиҧш ихааӡа алашьцара иналашәит Сима лыбжьы.

«Сара сами, Сима, сара, Саид!» – дыхәхәаарцаз иҿы ҩеихихит Саид, аха ахәхәаара акәым, ирҧхақәа ҭацәызшәа, иауа-иашәаны ҷьара бжьык ааихәлымшәеит.

– Уздырит!.. Дима уами уара?

«Диима?!»

– Сызургәақуазеи... сыҧшуп, сыҧшуп...

«Димаа?!» – иҿы ирахауеит Саид, аха аҧсыӡ даҩызоуп.

– Унышәынҭра иқәсҵаз ашәҭқәа умбаӡеи?..

Саид икәа аҧхӡы лҭашит, дагьаазазеит.

– Умцан!.. Даҽа маҷк ақара...

– Еи! – икәасқьа зхы иқәыргыланы изкыз амжәатә шьақақәа иҵиқьқьома ухәаратә иҭкьеит Саид ибжьы. Иблақәа ирхыжьлаз амца акәхап ус изырбаз – ауада иҩнатәаз алашьцарагьы азныказ иныҵацәан, ицәырханы зиарҭа иаақәтәаз иҧшәмеи иареи рылаҧшқәа ааиқәшәеит.

– Уарбан? – ҧыҭрак ашьҭахь аҭынчра ааилалгеит Сима.

– Саид соуми, бара, Саид!.. Жәамш... – иаҧхьақа шьаҿақәак аақаиҵан, иҵьыбахьгьы инапы аҿынаирхеит, – бхаҵа Саид...

Инеихысыз асҧычка, зны, алашьцара агәы ҩкылнаблаа-ҩкылнаблааит, нас ишнеиуаз, астол иқәгылаз алампа шьапеихархә аҿы иааҭгылеит: Саид раҧхьа алашара иҩалибааит акаруаҭи астоли ирыбжьдаз иҧшәма лнапы, нас лӡараҩахыс – ацәашьы даларҭәаоушәа дқәашәшәӡа.

– Иқалеи, бгәы еиқарами? – ихьшьшьы, маҷ-маҷ илеиуаз иарҭмақ адашьма иныкәыжьны, зны даалхаххит, нас, напыла изымгәаҕьзаргьы, дыҧсылмыткуа, лаҧшыла дааиҧхьишьшьааит, аҵыхәтәаны – лыватаҿы акаруаҭ иҽаақәикит.

Маҷӡак лхы даахан, Саид дҩаиҵаҧшит Симагьы – аа, уажәыуашьҭан инхқьашаны, лӡамҩа инаҿалоит ухәартә гәырҩала ихыхәхәо иҭәын лыблақәа.

– Саид? – дҵааит уи, аизарахьтә дааины ацәа даалихызшәа.

– Нас, бара! – игәаҕьны изнапык аалыкәиршеит уи. – Смааи... Жәамш... Аа, сызлоурыжьыз, – иҭацәыз инапы қыҵькыҵьуа иҵьыба дынҭалан, абҕьыц аацәырганы, лара лышқа инаирххеит.

– Уаазааит, – лхәеит лара, лыбжьы хьыдышьшьы, ирыхханы иикыз инапгьы нақ днахеит. – Уаб иҵәҩаншьап урӡрым...

Аҷакҳәа, иласкьагаӡаны, иара аԥшәма ида аӡәгьы изгәамҭаратәы дак илаԥҵәеит Саид, аха ихы аԥшнимҵеит:

– Жәамш… Аа, хәымш роуп иаанхаз, – ақьаад зкыз инапы, аҩныҟа илармыԥхьаз асас иеиԥш иуазыруа, царҭа амамкәа ианаақәха, егьи илыкәыршаз, умшәан, Сима ҳара даҳҭәыми, даҳцәызгода аҳәарашәа, иара ишҟа иаалыхеит.

– Уаазааит, – еиҭалҳәахт лара , – ахыза зқәыршәыз лшьамхы агәаҩара данԥшыло. – Уца каҳаит, сара сыԥсит… Егьырҭ зегьы рҭыԥаҿы иҟоуп…

– Сима! – дааҩнагызит Саид, аҿеҩҳәа даҽа дакгьы илаԥҵәан, ԥсатәи аиԥш акәымкәа, афымца арахәыцқәа ицәеижьгьы иҩахьӡеит… Иҵегьгьы дааигәыҵаирҕәҕәеит, акашьмер шьал аиԥш лыжәҩахыр хыгьежьаақәа ирхыӡсаны илеиуаз лыхцәы иӡамҩа џьаџьа инаҿаԥеит, лцәа-лжьи лхарԥи ирыбжьысны иҩеиуаз аҳауа ԥсҭаҵага иааиланаргьежьит ихы. – Сима!..

– Сима сакәӡам сара!..

«Меҳ, сеилалгарц даҿуп абри аԥҳәыс, – лхы инапы наҵаҵаны иааирҳәын, дҩалҿаԥшит. – Ма сԥылшәоит»…

Мап, Сима Саид деилазгоит ҳәа даҿымызт, иԥышәарагьы лгәы иҭамызт: лыҽимжәааны дмыҩт, усҭахым, сыбла уамбан ҳәа дмыҳәҳәеит, еилақь зҵамыз лхарԥ ахы еимаџьгәа икны, лыбла шәаӡыӡақәа рыла дигәҭасуа дхьамҵит – ача аиԥш дыԥхаҵәы-ԥхаҵәуа иҩыҵра дыҵакын… Иара, лара… иибац иҩны, игәхьааигоз иуада… уаҳа аӡәгьы… Нас?

– Иазхоит ахәмарра, Сима! – егьи инапы сасгьы лыцлымҳәа инаҵеиҵан, ацалаҟьа иаҵаԥшуа игылоу арбаӷь аиԥш иҽааирмазеит Саид лԥышәқәа дрыгәӡрацы, аха изымгәаӷьит. – Ҳа-ҳа-ҳа! – инахигеит аччарахь, адырҩегьых иҽааирмазеит… аха…Дагәӡитлылахь,лӡамҩақәа наҟ-ааҟ,аԥсаатә амҵәыжәҩақәа реиԥш зҽеиҩызшоз лыџьымшьқәа рыбжьарагьы. – Ҳа-ҳа-ҳа!..

Мап, хәмаррам ари: рҿеикәаԥсаны ицәоуп лԥышә хшәаақәа, иблыз аимхәыцқәа ӡса-ӡсо ирхыԥсалоуп гәырҩала иҭәу лыблақәа…

– Саид уоума уара?

– Нас бара?.. Ацәа бзалымҵӡеи, мшәан?.. Ҳа-ҳа-ҳа! – лхы зынӡагьы игәы инадиҵан, лӡамҩақәа ааишьышьит, аха инапы ԥхаҳәқәа анааигәалашәа, ашырҳәа иаадихит.

– Сара Сима сакәӡам…

– Бысҟәаҵ, Сима!..

– Уца каҳаит, сара сыԥсит, егьырҭ…

– Бырҟәаҵ урҭ, амца иалаблааит! – акгьы дакӡамшәа дааирҳәын, лгәы ҩарханы аиарҭа днылеиҵеит, лхахәы ааирҿеит, зегьынџьара напыла дааиԥхьишьшьааит, аха иибахьаз Сима дабаҟаз: ихаломызт, илбааумызт иҟәашӡа дызкыдԥшылоз лгәы, ҽаҩраҭагалантәи абӷьыцқәа реиԥш еиқәықыџьқыџьуа дрыдрыԥхьаломызт, енагь ицәаакыз лԥышәқәа, иԥсылмыткуа иҵаԥшуамызт дзиуоу изымдыруа дҟазҵалоз лыблақәа – аӡиа!.. Шә-маӡак зҭаԥсыз, ԥшеи фырҭыни инрыжьыз, акгьы зламло, акгьы зыцрымҵуа аӡиа.

Мап, арҭқәа зегьы рыгәра игар иҭахымызт Саид. Иеиӷьуп Сима макьана цқьа далымҵыцзар ма ибзиабара џылшәарц иҟалҵозар, инамуӡахгьы – иԥхыӡзааит – хышықәса раахыс есуаха аҭабиаҿы иибалоз аԥхыӡ акәгәышьазааит... Игәаӷьит: избжарак акаруаҭ инықәырҳәҳәаны, егьи аган ала дналываиеит. Убасҟан ауп аҵла аԥсы злаҭаз адаш шәпа ду аҿеҩҳәа ианхжәаз.

– Сима днеиҭаԥан, рыбжьара ахыза ныбжьалыџьгәеит, лара леиҳа иҭрысны инаскьеит лыблақәа, бӷьыцқәазар иҿышәшәаны инҭалон уҳәартә иаақыџьқыџьит лԥышәқәа:

– Сара Сима сакәӡам!..

Игәы икыдҳалаз аидара ицәыхьанҭаны, деиҵаӷәӷәа даахықәтәалеит Саид, илаԥшгьы мчыла иаалҟәикәкәаан, дзыҩналаз аҩны иара итәу, итәыму гәеиҭарц иҭахушәа, раԥхьа аҭӡамцқәа днаркыдыԥшылеит, нас – аҭуан...

– Ухынҳәызааит... Уаб иҵәҩаншьап урӡрым...

– Аибашьра еилымгаӡацт...

– Сара сзы еилгахьеит.

Аҭуан ашырҳәа илаԥш аахиган, хаха длылҿаԥшит, изаҟаразаалак мцрак нархимбаалеит лыблақәа, ари зынӡакгьы ишьапы даақәнаҟьеит Саид... Дҩаҵҟьеит... Дуазыруа ауада дааҩнагьежьит: «Слашьапкып, иҟалаз, дзыниаз салҳәап... Мап, мап!.. Иҟалои лыхәцә нҵыскаар – усгьы сара сзы акгьы ыҟам?!. Мап, мап!..» – Дааины, дырҩегьх лаԥхьа даақәтәеит.

– Сима? – ибжьы изҭымкаауа ҿааиҭит, – аиха салхым саргьы... Иҟалеи? Исцәыбымӡан, сбыҳәоит!..

– Иуасҳәоит! – лнапқәа ныкәырсны, аиарҭа дҩагәылԥраан, дԥеиԥеиуа аҳауа дналаларашәа дласкәантраӡа даахықәтәалеит ларгьы. – Иуасҳәоит... Изаҟаразаалакгьы акы уцәызӡараны сыҟам...

«Сеилалгарц даҿуп абри аԥҳәыс! – иблуз хыхьтәи аҳәынҵәра џиртларц инапы аҿынаирхан, аха иҽааникылеит, – аԥсра уаԥылароуп уеиқәҷыгә ушыҟоу...»

– Иуасхәаоит! – еиҭалхәаахт Сима, уажәраанӡа гәырӷала иҭәыз лыблақәа ҭыԥрааны ицо: – амза лаша-лашо иԥхон, – дналагеит, лхаҭагьы длаша-лашо…
«Хәлыбзиа, Сима! – аҿыӷеихыхха ламраӡакәа, лаԥхьа ихыжьлаз аҵх еиқәаара ааимҟьан, иӡара калаӡа, ичын ӷеижьқәа цаґьцаґьуа фицер ҟатак, ԥшӡак ашә даалаԥалт.
«Дима?!»
«Ааи, Дима.»
«Уабаҟаз ари абжьарак?»
«Аӷныҟа сыҟан, Сима».
«Узлоурышьҭи аԥсцараха?»
«Ушьҭа аӡәгьы сикӡом, Сима!..»
– Сыԥшуп, – иҳәеит, Сима аҿаҳа лыхәлаланы, лылаԥш кыдхаланы дшықәхаз ангәеиҭа.
– Аа, – даалҟьеит ларгьы. Дима дныҵабан, афырҭын еиланаргьежьуа алӷа еиқәаара аиԥш аҵх ҳанто ауада еиҭааӷнаҳахт.
– Акы бналаган…
– Аа… Иузеиҭасхәаоит… Зегьы, зегьы… акы аанмыжькәа: амза лаша-лашо иԥхон…
«Икыдыӷраат уи амзагьы!..»
– Аҵх ссир иалыхәхәа иааӷуан ахацәа рашәа…
«Бхаҵа дааит, ибыдысныҳәалоит, Сима!» – иӷнапыкгьы игәыҵаԥса, игәы-илахь еиқәпата, аха цәашьҵас алашьцара дагәылԥхаауа деиҭаацәырҵит Дима.
«Мап, ари сара дысхаҵаӡам, Дима… Иуасымҳәахьеи!..»
«Биццеит, бизыԥшын, уажә биарҭа дылатәоуп?!»
«Хаҵацара акәӡам абзиабара захьӡу… Насгьы уара уакәын сыззыԥшыз, иара иакәӡамызт!»
«Аиарҭа?!»
«Уи уацәымшәан, Дима – абзиабара ахьыҟам аиарҭагьы дамроуп!» – ахыза еиҭанрыбжьалцьгәеит лхаҵеи лареи.
«Аиарҭа аныбхәа, шаҟа иҭшәоу бдыруандаз сӷызцәа исзалырхыз аиарҭа…»
«Иумҳәан, суҳәоит иумҳәан!..»
– Акы бналаган… – Саид адырӷегьых аԥсра даԥыларц иеырмазеины даатәеит. – Сыԥшуп…
– Сара рыцҳа! – деиҭалҟьеит Сима. – Уи иара иакәын…
– Иара?
– Ааи, иара – аҵх ссир иалахәхәа иааиуаз ахацәа рашәа ахапа зҳәоз…

«Деилаԥсазар, уара абри?» – игәаҿы зхы еиҿазкыз, есааира аибакра иаҿыз агәаҕ мца, азныказ инеихәлацәан, авараҿы иҩхәыҵӄьеит, арыцҳашьареи, ашәаӡыӡареи, абзиабареи рымцахә. – Азаҵәра сҭанархазар, сымцахә ӡыла иарцәазар?!» – адырҩегьых инап гәаҩа ду лыцламҳәа инаҵеиҵан, лхы аарҳәны, аҳақьым иблақәа ихаҵаны днылҿаԥшит.

Иабаӄаз агәырҩа, иабаӄаз, Сима ллакыҵа иҭаԥсаз амҳәыр еиқәаҵәақәа, зеиикәаԥсаны ицәаз лԥышә хыԥсаақәа, икьаҭахьаз аимхәыцқәа – иҭалахьан зегьы рыԥсы: иҩкыдыблаа-ҩкыдыблааит Саид игәы, иеааирмазеит – маҷк аӄара иҩеихшәаны, ашьа рықәԥхаауа, ицәаак-цәаакӡа иӄаз Сима лԥышәқәа дрыгәӡрацы.

Лхаҵа игәы иҭеикыз лдырит Сима – иаразнак днеихашәан, лыҩнапыкгьы рыла лҿы еимлагәа икны деиҭаԥан,днеины акаруаҭ анаӡара днықәтәеит, Саидгьы ихы нааӡа дшыӄаз даанхеит.

– Уи иара иакәын! – иӡбахә шаацәырылгаз иныкәлашахт лхы-лҿы.– Ҭоуба исҭеит!..

Саид ихы ааириашеит. Ахьымӡҕ-ԥшатлакә назҵасыз агәаҕ мца еиҭааиқәҵәиашеит, ана-ара иҩалӄьа-ҩалӄьаз амцабз ӄаԥшьқәа, еихагыла-еиҵагыла, раԥхьа игәы нкыдрыблааит, нас – иԥсацарҭа, аҵыхәтәаны – хышықәса дуӡӡа абомбақәа зқәаҳауаз ихы аҩнуҵӄа иааҭагьежьит:

«...Ааи, ааи, ауаҩы ихала дыӄамзароуп – анахьгьы иатәымкәа, арахьгьы иатәымкәа, Саид дызҭаршәыз амца-шоура иааины еиҭаалашәеит ргәыла аҭаҳмада иажәақәа. – ...Схала сыӄоуп аниҳәа, игәы ианаанага нахыс дгыгшәыгуп, иӄаимҵара алԥха ҳамазааит!»

– Бгыгшәыгхама, нас бара? – ахаан их иадимкылоз, ларгьы илыдимкылоз, аҵьал аиҳа ихараны ииԥхьаӡоз ажәа иҿыҵӄьеит Саид, дхәацыхәаԥшьхагьы дҩеибакит.

– Сима?.. – Уаҳа умԥсит – аԥсы абҵьар иқәукыр ибла еихаӄәысуама...

– Мап, Саид. – хәыцк лҿашәазшәоуп уи ахьӡ гарҭа амамкәа лыбз ишаақәхаз Сима. Саидгьы иаразнак игәеиҭеит.

– Сгыгшәыгӡам... сыхгьы аҭыԥаҿы иӄоуп...

– Нас? – амца иҵаз амалахазгьы иузадымкыло, ҭынч дҵааит Саид.

– Амза лаша-лашо иԥхон, – лнапқәа еихыршьны лшьамхы инылалҵан Дима дааиуазаргьы абыстәи дааиуеит злалгәахәуаз ашә ахь дыԥшуа, деиҭаналагеит Сима, – Аҵх ссир иалыхәхәа иааҩуан ахацәа рашәа...

– Уи саҳахьеит! – иҳәеит Саид инцәыҵагәаны, аха аихашәыра ашәыраны, атса аҟара ихьанҭаны.

Сима дҭанагалахьан – абжьгьы лмаҳаит, аҳәашьагьы лызгәамҭеит.

– Сара абарҵа сықәтәаны ашәа сазыӡырҩуан, амза сазыԥшуан, аеҵәақәа сыԥхьаӡон.

«Деилагеит, илымҳа кыдҵаны, ажәакгьы наивмыршәакәа дшылзызӡырҩуазгьы, абри аҵәымҕ игәы иҩалакьакьеит Саид. – Зтәы акгьы ыҟамыз сара...»

– Издырт Дима ибжьы...

«Димаа?! – амцабз еиҭаҩаихҟьеит уи. Дкаҳԥхеит! – ихаԥыцқәа аҿҿа аарыҵган, инацәкьара дуқәагьы рҽааикәарԥсеит, аха изымгәаҕьит. – Мшәан, уԥҳәыс дхагахари дкаҳԥхари еиҳа еиҕьуи?» – дназхәыцит, алаԥшра ирҭазшәа.

– Уи ахапа иҳәон...

«Биашоуп Сима, – ииалҿиԥааит амаалықьцәа рҩыҵра илыҵԥаны, еикәаԥхо лаԥхьа еиҭаагылаз Дима. – Сара енагь ахапа сҳәон, аԥхьагьы сгылан, – уи азоуп раԥхьа иааҭҟьаз сзаԥыхьашәазгьы...»

«Сара суцзар...»

«Мап, Сима, аибашьра ԥҳәыс усӡам...»

«Уааины саԥхьа уқәтәа, Дима... »

«Мап, ҩыџьа ахацәа ирзеиԥшу аԥҳәыс лиарҭа сҭахым!..»

«Димаа... Суҳәоит!..» – асапын шәах аиԥш деиҭанкабахт Дима, алашьцарагьы ааимеҩмаҵәан, иахьыҟоу-иахьану ззымдыруаз Саиди, нарцәыҟа иҭанагалахьаз Симеи, зыбз ҟаԥшь хәыҷы ԥаҟьԥаҟьуа астол иқәгылаз алампа шьапеихарҳәи еиҭааизынхахт...

Ирҳәоит... Егьа рҳәап. Аха сара шаҟантәы избахьоузеи ан лыблазаҵәы лнапсыргәыҵа ианҵаны ашара даԥыло, иара ашара – шьха ӡаӡа цқьала ахаҿы ӡәӡәаны, шәахәала аҽҭыршәа аҽеилаҳәа, акгьы ҟамлаӡазшәа аҽынтәи амш ашәқәа аҷарасараҳәа ианаанартуа, избахьеит, зыбзиабара иақәиҭымхаз аҭыԥҳа, лыхәда хәыҷы хыршәа аҵәа амҵаҿы дыкнаҳаны, амза цәыҵагыланы илхыччо, избахьеит, арҩаш ацԥхь ҵаа-ԥҽыха ссақәа ԥсаҟьаны аҳауа иналаԥсо ииаҟьаны илеиуа, арахь иара ахықәаҿ ахә дҿажәкны аԥсҭбара даҿны... Ажәакала, шаҟантә игәасҭахьоузеи ацәгьеи абзиеи рҟны ауаҩи аԥсабареи рышьҭахьқәа шизырхоу.

Уахагьы...

Уахагьы сҳәахт...

Бзиабарак ԥсны иахьыкәҿаз, даҽа бзиабаракгьы аԥсхырхра иахьаҿыз Саид Кьацәба иуада, акгьы ҟамлаӡазшәа, адунеи зегьы азеиԥшны иааҩналеит ашара. Саидгьы, дызжьаз ацәа дамҟәҟьаны, аӷьеҩҳәа дҩатҵҟьеит, еилаԥаҭаны иҟаз ибла ахәыцҟәа неилышьҟьраан, дыԥсылмытуа ауада ааимидеит – аӡәгьы!..

«Дабацеи, мшәан! – шьаҿақәак иаԥхьаҟа иааҟаиҵеит, изҟәа аԥса хьшәашәа надыркылазшәа, ашырҳәа даақәҵәиааит. – Лыԥсы лымгәаӷызааит! – ашьа ҩазҵачыз ихы, раԥхьа уи ауп иааҭашәаз, нас, али-ԥси рыла, хышыҟәса раахыс ишьапы зыҩнаимыргылацыз иуадаҟәа ааимидеит, иҟоуи иҟами ҳәа акгьы дазхьамԥшӡакәа абарҵа даақәыххит:

«Уабаҟаз уара алахьыцәгьа?!» – аҳәазшәа иаҳаит уи ибарҵаҿы иааиԥылаз раԥхьатәи ашара, аха ақәҿимҭит, ашәы зхьышьшьы игылаз иашҭа дааҭагьежьит, имаҵурҭахь днаҭрысуаны, ашҭа алаӡара, иаха данааи иҽзыхшьны дзыдгылаз игәашә инадибалеит Сима лыгага еиқәаҵәаӡа.

– Меҳ! – даҽазныхгьы лыԥсы ҭаны дахьибаз игәы ҟәандаӡа иааҟанаҵеит Саид. – Ҳазшаз имаҿоуп, абра ҩысҭаа мусхәык шыҟоу! Иаҭахӡамкәа инаԥхадырсыз аҽы-нади аиԥш даахыԥхыԥит уи, нас, иԥхеишьоу, иҟаиҵара изымдыруа акәу, маҷ-маҷ даагылеит, – еи, хеилага, – игәаӷьырц иҿы иҩанххылеит, бхаҵа ара сыҟоуп, бхы бжырц бабадәыҟәлеи?»

Лара лыда адунеи аӡәгьы дыҟәӡамшәа акәын лусҟәа дшырҿыз Сима: сишьҭуоу симышьҭуоу, дыцәоу дыцәаму ҳәа амалахазгьы дазымхәыцкәа, лаамҭа анааи дҩагылан, лнапала илӡахыз ашәыеиқәаҵәа лшәылҵеит, нас асаркьа днадгылан, илырҽеит лхы-лҿы, ацырцырра уҽанубаало иқәылҳәеит лхахәы, нас, ахәылԥазы, Саид дгәыкыҵәыкуа лымҩа даныҟәыз, лара Дима изыҳәан аӡы иӡаалыргылаз ашәҭшьыҵәраҟәа лгәыдырҟәҟәыла икны, амардуан дналбааит... Агәашә иахаршәыз аалмышә-сараҟьгьы дымццакӡакәа ауп ишахылхыз, нас, ашҭа тәымк дҭанагалап, хышыҟәса исыхьчоз, сзыдтәалаз анхамҩа цәыӡк аиуп ҳәа лхахьы ишымааиӡазгьы, ԥшьшьала инылдылҵеит, акәты хәдацәҳәы иеиԥшхахьаз асараҟь еиҭанахалыршәит... Днеиуан Сима, ахалареи албаареи ирҟәаҵхьаз лгәы иадырҟәыҟәыла илкыз ашәҭҟәа лҟьышә рылакны дырҿахәыҭхәыҭуа.

«Дима!»

«Исаҳауеит, Сима! »

Уи ибжьы ллымҳа ишааҭасҵәҟьаз, ацәашьы аиԥш дыххаӡа днакын, лыкәша-мыкәша зегьы аалырлашеит, лԥышә ҟаԥшьҟәа

ирыдгьежьыло изырчыхәчыхәуаз ашәҭыцгьы лхаԥыцқәа инарыбжьалкын, иҿмыршәакәа, аха, аԥсы иагьымцо-иагьымаауа иаанылкылеит:

«Дима!» – еиҭалҳәахт уи.

«Быварағы сгылами, Сима!»

Ашәҭыц ааулышьҭит, – аха агәы кылшәытааӡа, аҩызцәа ирылшәаны иаанхеит.

«Џасагьы абас бзиа иубозу ашәҭқәа?»

«Мап, Сима – ашәҭшьыҵәреи идәылганы икарыжьхьоу аҩымсаги сзеиԥшын».

«Избан, Дима?»

«Ашәҭқәа раха сымамызт, Сима: саныхәыҷыз, «аибашьра» сыхәмаруан, «аҿы» лаба сақәтәан, амҿтәы аҳәа сыӄәнын, саныҩеидас, ашәҭқәа рбаҳчахь сцоит ҳәа сышнеиуаз, аԥсцәаҳа даасԥылан, абџьар еиҵарпапа иаасиркит – уиакәхеит!..»

«Сара рыцҳа!» – лҳәеит Сима.

«Саргьы!» – иҳәеит Дима.

Џыҭрак рҩыџьагьы ҿыртуамызт – Сима лхы ашәҭқәа ишрылакыц ирылакын. Згәы ҭаҷаҷаз ашәҭыц аԥсра иаҿын. Егьырҭ ԥсылмыткуа лқьышә рҿахьыршьуан.

«Быԥшәма дҳашьҭоуп!» – аҭынчра ааилеигеит Дима.

Сима илмаҳау (илмаҳаҵәӄьазар залшомызт?!) ма алацәажәара иаԥсамкәа илыԥхьаӡоу здыруада, ақәҿылмҭит.

«Дима!»

«Исаҳауеит!»

«Раԥхьа уахьызбаз угәалашәоу!»

«Мап Сима»

«Уагьазымҵааит!»

«Еибашьрамзи!.. Иулалаз ахы шулухша анухашҭуаз аамҭа ҳҭагыламзи!»

«Сара сынарцә-гәашә иҭазгалоит!.. Ар ҩеин, ахцәхәыц рхьымӡо ашҭа иқәжьуп ҳәа ааҳалаҩит. Сҩаҵӄьеит. Сныҟәсын скасы аақәсԥааит. Аха уаҳа умԥсит: «Бҿаанкыл, аԥҳәыс! – аҳәеит, аӡәгьы ииҭахӡам, аха зегь ҳазхьынԥашаны иаҳку ани ҳаламыс еижьага. – Бхаҵа урҭ дрылам, бхаҵа иҷыдахаз егьырҭ ахацәа зегьы бара бзы итәымуааyп!»

«Иашазар, нас, ари аӡәгьы ииҭахӡам ҳәа бзышьҭоу аламыс ибанаҳәаз?»

Сима иара абригьы ақәҿылымҭит. Аҵыхәтәантәи аамҭазы аламыси аламысдареи, аиашеи амци, ацәгьеи абзиеи уҳәа

рызҵаатәы иалацәажәо данаарыхҭыгәлалак – ҵа змам, изҭоуҭәалак зкылкәкәаны ицо тышак дынхықәххылазшәа, ашырҳәа даагьежьуан, «Иҭашәҭәала, иҭашәҭәала» – ҳәа аанарго, лнапы ӄьаны, лышьи-лышьи еиқәҵо, лымҩахәасҭа хәыцы данылаланы лҿыналхон…

Раԥхьа,еилагарциалагеитСимаиаалыкәыршаныиӄазауаа.Ауаа ракәым – зхы иаҭәашьаны аԥҳәыс илмеишӡоз алақәаҵәӄьагьы… Џьоукы рмилаҭ аламыс аҿынӡа рҿыҳаракны иаахдыртлеит, даҿаџьоукых, амаҭ шьқьыруа рашҭа иааҭалазшәа, рыӡҕабцәа хәыҷқәа рышьҭахь иааваркит, «дида-дида, хаас-еиқәаҵәа!» – рҳәеит аҳәса, «Ее, нан!» – иааҟәыԥсычҳаит аҭакәажәцәа… Амала, арҭгьы, егьырҭгьы, нахьхьи иҩаҵхахазгьы, лахьхьи аҭашәара иаҿызгьы, зҭыԥ ззымԥшаацкәа урҭ рыгәҭа иҭагьежьуазгьы, ицәыҵԥшны, Сима иалылдаз амҩахәасҭа ианымԥшылар ргәы иауамызт… Ахацәа рашәа дара рҿынӡагьы иааӡон, амзагьы лаша-лашо иԥхон, аԥхыӡ еижьага гәыԥжәагақәагьы рбон: – аа, абар-абар, аа, уажәы-уашьҭан… Аха аԥсабара иаҭахны иашаз ахәаҷақәа зегьы хыхьчагак-хыхьчагак шырнаҭаз аиԥш, арҭгьы аԥсабара ирнаҭаз ацәаныррақәа зларшьшаз хархәагакхархәагак рыԥшаауан: аӡәы– изыхӄьауа ҳәа акгьы ыӄаӡамкәа – акыр-кыр, акыр-кыр, – ашьыжь дналагон, ацәа иаалымнахаанӡа дыччон, даҿаӡәы – лгәы иҭаԥсуаз лымаӡақәа лыбла ихырбаар ҳәа дшәаны, енагь асаараӄа дыԥшуан, ахԥатәи – Анцәа ида хаҵак ихьӡ аҳәара дшақәиҭымыз лдыргәыышьон азы «даршышуан», нас, иара уигьы лгәы идԥҵәалаанӡа, ивараҿы дышьҭаланы, дызбарц инеиуаз зегьы лҿаҳәатәы длырӄаҵон.

Ажәакала…

«Раԥхьа уахьызбаз, егьи ҳәа акы бналаган?..» – аҭынчра ааилеигеит Дима.

»Аа, иуасымҳәои! – длаша-лашо лхәыцра даалӄьеит Сима. – Ахацәа шәашәа сарҿыхаанӡа, иззыӄасҵоз саргьы исыздыруам, суада ацыԥха бжьынтә исырҵәиуан санышьҭалоз…»

«Ахацәа бахцәшәозар акәхарын?!»

«Адунеи иқәу агыгшәыгқәа зегь реиҳа ахаҵа дшәарҭоуп, адунеи иқәу агыгшәыгқәа зегь реиҳа ахаҵа дмыхьтәуп!» – сгарашәа иалыҩҩны исмаҳауази!»

«Арахь?»

«Арахь –ҳалацәа анаахаҳтлак раԥхьа ҳзыхәлаччо иара иоуп!»

«Уамашәақәа еибаркуп шәара шәдунеи!»

Аригьы ақәҿылымҭит Сима – избанзар акгьы лзаламызт.
«Абри ауха сиарҭа иiазгеит абарҵахь. Аҭынчра иалхәхәа, ҳгәы шәанаҩаӡо ишыҟашәҵало аиԥш, инкылс-аакылсуа, аӡы ирны – аҿмырбааӡаӡакәа, аҳәынҵәа илсны – аҿымҟьашьӡакәа, сашҭа иҭалон уи ашәа…»
«Бхаҵа дҳашьҭоуп!»
«Амзагьы лаша-лашо ииаацәырҵит. Уи иахьыҵәҵәаны илеиуаз ахьӡи ахацәа шәашәеи ааилаӡҩеит, аԥша иарчыхәчыхәуаз сгәы иныҟәшит, ҵысхәк аҟара сласӡа сааҟалеит, нас сԥеиԥеиуа аҳауа сналалеит… Амзагьы иаҳа-иаҳа ихалон, ашәагьы меигӡарахда иааиуан… Шәаргьы шәмыцәеит, сышәмырцәеит саргьы… Уиакәхеит, Дима. «Сыԥсыроуп ма схаҭа дызбароуп!» –абригьы сҳәеит – аеҵәақәа шәаны ицәыш-цәышӡа ажәҩан иаакыдхалеит, амзагьы ҿҟьан – икәлаауа ишлеиуаз, амшын инахәлаӡ ицеит.»
«Дарбан ихаҭа ҳәа бызҿу?»
«Ашәа ахапа зҳәоз!»
«Аԥсцәаҳа ирчыхәчыхәуа иччабжь ччабжьык иалаҩашьом рҳәоит!»
«Дима!»
«Саҭамыз, уаҳа сҳәом!»
«Иугәалашәозар – уи аиԥш шьыжьы саагылазар исымбацт!..»
«Ишԥасгәаламшәо – ахымҩасқәа слымҳа аҭашәышәра ианаҟәымҵӡа, мчыла сыблақәа аахыстит…»
«Ахымҩасқәа?!»
«Ашьхыцқәа ракәзаарын урҭ: аҿыв-сыв, аҿыв-сыв… Амала ацха аҟаҵара иаҟәыҵны, абырфын рахәыц аҳара иалагар – Адгьыл, зеиҕьаҭам цәамаҭәала еиларҳәон ашьхақәа…»
«Анцәа уисасуп уара, Дима!»
«Уи уашьҭа… Ԥаса сеибашьҩын – икылкааны схысуан… Аха сара сеиҳа икылзкаауаз даҿаӡә дҟалеит бымбои…»
«Дима, суҳәоит!..»
«Саҭамыз, уаҳа сҳәом!»
«Игәоуҭахьоу зыԥсы ҭаны адунеи иқәу зегь реиҳа аԥҳәыс лыбла хылҩар шлылшо?.. Уаха шаанӡа снапы зкыдсшьылоз аҭӡамцқәаҵәҟьа ак сзырымҳәандаз ҳәа сшәаԥырҳаԥуа адәы сшықәыз – абри ашьҭахь, ажәҩан ааимҟьан, иккаӡа даҿа дунеик сныкәԥшит… Амза амшын илбаанадахьан, аха ахацәа шәашәабжь шгац игон…Сыгага ада акгьы адгьыл иахьмырсӡакәа

амҩа дуқәа срыбжьысит сшьпҭықә мырбааӡаӡакәа сырит аӡы. Сџьашьаны исыхәапшуан, ашышкамсқәа реиҧш иҳәсуа заштақәа ирықәыз ауаа… Раҧхьа угәастеит уара – аҵла ҧмаибарах ашьапы шкәакәа убґа адҵаны утәан, иуазынгьы – иуазымкәа, иашәангьы – иашәамкәа, иқыџьқыџьуаз гәык арахәыцқәа ишырхылҵуаз мҩашьо ашәак уҳәон, иааукәыршаны еилашьшьы итәаз ахацәагьы иуцдырґызуан… Сгәы кыдшәан, икауа инҭалеит, аҳәыс ҧшқа аиҧш сшьапқәа ааилаҧаҭеит, аха исаҧшнысимҵеит – иҩышьҭыскәыцәааит схы, ацыркь лыкәашашьала иаасырҧшӡеит сныҟәашәа.

«Ашьақар шәымазар?» – ҳәа сҵааит адәқьан сахьныҵашылаз.

«Аӡын ҵаҵындра бҭахӡами, Сима?» – лҳәеит ихыгагааӡа, аарла зцәаара збоз аҧҳәыс.

«Уаагьы ахыц санҵаны сымҩанырҵазшәоуп сышдәылҟьаз. Иухь сыздыруам усҟан уашәа уаҟәыҵхьан?»

«Бгәастеит саргьы…»

«Нас сышгәауҭаз зсоумҳәеи?»

«Сахьӡама!..»

«Адырҩауха атама-баҳчаҿы ҳаиқәшәеит!..»

«Амза лаша-лашо иаацәырҵит!..»

«Атамашәҭ каҳәҳәы иҳақәнауан!..»

«Адырхаҽны исыҵагыланы сылбааргеит…»

«Дима, суҳәоит!..»

«Уаҳа уи аӡбахә цәырзгом. Саҭабымҵан!..»

Сима ашкол ашҭа дынҭысын, атама-баҳча дныҵалеит, Саидгьы иааирццакит – ус баша, ҧхыӡҵас: ишьапқәа анкәаруаз, ихы, аӡы зҵабаз алу еиҧш иҟәызгаӡа иаагылон, ихы аҧшатлакә нҭагьежьны, иблақәа акакаҷ рыҵашәо данааҟалалак, уаанӡа, аҧыр-ҧырҳәа игәы иҭагьежьуаз амца нҿыцәааны, акәастхақәа рхы неихәлаҳауан…

«Димаа!» – еиҭаҿнаҭит агәы мыжда. Сима, масар-гәарала икәыршаз, шәҭла иҭалаҳаз анышәынҭра данаахагыла.

«Димаа!» – аҭак ҟарҵеит ашьҭыбжьқәа ирышьцылаз ашкол аҭӡамцқәа.

«Ди-маа! – еиҭаҿылҭит уи, Дима егьи ауада дҩнагыланы, ибжьы лыкәимыргазшәа. Аха дабаҟагәышьоу, иахаахыс ахаҷаҳәа илацәажәо илыцу Дима?!. – Дыршьит, – лҳәеит Сима, аҷараҳәа дааихшәаны. – Дрымшьхьеи, мшәан… Иҵагыланы дылбаарымгеи… Аҟәҟәаҳәа ихысны, ҧшьшьала длармышьҭи… Агәгәаҳәа

иқәыжьны, нас, идырхьыр ҳәа ишәозшәа, игәы дмырҧшӡеи… Саргьы снапы ықәсымшьи… Дрымшьхьеи, мшәан, Дима…» – аҷапан ҧшра зманы иҿаз алыкә хәыҷы ааллыршәан, дынҭашылеит.

Саидгьы, ишьи-ишьи еиқәҵо даадгылеит. Илымшаӡо дыҟазар акәхарын – зны, ауарҳалыжә аиҧш дхьати-ҧатиуа амасар-гәара иҽынхишьит, аха дааҭрысит, иҽыӕеиҵихит, ихылҧагьы ааихихит: анышәынҭра иахагылан хә-кәакьк змаз аеҵәа ҟаҧшьы…

Аибашьра аилгара абаҟаз…

Саид иҿҳәарагьы иахьа инҵәон.

АХӘА

Ҳаамҭазтәи апроза азҟаза иаша. Ш.Салаҟаиа.............................7

Ажәабжьқәа

Аиҩызара амч.............................11
«Асасааирҭа ду».............................14
Аҽыӷга.............................19
«Ацәеи аҧхызи».............................27
Алаҳәара.............................30
Агагақәа.............................32
«Шәыскьымсын, сыҧжәоит».............................35
«Ажәхьа иаҧсоу акәтажә».............................40
Асакаса.............................51
Абаҩдан.............................60
Аешьа ихымҭа.............................62
«Ахы увызгауа ашәҟәы».............................65
Агәырӷьаҿҳәаша.............................69
Аҟәыцьма аҧсы зхоу.............................74
Дхынҳәит.............................79
Аҟалақь иаӷәа.............................82
Аҟәра рырҭеит.............................86
Акыкахш зыбжьоу.............................92
Аҳәаҩ.............................95
Амаланыҟәа.............................99
«Абылра иацәшәаны аӡыршы иҭаҧалаз».............................102
Афицар Игнат.............................106
Иухьзеи, нан, Грышьа?.............................109
Раҧхьаӡа аӡсашьа сзырӷаз.............................115
Аиаҭым икәакәар мцада иӡуеит.............................119
Аҵьра амца ацроуп.............................125
Алмас.............................150

Аӡӷаб иахьылҳәаз дцоит 171
Ацәажәабжь 176
Аеҵәа Ҟаԥшьы 178
Аԥшыхәҩ 179
Аҟарул 181
Амч 183
Амшә аҳамҭа 185
Саб иԥсаныс! 186
Кәаначa ицгәы 186
Агәыхь 186

Асатиратә жәабжьқәа

Шьматҭ 187
Ацҳа аҟәсра иацәаашьаз – даҵнагеит 192
Аҳҭатәи аетаж 194
Алым, аҽада ахы зхагылоу 201
Петре ибзыцәаашьа Мосе 205
«Аҩсҭаа иԥсшьарҭа» 207
Дшьацәхныслеит, аха... 214
Ажьи Гыд, уныҳәазааит! 228
Аанда ахьылаҟәу ауп ауаҩы дахьхыҵуа... 233

Аповестқәа

Аԥҳәыс лгәы 239
Ашәҭқәа кәаҳатәым 269
Ахацәа рашәа 373

Алыҟьса Камыгә-иԥа Цьениа

ИҨЫМТԶАҞӘА РЕИЗГА
Хә-томкны

Актәи атом
Ажәабжьқәеи аповестқәеи

Алексей Камугович Джениа

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ
В пяти томах

Том первый
Повести и рассказы

На абхазском языке

Аредақтор Марина Тәанба
Акорректор Ирма Џьениа
Асахьатҭыхҩы Руслан Габлиа
Атехредақтор Лидиа Анфимова
Компиутерла иеиқәлыршәеит Асҭанда Аҵьынџьал

Аформат 84x108 1/32. Атирж 300.
Иҟацә. акь. бҕь. 13,25. Иныҟә. акь. бҕь. 22,26.
Аҿацапҟа №

Отпечатано в ООО «Флер-1»
350058, г. Краснодар, ул. Уральская, 98/2